Homovervolging in tijden van slavernij

Christelijke mensenoffers onder auspiciën van de Amsterdamse Sociëteit van Suriname

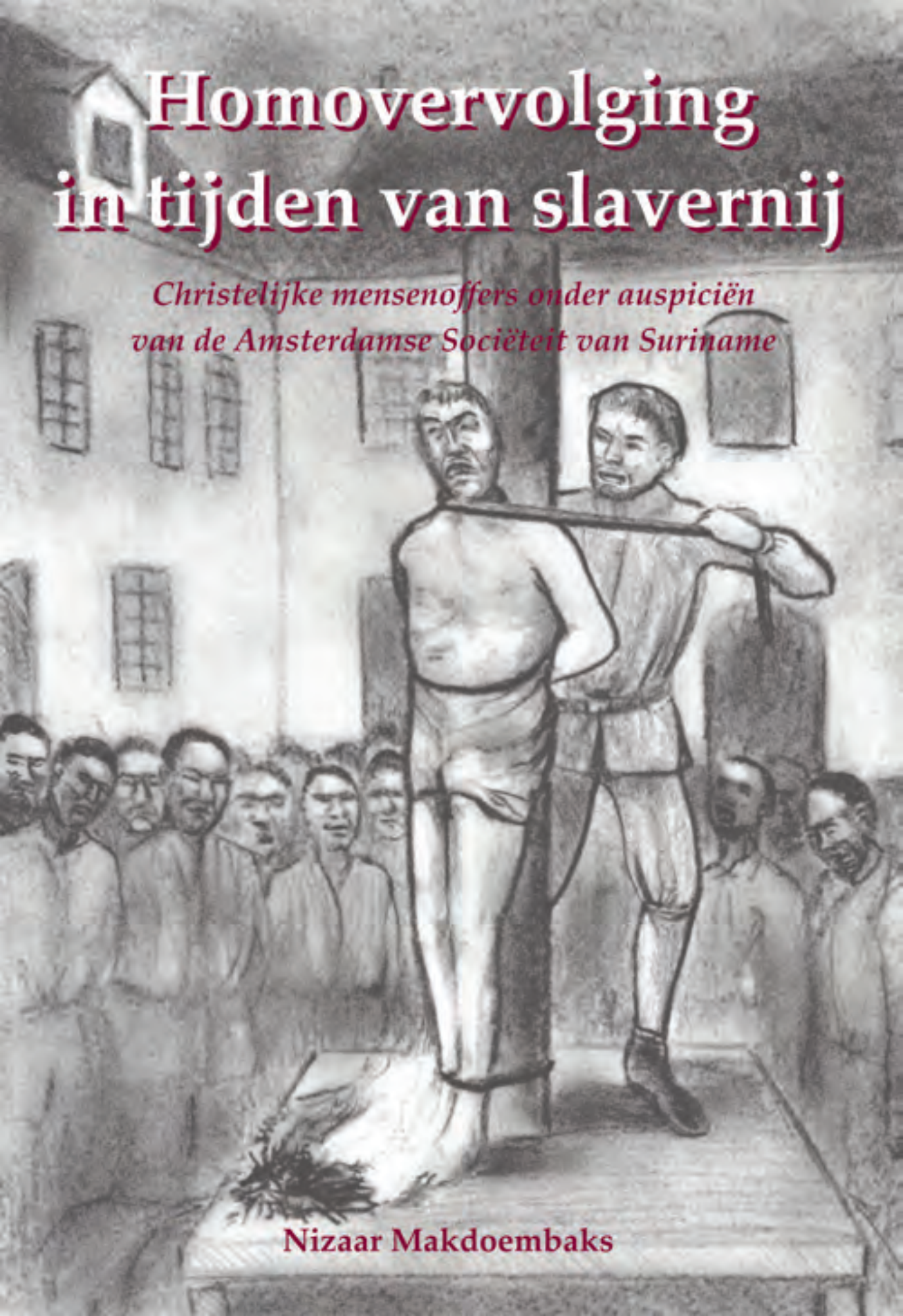

Nizaar Makdoembaks

In Nederland en Suriname waren er in de achttiende eeuw verscheidene golven van homovervolging. Vooral de eerste golf, begin jaren 30, ging gepaard met brute straffen, die in wezen barbaarse mensenoffers waren. In Nederland was men bang voor de zogenaamde 'paalworm', die als een straf van God werd gezien. In Suriname vreesde men economische tegenspoed en overrompeling door ondergedoken slaafgemaakten. Niet toevallig ging de homovervolging daar gelijk op met een zware intensivering van de jacht op deze marrons.

In koloniaal Suriname maakten zedeloosheid en winstbejag de dienst uit. De homovervolging daar is in de geschiedschrijving amper belicht. Men pakte er tussen 1731 en 1778 eenentwintig mannen op, van wie zeven de doodstraf kregen meestal door langzame wurging en tegelijk blakeren. Vier werden verbannen en de rest kwam vrij of onderging een mildere straf. Het christelijk motief voor de vervolging nam men over uit de Republiek. Uit het onderzoek naar het lot van deze mannen blijkt echter dat de homovervolging in Suriname niet zomaar een uitbreiding was van wat in Nederland gebeurde.

Makdoembaks reconstrueert alle processen en schetst de specifiek Surinaamse achtergrond. Hij doet dit door in te gaan op kwesties als de marronovervallen op de plantages van hooggeplaatste bestuurders rond 1730, en op de doodsoorzaak van Rosina Berwig-Neisser, pionier van de Evangelische Broedergemeente. In bredere zin laat hij zien hoe de dubbele moraal onder invloed van de slavernij in alle hoeken van de samenleving doordrong. Veel meer nog dan in de Republiek werd de mannenliefde in Suriname de ideale zondebok. De homovervolging daar diende om de zedeloze praktijk van het leven met de slavernij veilig te stellen.

Makdoembaks raakt zodoende in zijn analyse aan het onmenselijke van de procesgang en de veroordelingen, alsook aan willekeur, machtsspelletjes, chantage en manipulatie. Bij dit alles betrekt hij de invloed die de stad Amsterdam op de kolonie uitoefende. Het onderzoek van Makdoembaks levert nieuwe vragen op. De antwoorden kunnen ertoe leiden dat Amsterdam, *gay capital of Europe*, in 2020 uit de kast komt voor zijn rol in de homovervolging tijdens de slavernij in Suriname.

Nizaar Makdoembaks was huisarts en is voorzitter van de Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao. Hij schreef o.a. *De Aprilmoorden* (2012), *Hoogste babysterfte van Nederland* (2012), *Weguerpvrouwen* (2017), *Killing Camp Suffisant* (2017), *De Goslar-affaire* (2017), *Foute dokters en de tabaksindustrie van Sumatra* (2019).

9 789076 286334

Homovervolging in tijden van slavernij

Christelijke mensenoffers onder auspiciën van de Amsterdamse Sociëteit van Suriname

Nizaar Makdoembaks

Colofon

Research en redactie
6575 Tekstbureau [www.6575.nl]

Tekstadviezen
Frans Meulenberg

Eindredactie
Kabos-Van der Vliet Redactiebureau [www.kabosvandervliet.nl]

Illustraties
Michiel Tan

Vormgeving
www.jouwboekdrukkerij.nl

Uitgeverij de Woordenwinkel
www.woordenwinkel.nl

© 2020 Nizaar Makdoembaks
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, filmopnamen of andere manieren, zonder voorafgaande toestemming van de auteur en uitgever.

ISBN 978 90 76286 33 4
NUR 691

Omslagverantwoording
Offerceremonie op het plein van Fort Zeelandia: bij het graf van zijn vader Johan de Goyer (gouverneur van Suriname van 1710 tot 1715; op 28 juli 1715 overleden en op 1 augustus in Fort Zeelandia begraven) werd Matthijs de Goyer in 1731 langzaam gewurgd en tegelijk geblakerd om de christelijke God van de kolonisten gunstig te stemmen. Matthijs had, in zijn tijd als compagniemeester, seks met de heer Rudolff Arentsbergh in het magazijn van Fort Zeelandia. Op kamer nummer 6, destijds zijn werkkamer en later zijn cel, had Matthijs gemasturbeerd in het bijzijn van de heer Christiaan Jurkas. Voor deze en andere sodomitische zonden offerden de autoriteiten hem aan God.

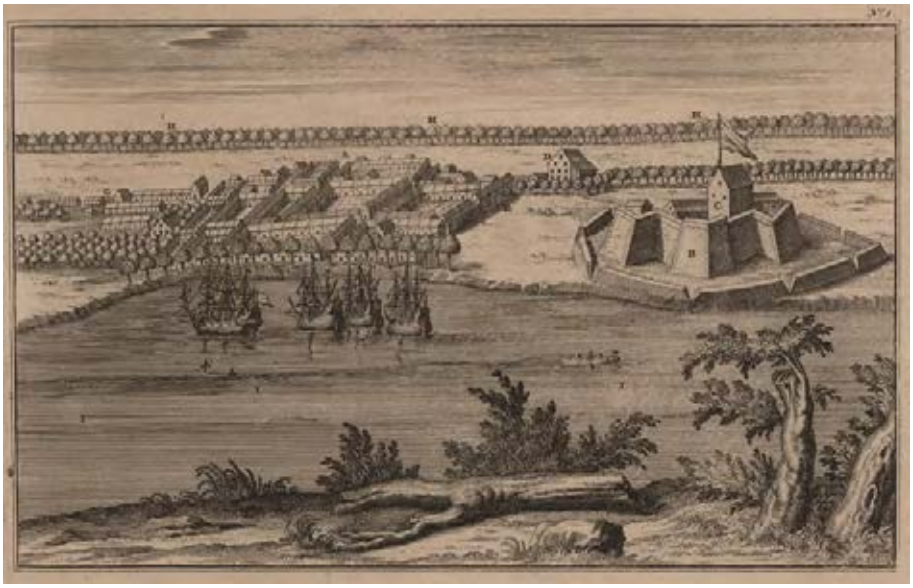

Een prent van martel-, executie- en offerplaats Fort Zeelandia (gelegen naast Paramaribo, dat begin achttiende eeuw rond de 500 huizen telde) zoals opgenomen door geschiedschrijver Herlein in 1718: 'A. De Stad Parimaribo [sic]. B. 't Fort Zelandia, C 't Magazijn op 't Fort. D. Het Gouverneurs Huis. E. Het Huis van den Commandant. F. Is de Kerk en stads-Huis. G. De Nieuwe Uitlegginge. H. Het grote Bos. I. De Riviere Zuriname.' (Herlein 1718: 45-6)

Het binnenplein van Fort Zeelandia anno 2000. Foto van Loek Tangel, Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, objectnummer 20418691.

Inhoud

Afkortingen- en woordenlijst **7**
Geraadpleegde archieven **7**
Persoonsregister **8**
Inleiding **11**

1. Christelijke mensenoffers in Suriname **21**
1.1 Christelijke barbarijen tijdens de Verlichting 21
1.2 Mensenoffers in Fort Zeelandia 26
1.3 Vruchtbare belemmeringen bij historisch homo-onderzoek: de zaak van Jacob Monson 30
1.4 Niets gebeurde zonder invloed van Amsterdam 42

2. Suriname anno 1730: biddagen voor dubbele moraal en eindeloze zonden **51**
2.1 Surinaamse biddagen tegen oogstbedreigingen en 'wegloopers' 51
2.1.1 'Nood leert bidden' 52
2.1.2 Biddagen 1729-1730: standaardtekst 55
2.1.3 Biddagen 1731-1732: de gruwelijke sonde en 'wegloopers' 61
2.1.4 Biddagen 1733-1736: paalworm en voorkomen economische rampspoed 63
2.1.5 Winstbejag en zonde hand in hand in Suriname 71
2.2 'Wegloopers' als vee ruïneren om God te behagen 73
2.2.1 Homoseksuelen en Marrons gelijkschakelen 74
2.2.2 God behagen of wraak nemen? 80
2.2.3 Ook soldaten doelwit harde aanpak De Cheusses 89
2.2.4 Hard optredende gouverneur ontkwam aan moordaanslag 93
2.3 Meten met twee maten: de ene zonde was de andere niet 96
2.3.1 Zedeloosheid zonder zonde: de lotgevallen van predikant Kals 96
2.3.2 Gouverneur De Cheusses zag juist decadente Joden 102
2.3.3 Gouverneur Johan de Goyer verbood de 'onnatuurlijke' liefde 109
2.3.4 EBG-pionier Rosina Berwig-Neisser gestorven na onbestrafte verkrachting 114
2.4 Sodomie: chantage en makkelijke insinuaties met grote gevolgen 127
2.4.1 Veel heisa om sodomie-uitlatingen dronken Jood Haim Pavia 127
2.4.2 Seks met een man of met een hond? Antonij Bastiaan 1732 132

3. De vervolging van Matthijs de Goyer **137**
3.1 Gouverneurszoon Matthijs de Goyer 137
3.1.1 Broer Matthijs de Goyer al overleden in 1710, Adriaan Wiltens getuige 137
3.1.2 Matthijs de Goyer, als ambtenaar door De Cheusses ontslagen 141

3.1.3 Matthijs de Goyer als plantage-eigenaar 145
3.2 De rechtszaak tegen Matthijs de Goyer 149
3.3 Eerste verhoor Matthijs de Goyer 151
3.4 Eerste verhoren medeverdachten 156
3.4.1 Hendrik Dalendorp – geen sodomie 156
3.4.2 Jan Brouwer – niet twee keer sodomie 158
3.4.3 Hendrik van Rees – geen sodomie in het water 162
3.4.4 Hendrik Heijns – geen sodomie in de hangmat 164
3.4.5 Govert van Vliet – geen sodomie op plantage P. Labadie 166
3.5 5 Februari 1731: nieuwe sodomieverhoren 169
3.5.1 Tweede verhoor Matthijs de Goyer 169
3.6 Laatste verhoren: De Goyer, Brouwer en Van Susteren 175
3.6.1 Jan Brouwer – derde verhoor 176
3.6.2 Jan Brouwer bekent alsnog 177
3.6.3 Jan Gerritz van Susteren 179
3.6.4 Matthijs Balkman, draaier in Fort Zeelandia 182
3.6.5 Christiaan Jurkas 186
3.6.6 Govert van Vliet 189
3.7 Strafeisen en vonnissen 191
3.7.1 De veroordeling van Matthijs de Goyer 191
3.7.2 De veroordeling van Jan Brouwer 196
3.7.3 De veroordeling van Christiaan Jurkas 198
3.7.4 Over de strafmaat en de 'costen' 200

4. De vervolging van Dirk Swart en kajuitjongen Bartel Hendrik 203
4.1 Belastende verklaringen van Claas Martijn en Gottfried Meisner 203
4.1.1 Verklaring Claas Martijn 204
4.1.2 Verklaring Gottfried Meisner 210
4.2 De verhoren van 8 oktober 1733 213
4.2.1 Verhoor kapitein Dirk Swart 213
4.2.2 Verhoor Bartel Hendrik Hassel 216
4.3 Medisch bewijs tegen Swart en Bartel 218
4.4 De verhoren van 20 oktober 1733 221
4.4.1 Verhoor kapitein Dirk Swart 221
4.4.2 Verhoor Bartel Hendrik Hassel 222
4.5 Strafeisen en veroordelingen 224
4.5.1 Dirk Swart 224
4.5.2 Bartel Hendrik Hassel 226
4.6 Nasleep onder de witte elite 229

5. Onbeschreven vervolgingen, na 1733 **233**
5.1 Bootsman Knaak en koksmaat Hemmer geofferd in 1735 233
5.2 Na offerandes vrede, voorspoed en 'wegloopers' alleen bij Joden?! 237
5.3 Soldaat Bloemhoff in 1740 al te haastig aan paal gewurgd en verbrand? 242
5.4 Pedo-verkrachting van slaafgemaakte Adonis leidde niet tot mensenoffer in 1768 257
5.5 Soldaat Thomas te onnozel voor veroordeling, 1778 280

Conclusies **283**
Noten **289**
Literatuur **301**
Lijst van bijlagen **307**
Bijlagen **308**

Afkortingen- en woordenlijst

Basya	slaafgemaakte opzichter van slaafgemaakten (ook wel 'negerofficier', maar die konden ook wit zijn)
DOAS	Duplicaat Oud Archief Suriname
EBG	Evangelische Broedergemeente, ook bekend als Hernhutters
GLdH	Generale Lijsten der Hoofdgelden, jaarlijkse opgave bevolking, witten en slaafgemaakten t.b.v. belastinginning (zie ook: www.dutchslaverytaxsuriname.com)
MCC	Middelburgsche Commercie Compagnie
raad-fiscaal	openbaar aanklager/officier van justitie
SvS	Sociëteit van Suriname
WIC	West-Indische Compagnie (WIC)

Geraadpleegde archieven

Nationaal Archief, Den Haag:

- 1.05.03, Sociëteit van Suriname
- 1.05.10.01, Duplicaat Oud Archief Suriname: Gouvernementssecretarie
- 1.05.10.02, Duplicaat Oud Archief Suriname: Raad van Politie
- 1.05.11.14, Duplicaat Suriname: Oud Notarieel Archief, 1699-1829
- 1.05.11.16, Duplicaat: Microfiches Doop-, Trouw- en Begraafboeken (DTB) van Suriname
- 4.VEL, Verzameling Buitenlandse Kaarten Leupe

Stadsarchief Amsterdam:

- Collectie tekeningen en prenten (Beeldbank)
- 231: Archief van de Eigenaren van het Huis Marquette, de Heerlijkheid Assendelft en het Huis Assumburg en Aanverwante Families, en van de Familie Van Limburg Stirum
- 1455: Archief van de Bank Insinger en Co.
- 5028: Archief van Burgemeesters: stukken betreffende verscheidene onderwerpen
- 5075: Archief van de Notarissen ter Standplaats Amsterdam

Persoonsregister

 # Vervolgde homoseksuelen en sodomieten († geofferd; * veroordeeld)

Adonis (slaafgemaakte) *
Rudolff Arentsbergh
Matthijs Balkman
Antonij Bastiaan *
Reijnier Bloemhoff †
Jan Brouwer †
Hendrik Dalendorp
Matthijs de Goyer †
Bartel Hendrik Hassel †
Hendrik Heijns
Jacob Jants Hemmer †
Christiaan Jurkas*
Marten Knaak †
Gerbrand Nierop *
Pieter Hendrik Raven *
Hendrik van Rees
Jan Steenland
Jan Gerritz van Susteren
Dirk Swart †
Thomas
Govert van Vliet

 # Andere personen

Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck	gouverneur van Suriname 1683-1688
Rosina Berwig-Neisser	EBG-pionier 1739-1740
Georg Berwig	EBG-pionier 1739-1740
Johan Brouwer	landsadvocaat, adviseur in de zaak-Raven
Benedictus Carpzovius	rechtsgeleerde uit de zeventiende eeuw die sodomie breed opvatte en ook heteroseks tussen verschillende rassen eronder schaarde
Carel Emilius Henry de Cheusses	gouverneur van Suriname 1728-1734
Wigbold Crommelin	gouverneur van Suriname 1757-1768
Joost de Damhouder	rechtsgeleerde uit de zestiende eeuw die sodomie breed opvatte en ook heteroseks tussen verschillende rassen eronder schaarde

François Jacob Gallé	landsadvocaat, adviseur in de zaak-Raven
Johan De Goyer	gouverneur van Suriname 1710-1715
Wilhelm de Gruyter	gouverneur van Suriname 1707-1707
Jan Willem Kals	protestants predikant, te Suriname 1731-1733
Claas Martijn	scheepstimmerman, getuige in de zaak-Swart
Mr. Johan Jacob Mauricius	gouverneur van Suriname 1742-1751
Willem Gerard van Meel	raad-fiscaal ten tijde van de zaak van Rosina Berwig-Neisser en de vervolging van Reinier Bloemhoff (1739-'40)
Gottfried Meisner	chirurgijn, getuige in de zaak-Swart
Jacob Monson	boekhoudkundig gouvernements-ambtenaar rond 1695-1705
J.C. Montesier	chirurgijn, medisch getuige in de zaak-Raven
Jan Nepveu	raad-fiscaal ten tijde van de vervolging van Adonis en Pieter Hendrik Raven (1768) en gouverneur van Suriname, dat laatste van 1768-1779
Johan (Joan) Raye van Breukelerwaard	gouverneur van Suriname 1735-1737
Pieter Roscam	landsadvocaat, adviseur in de zaak-Raven
Johan van Scharphuizen	gouverneur van Suriname 1689-1696
Gerard van de Schepper	gouverneur van Suriname 1737-1742
Michael Tannenberger	EBG-pionier 1739-1740
Hendrik Temming	gouverneur van Suriname 1722-1727
Bernard Texier	tweede raad-fiscaal ten tijde van de vervolging van Adonis en Pieter Hendrik Raven (1768)
Frederick de Treijtorens	garnizoensarts, medisch getuige in de zaak-Swart
Paulus van der Veen	gouverneur van Suriname 1696-1707
Jan Pieterse Visser	burgerkapitein en Raad van Politie, rechter aan het Hof van Civiele Justitie, anno 1740
Adriaan Wiltens	raad-fiscaal ten tijde van de vervolgingen van Matthijs de Goyer en Dirk Swart (1731-'33)
Eduard van Zurk	rechtsgeleerde uit de achttiende eeuw die de *Codex Batavus* opstelde en daarin na 1730 ook sodomie als strafbaar misdrijf opnam

Inleiding

Tijdens de slavernij in Suriname werden in de jaren 30 en 40 van de achttiende eeuw witte mannen die seks hadden met hun rasgenoten (en soms ook slaafgemaakten) van hetzelfde geslacht vervolgd en buitengewoon gruwelijk gestraft. Dit gebeurde met de traktaten van vooraanstaande rechtsgeleerden uit de Gouden Eeuw in de hand. Echter, de onderliggende drang tot het uitroeien van de sodomie had weinig met de juridische redenen te maken, en alles met religieus-economische motieven. De doodstraf voor de sodomieten was niet zozeer een gerechtelijke executie, maar veeleer *een religieus mensenoffer*, bedoeld om de wrake Gods af te wenden. Door de vernietiging van mannen die seksueel contact met elkaar hadden, poogde men de gunst van God te winnen en zo een voorspoedige economische ontwikkeling van dit wingewest veilig te stellen. Hierin deed de vervolging in Suriname niet onder voor die in de Republiek, waar men vanaf 1730 zeer actief poogde God gunstig te stemmen door sodomieten te vervolgen en te vernietigen. Juist omdat de zedeloosheid en zondigheid in Suriname hoogtij vierden, kreeg de vervolging daar echter een eigen karakter dat in de geschiedschrijving nog niet is beschreven of geanalyseerd.

De Republiek der Nederlanden kende in de achttiende eeuw twee golven van sodomietenvervolging, de eerste tussen 1730 en 1733, de tweede in 1764-1765. (Van der Meer, 1984: 8) In de Nederlandse geschiedschrijving komen deze uitzonderlijke geschiedenissen uitgebreid aan bod in de werken van onder anderen Van der Meer (1984; 1995), Noordam (1995) en Boon (1997). Met name de brute straffen opgelegd tijdens de eerste golf en de plotse manifestatie van de sodomievervolgingen maken dat de periode 1730-1733 het meest beschreven is. Schöffer, die het werk van Boon bezorgde na diens vroegtijdig overlijden, schreef in zijn inleiding tot Boons werk:

> *'In de relatief kleine Republiek met misschien 1,9 miljoen inwoners werden toen meer dan honderd mannen terechtgesteld, verdwenen er tientallen gedurende korte of lange tijd in de gevangenis, terwijl er wel vijf- of misschien zeshonderd op de vlucht sloegen* [..]' (1997: 9)

In Suriname werden in diezelfde periode, voor zover ik heb kunnen nagaan, 11 mannen opgepakt en in later jaren (1734-1778) nog eens 10. Van hen werden er 7 geëxecuteerd en 4 verbannen. De rest kwam met de schrik vrij of kreeg een mildere, niet nader gedocumenteerde straf. Getallen over gevluchte sodomieten of homoseksuelen heb ik niet kunnen achterhalen. Let wel, er woonden in die tijd in Suriname zo'n 1230 witte volwassenen, wat de getalsverhouding ten opzichte van het vaderland op een heel ander niveau brengt.[1]

Deze numerieke verschillen tussen de Republiek en de kolonie vinden we terug in de geschiedschrijving. In het themanummer van *Groniek* uit 1980 komt de vervolging

in Suriname niet voor. Boon besteedt in zijn omvangrijke standaardwerk minder dan een pagina aan de vervolgingen in Suriname. (1997: 91) Noordam houdt het bij een regel. (1995: 228) Hekma schenkt in de paragraaf *Het koloniale avontuur* in zijn boek *Homoseksualiteit in Nederland van 1730 tot de moderne tijd* geen aandacht aan Suriname. Daar maakt Cynthia McLeod in haar historische roman *Zenobia* uit 2015 meer werk van. Ook Van der Meer geeft de koloniën weinig ruimte als onderdeel van de Republiek, het eigenlijke onderwerp van zijn studies. Sporadisch duiken korte passages over de Surinaamse vervolging op in de internationale literatuur (zie bijvoorbeeld Tinsley, 2010). Dat de vervolging in Suriname een jaar later begon dan in de Republiek schept het beeld van een koloniale extensie van wat in de Nederlanden gebeurde.

De enige wat omvangrijker studie is de doctoraalscriptie van Schellekes uit 1999, die niet openbaar beschikbaar is. Schellekes publiceerde, samen met Wim Hoogbergen, een artikel over de twee grootste Surinaamse processen in OSO (2001). Zij beschrijven deze geschiedenis echter binnen de context van de vervolging in de Republiek en stellen vooral de vraag of men destijds al van homofilie kon spreken. De gedachte dat de vervolging in dienst stond van mensenoffers die een gunstig oordeel van de christelijke God over de kolonie moesten bewerkstelligen, onderschreven zij weliswaar, maar de Surinaamse context bleef zo goed als geheel buiten beeld.

Toch valt er veel voor te zeggen om de vervolging in Suriname juist binnen de specifiek Surinaamse context te beschouwen. Het is uitgebreid beschreven dat de seksuele moraal in de koloniën onder Nederlanders heel anders vorm kreeg dan in het moederland. Dat maakt het opvallend dat de vele, vrijwel openlijk beleden zonden niet golden als reden om de toorn Gods te vrezen en de schuldigen naar rato te straffen. Daarnaast bestaat in geval van de vervolging in de Republiek sterke aanwijzingen dat andere motieven dan sodomiebestrijding een rol speelden. Dit was in Suriname ook zeer wel mogelijk het geval. Het is dan ook te simplistisch om aan te nemen dat de vervolging in Suriname niet meer dan een uitvloeisel was van de vervolging in het moederland. Deze geschiedenis moge dan klein zijn, dat neemt niet weg dat zij een beschrijving en analyse binnen de eigen context verdient.

Over sodomie in de achttiende eeuw

Anaal geslachtsverkeer tussen mensen van hetzelfde geslacht was al sinds de vroege Middeleeuwen een halsmisdrijf, maar het werd weinig vervolgd. (Noordam, 1995: 51) In wezen berustte de vervolging ervan op een mythe, namelijk dat God de mensen in Sodom en Gomorra strafte voor het plegen van anale, ergo tegennatuurlijke, seks. Deze mythe begon bij de Oost-Romeinse keizer Justinianus, die het Bijbelverhaal over de vernietiging van de steden Sodom en Gomorra naar zijn hand zette om politieke tegenstanders uit de weg te ruimen. In de Middeleeuwen vervalste '[..] d*e monnik Bernardus Levita de Karolingische Capitularia over sodomie onder verwijzing naar Justinianus en diens Bijbelexegese*.' (Van der Meer, 1984: 35) In de daaropvolgende eeuwen kreeg wat nu de 'Sodom-mythe'

heet meer en meer bijval en zeggingskracht. In de Nederlanden onder andere via de invloedrijke jurist Joost de Damhouder, die in zijn '*Practycke ende handbouck in criminele zaeken'* naast overspel, incest en verkrachting een hoofdstuk '*Van vuylle faycten iegens der nature'* opnam. Al deze misdrijven vielen onder de noemer 'onkuisheid', maar omdat de 'vuylle facten' de enige waren die tegen de natuur ingingen, kreeg dit het stempel van verreweg het zwaarste misdrijf van onkuisheid. De Damhouder onderscheidde tegennatuurlijke zonde '*met hemzelven, met menschen, met beesten*' en liet geen twijfel bestaan over de gevolgen voor de goegemeente: '*Omme sodomie commen ons Honghere Pestilentien orloghen Eertbuynghe Inondacien etc*.' (1555: 166)

In de Gouden Eeuw namen de juridische en religieuze aandacht voor en afkeer van sodomie sterk toe, zonder dat dit leidde tot strenger beleid of meer vervolging. Het onderwerp interesseerde de samenleving weinig: '*Men was tevreden genoeg om geen zondebokken te hoeven te zoeken*.' (Noordam, 1995: 85) Eind zeventiende, begin achttiende eeuw kwam daarin echter verandering. Midden 1730 vaardigden de Staten van Holland en West-Friesland een plakkaat uit waarin ze sodomie formeel strafbaar stelden (zie Bijlage 1).

Noordam voert diverse verklaringen op voor de eerste hevige golf van sodomieten-vervolging in de Republiek:

> *'De processen van 1730-1733 vallen niet te verklaren uit economische factoren. De koopkracht van de bevolking nam in de jaren vóór 1730 toe, terwijl toen ook het aandeel armen afnam. De rechtszaken moeten vooral gezien worden als een onderdeel van een lange termijnontwikkeling waarbij elke vorm van seks buiten het huwelijk langzamerhand zwaarder werd aangepakt. De talrijke processen tegen sodomieten in deze vier jaar dient men verder te zien in samenhang met het overheidsoptreden tegen verschillende minderheidsgroeperingen, zoals zigeuners en rooms-katholieken. De uitbarsting moet mede worden verklaard uit het op hetzelfde moment bekend worden van gevallen van homoseksuele handelingen die overal in de Republiek op grote schaal hadden plaatsgevonden. Daardoor eiste de bevolking een hard optreden, speciaal tegen sodomieten uit de elite. Bovendien speelde de bereidheid van enkele mannen met een grote ervaring aan seksuele contacten met geslachtsgenoten, om uitvoerig over deze gevallen te vertellen een belangrijke rol. Hun bekentenissen brachten sodomie onder ieders aandacht, wat leidde tot nieuwe aanklachten en tot de vlucht van velen die vreesden te worden beschuldigd van dit misdrijf.'* (1995: 272)

Deze toegenomen aandacht voor sodomie en homoseksuele handelingen creëerde een belangrijke context voor het historisch onderzoek. De consensus is dat homoseksualiteit als maatschappelijk fenomeen met deze processen een openbare rol ging spelen. Anders gezegd: de homoseksualiteit zoals we die nu kennen, vindt in deze vervolgingsgeschiedenis haar oorsprong:

'Officieel werd er vóór 1730 over sodomie gezwegen, ook door de gereformeerde kerk, omdat het verschijnsel zich hier niet zou voordoen en omdat spreken erover mensen slechts op een idee zou hebben gebracht. Met de processen van 1730 begon 'de wil tot weten', waaraan kerkelijke en wereldlijke autoriteiten, sodomieten zelf en de bevolking bijdroegen. Processen kregen vanaf dat jaar een openbare afloop en ze werden begeleid door tal van publikaties over de oorsprong en gevolgen van sodomie.' (Van der Meer, 1995: 446)

Na de processen kwamen geleidelijk aan de denkbeelden op over oorzaken en gevolgen van sodomie die men steeds verder uitdiepte en beschreef als een ultieme uitwas van hedonistische levensstijl, of een al dan niet te genezen aandoening. In plaats van sodomie louter als tegennatuurlijk te beschouwen, begon men, zeker vanaf eind achttiende eeuw, de seks tussen gelijke geslachten te psychologiseren en te medicaliseren. Men gebruikte het woord 'homoseksualiteit' nog niet, maar in de negentiende eeuw ontstond de voorloper daarvan, wat men 'de derde sekse' noemde:

'Tussen man en vrouw nestelde zich [..] de sodomiet die [..] rudimentair trekken van een derde sekse begon te vertonen, wier bestaan in de negentiende eeuw in toenmalige wetenschappelijke termen beargumenteerd zou worden als [..] een man met een vrouwenziel in een mannenlichaam.' (Van der Meer, 2018: 59)

Omdat termen als 'homo', 'homofiel', 'homoseksueel' en aanverwanten geen plek hadden in het idioom van de achttiende eeuw spreekt men in de literatuur doorgaans van 'sodomieten'. Dit benadrukt dat men in die tijd vooral keek naar de handeling, niet de geaardheid van de pleger. In veel gevallen is het moeilijk vast te stellen of de sodomieten daadwerkelijk mensen waren die we nu homoseksueel zouden noemen. (zie o.a.: Van der Meer 1984, Noordam 1995 en Boon 1997) Desalniettemin denk ik in de mannen wier zaken de kern van dit boek vormen - Matthijs de Goyer en Dirk Swart – wel degelijk homoseksuelen te herkennen. Hun medeverdachten lieten zich wellicht een enkele keer of incidenteel overhalen tot de mannenliefde, zijzelf zochten die steeds weer op bij allerlei personen.

Suriname en sodomie

Gouverneur Carel E.H. de Cheusses kwam in 1731 tot de ontdekking dat Suriname niet vrij was van '[..] *de gruwelijke en God tergende zonden die 't seedert eenige tijd in ons lieve vaderland ontdekt is geworden.*'[2] Zeker onder de koloniale bestuurders en hogere beambten mogen deze denkbeelden als bekend verondersteld worden. In de bespreking van de sodomievervolgingen zullen we ook zien hoe de openbaar aanklager, raad-fiscaal Adriaan Wiltens, onder andere de genoemde juristen aanhaalt bij het formuleren van zijn strafeisen. Toch was Suriname zo een wezenlijk andere samenleving dan de Republiek, dat ook de vervolging van sodomie aldaar andere trekjes kreeg. Niet alleen het tropische

klimaat en de koloniale inslag van de witte bevolking, maar ook en juist de slavernij gaf de kolonie haar eigen karakteristieken mee:

> *'Wat de blanke kolonisten [..] het meest van de in Europa geboren en de opgevoede personen doet verschillen, is de invloed die de slavernij op hun karakter uitoefent. De onderworpenheid der slaven aan hun wil doet bij hen reeds van hun vroege jeugd af een extravagant gevoel van eigenwaarde en een ongebreidelde hoogmoed ontstaan* [..]' (Van Lier, 1949: 49)

Tegelijk leefde men in Suriname, in weerwil van deze hoogmoed, constant '[..] *in een onbewuste angst, die weinig noodig had om met verschijnselen van paniek aan den dag te treden.*' (Van Lier, 1949: 52) In de Republiek zagen de bewoners de paalwormen die de dijken aantastten als een straf van God voor de aanwezigheid van sodomieten in het land:

> *'Tijdens de zware stormen rond de jaarwisseling van 1731/1732 krijgen Amsterdam en andere delen van het land te maken met zware overstromingen. Het paalwerk van de dijken blijkt ernstig aangetast door de zogenaamde paalworm en de dijken zijn niet tegen de zee bestand. Vanaf de kansel schilderen dominees de wormen af als Gods werktuig tegen een land dat sodomieten herbergt.'* (Van der Meer, 1984: 36)

De paalworm vormde al de aanleiding om bijzondere biddagen uit te schrijven (waarover meer in 2.1.4), maar de plaag werd toch nog niet zo verschrikkelijk gevonden als de zonde waarvan men zeker dacht te weten dat die de paalworm tot gevolg had. De 'ontdekking' van sodomieten in de Republiek was een '[..] *nog meer bedroevend verschijnsel* [..]' dan het dijken vernietigende schelpdier. (Kist 1848:302-3) In Suriname werden naast de paalworm in het vaderland de steeds vaker wegvluchtende en in het oerwoud onderduikende slaafgemaakten – de zogenaamde 'wegloopers' – opgevoerd als straf voor de in de kolonie aanwezige sodomieten.[3] Behalve dat men aan de toorn Gods dus een eigen invulling gaf, moest men in Suriname ook op een andere manier omgaan met de zeden- en zondenleer.

Sodomie was in die eeuwen een breed begrip waaronder ook incest en bestialiteit vielen. Voor vooraanstaande juristen als De Damhouder en de Duitser Carpzovius viel bijvoorbeeld geslachtsverkeer tussen christenen en joden ook onder sodomie omdat de joden (in overdrachtelijke zin) als beesten golden. Anale seks en bestialiteit vielen beide onder de term 'sodomie'. (Van der Meer, 1995: 30) In Suriname werden slaafgemaakten gezien als dierlijke wezens, gelijk aan of minder dan lastdieren (zie o.a. Teenstra, 1847). Gouverneur De Cheusses schreef in 1730 na een aanval van Marrons op zijn plantage aan de directeuren van de Amsterdamse Sociëteit van Suriname (SvS) dat hij hoopte '[..] *dat het God behagen sal ons eens van de vreese voor dat* ***vee*** *te bevrijden.*' Maar de kolonisten die seks met slaafgemaakte vrouwen hadden, waren zo talrijk dat het ondoenlijk was hen allen voor sodomie te vervolgen, laat staan de doodstraf op te leggen. Het is geen enkele

gouverneur ooit gelukt de seks met slaafgemaakte vrouwen, afgedwongen door plantage-eigenaren, -directeuren, -administrateurs en -opzichters structureel te verminderen. (Van Lier, 1949: 62)

Jan Nepveu schreef in zijn *annotatiën* bij het historisch werk over Suriname van Herlein uit 1718 ook over de man-vrouwverhoudingen onder slaafgemaakten en sodomie, die hij de '*zonde tegen de natuur*' noemde. Nepveu was gouverneur van Suriname van 1768 tot zijn overlijden in 1779. Nepveu bestond het om de slaafgemaakten, het 'vee' zoals zijn collega De Cheusses hen noemde, aan de blanken tot voorbeeld te stellen wat betreft sodomie en andere zonden:

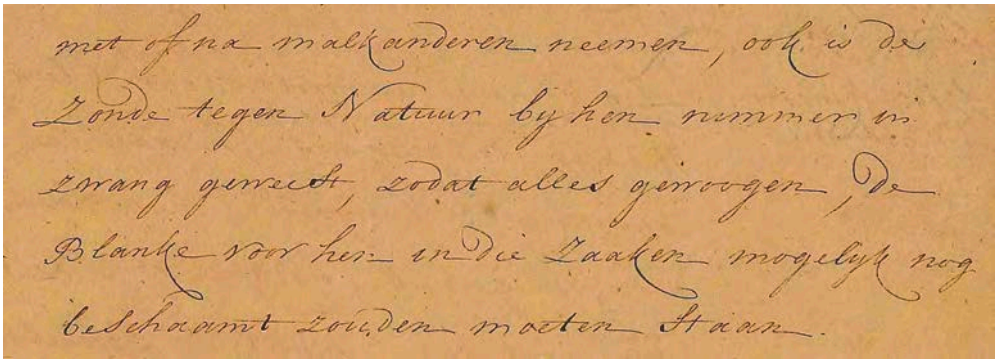
met of na malkanderen neemen, ook is de
Zonde tegen Natuur by hen nummer in
zwang geweest, zodat alles gewoogen, de
Blanke voor hen in die Zaaken mogelyk nog
beschaamt zouden moeten staan.

'[..] ook is de zonde tegen natuur bij hen nimmer in zwang geweest, zodat alles gewoogen, den blanke voor hen in die zaaken mogelijk nog beschaamt zouden moeten staan.'[4]

In deze zeldzame waardering voor de slaafgemaakten kunnen we lezen hoe Nepveu de zondigheid van de kolonisten en de sodomie in het bijzonder ten diepste verafschuwde en veroordeelde.

Alle historische bronnen benoemen het zedeloze leven in de tropische kolonie Suriname. (Terborg, 2002: 35) Uit onder meer de biddagbrieven die in paragraaf 2.1 aan bod komen, blijkt dat de kolonisten zich daar ook terdege van bewust waren. Alleen wensten de koloniale zondaars daar niet op eenzelfde manier op afgerekend te worden, zoals zij zelf slaafgemaakten of sodomieten bestraften. Een voorbeeld hiervan is de volgende passage uit een brief van toenmalig raad-fiscaal Halewijn aan de directeuren van de SvS uit 1743. Halewijn gebruikte de term 'Sodom en Gomorra', niet om op de sodomie in Suriname te wijzen, maar op de algemeen heersende zondigheid die zich volgens hem uitte in onnoembare wreedheden tegen de slaafgemaakten.

Toen hij daar met een stevig voorbeeld paal en perk aan wilde stellen, vond hij een onwillig Hof van Politie op zijn pad, daar dat hof toch voornamelijk bestond uit plantage-eigenaren. Het betreft hier de zaak van een beheerder genaamd Benjamin Pousset die in 1743 op plantage Sinabo niet minder dan 28 slaafgemaakten vermoordde en de meest gruwelijke martelingen als straf toepaste. (Beeldsnijder 1994: 245-6) Deze passage geeft in

een notendop weer wat verderop veel uitgebreider en indringender aan bod komt over zondig gedrag en de gevolgen voor de kolonie.

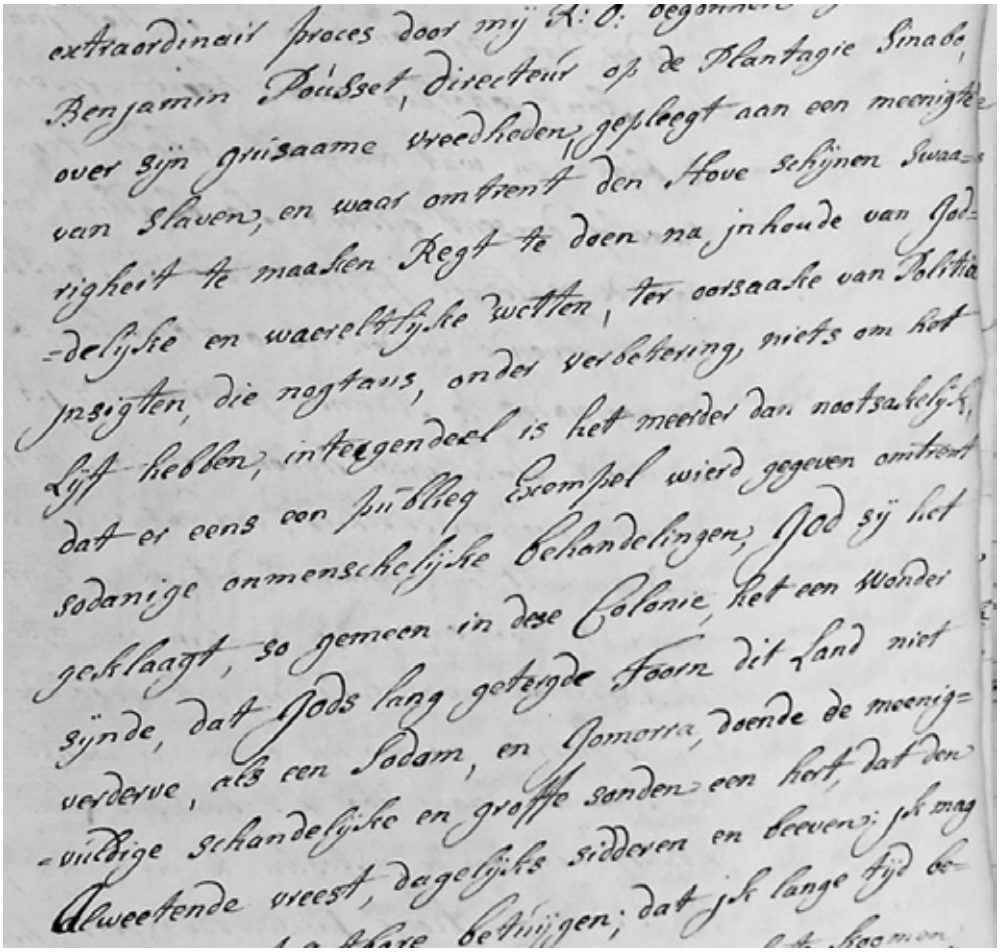
extraordinair proces door mij R: O: begonnen
Benjamin Pousset, directeur op de Plantagie Sinabo,
over sijn grusaame vreedheden, gepleegt aan een meenigte
van Slaven, en waar omtrent den Hove schijnen swaa=
righeit te maaken Regt te doen na jnhoude van God=
=delijke en waereltlijke wetten, ter oorsaake van Politie
jnsigten, die nogtans, onder verbetering, niets om het
Lijf hebben, integendeel is het meerder dan nootsakelijk,
dat er eens een publieq Exempel wierd gegeven omtrent
sodanige onmenschelijke behandelingen, God sij het
geklaagt, so gemeen in dese Colonie, het een Wonder
sijnde, dat Gods lang getergde Toorn dit Land niet
verderve, als een Sodom, en Gomorra, doende de meenig=
=vuldige schandelijke en groffe sonden een hert, dat den
alweetende vreest, dagelijks sidderen en beeven; ik mag
[illegible] betuijgen; dat ik lange tijd be=

'[..] Benjamin Pousset, directeur op de Plantagie Sinabo, over sijn grousaame vreedheden gepleegt aan een meenigte slaven, en waar omtrent den Hove schijnen swaerigheijt te maaken regt te doen na inhoude van Goddelijke en waereltlijke wetten, ter oorsaake van Politieke insigten die nogtans, onder verbetering, niets om het lijf hebben, integendeel is het meerder dan nootsakelijk dat er eens een publieq Exempel wierd gegeven omtrent sodanige onmenschelijke behandelingen, God sij het geklaagt, so gemeen in dese Colonie het een wonder sijnde dat Gods lang getergde Toorn dit land niet verderve als een Sodom en Gomorra, doende de meenigvuldige schandelijke en groffe sonden een hert dat den alweetende vreest dagelijks sidderen en beeven; [..]'[5]

Pousset ontkende alle aantijgingen, kon desondanks niet 'ter tortuur' gebracht worden en stierf in de gevangenis voordat het onwillige hof recht over hem kon spreken. Twee jaar later tikte het hof juist Halewijn op de vingers omdat hij het Hof van Politie van teveel lankmoedigheid betichtte.(Beeldsnijder 1994: 246-7)

De tegenwerking die Halewijn ondervond, is dan ook terug te vinden op allerlei fronten. Onder meer blijkend uit het wegpesten of verdrijven van religieuze voorgangers die streng in de leer waren, zoals het verhaal van dominee Jan Willem Kals. (Van der Linde, 1987: 28-86) En ik vond documenten waaruit blijkt dat pioniers van de Hernhutters verdreven zijn onder andere door de verkrachting van de meer bekende Rosina Berwig-Neisser. Men ging bijzonder ver in het veiligstellen van een cultuur die bepaalde zonden vrijelijk gedoogde, terwijl andere juist tot mensenoffers moesten leiden om God toch tevreden te stemmen. In die zin moesten de sodomieten in de achttiende eeuw boeten voor de zonden van de gehele kolonie. De Cheusses schreef aan de directeuren van de SvS over zijn hoop dat de sodomietenoffers God ertoe zouden bewegen die zonde met wortel en tak uit te roeien:

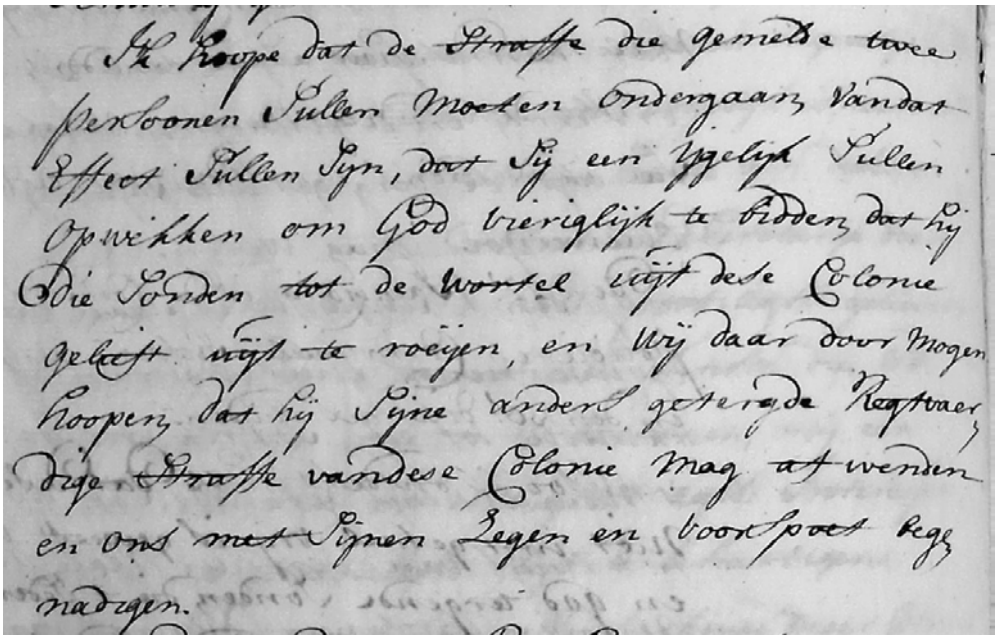
Ik hoope dat de straffe die gemelde twee
persoonen sullen moeten ondergaan, vandat
effect sullen sijn, dat sij een ijgelijk sullen
opwekken om God vieriglijk te bidden dat hij
die sonden tot de wortel uijt dese Colonie
gelieft uijt te roeijen, en wij daar door mogen
hoopen dat hij sijne anders getergde Regtvaer
dige straffe vandese Colonie mag afwenden
en ons met sijnen zegen en voorspoet begen
nadigen.

'Ik hoope dat de straffe die gemelde twee persoonen sullen moeten ondergaan van dat Effect sullen sijn, dat sij een ijgelijk sullen opwekken om God vuriglijk ***te bidden dat hij die sonden tot de wortel uijt dese colonie gelieft uijt te roeijen, en wij daardoor mogen hoopen dat hij sijne anders getergde regtvaerdige straffe van dese colonie mag afwenden en ons met sijnen zegen en voorspoet begenadigen.'*** **[6, nadruk MN]**

Door de plegers van de zwaarste zonden te offeren, dacht men goddelijke straf voor de minder zware zonden te kunnen ontlopen. Voor het overige moesten de jaarlijks vanuit het gouvernement verordonneerde biddagen volstaan.

Over mensenoffers

De door mij gehanteerde term 'mensenoffers' is nergens in de gepresenteerde stukken letterlijk terug te vinden. Het gebruik van deze term behoeft dan ook enige uitleg. Criminologisch gezien, komt het in grove lijnen erop neer dat maatschappelijke wraak het achterliggende motief was voor het straffen van criminelen door de eeuwen heen: het centraliseren van een rechtsprekende macht zorgde er in de middeleeuwen geleidelijk voor dat men niet meer zelf overging tot het uitoefenen van wraakoefeningen, al dan niet met als doel verder geweld te voorkomen. (Spierenburg, 1978: 10) Theoretici over misdaad, straf en de doodstraf hebben gesteld dat een staatsrechtelijk strafsysteem in die zin in het algemeen te beschouwen valt als een functioneel equivalent van het brengen van mensenoffers uit vroeger tijden. Dat fenomeen had evenzo tot doel om maatschappelijke geweldsuitbarstingen een halt toe te roepen. (Tunick, 1992: 38-42)

Spierenburg schreef over de straffen in het achttiende-eeuwse Amsterdam en baseerde zich daarbij op het werk van de Duitse criminologisch psycholoog Hans von Hentig. Hij beschrijft hoe in de gevallen van misdaden die als zware zonden golden met mogelijke weerslag op de goegemeente – ketterij, hekserij, sodomie, zelfmoord – het reinigingsmotief een belangrijke rol speelde. (Spierenburg, 1978: 77) De crimineel en diens omgeving moesten van de begane zonde gereinigd worden en precies daarom speelden vuur, water en het moedwillig uitstellen van de dood tijdens de straf een belangrijke rol in de executies. (Von Hentig, 1937: 80)

De uitvoering van de doodstraf op Matthijs de Goyer en andere wegens homoseksualiteit ter dood veroordeelden - in Suriname en de Republiek - kende dan ook een min of meer vast ritueel, dat veel meer weg had van een purificerende ceremonie dan van een executie. Van der Meer schrijft, verwijzend naar Spierenburg:

> *'De vroegere vuurdood van sodomieten [..] lijkt erop gericht het door hen in de wereld gebrachte kwaad uit te moeten zwavelen. Vuur heeft immers een reinigende werking.* ***Meer dan een manier van executeren, is de vuurdood een offer dat God met de wereld moet verzoenen****, dat het evenwicht moet herstellen in een uit het lood geslagen universum.'* (Van der Meer, 1984: 68, nadruk NM)

Met Van der Meer zie ik naast de maatschappelijke context van misdaad en straf een daarmee vermengde religieuze context van godvrezendheid en bijgeloof. Vandaar dat ik spreek van 'mensenoffers'. Het voorkomen van een straf van God was een wezenlijk onderdeel van het dagelijks leven en ook van het ambtelijk discours. Sodomie was een misdaad *vanwege* gangbare religieuze overtuigingen en voorschriften. Men

vond in Suriname in de sodomieten de ideale zondebokken, die men offerde voor een voorspoedige plantage-economie en dito slavernij.

Opbouw en inhoud

In het eerste hoofdstuk zet ik de hoofdelementen van de maatschappelijke context uiteen door eerst een nadere blik te werpen op het fenomeen mensenoffers en andere barbaarse rituelen ten tijde van de Verlichting. Vervolgens ga ik kort in op de offerplaats Fort Zeelandia en op de moeilijkheden die ik ondervond tijdens dit onderzoek, met een wat uitgebreider voorbeeld van een 'mislukte' casus die toch voor de geschiedschrijving interessante aanknopingspunten biedt. Tot slot ga ik in op de invloed die men vanuit Amsterdam uitoefende op de kolonie. De context van het achttiende-eeuwse Suriname is nu eenmaal niet los te zien van de Amsterdamse SvS die de kolonie op afstand bestuurde.

In het tweede hoofdstuk neem ik u mee dieper het tweede kwart van achttiende-eeuws Suriname in. De wijze waarop men omging met de zeer gerespecteerde biddagen geeft een beeld van de wijze waarop men religie, vroomheid, deugd en zonde beleefde. Daarnaast verhardde vanaf 1730 niet alleen de aanpak van homoseksuelen, maar ook die van gevluchte slaafgemaakten of zich misdragende soldaten. Onder het mom van een voorbeeld stellen, werden gouvernementele gruwelijke wreedheden schering en inslag, terwijl de gouverneur richting het vaderland klaagde over de wreedheid van sommige plantagebeheerders. Het was ook een tijd waarin men met de ene hand homoseksuelen offerde vanwege hun zondige gedrag en met de andere zelf straffeloos andere zonden beging. Predikanten en andere gelovigen die daarop wezen, werd het leven zuur gemaakt, of erger. Het lot dat een zuster van de Evangelische Broedergemeente, EBG-pionier Rosina Berwig-Neisser, onderging, bleef ook in het proefschrift over de Hernhutters van Lenders onderbelicht.

In het derde, vierde en vijfde hoofdstuk komt de homovervolging aan de bod. Als eerste de grote zaken van Matthijs de Goyer en Dirk Swart. De overige zaken, waarover niet eerder is gepubliceerd, staan beschreven in hoofdstuk 5, waarna in de conclusies een analyse van het geheel volgt met aanbevelingen om aan deze materie ruchtbaarheid en een vervolg te geven.

Hoofdstuk 1
Christelijke mensenoffers in Suriname

De achttiende eeuw staat ook wel bekend als de 'Verlichting' – een tijdperk dat als bakermat geldt van ons huidige beschavingsniveau, waarin allerlei ideeën over mens, natuur en samenleving vanuit de ratio opnieuw benaderd werden. Men hekelde bijgeloof en de in voorgaande eeuwen zo overheersende invloed van de kerk op het leven en de kennis daarover. Maar het groeien van het empirisch gedachtengoed betekende niet het einde van oude gebruiken en handelswijzen. Van oudsher zag men immers in het algemeen niet graag dat men zich bezondigde aan barbaarse zaken waarvan het Christendom juist andere religies betichtte. En zeker in een samenleving als die van het koloniale Suriname kwam het behouden van de aloude opvattingen het economisch bedrijf veel beter uit. Beter dan het toelaten van nieuwlichterij over hoe bijvoorbeeld slaafgemaakten in wezen gelijkwaardig waren aan kolonisten, immers allemaal mensen zijnde.

Het roemruchte Fort Zeelandia was dan ook lange tijd niet alleen kazerne, gevangenis en strafplaats, maar ook de *offerplaats* van de kolonie. En als het over het nieuwe gelijkheidsdenken ging, dacht men daar ook in het vaderland net even anders over wanneer de kolonie in het geding kwam. Eén van de grondleggers van de Verlichting, Spinoza, werd geboren in Amsterdam, terwijl een andere, René Descartes, asiel vond in deze tolerante wereldstad en er zijn belangrijkste werken voor het eerst publiceerde. [1] Maar de achttiende-eeuwse directeuren van de Sociëteit van Suriname en de West-Indische Compagnie wisten maar al te goed dat een conservatieve en behoudende opstelling meer geld opleverde dan een moderne, als het om het plantagebedrijf en de slavernij ging.

1.1 Christelijke barbarijen tijdens de Verlichting

De eeuwenoude angst voor Gods toorn, die ten grondslag lag aan wat ik het 'offeren van sodomieten' noem, werkte nog door tot ver in de twintigste eeuw. Dit was bijvoorbeeld te merken in Zeeland, de provincie die ooit de eerste eigenaar was van Suriname. Bij de Watersnoodramp van 1953 vielen er in en buiten Zeeland 1836 dodelijke slachtoffers. '*De orthodoxen zagen de ramp als straf van God*.' (Meekma-van der Horst, 2018) Men heeft door de eeuwen heen het beeld van God als een wraakzuchtige en bloeddorstige vader proberen uit te wissen of bij te stellen, maar dat is blijkens dergelijke orthodoxe uitlatingen niet gelukt. Het is in het voortbestaan van dit beeld en de consequenties daarvan dat ik reden zie om de executies van de sodomieten beslist als offers te beschouwen.

In zijn boek *Kannibalisme en mensenoffers* stelt Daniel Vangroenweghe: '[..] *in de Oude Wereld heeft het jodendom sinds Abraham, het christendom vanaf zijn stichter Jezus en de islam sinds de stichting onder Mohammed mensenoffers radicaal verboden.'* (2012: 20) Anderen bezien deze verboden echter als papieren tijgers en wijzen erop dat mensenoffers zo sterk in

het religieuze ethos zijn ingebed dat het idee nooit is uitgebannen. Pfluger (1995, zie hierna) beschouwt de gevoelde noodzaak tot verbieden van mensenoffers in het licht van de pogingen om schaamte over deze kant van God en het eigen religieus verleden te verlichten. In het artikel *Written in blood*: *A history of human sacrifice* definieert auteur Michael Newton om die reden het fenomeen mensenoffer als '[..] *any ritualistic homicide impelled by metaphysical considerations.'* (1996: 104) Een goddelijke motivatie is wat een mensenoffer onderscheidt van andere vormen van rituele moord of executie, aldus Newton, en hij vervolgt zijn betoog over de met bloed doordrenkte geschiedenis van het judeochristelijke geloof:

> *'Many Jews and Christians are emphatic in denying (or persistent in ignoring) this part of their history, but they cannot escape the fact that our Judaeo-Christian heritage has roots in bloody soil.'* (Ibid.)

Wat betreft het christendom, van belang voor dit boek, is de officiële lezing dat aan iedere vorm van mensenoffers een einde kwam met het grootste offer denkbaar: dat van Jezus die zijn leven vrijwillig offerde voor de zonden van ons allen. Echter, waarheen voert een weg geplaveid met mensenoffers?:

> '[..] *when the European Christians, who self-righteously claimed to have substituted symbolic violence onto one man, i.e. Jesus, instead of killing the many, arrived in Mesoamerica, they raped, killed, and injured more natives in two years than the Aztecs had sacrificed in ten. One question this raises is, where does the violence toward humans actually go once human sacrifices are given up* [..]?' (Carrasco, 2013: 223)

Een antwoord op deze vraag is dat de idee van het mensenoffer in andere vormen en in de praktijk wel, maar in de verslaglegging van die praktijk niet voorkomt. Met andere woorden: er werden (worden?) wel mensen geofferd, maar we noemen het niet meer zo. Parker-Pearson trok de definitie van mensenoffer om die reden nog breder dan Newton al deed door dit te koppelen aan een hoger doel:

> *'We have to remember that human sacrifice is not just a ritual act designed to appease the gods, divine the future, or bring luck and prosperity to those offering the sacrifice. It covers all situations in which a human life is exchanged for a greater cause. Even religious belief is not a necessary requirement; hunger-strikers are prepared to die for their nationalism, whilst Kamikaze pilots died for their emperor in World War Two.'* (Parker-Pearson, 2011)

De idee van het offeren van mensen is altijd blijven bestaan in tradities, Bijbelstudies, en de algemene beleving van de joodse en christelijke religie, die terug te voeren is op hun klassieke voorgangers. Deze vaststelling krijgt onder meer steun door het spreken

over het offeren van bloed in overdrachtelijke zin, wat men zag als een overtreffende trap van dienstbaarheid en welwillendheid. Neem bijvoorbeeld Jacob Reijnet, die in 1734 bij de directeuren van de SvS solliciteerde naar de betrekking van kapitein-luitenant en zijn verzoek kracht bij wilde zetten door zich bereid te verklaren zich in alle situaties te willen opofferen:

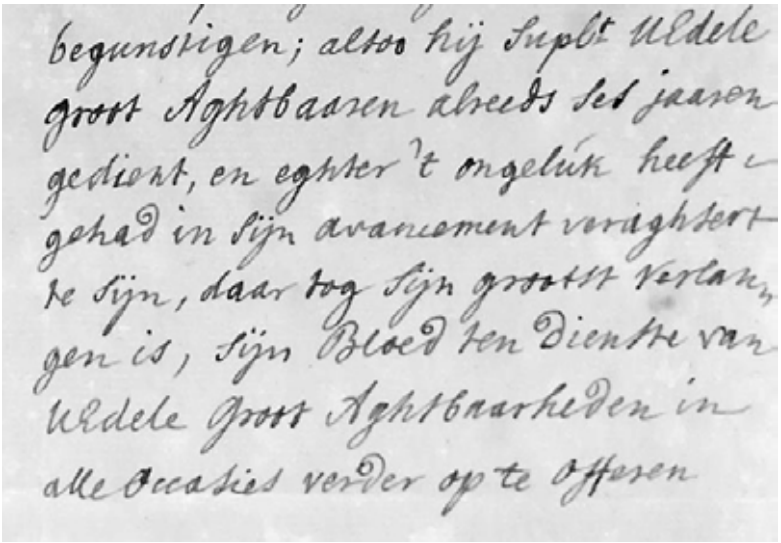
begunstigen; alsoo hij Supl^t UEdele
groot Aghtbaaren alreeds ses jaaren
gedient, en eghter 't ongeluk heeft
gehad in sijn avancement veraghtert
te sijn, daar tog sijn grootst verlan-
gen is, sijn Bloed ten Dientte van
UEdele groot Aghtbaarheden in
alle Occasies verder op te offeren

'[..] alsoo hij supl=t [Jacob Reijnet, NM] UEdele groot Aghtbaaren alreeds ses jaaren gedient, en eghter 't ongeluk heeft gehad in sijn avancement veraghtert te sijn, daar tog *sijn grootst verlangen is, sijn Bloed ten dienste van UEdele Groot Aghtbaarheden in alle Occassies verder op te offeren*'[2, nadruk NM]

Pfluger beschrijft aan de hand van klassieke teksten en Bijbelteksten hoe mensen ambivalent tegenover mensenoffers kwamen te staan, maar daardoor moreel de meerderen van hun goden zouden worden terwijl ze vanwege de diep ingebedde tradities in onzekerheid verkeerden of mensenoffers niet alsnog of desondanks zouden werken. (1995: 69) Aan de hand van diverse voorbeelden uit de Bijbel en de historische voorgangers daarvan laat Pfluger zien hoe God net als de Griekse en Romeinse goden mensenoffers verlangde van zijn onderdanen en gelovigen. Levenson, die een studie maakte van het offeren van kinderen in joodse en christelijke tradities, stelde:

> '[,,] *the rabbinic and Christian tendencies to celebrate Abraham for his willingness to obey the gruesome command to slay and immolate his beloved son Isaac demonstrate that the matter is more complicated than the language of eradication allows.'* (Levenson, 1993)

En ook Vangroenweghe presenteert een aantal voorbeelden uit de Bijbel die duidelijk maken dat de idee van mensenoffers diep ingebed is:

Bijbelse verhalen
In de Bijbel staan er verhalen over mensenoffers of kannibalisme als straf van Jahweh voor de ontrouw van zijn volk of als overlevingsstrategie. Het offer door Abraham van zijn zoon Isaak (Genesis, 22) is voldoende bekend. Bij het verbond van Jahweh de Heer met Mozes in Moab (Deuteronomium, 28,53-58) staan diverse vervloekingen van de Heer als zijn volk niet gehoorzaamt en zijn gebod en wetten niet nauwkeurig naleeft: 'De Heer laat aan uw vijanden toe om uw steden te belegeren totdat die vallen. De nood in die steden zal zo hoog zijn dat u de zonen en dochters zult eten, uw eigen vlees en bloed en kinderen en zelfs de nageboorte.' In het tweede Boek der Koningen (6,26-30) staat iets analoogs. De Israëlieten werden na de verovering van Samaria door de Syriërs aangevallen zodat ze honger leden en verplicht werden hun kinderen op te eten om te overleven. 'Geef mij je zoon, dan kunnen we die vandaag opeten, en morgen zullen we onze zoon opeten. We kookten mijn zoon en aten hem op.' Het boek Rechters (11,30-31) verhaalt over Jefta die optrok tegen de Ammonieten. Jefta beloofde de Heer: 'Wanneer u de Ammonieten aan mij uitlevert, dan zal het eerste dat me bij mijn behouden thuiskomst tegemoet komt voor u zijn; dat zal ik als brandoffer aan u opdragen.' Jefta overwon maar de eerste die hij tegenkwam was zijn enig kind, een dochter. Die vroeg haar vader nog een paar maanden te wachten om te treuren en daarna bracht Jefta zijn belofte ten uitvoer.

Bijbelse voorbeelden van mensenoffers. (Vangroenweghe, 2012: 30)

Pfluger voegt aan dit lijstje ook het verhaal toe van Sodom en Gomorra, waarin Abraham nog met God probeerde te onderhandelen over hoeveel mannen er als bestraffing gedood moesten worden, maar waarin God uiteindelijk besloot hele bevolkingen uit te roeien. (1995: 73-4) In dit Bijbelverhaal vinden weliswaar niet letterlijk mensenoffers plaats, maar, stelt Pfluger: '[it does] *clearly reflect an ethos, and a conception of a God in which human sacrifice was only too possible. This is still a god whom one must approach with fear.*' (Ibid.: 74)

Bij het onderzoeken van sodomiezaken ondervond ik dat dit idee van een wraakzuchtige God die gunstig te stemmen viel door het in zijn naam doden van mensen, meer dan levend was in achttiende-eeuws Suriname. In de teksten van verhoren en vonnissen kwam ik de overduidelijk religieuze motivatie tegen om eerst tot vervolging en daarna tot executie over te gaan. Uit die teksten komt duidelijk naar voren dat het afgeschafte mensenoffer was geïnstitutionaliseerd in het strafsysteem. Men noemt het geen offer, maar laat tegelijk geen twijfel bestaan over het doel van de gruwelijke executies: een afschrikwekkend voorbeeld stellen en God gunstig stemmen, opdat hij de kolonie zal bevrijden van 'plagen' als de Marrons, natuurrampen die oogsten doen mislukken en andere zaken die zowel in de kolonie als het vaderland een voorspoedige economische ontwikkeling in de weg zouden kunnen staan. In die zin moesten biddagen en homoexecuties tegenwicht bieden aan de vele dagelijkse zonden van vrijwel alle kolonisten.

Deze omgang met het onwelgevallige gold overigens ook de sodomie. Het is niet toevallig dat de term 'sodomie' maar zelden voorkomt in de achttiende-eeuwse, openbare stukken. Terwijl men in de verhoorteksten wel termen als 'sodomie' of 'sodomitische zonde' bezigde, sprak men in de resoluties voor de biddagen van de 'gruwelijke sonde' of 'de sonde jegens de natuur'. Berents schreef over de omgang met sodomie in de Middeleeuwen en noemde het een onnoemelijk kwaad:

> *'De terminologie [in veertiende-eeuwse sodomievonnissen, NM] wijst erop, dat homoseksuele handelingen als zo schandalig werden beschouwd, dat het rechtstreeks benoemen ervan vermeden werd. Dat is een algemeen verschijnsel: in de literatuur over het onderwerp komt men termen tegen als "onnoemelijk kwaad", "peccatum mutum" en "peccatum indicibile".'* (1980: 11)

Dit verschijnsel deed zich vier eeuwen later dus nog steeds voor. Overigens kende men ook nog andere, als barbaars bekend staande rituelen in de zeventiende en achttiende eeuw, met het bestaan waarvan men op vergelijkbare wijze omging.

Volgens laatmiddeleeuwse christenen was sodomie tegelijkertijd '*een van de ergste én een van de aanlokkelijkste misdragingen waaraan een mens zich kon overgeven – een tegennatuurlijke handeling die onlosmakelijk samenhing met religieuze dwalingen.*'[3] Iets dergelijks moet voor het drinken van bloed ook hebben gegolden in de zeventiende en achttiende eeuw. In een *NRC*-artikel uit 1998 somde Maarten 't Hart een grote hoeveelheid Bijbelcitaten op waaruit blijkt dat zowel in het jodendom als in het christendom het drinken van bloed ten strengste verboden was. Dit betreft dan dierenbloed en men was zelfs zo streng dat 't Hart vraagtekens zet bij het verhaal betreffende het Laatste Avondmaal waar Jezus wijn in bloed veranderd zou hebben om met zijn apostelen te drinken. ('t Hart, 1998) Door het heilige verbod kreeg het drinken van bloed evenwel een zware lading, inzetbaar ook voor andere doeleinden. Een voorbeeld daarvan vond ik terug in het relaas van een tweede stuurman en een scheepschirurgijn, beiden in dienst van de WIC, over de muiterij die op hun schip had plaatsgevonden.

Eind april 1735 lag het WIC-schip Vrouw Johanna, vertrokken van Texel met als bestemming Suriname, voor anker in de monding van de Marowijne. Een detail dat aangeeft hoe de zeevaart destijds werkte, is dat men niet wist voor welke rivier men lag. Hopende dat het de Surinamerivier was, streek men een sloep om informatie in te winnen. Toen bleek dat ze voor de verkeerde rivier lagen. Op de avond dat men het anker zou lichten om op zoek te gaan naar de Surinamerivier, zagen de bootsman Jacob Floor, de kok Hans Berensen en enkele medeplichtigen kans het schip in handen te krijgen. Daarbij vermoordden zij de kapitein en eenieder die hen verder in de weg stond. Een zevental matrozen werd overgehaald om mee te doen en zij namen de vier passagiers, de tweede stuurman en de chirurgijn in gijzeling.[4]

Het plan was om het eerste het beste schip te overmeesteren dat zij op open zee zouden tegenkomen, en de bemanning van dat schip te gebruiken om naar Madeira te

zeilen. Aldaar wilde Floor de Vrouw Johanna verkopen en met de opbrengst een beter schip uitrusten om zich in de piraterij te begeven, te beginnen rond de Mauritseilanden. Het waren de overgehaalde matrozen die dit plan verijdelden. Op zee vermoordden zij de kapers van het eerste uur, intussen bloedbroeders, in hun slaap. Zij bevrijdden de tweede stuurman en de chirurgijn. Uiteindelijk belandde het schip bij Curaçao, waar men de matrozen arresteerde en de tweede stuurman en de chirurgijn hun getuigenis konden afleggen.[5]

In de getuigenis van de chirurgijn staat een passage over de wijze waarop Floor trachtte de band van trouw tussen de mannen zo sterk mogelijk te maken: door hen zijn eigen bloed te laten drinken.

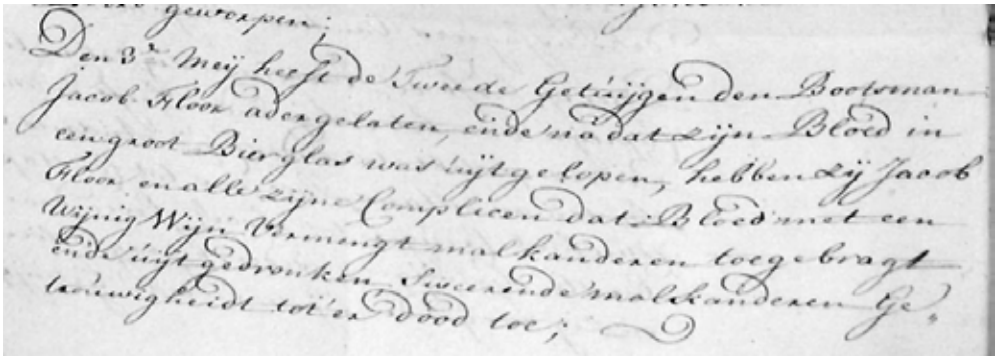

'Den 3e meij heeft de Tweede Getuijgen [scheepschirurgijn Arnoldus Meeuwse, NM] den Bootsman Jacob Floor adergelaten, ende nadat zijn Bloed in een groot Bierglas was uijtgelopen, hebben zij Jacob Floor en alle zijne complicen dat Bloed met een wijnig wijn vermengt malkanderen toegebragt ende uijt gedronken, sweerende malkanderen getrouwigheidt tot'en dood toe;'[6]

De essentie van dit soort verhalen is dat terwijl men dacht zich steeds beschaafder te ontwikkelen, de werkelijkheid weerbarstiger was. Zeker in Suriname, waar men op allerlei fronten, maar eerst en vooral in economisch opzicht, beter gedijde bij de oude wegen dan bij de nieuwe. De aangewezen plaats om van executies in sommige specifieke gevallen offerceremonies te maken, lag dicht bij het hart van de kolonie: Fort Zeelandia.

1.2 Mensenoffers in Fort Zeelandia

Een tragische loop der omstandigheden wil dat de vader van Matthijs de Goyer, oud-gouverneur Johan de Goyer, begraven werd op de binnenplaats van Fort Zeelandia, de plek waar men zijn zoon 16 jaar later offerde om Gods toorn over de kolonie af te wenden. Herlein schreef over de rituelen rond de begrafenis:

'Het ruime Plein in 't voorsz. Fort, is vereerd geworden met de Begraaf-plaats van Mijn Heer de Goyer, Gouverneur over geheel Zuriname, zijn E. is Overleden in 't Jaar onzes Heeren 1715 den [28, NM] July, en ter Aarden bestelt den eersten Augusty, met zeer grote stoet, onder het lossen van 't Geschut der Schepen en 't Fort, en 't Salvoos schieten der Soldaten, tot grote bedroeffenis van zijn Huisgezin en der Gemeente.' (1718: 50)

Locatie Fort Zeelandia anno 1718.[7]

Officiële strafoefeningen en executies vonden doorgaans plaats op het binnenplein van het fort. In methodiek en uitvoering kregen ze de vorm van barbaarse religieuze rituelen: naast zwepen en de Spaanse bok was er sprake van wurging, blakering, het afhakken van ledematen of hoofd, verbranding op de brandstapel, het spiesen van afgehakte hoofden en deze tentoonstellen. (Fontaine, 1972: 96-97) Van Stipriaan haalde een bekend gezegde in het Sranan Tongo aan dat weergeeft hoe het fort onder slaafgemaakten bekendstond: *Tangi fu pansboko, meki mi si benifoto* - dankzij de Spaanse bok zag ik de binnenkant van het fort:

'Op deze manier hebben vele tienduizenden slaafgemaakten in de loop der tijd het binnenfort gezien. Zo werden tussen 1 januari 1832 en 1 januari 1840 iets meer dan 8.800 mensen naar Fort Zeelandia gestuurd om te worden afgestraft. Van hen kregen 5.972 mensen een lijfstraf, veelal een Spaanse bok, 1.752 werden er 'gecorrigeerd' en 1.078 werden er in de boeien gesla-

gen. Ervan uitgaande dat het hier allemaal volwassenen betrof, betekent dit dat in die acht jaar een op de vier van alle volwassen slaafgemaakten naar het fort was gestuurd voor een zware straf.' (2016: 22)

In de vonnissen komt vaak eenzelfde soort formulering voor wat betreft de plek voor de voltrekking van het vonnis, zijnde variaties op '*ter plaatse waar men gewoon is criminele justitie aan slaven/blanken/vrije personen uit te oefenen'* (zie o.a. Teenstra 1842: 267-9, en de vonnissen die in hoofdstukken 3, 4 en 5 aan bod komen). Het fort noemt men niet met naam en toenaam en of er daadwerkelijke aparte, niet bij elkaar gelegen geselpalen/executieplaatsen waren voor slaafgemaakten en kolonisten, valt niet te achterhalen.

Fontaine maakte op basis van een kaart van Leupe een plattegrond van het fort zoals het er omstreeks 1720 uitgezien moet hebben:

'Het Fort Zeelandia omstreeks 1720' (Fontaine, 1972: 92)

Op deze schets van de situatie rond 1720 staat één geselpaal vermeld, X, in het midden van de binnenplaats. Stedman beschreef een strafexercitie op het binnenplein, die plaatsvond op 21 mei 1773, waarbij de vonnissen over 7 slaafgemaakten en 1 blanke na elkaar of tegelijkertijd ten uitvoer werden gebracht.(1799: 83) Latere bronnen uit de eerste helft van de negentiende eeuw maken expliciet melding van de binnenplaats van het oude fort als executieplek voor slaafgemaakten. (Fontaine 1972: 150 & 156) Nog in 1922 verrees op de binnenplaats van het fort een speciaal ontworpen, demonteerbare galg voor de executie van een moordenaar. (Ibid.: 170-1)

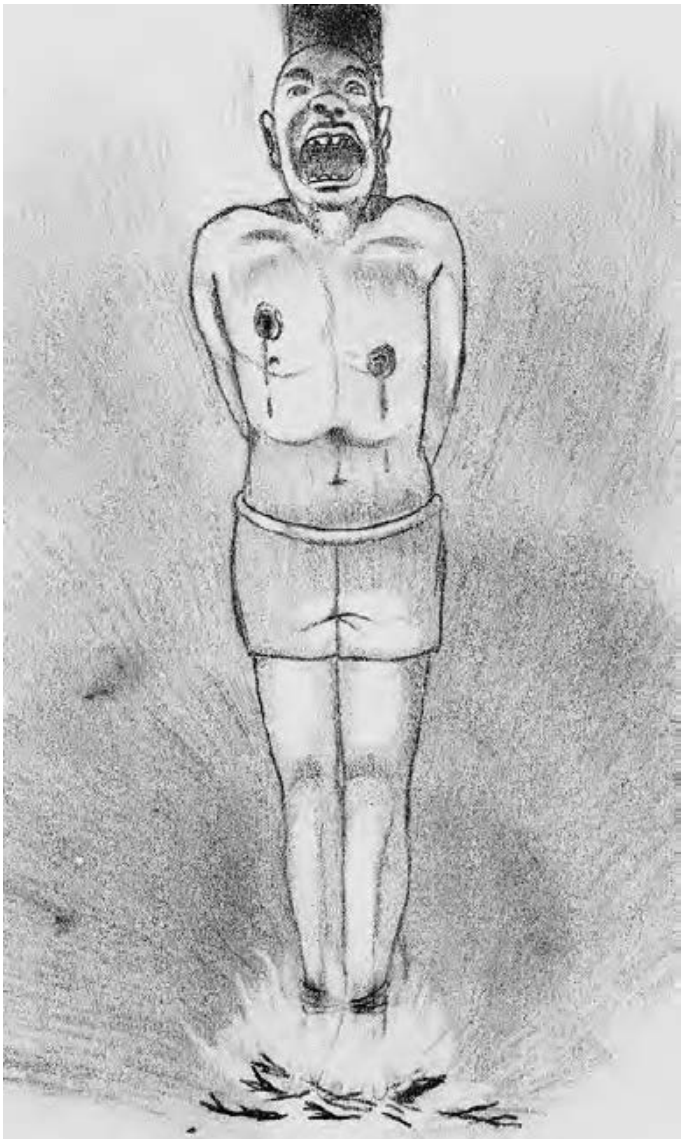

Veroordeelde levend verbrand op het binnenplein van Fort Zeelandia.

Sodomie kwam het meest voor onder soldaten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Fort Zeelandia behalve als offerplaats ook gold als 'plaats delict'. Om erachter te komen wie er in Suriname voor sodomie op het binnenplein van Fort Zeelandia geofferd werd, moest ik enorm veel tijd investeren. Juist omdat men, zeker vóór 1730, nauwelijks rechtstreeks over sodomie sprak, gold opvallend taalgebruik al als een aanknopingspunt. In sommige gevallen, zoals Bloemhof en Raven, leidde dit tot vondsten van uitgebreide documentatie van sodomiezaken. Maar een aantal andere sporen liep na verloop van tijd en na veel zoeken in de archieven toch dood, omdat er teveel onduidelijkheid bleef bestaan en ik geen direct aan sodomie gerelateerde beschrijvingen kon vinden. Om hier een beeld van te geven en ook te tonen dat deze zoektochten toch niet geheel vruchteloos waren, behandel ik één ervan. De zaak-Monson speelde zich af aan het begin van de achttiende eeuw en was een gevolg van allerhande ontwikkelingen in het laatste decennium van de zeventiende eeuw.

1.3 Vruchtbare belemmeringen bij historisch homo-onderzoek: de zaak van Jacob Monson

Het achterhalen welke zaken homovervolging betroffen, was enkel uitvoerbaar door systematisch inventarisnummers van archieven door te nemen. Zeker als het om stukken gaat die niet met het justitieel onderzoek of de veroordelingen te maken hebben, sprak men zeer omfloerst over wat was voorgevallen. Wat in een verhoor door de raad-fiscaal nog 'sodomie' heet, noemde men in een brief aan de directeuren van de SvS al snel 'de grouwelijcke sonde' of iets vergelijkbaars. En ook 'grouwelijcke sonden' vindt men in de indexen niet terug.

Voor deze studie heb ik gebruikgemaakt van het materiaal dat ik overhield aan het systematisch doornemen van het archief van de SvS in Den Haag, van eind 2012 tot begin 2015. Via die weg kwamen de bekende, maar nauwelijks beschreven, zaken van Matthijs de Goyer en kapitein Swart tevoorschijn, maar ook enkele nieuwe gevallen. Dat ontkracht meteen de aanname dat er in Suriname niet meer dan twee sodomieprocessen in de doodstraf eindigden. (Hoogbergen & Schellekes 2001: 260)

Intussen vond digitalisering plaats van het oude archief van het gouvernement van Suriname, en dan met name dat van politie en raden. In het digitale duplicaat vond ik meerdere processtukken terug van de zaken die in het archief van de SvS vermeld waren – soms de complete procesvoering, soms alleen een verzoek voor toestemming tot martelen. Met dergelijke stukken is het een uitgemaakte zaak dat ze behoren tot de verzameling homovervolgingen in Suriname. Er kwamen echter ook twijfelgevallen voorbij, waarbij de gebruikte terminologie aanleiding gaf om dieper te gaan graven, maar waarbij de twijfel uiteindelijk niet om te zetten viel in zekerheid. Om een idee te geven van hoe dit in zijn werk ging, licht ik een van de gestrande onderzoeken kort toe.

Was Jacob Monson nu wel of niet sodomiet?

Op 24 oktober 1706 pleegde Jacob Monson, voormalig boekhouder, militair boekhouder en persoonlijk secretaris van gouverneur Van der Veen, met een pistool zelfmoord. Dit nadat Van der Veen hem op het matje riep vanwege onvindbare papieren.[8] Het betrof hier een langlopende, ingewikkelde zaak van fraude, schulden en misdragingen die al speelde voor 1692. Van der Veen werd er in 1699 over bevraagd door de directeuren van de SvS.[9] Ook zijn voorganger Van Scharphuizen was al door de directeuren van de SvS aan de tand gevoeld over de handel en wandel van Monson. (zie: Van Scharphuizen 1697) Ruim een half jaar na Monsons zelfmoord liet de nieuwe gouverneur, De Gruyter, zich uit over deze zaak in bewoordingen die sodomie impliceren.

De Gruyter verbaasde zich bij zijn aanstelling over de grote hoeveelheid gedetineerden die in Fort Zeelandia op een proces of ondervraging zat te wachten. Een van hen was luitenant Schreuder, die daar zat 'om sijn vuylaardigheyt en quade conduiten'. Deze Schreuder had bij een eerdere gevangenschap gratie gekregen van gouverneur Van der Veen.[10] Het was De Gruyter ter ore gekomen dat Schreuder zich bij zijn aankomst uiterst impertinent had uitgelaten over Van der Veen, waarbij ook Jacob Monson ter sprake kwam als zijnde een verloren man. Schreuder liet blijken een geheim van Van der Veen te kennen waarmee hij hem had kunnen chanteren tot het nogmaals verlenen van gratie:

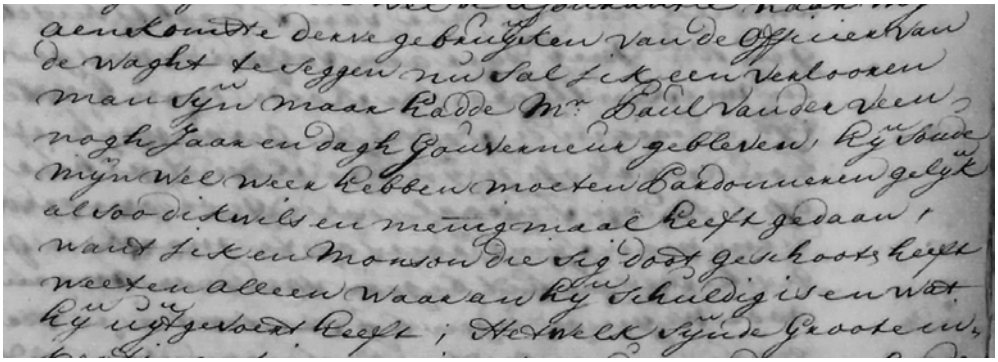

'[mijn] aenkomste derve gebruijken van de officier van de waght te seggen nu sal jck [Schreuder, NM] een verlooren man sijn maar hadde M:r Paul van der Veen nogh Jaar en dagh Gouverneur gebleven hij soude mijn wel weer hebben moeten Pardonneren gelijk alsoo dikwils en menigmaal heeft gedaan, want jck en monson die sigh doot geschoote heeft weeten alleen waaran hij schuldig is en wat hij uijtgevoert heeft; [..]'[11]

Verderop in zijn brief gebruikte De Gruyter zelf bewoordingen die zouden kunnen betekenen dat inzake Monson naast fraude ook sodomie een rol speelde. In het gouverneurshuis waren kisten en kasten aangetroffen uit Monsons bezit waarin zich naar alle waarschijnlijkheid allerlei belastende papieren bevonden. De woordkeus van De Gruyter wakkerde de nieuwsgierigheid aan die Schreuder wekte met zijn impertinenties:

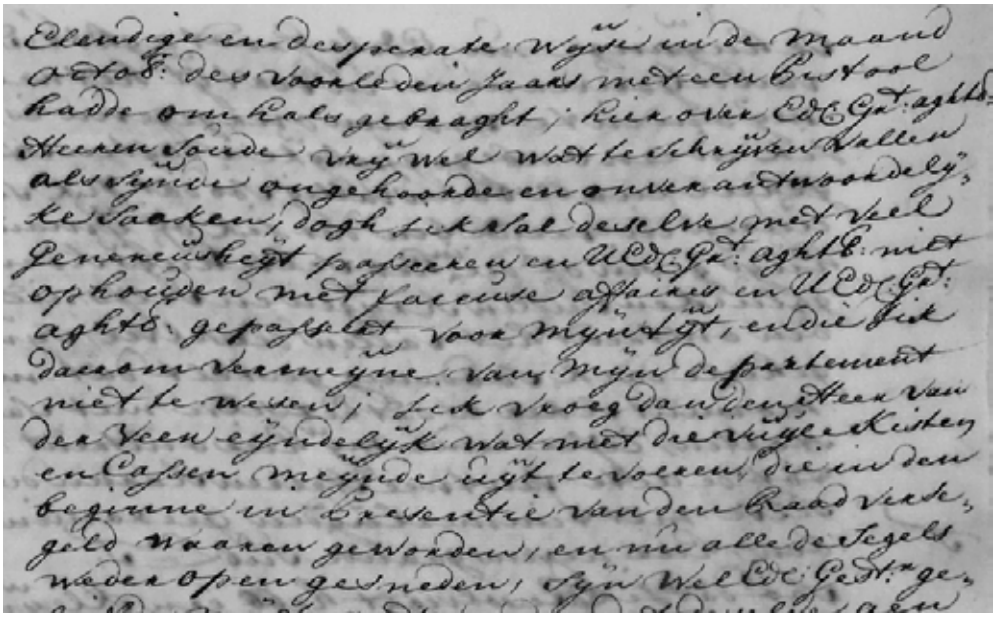

'[..] Elendige en desperate wijse in de maand octob: des voorleden Jaars met een Pistool hadde om hals gebraght; hierover Edl: Gr:t aghtb: Heeren *soude vrijwel wat te schrijven vallen als sijnde ongehoorde en onverantwoordelijke saaken, dogh ick sal deselve met veel genereusheijt passeeren* en UEdl: Gr:t aghtb: niet ophouden met *faceuse affaires* en UEdl: Gr:t aghtb: gepassert voor mijn tijt, en die ik daarom vermeijne van mijn departement niet te wesem; ick vroeg dan den Heer Van der Veen wat met *die vuijle Kisten* en Cassen meijnde uijt te voeren die in den beginne in Presentie van den Raad versegeld waaren geworden, en nu alle de segels weder open gesneden [..]' (nadruk NM) [12]

De zelfmoord, de connectie tussen de gearresteerde en 'vuijlaardighe' luitenant Schreuder en Monson, de 'faceuse affaires' waarover De Gruyter met 'veel genereusheijt' maar liever niet schreef en de 'vuijle kisten' vormden alles bij elkaar voldoende aanleiding om te pogen meer over deze heren te weten te komen.

De kersverse gouverneur mocht Schreuder dan impertinent hebben gevonden, met zijn woordkeus liet hij subtiel een ander geluid horen: de 'fâcheux troisieme' is immers een hinderlijke derde die de intimiteit tussen twee anderen verstoort.[13] De Gruyter zet zijn insinuatie kracht bij door in het vervolg van zijn brief te vermelden hoe het zijn voorganger zelf was die de zegels had verbroken en naar believen papieren uit de kisten van Monson verwijderde:

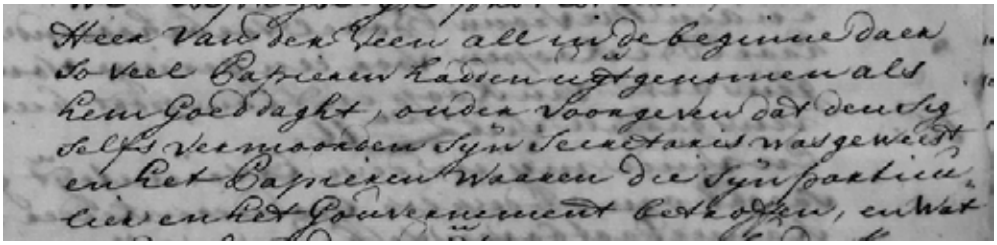

'[..] heer Van der Veen all in de beginnen daer so veel Papieren hadde uijtgenomen als hem goeddaght, onder voorgeven dat den sig selfs vermoorden sijn secretaris was geweest en het papieren waaren die sijn particulier en het gouvernement betroffen [..]'[14]

Het begon er al met al op te lijken dat De Gruyter net als luitenant Schreuder een mogelijke driehoeksverhouding insinueerde tussen de militair, de gewezen secretaris en de gouverneur. Om hier meer over te weten te komen en de vraag te beantwoorden of het een seksuele driehoeksverhouding betrof, was het zaak de stukken van het proces tegen Schreuder terug te vinden. Uit de brief van De Gruyter blijkt dat hij de zaak-Schreuder door de raad-fiscaal direct voor de krijgsraad liet brengen, met zichzelf als president. Over de aanklacht of de procesvoering sprak hij niet, maar wel stelde hij '*gratie voor rigeur van justitie*' te laten gaan.[15] Hij handhaafde de eerder onder gouverneur Van der Veen uitgesproken, maar niet uitgevoerde straf, met dien verstande dat Schreuder met het eerstvolgende schip naar Holland moest worden weggestuurd. Hieruit blijkt dat de straf 'verbanning' voor De Gruyter in deze zaak als 'gratie' gold, waaruit op te maken valt dat een zware lijfstraf of de doodstraf het alternatief moet zijn geweest. Die laatste straf werd, voor zover ik kon opmaken uit de processtukken die ik vond, wel vaak geëist, maar werd zelden opgelegd. Zo wilde raad-fiscaal Cornelis Glimmer in 1696 de konstabel Jochem Loos ter dood laten brengen voor het beledigen van zijn kapitein, maar die eis nam de krijgsraad niet over.[16] In sodomiezaken daarentegen werd een dergelijke eis wel degelijk ten uitvoer gebracht.

Helaas leverde een zoektocht naar de processtukken niets op. In het SvS-archief vond ik nog een stuk uit 1698 waarin een adjudant Dirck Schrueder [sic] een getuigenis aflegde over de wijze waarop zijn kapitein Posselt en de commandant Abraham van Vredenburg buiten de kersvers aangestelde gouverneur Van der Veen om vergaderden en handelden. Zij gebruikten hun minderen om de gouverneur over van alles in het ongewisse te laten.[17] Van Vredenburg was vanaf het begin gekant tegen de aanstelling van Van der Veen en zou hem in de jaren daarna blijven tegenwerken. (Van der Meiden, 1987: 71-2) Uit de getuigenis blijkt duidelijk dat de adjudant de zijde koos van Van der Veen. Het was niet dan met '*groot leetwezen*' dat hij de orders van Posselt en Van Vredenburg opvolgde en hij benadrukte meermaals zijn plichtsbesef in dezen. Als dit dezelfde Schreuder was als degene over wie De Gruyter schreef, dan zou deze hem welgevallige militair onder Van der Veen dus promotie hebben gemaakt en mogelijk dichtbij hem zijn komen te staan.

Waarom ook Van der Veen zijn luitenant dan gevangen liet nemen, blijft echter in nevelen gehuld. De contouren die uit de beschikbare stukken opdoemen, vielen uiteindelijk niet hard te maken met aanvullend materiaal betreffende Schreuder.

De volgende die ik als archiefspeurder wilde volgen, was Monson zelf. Vanwege zijn positie en de wijze waarop hij zijn functies had uitgevoerd, bleek over de man wel het een en ander te vinden. Op 17 april 1692 ging Jacob Monson in ondertrouw met Anna Margrieta Pimper. Zes maanden later, op 26 oktober, lieten zij hun zoon Pieter dopen. Anne Margrieta Pimper was de weduwe van Ciprianus Cipriani, met wie zij in 1690 was getrouwd. In het jaar dat zij Monson huwde, trad ze ook toe tot de gereformeerde kerk. [18] Dit huwelijk hoeft geenszins te betekenen dat Monson er geen homoseksuele relaties op na hield. Sodomieten voldeden in de achttiende eeuw openbaar aan de heteronorm van hun tijd: '[..] *ook voor hen was het huwelijk – met een vrouw! – een hoeksteen van de samenleving. Een ongetrouwde volwassen sodomiet moet zoiets geweest zijn als een seksloze kluizenaar of juist het tegendeel, een wilde barbaar.'* (Noordam 1995: 208)

Van beroep was Monson commies, maar een speling van het lot maakte hem de enige inzetbare boekhouder in de kolonie, zo blijkt uit het eerder genoemde geschrift van Van Scharphuizen. Dat betreft een uitvoerig antwoord op de tegen hem, Van Scharphuizen, ingebrachte klachten, die Van der Meiden omschreef als '[..] *een reeks vaak erg kleinzielig aandoende klachten waarop Van Scharphuizen in grote trekken antwoordde dat het allemaal onwaar was en ingegeven door naijver en wangunst.'* (1987: 59) Uit de tekst van Van Scharphuizen blijkt dat de commies Jacob Monson, destijds ook ad-interimboekhouder van het garnizoen (militair boekhouder), allerlei financiële schade had veroorzaakt waarvoor men genoegdoening wilde. Uit Van Scharphuizens antwoord blijkt over hoeveel macht Monson beschikte, als enige beschikbare boekhouder:

8e. *Art.*

Komende wijders tot het achtſte artikel, nopende de gepretendeerde vergoedinge van de ſchaede door den Commis Jacob Monſon, proviſioneel boekhouder van 't garniſoen, veroorſaekt, ſoo dient daer tegens tot bericht, dat de Gouverneur, ſchoon genomen de Societeit al eenig misnoegen over de conduite van den ſelven Jacob Monſon getoont hadde gehad, 't geen nochtans hem Gouverneur niet dan ſlaeuwelijk in een van de laetere brieven is te vooren gekomen, hy evenwel genoodſaekt ſoude ſijn geweeſt, deſelve Monſon voor Commis en Boekhouder in alle des Societeits affaires te moeten gebruyken, terwyl hy de eenigſte van de ſchrijvers in Societeits dienſt ſijnde, aldaer in 't leven gebleven was. Sijnde alle de anderen daer te vooren geſtorven, en ten dien tijde niemand anders daer toe te vinden, gelijk de voornoemde Gouver-

Monson was de enige nog levende ambtenaar die de boekhouding kon doen voor het gouvernement en hoewel er klachten over zijn staat van dienst waren, kon Van Scharphuizen niet anders dan hem het werk laten doen. (1697: 8)

neur Uw Ed. Achtb. ſulks tijdiglijk en menigmaelen, doch vruchteloos, heeft geadviſeert, alſoo daer op geene Klerken of andere luyden van de pen derwaerts geſonden ſijn, dan een geruymen tijd daernae, en ſulks even voor en met de overkomſte van den Heer van der Veen. En wat belangt het toevertrouwen van de Sociëteits Caſſa aen den gemelden Monſon, is het ſelve uyt dien hoofde geſchied, dat Uw Ed. Achtb. het den Gouverneur ſeer qualijk hadden afgenomen, dat hy de Caſſa aen den Boekhouder van 't Garniſoen daer te vooren niet hadde overgelevert, injungeerende hem wijders deſelve Caſſa aen den voorſz. Boekhouder van 't Garniſoen, als tot deſſelfs ampt behoorende, in handen te ſtellen. En gelijk de voornoemde Monſon, ſoo vooren geſegt, proviſioneel Boekhouder militair geworden, en ook volgens Uwer Ed. Achtb. approbatie daerinne gecontinueert was, ſoo heeft mitsdien hy Gouverneur, hem de voorſz. Caſſa, als een ſequéle van ſijne functie, niet kunnen onthouden. Te min dewijl de Sociëteit dienaengaende geen contrarie ordres gegeven hadde.

Ook de sociëteitskassa werd in handen van Monson gesteld, aangezien de herhaaldelijke smeekbeden van de gouverneur om meer, nieuw en bekwaam personeel op dit gebied niet door de directeuren waren ingewilligd. Het verweer van Van Scharphuizen kwam erop neer dat hij stelde de orders van de SvS met de middelen die de SvS hem gegeven had zo goed mogelijk te hebben uitgevoerd. (Ibid.: 9)

Toen Van der Veen in 1699 zíjn antwoord over dezelfde zaken aan de directeuren opstelde, vertelde hij een vergelijkbaar verhaal: hij had wel geprobeerd dergelijke functies aan anderen toe te kennen, maar door omstandigheden buiten zijn macht zag hij zich uiteindelijk toch genoodzaakt de ontslagen Monson weer in dienst te nemen. Hij deed dit niet door hem een functie te geven, maar door hem in te huren op basis van opdrachten. In zijn brief stelde Van der Veen dat de schuldenlast van Monson voornamelijk ontstond door diens huwelijk met de weduwe Cipriani en hij liet ook niet na te vermelden hoe graag Monson weer in Sociëteitsdienst wilde treden.[19] Er speelde echter veel meer, want in die tijd ondervond Van der Veen zware tegenwerking, niet alleen door commandant Vredenburg, maar ook door commiezen van de WIC en machtige plantage-eigenaren.

Dit is een zaak die niet past binnen deze studie, maar die een scherp licht zou werpen op de gang van zaken in het Suriname van 1690-1700. In grote lijnen kwam het erop neer dat de gouverneur Van der Veen de indruk had dat er een complot tegen hem in werking was gesteld door vooraanstaande plantage-eigenaren en WIC-commiezen, met name Nicolaas Houtcoopers en Gerbrand van Sandick. Die laatste liet Van der Veen zelfs gevangen zetten om hem zo te dwingen bepaalde boeken op te maken voor de SvS, wat Van Sandick tot dan toe weigerde. Van Sandick was een telg van een machtig adellijk geslacht uit Wijk bij Duurstede en eigenaar van de door Oostindie uitvoerig onderzochte plantages Roosenburg en Mon Bijou. (Oostindie 1989) Van der Meiden schrijft over de klachten die uiteindelijk tot Van der Veens ontslag leidden:

'Wat er nu precies met Van der Veen aan de hand was weten we weer eens niet. Na Van Sommelsdijck en Van Scharphuizen was hij de derde gouverneur die in moeilijkheden kwam. Uit wat er gebeurd was en nog veel meer uit wat er zou volgen lijkt de conclusie gewettigd te zijn dat hij teveel de belangen van het huis Van Sommelsdijck heeft gediend en te weinig die van de andere deelgenoten.' (1987: 62)

De andere deelgenoten zijn dan Amsterdam en de WIC, die Van der Veen in 1706 door de SvS lieten ontslaan via een '*overrompelingstaktiek*', tegen de wens van de vertegenwoordigers van het huis van Van Sommelsdijck. (Ibid.) In hoeverre Van der Veen de familie Van Sommelsdijck bevoordeelde, is onduidelijk, maar uit de stukken rondom de WIC-commiezen en Jacob Monson blijkt wel degelijk dat Van der Veen te maken had met een sterke tegenstroom in de Surinaamse samenleving, met vooroplopend de commiezen van de WIC. Fatah-Black schreef over hen, de functie die zij voor de SvS vervulden en hun pogingen invloed en controle uit te oefenen:

'Het lijkt erop dat de directeuren [van de SvS, NM] na deze benoeming [van Van Scharphuizen, NM] er meer werk van maakten om ook de gouverneur onder controle te houden. De commiezen van de West-Indische Compagnie waren hiervoor bij uitstek een geschikt middel. Via de commiezen hadden de directeuren een direct lijntje met andere vertegenwoordigers en hoefden ze niet alleen op het woord van de gouverneur te varen.' (2019: 76)

Dat die commiezen zich in de Surinaamse samenleving terdege bewust waren van hun nieuw verkregen macht, blijkt duidelijk uit de diverse getuigenissen rond de arrestatie van commies Van Sandick [20] en uit de uitvoerige passage die Van der Veen aan deze zaak besteedde in zijn missive van 1 maart 1699.[21] Aan Van der Veen valt te merken dat hij zich de jaren daarna met vertrouwelingen omringde, of probeerde te omringen, onder wie ook Monson.

Deze dook weer op in 1703, als persoonlijk secretaris van gouverneur Van der Veen. Hij huurde een plantage van de erven Jan Swart.[22] Deze informatie sluit aan bij de vermeldingen van Jacob Monson als plantage-eigenaar (in compagnie) op de Generale Lijsten der Hoofdgelden (GLdH). Die lopen van 1702 tot aan zijn dood in 1706. De huur werd, aldus de GLdH, in dat jaar overgenomen door Isaac Labadie.[23] Deze was in 1703 getrouwd met Elisabeth Swart, de weduwe van Christiaan van Hertsbergen. De peetvader van hun zoon, Jacobus van Hertsbergen, was Jan Swart. Elisabeth was een zus van Constance Alida Swart en Sara Swart die respectievelijk getrouwd waren met Isaac en Daniel Pichot.[24] Het plantagebezit van de gebroeders Pichot was dan ook direct verbonden met de familie Swart, maar exacte relaties tussen Jan Swart en de genoemde zusters zijn onduidelijk. Mogelijk was hij een broer van hun vader, Albert Swart. Welke plantage Monson nu precies huurde (of in compagnie beheerde, zoals op de GLdH vermeld), valt evenmin met zekerheid vast te stellen.[25] Wel is te zien hoe de

vertrouwelingen van Van der Veen op hun beurt een bovenmatig machtsgevoel kregen.

Op 6 maart 1703 legde ene Claas Caagman, opperstuurman op het schip Den Grooten Tijger, een verklaring af over het gedrag van de kapitein van een ander schip, te weten De Beurs van Amsterdam. Caagman hielp die kapitein, Simon Jaspersz Roem, het schip de rivier uit loodsen. Op dat moment waren ook aan boord secretaris Jacob Monson en klerk François Sinoot, vertrouwelingen van Van der Veen. Tegenover Caagman luchtte Roem zijn hart bij het verlaten van de kajuit, waar iedereen zich ophield:

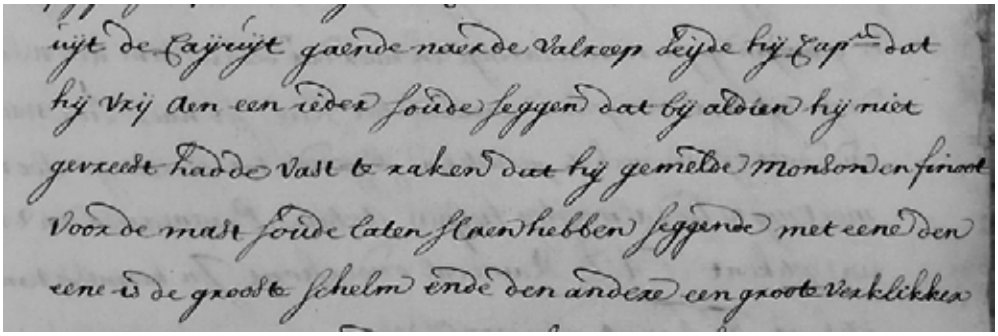

'[..] uijt de caijuijt gaende naer de valreep seijde hij cap=n dat hij vrij aen een ieder soude seggen dat bij aldier hij niet gevreest hadde vast te raken dat hij gemelde monson en sinoot voor de mast soude laten slaen hebben seggende dat met een den eene is de grooste schelm ende den andere een groote verklikker [..]'[26]

Dat dit geen loze dreigementen waren, had kapitein Roem even daarvoor nog bewezen, toen hij een Surinaamse burger genaamd François Clari wilde afranselen omdat deze naar inzicht van de kapitein leugens over hem debiteerde. De touwzweep lag al klaar en alleen de aanwezigheid van de vrouw van commies Van der Hoeve, die passagier was op het schip, weerhield de kapitein ervan zijn dreigement uit te voeren.[27] Monson zelf achtte zich echter ook machtig genoeg om allerlei dreigementen te uiten.

Rond de jaarwisseling 1703-1704 speelde een smaadkwestie aangespannen door de vermogende Simon van Halewijn. Commies Nicolaas Houtcoopers was getuige voor Van Halewijn, die wegens zijn verbanning uit Holland ook wel Van den Broek als schuilnaam gebruikte. Houtcoopers getuigde op 4 januari 1704 dat Monson enkele maanden terug over Van Halewijn had gezegd dat hij hem eigenhandig zou doden als deze zich op het Fort Zeelandia zou vertonen. Als Van Halewijn twee man mee zou nemen om dat te beletten, hij Monson er wel twee tegenover kon stellen, en bij vier man vier, et cetera, tot en met het inzetten van het gehele garnizoen tegen Van Halewijn en consorten.[28] Eind 1703 beklaagde Van Halewijn zich bovendien dat de directeur van de plantage in beheer van Monson, de eerste opzichter van de plantage van Anna en Catharina van Halewijn, een slaafgemaakte genaamd Titus, dusdanig had toegetakeld dat deze lange tijd niet kon

werken. Daarnaast deelde Van Halewijn mede dat zijn '*plantage Acanoribo*' meermaals te lijden had onder vandalisme van de slaafgemaakten van de plantage van Monson. Zo was er een dijk doorgestoken en werden vrijwel dagelijks de voor het overleven op de plantage zo belangrijke vaartuigen losgesneden.[29]

Het antwoord van Monson kwam in de vorm van een criminele zaak waarin hij een onschuldig-verklaring eiste na de laster die Van Halewijn hem toedichtte. Ook eiste hij veroordeling van Van Halewijn tot het betalen van de proceskosten. Opmerkelijk was dat het proces geheel van Monson zelf leek uit te gaan, getuige de aanklacht daterende van 5 januari 1704:

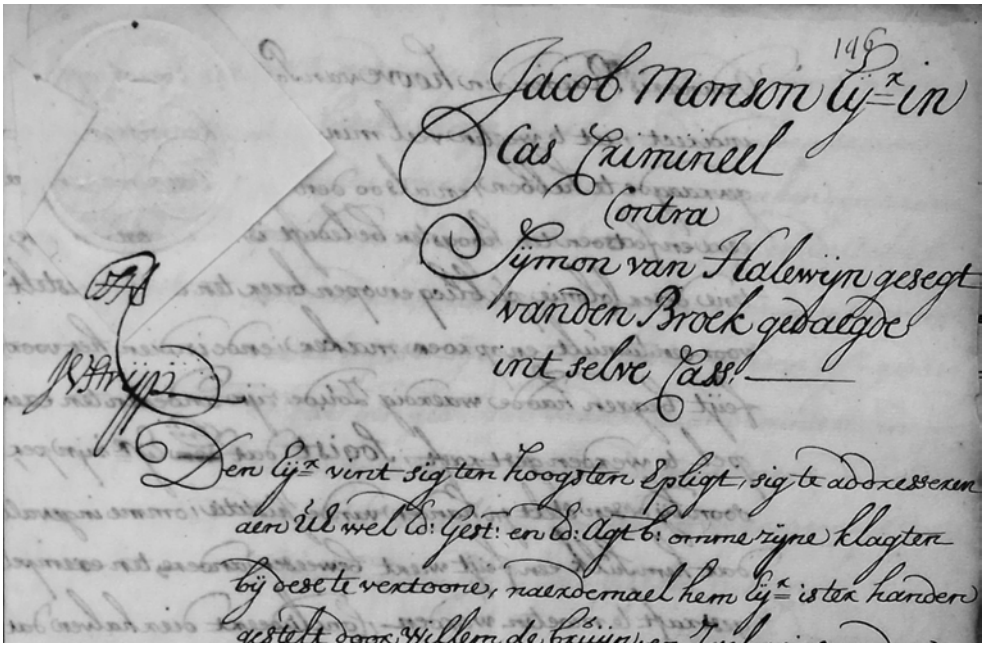
146
Jacob Monson Eij=r in
Cas Criminell
Contra
Sijmon van Halewijn gesegt
vanden Broek gedaegde
int selve Cass.
Den Eij=r vint sig ten hoogsten Epligt, sig te addresseren
aen UE wel Ed: Gest: en Ed: Agt b: omme zijne klagten
bij dese te vertoone, naeromael hem Eij=r is ten handen

'Jacob Monson Eijs=r in cas crimineel contra Sijmon van Halewijn gesegt van den Broek gedaegde int selve cass. – Den Eij=r vint sig ten hoogsten verplicht sig te addresseren aen UE wel Ed: Gest: en Ed: agtb: omme zijne klagten bij dese te vertoone' [30]

In het ongedateerde antwoord van Simon van Halewijn wijst deze er fijntjes op dat Monson helemaal niet bevoegd was om als privépersoon een criminele zaak aan te spannen en dat hij, Van Halewijn, zich daarom op de raad-fiscaal zou verlaten als zijnde de enige instantie met beslisbevoegdheid:

> *'[..] tot absolutie van dese instantie als qualijk en te onrecht bij een privat man criminelijk geciteerd en dat den eijscher sijnen eijsch en conclusie sal werden ontsegt en gecondemneerd in de kosten van dese processe'[31]*

Hoe deze zaak afliep, is niet bekend, maar duidelijk is dat Jacob Monson zich een stevige positie had aangemeten na alle perikelen rond zijn persoon aan het eind van de voorgaande eeuw.

Aan die positie kwam weer een eind. Monson voelde zich om wat voor redenen dan ook blijkbaar zo in het nauw gedreven dat hij voor zelfmoord koos in plaats van de gebeurtenissen af te wachten. Waren zijn malversaties dan zo ernstig dat hij omwille van de boekhouding verkoos een einde aan zijn leven te maken? Was zijn schuldenlast zo hoog opgelopen dat hij de dood verkoos boven bijvoorbeeld een straf als verbanning? Of speelde datgene wat niemand met naam en toenaam wilde benoemen, maar duidelijk een macht over hem had de voornaamste rol bij zijn besluit? De stukken van de nieuw aangestelde gouverneur De Gruyter leren ons meer, zonder dat we dichter bij een antwoord geraken.

De benaming 'vuijle kisten' gebruikte De Gruyter hoogstwaarschijnlijk omdat bleek dat sommige ervan aangetast waren door houtworm, met alle gevaren van dien. De notulen van gouverneur en Raden van Politie de dato 7 maart 1707 maken melding van deze zeer schadelijke 'houtluijsen':

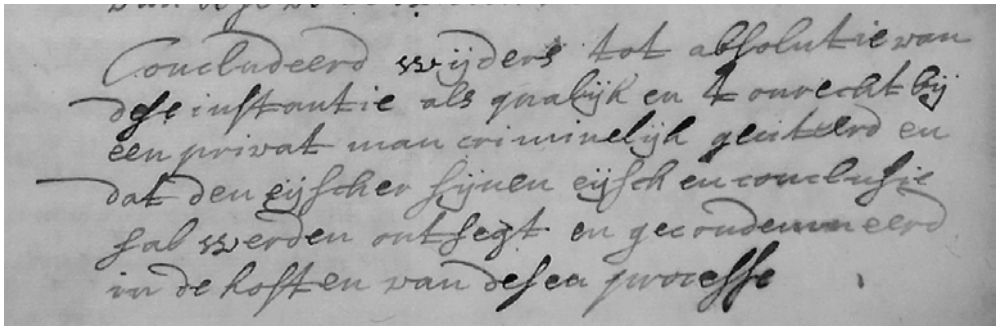

'[..] dat men bevonden hadde dat Eenige van deselve kisten besmet waren met houtluijsen, alhier te lande van Een seer schadelijcke gevolgh, en selfs wel soo dat de papieren in die kisten berustende in Eenen Nachte soude kunnen worden beschadigt en bedorven [..]'[32]

Voordat De Gruyter aantrad, schreef echter ook Van der Veen aan de directeuren over de zelfmoord van Monson. In een missive van 17 februari 1707, de eerste die hij stuurde sinds september 1706, deed hij het hele verhaal vanuit zijn optiek uit de doeken. Van der Veen verhaalde hoe hij Monson af en toe gebruikte als schrijver om te helpen bij opstellen van de rekeningen van de handel in slaafgemaakten en van 's lands magazijn. Op enig moment had Van der Veen ontdekt dat hij papieren miste en hij had Monson daarnaar gevraagd. Deze gaf hem ontwijkende antwoorden, waarop Van der Veen hem opdroeg eindelijk de rekeningen op te maken die hij keer op keer uitstelde en hem bovendien te verstaan gaf dat hij er wel achter zou komen wat er met de vermiste papieren was gebeurd:

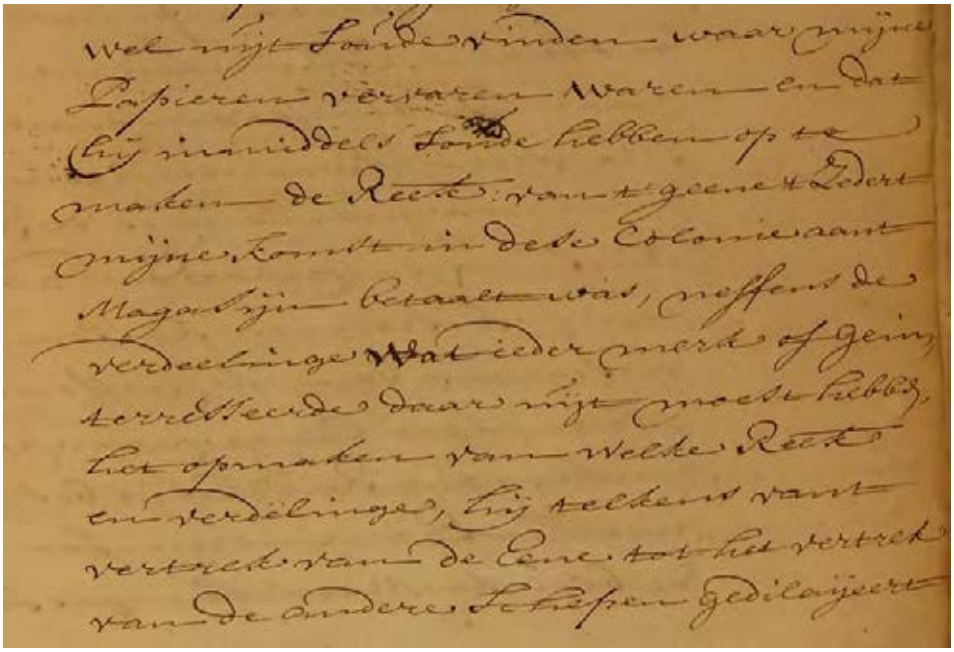

'[dat ik] wel uijt soude vinden waar mijne papieren vervaren waren en dat hij inmiddels soude hebben op te maken de Reeck: van t geene t Zedert mijne komst in dese colonie aant magazijn betaalt was, neffens de verdeelinge wat ieder merk of geinterresseerde daar uit moest hebben, het opmaken van welke Reek en verdelinge, hij telkens vant vertrek van de Eene tot het vertrek van de andere schepen gedilaijeert [heeft]'[33]

Van der Veen vervolgde met te zeggen dat hij die vertragingen steeds had moeten laten passeren omdat Monson de enige was in de kolonie die deze rekeningen kon maken. Bij het bericht van Monsons zelfmoord vertrok Van der Veen, terwijl hij ziek was, op het heetst van de dag naar het huis van Monson om zich persoonlijk op de hoogte te stellen. Daar trof hij de beruchte kisten aan en liet deze verzegelen. Vervolgens was hij tot na middernacht bezig met het ondervragen van alle aanwezigen.[34] Weer thuisgekomen, met de genoemde kisten, overviel koorts hem. De gouverneur zou maandenlang ziek blijven; dat was hij ook ten tijde van deze missive. Tijdens zijn ziekbed werd er bij hem ingebroken en verbraken de inbrekers de zegels van de kisten. Zij namen daaruit papieren mee waarover Van der Veen iets wilde zeggen, maar zichzelf grondig censureerde:

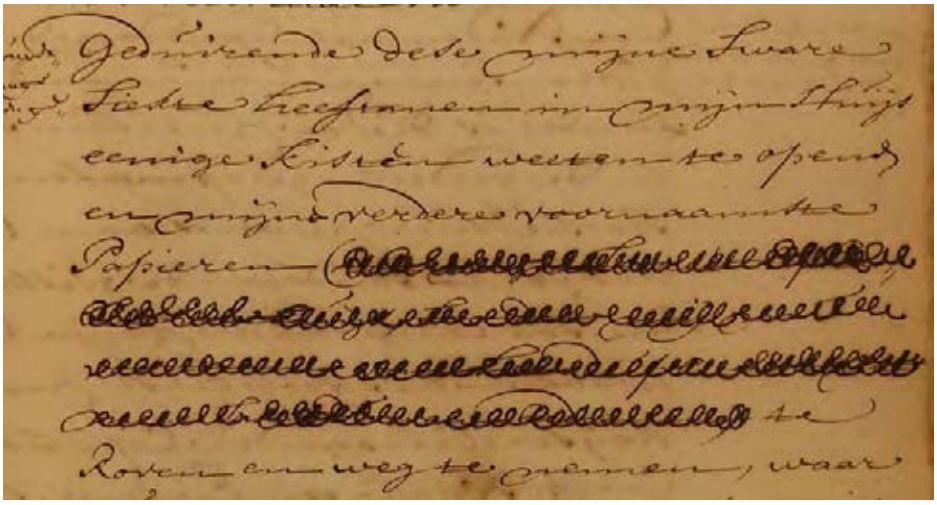

'gedurende dese mijne sware siekte heeft men in mijn thuijs eenige kisten weeten te openen en mijn verdere voornaamste Papieren xxxxxxx te roven en weg te nemen [..]'[35]

Onder de niet-gestolen zaken bevonden zich boeken van Monson, maar niemand kende de opbouw daarvan dus kon men ze niet ontcijferen. Derhalve stuurde Van der Veen alle aangetroffen wisselbrieven naar de directeuren van de SvS.[36]

De laatste missive van Van der Veen geeft een heel ander beeld te zien dan voortkomt uit andere stukken. Wie eerst de missive van De Gruyter onder ogen krijgt en pas daarna die van Van der Veen, zou kunnen concluderen dat de missive van die laatste een verdediging op voorhand is tegen de komende beschuldigingen van de eerste. Het was immers De Gruyter die Van der Veen zelf er enige maanden later van beschuldigde geen afstand te willen doen van de kisten totdat hij zelf daaruit had genomen wat hij wilde, waardoor zijn opvolger de waarheid niet meer kon achterhalen.[37] Uiteindelijk was mr. Paul van der Veen de enige gouverneur die later ook directeur werd van de SvS. (Fatah-Black 2019: 76) Dit betekent dat hij ofwel gelijk kreeg wat betreft de lasterlijke complotten die men tegen hem voerde, ofwel dat hij precies de juiste papieren tijdig wist te bemachtigen om de waarheid omtrent zijn eigen persoon, Monson, Sinoot, Schreuder en de rekeningen en boeken voor eeuwig te laten verdwijnen.

Zo ondoorzichtig als de boekhoudkundige handel en wandel van al deze betrokkenen was, zo mistig is ook de vermeende sodomie van enkelen van hen. Leidde Monson een dubbelleven, als echtgenoot van de weduwe Cipriani? Wat was het alternatief voor de verbanning van luitenant Schreuder? Wat was het grote geheim van gouverneur Paul van der Veen dat hij deelde met de commies en de luitenant? We zullen het vermoedelijk nooit weten, maar het zijn de kleine verbale insinuaties en mogelijke aanwijzingen die een onderzoeker moet blijven volgen om al dan niet te achterhalen of daadwerkelijk sprake was van sodomie, vervolging en het offeren van de veroordeelden.

1.4 Niets gebeurde zonder invloed van Amsterdam

Amsterdam voerde de boventoon binnen de SvS. Medio 2019 gingen er in de Amsterdamse gemeenteraad stemmen op om als stad excuses aan te gaan bieden voor het aandeel van Amsterdam in het slavernijverleden. Dat dit aandeel groot was, staat buiten kijf, maar hoe groot is nooit onderzocht. De wethouder stond er dan ook op dit eerst uit te zoeken. Als je excuses aanbiedt, moet je wel weten waarvoor, was zijn devies. Anno nu loopt dit onderzoek dat in juni 2020 klaar moet zijn, waarna, volgens de initiatiefnemers, de tijd rijp zou zijn voor de excuses. (Couzy 2019-I) Opvallend detail in de mediaberichten hierover was dat krant na krant de deelname van Amsterdam aan de SvS vermeldde, alsof dat alles was waarmee de stad zich mengde in de slavernijgeschiedenis van Suriname. In werkelijkheid was de invloed van de stad vele malen groter en, hoewel nooit exact onderzocht, komen we al snel tot een bijgesteld beeld:

Het belang van Amsterdam in de WIC en de SvS, die samen de slavernij in Suriname beheersten

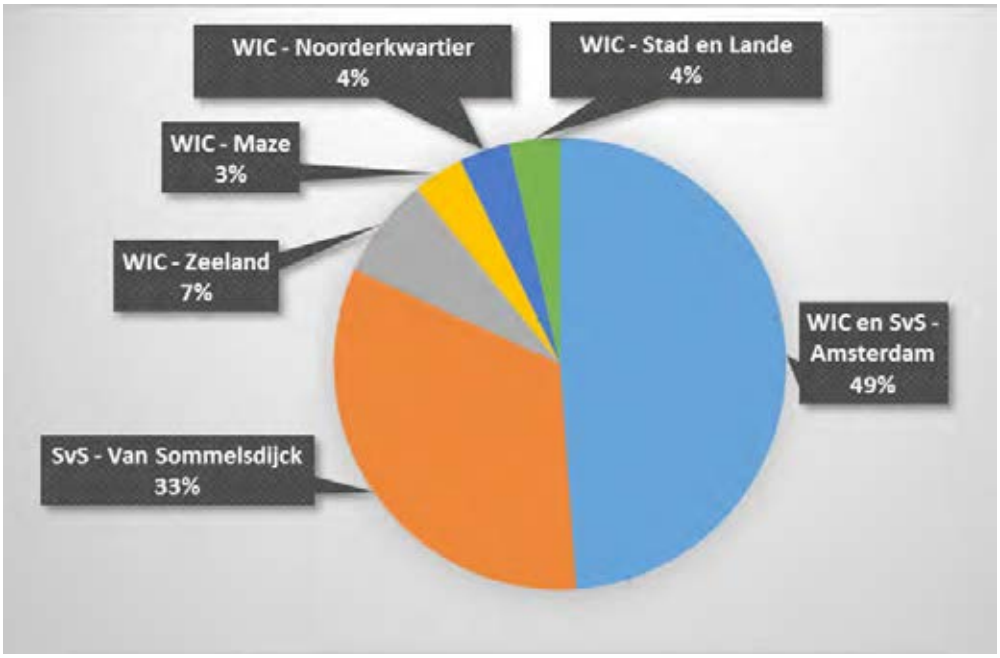

Het minimale, ware, aandeel van de stad Amsterdam in Suriname, buiten beschouwing gelaten de invloed die de notabelen van de stad hadden op Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck: het belang van de WIC in de SvS werd voor 44% beheerst door de stad Amsterdam, die zelf net als de WIC 33% van de SvS in bezit had.

Op papier bestond de SvS uit drie partijen: de West-Indische Compagnie (WIC), de familie Van Aerssen van Sommelsdijck, met als belangrijkste telg Cornelis, die van 1683 tot 1688 de eerste gouverneur van Suriname was, en de stad Amsterdam. Uit de geschiedschrijving blijkt echter dat kooplieden en bestuurders het ontstaan van de SvS in Amsterdam orkestreerden. De notabelen van de stad Amsterdam bewerkten de Amsterdamse kamer van de WIC opdat het partnerschap met Van Aerssen van Sommelsdijck en daarmee de SvS een feit zou worden. (Van der Meiden, 1987: 35) Van Sommelsdijck financierde op zijn beurt die deelname met de hulp van allerhande Amsterdamse compagnons bij wie hij tot zijn dood in het krijt bleef staan; hij liet zijn nabestaanden achter met een enorme schuldenlast. Toen zij hun aandeel in de SvS probeerden te verkopen, ging daar dan ook niemand op in. (Ibid.: 61) Uiteindelijk was het in 1770 de stad Amsterdam die het aandeel overnam. Van der Meiden beschrijft hoe Van Sommelsdijck in de geschiedschrijving een veel te integere reputatie kreeg:

'*Het is duidelijk dat de stad Amsterdam zich in hem heeft vergist toen zij Van Sommelsdijck in 1683, 1685 en 1686 tegen onderpand van zijn goederen grote bedragen geld leende*.' (Ibid.: 64)

Eén van de meer saillante bewijzen van Van Sommelsdijcks schatplichtigheid aan de Amsterdamse bankiers en notabelen is een contract uit 1683, opgemaakt door een notaris die doorgaans vooral criminele zaken behandelde als klerk voor de Amsterdamse hoofdofficier van justitie Jacob Boreel. Naar het zich laat aanzien, schakelde Boreel deze notaris Bockx in voor een samenwerkingsverband dat weliswaar goede vastlegging behoefde, maar dat niet direct in de openbaarheid hoefde te komen. In de akte die Bockx opstelde op 30 augustus 1683:

> '[..] *wordt vermeld dat voor Bockx verschenen zijn Cornelis van Aerssen, heer van Sommelsdijck, Plaat, Bommel en Spijk, Jacob Boreel, Hoofdofficier en raad, mr. Joan Huydecoper, oud-burgemeester en raad, Gilles Sautijn, oud-schepen en raad, Willem Sautijn en Philips van Hulten, kooplieden te Amsterdam. Dit gezelschap had een 'compagnie van negotie en handel' opgericht die één of meer suikermolens en een plantage zou inrichten in Suriname.'* (Ibid.: 39)

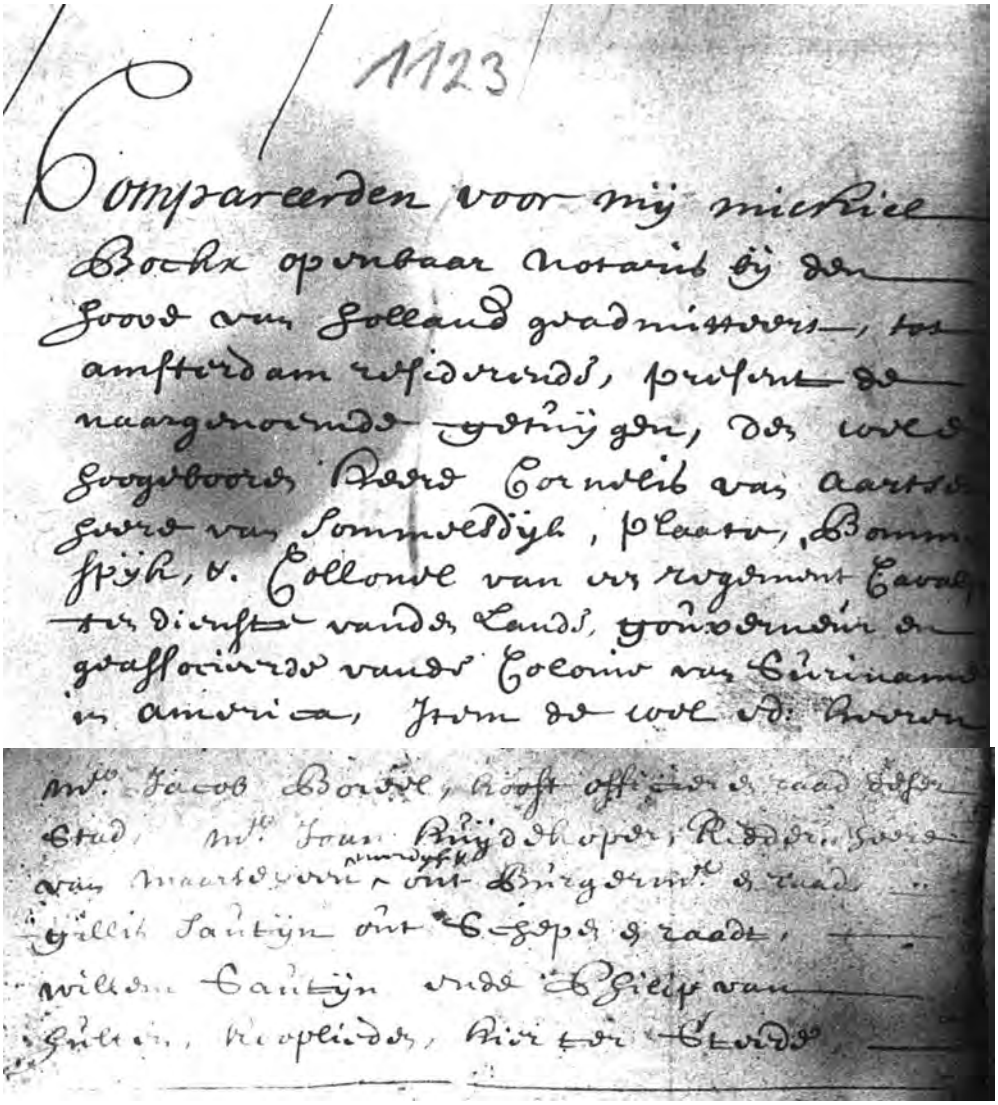

1123

Compareerden voor mij michiel Bochx openbaar notaris bij den Hoove van Holland gradmissaris, tot amsterdam residerende, present de naargenoemde geërfden, des wel Edegeboorde Heere Cornelis van aartsdaal van Sommelsdijk, plaats, Bommeljeh, v. Collonel van ons regiment Cavalerie in dienste vande Lands, gouverneur en gaffoiriur vande Colonie van Suriname in america, item de wel ed: heeren mr. Jacob Boreel, hoofd officier en raad deser stad, mr. Joan Huydekoper, Ridder, heere van maartsdijk, oud Burgemr. en raad, Gillis Sautijn oud Schepen en raad, wilhem Sautijn zoon Philip van Hulten, koopleeden, hier ter stede,

De aanhef van de bewuste akte uit 1683.[38]

Het was Van Sommelsdijck die in Suriname moest gaan zorgen voor de uitvoering van dit plan, maar alle deelnemers zaten er voor 1/6 van 15.000 gulden in. En die deelnemers waren weer zeer nauw verweven met de SvS:

> '[..] *Philips van Hulten was directeur namens Van Sommelsdijck en Gilles Sautijn namens de stad Amsterdam. De verstrengeling van particuliere en publieke belangen werd nog groter toen vanaf 5 september 1684 de vergadering van de Sociëteit niet meer gepresideerd werd door Koenraad van Klenck, maar door de hoofdofficier Jacob Boreel* [..]' (Van der Meiden, 1987: 39)

Naast de Amsterdamse liaisons van Van Sommelsdijck was de stad zelf ook vanaf het begin de grootste partij binnen de WIC. In 1621, toen de Eerste WIC tot stand kwam, nam de stad Amsterdam voor net iets minder dan de helft van het totale kapitaal deel. (Den Heijer, 2002: 33). En ook in de Tweede WIC van 1674 had Amsterdam het grootste belang, 4/9e deel (Ibid.: 111), misschien zelfs wel een officieus meerderheidsbelang:

> *'Voor de bezetting van de bewindhebberszetels in de Vergadering der Heren Tien gold dezelfde verdeelsleutel. [..] In werkelijkheid moet de invloed van de kamer Amsterdam veel groter zijn geweest dan de negensleutel doet vermoeden, maar de precieze omvang daarvan laat zich moeilijk meten.'* (Ibid.: 112)

Een gevolg van de Amsterdamse macht was bijvoorbeeld dat het formeel gedeelde voorzitterschap voor 6 jaar Amsterdam toekwam en voor 2 jaar Zeeland. (Ibid.) Of dat de advocaat-generaal van de Tweede WIC, '*een onmisbare functionaris die als geen ander wist wat voor zaken zich binnen de Compagnie afspeelden*' te allen tijde ook advocaat van de kamer van Amsterdam was, ook tijdens het voorzitterschap van de Zeeuwen. (Ibid.: 113) Daarnaast laat de geschiedenis zien dat de Amsterdammers in de WIC en de SvS ook eigenstandig overeenkomsten konden sluiten. Zo kwam er in 1713 een akkoord tussen de SvS en de Amsterdamse kamer van de WIC over het aantal jaarlijks aan te voeren slaafgemaakten. Dat aantal moest voldoen aan de vraag uit Suriname, maar aldaar viel het akkoord bij velen slecht omdat het de rijkere plantagebezitters bevoordeelde: (Van der Meiden, 1987: 78)

Ingevolge van het Geconvenieerde,

tusschen ons ondergeschreven, ter Presentie en op Approbatie van haar Edel: Groot Mogende van den 25. Augustus, als van haar Hoog Mogende, den 30. dito 1713.

Compareerde op 't West-Indisch Huis alhier binnen Amsterdam, de Ondergetekende Bewindhebberen van de West-Indische Compagnie ter Kamer voornoemt, als hier toe by de Heeren hunne Medebroederen Gecommitteert ter eenre, ende de Ondergetekende Kooplieden en de Geinteresseerdens in de Colonie van Suriname ter andere zyde, ende zyn met den andere geconvenieert ende overeen gekomen, nopende den aanvoer en Leverantie van een Scheeps-Ladinge Slaven, door de gemelte Compagnie na Suriname te doen, aan ende ten behoeven van alzulke persoonen; ende voor zodanig aantal Slaven, als ider der gemelte Kooplieden ende Geinteresseerdens by zyne Ondertekening nader zal expresseren; op Conditien en in manieren hier naarvolgende.

Aanhef van het te Amsterdam in 1713 gesloten akkoord.[39]

Het akkoord loste de bestaande problemen met onregelmatige aanvoer van slaafgemaakten echter niet op. De West-Indische Compagnie (WIC) bleef het monopolie over de slavenhandel behouden. In 1730 kon een machtige groep belanghebbenden dat nog niet doorbreken al gold de nieuwe afspraak dat men minimaal 2500 slaafgemaakten per jaar zou gaan leveren. Als de WIC dit niet haalde, dan mocht de vrije markt het resterende deel en wat daarboven kwam, aanleveren. Tussen 12 augustus 1731 en 24 augustus 1732 werden er 2671 slaafgemaakten aangevoerd door de WIC, maar van de afgesproken 17.500 tussen 1731 en 1738 werden uiteindelijk maar 13.012 slaafgemaakten aangeleverd. Een bijkomend probleem was dat van de aangeleverde mensen niet allen een verkoopprijs opleverden: van de genoemde 2671 verkocht men er bijvoorbeeld maar 2033. (Van der Meiden, 1987: 79)

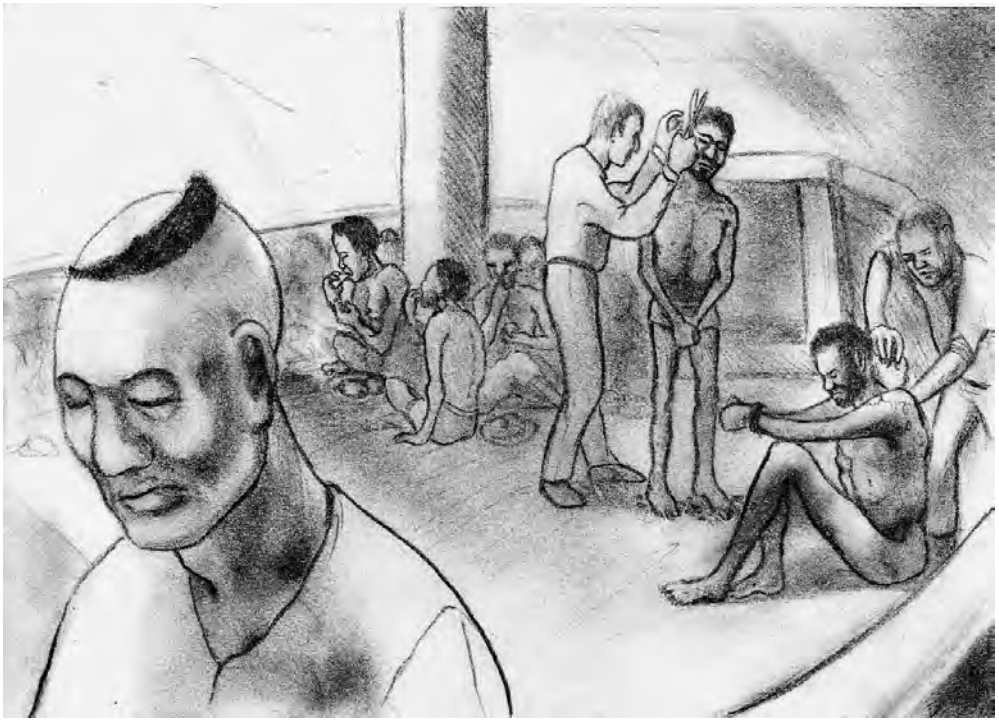

Op de slavenschepen werd soms getracht de slaven straks voor een goede verkooprijs redelijk goed verzorgd eruit te laten zien. De winst was dan al binnen. Dat ze later zullen weglopen, was niet meer de zorg van de verkopers van de slaafgemaakten.

Over deze aanhoudende problemen rondom de aanvoer van slaafgemaakten die uiteindelijk in 1738 leidden tot het alsnog vrijgeven van die handel, schrijft Van der Meiden dat de Amsterdammers er veel aan gelegen was de macht over die handel te behouden:

'Onmiskenbaar speelde bij dit alles een wens om de slavenhandel zoveel mogelijk in Amsterdamse handen te houden een rol. Behalve een Amsterdamse angst voor Zeeuwse concurrentie bestond er ook nog vrees voor iets geheel anders: Suriname zou wel eens geheel zelfstandig de slavenhandel kunnen gaan bedrijven.'(1987: 79)

Ook op andere vlakken was het steeds de stad Amsterdam die naar voren kwam als machtigste entiteit in de Surinaamse handel en slavernijzaken. Zo hadden vrijwel alle plantage-eigenaren een vorm van financiële vertegenwoordiging in Nederland. Van Stipriaan:

'Deze persoon trad op als een soort commissionair voor de planter in Suriname en voorzag hem, in ruil voor de verkoop van plantageprodukten, van alle benodigdheden en kapitaal. Wanneer nu de financiële omstandigheden werkelijk zo hopeloos waren als men wil doen geloven, dan zouden de schulden per rekening-courant of hypotheek aan deze, ***voornamelijk Amsterdamse,*** *kooplieden rond het midden van de achttiende eeuw tot dramatische hoogten moeten zijn gestegen.'* (1993: 206, nadruk NM)

De macht van de Amsterdamse bankiers toont zich bijvoorbeeld in de pogingen van de Middelburgsche Commercie Compagnie (MCC) om voet aan de grond te krijgen in Suriname als goederenvervoerder van de kolonie naar de Republiek:

'In their attempt to enter the market for return goods, [the MCC] found it difficult to get between the planters and their commissioners in Amsterdam to whom planters sent their goods.' (Fatah-Black, 2013: 177)

In Suriname zelf waren de plantage-eigenaren van grote invloed. Men spreekt wel van een plantocratie of plantersaristocratie, omdat de enige constante in het dagelijks bestuur van de kolonie de afgevaardigden van deze witte elite waren:

'Deze planterselite [..] is er bijzonder goed in geslaagd voor haar belangen op te komen. Nadat een deel van hen in 1751 het ontslag van Gouverneur Mauricius had weten te bewerkstelligen, kwamen in de daaropvolgende halve eeuw nog slechts twee van de tien (interim-) Gouverneurs uit Nederland. De rest was Surinaams ingezetene, met meestal grote belangen in het plantagebedrijf.' (Van Stipriaan 1993: 39)

Bij Van der Meiden lezen we dan dat het volgens Mauricius de kredietlast was die bepaalde wie de macht had in Suriname: '*De geweldige schuldenlast die op de kolonie drukte had gemaakt dat zij die wel over geld konden beschikken een onevenredige invloed konden uitoefenen op anderen*.' (1987: 125) Dit gold zeker in Suriname zelf, waar de rijkste plantage-eigenaren vaak meerdere boedels beheerden waardoor zij andere eigenaren tot hun

schuldenaren maakte. Zo kon men bijvoorbeeld de nominaties voor belangrijke posten manipuleren. (Ibid.: 98) Maar het gold zeker ook in Amsterdam, waar het gros van de geldschieters woonde die schuilgingen achter de genoemde schuldenlast. De SvS had binnen de Republiek een wankele positie als gezaghebber over Suriname. Dit was, aldus Van der Meiden, voor een goed deel te wijten aan de jaloezie die men voelde ten opzichte van de stad Amsterdam. (Ibid.: 127)

Wat ook opvalt, is hoezeer Amsterdammers ingebed waren in het bestuur van de kolonie vanuit de Republiek. In de jaren 30 en 40 van de achttiende eeuw waren onder anderen de heren Ferdinand van Collen, Nicolaas Sautijn, Jan Trip, Cornelis Hop, Jan Frederik Berewout, Harman Henrik van de Poll, Jan van Loon en Willem Dirckz Bakker zowel bestuurder van Amsterdam als directeur van de SvS. Onder hen zijn Sautijn, Van Collen en Trip onder meer burgemeester van de stad geweest. Anderen waren directe familie burgemeester van Amsterdam, zoals bij de familie Van de Poll.[40] Een voorbeeld van hoe dicht deze Amsterdamse invloed op de realiteit in Suriname stond, kwam naar voren in de compagnie die Berewout en Van de Pol begin jaren 30 vormden om een plantage te beginnen die later als de bekende plantage Beekvliet aan de Cottica te boek kwam te staan.

Toen Johan de Goyer in 1715 overleed, liet hij een aanzienlijke schuldenlast achter. De afwikkeling daarvan duurde zo lang dat de latere gouverneur De Cheusses zich ermee moest bemoeien op last van de SvS. Dit speelde in 1733-'34. Drie jaar eerder had De Cheusses de zoon van De Goyer als straf voor diens sodomie laten offeren om de toorn van God over die zonde af te wenden. Op 16/22 juli 1733 gaven Frederik Berewout, raad en commissaris van de stad Amsterdam en Harman Henrik van de Poll, schepen en raad van de stad Amsterdam, via de Amsterdamse notaris Marten Schrik, opdracht tot het zoeken en aankopen van een stuk grond voor een plantage. Die zou onder beheer komen van de ook aanwezige Christoffel Henrik Freher, gehuwd met Francoise Anthonia van Beeck.

De Cheusses werd door de SvS ingeschakeld om uit te kijken naar geschikte grond voor de plannen van Van de Poll en Berewout en kwam terug met 1100 akkers (473 ha.; 1 akker was ca. 0,43 ha) uit de boedel van Johan de Goyer. In een missive van 30 december 1733 schreef De Cheusses hierover aan de directeuren van de SvS. Die 1100 akkers werden ook aan de compagnie toegewezen, maar er ontstonden direct problemen met de schuldeisers van wijlen De Goyer. Zij hadden op 10 mei 1733 van De Cheusses toestemming gekregen om 2000 akkers (860 ha.) uit de boedel van De Goyer die naast de genoemde 1100 aan de Cottica lagen, voor eigen winst bij opbod te verkopen. Bij het nameten van die 2000 akkers voelden de bestuurders van Amsterdam zich echter voor 270 akkers (116 ha.) benadeeld. Zij deden hun beklag en om verdere escalatie van dit grondconflict te voorkomen, sloten alle partijen een contract op 22 november 1734.

Voor de Amsterdamse notaris Hendrik van Aken verschenen de compagnie van Van de Poll en alle schuldeisers van de boedel van wijlen voormalig gouverneur Johan de Goyer. In het contract stond opnieuw hoe de SvS de schuldeisers had gemachtigd 2000 akkers van De Goyer aan de Cottica bij veiling te verkopen, inclusief vermelding van dezelfde afspraak op 22 juli 1734. De SvS had intussen aan de compagnie van Van de Poll 1100 naastgelegen akkers uit de boedel van De Goyer vergeven. De oplossing voor het ontstane grondconflict werd uitgewerkt in vier artikelen. Samengevat kwam het erop neer dat alles qua grondmetingen en de gevolgen daarvan bij het oude bleef voor de schuldeisers en dat de compagnie van Van de Poll of hun beheerder in Suriname daar geen moeilijkheden meer over zou maken, tegen betaling van 1525 Surinaamse guldens (ca. 1270 Nederlandse guldens, anno nu ruim € 15.000,- [41]) uit de opbrengst van de 2000 akkers. Het contract is opgenomen in bijlage 2.

Al met al is er genoeg aanleiding, in grote lijnen en in de details, om te benadrukken dat het beheer over en in Suriname ten tijde van de sodomietenvervolgingen op allerlei manieren een Amsterdamse aangelegenheid was. Uiteindelijk waren het naast rijke plantage-eigenaren in Suriname de Amsterdamse kooplieden die de geldkraan dichtdraaiden vanwege de schuldenlast midden achttiende eeuw; het was de Amsterdamse burgemeester en bankier Willem Gideon Deutz die de oplossing vond in het toestaan om van schuldeiser te wisselen. Het waren de leningen uit dit zogeheten 'negotiatiestelsel' die de plantage-economie en slavernij in Suriname een enorme boost gaven, maar die ook menig plantage-eigenaar aan de rand van de financiële afgrond brachten bij de Amsterdamse beurskrach van 1773. (Fatah-Black, 2013: 175-6, Van der Meiden, 1987: 125)

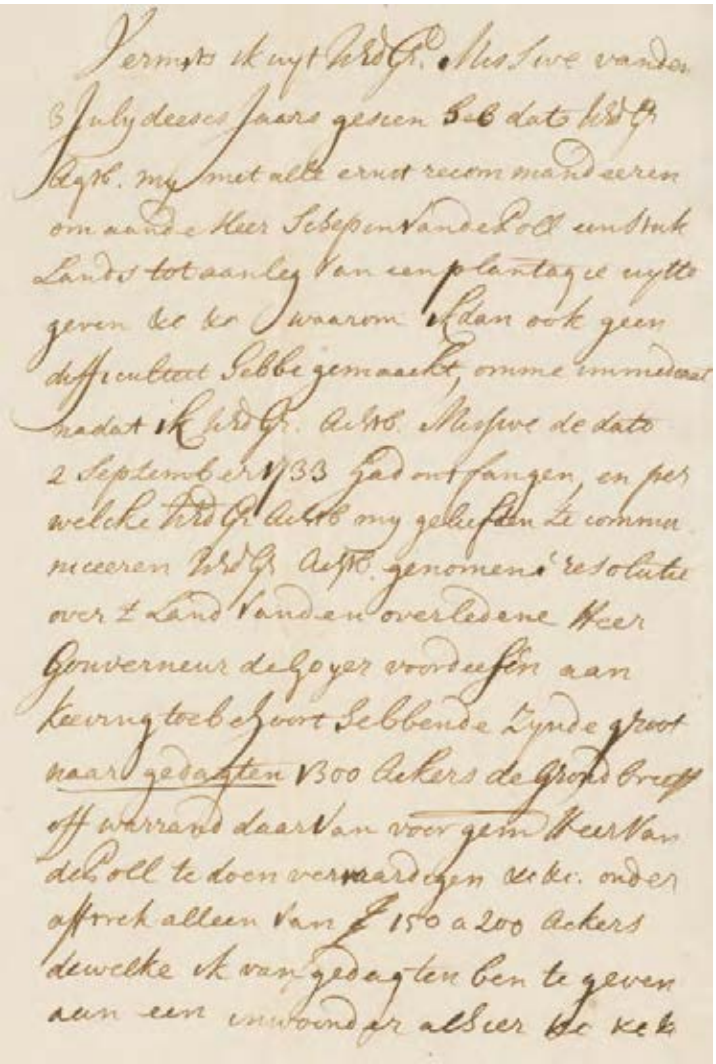

Vermits ik uyt Hr. Ed. Mes Swe van den
3 July deses jaars gesien S.C. dat Hr. Ed.
Agte. my met alle ernst recommandeeren
om aan de Heer Sebepen van de Poll een stuk
Lands tot aanley van een plantage uytte
geven dee ter waarom ik dan ook geen
difficultaat Sebbe gemaakt, omme immediat
nadat ik Hr. Ed. Agte. Missive de dato
2 September 1733 had ontfangen, en per
welcke Hr. Ed. Agte my gelieften te commu
niceeren Hr. Ed. Agte. genomen resolutie
over t Land van den overledene Heer
Gouverneur de Goyer voorsuffen aan
keering toebehoort Sebbende zynde groot
naar gedachten 1300 Ackers de Grond Breff
off warrand daar van voor gem Heer van
de Poll te doen vermaardigen etc. onder
afrrek alleen van 150 a 200 Ackers
dewelke ik van gedachten ben te geven
aan een inwoonder alsier de ke

Extract uit de missive van gouverneur De Cheusses waaruit zijn inbreng in de afwikkeling van de affaires van wijlen Johan de Goyer blijkt.[42]

2. Suriname anno 1730: biddagen voor dubbele moraal en eindeloze zonden

Suriname was een wingewest voor de koloniaal ingestelde Republiek. In weerwil van alle wederzijdse twisten, grieven en problemen aan beide zijden van de oceaan, waren zowel de kolonisten in Suriname als de bewindhebbers en investeerders in de Nederlanden het over één ding eens: het doel was aan Suriname zo veel mogelijk geld te verdienen. Alles wat dit doel in de weg stond, boezemde vrees in. De zich vroom voordoende kolonisten vreesden niet werkelijk de toorn Gods, maar het verval van hun economische perspectieven. Er moesten meer slaafgemaakten binnenkomen, het land verdiende een betere verdediging tegen inlandse en externe vijanden en alle papieren bemoeienissen van over de oceaan kwamen voort uit de verschillende visies op de beste weg naar het maximaliseren van de opbrengsten. Maar niemand zei hardop 'die sodomieten moeten dood anders verdienen we straks niet genoeg'. Men projecteerde de vrees voor winstverlies op fenomenen die de productie in gevaar brachten: weglopende slaafgemaakten en natuurrampen.

In dit hoofdstuk ga ik dieper in op de manier waarop men destijds tegen de zonde en zondigen aankeek, want de kolonisten hielden er wel zeer uiteenlopende maatstaven op na. Zoals ik zei in de inleiding, bestond destijds de overtuiging dat de Bijbel vertelde dat de straf voor sodomie uitroeiing betekende. Diezelfde bijbel kende echter ook toen al de frase 'wie zonder zonde is, werpe de eerste steen'. Ik zal aantonen dat er nauwelijks een kolonist bestond die een steen naar de sodomieten had mogen werpen. Ook zal ik laten zien hoe men predikte dat de eigen zondigheid de gangbare maatstaf was in de tropische samenleving, wat de verantwoording was voor het keihard aanpakken van de uitzonderingen zoals de sodomieten, maar bijvoorbeeld ook de veel strenger religieuze Hernhutters. De natuurrampen vormen een redelijk rechttoe-rechtaanverhaal met verplichte bededagen en het heen en weer spelen van de schuldvraag. Bij de Marrons stuitte ik echter op een kleine, maar gerelateerd aan de sodomietenvervolging, zeer wezenlijke plantagegeschiedenis. De persoonlijke motieven van gouverneur De Cheusses en raad-fiscaal Wiltens, die de sodomietenvervolging in Suriname eigenhandig orkestreerden, zouden wel eens een veel grotere rol gespeeld kunnen hebben dan tot nu toe bekend is.

2.1 Surinaamse biddagen tegen oogstbedreigingen en 'wegloopers'

Tijdens de slavernij van de Amsterdamse sociëteit in Suriname speelde religie, net als in het vaderland, een voorname rol bij de machtsverhoudingen binnen en buiten het bestuur:

'De "Joodse natie" had met haar Portugese en Hoogduitse synagoge een eigen bestaan en vulde een belangrijk hoofdstuk van de Surinaamse geschiedenis. [..] *De gereformeerde of hervormde kerk* [..] *vormde in haar gemeenten, kerkeraden en landelijk bestuur ook een niet geringe machtsfactor. Wat voor macht was dat? In de eerste plaats gedroeg de hervormde kerk zich als de enige officiële kerk in Suriname. De joodse natie had met enkele inperkingen haar eigen ruimte, maar Lutheranen en Herrnhutters werden pas in de loop van de jaren dertig en veertig van de 18e eeuw toegelaten.* [..] *De overheid toonde zich daarbij toleranter dan de kerk. Ook waren er vanaf 1667 af altijd wel enkele katholieken in het land en soms hadden zij een min of meer openbare functie, maar als kerk of missie werden zij nog niet geduld. Verder gold dat vrijwel ieder die macht had in de kolonie, van welke kwaliteit dan ook, minstens nominaal tot de heersende kerk behoorde.'* (Van der Linde, 1987: 34-5)

Kerk en staat waren in deze tijd nog nauw met elkaar verweven. Wetten en regels hadden vaak een christelijke inslag of onderbouwing. Ook was het vaak de staat die zogenaamde 'biddagen' uitschreef, en de bevolking en de kerken van alle geloven sommeerde om een dank-, vast- en bededag te houden. Van origine waren deze biddagen gericht op de oogst, maar vaak werden ze ook gekoppeld aan één of meer specifieke bedreigingen van die oogst, waarin men de straffende hand van God zag. (Spijker I, 1995: 9) De formulering van de resoluties waarmee men deze biddagen uitschreef, leert ons het één en ander over de plaats van het geloof, de waarde die men eraan hechtte en de onderwerpen die mensen destijds aan het hart gingen. Zo geven die resoluties ook een inkijkje in de achtergrond en voedingsbodem voor het offeren van mensen, wat anno 1731 blijkbaar geen weerstand opriep, mits de geofferde maar ver genoeg afstond van de eigen dagelijkse, zondige, realiteit.

2.1.1 'Nood leert bidden'

Tegenwoordig maken vaste bededagen alleen nog deel uit van het religieuze leven in orthodox-christelijke gemeenten zoals Urk, Tholen en Staphorst. Zo bidt men op het voormalig eiland sinds jaar en dag niet voor een goede oogst, maar voor een goede vangst. Maar ook daar krijgt een specifiek onderwerp soms voorrang, zoals in 2019 de op handen zijnde afschaffing van de pulsvisserij. (Selles, 2019) Dit doet denken aan bijzondere dank-, vast- en bededagen uit vroeger eeuwen. Die waren al bekend binnen het roomse geloof in de Middeleeuwen en gingen na de Reformatie in heel Noordwest-Europa vrij geruisloos deel uitmaken van de gereformeerde geloofsbeleving. (Kist, 1848: 435-6) Het onderscheid dat men sinds de 19e eeuw maakt, is dat de bijzondere biddagen werden uitgeschreven onder bijzondere omstandigheden, terwijl de vaste biddagen een jaarlijks terugkerend fenomeen bleven, rondom de oogst of visvangst. (De Gier, 1989)

Kist traceerde het fenomeen van de bijzondere biddag tot in de Romeinse samenleving:

'Door eenen meer vromen en meer ernstigen zin gedreven, zochten zij, door buitengewone onheilen getroffen, de oorzaak daar van in de verkeerdheid en zonden, waaraan de menschen zich schuldig maakten en over welke het misnoegen der Godheid in volksrampen zich openbaarde. Dan vereenigde men zich onwillekeurig in boetedoening en rouwgebaar, in gebeden en offerhanden, als waardoor men verzoening hoopte te vinden van de gramschap der Goden.' (1848: 22)

Zijn omschrijving van de Romeinse voorlopers van de gereformeerde biddag die de gouverneurs van Suriname jaar na jaar uitriepen, laat zien dat men al die eeuwen dicht bij de basisgedachte bleef, tot aan mensenoffers toe:

*'**Bij elk gevaar, dat dreigde, bij iedere toekomst, welke men met bezorgdheid of belangstelling tegenging, nam men tot openbare gebeden** (Supplicationes) de toevlugt; en verkeerde het Vaderland in nood, dan werd hierbij de gewone klederdragt en ieder sieraad door de burgeren afgelegd en het zwarte rouwgewaad verving ook het purper der Raadsleden. Dan strooide men asch op het hoofd, ja, tot uit drukking van diepe smart misvormde men zelfs het aangezicht. **Alle regtshandel stond dan stil**, hetgeen een Justitium, heette. **Winkels, zoowel als plaatsen van openbaar vermaak, werden gesloten. Zondoffers werden geslacht**, van dieren ten vloek gewijd (Devota), of **zelfs van menschen, met wier bloed men de wraak der Goden poogde te stillen**.'* (Ibid.: 23, nadruk NM)

Begin achttiende eeuw veranderde het karakter van de biddagen. Werden ze voorheen wel enkele malen per jaar naar aanleiding van bijzondere gebeurtenissen of fenomenen uitgeschreven, vanaf 1712 tot 1794 gebeurde dat steeds eens per jaar, met uitzondering van 1783. (Ibid.: 255) Dit zien we ook terug in de Surinaamse resoluties van de jaren 30 van de achttiende eeuw: het uitroepen van een biddag in maart van het betreffende jaar. Qua vorm en inhoud sluiten die resoluties ook aan bij formuleringen die men in het vaderland gebruikte:

'In de eerste jaren na 1714 is meestal het voortduren van rust en vrede, of zijn omstandigheden, die tot vrees of hoop deswegens aanleiding gaven, het punt, waarvan de afkondiging uitgaat; terwijl voorts het treffen of wegvallen van bijzondere nooden en onheilen als stof tot bidden en danken wordt opgegeven.' (Ibid.: 257)

In de achttiende eeuw ontstond het gebruik om die 'bijzondere nooden en onheilen' te gaan benoemen in de afkondigingen. Een vergelijking van biddagbrieven uit de zeventiende en achttiende eeuw bracht Kist tot het inzicht dat naarmate de welvaart in Nederland toenam, de behoefte groeide specifieke aanslagen op die welvaart te benoemen en mee te nemen op de biddagen. Zaken waarover men voorheen nooit klaagde, werden nu ineens breed uitgemeten in de vaste formuleringen van biddagbrieven. (Ibid.: 296)

Een vergelijkbare stand van zaken berichtte gouverneur De Cheusses aan de directeuren van de SvS, in de brief waarin hij ook de ontdekking van sodomie meedeelde. Terwijl de productie en opbrengsten in de kolonie zienderogen toenamen, klaagden de planters over de rendementen; iets wat De Cheusses duidelijk onterecht vond:

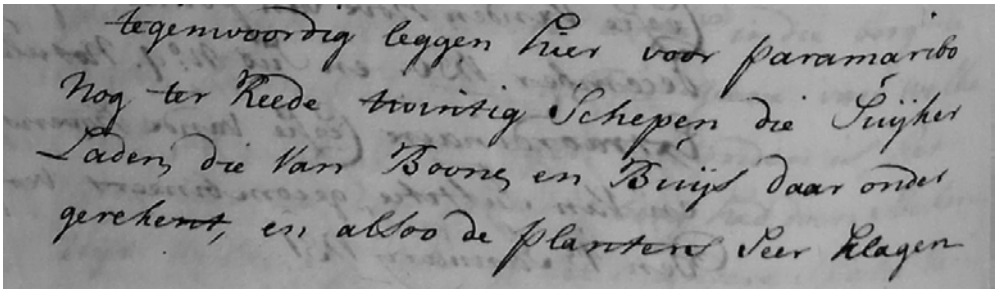
tegenwoordig leggen hier voor paramaribo
Nog ter Reede twintig Schepen die Suijker
laden, die van Boone, en Buijs daar onder
gerekent, en alsoo de planters seer klagen

'[..] tegenwoordig liggen hier voor paramaribo nog ter Reede twintig schepen die suijker laden, die van Boone en Buijs daaronder gerekent, en alsoo de planters seer klagen'…

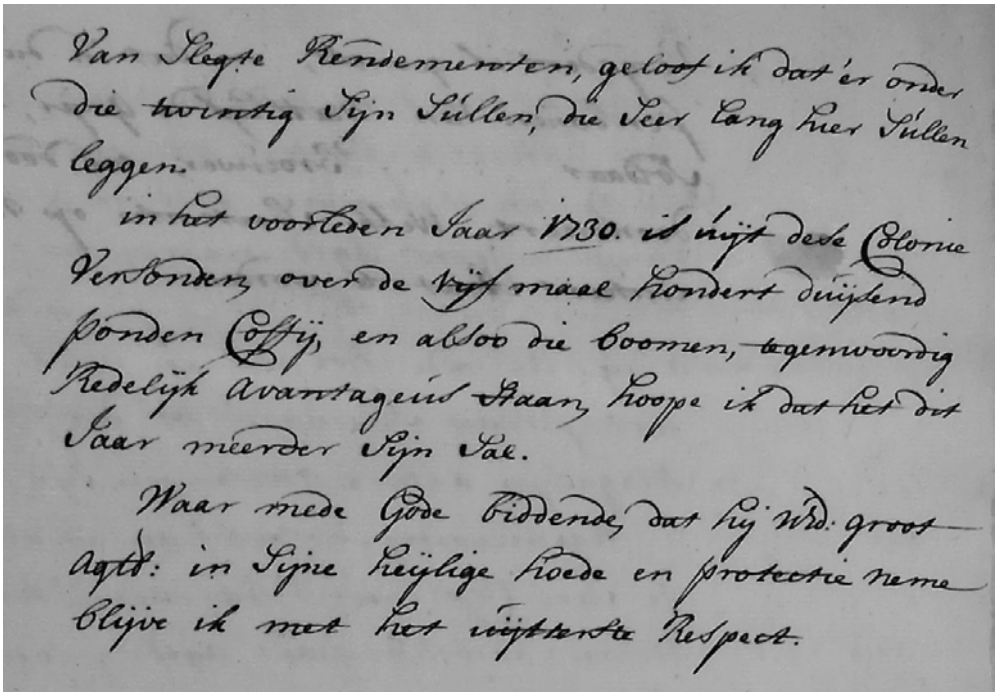
Van Slegte Rendementen, geloof ik dat'er onder
die twintig Sijn Sullen, die seer lang hier Sullen
leggen.
in het voorleden Jaar 1730. is uijt deze Colonie
Versonden, over de vijf maal hondert duijsend
ponden Coffij, en alsoo die boomen, tegenwoordig
Redelijk avantageus staan, hoope ik dat het dit
Jaar meerder Sijn Sal.
Waar mede Gode biddende, dat hij Wd. groot
Agtb: in Sijne heijlige hoede en protectie neme
blijve ik met het uijterste Respect.

… 'Van slegte rendementen, geloof ik dat er onder die twintig sijn sullen, die seer lang hier sullen leggen in het voorleden jaar 1730 is uijt dese colonie versonden over de vijf maal hondert duijsend ponden coffij, en alsoo die boomen, tegenwoordig redelijk avantageus staan, hoope ik dat het dit jaar meerde sijn sal. Waar mede Gode biddende dat hij UEd: groot Agtb: in sijne heijlige hoede en protectie neme blijve ik met het uiterste Respect.[1]

Maar hoewel hij de klachten van de plantage-eigenaren niet deelde, waren er voor De Cheusses en zijn opvolgers onderwerpen genoeg om hun dank-, vast- en bededagresoluties mee te vullen. De teksten van de resoluties delen een rotsvast vertrouwen in de kracht van een buitengewone biddag om al begane zonden weg te wassen. En juist in Suriname en zeker in de jaren 30 van de achttiende eeuw was men zich terdege bewust van de eigen zondigheid. Voor het succes van het plantagebedrijf en de slavernij moest alles wijken, ook de van huis uit meegenomen religieuze normen en waarden. Eens per jaar een dank, vast- en bededag houden moest de kolonie dan bij de Heer weer in een goed blaadje brengen.

2.1.2 Biddagen 1729-1730: standaardtekst

Midden 1728 werd Carel Emilius Hendrik de Cheusses gouverneur van Suriname. (Van der Meiden, 1987: 81) Een half jaar later, op 24 januari 1729, verordonneerden hij en zijn raadsheren aan alle ingezetenen van Suriname, zowel christenen als Joden, om op de eerste woensdag in mei van datzelfde jaar, een algemene dank-, vast- en bededag te houden. Landvoogd De Cheusses en zijn raadsheren van Politie lieten dit de bevolking weten:

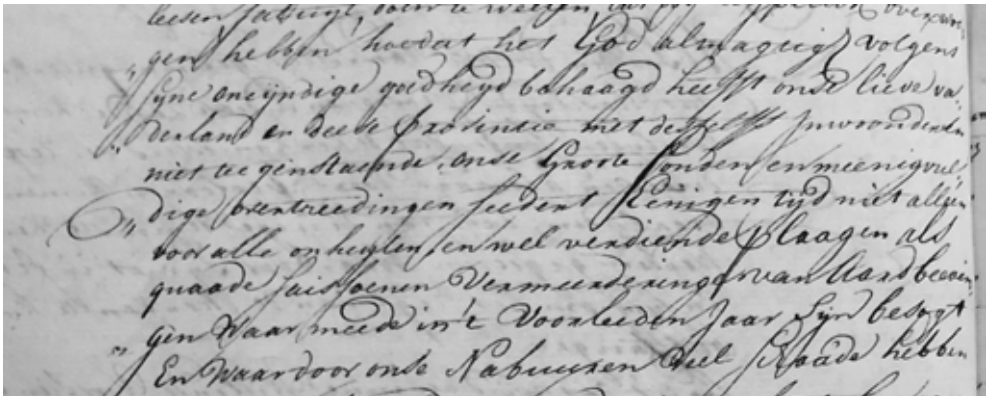

'[..] dat het God almagtigh volgens sijne oneijndige goedheijd behaagd heefft onse lieve vaderland en deze provintie met desselfs inwoonders niet teegenstaende onse groote sonden en meenigvuldige overtreedingen seedert eenigen tijd niet alleen voor alle onheijlen en wel verdiende plaagen als quaade saissoenen vermeerderingen van aardbeevingen waar meede in 't voorleeden jaar sijn besogt en waardoor onse nabuuren veel schaade hebben..'

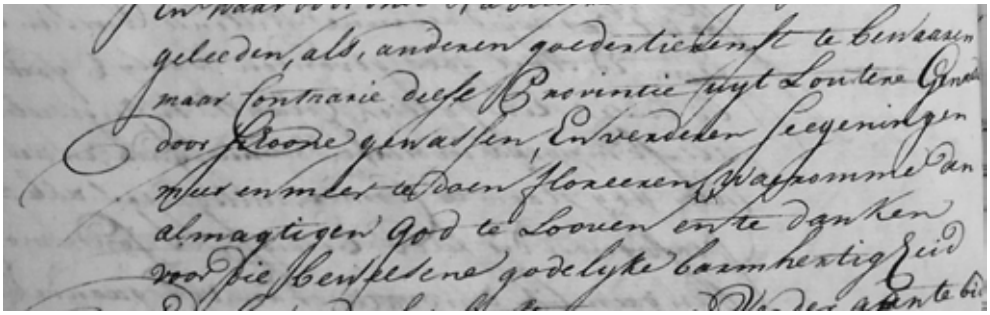

‘geleeden, als anderen goedertierenst te bewaaren maar contrarie deese provintie uijt loutere genade door schoone gewassen, en verderen seegeningen meer en meer te doen floreeren, waaromme den almagtigen God te looven en te danken voor die beweesene godelijke barmhertigheid [..]’[2]

Het was duidelijk niet de afname of afwezigheid van zonden die Suriname vrijwaarde van slechte oogsten en aardbevingen. Dat was aan niets anders te danken dan de barmhartigheid van God, reden om deze omstandig te prijzen en te danken. Wie gedurende het jaar goeddeels in zonde leefde, moest met zo’n bededag het berouw daarover tonen en om vergiffenis smeken. Op deze manier blikten de koloniale autoriteiten ook vooruit en vroegen ze de kolonisten om God tijdens de bededag te bidden zo barmhartig te blijven in het komende jaar. Hoewel men voor dit soort jaarlijks in maart terugkerende resoluties veel standaardtekst gebruikte, laten de teksten ook steeds iets zien van de tijdgeest en de ontwikkelingen in de kolonie. Vooral vinden we steeds kleine veranderingen in de omschrijving van de zondigheid en van hetgeen waarvoor gedankt, gebeden en gesmeekt moest worden.

In 1730 was het nog niet zo ver. Hoewel het jaar ervoor onder meer de plantage van raad-fiscaal Wiltens genadeloos was overvallen door Marrons, zag gouverneur De Cheusses hier geen reden in om wezenlijk af te wijken van de tekst van 1729. Voor een indruk van wat men van een biddag verwachtte, hier de complete resolutie voor de biddag van 29 maart 1730:

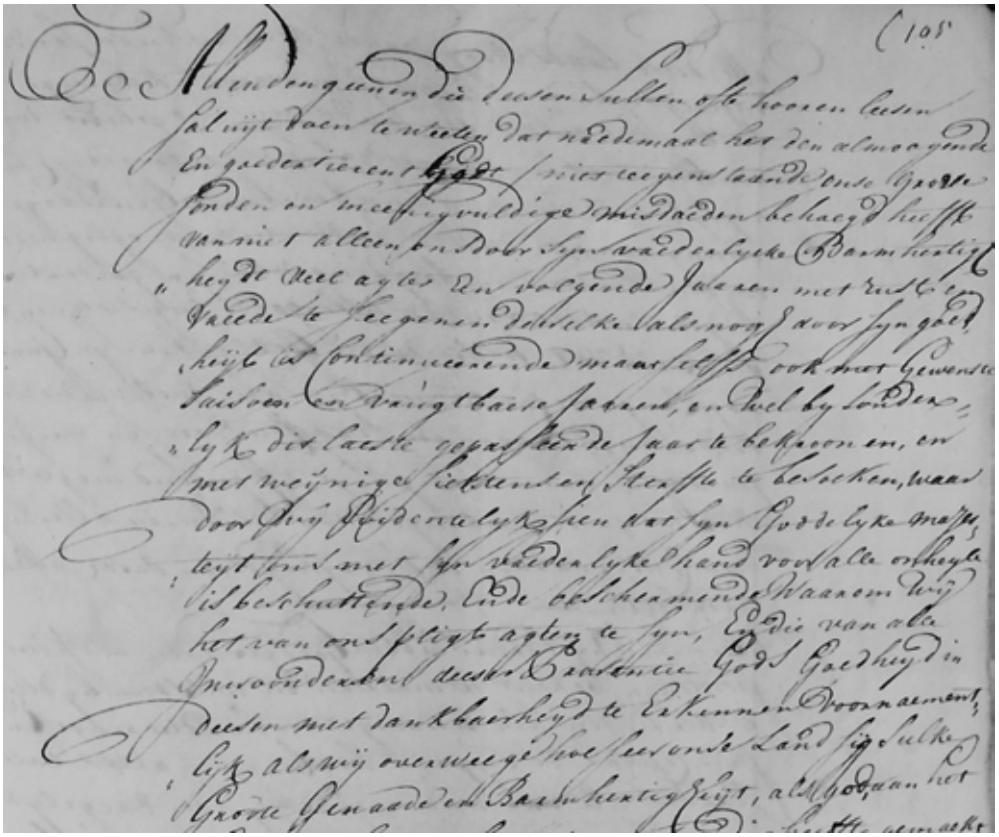

‘Allen den geenen die deesen sullen ofte hooren leesen sal uijt doen te weeten dat naedemaal het den almoogende en goedertierentheijdt, niet teegenstaande onse groote sonden en meenigvuldige misdaeden behaegd heefft van niet alleen ons door sijn vaederlijcke barmhertigheijdt veel agter een volgende jaaren met rust en vreede te seegenen de welke als nogh door sijn goedheijt is continueerende maar selfs ook met gewenste saisoen en vrugtbaere jaaren, en wel bijsonderlijk dit laeste gepasseerde jaar te bekroonen, en met weijnige siektens en sterffte te besoeken, waar door wij evidentelijk sien dat sijn Goddelijke majesteijt ons met sijn vaederlijke hand voor alle onheijle is beschuttende, ende beschermende waarom wij het van ons pligt agten te sijn, en die van alle inwoonderen deese provintie Gods Goedheijd in deesen met dankbaarheijd te erkennen voornaementlijk als wij overweege hoe seer onse land sig sulke groote genaade en barmhertigheijt, als God aan het [..]’

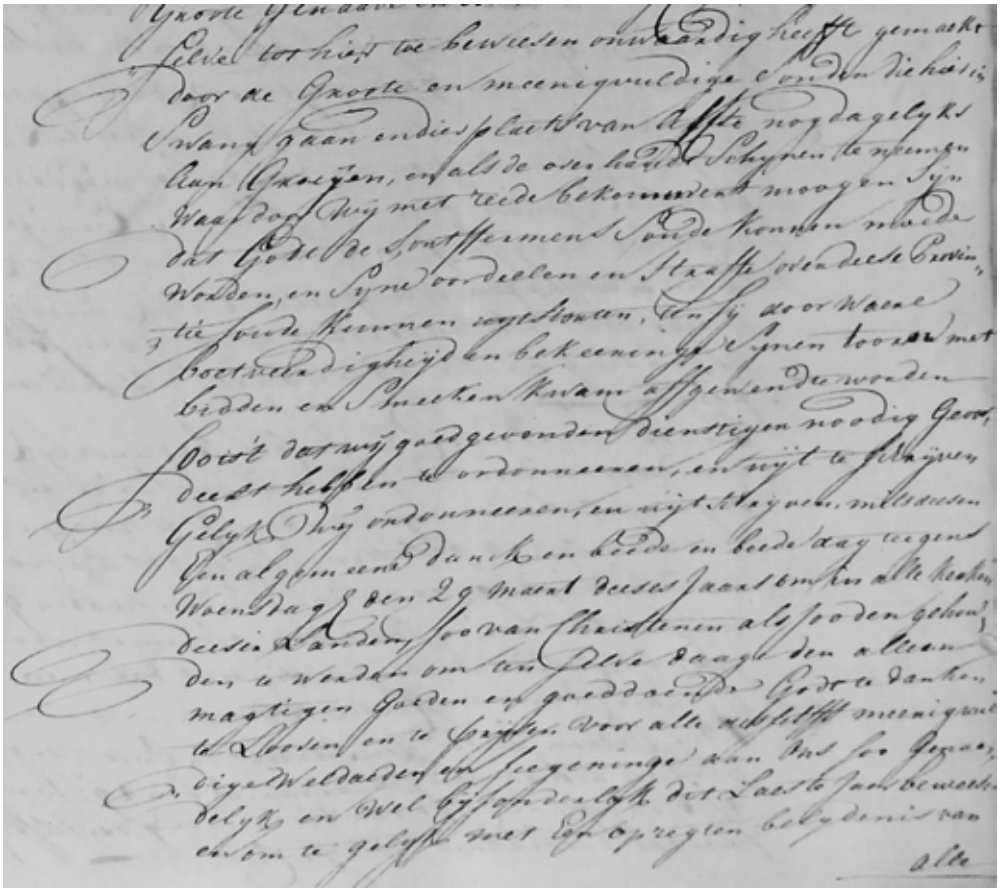

‘het selve tot hier toe beweesen onwaardig heefft gemaekt door de groote en meenigvuldige sonden die hier in swang gaan en dier plaets van affte nog dagelijks aan groeijen, en als de overhand schijnen te neemen waar door wij met reede bekommert moogen sijn dat Godt des ontffermens soude konnen moede worden, en sijne oordeelen en straffe over deese provintie soude kunnen uijtstorten, en sij door waere boetveerdigheijd en bekeeringe sijnen toorn met bidden en smeeken kwam affgewend te worden.

Soo is ’t dat wij goed gevonden dienstig en noodig geoordeelt hebben te ordonneeren, en uijt te schrijven gelijk wij ordonneeren, en uijtschrijven, mitsdeesen een algemeene danck en beede en beededag teegens woensdag den 29 maart deeses jaars om in alle kerken in deeser landen, soo van Christenen als Jooden gehouden te werden om ten selve daage den alleen magtigen goeden en goeddoende Godt te danken te looven en te prijsen voor alle desselffs meenigvuldige weldaeden en seegeninge aan ons soo genaedelijk en wel bijsonderlijk dit laeste jaar beweesen en om te gelijk met een op regten belijdenis van alle…’

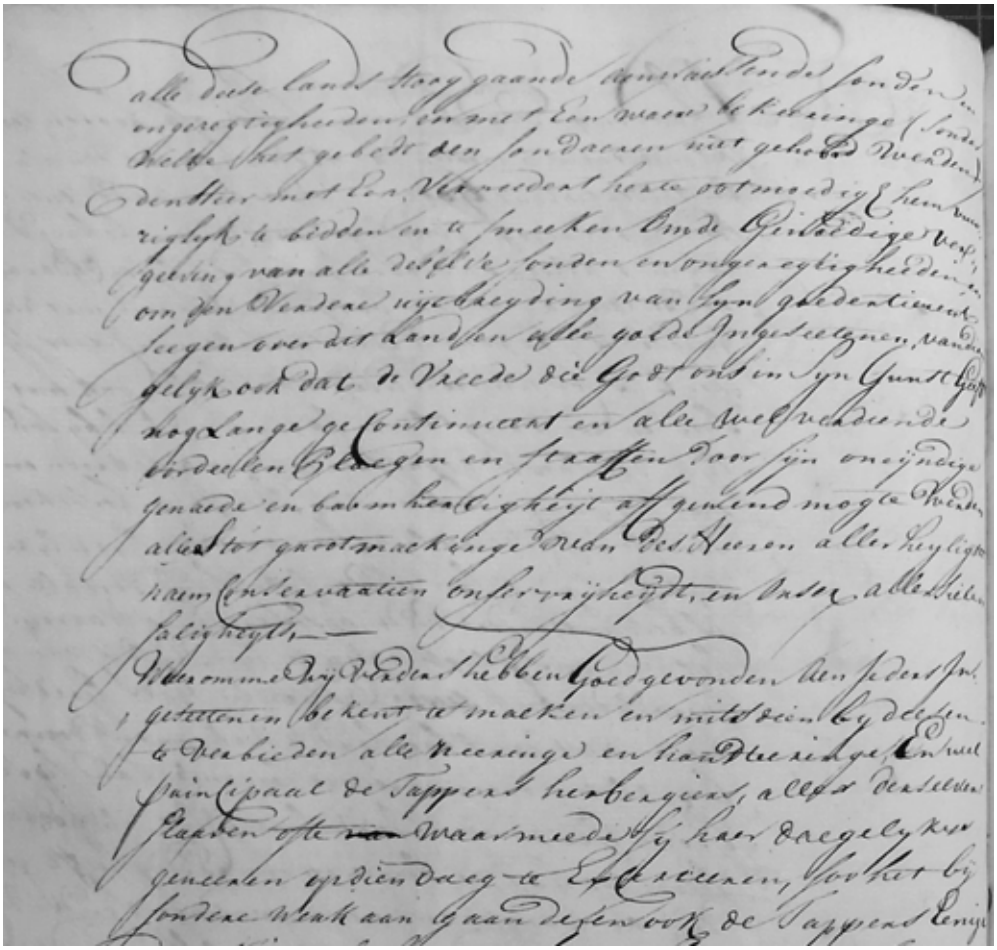

alle deese lands hoog gaande aenwassende sonden en ongeregtigheeden, en met een waere bekeeringe (sonder welke het gebedt den sondaeren niet gehoord werden) den heer met een verneedert herte ootmoedigh hem vuuriglijk te bidden en te smeeken om de genaedige vergeeving van alle deselve sonden en ongeregtigheeden en om den verdere uijtbreijding van sijn goedertierent seegen over dit land en alle goede ingeseetenen, vandien gelijk ook dat de vreede die Godt ons in sijn gunst geeft nog lange gecontinueert en alle wel verdiende oordeelen plaegen en straffen door sijn oneijndige genaede en barmhertigheijt affgewend mogte werden alles tot grootmackinge van des Heeren aller heijligste naem conservaatien onser vrijheijdt, en onser aller sielen saligheijdt.

Waer omme wij verders hebben goed gevonden aen sedert ingeseetenen bekent te maeken en mitsdien bij deesen te verbieden alle neeringen en handteeringe, en wel principaal de tappers herbergiers, alles derselven slaaven ofte waarmeede sij haer daegelijkse geneeren opdien daeg te excerceeren, soo het bij sondere werk aan gaan desen ook de tappers eenige [drank…]'

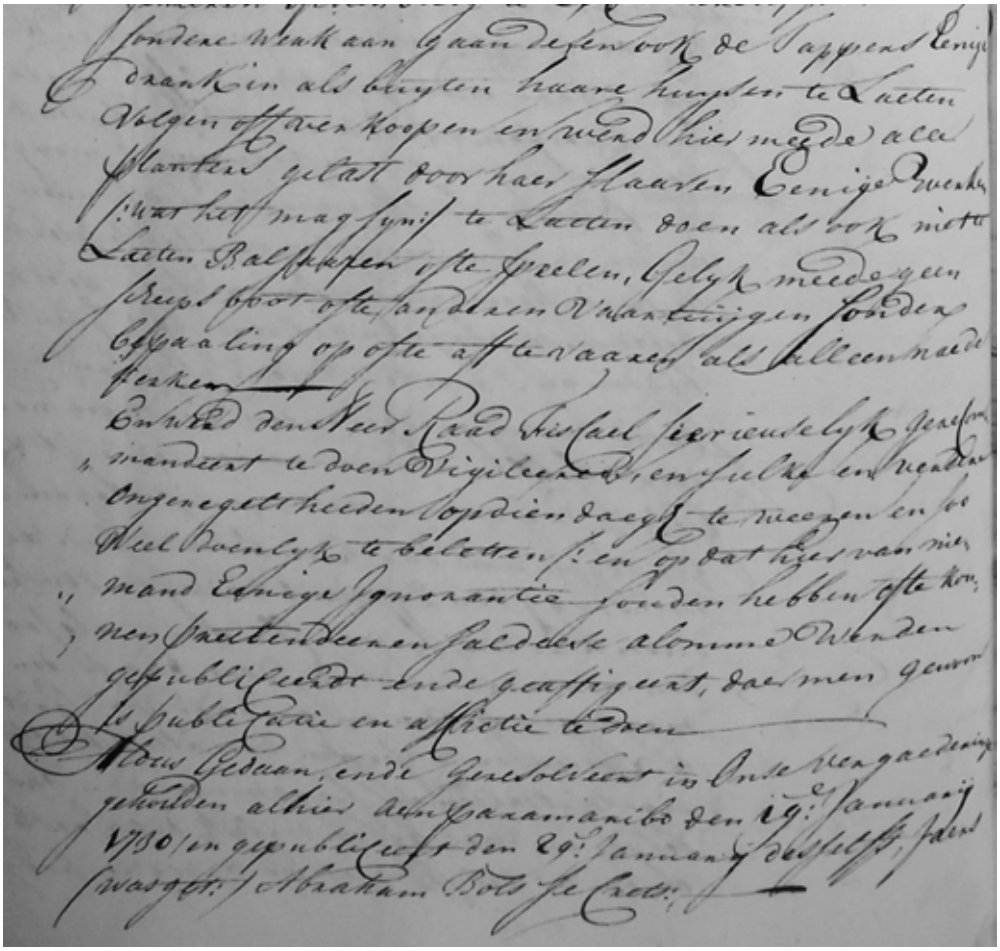

'[eenige] drank in als buijten haare huijsen te laeten volgen off ver koopen en werd hier meede alle planters gelast door haer slaaven eenige werken (: wat het mag sijn:) te laeten doen als ook niet te laeten baljaaren ofte speelen, gelijk meede geen scheepsboot ofte anderen vaartuijgen sonder bepaaling op ofte aff te vaaren als alleen naede perken.

En werd den heer raad fiscaal sierieuselijk geaccommandeert te doen vigileeren, en sulke en verdere ongereghteheeden opdien daegh te weeren en soo veel doenlijk te beletten. En op dat hier van niemand eenige ignorantie souden hebben ofte konnen preetendeeren sal deese alomme werden gepubliceerdt ende geaffigeert, dae men gewoonts publicatie en affictie te doen.

Aldus gedaan, ende geresolveert in onse vergaederinge gehouden alhier aen Paramaribo den 19e: Januarij 1730, en gepubliceert den 29e: Januarij desselffs jaer, (:was get:) Abraham Bols, secretaris.'[3]

Na deze bededag vielen Marrons de plantage van de gouverneur zelf aan, en wel op 28 juni 1730. Opmerkelijk: een jaar daarop wijzigde de resolutietekst ineens significant, zowel in relatie tot het gedrag van de Marrons als tot de sodomietenvervolging die dat jaar begon.

2.1.3 Biddagen 1731-1732: de gruwelijke sonde en 'wegloopers'

Het is niet bekend wanneer de sodomiezaak tegen Matthijs de Goyer precies aan het licht kwam, maar uit de resolutietekst van de biddag van 1731 blijkt duidelijk dat men in januari van dat jaar al op de hoogte was. Wederom opende de resolutie met erop te wijzen hoe groot de zonden van de kolonisten wel niet waren, maar daar kwam deze keer een specifieke toevoeging bij over gruwelijke misdaden:

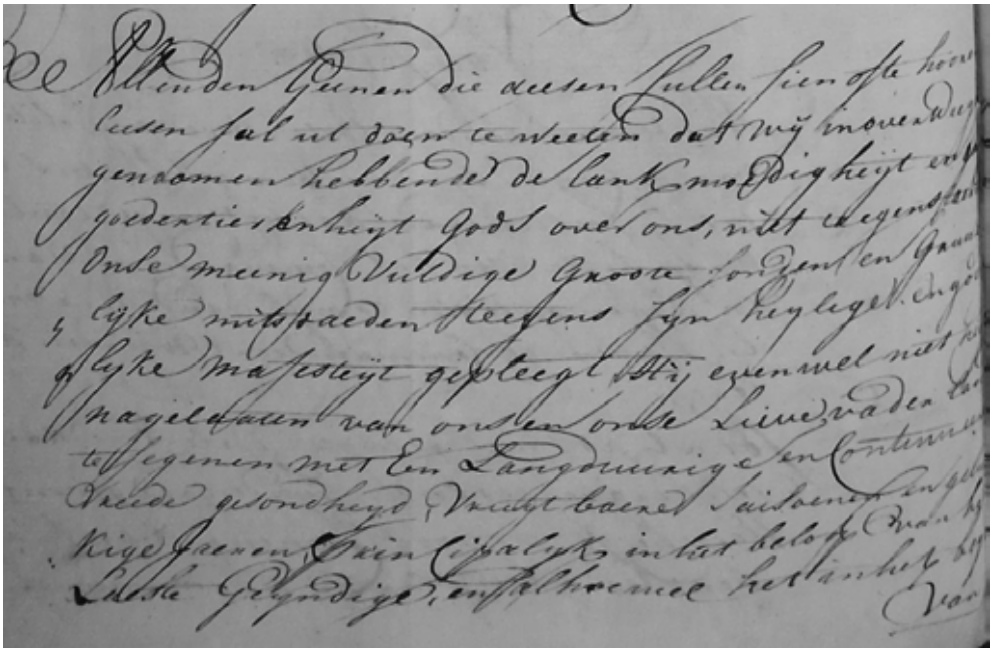

'Allen den geenen die deesen sullen sien ofte hooren leesen sal ut doen te weeten dat wij in overweeginge genoomen hebbende de lankmoedigheijt en groote goedertierentheijt Gods over ons, niet tegenstaande onse menigvuldige groote sonden en GRUWELIJKE MISDAEDEN TEEGENS SIJN HEIJLIGE EN GODDELIJKE MAJESTEIJT GEPLEEGT hij evenwel niet heefft nagelaaten van ons en onse lieve vaderland te segenen met een langduurige en continueerende vreede gesontheijd vrugtbaere saisoenen en gelukkige jaeren prinsipalijck in het beloop van het laeste geijndige, en alhoewel het in het begin van' (nadruk NM)[4]

Eén van de vaste termen voor sodomie in de achttiende eeuw luidde de 'gruwelijke zonde' of varianten daarop. De benadrukte tekst in voorgaande transcriptie valt dan ook niet mis te verstaan: De Cheusses maakte aan eenieder zonder meer duidelijk dat de zonde van sodomie was gepleegd in de kolonie. En hij verbond daar ook meteen consequenties aan in de tekst die volgde.

De Cheusses wees erop dat het er in 1730 even op leek dat God zijn toorn over de kolonie ging laten neerdalen en wel in de vorm van de toenemende aanvallen op plantages, waaronder dus zijn eigen Berg en Dal, door wat hij de 'binnenlandse vijand' noemde. Dat deze aanvallen wel eens een consequentie konden zijn van zijn eigen beleid – onder De Cheusses en Wiltens kregen de tochten tegen de Marrons een veel militaristischer karakter en een hogere frequentie (Dragtenstein, 2002: 82-3) – benoemde hij verder niet. Wel gaf De Cheusses aan dat de toorn Gods toch niet al te lang geduurd had en dat de kolonie diens zegen alweer aan haar zijde had, aangezien men met Gods hulp enkele schuilplaatsen van Marrons had ontdekt:

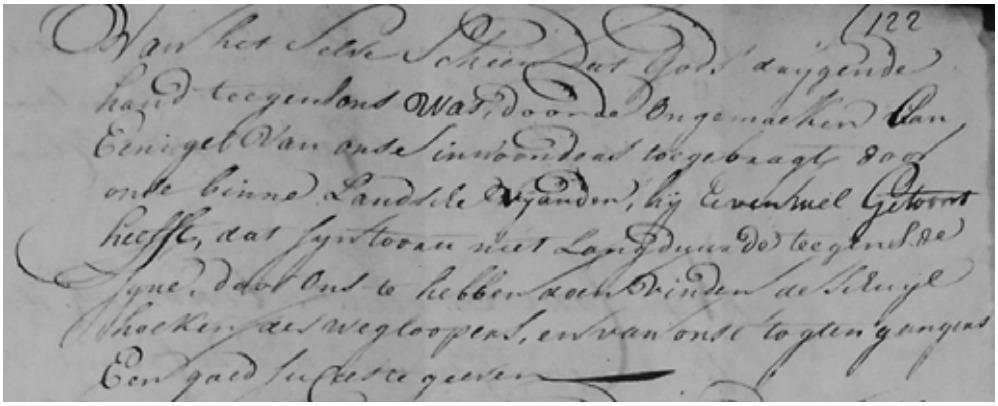

'Van het selve scheen dat Gods drijgende hand teegens ons was, door de ongemaeken aan eenige van onse inwoonders toegebragt door onse binnen landsche vijanden, hij evenwel getoont heefft, dat sijn toorn niet lang duurde teegens de sijne, door ons te hebben doen vinden de schuijlhoeken der wegloopers, en van onse togtgangers een goed succes te geeven [..]'[5]

De biddag van 1732 viel op 12 maart en de aankondiging was aanzienlijk ingekort. Net als het jaar daarvoor vermeldde men nog wel de '*gruwelijke misdaeden teegens sijn heijlige en goddelijke majesteijt gepleegt*', maar de hele passage over de Marrons bleef achterwege zonder dat daarvoor direct een vervangend onderwerp in de plaats kwam. Wel zette men de begane zonden wat dikker aan om een onverdiende welgezindheid van God te mogen ontvangen:

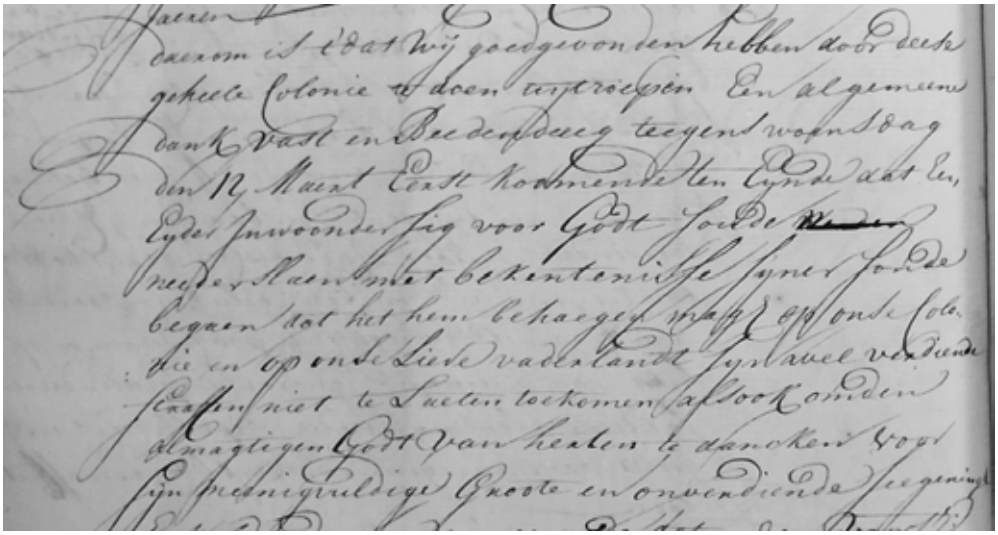

'[..] daerom is t'dat wij goedgevonden hebben door deese geheele colonie te doen uijtroepen een algemeene dank vast en beedendag teegens woensdag den 12 maart eerst koomende ten eijnde *dat een eijder inwoonder sig voor Godt soude neederslaen met bekentenisse sijner sonde begaen dat het hem behaegen moge op onse colonie en op onse lieve vaderlandt sijn wel verdiende straffen niet te laeten toekomen* alsook om den almagtigen Godt van herten te dancken voor sijn meenigvuldige groote en onverdiende seegeningen [..]' (nadruk NM)[6]

Zodoende is 1731 het enige jaar in die tijd waarin men bij de jaarlijkse biddag de ontdekking van sodomieplegers koppelde aan de schade die de kolonie leed door de Marrons. In de drie maanden voorafgaand aan deze biddag werd voor het eerst in de geschiedenis de straf '[..] *om met een Ysren Haak door zyn ribben geslaagen aan de Galg te werden opgehangen en aldaar te blyven tot dat 'er de dood na volgt* [..]' opgelegd en uitgevoerd bij de gevluchte slaafgemaakte Joosje. (Hartsinck, 1770: 764-5) Daarnaast kreeg de zoon van voormalig gouverneur De Goyer de doodstraf en offerde men hem wegens sodomie. In de jaren na 1732 zag men wel weer zeer specifieke zaken die gebaat zouden zijn bij veel communale boetedoening, zonde, belijdenis en gebed.

2.1.4 Biddagen 1733-1736: paalworm en voorkomen economische rampspoed

Op 13 februari 1733 verordonneerden gouverneur Carel de Cheusses en leden van de Raad van Politie en Criminele Justitie dat kerken en synagogen op 11 maart een dank-, vast- en biddag moesten houden. Dit gebeurde evenwel met een totaal andere tekst dan de jaren daarvoor. De reden hiervoor was de paalworm die in de Republiek medeverantwoordelijk was geweest voor het op gang brengen van de golf van sodomietenvervolging aldaar.

In de laatste week van 1731 en het begin van 1732 troffen zware stormen de Republiek - men zou ze kunnen vergelijken met die van 1953. De schade die deze stormen aanrichtten,

was vele malen groter dan gedacht, omdat het dijkwerk aangetast bleek door wat men in die tijd de 'paalworm' noemde. In wezen ging het om een wormvormig schelpdier, de *Teredo navalis*. De gevolgen waren desastreus: niet alleen was de stormschade groot, de aantasting leidde ook tot een waardedaling van onroerend goed in en rond Amsterdam, tot wel 50%. (Carter-Le-Mesurier, 1978: 239-241) De schepen van de WIC en de VOC kregen al sinds jaar en dag een dubbele romp om de schepen en hun eigenaren te behoeden voor scheepsrampen en grote verliezen vanwege de paalworm. (Ibid.: 243)

'Zinnebeeldige prent met tekst over de aantasting van houten palen in dijken en havenwerken door de zogeheten paalworm (in feite geen worm maar een schelpdier, Teredo navalis). Linksboven een kaart van Noordwest en Noord-Nederland en Oost-Friesland, waar de paalworm het heftigst heeft toegeslagen. Rechts achter een profiel van Amsterdam.'[7]

Het is dan ook niet verwonderlijk dat in het vaderland de paalworm al snel onderwerp werd voor de jaarlijkse biddag:

> '[..] *welk een' schrik deze ramp oogenblikkelijk aanjoeg, kan onder anderen daaruit blijken, dat de Staten van Groningen en van Zeeland meenden, den gewonen jaarlijkschen Biddag niet te mogen afwachten, maar, reeds in October en December van het eerstgenoemde jaar, opzettelijk deswegens een buitengewonen Bid- en Vastendag uitschreven.'* (Kist 1848: 299)

Het nieuws van de dijkdoorbraken bereikte ook Suriname. Ook hoorde men dat de stormschade niet beperkt bleef tot het verzwakken van de dijken, maar dat in de havens ook schepen zwaar beschadigd raakten. Nu zou een dijkdoorbraak in het vaderland hooguit indirecte gevolgen hebben voor Suriname, maar beschadiging van schepen kon rechtstreeks impact hebben op de economische voorspoed van de kolonie. De bedreiging van de bestaansmiddelen van de kolonisten was de reden dat men de paalworm ook in Suriname als een straf van God beschouwde, getuige de biddagresolutie van 1733:

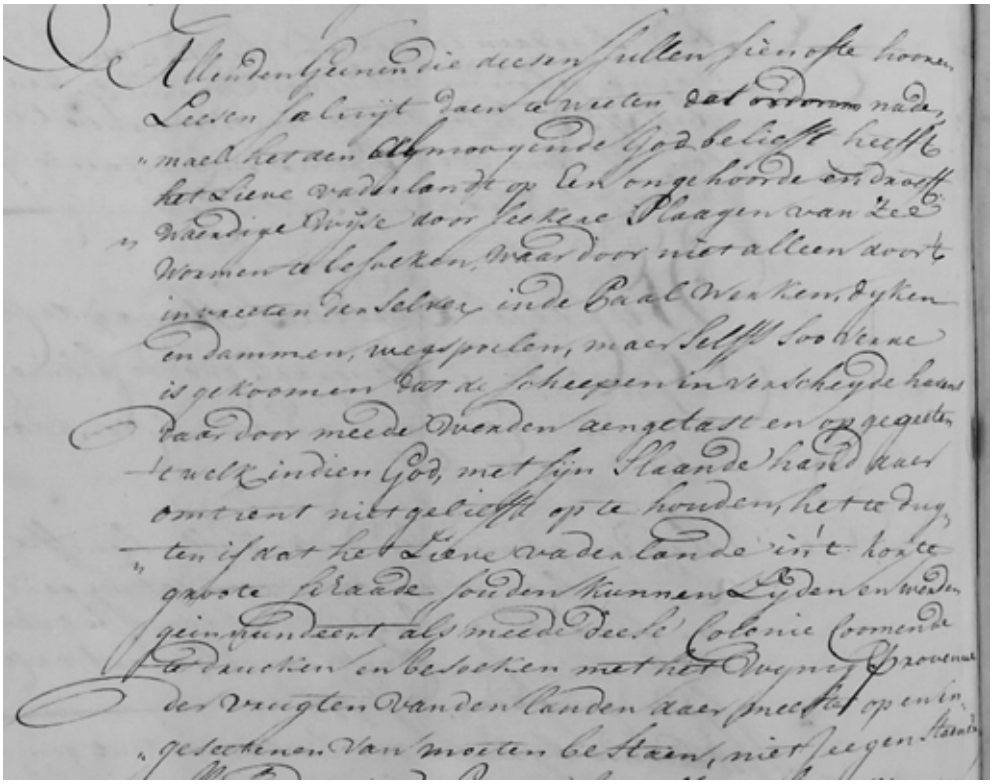

'Allen den geenen die deesen sullen sien ofte hooren leesen saluijt doen te weeten dat [..] nademael het den almoogende God beliefft heefft het lieve vaderlandt op een ongehoorde en droeffwaerdige wijse door seekere plaagen van zee wormen te besoeken, waardoor niet alleen door 't invreeten den

selver in de paal werken, dijken en dammen, wegspoelen, maer selffs soo verre is gekoomen dat de scheepen in verscheijde havens daar door meede werden aengetast en opgegeeten 't welk indien God, met sijn slaande hand daer omtrent niet geliefft op te houden, het te dugten is dat het lieve vaderlande in 't korte groote schaade souden kunnen lijden en werden geinnundeert als meede deese colonie coomende te drucken en besoeken met het wijnig provenue der vrugten van den landen daer meeste op en ingeseetenen van moeten bestaen, niet jeegen staende [alle...]'[8]

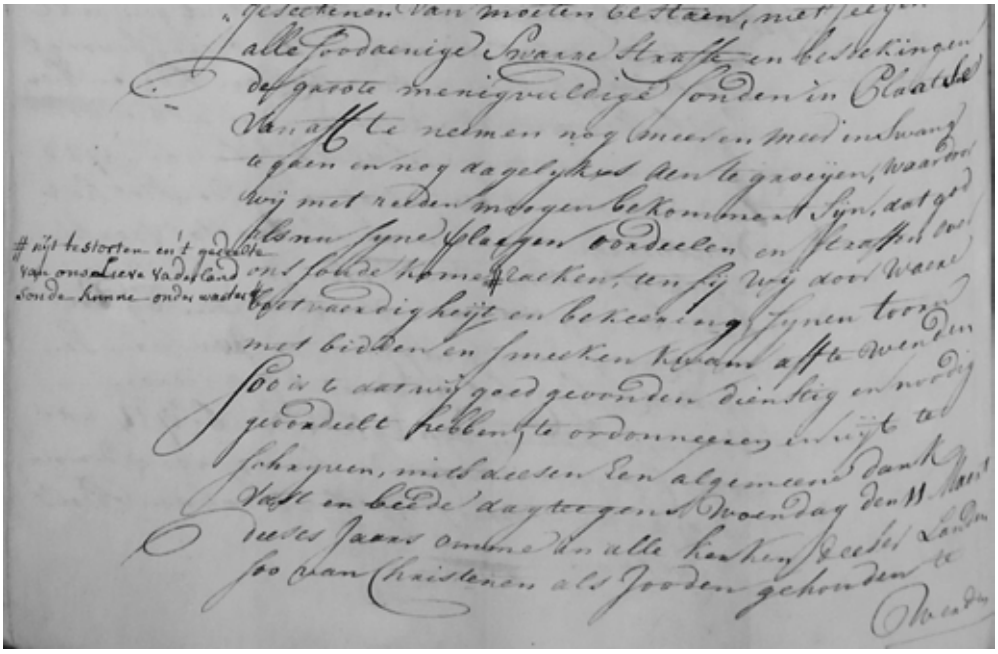

'[niet jeegen staende] alle soodaenige swarre straffen en besoekingen, de groote menigvuldige sonden in plaatse van aff te neemen nog meer en meer in swang te gaen en nog dagelijks aen te groeijen, waardoor wij met reeden moogen bekommert sijn, dat God als nu sijne plaegen oordeelen en straffen over ons soude kome uijt te storten en 't gedeelte van ons lieve vaderland soude kunne onder waeter raeken, ten sij wij door waere boetvaerdigheijt en bekeering sijnen toorn met bidden en smeeken kwam aff te wenden, soo is 't dat wij goed gevonden dienstig en noodig geoordeelt hebben te ordonneeren en uijt te schrijven, mits deesen een algemeene dank vast en beede dag teegens woensdag den 11 Maart deeses jaar omme in alle kerken deeser landen soo van Christenen als Jooden gehouden te werden'[9]

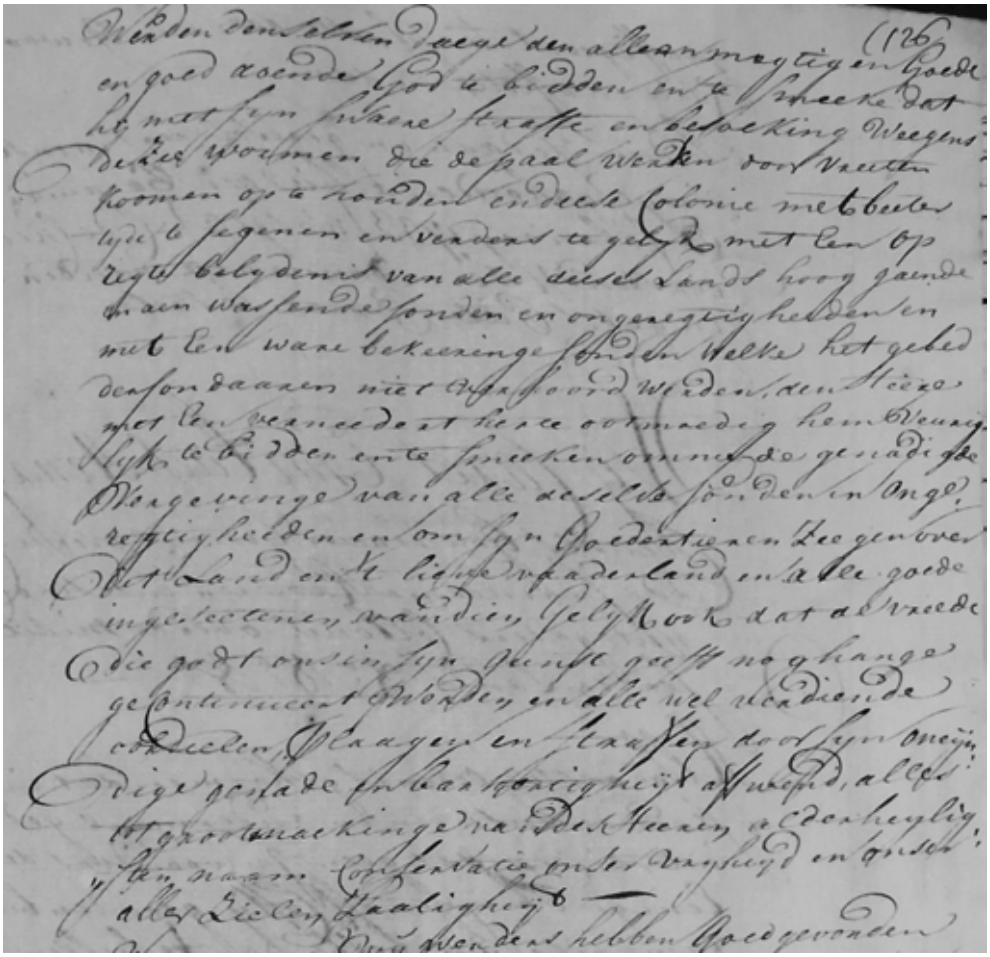

‘te werden denselven daege den alle en magtig en goede en goed doende God te bidden en te smeeke dat hij met sijn swaere straffe en besoeking weegens de zee wormen die de paal werken door vreeten koomen op te houden en deese colonie met beeter tijde te segenen en verders te gelijk met een op regte belijdenis van alle deeses lands hoog gaende en aen wassende sonden en ongeregtigheeden en met een ware bekeeringe sonden welke het gebed der sondaaren niet verhoord werden, den Heere met een verneedert herte ootmoedig hem veuriglijk te bidden en te smeeken om nu de genadigde vergevinge van alle deselve sonden in ongeregtigheeden en om sijn goedertieren Zeegen over dit land en ’t lieve vaaderland en alle goede ingeseetenen van dien gelijk ook dat de vreede die Godt ons in sijn gunst geefft nog lange gecontinueert worden en alle wel verdiende oordeelen, plaagen en straffen door sijn oneijndige genade en barhartigheijt affwend, alles tot grootmaekinge na des Heeren alderheijligsten naam confervatie onser aller Zielen Zaaligheijt…. ’[10]

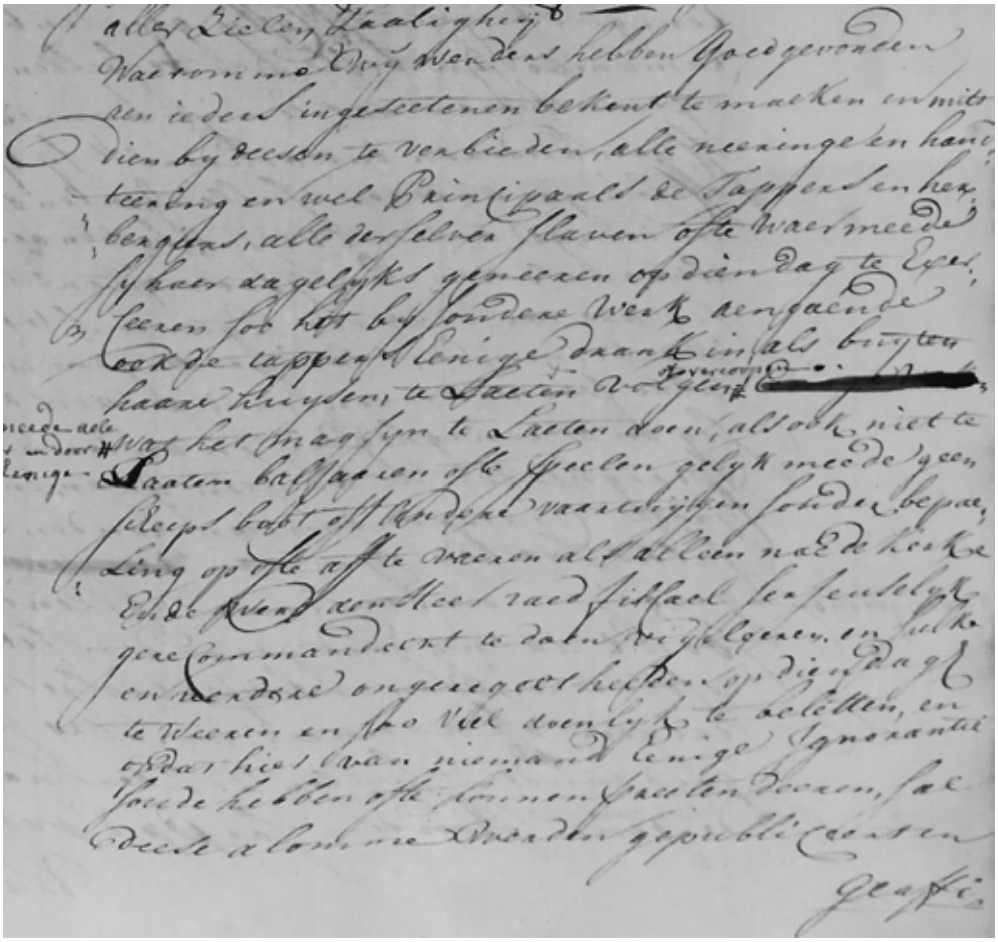

'Waeromme wij verders hebben goed gevonden aen ieders ingeseetenen bekent te maeken en mits dien bij deesen te verbieden, alle neeringe en handteering en wel principaals de tappers en herbergiers, alle derselver slaven ofte waer meede sij haer dagelijks geneeren op dien dag te excerceeren soo het bijsondere werk aengaende ook de tappers eenige drank in als buijten haare huijsen, te laeten volgen werd hier meede alle planters gelast en door vercoop. Haere slaven laaten baljaaren ofte speelen gelijk meede geen scheepsboot off andere vaartuijgen sonder bepaeling op ofte aff te vaeren als alleen nae de kerke ende werd den heer raad fiscaal serjeuselijk gerecommandeert te doen vigileeren en sulke en verdere ongeregeltheeden op dien dagh te weeren en soo veel doenlijk te beletten, en opdat hier van niemand eenige ignorantie soude hebben ofte konnen preetendeeren, sal deese alomme werden gepubliceert en [..]'[11]

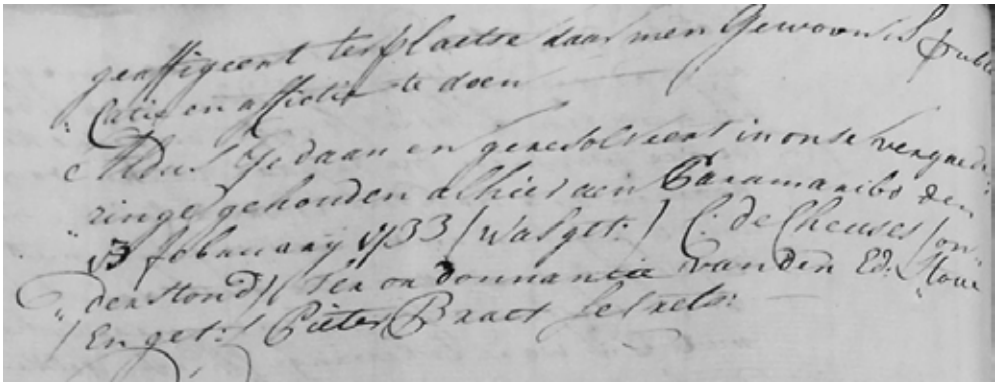

'geaffigeert ter plaatse daar men gewoon is publicatie en affligatie te doen. Aldus gedaan en geresolveerd in onse vergaderinge gehouden alhier aen Paramaribo den 13 februarij 1733 / was get: / C: de Cheusses / onderstond // ter ordonnantie van den Ed: Hove / En get: Pieter Braet secrets:'[12]

De paalworm hield de gemoederen langer bezig dan de sodomieten en 'wegloopers' van 1731, ondanks het feit dat in 1733 en 1735 nieuwe sodomieprocessen en executies plaatsvonden. Wel kwamen er in die jaren nieuwe onderwerpen bij in de resolutieteksten. Voor 1734 vond ik twee resolutieteksten voor de biddag van dat jaar. Interim-gouverneur Johan de Vries liet voor de dank-, vast- en biddag van 24 maart 1734 een vrijwel identieke aankondiging opstellen als de voorgaande van De Cheusses.[13] Op diezelfde dag, 16 februari 1734, ondertekende hij echter ook een uitgebreidere versie van de tekst. Berichten over de Poolse Successieoorlog (1733-1738) hadden de kolonie intussen bereikt en men vreesde voor de mogelijkheid dat het vaderland daarbij betrokken zou raken:

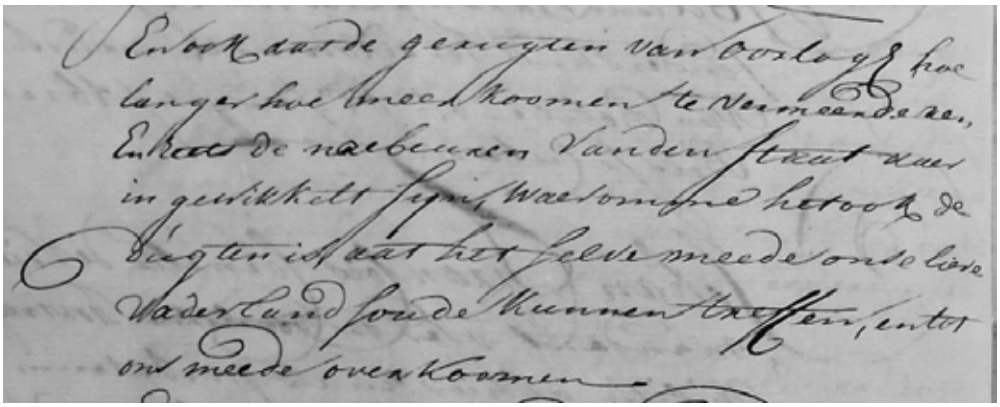

'[..] En ook dat de gerugten van oorlogh hoe langer hoe meer koomen te vermeerderen en reets de naebeuren van den staat daar in gewikkelt sijn, waer omme het ook te dugten is dat het selve meede onse lieve vaderland soude kunnen treffen, en tot ons meede overkoomen [..]'[14]

De broer van De Cheusses, Jacob Alexander Henry, werd benoemd tot gouverneur, maar stierf nog geen twee maanden na zijn aanstelling. Commandant De Vries nam opnieuw het ad-interimbestuur op zich, samen met twee raden van politie, onder wie Gerrit Pater. Het was Pater die de resolutie voor de biddag van 1735 ondertekende op 31 januari 1735. De dag stond gepland voor woensdag 9 maart 1735, maar De Vries zou hem niet meer meemaken. Hij overleed op 4 maart 1735 en tot de nieuwe gouverneur, Joan Raye, arriveerde, hielden de raden van politie het bestuur in handen. (Wolbers, 1861: 103-4) De resolutie die men opstelde voor de biddag van 1735 begon wederom met de paalworm, waarna de oorlog aan bod kwam, onmiddellijk gevolgd door de uitzonderlijk slechte weersomstandigheden die de kolonie in 1734 blijkbaar teisterden. Tot twee keer toe waren oogsten mislukt, eerst door teveel water, vervolgens door een gebrek aan water. Bovendien hadden tijdens die extreme droogte hevige branden veel schade aangericht. Het sodomieproces tegen kapitein Swart was echter blijkbaar alweer wat weggezakt, want we zien geen referentie aan de 'gruwelijke zonde' waarvoor hij eind 1733 ter dood was veroordeeld. Of, het feit dat hij geofferd was, maakte dat men nu ten stelligste in de overtuiging verkeerde dat een straf Gods om die reden zou uitblijven.

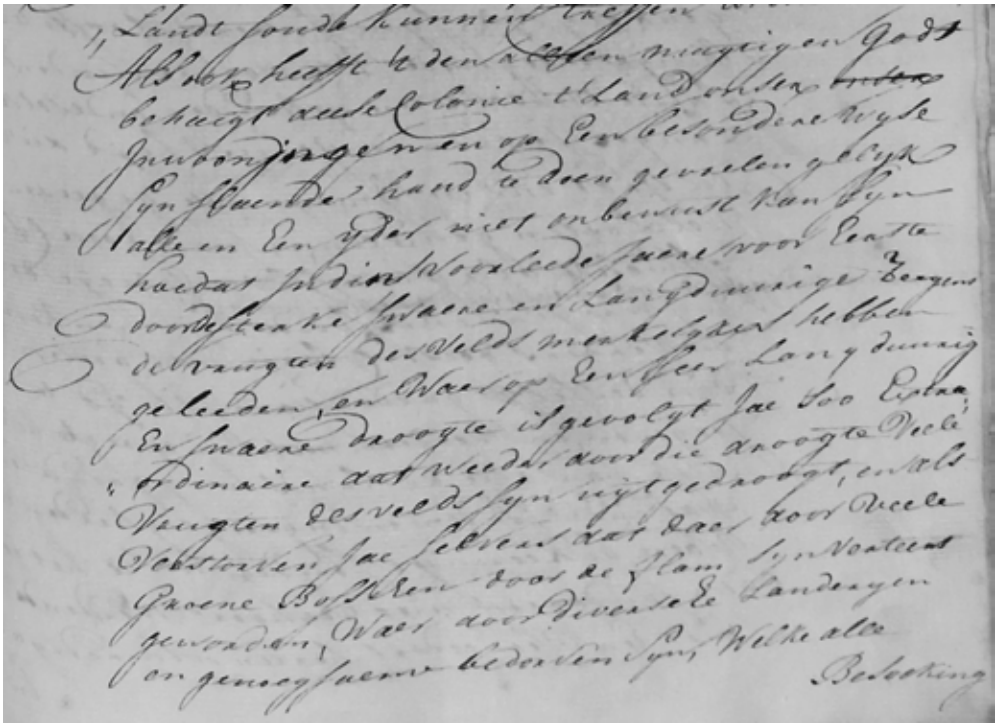

'[..] Alsook heeft 't den alleen magtigen Godt behaagt deese colonie op een besondere wyse sijn slaende hand te doen gevoelen gelyk all en Een yder niet onbewust kan syn hoe dat in den voorleede jaere voor eerste door de sterke swaere en langdurige reegens de vrugten des velds merkelijker heb-

ben geleeden, en waer op een seer langduurig en swaere droogte is gevolgt jae soo Extra ordinaire dat weeder door die droogte veel vrugten des velds sijn uijtgebdroogt, en als verstorven jae selvens dat daer door veele groene bosschen door de flam sijn verteert geworden, waer oor diverse landeryen en genoegsaem bedorven sijn [..]'[15]

Op 24 februari 1736 vaardigde de nieuwe gouverneur Joan Raye zijn eerste resolutie uit voor een algemene dank-, vast- en biddag. Die dag - woensdag 7 maart 1736 - zou wederom in het teken staan van de oorlog in Europa en de paalworm die het vaderland teisterde:

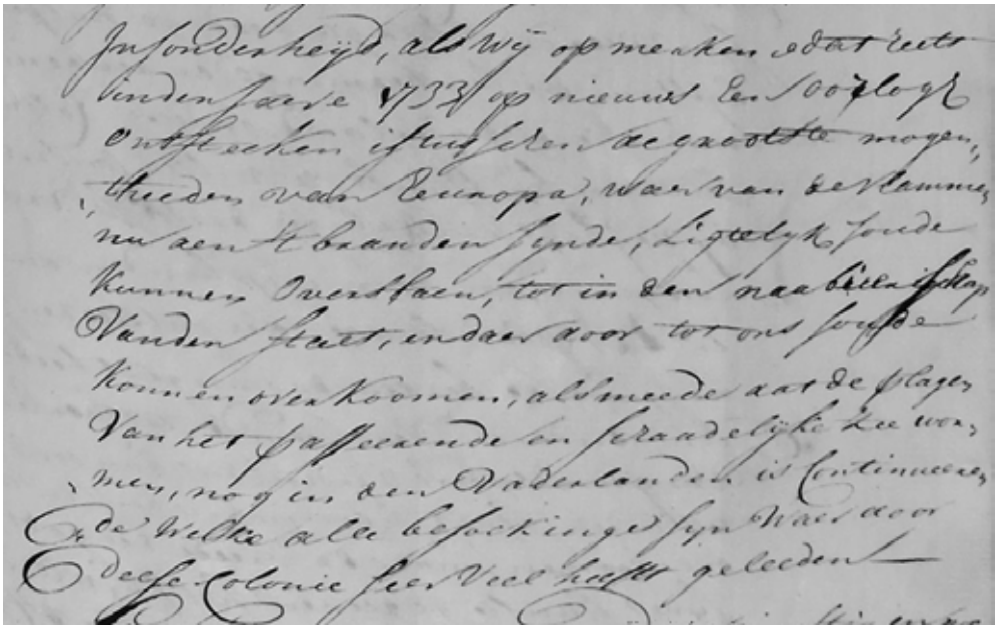

'[..] insonderheijd, als wij op merken dat reets in den jaere 1733 op nieuw een oorlogh ontstecken is tussen de grootste mogentheede van Europa, waer van de vlammen nu aen 't branden sijnde, ligtelijk soude kunnen overslaen, tot in den naabuerschap van den staet, en daardoor tot ons soude kunnen over koomen, alsmeede dat de plage van het passeerende en schaadelijke zee wormen, nog in den vaderlanden is continueeren, de welke alle besoeckinge sijn waer door deese colonie seer veel heeft geleeden [..]'[16]

2.1.5 Winstbejag en zonde hand in hand in Suriname

De gespletenheid tussen diep verankerd (bij)geloof en opportunistische geloofsbelijdenis en boetedoening die uit de Surinaamse resoluties valt op te maken, was niet onbekend in de zeventiende en achttiende eeuw. Behalve biddagbrieven drukte en verspreidde men ook biddagprenten. Eén van de oudste daarvan wijst al op het grote verschil dat in het hart van de gelovige aanwezig kan zijn terwijl men ogenschijnlijk gelijkwaardig in de kerk zit:

De oudst bekende biddagprent is te vinden op de website van het Openluchtmuseum waar te lezen staat: 'Van de twee Aenbidders. - No. 116. Prent met de allegorische voorstelling van het 'ware' en het 'valse' gebed. De voorstelling is gedrukt met een drukblok dat in 1591 is gegraveerd door Caspar Coolhaes. Onder de voorstelling staan de bijbehorende Bijbelverzen en een vierregelig vers.'[17]

Kist en Spijker schreven beiden over deze prent en zijn eensgezind in hun interpretatie. Kist las in de geschiedenis hoe winstbejag in de Nederlanden de boventoon ging voeren:

> *'De print alzoo is een aanschouwelijk onderwijs in het bidden, niet ongepast voorzeker voor de Biddagsviering in Nederland, en misschien wel opzettelijk ingerigt voor een' tijd, toen het behoud, de Moei, de vermeerdering en bevestiging van neering en welvaart, ook blijkens hetgeen des wegens steeds in de Biddagsbrieven voorkomt, wel eens te veel schijnen kon het hoogste goed voor Nederland uit te maken.'* (1848: 206-7)

De beschrijving die Spijker gaf van de prent sluit aan bij de lezing van Kist, maar geeft ook een koppeling naar de realiteit van Suriname in de achttiende eeuw, vanwege de vraag waar het hart van de mensen naar uit zou moeten gaan:

'Het opschrift zegt ons dat het gaat over twee aanbidders. Hun klederdracht is die van de tijd tussen 1600 en 1650. Het zijn, zo te zien, rijke kooplieden, die beschikken over geld, over een goed gevulde wijnkelder. Ze bewonen een prachtig huis, waarbij het een voor het ander niet onderdoet. Ze hebben een vloot in zee. Bij de een komt deze terug, terwijl bij de ander de schepen naar verre landen gaan. Elk van de twee is getrouwd. Wanneer men de plaat goed bekijkt, is te zien dat ze elkaar in niets ontlopen. Welvarende lieden, uit een welvarende tijd. [..] Maar terwijl de een met zijn gebed werkelijk de hemel zoekt, waar boven de wolken de Hebreeuwse letters de Naam van God moeten beduiden, knielt de ander pro forma. Zijn gedachten zwermen naar zijn schepen, naar zijn huis, naar zijn wijnkelder, zijn vrouw en zijn geld. Terwijl de eerste een man is die behoort tot de waarachtige aanbidders, die de Vader aanbidden in geest en in waarheid, is de ander een voorbeeld van het volk dat weliswaar met de lippen tot God nadert, maar het hart is ver van Hem.' (Spijker III, 1995: 5-6)

In deze tijden, waarin kerk en staat nog niet gescheiden waren, was de strijd om het hart van de mensen immer aanwezig en in Suriname lagen de winsten menigeen nader aan het hart dan een vroom leven.

Dit ondervond de predikant Jan Willem Kals. Kals kwam in 1731 in Suriname aan met zo zijn eigen ideeën over de slavernij en het plantagebedrijf. Kals was niet tegen de kolonie, handel, grootkapitaal, economische groei, winsten of de handel in slaafgemaakten. (Van der Linde, 1987: 68) Wel was hij fervent voorstander van zendingswerk onder alle mensen, uitgaande van het beginsel dat iedereen uiteindelijk in Gods rijk gelijk zal zijn. (Ibid.: 31) Het laat zich raden dat dit tegen het zere been was van vrijwel iedereen in de kolonie, van hoog tot laag. Kals vond in gouverneur De Cheusses een geduchte tegenstander en in de plantage-eigenaren een machtige lobby die hem via roddel en klachten tot bij het Hof van Politie en zijn 'eigen' kerkenraad wist te treiteren. Dat er wellicht minder slaafgemaakten zouden vluchten bij een andere, meer gelijkwaardige behandeling was geen gangbaar gedachtengoed. Sterker nog, de van plantages wegvluchtende slaafgemaakten, beschouwde men juist als een plaag van God.

2.2 'Wegloopers' als vee ruïneren om God te behagen

Uit de biddagtekst van 1731 is gebleken dat het gouvernement erop aanstuurde om de van plantages wegvluchtende slaven als een straf van God te bestempelen. Tegelijk was toenmalig gouverneur De Cheusses er vanaf het begin van zijn aanstelling in 1728 en samen met raad-fiscaal Adriaan Wiltens, op uit om de strijd tegen Marrons op te voeren. Laat ik in dit verband vooropstellen dat De Cheusses op alle fronten vocht tegen de Marrons. Hij probeerde ook de toeloop aan te pakken bij de bron: de mishandelingen en wantoestanden op de plantages. De gouverneur had in die zin niets op met '[..] *de wrede en onmenselijke behandeling van slaven waaraan sommige planters zich schuldig maakten*.' (Dragtenstein, 2002: 114) Daarom namen bijvoorbeeld op 2 mei 1731, op voorstel van raad-fiscaal Wiltens, gouverneur en raden het besluit om bij mishandelingen waaraan

slaven stierven altijd tot vervolging van de dader over te gaan. (Ibid. en Van Lier, 1949: 135) Echter, het bewind van De Cheusses staat toch vooral bekend om de voortvarende en bijzonder actieve wijze waarop hij expedities tegen de Marrons liet ondernemen.

2.2.1 Homoseksuelen en Marrons gelijkschakelen

Een staatje van officiële expedities tegen de Marrons samengesteld door Dragtenstein leert dat De Cheusses in 6 jaar tijd evenveel tochten organiseerde als zijn voorgangers in 12 jaar. (2002: 82) Zoals we al zagen, was hij erop gebrand de kolonie te verlossen van de voortdurende angst voor 'dat vee'. Aan de directeuren van de Amsterdamse SvS schreef hij over de weinig succesvolle tochten in het jaar 1730 en zijn wens en voornemen om desondanks door te gaan met expedities tegen de Marrons en dezen uiteindelijk te 'totaliter te ruineren':

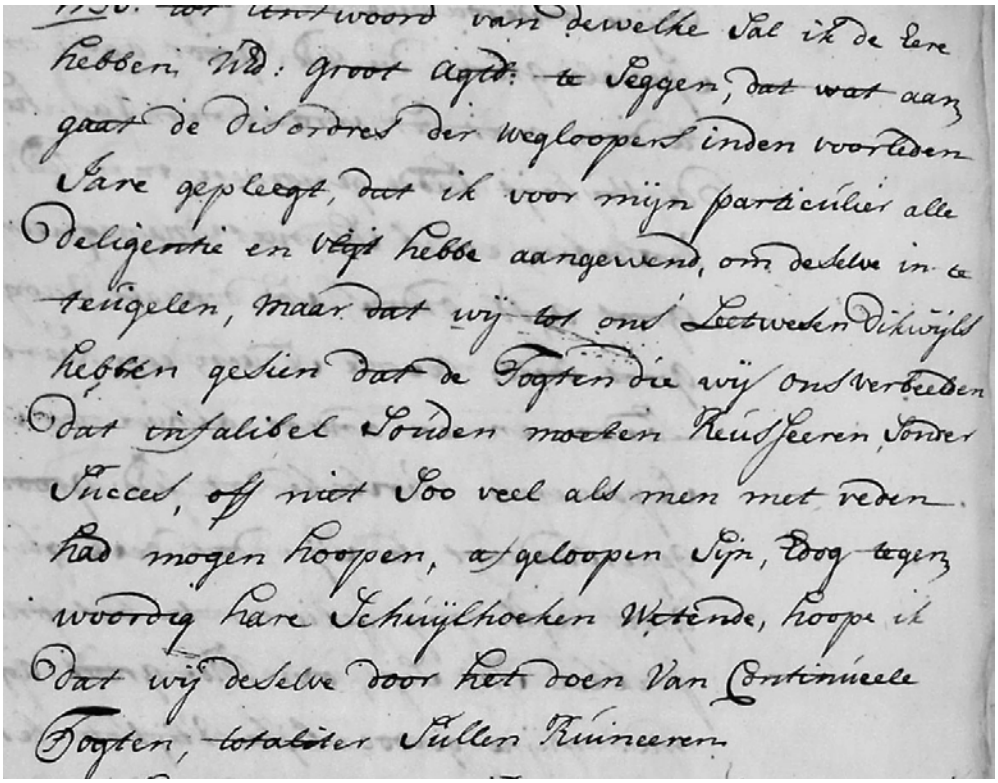
[..] sal ik de Eere
hebben, UEd: groot Agtb: te Seggen, dat wat aan
gaat de disorders der Wegloopers inden voorleden
Jare gepleegt, dat ik voor mijn particulier alle
Deligentie en Vlijt hebbe aangewend, om deselve in te
teugelen, maar dat wij tot ons Leetwesen dikwijls
hebben gesien dat de Togten die wij ons verbeelden
dat infalibel souden moeten Reusseeren, sonder
Succes, oft niet soo veel als men met reden
had mogen hoopen, afgeloopen Sijn, Edog tegen
woordig hare Schuijlhoeken Wetende, hoope ik
dat wij deselve door het doen van Continueele
Togten, totaliter Sullen Ruineeren

'[..] sal ik de Eere hebben UEd: groot Agtb: te seggen, dat wat aan gaat de disorders der wegloopers in den voorleden Jare gepleegt, dat ik voor mijn particulier alle deligentie en vlijt hebbe aangewend, om deselve in te teugelen, maar dat wij tot ons Leetwesen dikwijls hebben gesien dat de Togten die wij ons verbeelden dat infalibel souden moeten reusseeren, sonder succes, oft niet soo veel als men met reden had mogen hoopen, afgeloopen sijn, Edog tegenwoordig hare schuijlhoeken wetende, hoop ik dat wij deselve door het doen van continueele togten, totaliter sullen Ruineeren.'[18]

Dergelijke opvattingen vinden we ook terug bij de uitvoerenden van de tochten waarover De Cheusses schrijft. Eind juli 1730 mislukte een dergelijke tocht van militairen en burgers onder leiding van burgerkapitein Willem Bedloo en de vaandrig August Willem Swallemberg. In Saramacca was men van plan om via de kreek waar de Marrons hun aanlegplaats hadden 'wegloopers' te pakken te krijgen. In plaats daarvan mondde de tocht uit in een chaotische terugtrekking van de troepen. Dat nieuws ging als een lopend vuurtje rond en wakkerde de angst onder de burgerij juist aan. De Cheusses schreef aan de directeuren van de Amsterdamse SvS over Swallembergs reactie op deze mislukking dat hij alsnog op de uitroeiing hoopte:

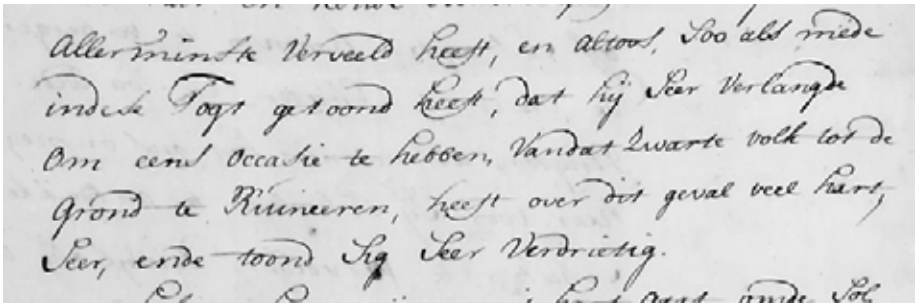
Allermuntte Verveld heeft, en altoos, Soo als mede
indese Togt getoond heeft, dat hij seer Verlangde
Om eens Occasie te hebben, Vandat Zwarte volk tot de
grond te Ruineeren, heeft over dit geval veel hart,
Seer, ende toond Sig Seer Verdrietig.

'[..] soo als mede indese Togt getoond heeft, dat hij seer verlangde om eens occasie te hebben, van dat zwarte volk tot de grond te Ruineeren, heeft over dit geval veel hart seer ende toond sig seer verdrietig.'[19]

Dit duidelijk gestelde doel om de Marrons 'tot de grond te Ruineeren' komt ook terug in de straffen die het bewind van De Cheusses oplegde aan gevangengenomen Marrons. Ongeacht of zij onder dwang of vrijwillig tot de Marrons behoorden, volgde de terdoodveroordeling door radbraken of verbranding. Vaandrig Swallemberg kreeg een nieuwe kans in september en oktober 1730 toen hij opnieuw een expeditie naar Saramacca leidde. Bij toeval eindigde die toch in een succes doordat een kleine voorhoede per ongeluk een kostgrond van de Marrons ontdekten. Daar in de buurt lag een dorp en de daaruit wegvluchtende Marrons leidden de expeditie in hun paniek naar nog twee andere dorpen. (Dragtenstein, 2002: 87-8) De gevangengenomen Marrons eindigden inderdaad 'totaliter geruineerd'. Dit was het moment waarop de straf met ijzeren haak door de ribben die in paragraaf 2.1.3 al even aan bod kwam voor het eerst werd uitgevoerd. Raad-fiscaal Adriaan Wiltens stelde het vonnis op dat Hartsinck volledig publiceerde en waarin over de straffen het volgende te lezen staat:

'Te weeten de Neger Joosje, om met een Ysren Haak door zyn ribben geslaagen aan de Galg te werden opgehangen en aldaar te blyven tot dat 'er de dood na volgt, gestorven zynde de Kop te werden afgekapt en alhier op een Staak, aan de Waterkant, te werden gesteld en de romp ten prooi der Vogelen te blyven;'

Slaafgemaakte Joosje levend aan een ijzeren haak opgehangen.

De romp van de onthoofde slaafgemaakte Joosje werd door aasgieren opgegeten.

'[..] en de Negros Wierai en Manbote, omme aan een Paal te werden gebonden en dezelven met klein vuur levendig tot assche verbrand, brandende intusschentyd met gloeijende Tangen geneepen.'

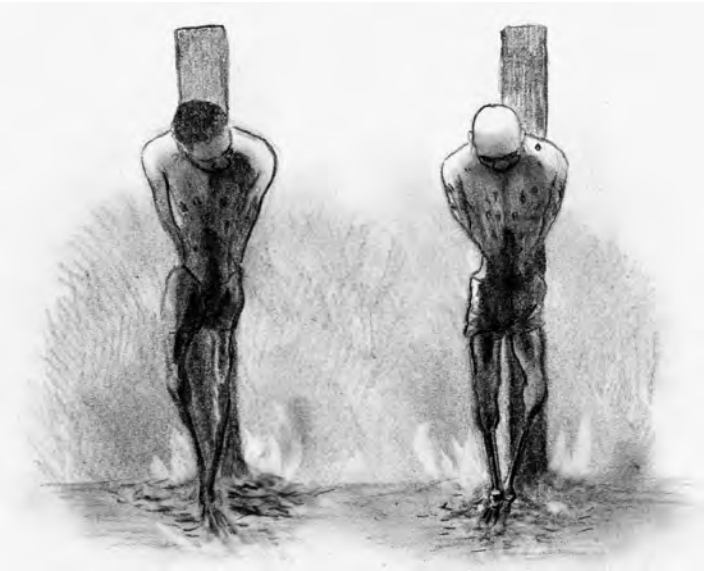

De slaafgemaakte mannen Wierai en Manbote werden levend verbrand, met een klein vuur.

'De Negerinnen Lucretia, Ambia, Aga, Gomba, Marie en Victoria op een Kruis te werden geligd, om aldaar eerst allen levendig geradbraakt, en na gedaane Executie de Koppen afgehakt, op Staaken alhier, aan de Waterkant, gesteld:'

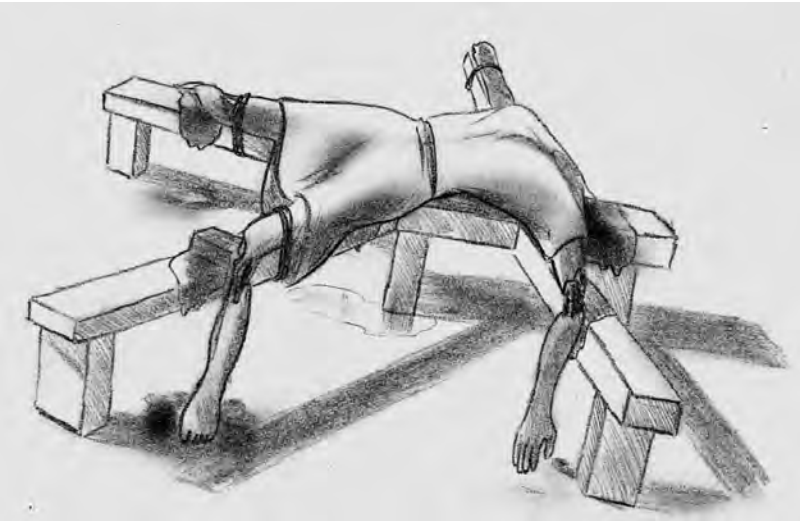

Het lot van de slaafgemaakten Lucretia, Ambia, Aga, Gomba, Marie en Victoria.

'[..] de Negerinnen Diana en Christina, omme de Koppen met een byl te werden afgeslaagen en alhier mede aan de Waterkant op Paalen te werden gesteld.' (Hartsinck 1770: 764-5)

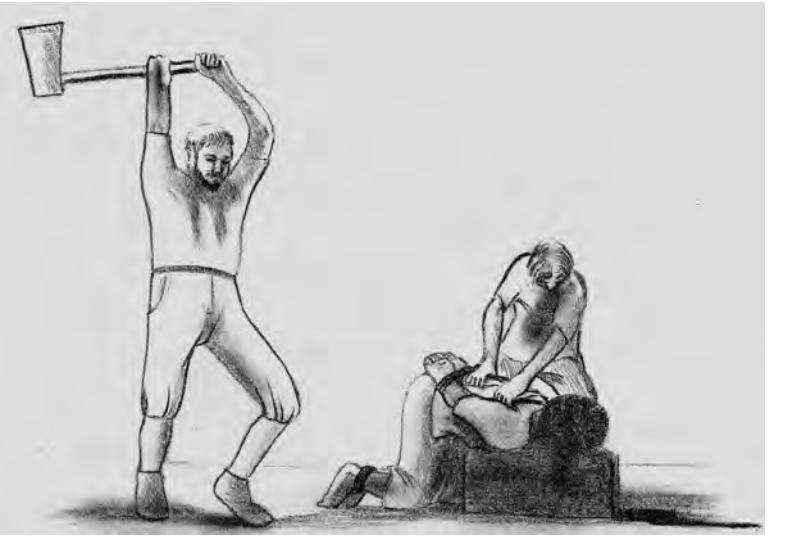

Afhakken van het hoofd van Diana en daarna van Christina.

Op deze manier zijn de afgehakte hoofden tentoongesteld.

Naar de directeuren deed De Cheusses het voorkomen alsof deze straffen uitzonderlijk waren, bedoeld om een extra afschrikwekkend effect teweeg te brengen bij slaafgemaakten die zouden willen vluchten:

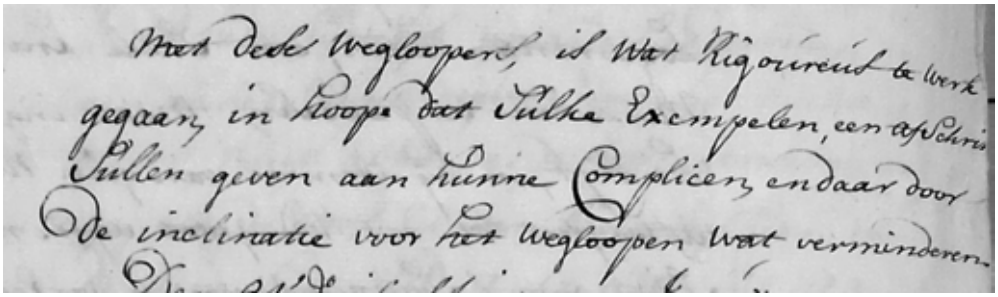
Met dede Wegloopers, is Wat Rigoureus te Werk
gegaan, in hoope dat Sulke Exempelen, een afschri
Sullen geven aan hunne Complicen, en daar door
De inclinatie voor het Wegloopen Wat verminderen.

'[..] met dese wegloopers, is wat Rigoureus te werk gegaan, in hoope dat sulke Exempelen, een afschrik sullen geven aan hunne Complicen en daar door de inclinatie voor het wegloopen wat verminderen.'[20]

Echter, enkele maanden eerder liet het bestuur van De Cheusses ook al twee slaafgemaakten verbranden. Zelf sprak hij van 'gebraden', vanwege een aanklacht dat zij met gif bezig zouden zijn geweest (dit speelde zich af in juli 1730):

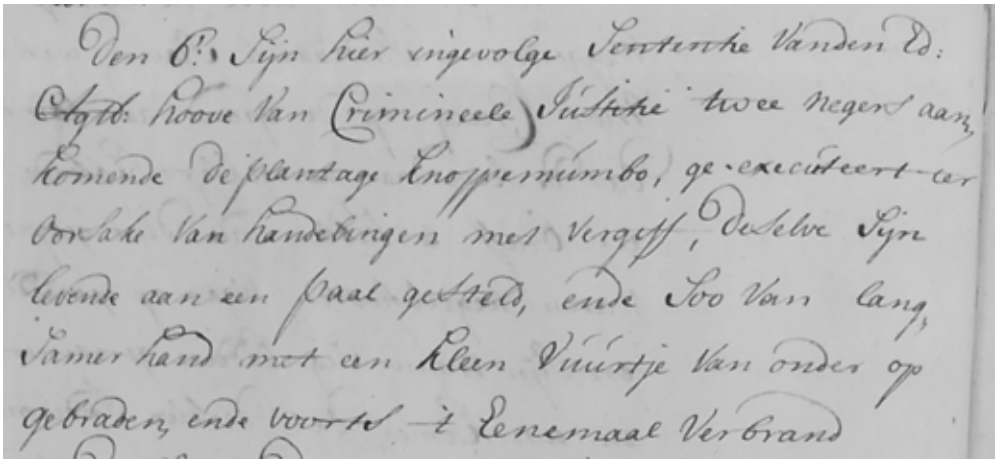
Den 6.e Sijn hier ingevolge Sententie Vanden Ed:
Agtb: hoove Van Crimineele Justitie twee negers aan,
komende de plantage Knoppemumbo, ge-executeert-ter
oorsake Van handelingen met Vergiff, deselve Sijn
levende aan een paal gestell, ende Soo Van lang,
samer hand met een klein Vuurtje Van onder op
gebraden, ende voorts 't Eenemaal Verbrand

'[..] den 6:e sijn hier ingevolge sententie van de Ed: Agtb: hoove van Crimineele Justitie twee negers aankomende de plantage knoppemumbo, ge-executeert ter oorsake van handelingen met vergiff, deselve sijn levende aan een paal gesteld, ende soo van lang samerhand met een klein vuurtje van onder op gebraden, ende voorts 't Eenemaal verbrand.'[21]

Uit de slavernijliteratuur blijkt ook dat men hiervoor, noch hierna milder oordeelde bij het straffen van slaafgemaakten en Marrons. (zie o.a. Dragtenstein, 2002: 109-111 en

Van Lier, 1949: 134-40) Het verbranden van gevangen genomen Marrons lijkt vooralsnog een wreedheid specifiek voor die periode in De Cheusses' bewind. Dit viel ook Omise'eke Natasha Tinsley op, die in haar studie over erotiek tussen vrouwen in de Caribische literatuur, kort melding maakte van de veroordeling en straf van Matthijs de Goyer en daaraan toevoegde:

> *'What is at once striking and horrific in this story [vervolging De Goyer, NM] is not only that government tortures for maroons and sodomites were pioneered in the same years by the same governor, but also that they took the same form - burning alive. Exacting symbolic as well as physical destruction, this execution method literally sent threats to the colony up in smoke* [..].' (2010: 45)

Een mogelijke oorzaak van dit samenvallen van wrede sodomietenvervolging en Marron-executies kan liggen in het feit dat zowel de plantage van raad-fiscaal Wiltens, als die van de gouverneur zelf in het begin van het bewind van die laatste te maken kregen met overvallen. De overval op de plantage van Wiltens was een moorddadige, mogelijk in relatie tot het beheer, waar de overval op De Cheusses' plantage hoogstwaarschijnlijk een reactie was op diens voortvarende jacht op de Marrons.

2.2.2 God behagen of wraak nemen?

Hartsinck schatte het aantal weglopers rond 1701 / 1702 op 5 à 6 duizend. Dragtenstein stelde dit aantal bij naar zo'n 1500 in die tijd. Het getal van 5000 werd pas tegen 1760 bereikt. (2002: 11) De wreedheid van de overvallen op plantages omschreef Hartsinck als volgt:

> *'Deeze wreede bezoeken namen van jaar tot jaar toe, en werden hoe langs hoe verderflyker. Voor en ten tyde van den Heer de Cheusses, in 1730 en 1734, werden, door deeze vlugtelingen, verscheiden plantagien verwoest in Para, in Tempaty en in Peninica [sic], en zy bragten niet alleen alle de Blanken om, die zy 'er vonden, maar zelfs ook de slaaven; voerende vervolgens alles mede wat zy geloofden hun van eenigen dienst te konnen zyn;'* (1770: 757-8)

De twee topambtenaren van het gouvernement waren qua plantagebezit verwant. In 1729 was Adriaan Wiltens voor de helft eigenaar van de oude plantage Groot Chatillon, aangelegd door gouverneur Van Aerssen van Sommelsdijck, de grootvader van gouverneur De Cheusses.(Van der Meiden, 1987: 81) Over Wiltens schreef Dikland:

> *'In 1694 arriveerde Adriaan Wiltens (1669-1736) in Suriname, als secretaris van de gouverneur van Scharphuisen. Hij heeft er zijn verdere leven doorgebracht, en klom gestadig op de maatschappelijke ladder. In 1704 werd hij raadsheer van het hof van Politie en Crimineele justitie, en vanaf 1709-1713 / 1725-1728 ook raadsheer van het hof van Civiele Justitie. In de*

periode 1727-1735 was hij raad-fiscaal. In 1735 werd hij op eigen verzoek, vanwege zijn hoge leeftijd, eervol ontslagen uit zijn openbare ambten.

Daarnaast bouwde hij een carrière op als planter. In 1704 kocht hij de helft van de plantage Chatillon van Francois van Aersen. Later - wanneer is niet bekend - werd ook de andere helft verworven, want in 1737, na Wiltens' dood - stond blijkens een inventaris de gehele plantage op zijn naam.

In 1698 huwde hij met Catharina Tobiassen van Guadeloupe [..]' (2009: 3)

Mogelijk verwierf Wiltens de andere helft via zijn huwelijk met Catharina Tobiassen. De andere helft van Groot Chatillon was in handen van Albertus Lippert die op 5 mei 1727 huwde met Geertruijt Tobiassen, weduwe van Nathaniel Strauch en geboren op Groot Chatillon. De familie Tobiassen woonde voorheen in Guadeloupe, maar was met andere Hollandse protestanten gedeporteerd naar Suriname.[22] De verbondenheid van de families valt niet exact vast te stellen, maar het lijkt aannemelijk dat Catharina en Geertruijt met elkaar verwant waren en dat via die lijn het deel van de plantage dat in bezit was van Albertus Lippert later in handen kwam van de familie Wiltens. Gezien Geertruijts eerdere huwelijk zou dit kunnen betekenen dat Nathaniel Strauch voor Lippert de compagnon was van Wiltens. Zekerheid hierover ontbreekt. In tegenstelling tot wat meerdere historici vermelden, is Groot Chatillon echter waarschijnlijk niet de plantage van Wiltens en Lippert die overvallen werd.

Op een meetkaart van de zuidelijker gelegen plantage Berg en Dal van gouverneur De Cheusses uit 1735 staan twee andere gronden van de familie Wiltens. (Dikland 2009: 1) Albertus Lippert werd via zijn huwelijk met de weduwe Strauch mede-eigenaar van twee gronden waarvan ik de namen niet kon achterhalen. Deze twee gronden staan in de GLdH-database vermeld als 'in comp' met rond de 10 en 'particulier' met rond de 30 slaafgemaakten. Berg en Dal lag naast en tegenover de militaire post Parnassusberg. Dikland stelt in zijn monografie over Groot Chatillon dat dit welhaast de plantage van Wiltens geweest moet zijn die overvallers aanvielen in 1729, maar dit lijkt onwaarschijnlijk gezien de veel noordelijker ligging. Aan de hand van de gevonden stukken en Dragtensteins beschrijving van de overval, is het waarschijnlijker dat Wiltens en Strauch compagnons waren en dat dit compagnieschap overging in de handen van Lippert bij zijn huwelijk met de weduwe Strauch. Op die manier zouden Wiltens en Lippert dan samen eigenaar zijn van de niet met naam genoemde plantage nabij Berg en Dal en de Parnassusberg, overvallen in 1729.

VOLGNR	JAAR	EIGENAAR	BEHEER	SLAAFGEM.	PLANTAGE	LOCATIE
10464	1728	Adriaan Wiltens; in comp	2	122	Groot Chatillon	Surinamerivier
10532	1728	Nathaniel Strauch; weduwe, in comp	1	15	[no name]	Surinamerivier
10848	1729	Adriaan Wiltens; in comp	3	105	Groot Chatillon	Surinamerivier
10913	1729	Nathaniel Strauch; weduwe, in comp	1	19	[no name]	Surinamerivier
11229	1730	Adriaan Wiltens; in comp	3	118	Groot Chatillon	Surinamerivier
11291	1730	Albertus Lippert; in comp, voorheen wed Strauch	0	9	[no name]	Surinamerivier
11634	1731	Adriaan Wiltens; in comp	3	126	Groot Chatillon	Surinamerivier
11695	1731	Albertus Lippert; in comp, voorheen wed Strauch	0	11	[no name]	Surinamerivier

Bron: www.dutchslaverytaxsuriname.com

De naamloze 'in comp'-plantage nabij Berg en Dal ging, zo blijkt uit de GLdH-database, in 1729 over in handen van Lippert. Begin dat jaar staan 19 slaafgemaakten en 1 witte vermeld; begin 1730, na de overval, zijn dat 9 slaafgemaakten en geen witten. Ook dit sluit beter aan bij de geschiedenis van de overval dan bij de optie van een overval op Groot Chatillon. Op die laatste plantage nam het aantal slaafgemaakten juist toe tussen 1729 en 1730.

Gouverneur de Cheusses berichtte op 31 augustus 1729 over de overval aan de directeuren van de Amsterdamse SvS:

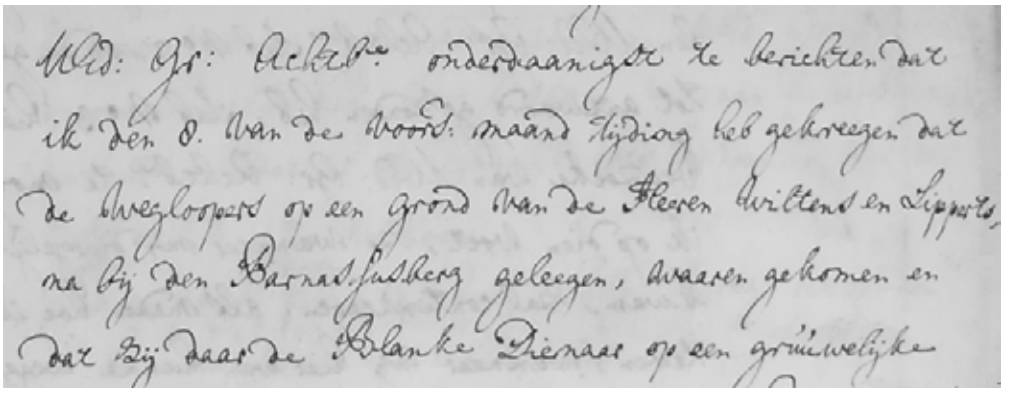
Ued: Gr: Achtb.e onderdaanigst te berichten dat
ik den 8. van de voorl: maand tijding heb gekreegen dat
de Weegloopers op een grond van de Heeren Wiltens en Lipperts,
na bij den Parnassusberg geleegen, waaren gekomen en
dat zij daar de Blanke Dienaar op een gruuwelijke

'UEd: Gr: Achtb.e onderdaanigst te berichten dat ik den 8 van de voorn: maand [juli, NM] tijding heb gekregen dat de wegloopers op een grond van de Heeren Wiltens en Lipperts na bij den Parnassusberg geleegen, waaren gekomen en dat zij daar de Blanke Dienaar op een gruuwelijke...'

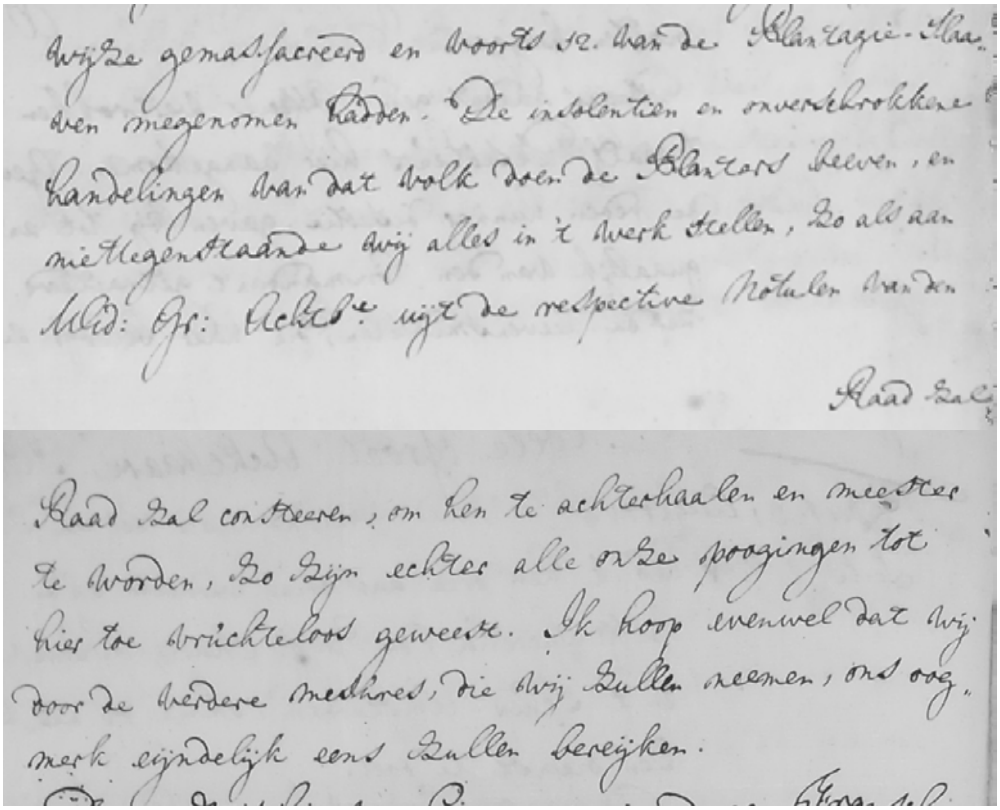

'…wijze gemassacreerd en voorts 12 van de Plantagie-slaaven meegenomen hadden. De insolentiën en onverschrokkenen handelingen van dat volk doen de Planters beeven, en niettegenstaande wij alles in 't werk stellen, zo als aan UEd: Gr: Achtb.e uijt de respectieve notulen van den Raad zal consteeren, om hen te achterhaalen en meester te worden, zo zijn echter alle onze poogingen tot hier toe vruchteloos geweest. Ik hoop evenwel dat wij door de verdere mesures die wij zullen neemen, ons oog merk eijndelijk eens zullen bereijken.'[23]

De omschrijving van Dragtenstein, gebaseerd op een andere archiefbron, verhaalt van meerdere witten die allemaal gewelddadig aan hun einde kwamen; de overvallers scalpeerden hun slachtoffers. Volgens diezelfde bron was Adriaan Wiltens bij dit alles zelf aanwezig, wist hij als enige te ontsnappen en namen de overvallers niet 12, maar alle slaafgemaakten mee. (2002: 84) Bespreking van de zaak gebeurde op 14 juli in het Hof van Politie en die bespreking sluit meer aan bij het bericht van De Cheusses aan de SvS. De plantage bleef onbenoemd, men sprak over het wegvoeren van alle aanwezige slaafgemaakten, maar de notulen weerspreken dit onder verwijzing naar getuigenissen van slaafgemaakten die bij de moord aanwezig waren of in ieder geval gehoord hadden wat daar gezegd werd en dus blijkbaar aan de overvallers ontsnapt waren.[24] Ook is sprake van één vermoorde witte waarvan de overvallers hadden *'kunnen goed*

vinden om den doode lichaam te mishandelen de haren uijt het hoofd gehaald, en het bloed over de vloer gestort [..]'[25].

Deze aanval was voor De Cheusses aanleiding om in het gebied direct een nieuwe expeditie tegen de Marrons op touw te zetten. Dit besluit viel in dezelfde vergadering van 14 juli. Het plan was om achttien witten en zestig slaafgemaakten onder leiding van vaandrig Cornelis Adriaan van Vhelen en Albertus Lippert zelf achter de overvallers aan te sturen. De tocht moest van start gaan vanaf de plantage van Lippert en Wiltens '*gelegen naest dat van vrouwe de weduwe Temming*'.[26] Die plantage was Berg en Dal nabij de Parnassus Berg, zoals De Cheusses ook aan de directeuren schreef. Voor deze tocht zette kapitein Thouron vanaf 20 juli twaalf man in, die 14 dagen later afgelost moesten worden '*door de joden*' die daartoe een aanvullende tocht moesten organiseren.[27] Beide tochten leverden echter niets op, zoals De Cheusses aan de directeuren schreef.

In deze periode ondernam men ook een tocht onder leiding van de commandanten Isaac de Boyer en David Cohen. Die ging de geschiedenis in als de eerste tocht waarbij de bevelhebbers expliciet instructie kregen om, in geval van ontdekking van een Marrondorp, zo min mogelijk gevangenen mee te voeren. Kinderen en degenen die kon dienen als gids of informant mochten in leven blijven. Alle anderen moesten worden vermoord en vervolgens de handen afgehakt, om in Paramaribo aan te tonen hoeveel Marrons men had aangetroffen. (Dragtenstein, 2002: 84) Gezien de veelvuldige contacten tussen slaafgemaakten in Paramaribo, indianen, slaafgemaakten op plantages en Marrons lijdt het geen twijfel dat dergelijke vernieuwingen in de aanpak ook buiten de gouvernementele kringen en onder de Marrons bekend waren. Het was raad-fiscaal Wiltens die eind 1729 vroeg om martelwerktuigen waarmee hij de slaafgemaakten die dergelijke contacten onderhielden maar bij ondervraging niets loslieten, aan het praten wilde krijgen. (Ibid.: 85)

Over de aanval op zijn eigen plantage Berg en Dal schreef De Cheusses dat de Marrons daarbij hadden laten weten dat ze het speciaal op de gouverneur hadden gemunt. Gezien alles wat hij tegen de Marrons ondernam en de toenemende mate waarin hij dodelijk geweld aanvaardbaar of zelfs noodzakelijk vond, kunnen we wat De Cheusses daarover schrijft serieus nemen:

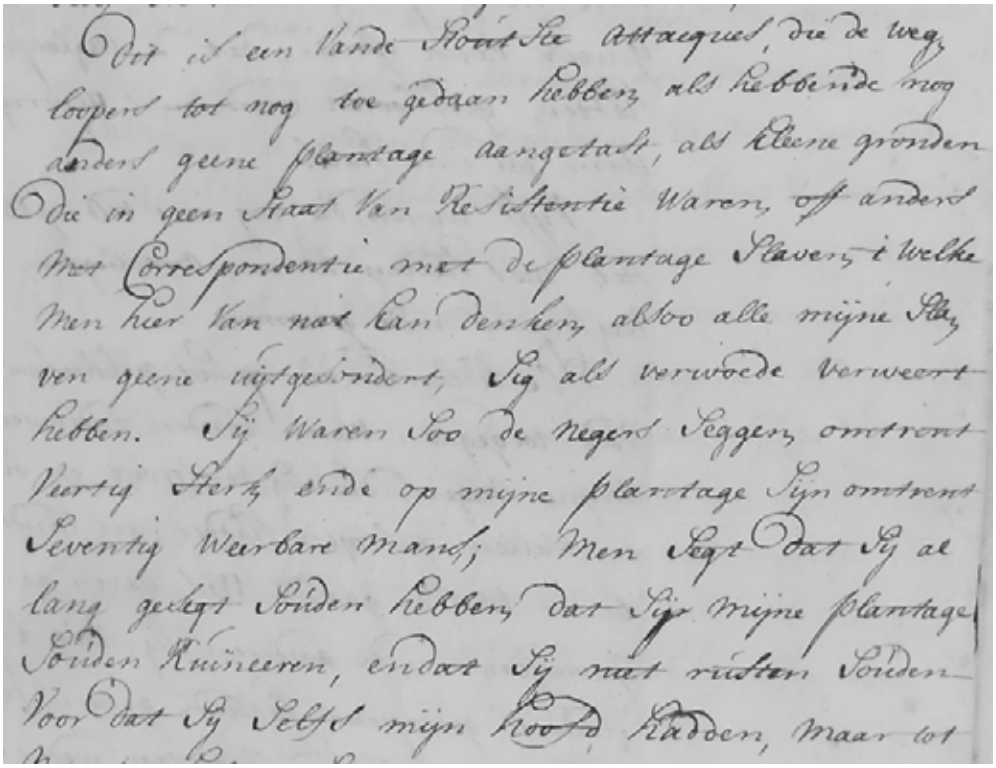

'[..] dit is een van de Stoutste attacques die de wegloopers tot nog toe gedaan hebben, als hebbende nog anders geen plantage aangetast, als kleene gronden die in geen staat van resistentie waren, oft anders met correspondentie met de plantage slaven, 't welke men hier van niet kan denken, alsoo alle mijne slaven geene uijtgesondert, sig als verwoede verweert hebben. Sij waren soo de negers seggen, omtrent Veertig sterk, ende op mijn plantage sijn omtrent seventig weerbare mans; men segt dat sij al lang gesegt souden hebben, dat sij mijn plantage souden Ruïneeren, en dat sij niet rusten souden voor dat sij selfs mijn hoofd hadden, [..]'[28]

De aanval van de Marrons op plantage Berg en Dal vond plaats op 28 juni 1730. Volgens het relaas van De Cheusses, die dat optekende uit de monden van de aanwezige witten en slaafgemaakten op de plantage, waren de Marrons zeer secuur in het kiezen van hun moment. Mogelijk hielden zij de plantage daartoe al dagen in de gaten. Slaafgemaakten kapten die dag suikerriet en bevonden zich dus over de velden, van waaruit zij het gekapte riet naar de suikermolen droegen. Op enig moment legde de toezichthoudend officier zijn geweer even neer, terwijl de meeste slaafgemaakten hun kapmessen in boomstronken sloegen opdat zij de handen vrij hadden om riet te dragen. Precies op dat moment zetten de Marrons de aanval in op de ongewapende groep:

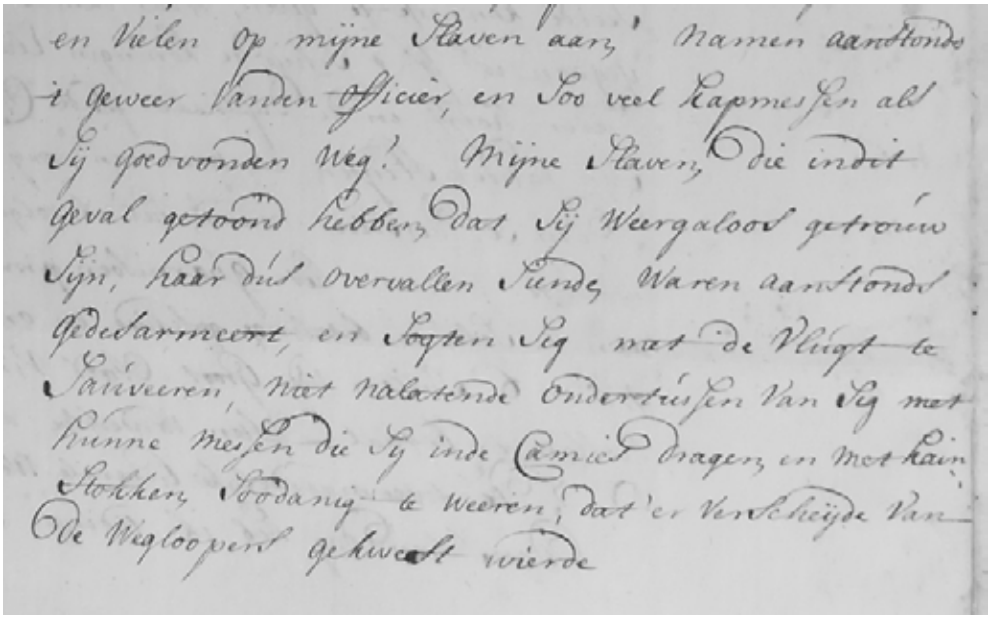
en Vielen op mijne Slaven aan, namen aanstonds
't geweer Vanden Officier, en Soo veel Kapmessen als
Sij goedvonden Weg. Mijne Slaven, die indit
geval getoond hebben, dat Sij Weergaloos getrouw
Sijn, haar dus overvallen Siende, Waren aanstonds
gedesarmeert, en Sogten Sig met de Vlugt te
Sauveeren, niet nalatende Ondertussen Van Sig met
hunne messen die Sij inde Camies dragen, en met kain
Stokken, Soodanig te weeren, dat 'er Verscheijde Van
De Wegloopers gekwest wierde

[..] en vielen op mijne slaven aan, namen aanstonds 't geweer van den officier en soo veel kapmessen als sij goedvonden weg. Mijne slaven, die in dit geval getoond hebben dat sij weergaloos getrouw sijn, haar dus overvallen siende waren aanstonds gedesarmeert, en sogten sig met de Vlugt te sauveren, niet nalatende ondertussen van sig met hunne messen die sij inde camies dragen, en mat kain stokken soodanig te weeren, dat er verscheijde van de wegloopers gekwest wierde'[29]

In tegenstelling tot de overval op de plantage van Wiltens en Lippert maakten de Marrons uit Saramacca weinig slachtoffers op Berg en Dal. Vrijwel alle op de vlucht geslagen slaafgemaakten wisten zich voor de overvallers te verbergen. Alleen vijf vrouwen die in het veld achtergebleven waren, namen de Marrons mee. Eén vrouw verdronk toen zij uit een boot viel waarmee een groot aantal slaafgemaakten probeerde te vluchten, een andere viel ook in het water en werd daarop beschoten met het geweer van de officier, maar niet dodelijk verwond. Intussen waren de witten op de plantage toegesneld en hadden zij enkele slaafgemaakten ook bewapend. Direct zette deze overmacht de achtervolging in:

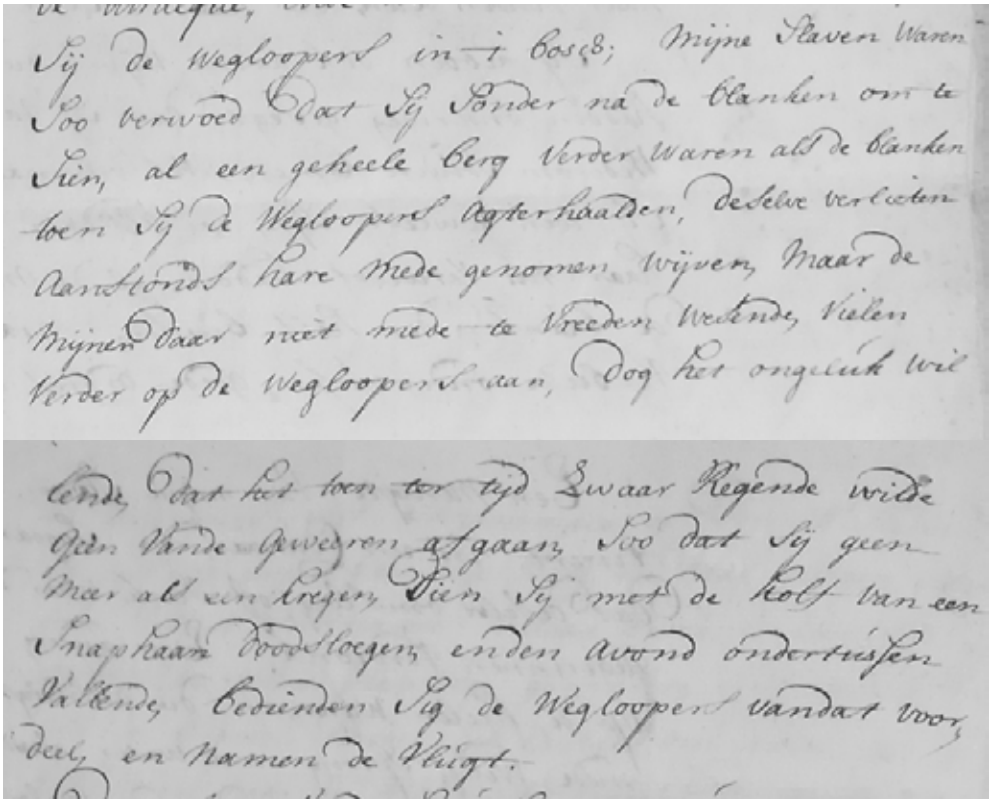

'[..] mijne slaven waren soo verwoed dat sij sonder na de blanken om te sien, al een geheele berg verder waren als de blanken toen sij de wegloopers agterhaalden, deselve verlieten aanstonds hare mede genomen wijven, maar de mijnen daar niet mede te Vreeden wesende, vielen verder op de wegloopers aan, dog het ongeluk willende, dat het toen ter tijd zwaar Regende wilde geen Van de geweeren afgaan, soo dat sij geen meer als een kregen, dien sij met de kolf van een snaphaan doodsloegen, en den avond ondertussen Vallende, bedienden sig de wegloopers van dat voordeel en namen de Vlugt.'[30]

Uiteindelijk kwam bijna iedereen op plantage Berg en Dal dus met de schrik vrij, wat voor De Cheusses reden was om een luchtige en vooral strijdbare toon aan te slaan. Over dat de Marrons op zijn hoofd uit waren, schreef hij: '[..] *tot nog toe hebben sij mij niet laten weten, waar ik haar vinden kan, om haar 't selve te presenteren* [..]'[31] Aan de vijf tijdelijk ontvoerde vrouwen maakten de Marrons het voornemen kenbaar om in de droge tijd terug te komen en dan '[..] al de mans benevens de blanken den hals te breeken' omdat de slaafgemaakten van plantage Berg en Dal zich tegen hen verzet hadden.[32]

Hierop reageerde De Cheusses door speciale instructies op zijn plantage achter te laten '[..] *om haar ingeval sij die reijs voor de tweede maal gelieven te ondernemen, soo beleeft en Vriendelijk te Tracteeren als men haar schuldig is en als sij meriteeren.*'[33]

Deze heldhaftige en tegelijk onderkoelde toon sloeg De Cheusses ook aan over de gevolgen van het nieuws over dergelijke aanvallen, dat zich snel door de kolonie verspreidde. Refererend aan nog een andere aanval van twee indiaanse slaven bij Jan Smeeding in de Motkreek (Smeeding had eerder bij een van de indianen een oor afgesneden) schreef de landvoogd:

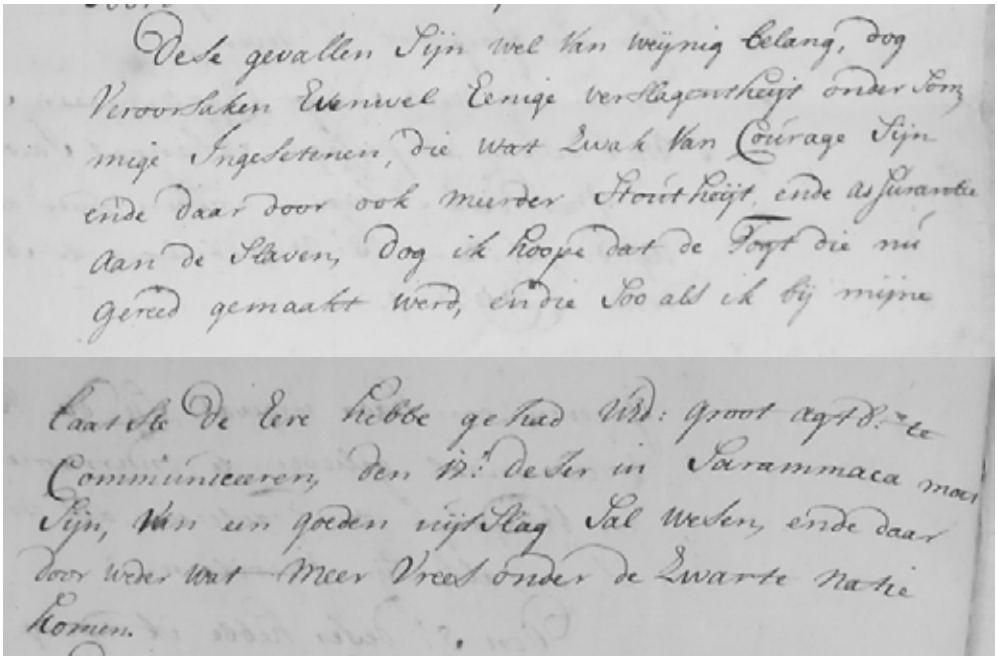
Deze gevallen sijn wel van weijnig belang, dog
Veroorsaken Evenwel Eenige verslagenheijt onder som
mige Ingesetenen, die wat Zwak van Courage sijn
ende daar door ook meerder Stoutheijt ende assurantie
aan de Slaven, dog ik hoope dat de Togt die nu
gereed gemaakt werd, en die soo als ik bij mijne
laatste de eere hebbe gehad UEd: groot agtb:e te
Communiceeren, den 17: deser in Sarammaca moet
sijn, van een goeden uijtslag sal wesen, ende daar
door weder wat meer Vrees onder de Zwarte natie
komen.

'[..] dese gevallen sijn wel van weijnig belang, dog veroorsaken evenwel eenige verslagenheijt onder sommige Ingesetenen, die wat zwak van Courage sijn ende daardoor ook meerder stoutheijd ende assurantie aan de slaven, dog ik hoope dat de Togt die nu gereed gemaakt werd, en die soo als ik bij mijne laatste de eere hebbe gehad UEd: groot agtb:e te Communiceeren, den 17: deser in Sarammaca moet sijn, van een goeden uijtslag sal wesen, ende daar door weder wat meer Vrees onder de zwarte natie komen.'[34]

De tocht waarop De Cheusses zijn hoop vestigde, was de al besproken expeditie van Bedloo en Swallemberg, die op een mislukking uitliep. Uit het schijnbare gemak waarmee De Cheusses de aanval op zijn eigen plantage, ook bedoeld als aanslag op zijn persoon, wegwuift als 'van weijnig belang' spreekt een sterke onderhuidse woede die hij op schrift netjes kanaliseert naar de zwakkeren in de samenleving. Op die manier positioneerde hij zichzelf en zijn tochten als de helden van de zwakke broeders die bescherming nodig hadden om niet ten prooi te vallen aan hun angsten. In het geschrift van Jan Willem Kals uit 1733 waarin deze zich beklaagt over de bedorven zeden in Suriname, komt echter een heel ander beeld naar voren.

Zoals we in paragraaf 2.1.5 al even zagen, voelde Kals zich zeer benadeeld door de topambtenaren van het gouvernement vanwege zijn opvattingen. In een relaas over de wijze waarop de commandant en diens vrouw hem onheus bejegenden, duikt een voetnoot op die bij De Cheusses hele andere motieven veronderstelt, die ook ten grondslag lijken te liggen aan de onderkoelde en luchtige toon die zo haaks staat op het opvoeren van de bruutheid van de straffen. Kals stelde dat de commandant en anderen hem allerhande onrecht hadden aangedaan:

> *'Doch dit neemt niet weg, dat ik den Gouverneur voor den aanlegger ende grondslag aller myner gevallen erken, ende tot op 't laatste van myn leven erkennen zal. Nu van agteren, breng ik my dikwils te binnen zynen wraakgierigen aart* [..]' (Kals 1733: 39)

Het beeld dat volgens mij uit deze voorvallen en de verslaglegging ontstaat, is dat van een oplaaiende strijd, waarin de Marrons pogen het hoofd van de slang die hen met zoveel nieuwe energie en geweld belaagt af te kappen, terwijl het gouvernement, wetende dat zijn geweld nieuw geweld zal uitlokken, steeds harder en wreder optreedt. Het is juist de tegenstrijdigheid tussen het afkeuren van geweld van plantage-eigenaren en het opvoeren van de gewelddadigheid in het eigen beleid die mijn vermoeden sterkt dat Kals het wel eens bij rechte einde kon hebben. Wraakzucht en het zich toe-eigenen van het geweldsmonopolie in de kolonie lijken sterke motieven voor de gewelddadige vervolgingen en bestraffingen van de Marrons alsook die van de sodomieten.

Alles bij elkaar genomen was De Cheusses en Wiltens er immers veel aan gelegen om de publieke opinie zo ver te krijgen hun wreedheden jegens de Marrons – die veel meer marronage en overvallen konden veroorzaken – zonder al teveel protest te accepteren. De Marrons bestempelen als een straf van God voor de in de kolonie aanwezige sodomieten, was daartoe een zeer probaat middel. De actieve vervolging van de sodomieten en de vergelijkbare wreedheid bij hun bestraffing, kon voor het oog van de burgerij de Marrons en de sodomieten nog meer op één lijn stellen. De executies van de Marrons medio en eind 1730 en de executies van de sodomieten begin 1731 waren elkaars gelijke in wreedheid en brachten zodoende een balans teweeg. Een balans die het gouvernement nodig had, wilde men aan de ene kant blijven volhouden dat men op de plantages te wreed strafte en aan de andere kant de mogelijkheid wilde openhouden dat zelf wel te doen, al dan niet uit wraakzuchtige motieven.

2.2.3 Ook soldaten doelwit harde aanpak De Cheusses

Op 21 april 1732 moest soldaat Pieter Fransche het stelen van een paar patronen uit het kruithuis met de dood bekopen. Het was een vonnis waarmee De Cheusses een voorbeeld wilde stellen. Fransche was op 31 maart 1732 wegens deze diefstal gearresteerd en kreeg drie weken later de galg. De Cheusses ontzegde hem de mogelijkheid van gratie.[35]

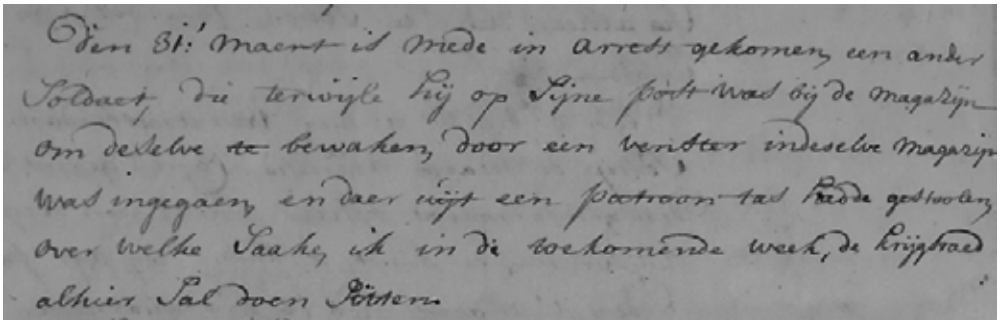

'den 31: maart is mede in arrest gekomen een ander soldaat, die terwijl hij op sijne post bij de magazijn om deselve te bewaken door een venster in deselve magazijn was ingegaan en daer uijt een patroon tas hadde gestoolen over welke saake ik in de toekomende week de krijgsraad alhier sal doen sitten.'[36]

Een maand later informeerde landvoogd Carel de Cheusses zijn werkgever, de Amsterdamse directeuren van de SvS, over zijn genomen besluit tegen schildwacht Pieter Fransche:

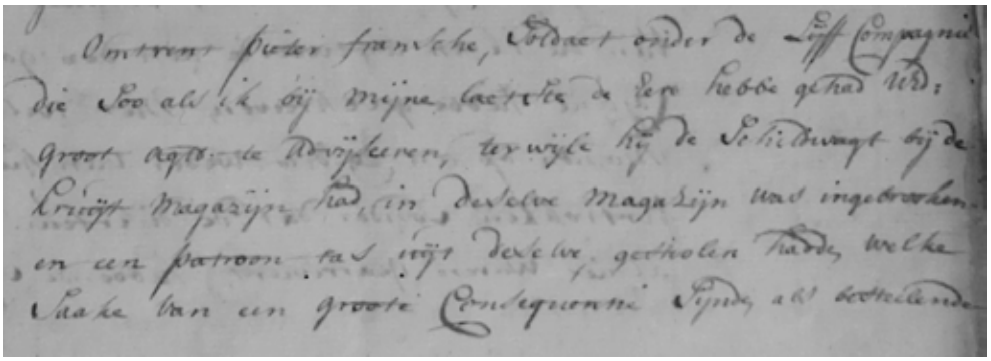

'Omtrent Pieter Fransche, soldaat onder de Lijff Compagnie die soo als ik bij mijne laatste de een hebbe gehad UEd: groot agtb: te advijseeren, terwijle hij de schildwagt bij de kruijt magazijn had in deselve magazijn was ingebrooken en een patroon tas uijt deselve gestolen hadde welke saake van een groote consequentie sijnde als besteelende…'[37]

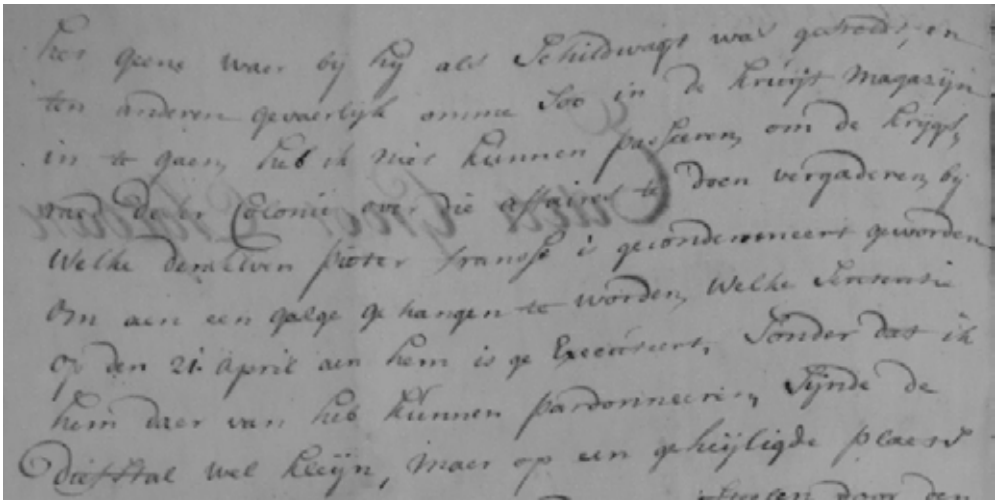

'het geene waer bij hij als schildwagt was gesteldt, en ten anderen gevaerlijk omme soo in de kruijt magazijn in te gaen heb ik niet kunnen passeeren, om de krijgsraed deser colonie over die affaires te doen vergaderen bij welke den selven Pieter Fransse is gecondemneert geworden om aen een galge gehangen te worden, welke sententie op den 21 april aen hem is ge executeert, sonder dat ik hem daer van heb kunnen pardonneeren, sijnde de diefstal wel kleijn, maer op een geheijligde plaats.'[38]

Uit een andere diefstalzaak die dat jaar speelde, blijkt dat men sowieso niet licht omging met dit misdrijf. Desalniettemin komt het voorbeeld dat De Cheusses meende te moeten stellen met soldaat Fransche bovenmatig bruut en streng over. Gelet op de omgang met Jan Mans (zie volgende paragraaf), stonden De Cheusses toch andere middelen dan de doodstraf ter beschikking om zijn soldaten in het gareel te houden.

Gegeseld, gebrandmerkt en verbannen

De Cheusses berichtte medio augustus aan de directeuren 1732 van de SvS dat ene Jan Mans naar het vaderland terugkeerde overeenkomstig zijn veroordeling:

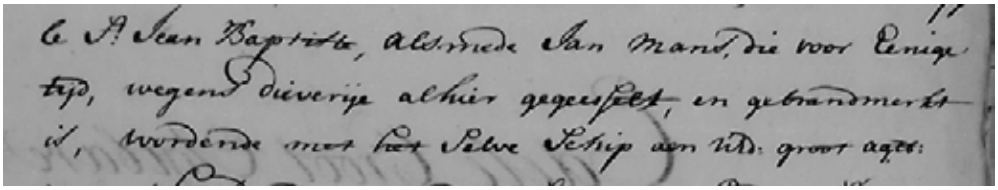

'[..] Jan Mans, die voor Eenige tijd, wegens dieverije alhier gegeeselt en gebrandmerkt is [..]' [39]

In de notulen van het Hof van Politie was de veroordeling ook terug te vinden op 19 mei 1732 tijdens een 'vergaderingh extraordinaris', voorgezeten door gouverneur De Cheusses:

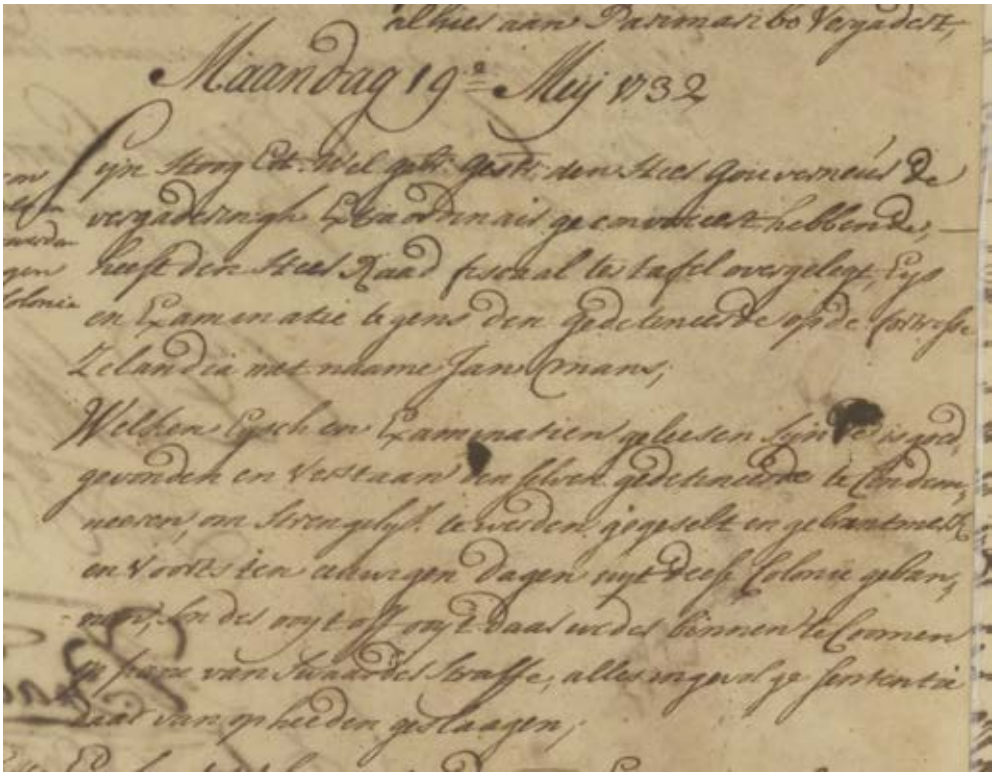

'[..] heeft den Heer Raad fiscaal ter tafel overgelegt, Eijs en Examinatie tegens den gedetineerde op de fortresse Zelandia met naame Jan mans;
Welken Eijsch en Examinatien geleesen sijnde is goed gevonden en verstaan den selven gedetineerde te Condemneeren, om strengelijk te werden gegeselt en gebrantmerkt en voorts ten eeuwigen dagen uijt deese colonie gebannen, sonder ooyt off ooyt daar weder binnen te coomen op pane van swaarder straffe, alles ingevolge sententie daarvan op heeden geslaagen;'[40]

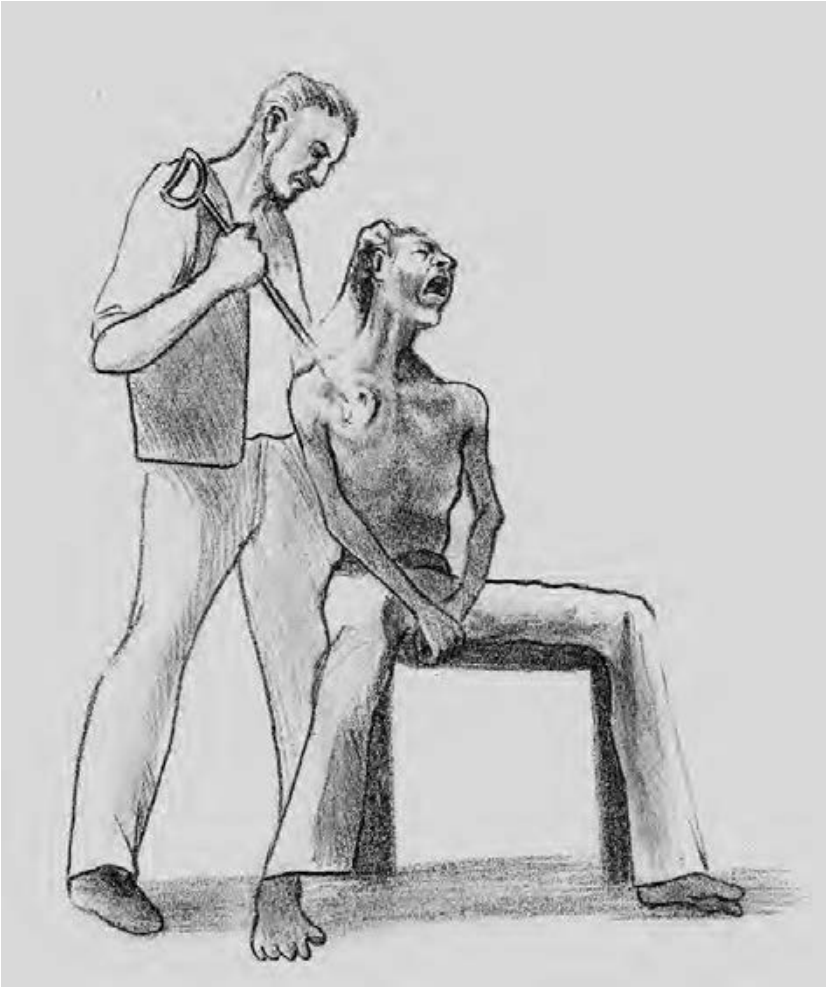

Jan Mans wordt gebrandmerkt.

2.2.4 Hard optredende gouverneur ontkwam aan moordaanslag

Over gouverneur De Cheusses schreef Van der Meiden: '*De Cheusses paste uitstekend in de koloniale samenleving en is één van de populairste gouverneurs geweest. Het is niet meer dan een twijfelachtig compliment.*' (1987: 81) De Cheusses liet zich voorstaan op zijn harde aanpak van hem onwelgevallige zaken. Daartoe behoorden zeker de 'wegloopers', wat hem populariteit moet hebben bezorgd. Maar hij keerde zich ook met brute kracht tegen eigen mensen: soldaten, predikanten en sodomieten. Het is dan ook de vraag bij wie De Cheusses voornamelijk populair was. In 1732 vond er een aanslag op zijn leven plaats. Over de mislukking hiervan berichtte hijzelf in allerijl de directeuren van de SvS, om te voorkomen dat anderen over dit voorval hun eigen zienswijze zouden doorspelen.[41] Op 21 april 1732 schreef De Cheusses:

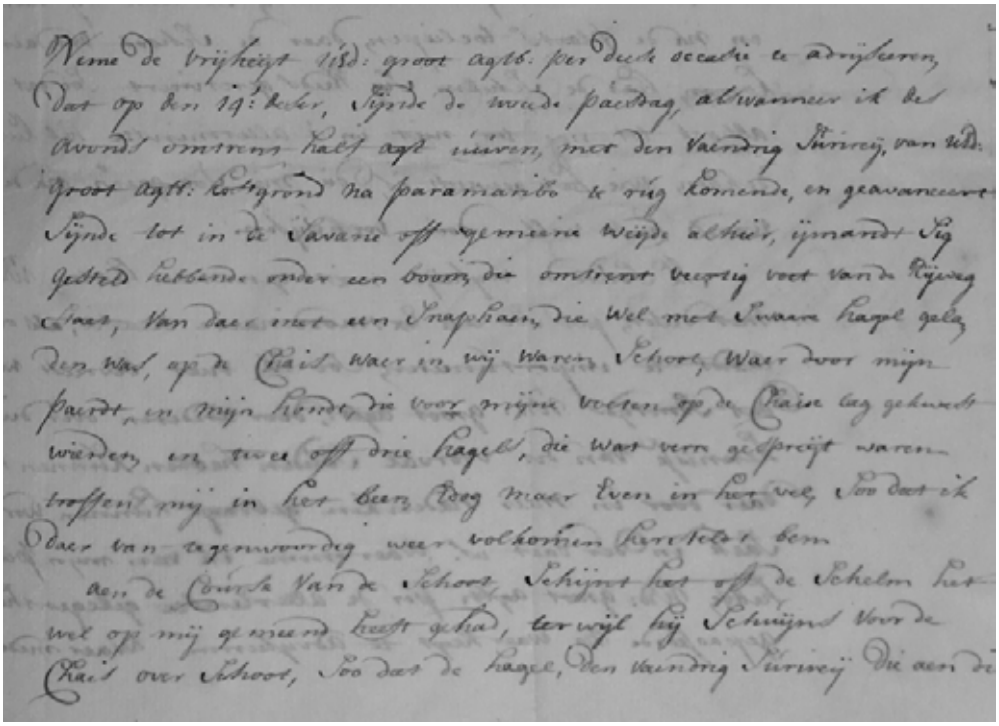

‘Neme de vrijheijd UEd: groot agtb: per deese occasie te advijseeren, dat op den 14: deeser, sijnde de tweede paesdag, als wanneer ik des avonds omtrent half agt uuren, met den vaendrig Surireij, van UEd: groot agtb: kostgrond na Paramaribo te rug komende, en geavanceert sijnde tot in de Savane off gemeene weijde alhier, ijmandt sig gesteld hebbende onder een boom die omtrent veertig voet van de rijweg staet, van daer met een snaphaen, die wel met sware hagel geladen was, op de chais waer in wij waren schoot, waer door mijn paerdt en mijn hondt, die voor mijne voeten op de chais lag gekwest wierden en twee off drie hagels, die watte verre gespreijt waren troffen mij in het been hoog maer even in het vel, soo dat ik daer van tegenwoordig weer volkomen herstelt ben aan de course van de schoot, schijnt het off de schelm het wel op mij gemeend heeft gehad, terwijl hij schuijns voor de chais over schoot, soo dat de hagel, den vaendrig Surireij die aan die…’[42]

De Cheusses was op 14 april 1732, tweede paasdag, met een vaandrig in een sjees (tweewielige koets) op weg van de sociëteitskostgrond naar Paramaribo. Onderweg nam iemand hem van een afstand onder vuur met een hagelgeweer. De schoten troffen zijn hond en zijn paard; zelf kreeg hij enkele hagelkorrels in het been. De Cheusses was ervan overtuigd dat de schutter het op hem gemunt had, daar deze schuin over de sjees schoot om zodoende niet per ongeluk de vaandrig te raken. De gouverneur vervolgde:

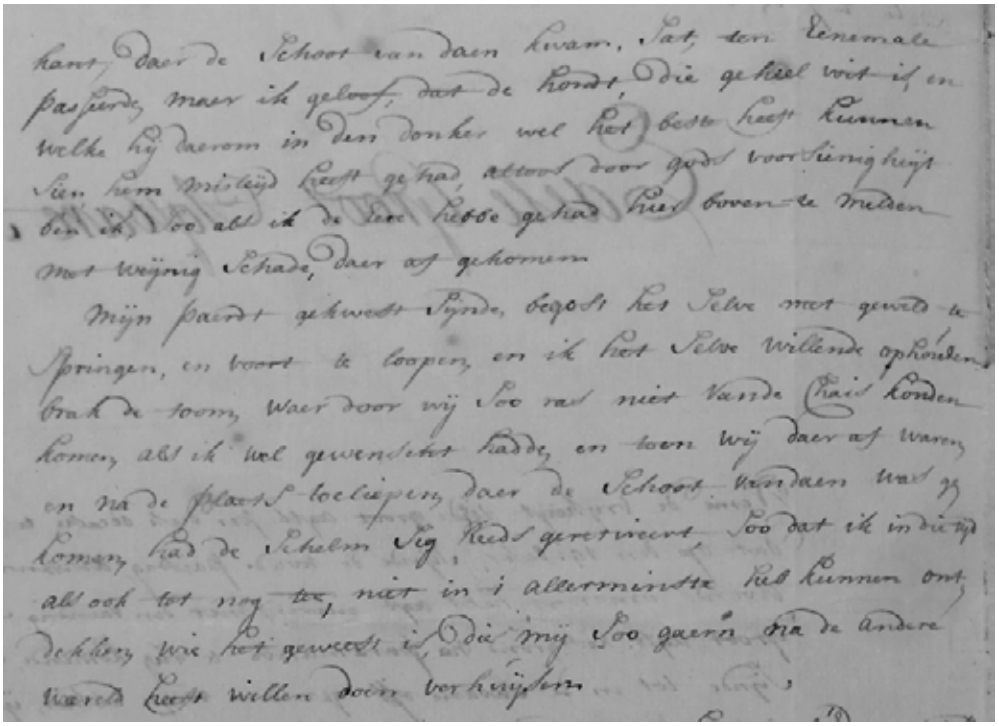

‘kant, daer de schoot van daer kwam, sat, ten eenemale passeerden maer ik geloof, dat de hondt, die geheel wit is, en welke hij daarom in den donker wel het beste heeft kunnen sien, hem misleijd heeft gehad, altoos door Gods voorsienigheijt ben ik, soo als ik de eere hebbe gehad hier boven te melden met weijnig schade, daer af gekomen.

Mijn paerdt gekwest sijnde, begost het selve met geweld te springen, en voort te loopen, en ik het selve willende ophouden brak de toom, waer door wij soo ras niet van de chais konden komen, als ik wel gewenscht hadde, en toen wij daer af waren en na de plaets toeliepen, daer de schoot vandaen was gekomen, had de schelm sig reeds geretireert, soo dat ik in die tijd als ookt tot nog toe, niet in ‘t allerminste heb kunnen ontdekken wie het geweest is, die mij soo gaern na de andere weereld heeft willen doen verhuijsen.’[43]

Volgens De Cheusses had het wit van de vacht van zijn hond de schutter afgeleid van diens eigenlijke doel, waardoor de schutter hem niet dodelijk trof. Wel kostte het hem nog enige moeite heelhuids van de sjees af te komen omdat het paard wild reageerde en de teugels braken terwijl hij het dier in toom probeerde te houden. Hierdoor kon de dader zich uit de voeten maken voordat De Cheusses en de vaandrig weer op de plaats delict terugkeerden. Hij wist nooit te achterhalen wie hem beschoot.

2.3 Meten met twee maten: de ene zonde was de andere niet

De basis voor vervolging van de sodomieten vormde de ook in 1731 al eeuwenoude gedachte dat de zonde van de mens de toorn van God opwekt. Echter, in het achttiende-eeuwse Suriname werden niet alle zonden in dezen over een kam geschoren. Sommige gedragingen die voor de kerk werkelijk bijzonder zondig waren, beschouwde men als zo normaal dat men er klaarblijkelijk niet langer vanuit ging dat die nog de toorn van God konden opwekken. In ieder geval niet in die mate dat de Heer daarvoor de gehele kolonie zou straffen met allerhande onheil. Zoals ik eerder liet zien, zag men in de Nederlanden en daarbuiten sodomie als een extra zware, zo niet de allerergste zonde. Die rangschikking staat buiten discussie. De twee maten waarmee men in Suriname mat, waren echter zo diep ingebed in de samenleving dat ze niet onbesproken kunnen blijven wanneer het gaat over het straffen, het offeren van zondaars, om God tevreden te stellen. Het gouvernement had in die jaren zo zijn eigen redenen om tot die vervolging en afstraffing over te gaan, maar hetzelfde gold voor de voornamelijk protestantse, ter kerke gaande witte bevolking die op de één of andere manier met haar eigen gedrag in het reine moest komen bij God, zonder zichzelf al te veel schuld aan te praten voor wat er allemaal misging in de kolonie.

2.3.1 Zedeloosheid zonder zonde: de lotgevallen van predikant Kals

Vrijwel alle bestuurders en het grootste deel van de inwoners van de kolonie behoorden tot de protestantse kerk, de meesten daarvan tot de gereformeerde variant daarvan. Vanaf de jaren dertig en veertig kwam er ruimte voor de Luthersen en de Hernhutters. Ook vanaf het prille begin al aanwezig waren de Joden die een aanzienlijke minderheid vormden en hun eigen kleine gemeenschap aan de Surinamerivier vormden, de Jodensavanne. Rooms-katholieken behoorden tot de kleinste religieuze groep. (Van der Linde, 1987: 34-5) Ergo, vrijwel alle inwoners waren opgegroeid met en op de hoogte van de Bijbelse zondenleer, de tien geboden, hoe sterk zondigheid God kon ontrieven en diens neiging zondigheid te straffen.

Desalniettemin was zedeloosheid, en daarmee een pertinent leven in zonde, het grote kenmerk van de witte Surinaamse samenleving in de achttiende eeuw. In de inleiding haalde ik al Jan Nepveu aan, die vond dat men zich in dezen moest schamen ten opzichte van de slaafgemaakten. Wolbers vatte de heersende moraal kort en bondig samen:

> *'Met korte trekken schetsten wij het leven van de blanke bevolking in Suriname te dien tijde: - ruw, slecht onderwezen, door hartstogtelijke neigingen vervoerd, zich meermalen aan twist, spel en onzedelijkheid overgevende, terwijl wreedheid, laatdunkendheid en domme trots in ruime mate onder die bevolking gevonden werden, ja hunne hoofdgebreken uitmaakten. - Voorzeker is dit geene vleijende schets, doch men verwondere of ergere zich niet over deze ongunstige voorstelling, want het is de voorstelling van een volk door slavernij bezoedeld, en waar deze heerscht zoo als ze in Suriname heerschtte, kan het niet anders of het volk moest diep bedorven worden; daar kon de vreeze Gods niet heerschen.'* (1861: 201)

De sodomievervolgingen ondergraven deze laatste stelling in zijn geheel: men was juist zeer Godvrezend, zelfs zo Godvrezend dat men daarvoor zondaars wenste te executeren als waren het mensenoffers die God gunstig moesten stemmen. Wolbers geeft de schuld aan de corrumperende invloed van de slavernij, wat waar moge zijn, maar wat toch in de dagelijkse praktijk van het achttiende-eeuws Suriname niet kan vergoelijken hoe men zich gedroeg. Uit de geschiedenis rond de reeds genoemde predikant Jan Willem Kals blijkt dat men zich terdege bewust was zedeloos te leven, maar de confrontatie uit de weg ging met het religieuze feit dat een zedeloos leven een leven in zonde is. Als het leven in zonde bij de slavernij hoorde en de slavernij onmisbaar was voor de economische voorspoed in de kolonie, dan kon het niet zo zijn dat men de mensen daar al te streng op afrekende, liefst helemaal niet. Via deze ongeschreven denkwijze maakte men van religie politiek en andersom, en politici en clerici werkten hier doorgaans zonder weerstand aan mee. Kals echter was naar eigen zeggen niet naar Suriname gekomen als politicus, maar als theoloog, om de mensen de waarheid te vertellen. (Van der Linde 1987: 84-5)

Jan Willem Kals was dominee in Suriname van 1731 tot 1733, het jaar waarin de gouverneur, raden en kerkenraad hem terugstuurden naar de Republiek. Kals stond een duidelijke missie voor ogen en was streng in de leer. Dit bracht hem in de problemen met de planterslobby, zijn collega's en het gouvernement, De Cheusses in het bijzonder. Deze heeft Kals, kind van Duitse immigranten, eenmaal toegevoegd, aldus Kals zelf: '*Ik zal u den vervloekten mofschen kop breken.*' (Ibid.: 76) Het citaat geeft precies de verhitte toon weer van alle discussies vanaf Kals' aankomst. De kapitein van zijn schip ging zich direct beklagen bij de vrouw van De Cheusses over de opvattingen van de nieuwe predikant en hoe deze aan boord verkondigde dat indianen en slaafgemaakten kerstening behoefden. De Cheusses was direct op zijn hoede en liet Kals aan alle kanten merken dat kerk en staat in Suriname niet naast elkaar bestonden, maar onder elkaar, met hemzelf verheven boven alles en iedereen. (Ibid. 30-33)

De verhouding tussen Kals en de gouverneur verslechterde in de daaropvolgende twee jaar, doordat Kals' felheid toenam naarmate hij meer ervaring opdeed in het Suriname van die tijd. Hij nam het niet alleen op voor de slaafgemaakten, maar ook voor de indianen. In beide gevallen moet dit voor mensen als De Cheusses een regelrechte aanval op hun handelen hebben geleken. In 1755 richtte Kals een smeekschrift aan de directeuren van de SvS om hen ertoe te bewegen de kerstening van indianen en slaafgemaakten serieus te nemen. Hij baseerde zich op zijn ervaringen in de twee koloniejaren en bleef vasthouden aan zijn opvattingen:

> *'Ziet nu eerst op 't Volk in welker Land dat gy woont, de Indianen, en betragt doch eens, mag ik u bidden, rypelyk met wat Regt gy u Meester maakt van hunne Erflanden en Besittinge. Het is onnoodig om hier naa te speuren, hoe deese Volken in deese Landen gekomen zyn. Gy vind hun daar en siet dat sy Menschen zyn gelyk gy, dat sy in alles u gelyk zyn, uitgenoomen dat sy niet snedig genoeg zyn om sich alle te vereenigen en sterk te maaken, en U uit hun Land te*

verdryven; omdat gy hun het minste nut noch voordeel niet aanbrengt, maar in tegendeel haar geduurig ontrust en al dieper en dieper indryft, om u ruymte te maaken. Zyn sy niet zo blank als gy van Vel? Ey lieve! siet op de Meesten van U, die daar gebooren zyn of Lang daar gewoont hebben. Hoe seer Sy sich ook bedekken met hunne kleeren en koestren, egter zyn se veelen van de Indianen gelyk. En wat het Vernuf betreft, ik hebbe 'er onder U gekend, die zo onvernuftig en onkundig waaren, dat selfs de Indianen, hunne Slaaven, onder U met hun spotteden. Zoude het wel te verwonderen zyn, dat dit Volk, eens Oogen krygende, des Nagts uit de Bosschen U allen op Uwe Bedden of in Uwe Hangmatten kwam vermoorden, om deese vreemde Gasten op eenmaal kwyt te worden?
[..]
Siet gy ten Tweden op de Negers, die gy met groote Onkosten uit Guinea moet laaten haalen, die - door wat Regt laat ik diegene verantwoorden, die deesen koophandel dryven - van daar gehaalt, tot U overgebragt, en op den Menschen Markt (foey! Schande voor Christenen) opentlyk verkogt en gemynt worden. Deese Menschen gebruykt gy in Uwen Dienst, en de Meesten van U handelen ruwer en harder met hun als sy met hun onvernuftig Vee: Honden en Katten, Paarden, Koeyen of Varkens handelen. Is 't wel te verwonderen, dat deese Menschen, hunne Vryheid onder de Handen van hunne Beulen soekende, weg loopen? En dan in de Bosschen by malkanderen komen, daar Vermeenigvuldigen en aangroeyen in stille Ruste, allerley Overlegginge maaken om U ter eener Tyd te komen betaalt setten, wat gy of aan hun selfs of aan hunne Voorsaaten gedaan hebt?' (1755: 46-7)

Terwijl het gouvernement de jacht op gevluchte slaafgemaakten militariseerde en opvoerde, kwam deze dominee vertellen dat zij vrede en vriendschap moesten sluiten en de ander althans in religieus opzicht tot hun gelijke moesten maken.

Kals kreeg van het gouvernement net zomin bijval als van zijn collega's, die de gangbare mening scherp verwoordden in hun reactie op Kals' poging om uit te leggen wat hij van plan was met de bekering van de heidenen. In de kerkenraad onderbrak men hem midden in zijn relaas:

'[..] *en met heevigen Toorn opvliegende, heenen liepen, my uitlachten, of my toeschreeuwden: Wel Domine!* ***laat ons diegene bekeeren, die met ons een Vel hebben****, en van eene Verwe met ons zyn, en* ***laat [..] die vervloekte Chams Kinderen voor den Duyvel vaaren, die zyn Geschaapen, om ons Koffy en Suyker te planten****.'* (1735: VIII, nadruk NM)

De witte, mannelijke bevolking van Suriname, van welk gezindte dan ook, maakte op Kals duidelijk weinig indruk. Hij wees in zijn werk onverbloemd op hun zonden en de wijze waarop zij die trachtten te normaliseren of vergoelijken:

'Hoerereije ende egtbreuk zijn twee susters, die haar zodaanig verleijden, dat zy zich met de zwarte te vermengen haast noodzaakelik, gezont ende overeenkomstig met dat land, ende daar-

om niet zondelijk oordeelen. Men heeft gemeenlijk, al heeft men eene jonge, lieve, eerlijke vrouw t'huis, eene jonge zwarte of ook we roode meijd mede in de tendboot, die men schoon op schikt met een moije citze los rokje, goude ooringen, allerley korallen om de bloote armen, beenen ende hals, om daarmede wellust te drijven. Zoo eene zwarte word van hun voor aangenaamer gehouden als eene blanke. Jaa eenige hebben my wel durven vragen, of ik voor eene brave vereeringe het mulatje wel zoude willen doopen, zoo zy 't ongeluk hadden om by haare negerinnen een over te winnen. Men zoekt de veelheid der wijven uijt de schrift ende met allerley atheistische stellingen te verweeren [..]' (1733: 22)

Dit terwijl gouverneur Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck al in 1686 bepaalde – in het reglement voor plantagebedienden (Plakkaat 24, 9 mei 1686) - dat seks met anders gekleurden ten strengste verboden was op:

10. Alle inwoonders werden scherpelijck verbooden haer met de negerinnen of indianinnen, veel min met de vrije indianinne gemeen te maecken en vleeschelijcke conversatie met die te pleegen, op verbeurte die sulcx doet van tweeduysent ponden zuycker, ten profijten als boven.

Tweeduizend pond suiker als boete op seks met een anders gekleurde vrouw.
(Schiltkamp & Smidt, 1973: 68)

Hoewel Kals geen blad voor de mond nam en er een punt van maakte om frank en vrij te mogen en te zullen spreken, stuitten sommige fenomenen in de kolonie hem zo tegen de borst dat hij er geen woorden aan vuil wenste te maken. In zijn klachtschrift uit 1733 tekende hij op: '*Ik zal nu niet spreeken van de walgagtige wijzen ende manieren die men op de verkoopinge der slaven heeft om mooije jonge meiden te gaan uytzoeken.*' (Ibid.: 23)

Kortom, Kals schopte vanuit zijn beleving van zijn religie en vak tegen alles wat heilig was in Suriname. In eerste instantie deed hij dat vanuit zijn eigen meegenomen opvattingen, later steeds meer vanuit zijn ervaringen in en met de Surinaamse samenleving. Toen hij stukken beschikbaar maakte waaruit bleek dat hij uitgebreid kennis had gemaakt met twee slaafgemaakten (Trouble en Isabella, zie: Van der Linde, 1987: 48-68) zag het gouvernement zijn kans schoon. Er lagen al enkele klachten over de huiselijke toestand van Kals, die vlak voor vertrek naar Suriname was getrouwd en eenmaal daar aangekomen geen gelukkig huwelijk had met zijn vrouw. Deze klachten waren weliswaar op feitelijke gebeurtenissen in het huishouden van Kals gebaseerd, maar men greep ze toch vooral aan om Kals zelf te kunnen aanpakken. (Ibid.: 44) In augustus 1732 riep het Hof van Politie hem ter verantwoording. Daar verweerde hij zich zo vurig dat hij uiteindelijk een veroordeling kreeg wegens het tonen van te weinig respect voor het gouvernement. Hierop verweerde Kals zich bij de gouverneur waarop

de gemoederen zo verhit raakten dat De Cheusses zich liet verleiden tot het doen van de eerder geciteerde moffenuitspraak. (Ibid.: 75-6)

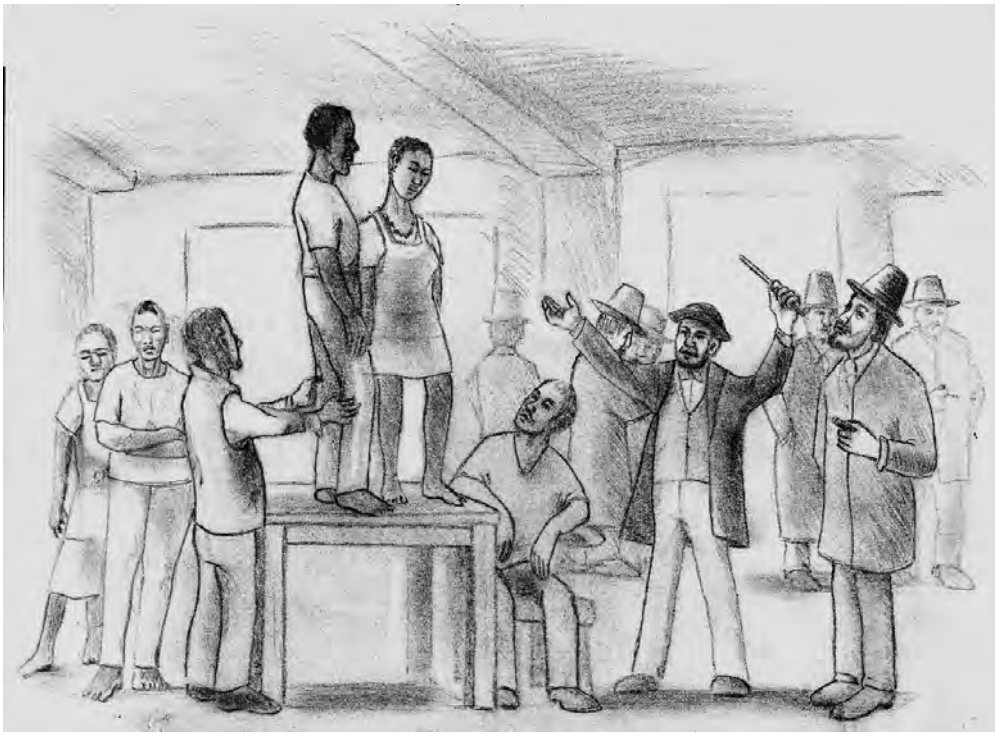

Eigenaren, administrateurs en directeuren gebruikten de Amsterdamse investeringsdrift ook om aan hun gerief te komen.

Nu klaagde De Cheusses Kals zelf aan, maar deze bracht daarop in dat hij dan geen rechter kon zijn aangezien hij niet zijn eigen zaak kon berechten. Omdat het Hof van Politie ook niet zelf recht mocht spreken over Kals, wendden de autoriteiten zich tot de kerk. Ook daar had Kals zich ongeliefd gemaakt met zijn standpunten die in wezen bedoeld waren om de kolonie te verbeteren en de slavernij naar een ander niveau te tillen – niet om haar af te schaffen - maar die geïnterpreteerd werden als een frontale aanval op alles wat men gewend was en liefhad. De kerkenraad bracht 13 bezwaren tegen Kals in, waarvan men er 5 (kwaadspreken van collega's en voorvallen tussen hem en zijn vrouw) gegrond achtte. Hij kreeg tot 6 maanden schorsing opgelegd, en mocht hij recidiveren, dan volgde direct volledige schorsing en heenzending naar de republiek. (Ibid.: 77) Toen Kals weer aan het werk mocht, luchtte hij op onfortuinlijk felle wijze zijn hart bij de collega die hem juist weer in zijn ambt moest herstellen. Diezelfde middag volgde een hernieuwde schorsing en diende de collega een klacht in bij het gouvernement, dat daarop prompt besloot Kals met de eerste de beste boot terug te sturen naar de Republiek. (Ibid.: 84)

Zo ontdeed De Cheusses zich uiteindelijk van de lastige dominee met zijn vooruitstrevende ideeën die niet haaks stonden op de plantage-industrie of de slavernij, maar wel op de leefstijl die men zich bij het voeren daarvan had aangemeten. Hier zien we bij uitstek de dubbele moraal van die tijd: aan de ene kant werd ieder jaar een biddagtekst uitgevaardigd waarin men in algemene termen de almaar groeiende zondenlast benoemde als reden om te vasten en te bidden, aan de andere kant moest niemand het bestaan om daadwerkelijk iets aan die zondigheid te willen doen of er ook maar iets van te zeggen. Daarvoor was ze veel te diep ingebed in alle gelederen van de koloniale maatschappij. Terwijl Kals vertrok naar de Nederlanden, ging men in de kolonie voort zoals men vanaf het begin al deed.

Uit een schrijven van raad-fiscaal Van Halewijn uit 1743 blijkt duidelijk dat de ongeschreven opvattingen die in de kolonie regeerden 10 jaar na Kals niet aan kracht hadden ingeboet. Van Halewijn was één van de weinigen die ik ben tegengekomen die zich zorgen maakte om de toorn van God, gerelateerd aan de veel meer 'alledaagse' zonden van overspel en het overtreden van het gebod op zondagsrust; zonden van een lagere rangorde dan sodomie. Begin dat jaar schreef hij de gouverneur van Suriname en de Amsterdamse directeuren van de SvS onder meer het volgende over gerechtigheid:

> *'De eere van de opperhoofde des lands is de wetten te bewaaren, de saake te doorgronde, en de overtreeders te straffen, en het moet haar een blijdschap sijn, regt te doen, want het land daar door moet worden staande gehouden, verhoogende de geregtigheit een volk, daar de sonde is een schandvlek des natie, en waar de tugt veragt werd, en men dwarsboomt die geene, wie volgens eed en pligt wandelen moet op de paden des regts, is onregt te saeijen, werdende daar op niet anders dan moeidte gemaeijt.'*[44]

Met andere woorden, Van Halewijn was van mening dat een land waar men in zonde leeft een negatieve weerslag krijgt op de bestuurders van dat land. De eer van de bestuurders komt in het geding als in het land een straffeloos zondig klimaat heerst. De reden dat Van Halewijn dit aankaartte voor de hoogste bestuurders van Suriname was dat hij als raad-fiscaal het gevoel had machteloos te zijn tussen de zondigheid in de samenleving en coulante houding daarbij van staats- en kerkbestuurders. Wat kan ik nog doen om de eer van het land te redden, als iedereen boven en onder mij al die zonden maar door de vingers ziet, zo luidde zijn noodkreet:

> *'Oorsaak, dat ik amptshalve genootsaakt ben wederom, en wie siet daar eens een einde aan, mij te vervoegen aan Uwed: gestr: en Grootagtbaare, en dese nevensgaande papieren toe te senden, op dat daar uit blijken soudedat het door mijn aghteloosheit niet bijkomt, dat grove sonde ongestraft blijve waar door Gods toorn op het hoogste wordt ontstooke en dikmaals op dese colonie soude nederstorten, want den Almagtige een ijverig God is, die de overtreedingen sijner gebooden niet onbesogt en laat: het is ook niet die reden; dat de vaderen des vaderlands bij*

hunne salutaire plaatsen, ordennantien en resolutien, successivelijk gearresteert, aanbevoolen hebben, omme sonder conniventie van de gestelde poenaliteijten tot afschrik van anderen de schandelijke feijten van het overspel en het schenden van de geheijligde sabbathdag des Heeren te straffen, hebbende de staten van Holland en Westvriesland op den 11 september 1677, so scherpelijk het selve aan alle hunne officieren doen aankondigen, dog wat kan de oplettentheit van den fiscaal helpen, wanneer regeerders van land en kerk, die tragte te verschoonen en door de vingeren te sien, daar de laaste bijsonderlijk sodanige overtredingen behoorde met al hun vermoogen tegens te gaan; in plaats van die toe te geven, en de daders door uitvlugten de hulpsaame hand te bieden tegens den officier, op dat de uitvoering van de weereltlijke straf werde moeijelijk gemaakt, en wat blijft dan anders open, als sijn handen daar van af te wassen, op dat de schuld op hem niet nederdaalt'[45]

2.3.2 Gouverneur De Cheusses zag juist decadente Joden

Eind jaren 20 van de achttiende eeuw gingen de directeuren van de Amsterdamse SvS in gesprek met de Joodse gemeente in Amsterdam, om te bekijken hoe meer arme Joden aan te zetten tot emigratie naar Suriname. Helemaal gelukkig waren de directeuren hier niet mee omdat ze graag het protestantse karakter van de kolonie in stand wilden houden, maar nood breekt wet: er waren nog steeds dringend witte kolonisten nodig. (Fatah-Black 2019: 120) Terwijl de eerste verkenningen tussen directeuren en de Amsterdamse parnassim plaatshadden, kwam vanuit Suriname een heel ander geluid. De op dat moment nog niet zo lang aangestelde gouverneur De Cheusses beklaagde zich juist over de Joodse ingezetenen:

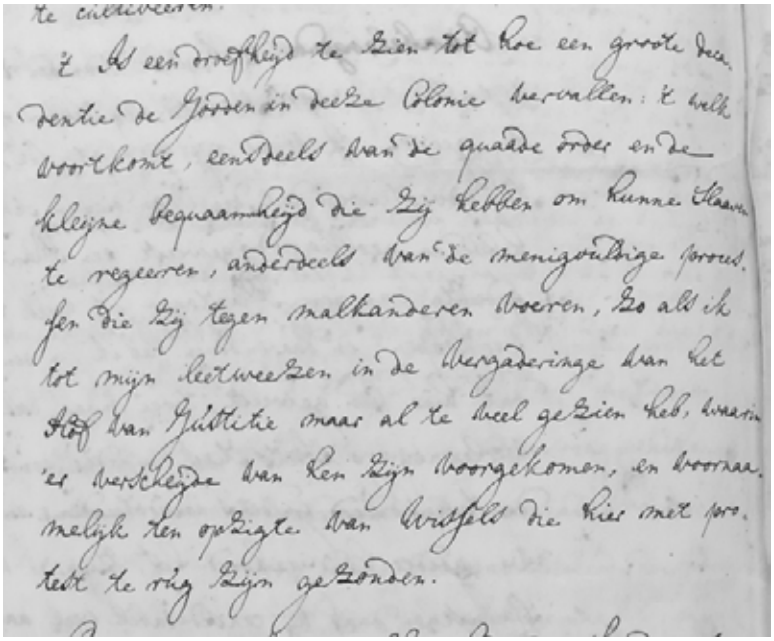
te [illegible]
Z. Ed. een oneffheijd te sien tot hoe een groote deel
derdie de Joden in deeze Colonie bevallen: t welk
voortkomt, eendeels van de quaade orde en de
kleijne bequaamheijd die zij hebben om hunne slaaven
te regeeren, anderdeels van de menigvuldige proces-
sen die zij tegen malkanderen voeren, zo als ik
tot mijn leetweezen in de vergaderinge van het
Hof van Justitie maar al te veel gezien heb, waarin
'er verscheijde van hen zijn voorgekomen, en voornaa-
melijk den opzigter van Wijsfelt die hier met pro-
test te ring zijn gezonden.

''t Is een droefheijd te zien tot hoe een groote decadentie de Jooden in deeze colonie vervallen: 't welk'voortkomt, eens deels van de quade order en de kleijne bequaamheijd die zij hebben om hunne slaaven te regeeren, anderdeels van de menigvuldige processen die zij tegen malkanderen voeren, zo als ik tot mijn leetweezen in de vergaderingen van het hof van justitie maar al te veel gezien heb, waarin er verscheijde van hen zijn voorgekomen, en voornaamelijk ten opzigte van wissels die hier met protest te rug zijn gezonden.'[46]

Dergelijke sentimenten waren in Suriname geen uitzondering. Men bleef neerkijken op de Joden en stelde in 1760 zelfs voor een aparte Joodse wijk in te richten in Paramaribo.

1744-'45: Gouverneur Mauricius

In oktober 1744 maakte toenmalig gouverneur Mauricius een tocht langs enkele plantages aan de Surinamerivier. In een nabeschouwing die hij aan de directeuren stuurde, maakte de gouverneur duidelijk hoe minachtend hij over de Joden in Suriname dacht:

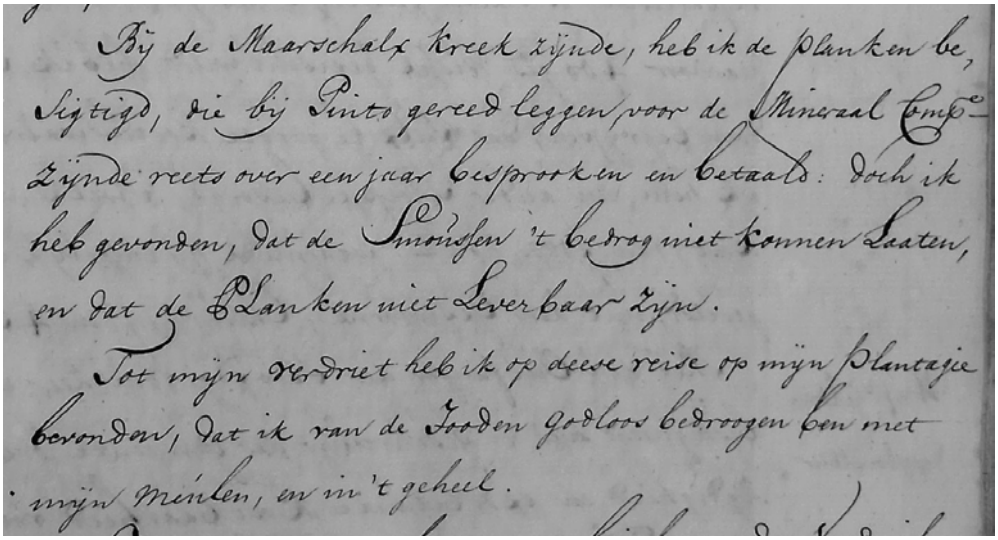
Bij de Maarschalx Kreek zijnde, heb ik de planken be,
sijtigd, die bij Pinto gereed leggen, voor de Mineraal Comp.e
zijnde reets over een jaar besprooken en betaald: doch ik
heb gevonden, dat de Smoussen 't bedrog niet konnen laaten,
en dat de Planken niet leverbaar zijn.
Tot mijn verdriet heb ik op deese reise op mijn plantagie
bevonden, dat ik van de Jooden godloos bedroogen ben met
mijn meulen, en in 't geheel.

'Bij de Maarschalx kreek zijnde, heb ik de planken besigtigd, die bij Pinto gereed leggen voor de Mineraal Comp.e zijnde reets over een jaar besprooken en betaald: doch ik heb gevonden, dat de Smoussen 't bedrog niet konnen laaten, en dat de planken niet leverbaar zijn.
Tot mijn verdriet heb ik op deese reise op mijn plantagie bevonden, dat ik van de Jooden Godloos bedroogen ben met mijn meulen, en in 't geheel.'[47]

Een jaar later bestond gouverneur Mauricius het evenwel om zonder blikken of blozen zijn beklag te doen over het anti-Joodse sentiment van een van de raden van politie, te weten de heer Salomon Du Plessis, die zich dat jaar ontpopte tot één van de grootste tegenstanders van de gouverneur. (Van der Meiden, 1987: 98-9) Du Plessis kwam in 1733 voor de WIC naar Suriname, maar veranderde in 1737 van werkgever toen hij voor het gouvernement ging werken als secretaris van gouverneur Van de Schepper. In 1745 werd hij door Mauricius zelf benoemd tot lid van het Hof van Politie. (Ibid.: 97-8) De gouverneur had daar aan het eind van datzelfde jaar al spijt van en beklaagde zich bij de directeuren onder meer over het geweld, verbaal en fysiek, van Du Plessis jegens de Joodse ingezetenen. Naar aanleiding van een stemming over nominaties voor een positie als raadslid raakte Du Plessis buiten zichzelf van woede. Hij en zijn medestanders verloren de race om de nominaties en andere dan door hen gewenste personen kwamen op de kieslijst van de gouverneur te staan. Dit verlies had hij meer aan de christelijke stemmers te wijten dan aan de Joodse, maar toch keerde zijn toorn zich juist tegen hen. Du Plessis beledigde en bedreigde de Joden waar hij maar kon:

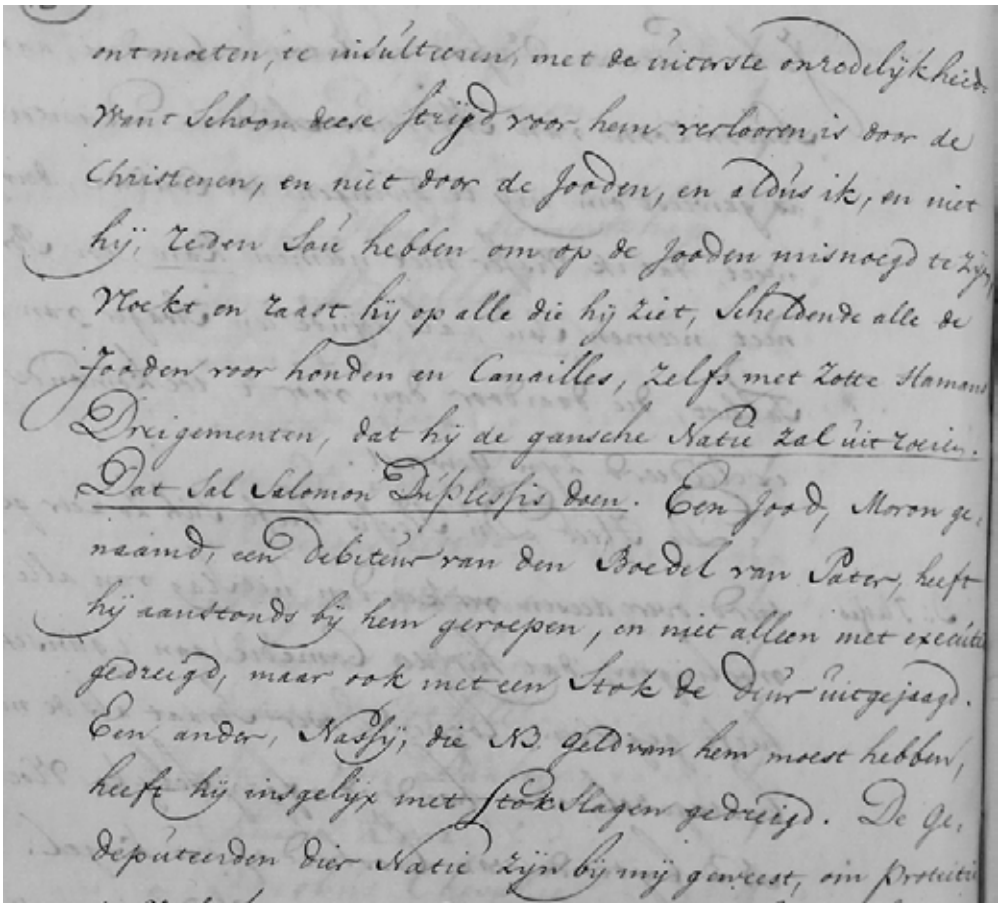
ent moeten, te indulteren, met de uiterste onredelijkheid.
Want schoon deese strijd voor hem verloren is door de
Christenen, en niet door de Joden, en aldus ik, en niet
hij; zeden Sou hebben om op de Joden misnoegd te zijn,
Vloekt, en zaast hij op alle die hij ziet, Scheldende alle de
Joden voor honden en Canailles, zelfs met zotte Hamans
Dreigementen, dat hij de gansche Natie zal uitroeien.
Dat Sal Salomon Du Plessis doen. Een Jood, Moron ge-
naamd, een debiteur van den Boedel van Pater, heeft
hij aanstonds bij hem geroepen, en niet alleen met exécutie
gedreigd, maar ook met een Stok de deur uitgejaagd.
Een ander, Nasij, die N. geldvan hem moest hebben,
heeft hij insgelijx met Stokslagen gedreigd. De ge-
deputeerden dier Natie zijn bij mij geweest, om protestie

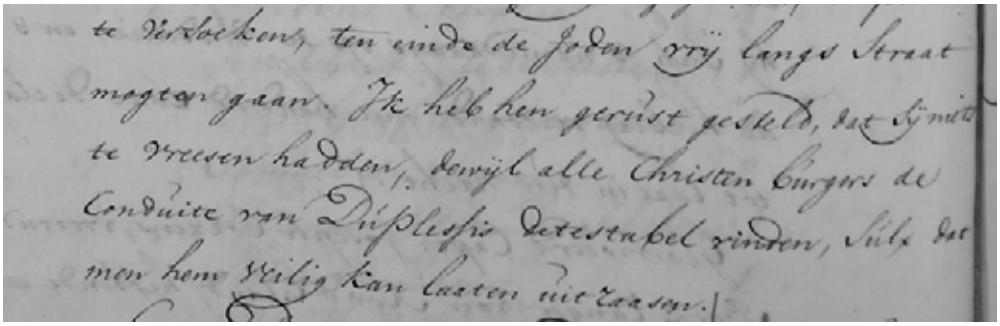
te verboeken, ten einde de Joden vrij langs Straat
mogten gaan. Ik heb hen gerust gesteld, dat sij niets
te vreesen hadden, dewijl alle Christen burgers de
Conduite van Duplessis detestabel vinden, sulx dat
men hem veilig kan laaten uitraasen.

'te insulteeren, met de uiterste onredelijkheid want schoon deese strijd voor hem verlooren is door de christenen, en niet door de Jooden, en aldus ik, en niet hij, reden sou hebben om op de Jooden misnoegd te zijn, vloekt en raast hij op alle die hij ziet, scheldende alle de Jooden voor honden en canailles, zelfs met zotte Hamans Dreigementen, dat hij de gansche Natie [Joodse Natie op de Jodensavanne, NM] zal uitroeien. Dat sal Salomon Du Plessis doen. Een Jood, Moron genaamd, een debiteur van den boedel van Pater, heeft hij aanstonds bij hem geroepen, en niet alleen met executie gedreigd, maar ook met een stok de deur uitgejaagd.
Een ander, Nassij, die NB. geld van hem moest hebben, heeft hij insgelijx met stokslagen gedreigd. De gedeputeerden dier Natie zijn bij mij geweest, om protectie te versoeken, ten einde de Joden vrij langs straat mogten gaan. Ik heb hen gerust gesteld, dat sij niets te vreesen hadden, dewijl alle christen burgers de conduite van Du Plessis detestabel vinden, sulx dat men hem veilig kan laaten uitraasen.'[48]

Zelfs christenen vonden het gedrag van de raadsheer van de Amsterdamse Sociëteit Du Plessis afschuwelijk, aldus Mauricius, al lijkt dat gezien ook zijn eigen opvattingen meer een gratuite geruststelling dan een vast gegeven in de Surinaamse samenleving van die tijd.

1760: gouvernement wilde in de hoofdstad Joden van christenen scheiden

Op 21 mei 1760 informeerde de top van het bestuur van de kolonie de Amsterdamse sociëteit waarom men in Paramaribo de Joden van de christenen wilde gaan scheiden:

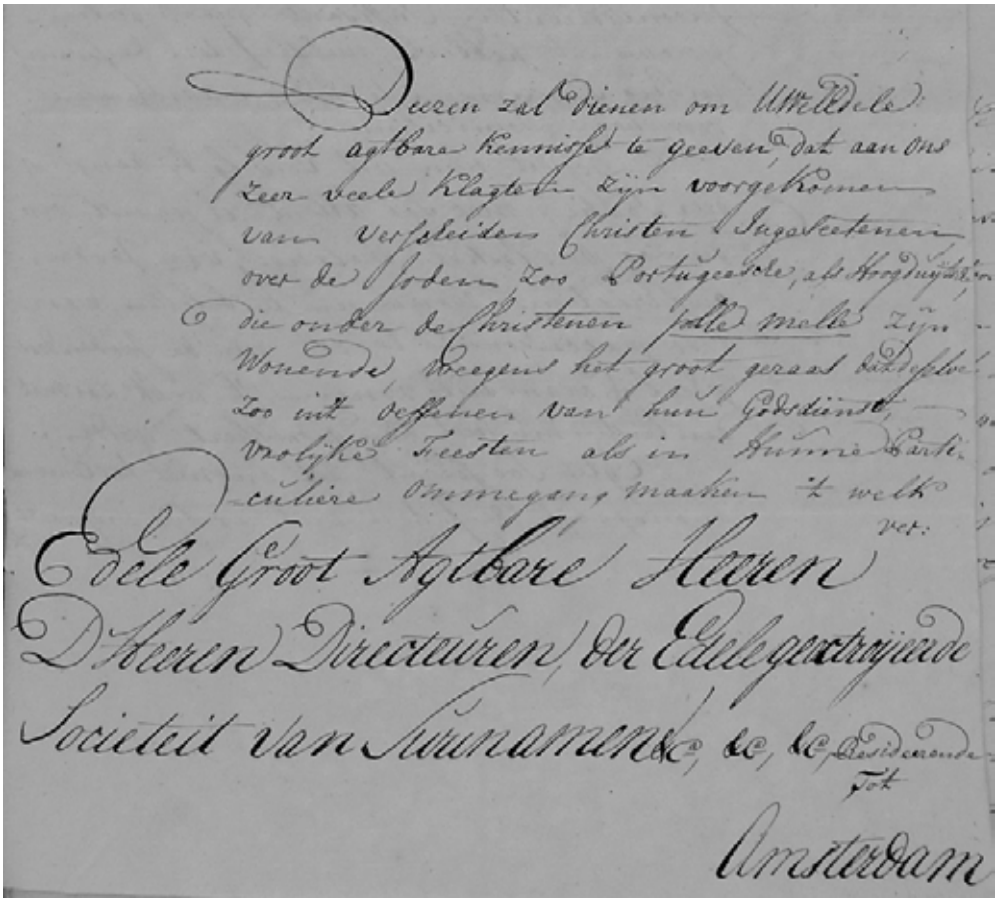
Deezen zal dienen om UWelEdele
groot agtbare kennisse te geeven, dat aan ons
zeer veele klagten zijn voorgekomen
van verscheiden christen ingeseetenen
over de Joden zoo Portugeesche, als Hoogduijtsche
die onder de christenen Polle melle zijn
wonende, weegens het groot geraas deselve
zoo uit oeffenen van hun Godsdienst,
vrolijke Feesten als in hunne Parti-
culiere ommegang maaken 't welk
ver:
Edele Groot Agtbare Heeren
D. Heeren Directeuren der Edele geoctroijeerde
Societeit van Suriname &c, &c, &c, Residerende
Tot
Amsterdam

'Deezen zal dienen om UWelEdele groot agtbare kennisse te geeven, dat aan ons zeer veele klagten zijn voorgekoomen van verscheiden Christen ingeseetenen over de Joden, zoo Portugeesche, als de Hoogduijtsche, die onder de Christenen Polle Melle zijn wonende, weegens het groot geraas dat deselve zoo uit oeffenen van hun Godsdienst, vrolijke feesten als in hunne particuliere ommegang maaken 't welk ver[-strekt]'[49]

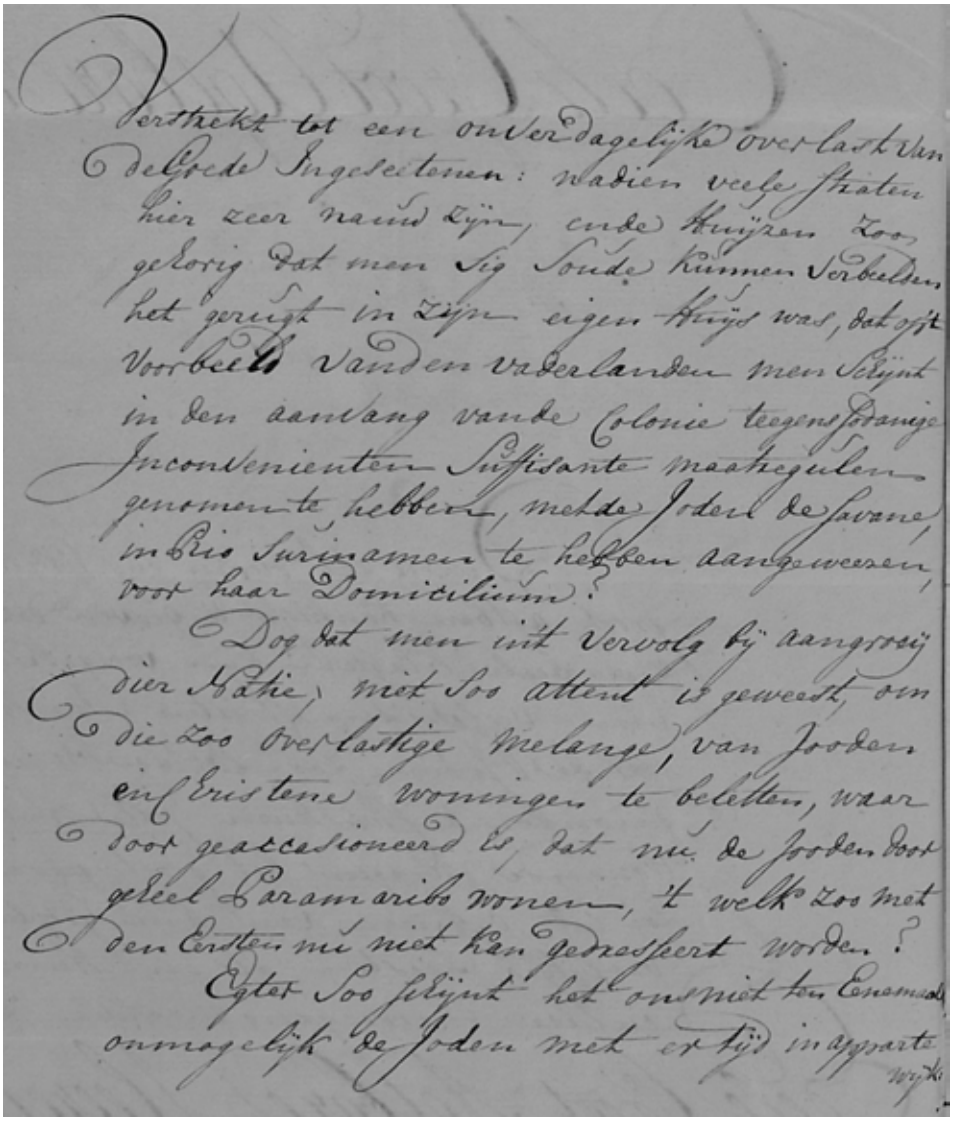

verstrekt tot een onverdagelijke overlast van
de goede Ingeseetenen: nadien veele straten
hier zeer nauw zijn, ende huijzen zoo
gehorig dat men sig soude kunnen verbeelden
het gerugt in zijn eigen huijs was, dat op't
voorbeeld vanden vaderlanden men schijnt
in den aanvang vande Colonie teegens sodanige
Inconvenienten suffisante maatregulen
genomen te hebben, met de Joden de savane,
in Rio Surinamen te hebben aangeweesen,
voor haar Domicilium?

Dog dat men int vervolg bij aangroeij
dier Natie, niet soo attent is geweest, om
die zoo overlastige melange, van Jooden
en Christene woningen te beletten, waar
door geaccasioneerd is, dat nu de Jooden door
geheel Paramaribo wonen, 't welk zoo met
den eersten nu niet kan gedresseert worden?

Egter soo schijnt het ons niet ten eenemaale
onmogelijk de Joden met er tijd in apparte
wijk

'verstrekt tot een onverdagelijke overlast van de goede ingeseetenen: Nadien veele straten hier zeer nauw zijn, ende huijzen zoo gehorig dat men sig soude kunnen verbeelden het gerugt in zijn eigen huijs was, dat op 't voorbeeld van den vaderlanden men schijnt in den aanvang van de colonie teegens sodanige inconvenienten [ongemakken, NM] suffisante maatregulen genomen te hebben, met de Joden de Savane, in rio Surinamen te hebben aangeweezen, voor haar domicilium?'

'Dog dat men in 't vervolg bij aangroeij dier natie [Joodse Natie, NM], niet soo attent is geweest, om die zoo overlastige melange, van Jooden en Christene woningen te beletten, waar door geaccasioneerd is, dat nu de Jooden door geheel Paramaribo wonen, 't welk zoo met den eersten nu niet kan gedresseert worden?

Egter soo schijnt het ons niet ten eenemaale onmogelijk de Joden met er tijd in apparte wijken'[50]

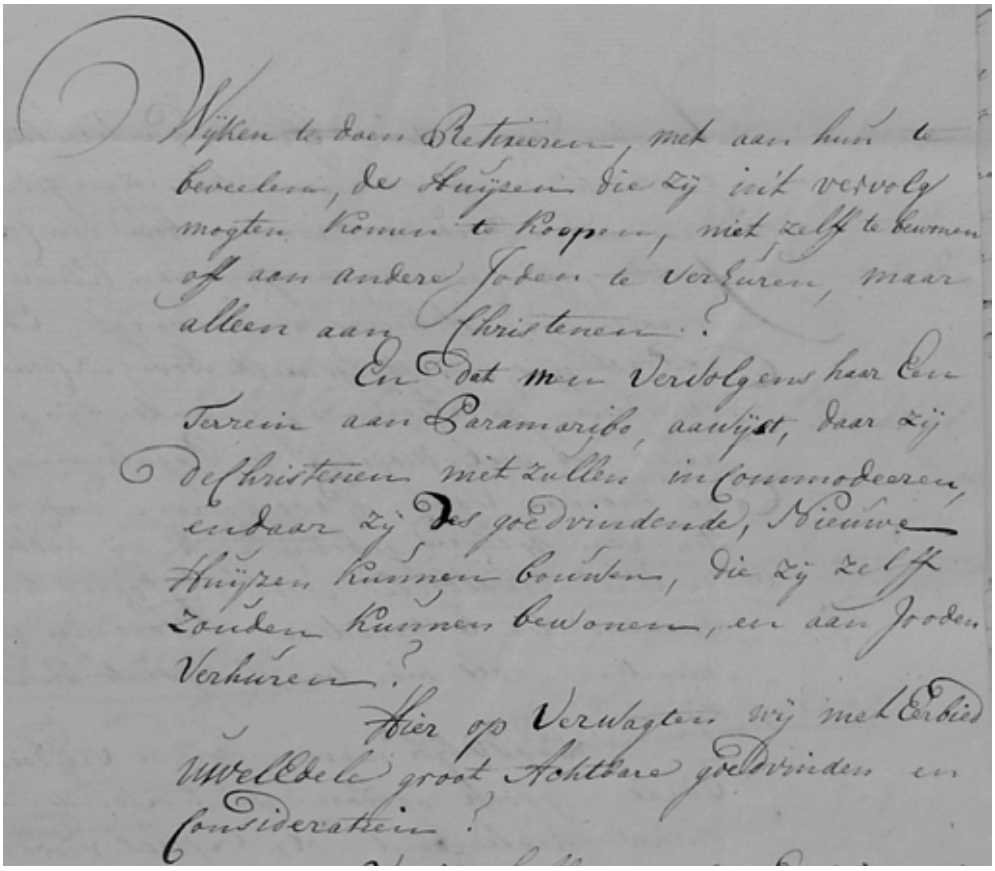
Wijken te doen Retireeren, met aan hun te
beveelen, de Huijzen die zij uit vervolg
mogten komen te koopen, niet zelff te bewonen
off aan andere Joden te verhuren, maar
alleen aan Christenen?
En dat men Vervolgens haar een
Terrein aan Paramaribo, aanwijst, daar zij
de Christenen niet zullen incommodeeren,
en daar zij des goedvindende, Nieuwe
Huijzen kunnen bouwen, die zij zelff
zouden kunnen bewonen, en aan Jooden
verhuren?
Hier op verwagten wij met Eerbied
uwEdele groot Achtbare goedvinden en
Consideratien?

'Wijken te doen retireeren, met aan hun te beveelen, de huijzen die zij uit vervolg mogten komen te koopen, niet zelff te bewonen off aan andere Joden te verhuren, maar alleen aan Christenen? En dat men vervolgens haar een terrein aan Paramaribo aanwijst, daar zij de Christenen niet zullen incommodeeren, en daar zij des goed vindende, nieuwe huijzen kunnen bouwen, die zij zelff zouden kunnen bewonen, en aan Jooden verhuren 'Hier op verwagten wij met eerbied u wel Edele groot achtbare goedvinden en consideratien?'[51]

Predikanten of hele bevolkingsgroepen; alles wat de protestants-christelijke inwoners en bestuurders van Suriname dwarszat, moest het veld ruimen of aan banden gelegd worden. Maar ook binnen de witte protestantse heteronorm liep men tegen onuitsprekelijke zonden aan. Hoewel men ook toen al de homoseksueel, de sodomiet, duidde als onnatuurlijk of tegennatuurlijk, was er onder de witte hetero's nog een andere vorm van onnatuurlijke liefde die uitgebannen moest worden: die tussen de in Suriname aanwezige rassen.

2.3.3 Gouverneur Johan de Goyer verbood de ‘onnatuurlijke’ liefde

Het was Van Aerssen van Sommelsdijck die al in 1686 het verbod op seksuele relaties tussen witte mannen en gekleurde vrouwen op schrift stelde. Maar het omgekeerde werd ook verboden, en de straf daarop was geen tweeduizend pond suiker boete. Het was de vader van Matthijs de Goyer die begin 1711 het plakkaat uitvaardigde met de verordening dat het witte vrouwen en gekleurde mannen verboden was seksuele relaties met elkaar aan te gaan. Hierbij bepaalde hij dat een ongetrouwde witte vrouw, na seks met een zwarte man, gegeseld zou worden en verbannen uit de kolonie. Was die witte vrouw gehuwd, dan volgde bovendien brandmerking. De betrokken zwarte of indiaanse man kreeg de doodstraf. (Van Lier, 1949: 75)

PLAKAAT. VERBOD VAN SAMENLEVEN VAN BLANKE VROUWEN MET NEGERS.

1711 januari 28

ARA RvP 217 f° 171.
ARA SAS 401 deel 1 f° 140.

— — — —

Allen ende een yegelijk die deesen zullen sien ofte hooren lesen saluyt;
doen te weeten dat wij tot ons uyterste leetwesen ondervonden hebben dat sommige vrouwspersoonen sig niet hebben ontsien vleeschelijk gemeenschap te houden met negers ende dewijl dat saken sijn streckende tot een groot schandaal voor de geheele colonie:

Soo ist dat wij om diergelijke onnatuurlijke hoererijen en overspellen in toecomende voor te comen, goedgevonden hebben te ordonneren ende statueren sooals wij ordonneren en statueren bij desen, dat in gevalle sal werden bevonden dat eenig blank vrouwspersoon, ongehuwt sijnde, vleeschelijke gemeenschap sal hebben gehouden met een neger, hetselve vrouwspersoon strengelijk sal werden gegeselt ende voor al haer leven uyt dese colonie gebannen. Ende in gevalle eenig getrouwt vrouwspersoon daertoe mogte komen te vervallen, sal deselve niet alleen strengelijk werden gegeselt, maer ook gebrandmerkt ende voor haer leven uyt deese colonie gebannen ende zal de neger daarmede hetselve sal zijn geschiet sonder eenige conniventie met de dood werden gestraft.

Ende opdat niemand eenige ignorantie soude kunnen pretendeeren, sal deese alomme werden gepubliceert ende geaffigeert daer men gewoon is publicatie en affixie te doen.

— — — —

Het plakkaat van Johan de Goyer tegen de ‘verkeerde’ gemengde liefde.
(Schiltkamp & Smidt 1973: 277)

De koloniale romantische lezing van dit verbod luidde dat het de witte man de witte vrouw 'als symbool van morele schoonheid en ideale huishoudelijkheid' probeerde af te schermen van de minderwaardige bevolkingsgroepen. De werkelijkheid was minder prozaïsch, omdat gekleurde vrouwen economisch van groot belang waren:

> *'Blanke vrouwen speelden een marginale rol in de slaveneconomie. Zwarte en gekleurde vrouwen waren in economisch opzicht veel belangrijker, omdat zij door het baren van slavenkinderen bijdroegen aan de continuïteit van het slavernij systeem. Witte vrouwen werkten niet op de plantages. Hun rol was beperkt tot die van moeder. De enige mogelijkheid om blank patriarchaat te koppelen aan zwarte slavernij zonder grote wettelijke tegenstrijdigheden te creëren, was het aantal geboorten van gekleurde kinderen uit witte moeders strikt in te perken. Dit was precies de reden waarom de seksuele vrijheid van witte vrouwen werd ingekapseld en de seksuele exploitatie van zwarte vrouwen als een 'normaal' verschijnsel werd gepropageerd.' (*Neus 2007: 319)

De gruwelijke straffen van De Goyer voor dit 'misdrijf' ondersteunen de lezing van Neus. Vluchtende slaafgemaakten, Marrons, homoseksuelen, zichzelf verlagende witte vrouwen en niet hun plaats kennende gekleurde mannen vormden allemaal een acute bedreiging voor het winstsysteem van plantage en slavernij. Hier kon men niet hard genoeg tegen optreden. In 1710 doken twee gevallen op die de aanleiding vormden voor het plakkaat van De Goyer. Van Lier schrijft hierover:

> *'De aanleiding tot deze wet was en verzoek tot echtscheiding van een zekeren Barend Roelofs, die meedeelde ,,dat syne huysvrou Maria Keijser met een neger vleeschelijk (had) geconverseert, ende daardoor beswangert synde voor eenige maanden (was) verlost van een mulatte Meysie". Tijdens de deliberatie over dit geval werd ook ter sprake gebracht de kwestie van Judith de Castre, die eveneens een kind met een neger verwekte, maar sedert dien getrouwd was met een zekeren Jean Milton. De Raden besloten deze Judith de Castre te doen aanzeggen ,,dat sij nochte ook haar moeder, ofte ijemand anders wie het ook soude mogen weesen haar mulatte kind noyt aan Paramaribo sullen hebben te brengen of doen brengen, op poene van arbitraire straffen". Men wilde ook al met het oog op het prestige der blanken tegenover slaven natuurlijk zo weinig mogelijk ruchtbaarheid aan een dergelijk geval geven.'* (1949: 75)

De instructies van gouverneur en raden die op 17 november 1710 de deur uit gingen, verduidelijken dit. Het doel: arrestatie van Maria Keijser en de slaafgemaakte met wie zij seksueel contact had:

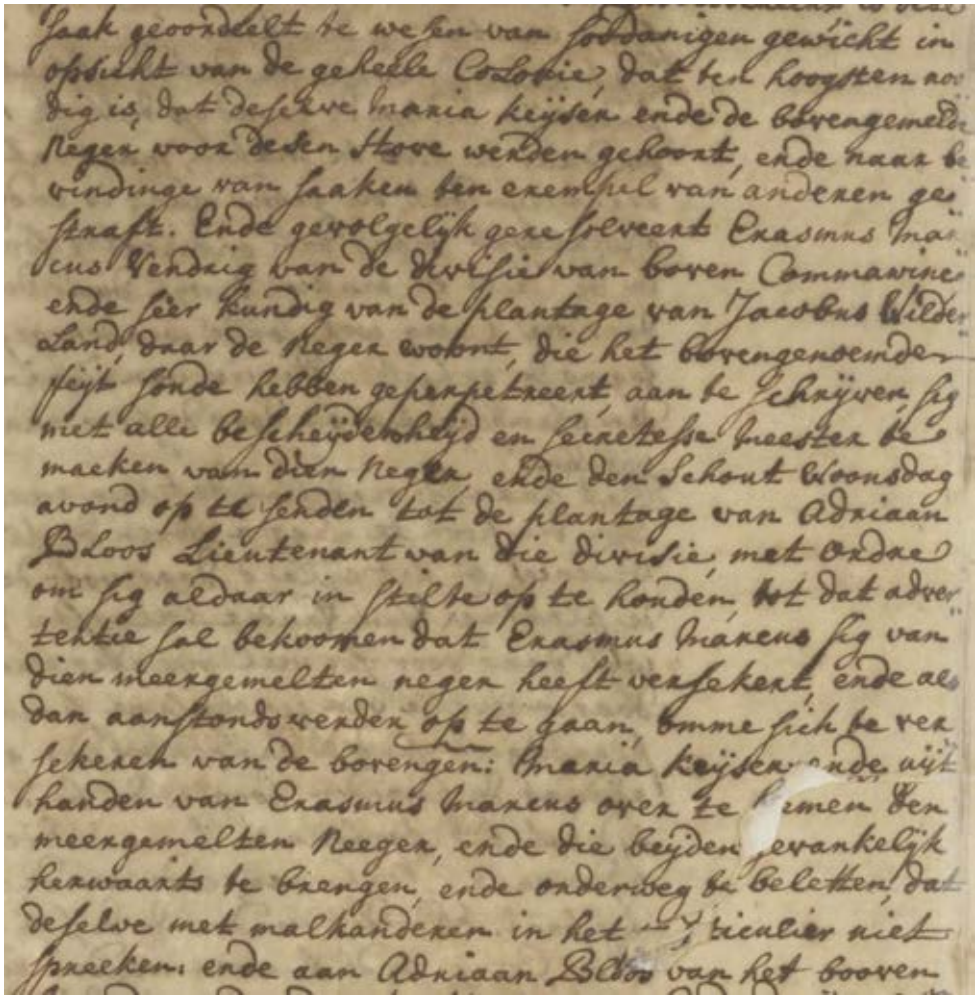

'[dese] saak geoordeelt te wesen van soodanigen gewicht in opsicht van de geheele Colonie, dat ten hoogsten noodig is dat deselve maria keijser ende bovengemelde neger voor desen Hove werden gehoort, ende naar bevindinge van saaken ten exempel van anderen gestraft. Ende gevolgelijk geresolveert Erasmus Marcus vendrig van de divisie van boven Commawine ende seer kundig van de plantage van Jacobus Wildeland, daar de neger woont, die het bovengenoemde feit soude hebben geperpetreert, aan te schrijven, sig met alle bescheijdenheijd en secretesse meester te maekan van dien neger, ende den schout woonsdag avond op te senden tot de plantage van Adriaan Bloos lieutenant van die divisie, met ordre om sig aldaar in stilte op te houden, tot dat advertentie sal bekoomen dat Erasmus Marcus sig van dien meergemelten neger heeft verzekert, ende al dan aanstonds verder op te gaan, omme sich te versekeren van de bovengen: Maria keijser ende uijt handen van Erasmus Marcus over te [nemen] den meergemelten Neeger, ende die beijden gevankelijk herwaarts te breengen, ende onderweg te beletten, dat deselve malkanderen in het [particulier] niet spreeken [..]'[52]

Omzichtigheid was de leidraad bij de arrestaties in deze zaak. Temeer daar het risico bestond dat de slaafgemaakte van wie Judith de Castro enige jaren terug zwanger raakte op de vlucht zou kunnen slaan als hij van de arrestaties hoorde. Gouverneur en raden verordonneerden dan ook tegelijk aan kapitein Jacques Bouvet die het bewind had op de plantage van wijlen kapitein Durham, waar deze slaafgemaakte toe behoorde, om '[..] *sig met de meeste voorsichtigheijd te versekeren van den selven neger en die gevankelijk herwaarts te doen brengen.*'[53]

Van Lier vond geen vergelijkbare zaken, maar ging er daarom niet vanuit dat ze niet bestonden. (1949: 75-6) Neus haalt een zaak aan die precies speelde rond de tijd van De Goyers arrestatie. De joodse Ganna, dochter van Levy Hartogh, werd betrapt op seks met een slaafgemaakte indiaan genaamd Jantje. Deze laatste bekende zonder aan marteling onderworpen te zijn dat hij inderdaad twee zaterdagen achter elkaar 'vleschelijke conversatie gehad en gepleegt' had met Ganna. Op 27 januari 1731 stelde raad-fiscaal Wiltens daarom op basis van het plakkaat van voormalig gouverneur De Goyer voor dat Jantje '[..] *ten exempel werden gestraft met de koorde datter de dood nae volgt en aldaerlijven hangen om door de lugt en gevogelte te werden geconsumeert alsmede in de kosten en mise van justitie* [..]'[54] Het gerechtshof onder leiding van gouverneur De Cheusses vond de eis van Wiltens blijkens haar vonnis toch wat te ver gaan. Waarom vermeldt de veroordeling niet, maar de respectloze omgang met de om het leven gebrachte Jantje die Wiltens voor ogen stond, ging niet door:

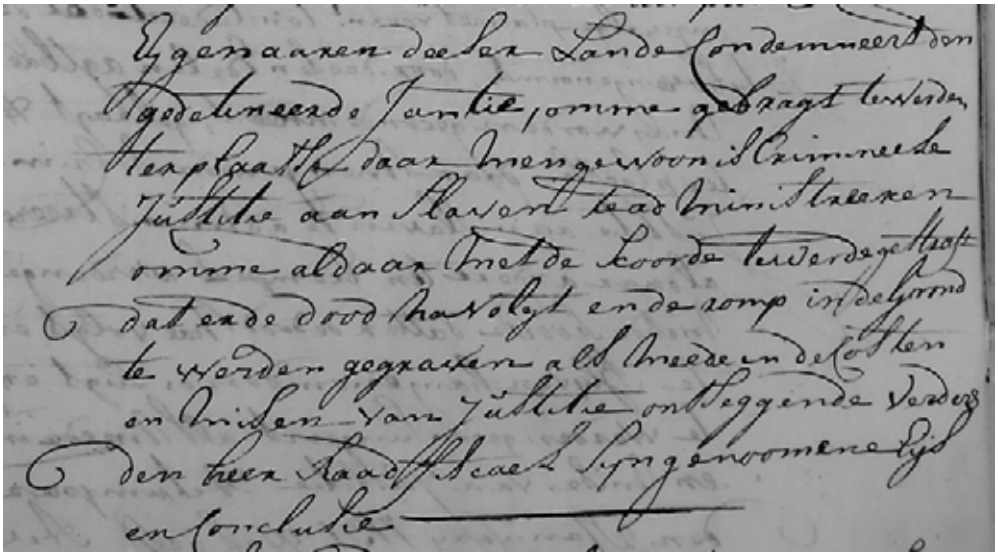

'[..] condemneert den gedetineerde Jantje, omme gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is Crimineele Justitie aan slaven te administreeren omme aldaar met de koorde te werde gestraft dat er de dood na volgt en de romp in de grond te werden gegraven als meede in de costen en misen van justitie ontseggende verders den heer Raad fiscaal sijn genoomene Eijs en conclusie –'[55]

Ook wat betreft de strafmaat voor Ganna stelde het Hof zich milder op dan de raadfiscaal. Wiltens eiste op 25 januari 1731 dat zij '*strengelijk gegeesselt*' diende te worden '[..] *en dan gebannen uijt deese Collonie voor Eeuwig om nooyt ofte ooyt weederom in deese collonie te duurven koomen onder wat pretext het ook mogte sijn op verbeure van het leeven* [..]'[56] Het hof besliste echter dat de wettelijk vereiste geseling niet hoefde plaats te vinden. En Ganna werd weliswaar wel verbannen, maar als ze ooit nog terug zou komen, zou ze een strengere straf krijgen, niet per se de doodstraf. Ook heeft het er de schijn van dat men Ganna en haar familie wat tijd gunde voor afscheid of om zaken te regelen. Men hield Ganna in Fort Zeelandia in bewaring tot de proceskosten waren betaald – een onderdeel van het vonnis dat in de historie geen gelijke kent.

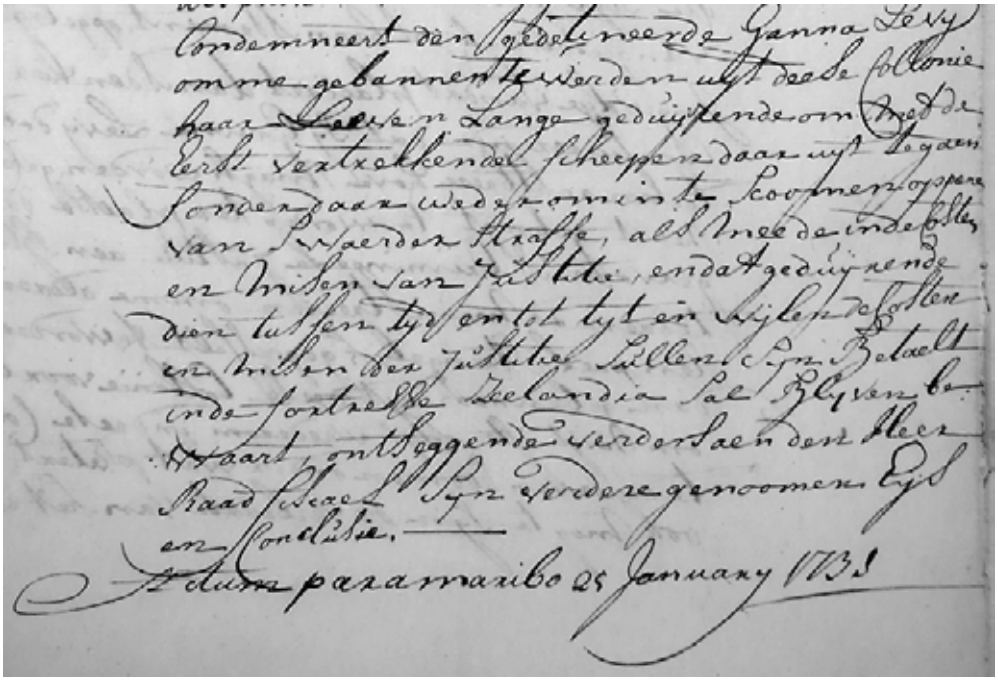
Condemneert den gedetineerde Ganna Levy
omme gebannen te werden uijt deese Collonie
haar leeven lange geduijrende om met de
Eerst vertrekkende scheepen daar uijt te gaan
sonder daar wederom in te koomen op pene
van swaerder straffe, als meede de indeffolen
en misen van Justitie, en dat geduijrende
dien tussen tijd en tot tijt en wijlen de costen
en misen der Justitie sullen sijn Betaelt
inde fortresse Zeelandia sal Blijven be-
waart, ontseggende verders aen den Heer
Raad fiscaal sijn verdere genoomen Eys
en Conclusie. ——
Actum paramaribo 25 January 1731

'[..] condemneert den gedetineerde Ganna Levy omme gebannen te werden uijt deese Collonie haar leevne lange geduijrende om met de Eerst vertrekkende scheepen daar uijt te gaan sonder daar wederom in te koomen op pene van swaerder straffe, als meede in de costen en misen van Justitie, en dat geduijrende dien tussen tijd en dat tot tijt en wijlen de costen en misen der Justitie sullen sijn betaelt in de fortresse Zeelandia sal blijven bewaart, ontseggende verders aen den heer Raad fiscaal sijn verdere genoomen Eys en conclusie.–'[57]

Aldus het harde optreden tegen de overtreders van het gebod van Johan de Goyer, zij het harder tegen de slaafgemaakte dan tegen de witte vrouw. We zien dat de ene zonde de andere niet was en dat juist die zonden die de wankele machtspositie van de

kolonisten dreigden te ondermijnen het zwaarst wogen. Het was de zijn tijd ver vooruit zijnde dominee Kals die een veel steviger basis voor die macht als visioen had. Te bewerkstelligen – niet door overheersing, maar door de samenleving. Wie het Suriname van de achttiende eeuw bestudeert, hoort hierin welhaast nog steeds de 'ketterij' die uit zijn denkbeelden sprak:

hun maar NAA- ende geen VOOR-DEEL doet. Daar en tegen zo gy hunl. tot beschaafde Menschen, ende Deelgenooten van uwen Godsdienst maakt, zoud gy eene onverbreekelyke Vriendschap met hun aangaan, ende eene euwig-duurende Verpligtinge op hun leggen, om deese Weldaaden dankbaarlyk te erkennen, ende wilveerdig te beantwoorden. Zy zouden met U Verbonden maaken, U, wanneer sy U in Wysheid, en daardoor zo tydlyk als euwig gelukkig, gelyk waren, haare Dogters ten Huwelyk, ende hunne Soonen tot Swaagers geven, en gy 't selve, om het Land met Regt onder u te kunnen deelen, ende de Grenspaalen

Kals' ondenkbare, oneerbare gedachtengoed ten voeten uit, vriendschappen en huwelijken met indianen in plaats van onderdrukking, uitsluiting en oorlog. (1755: 34)

2.3.4 EBG-pionier Rosina Berwig-Neisser gestorven na onbestrafte verkrachting

Enkele jaren nadat de sodomietenvervolging van kapitein Swart speelde (1735, zie hoofdstuk 4), dook nog een naargeestige hetero-zedenzaak op. Deze trok speciaal mijn aandacht omdat ik wel de dood van het slachtoffer in de literatuur vond, maar niet de oorzaak daarvan. Het betreft de Hernhutter zuster Rosina Berwig-Neisser, die stierf tijdens de tweede zendingsmissie van de Hernhutters in Suriname. Maria Lenders, die bij de Universiteit van Amsterdam promoveerde op de Hernhutters, schreef in haar proefschrift dat toen op 23 juli 1739 zuster Rosina Berwig-Neisser stierf, de beide andere broeders van de Hernhutters besloten naar Europa terug te keren. (Lenders, 1994: 54) Echter, de promovenda meldde de doodsoorzaak van mevrouw Berwig-Neisser niet, en ook niet de omstandigheden van haar overlijden.

Het zal niet verbazen dat de zending in Suriname, het bekeren van slaafgemaakten en indianen, nooit het terrein van de Hervormde kerk vormde, noch dat van de Lutherse gemeente. (Van Lier, 1949: 176) Men had een witte kerk nodig om de witte meesters in het zadel te houden. Het waren de kleinere, meer uitgesloten kerken van de Moravische Broedergemeente, en dan met name die van de Evangelische Broedergemeente (EBG), de Hernhutters, naast de rooms-katholieken, die zich geroepen voelden tot het bekeren van anders gekleurden tot het christelijk geloof. (Ibid.) Men nam hun dat zeker in het begin niet in dank af. Het verhaal van de eerste pogingen van Hernhutters om zich te vestigen staat bol van lokale tegenwerking, weerstand en verzet. (Steinberg & Staal, 1933: 35-40) Zelfs de Amsterdamse SvS, die aanvankelijk welwillend stond tegenover de

vestiging van Hernhutters in Suriname, keerde zich tegen hen vanwege een campagne van de protestantse kerk in de Republiek. (Ibid.: 39) Net zoals dominee Kals maakte men de eerste Hernhutters het leven zo zuur dat zij ontgoocheld weer vertrokken. De verwikkelingen rond Kals' vertrek uit Suriname komen evenwel niet in de buurt van het lot van zuster Rosina Berwig-Neisser, die deel uitmaakte van de tweede poging tot vestiging en ondanks het mislukken van die poging nooit meer haar vaderland zou zien.

De SvS was altijd op zoek naar kolonisten van diverse landaarden om zich in Suriname te vestigen. August Spangenberg, een van de eerste bisschoppen van de Moravische Broedergemeente uit Hernhut, was degene die de Hernhutters hiervoor in aanmerking lieten komen. Spangenberge was een medestander van graaf Von Zinzendorf, de oprichter van de Moravische of Evangelische Broedergemeente. Hun stad Hernhut was op Von Zinzendorfs landgoed gevestigd, maar kwam begin jaren 30 van de achttiende eeuw in grote problemen. Von Zinzendorf keek naarstig uit naar nieuwe vestigingsmogelijkheden en toen hij via Hollandse vrienden van de zoektocht van de SvS hoorde, stuurde hij Spangenberg om te onderhandelen met de directeuren over de voorwaarden. (Steinberg & Staal 1933: 33) Het doel van de Moravische broeders was niet '*om zich te voeden en te verrijken ten koste van het zweet en bloed der heidenen, maar om dezen rijk te maken door de verkondiging van de blijde boodschap der genade in het bloed van den gekruisten Christus*.' (Wolbers, 1861: 110) Spangenberg voerde in 1734 in het West-Indische huis te Amsterdam onderhandelingen met de Sociëteit van Suriname over de toelating van zendelingen in Suriname. Hij legde tien eisen voor, onder meer vrijheid van godsdienst, vrije overtocht en de toekenning van een stuk land. De eisen willigde de Sociëteit in, maar ze had ook enkele wensen, met name over slavernij. Spangenberg en de Broedergemeente maakten geen bezwaar ertegen dat de witten slaven hielden. (Lenders, 1994: 53)

In 1735 kregen de Hernhutters van de Sociëteit van Amsterdam toestemming een kerk te stichten in Paramaribo om hun zendingswerk te beginnen. Ter verkenning kwamen er in 1735 drie ongetrouwde broeders uit Hernhut, Georg Berwig, Georg Piesch en Heinrich Christof von Larisch, naar Suriname. Die laatste was een persoonlijke discipel van Von Zinzendorf. (Steinberg & Staal 1933: 35) Ze kwamen aan op 20 december 1735. Gouverneur Johan Raye stuurde ze naar Berg en Dal. Deze eerste zendingspoging liep op een mislukking uit. Alle drie de zendelingen werden ernstig ziek en Von Larisch stief na enkele weken, op 4 februari 1736. De andere twee keerden niet lang daarna teleurgesteld terug naar Holland om verslag te doen van hun zending. (Ibid.: 36) Georg Berwig was echter niet zo teleurgesteld dat hij het niet nog eens wilde proberen. In 1737 huwde hij en in 1738 trok hij met zijn echtgenote Rosina en een Moravische broeder genaamd Michael Tannenberger opnieuw naar Suriname. Bij aankomst kregen zij echter niet de verwachte en toegezegde medewerking van het gouvernement. (Ibid.: 37) Het was uiteindelijk rechter Jan Pieterse Visser die hun een aanstelling bood op plantage Ornamibo, waar zij gingen wonen.

Jan Pieterse Visser was burgerkapitein en Raad van Politie, rechter in het Hof van Civiele Justitie. Uit de monografie van Dikland over de plantage Jagersburg blijkt deze in 1737 toe te behoren aan Jan Pieterse Visser. De GLdH-database verschaft verdere informatie: Pieterse Visser nam de plantage in compagnie over van Abel de Jager in 1732. Deze Abel de Jager staat voor de plantage genoteerd vanaf 1724 (onbekend is hoe hij gelinkt is aan de eigenaren die Dikland noemt, Willem van Ommeren en Geleyn Paeldinck). Uit de Generale Lijsten der Hoofdgelden van 1735 en '36 [58] blijkt dat Pieterse Visser vanaf 1736 volledig eigenaar was van de plantage. In dat jaar verkreeg hij ook een grondbrief voor een extra stuk grond dat tegen Jagersburg aan lag, omdat hij onvoldoende kostgronden voor de slaafgemaakten op zijn plantage had.[59] En hij kocht in 1736 de plantage Ornamibo, eveneens aan de Parakreek. (Dikland 2012: 4-5) In 1744 trouwde Pieterse Visser met de welgestelde Anna du Four, waardoor hij het bezit van nog vier plantages verwierf en daarmee ook de positie van een 'der voornaamste plantagebezitters in Suriname'. (Van der Meiden, 1987: 100) Pieterse Visser woonde zelf in Paramaribo.

Uit een brief van Berwig over het leven op Ornamibo blijkt gevoeglijk hoe men met de Hernhutters omging in die dagen:

> *'Er zijn 9 Negerinnen in ons huis, met wie ik dagelijks te maken heb. Op „de plantage zijn meer dan 100 Negers en Negerinnen, 3 blanken: een timmerman, een metselaar en een meesterknecht. De blanken zijn nog slechter dan de heidenen: zij bestelen en bedriegen ons waar zij maar kunnen en dan beweren zij, dat de Negers het gedaan hebben. Zij kunnen ons niet uitstaan, omdat wij niet aan één lijn met hen willen trekken. Zij doen niets dan vloeken, eten, drinken en hoererij plegen. Zij zeggen, dat het land hen dwingt tot zulk een leven en dat, als wij niet meedoen, wij hier niet kunnen blijven. Ik zeg hun, dat ik het niet met hen eens ben en dat het jammer is, dat zij Christenen heeten en zich toch zoo schandelijk gedragen, erger dan de heidenen.'* (in Steinberg & Staal 1933: 37-38)

Ook deze zending mislukte en toen een jaar later weer nieuwe Hernhutters in Suriname aankwamen, draaide men daar de beschuldigingen om. In 1740 trokken de openbare bijeenkomsten van deze derde groep zendelingen in Paramaribo veel belangstelling onder witten. Hervormde predikanten begonnen vanaf de kansel een lastercampagne tegen de zendelingen. Zij zeiden onder meer '[..] *dat de Herrnhutters hun godsdienstige bijeenkomsten alleen maar hielden om "hoererij" te kunnen plegen en dat hun samenwonen slechts een voorwendsel was om hun vrouwen gemeenschappelijk te kunnen bezitten.'* (Lenders, 1994: 54) Uit de notulen van het Hof van Politie blijkt dat men het de nieuwe Hernhutters op 21 november 1740 verbood nog langer openbare kerkdiensten te houden:

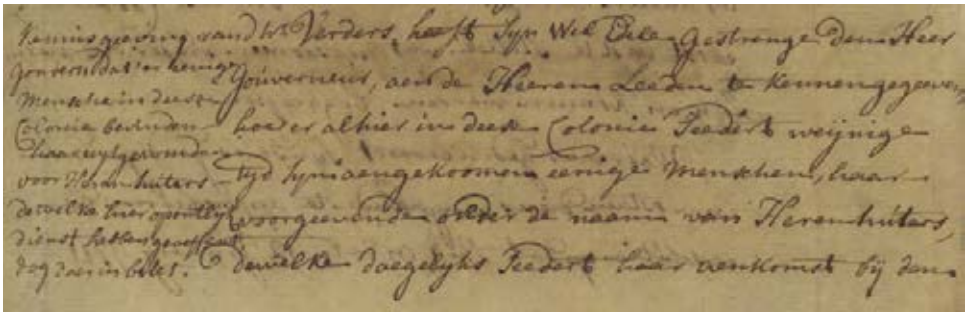

'[..] Verders heeft sijn wel Edelen gestrenge den heer Gouverneur, aen de Heeren Leeden te kennen gegeeven, hoe er alhier in deesen colonie seedert weijnigen tijd sijn aengekoomen eenige menschen, haar voorgeevenden onder de naam van Herenhuters, de welke dagelijks seedert haar aenkomst bij den'; notitie in de kantlijn: 'kennisgeeving van Gouvern dat er eenige menschen in deese colonie bevinden haar uytgeevende voor Herenhuters de welke hier opentlijk dienst hebben geoeffent dog daer in belet'[60]

De slecht leesbare volgende pagina uit de notulen vermeldt hoe de gouverneur een stokje stak voor de bedoelingen van de derde groep Hernhutters:

> '[..] *sijn wel Ed: gestr: heeft goed gevonden en geresolveert die menschen te doen aenseggen en interdiceeren van geen opentlijke vergaedering en bij een komsten meerder te houden, dog indien sij haar lieder gods dienst oeffenen wilde, zij sulx alleen in haar huysen off logementen kunnen verrigten sondert andere ingeseetenen daer bij te laeten* [..]'[61]

In 1740 verlieten de Hernhutters daarom de stad en vestigden zich op een kleine plantage. Zo begonnen ze met hun zendingswerkzaamheden onder de indianen. (Wolbers, 1861: 782-3) De gouverneur was Gerard van de Schepper, aangesteld in 1737, die een zware klus had, gelet op een hoog oplopend conflict tussen de raden. Dit draaide om de competenties van beide hoven van justitie, het civiele en het criminele. Uiteindelijk moesten de Staten-Generaal eraan te pas komen om dit conflict te beslechten. (Van der Meiden, 1987: 88) Wat deze machtsstrijd in 1939 in een stroomversnelling bracht, was een conflict tussen de raad-fiscaal Willem Gerard van Meel en raad van het Hof van Civiele Justitie Jan Pieterse Visser.

Op 20 november legden George Berwig en Michael Tannenberger op verzoek van raad-fiscaal Van Meel bij de gezworen klerk A.J. van Harlingen en ten overstaan van getuigen Jan Nepveu en Pieter Brouwers een verklaring af aangaande het overlijden van Rosina Berwig-Neisser. De verklaring verhaalt van de wijze waarop de Hernhutters aan hun betrekking bij Pieterse Visser waren gekomen en hoe op zekere dag in juli 1739 Rosina schoenen en boodschappen nodig had en daarop besloot in Paramaribo inkopen te gaan doen:

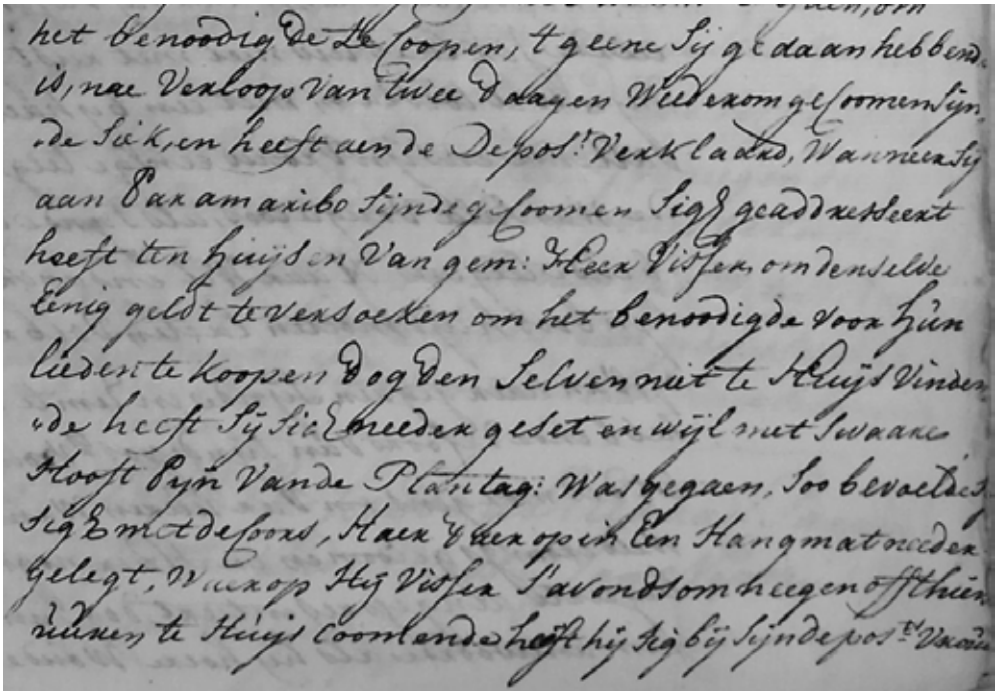

'[..] het benoodigde te coopen, 't geene sij gedaan hebbend is, nae verloop van twee daagen weederom gecoomen sijnde siek, en heeft aen de deposant [getuige heer Berwig, NM] verklaard, wanneer sij aan Paramaribo sijnde gecoomen sigh geaddresseert heeft ten huijs en van gem: Heer Visser om denselve eenig geldt te versoeken om het benoodigde voor hun lieden te koopen dog den selven niet te huijs vindende heeft sij sich needer geset en wijl met swaare Hooft Pijn van de Plantag: Was gegaen, soo bevoelde sij sigh met de coors, Haar verder op in een hangmat needer gelegt, waerop hij Visser 's avonds om neegen off thien uuren te Huijs coomende heeft hij sig bij sijn deposants vrouw'[62]

Rosina was met hoofdpijn van de plantage vertrokken. In Paramaribo ging zij bij de heer Visser langs om hem wat geld te vragen. Zij trof hem echter niet thuis, waarop zij in een hangmat ging liggen omdat ze zich koortsig voelde. Toen Pieterse Visser rond tienen thuiskwam, stapte hij direct op haar af.

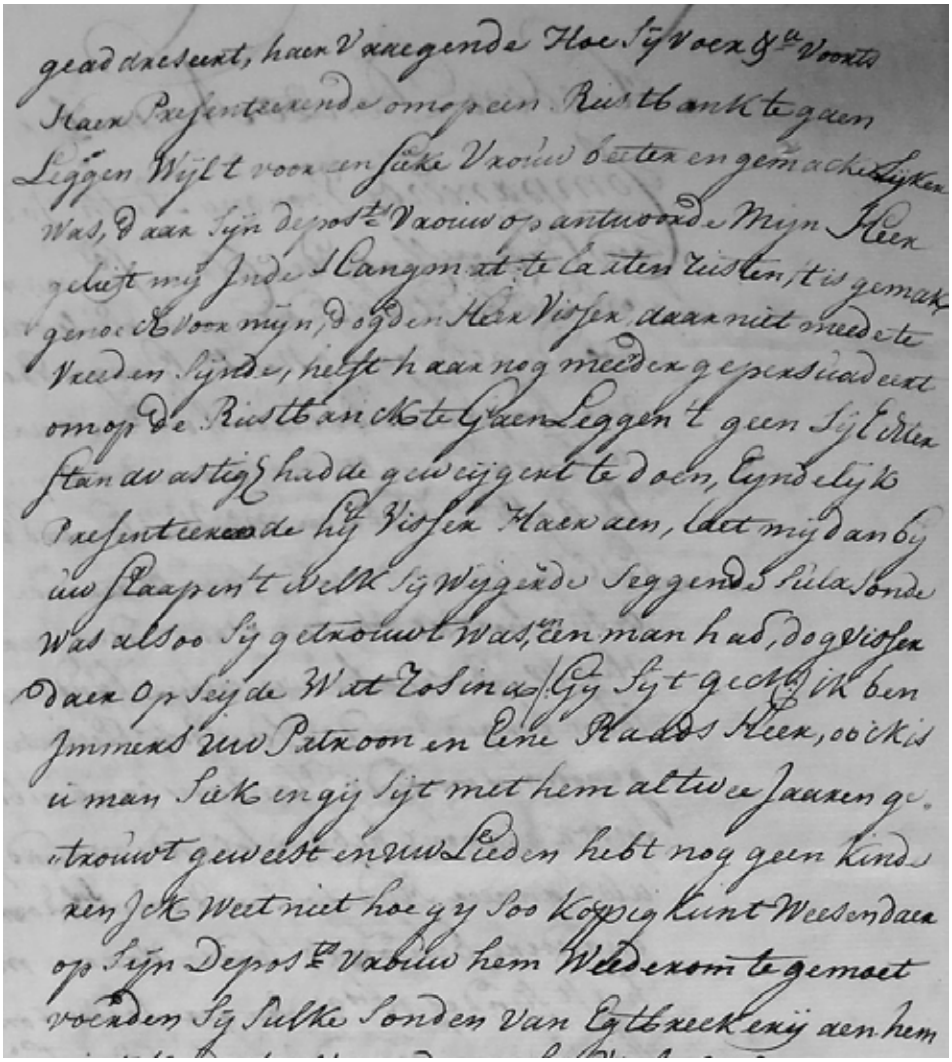

… 'geaddreseert, haer vraegende hoe sij voer en voorts haer presenteerende om op een Rustbank te gaen leggen wijl 't voor een sieke vrouw beeter en gemackelijker was, daar sijn deposants vrouw op antwoorde, mijn Heer gelieft mij in den Hangmat te laaten rusten, 't is gemak genoech voor mijn, dog den Heer Visser daar niet meede te vreeden sijnde, heeft haar nog meerder gepersuadeert op op de Rustbank te gaen leggen 't geen sij echter standvastigh hadde geweijgert te doen, Eijndelijk presenteerde hij Visser Haer aen, laet mij dan bij uw slaapen in 't welk sij wijgerde seggende sulx sonde was alsoo sij getrouwt was, en een man had, dog Visser daer op seijde Wat Rosina (:Gij sijt geck:) ik ben immers uw Patroon en Eene Raads Heer, oock is u man siek en gij sijt met hem al twee jaaren getrouwt geweest en uw Lieden hebt nog geen kinderen. Ick weet niet hoe gij soo koppig kunt weesen daer op sijn deposants vrouw hem weederom tegemoet voerden sij sulke sonden van Egtbreekerij aen hem [..]'[63]

Pieterse Visser maande Rosina op een comfortabelere rustbank te gaan liggen, maar ze bedankte beleefd. Daarop liet hij iedere vorm van decorum varen en stelde onomwonden dat hij dan, omdat hij haar beschermheer en raadsheer was, bij haar wilde slapen. Ook vond hij dat ze al te koppig was in haar afwijzing aangezien zij en haar man na twee jaar huwelijk nog geen kinderen hadden. Rosina Berwig-Neisser bleef echter volhouden dat ze niet van zins was de zonde echtbreuk met hem te begaan.

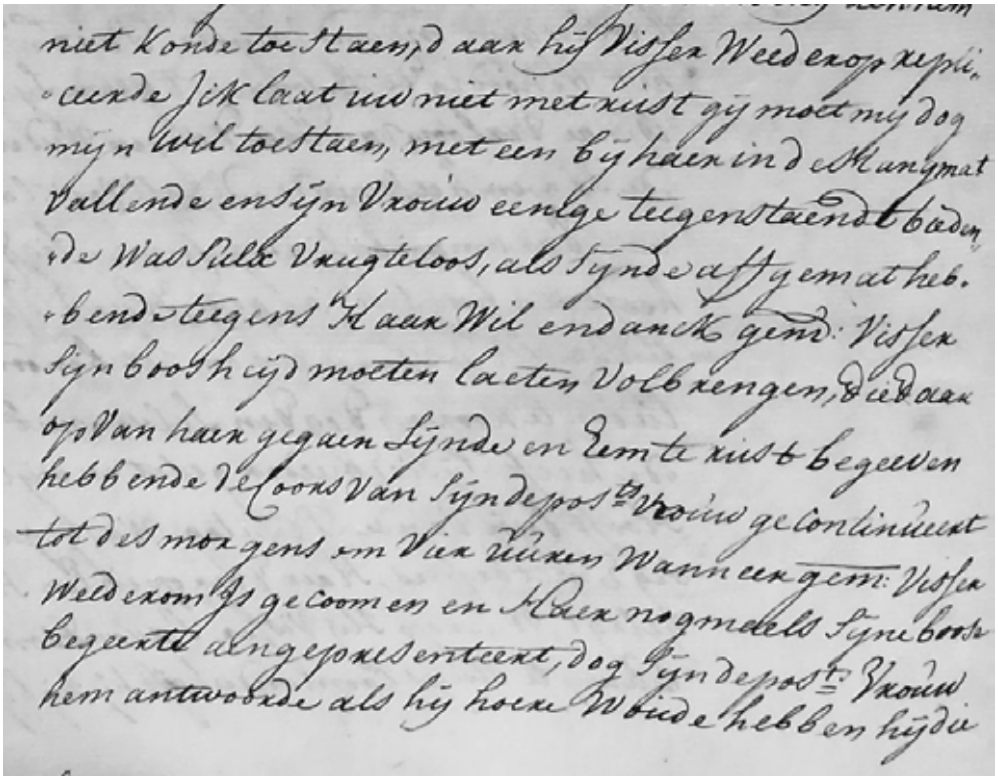

'[..] niet konde toestaen, daar hij Visser weederop repliceerde, Ick laat uw niet met rust, gij moet mij dog mijn wil toestaen, meteen bij haer in de Hangmat vallende en sijn vrouw eenige teegenstaendt biedende was sulx vrugteloos, als sijnde affgemat hebbende teegens Haer Wil en danck gem: Visser sijn boosheijd moeten laeten volbrengen, die daarop van haer gegaen sijnde en hem te rust begeeven hebbende de coors van sijn deposants vrouw gecontinueert tot des morgens om vier uuren. Wanneer gem: Visser weederom is gecoomen en Haer nogmaels sijne boose begeerte aengepresenteert, dog sijn deposants vrouw hem antwoorde als hij hoere woude hebben hij die'[64]

Pieterse Visser wilde echter van geen 'nee' horen en verkrachtte Rosina ter plekke in de hangmat. Daarna liet hij haar over aan de koorts die haar had bevangen, maar de volgende ochtend wilde hij wederom seks met haar. Rosina maande hem om een prostituee te gaan zoeken en haar met rust te laten.

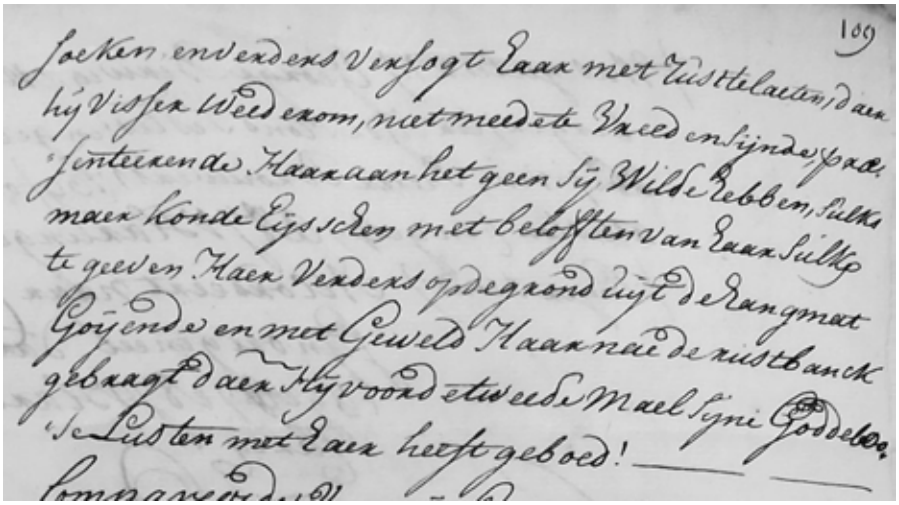

...'soeken en verders versogt haar met rust te laeten, daer hij Visser weederom, niet meede te vreeden sijnde, praesenteerende Haar aan het geen sij wilde hebben, sulks maer konde eijsschen met belofften van haar sulks te geeven, Haer verders op de grond uijt de hangmat Goijende en met Geweld Haar nae de rustbanck gebragt daer Hij voor de tweede Maal sijne Goddeloose Lusten met haer heeft geboed!'[65]

Pieterse Visser probeerde Rosina daarop te paaien met allerlei mooie beloften, maar toen bleek dat dit niet werkte, sleepte hij haar met geweld naar de rustbank en verkrachtte haar een tweede maal. Op dit punt van de getuigenis kwam Michael Tannenberger aan het woord. Hij bevestigde het relaas van Berwig van a tot z:

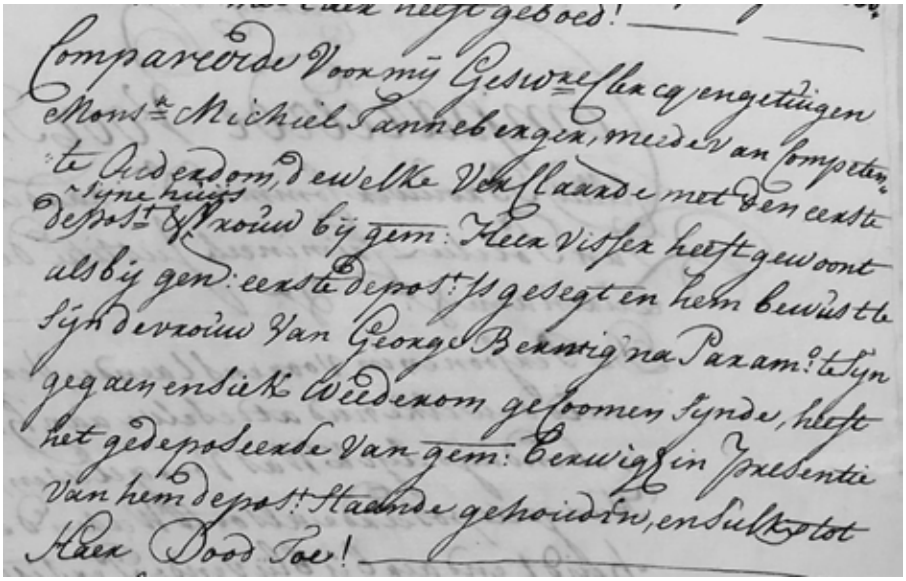

‘Compareerde Voor mij Gesw=re clarcq en getuigen Mons=r Michiel Tanneberger, meede van competente Ouderdom, dewelke Verclaarende met den eerste depos=tsijn huijsvrouw bij gem: Heer Visser heeft gewoont als bij gen: eerste depos:t Is gesegt en hem bewust te sijnde vrouw van George Berwig na Param:o te sijn gegaen en siek weederom gecoomen sijnde, heeft het gedeposerde van gem: Berwig in presentie van hem depos:t staande gehouden, en sulkx tot Haer Dood toe!’[66]

Over de dood van Rosina Berwig-Neisser waren haar man George en Michael Tannenberger eensgezind in hun veronderstellingen: een zware ziekte ten gevolge van het verkrachtingstrauma:

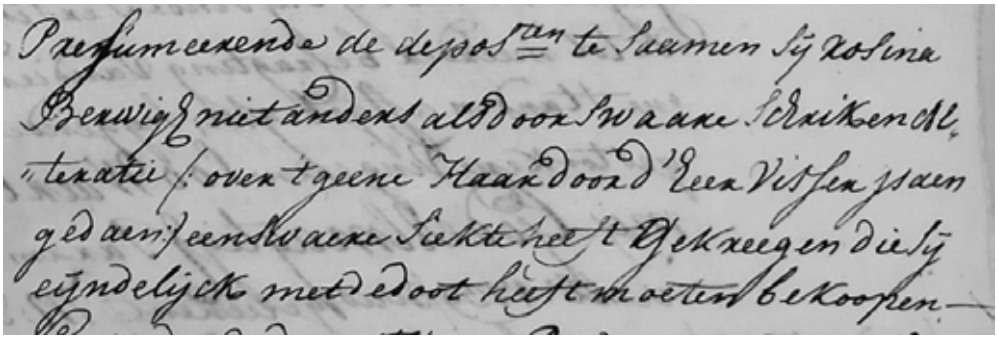

‘Presumeerende de depos=ten te saamen sij Rosina Berwig niet anders als door swaare schrik en deteratie (:over ’t geene Haar door de heer Visser is aengedaen:) een swaere siekte heeft gekreegen die sij eijndelijck met de doot heeft moeten bekoopen.’[67]

De getuigenissen van de heren Berwig en Tannenberger werden op 24 november 1739 onder ede nogmaals en duidelijk voorgelezen bij Marcellus Brouwer, commandant en raad bij het Hof van Politie en Criminele Justitie:

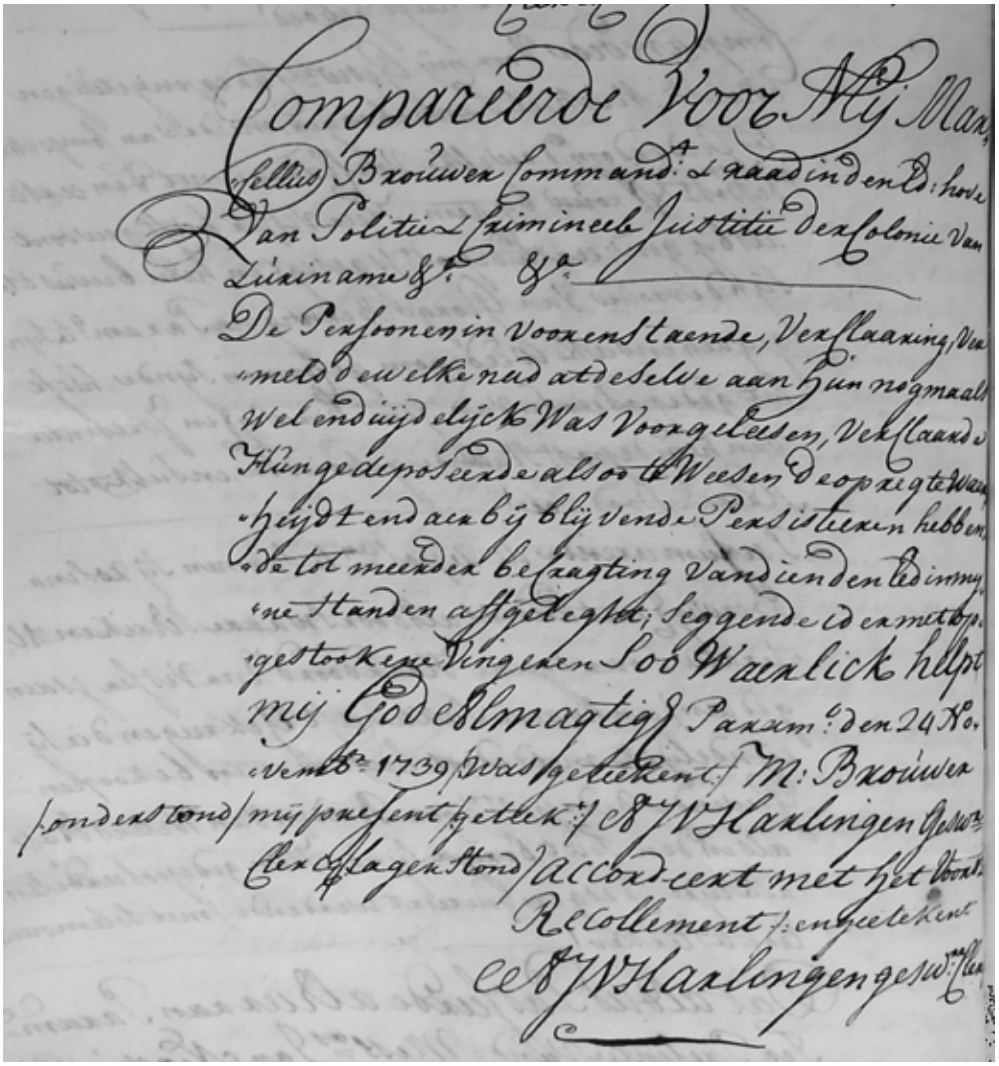

Gezien de ernst van de zaak, er was immers een rechter van het Hof van Civiele Justitie in het geding, werden Berwig en Tannenberger op 24 november 1739 nogmaals opgeroepen om hun verklaring onder ede te bevestigen: 'Soo Waerlick helpt mij God Almagtigh.'[68]

Vervolgens was het aan de raad-fiscaal deze zaak voor het gerecht te brengen, maar Van Meel wilde daarvoor expliciet toestemming van het hof verkrijgen, zoals blijkt uit de notulen van het Hof van Criminele Justitie van 25 november 1939:

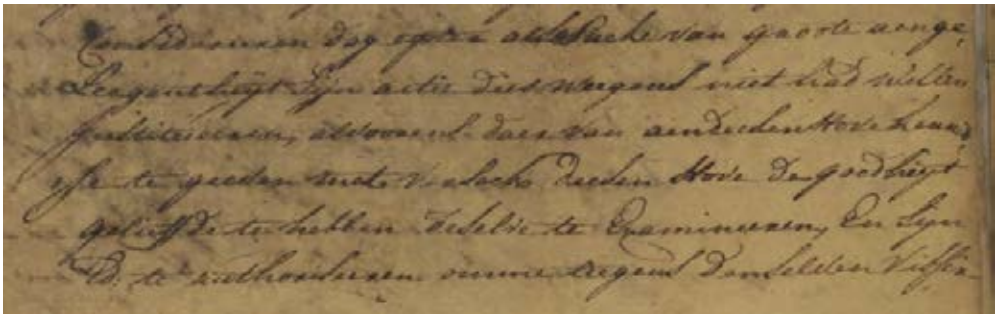

'Considereeren dog egter als sulke van groote aengleegenheijt sijn actie dies weegens niet had willen Justitueeren, alvoorens daer van aen deesen Hove kennis af te geeven met versoek deesen Hove de goedheijt gelieffde te hebben deselve te Examineeren, En sijn Ed.; te authoriseeren omme tegens den selven Visser'[69]

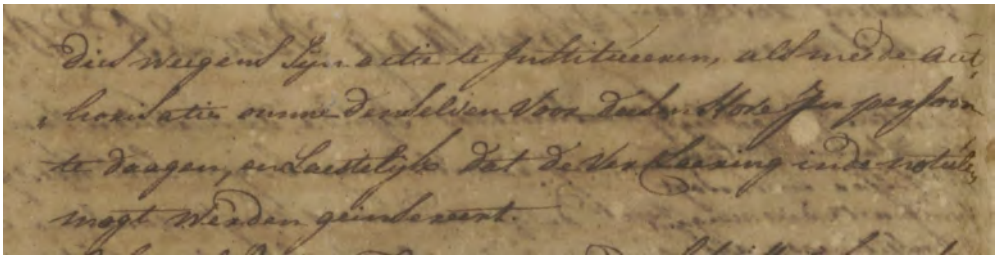

… 'dies weegens sijn actie te justitueeren, alsmede authorisatie omme den selven voor deese Hove in persoon te daagen, en laestelijk dat de verclaaring in de notulen mogt werden geinsereert.'[70]

Van Meel moest de vergaderruimte verlaten opdat men de door hem ingediende stukken kon lezen en kon overleggen. Het hof besloot om Pieterse Visser de ruimte te geven op de beschuldigingen te reageren en ook de door Van Meel ingediende stukken, ondanks diens verzoek, buiten de notulen te houden.[71]

Toevallig of niet stond op de dag dat Berwig en Tannenberger onder ede hun verklaring bestendigden, rechter Jan Pieterse Visser op eigen verzoek in de vergadering van het Hof van Criminele Justitie '[..] *en aen deesen Hove mondeling verscheijde Clagten gedaan over* [..] *m:r W:m Gerard van Meel weegens disrespectueuse behandeling aan haar Ed: in haar ampt door denselve waaren gedaan*'[72] Van Meels reactie op deze klachten ontspoorde in getouwtrek tussen Van Meel en Pieterse Visser dat de zaak van de verkrachting van Rosina Berwig-Neisser totaal overschaduwde. De naam Berwig komt zelfs, voor zover ik heb kunnen nagaan, niet meer voor in de stukken van de hoven en de Amsterdamse SvS. Sowieso is de enige reden dat deze zaak bekend is, dat Van Meel op enig moment op eigen titel een transcript van de verklaring en de bestendiging onder ede naar de directeuren van de SvS zond.[73]

Toch lijkt het erop dat Pieterse Visser zeer wel op de hoogte was van hetgeen Van Meel tegen hem zou gaan inbrengen. Op diezelfde 24e september waarop hij mondeling

zijn beklag deed, diende Pieterse Visser ook een memorie in waarin hij zijn klachten schriftelijk toelichtte. Hij eindigde dat stuk met een passage die vooruit lijkt te lopen op wat raad-fiscaal Van Meel een dag later zou inbrengen in het hof, zijn in het voorgaande opgenomen verklaringen en het verzoek om Pieterse Visser te mogen vervolgen:

> *'[..] dat soo sij iets weeten tot lasten van den ondergeschr[evene] het sij in hun prive alleen 't samen off amptshalve [..] den ondergesch: van sijn Eer goede naam & faam was 't mogelijk te berooven, dat sij sullen hebben 't selve voor deesen Ed: Agtb: Hove, haren wettelijke en competente regters met behoorlijke bewijsen voor te draegen die hier beeter de Waerheyd off de valsheijt van de beschuldinge connen doorgronden [..] en als dan soodanige actie te Justitueeren als naar regten competeerd, en sulks niet doende dat haer mag worden gelast en opgelegt een Eewig stilzwijgen op pene van straffe die EE: Agtb: sullen bevinden te behooren, Twelk doende was geteekend, J Pietersen Visser.'* [74]

Pieterse Visser waagde zich niet aan een inhoudelijke bespreking van de klachten tegen zijn eigen persoon. De nadruk op het feit dat bewijslast nodig was, en niet alleen verklaringen, volstond voor hem. Rosina Berwig-Neisser was dood, de kans dat er bewijs bestond of te vinden was, was nihil. In dit opzicht kan Pieterse Visser dan ook gelijk gehad hebben dat men een campagne tegen hem hield. Van Meel moet als raad-fiscaal immers geweten hebben dat het zeer moeilijk zou worden een zaak te beginnen op basis van niets dan een verklaring (ook nog van mensen die men als laag en minderwaardig zag in de kolonie). Het is mogelijk dat hij enige gerechtigheid voor Rosina Berwig-Neisser vond in het op zijn minst aankaarten en publiek maken van de zaak (wat hem maar deels lukte omdat de stukken buiten de notulen bleven). Het is ook mogelijk dat hij de Hernhutters inzette als wapen tegen Pieterse Visser in de heersende strijd tussen de raden.

Raadsheer Pieterse Visser vergreep zich aan de zieke Rosina Berwig-Neisser, de eerste keer in een hangmat en enkele uren later voor een tweede maal op een rustbank, aldus de Hernhutters George Berwig en Michael Tannenberger.

Waarom maakte het hof niet meer werk van de door Van Meel ingebrachte verklaring? Rosina Berwig-Neisser zal niet hoog op het prioriteitenlijstje van de heren raden hebben gestaan. Immers, wie zich vrijwillig op gelijk niveau stelde met slaafgemaakten en indianen, beschouwde men als even laag, insignificant en inwisselbaar. Mogelijk had de verdediging van Pieterse Visser - klachten over Van Meel blijven indienen - het gewenste effect. Men had zeker veel meer oog voor de strijd tussen de raden dan voor het lot van Rosina Berwig-Neisser.[75] Mogelijk had het vertrek van de getuigen George Berwig en Michael Tannenberger ermee te maken; zij verlieten Suriname eind 1739. (Steinberg & Staal 1933: 38) Al kan het evengoed zijn dat het gebrek aan daadkracht na het afleggen van hun verklaring hen tot dat vertrek dreef. Hoe dan ook waren zij niet meer bereikbaar als getuigen voor een eventuele rechtszaak.

Was het dan toch kwade opzet van Van Meel, die daarbij zijn klaarblijkelijke lichte overwicht inzette op Berwig en Tannenberger? Het is nauwelijks denkbaar dat de vrome en recht in de leer zijnde Hernhutters zich door Van Meel lieten verleiden tot zo een grove vorm van meineed, niet alleen ten overstaan van het Hof, maar ook van God ('*Soo Waerlick helpt mij God Almagtigh*'), maar uit te sluiten valt het niet. Wat wel vaststaat, is dat als hun getuigenis waarachtig was, Jan Pieterse Visser voor zijn handelen op geen enkele manier ter verantwoording is geroepen. Straffeloos kon hij zich tweemaal achter elkaar vergrijpen aan een witte ingezetene van Suriname, en toch raad blijven en gestadig uitgroeien tot een van de grootste plantagebezitters van de kolonie.

In 1744 werden kandidaten genomineerd voor een plek in het Hof van Politie. Het was toenmalig gouverneur Mauricius echter nadrukkelijk door de directeuren van de SvS verboden om Jan Pieterse Visser hiervoor te selecteren:

> *'Deze Jan Pieterse Visser stond bij de sociëteit slecht aangeschreven. De reden was waarschijnlijk dat hij gegolden had als één van de krachtigste tegenstanders van de overleden fiskaal Van Meel, zoals bekend een broer van de secretaris van de sociëteit.'* (Van der Meiden, 1987: 97)

Het betrof hier Joan Hubert van Meel, één van de zeven secretarissen uit de geschiedenis van de SvS. Fatah-Black onderstreept in zijn studie naar de SvS het belang en de macht van deze secretarissen: '*Beheer van het secretariaat was niet alleen een administratieve functie, de secretarissen behoorden tot de bestuurlijke en economische elite van Amsterdam.*' (2019: 64) De broer van de raad-fiscaal verkeerde dan ook in een ideale positie om de SvS zich tegen Pieterse Visser te laten keren. Deze laatste ondertekende in 1747 een vertoog van burgerkapiteins tegen het bestuur van gouverneur Mauricius en werd daarop de kolonie uit gezet. Het schip waarmee hij repatrieerde, verging echter, waardoor Pieterse Visser aan zijn einde kwam op zee.(Ibid.: 99-100)

2.4 Sodomie: chantage en makkelijke insinuaties met grote gevolgen

De in de jaren 30 van de achttiende eeuw opgevoerde druk op sodomieten in de Republiek ging ook gepaard met chantage. De straffen waren zo extreem dat het zeker lonend kon zijn om een man die seksueel contact zocht met een andere man daarmee te chanteren. (Noordam 1995: 314) Op 9 juli 1735 tekende Jacob Bicker-Raye in zijn dagboek op:

> *'Toen er op 9 Juli justitie werd gedaan, bevond zich onder de veroordeelden een schuitemaker, die ook tamboer bij de schutterij was. De man had herhaalde malen chantage gepleegd en werd daarom opgeknoopt. Hij en zijn 'complicen' hadden 'op losse voet' aan verscheidene menschen gezegd, dat zij 'sodomiten' waren en hun geld afgeperst, onder bedreiging het anders aan de justitie bekend te maken. Vele onnoozele menschen waren daarvan de dupe geweest en de schurken hadden hun 'orlosies', snuifdoozen en andere dingen van waarde afgetroggeld. De 'Complicen' werden streng gegeeseld en gebrandmerkt en voor zestig jaar naar het Rasphuis gezonden.'* (1935: 36)

Van der Meer haalt een zaak aan uit 1939, waarin sprake was van chantage met sodomie van twee Portugese Joden:

> *'De zaak tegen Willem Mandel in 1739 is in zijn geheel in een gewoon Confessieboek opgetekend. De man heeft een tweetal Portugese joden gechanteerd, van wie hij beweert dat ze sodomie met hem hebben gepleegd. De rechtbank moet wel enige twijfel aan die beschuldiging hebben gehad. Een van de gechanteerden heeft Mandel onmiddellijk aangegeven, de ander bevond zich in het buitenland. Uiteindelijk beschuldigde Mandel vooral zichzelf en mede op grond daarvan werd hij voor vijftig jaar eenzaam opgesloten.'* (1984: 9)

2.4.1 Veel heisa om sodomie-uitlatingen dronken Jood Haim Pavia

Ook in Suriname hadden zulke misdragingen plaats. In 1735 beschuldigde de Joodse ingezetene Haim Pavia een geloofsgenoot van het plegen van sodomie. De beschuldigde was net vertrokken met een boot, maar de zaak nam men, zoals te doen gebruikelijk, zo hoog op dat men de boot achterhaalde en de beklaagde naar de gevangenis in Fort Zeelandia liet brengen. Op zaterdag 26 november 1735 bracht tijdelijke raad-fiscaal mr. Willem Gerard van Meel het Hof van Politie en Criminele Justitie op de hoogte:

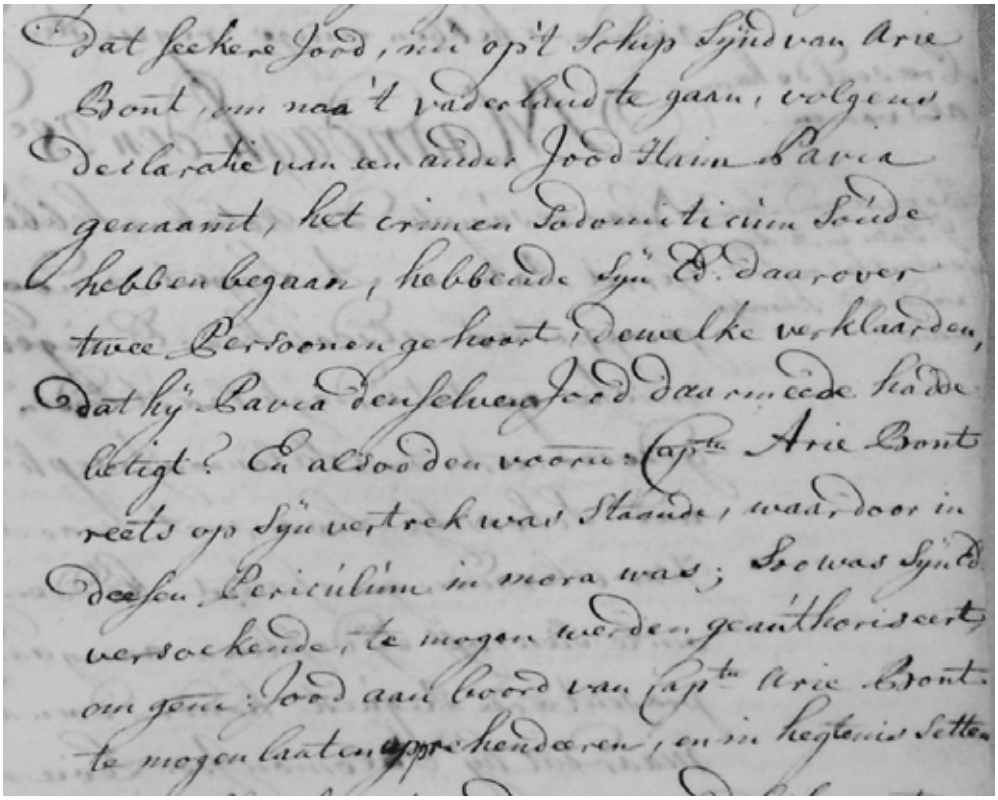

'[..] dat seekere Jood, nu op 't schip sijnd van Arie Bont, om na 't vaderland te gaan, volgens declaratie van een ander, Jood Haim Pavia genaamt, het crimen sodomiticum soude hebben begaan, hebbende sijn Ed: daarover twee persoonen gehoort, dewelke verklaarden, dat hij Pavia denselven Jood daar meede hadde betigt. En alsoo den voorn: cap.tn Arie Bont reets op sijn vertrek was staande waardoor in deesen periculum in mora was; soo was sijn Ed: versoekende, te mogen werden geauthoriseert, om gem: Jood aan boord van cap.tn. Arie Bont te mogen laaten apprehendeeren, en in hegtenis setten.'[76]

Twee dagen later, op 28 november liet Van Meel het hof weten hem te zullen arresteren:

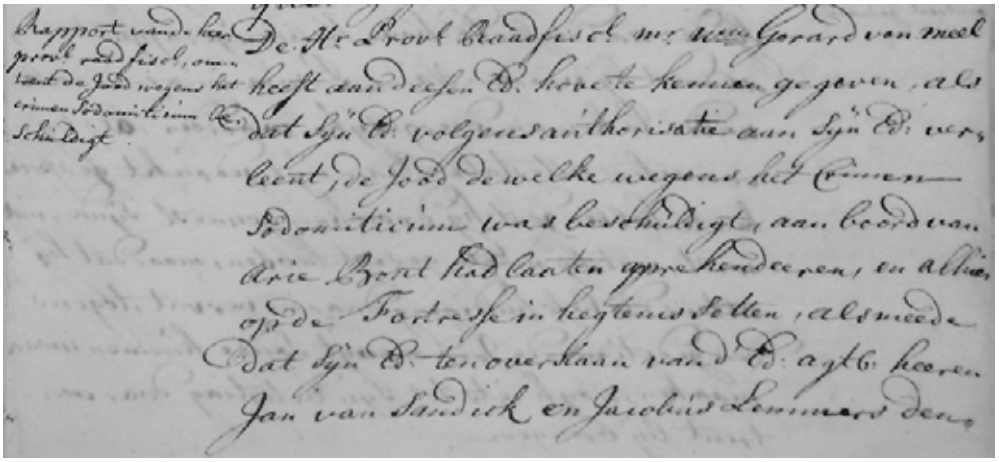

Rapport van de Heer Provt Raadsel: mr: Gerard van meel provt raadsel, om trent de Jood wegens het crimen Sodomiticum schuldigt.

De Hr Provt Raadsel: mr: Gerard van meel heeft aan dezen Ed: hove te kennen gegeven, als dat Syn Ed: volgens authorisatie aan Syn Ed: verleent, de Jood de welke wegens het Crimen Sodomiticum was beschuldigt, aan boord van Arie Bont had laaten apprehendeeren, en alhier op de Fortresse in hegtenis setten, alsmeede dat Syn Ed: ten overstaan vande Ed: agtb: heeren Jan van Sandick en Jacobus Lemmers den

'[..] als dat sijn Ed: volgens authorisatie aan sijn Ed: verleent, de Jood de welke wegens het crimen sodomiticum was beschuldigt, aan boord van Arie Bont had laaten apprehendeeren, en alhier op de Fortresse in hegtenis setten, alsmeede dat sijn Ed: ten overstaan vande Ed: agtb: heeren Jan van Sandick en Jacobus Lemmers den selven'[77]

Weer twee dagen later liet Van Meel echter weten dat wat hem betrof niet de beklaagde, maar juist Haim Pavia een verhoor moest ondergaan:

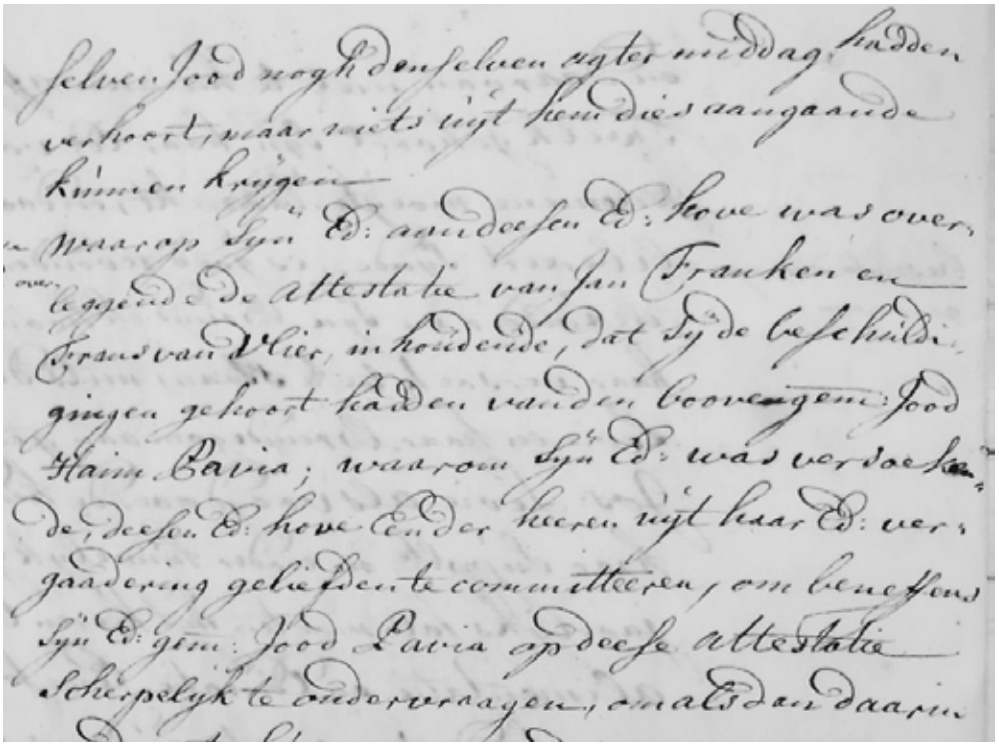

selven Jood nogh denselven agter middag hadden verhoort, maar niets uyt hem dies aangaande kunnen krijgen

Waarop Syn Ed: aan deezen Ed: hove was overleggende de attestatie van Jan Franken en Frans van Vlier, inhoudende, dat sij de beschuldigingen gehoort hadden vanden beweegen: Jood Haim Pavia; waarom Syn Ed: was verdoekende, deezen Ed: hove Eender heeren uyt haar Ed: vergaadering gelieden te committeeren, om benevens Syn Ed: gem: Jood Pavia op deeze attestatie scherpelyk te ondervraagen, en als dan daarin

‘den selven Jood nogh den selven agter middag hadden verhoort, maar niets uijt hem dies aangaande kunnen krijgen. Waarop sijn Ed: aan deesen Ed: hove was overleggende de attestatie van Jan Franken en Frans van Vlier, inhoudende, dat sij de beschuldigingen gehoort hadden van den booven gem: Jood Haim Pavia; waarom sijn Ed: was versoekende, deesen Ed: hove een der heeren uijt haar Ed: vergaadering geliefden te committeeren, om beneffens sijn Ed: gem: Jood Pavia op deese attestatie scherpelijk te ondervraagen, om als dan daarin’

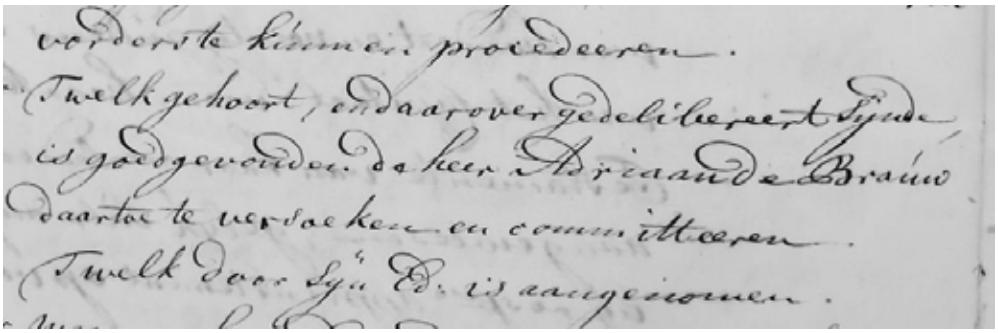
verderste kunnen procedeeren.
Twelk gehoort, en daarover gedelibereert Sijnde
is goedgevonden de heer Adriaan de Brauw
daartoe te versoeken en committeeren.
Twelk door Sijn Ed. is aangenomen.

‘verders te kunnen procedeeren. ’t Welk gehoort, en daarover gelibereert sijnde is goed gevonden de heer Adriaan de Brauw daartoe te versoeken en committeeren. ’t Welk door sijn Ed: is aangenomen.’[78]

Dat scherpe verhoor, besloot het hof, was een taak voor de heer Adriaan de Brauw. Ter plekke, maar buiten de vergaderzaal. Bij De Brauws terugkeer in de vergaderzaal nam de zaak een nieuwe wending, doordat Pavia nu zijn dronkenschap inzette:

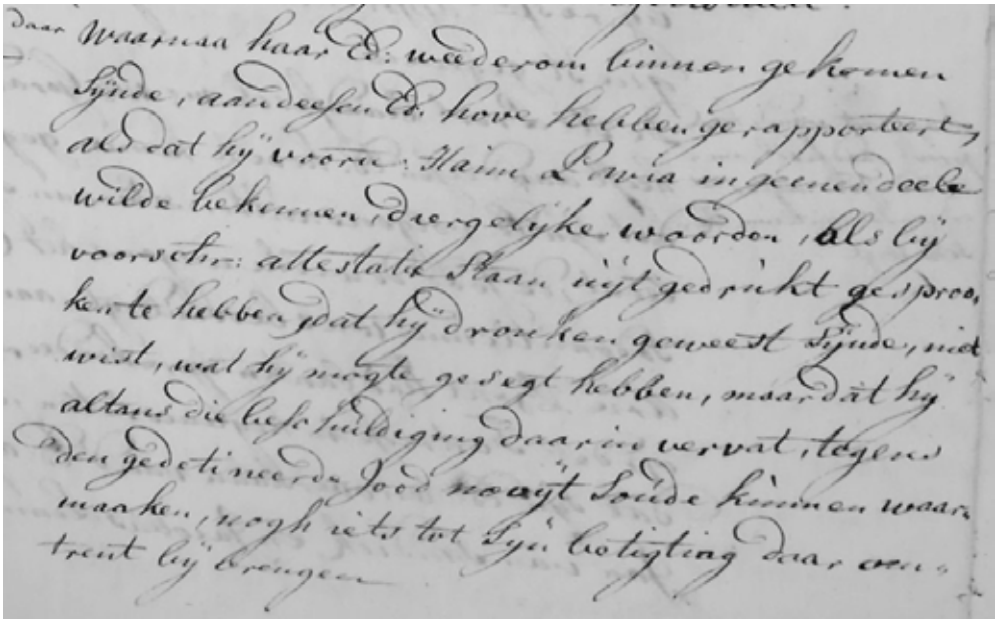
daar waarna haar Ed: wederom binnen gekomen
Sijnde, aan deesen Ed: hove hebben gerapporteert,
als dat hij voorse: Haim Pavia ingeenendeele
wilde bekennen, diergelijke woorden, als hij
voorsch: attestatie staan, nijt gedrinkt gesproo,
ken te hebben, dat hij dronken geweest sijnde, niet
wist, wat hij mogte gesegt hebben, maar dat hij
altans die lijfsbuldiging daarin vervat, tegens
den gedetineerden Jood nooijt souden kunnen waar
maken, noch iets tot Sijn betijting daar omtrent
bijbrengen

‘Waarnaa haar Ed: weederom binnen gekomen sijnde, aan deesen Ed: hove hebben gerapporteert als dat hij voorn: Haim Pavia in geenen deele wilde bekennen, diergelijke woorden, als bij voorschr: attestatie staan uijt gedrukt gesprooken te hebben, dat hij droncken geweest sijnde, niet wist, wat hij mogte gesegt hebben, maar dat hij althans die beschuldiging daarin vervat, tegen den gedetineerde Jood nooijt soude kunnen waar maaken, nogh iets tot sijn betigting daar omtrent bij brengen.’[79]

Pavia was er op geen enkele manier toe te bewegen zijn beschuldigingen te herhalen. Hij claimde dronken te zijn geweest toen hij zijn uitlatingen deed en stelde dat een dergelijke beschuldiging aan het adres van de beklaagde op geen enkele manier hard te maken viel. Het kwam hem duur te staan, want hij belandde nu zelf in het beklaagdenbankje, terwijl raad-fiscaal Van Meel om vrijspraak verzocht voor de door Pavia beschuldigde man:

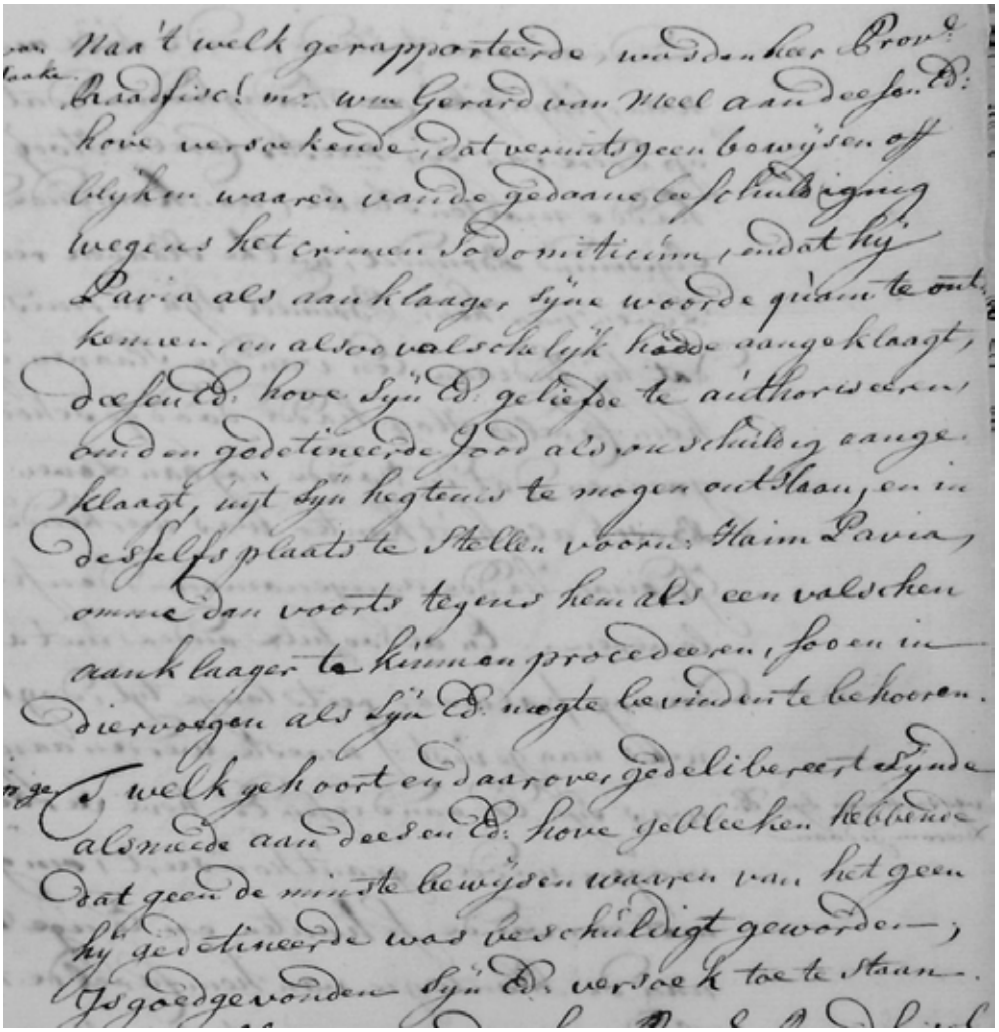
Naa't welk gerapporteerde, wordt door haar Prov.
Raadfiscal mr. wm Gerard van Meel aan deesen Ed:
hove versoekende, dat vermits geen bewijsen off
blyken waaren vande gedaane beschuldiging
wegens het crimen Sodomiticum, endat hy
Pavia als aanklaager syne woorde quam te ont-
komen, en alsoo valschelyk hadde aangeklaagt,
deesen Ed: hove Syne Ed: gelieffde te authoriseeren
omden gedetineerde Jood alsoo schuldig aange-
klaagt, uijt syn hegtenis te mogen ontslaan, en in
deselfs plaats te stellen voorn: Haim Pavia,
omme dan voorts tegens hem als een valschen
aanklaager te kunnen proceedeeren, sooven in
diervoegen als Syne Ed: mogte bevinden te behooren.
Welk gehoort en daarover gedelibereert sijnde
alsmede aan deesen Ed: hove geblecken hebbende
dat geen de minste bewijsen waaren van het geen
hy gedetineerde was beschuldigt geworden,
Is goedgevonden Syne Ed: versoek toe te staan.

'Naa 't welk gerapporteerde was den heer prov.l. raad fiscaal mr. Gerard van Meel aan deesen Ed: hove versoekende, dat vermits geen bewijsen off blijken waaren van de gedaane beschuldiging wegens het crimen sodomiticum, endat hij Pavia als aanklaager sijne woorde quam te ontkennen, en alsoo valschelijk hadde aangeklaagt, deesen Ed: hove sijn Ed: geliefde te authoriseeren om den gedetineerde Jood als onschuldig aangeklaagt, uijt sijn hegtenis te mogen ontslaan, en in desselfs plaats te stellen voorn: Haim Pavia, omme dan voorts tegens hem als een valschen aanklager te kunnen procedeeren, soo en in diervoegen als sijn Ed: mogte bevinden te behooren.
't Welk gehoort en daarover gedelibereert sijnde alsmeede aan deesen Ed: hove gebleeken hebbende dat geen de minste bewijsen waaren van hetgeen hij gedetineerde was beschuldigt geworden.
Is goed gevonden sijn Ed: versoek toe te staan.'[80]

Hoe het afliep met Pavia, die met een valse beschuldiging van sodomie de uitvaart van een schip had gedwarsboomd en een onschuldige zwaar in het geding bracht, leert de geschiedenis niet. In de notulen van de daaropvolgende vergaderingen keert zijn naam niet terug.

2.4.2 Seks met een man of met een hond? Antonij Bastiaan 1732

Rond 20 maart 1732 was ene Antonij Bastiaan gearresteerd, verdacht van het plegen van sodomie. Bij deze zaak stuit ik echter op een gebrek aan processtukken. Op 4 april schreef De Cheusses naar de directeuren van de SvS over een man die was beschuldigd van seks met een hond. De overeenkomsten in het, overigens summiere, materiaal duiden erop dat het hier gaat over dezelfde persoon.

Bij ettelijke verhoren gaf Bastiaan tegenstrijdige verklaringen af, terwijl een bekentenis uitbleef. De raad-fiscaal wendde zich daarom tot de raden met het verzoek Bastiaan te veroordelen tot marteling teneinde een bekentenis af te dwingen. Deze 'eisch om ter tortuur te mogen brengen' is het enige bewaard gebleven stuk over deze zaak:

> *'[..] den gedetineerde op de fortresse Zelandia met naame Antonij Bastiaan bij welken eijsch zijn Ed: was concluderende dat den selven gedetineerde als niet willende bekennen 't gruwelijk feijt van sodomie waarmede hij geaccuseert word, door desen Ed: Hove mogt werden gecondemneert gebragt te werden ter Tortuur* [..]'[81]

In de achttiende eeuw raakte men gaandeweg veel minder geneigd marteling als verhoormethode in te zetten dan in de eeuwen daarvoor. Zeker in de tweede helft kwam het verkrijgen van bekentenissen op die manier zwaar ter discussie te staan. Men begon tijdens de Verlichting in te zien dat gruwelijke straffen en marteling niet alleen effect hadden op de veroordeelde, maar ook een negatieve weerslag op degenen die ze toepasten. Van hen werd immers verwacht dat zij, in tegenstelling tot de misdadigers, onschuldige zielen waren. Echter, het zich overgeven aan geweld en mishandeling corrumpeerde die onschuld. Een Zeeuwse rechtbankpresident sprak in 1777 klare taal over de pijnbank als middel om bekentenissen af te dwingen. Mr. W. Schorer omschreef in een traktaat getiteld

Vertoog over de ongerijmdheid van 't samenstel onzer hedendaagsche Regtsgeleerdheid en Praktijk de pijnbank als '[..] een natuurverkragtend wangedrogt, ten verderve bij wijlen van onschuldige in de hel uitgebroeid en door een eerloos Tyran uit dien heillozen zwavelkolk opgebaggert [..].' (Heijlidij, 1857: 40)

Op 21 april 1732 vergaderden gouverneur De Cheusses en de raden in een buitengewone zitting over onder meer deze zaak. Op basis van de door de raad-fiscaal overhandigde stukken concludeerde men ter vergadering dat de tegenstrijdigheden in de verklaringen van Bastiaan inderdaad aanleiding gaven aan te nemen dat hij niet onschuldig was. Maar men vond ook dat die tegenstrijdigheden en de daaruit voortvloeiende aannames onvoldoende waren om de man tot marteling te veroordelen. Hier kwam men echter wel voor een dilemma te staan, want als Bastiaan niet bekende en derhalve vrijspraak kreeg terwijl hij mogelijk wel sodomie gepleegd had, dan kwam het welzijn van de kolonie en al haar inwoners in gevaar.

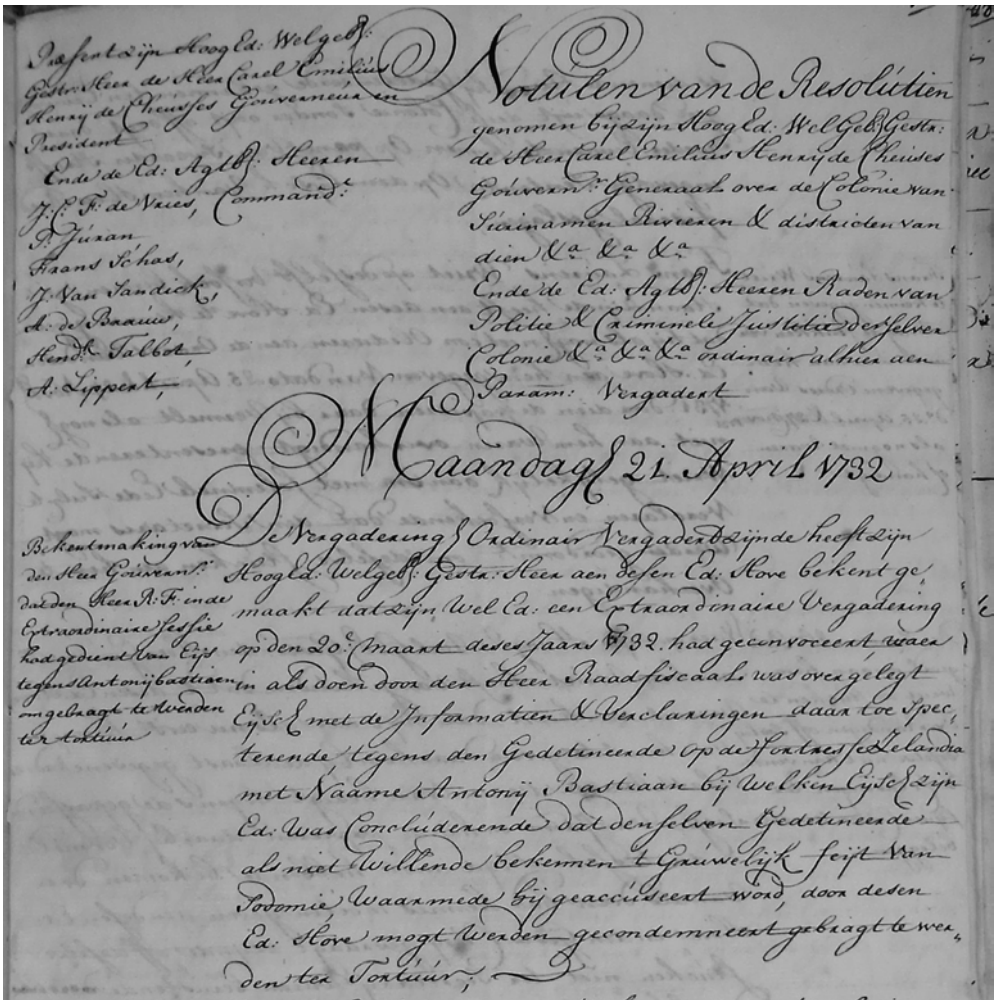
Notulen van de Resolutien genomen bij zijn Hoog Ed: Wel Geb: Gestr: de Heer Carel Emilius Henrij de Cheuses Gouverneur Generaal over de Colonie van Suiinamen Rivieren & districten van dien &c. &c. &c.
Ende de Ed: Agtb: Heeren Raden van Politie & Criminele Justitie derselver Colonie &c. &c. &c. ordinair alhier aen Param: Vergadert

Maandag 21. April 1732

De Vergadering Ordinair Vergaderende zijnde heeft zijn Hoog Ed: Wel Geb: Gestr: Heer aen desen Ed: Hove bekent gemaakt dat zijn Wel Ed: een Extraordinaire Vergadering op den 20e Maart deses Jaars 1732. had geconvoceert waer in als doen door den Heer Raad fiscaal was overgelegt Eijsch met de Informatien & Verclaringen daar toe Spectterende tegens den Gedetineerde op de Fortaresse Zelandia met Naame Antonij Bastiaan bij welken Eijsch zijn Ed: was Concluderende dat denselven Gedetineerde als niet willende bekennen t Gruwelijk feit van Sodomie waarmede hij geaccuseert word, door deses Ed: Hove mogt werden gecondemneert gebragt te werden ter Tortuur;

Bekentmaking van den Heer Gouvern: dat den Heer R. F. in de Extraordinaire sessie had gedient van Eijs tegens Antonij Bastiaan ingebragt te werden ter tortuur

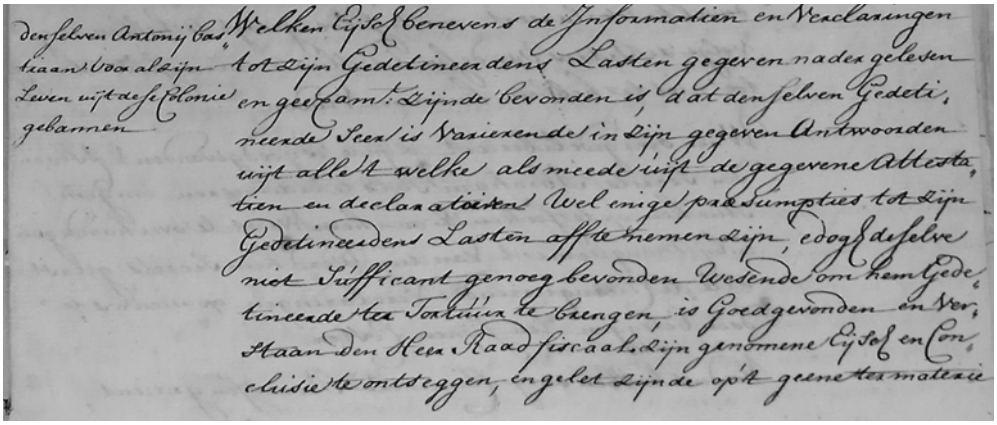
denselven Antonij Bastiaan voor al zijn Leven uijt deese Colonie gebannen

Welken Eijsch benevens de Informatien en Verclaringen tot zijn Gedetineerdens Lasten gegeven nader gelesen en geexamt: zijnde bevonden is, dat denselven Gedetineerde Seer is Variierende in zijn gegeven Antwoorden uijt allen welke als meede uijt de gegevene Attestatien en declaratien wel enige praesumpties tot zijn Gedetineerdens Lasten affte nemen zijn, edoch dezelve niet Sufficant genoeg bevonden Wesende om hem Gedetineerde ter Torture te brengen, is Goedgevonden en Verstaan den Heer Raad fiscaal zijn genomene Eijsch en Conclusie te ontseggen, en gelet zijnde op 't geene ter materie

Processtukken over deze zaak heb ik niet kunnen vinden, maar het een en ander komt aan bod in de notulen van de vergadering van gouverneur De Cheusses en de Raden van Politie en Criminele Justitie van 21 april 1732.[82]

Het gevolg van dit dilemma was dat Antonij Bastiaan weliswaar geen marteling onderging, maar wel zonder verdere vorm van proces veroordeeld. De stukken gaven geen aanleiding om marteling toe te staan, maar waren klaarblijkelijk belastend genoeg om Bastiaan per direct te veroordelen. Zoals we later (zie paragraaf 5.4) zullen zien, was dit een vrij normale gang van zaken in de rechtspraak van de achttiende eeuw. Men viel hierbij onder meer terug op de traktaten van de vooraanstaande Duitse rechtsgeleerde Benedictus Carpzovius uit de Gouden Eeuw. Als voorstander van marteling en de doodstraf beschreef hij hoe onder sommige omstandigheden en voorwaarden een harde straf noodzakelijk en gerechtvaardigd was, ook al waren de aantijgingen niet bewezen. [83] Zeker in het geval van sodomiebeschuldigingen paste men deze 'waar rook is, is vuur'-aanpak zonder verdere plichtplegingen toe.

De gouverneur en de raden besloten gezien hun dilemma om de strafeis van de raadfiscaal niet over te nemen, maar de beklaagde te verbannen:

> '[..] *den heer raad fiscaal zijn genomene eijsch en conclusie te ontseggen, en gelet zijnde op 't geene ter materie [is dienende]*'[84]

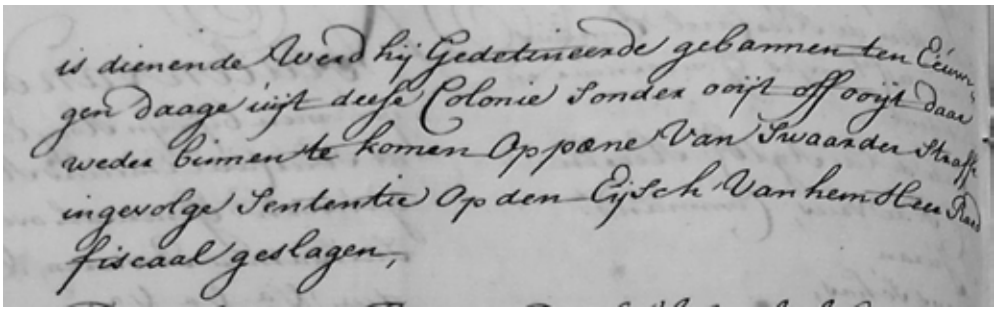
is dienende Wend hij Gedetineerde gebannen ten Eeuwigen daage uijt deese Colonie sonder ooijt offooijt daar weder binnen te komen Op pene van Swaarder straffe ingevolge Sententie Op den Eijsch Van hem Heer Raad fiscaal geslagen,

'[..] is dienende werd hij gedetineerde gebannen ten eeuwigen daage uijt deese colonie sonder ooijt off ooijt daar weder binnen te komen op pane van swaarder straffe ingevolge sententie op den eisch van hem heer raad fiscaal geslagen [..]'[85]

Ruim twee weken eerder, op 4 april 1732, schreef De Cheusses aan de directeuren over de van diefstal beschuldigde soldaat Pieter Fransche (zie paragraaf 2.2.3) en over een soldaat, beschuldigd van seks met een hond:

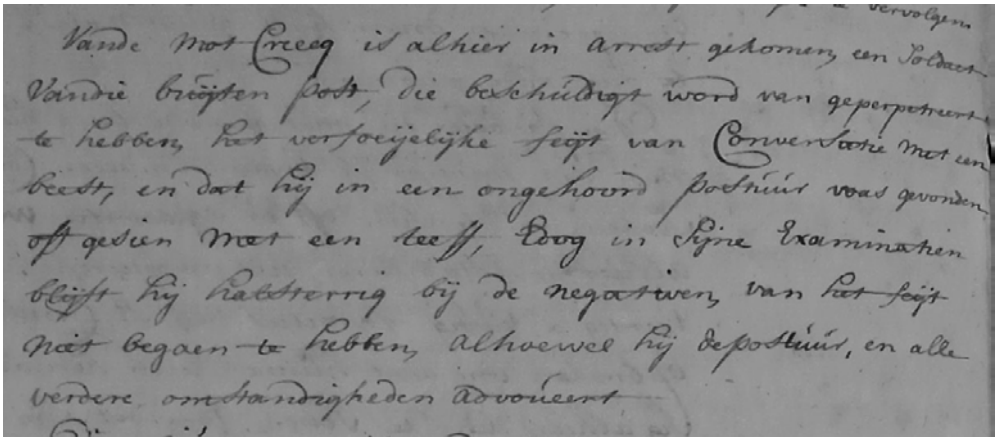
Vande Mot Creeq is alhier in arrest gekomen, een Soldaat
Vandie buijten post, die beschuldigt word van geperpetreert
te hebben, het verfoeijelijke feijt van Conversatie met een
beest, en dat hij in een ongehoord postuur vaas gevonden
off gesien met een teeff, Edog in sijne Examinatien
blijft hij halsterrig bij de negativen, van het feijt
niet begaen te hebben, alhoewel hij de postuur, en alle
verdere omstandigheden advoueert

'Van de Motcreeq is alhier in arrest gekomen een soldaat van die buijten post, die beschuldigt word van een geperpetreert te hebben het verfoeijelijke feijt van conversatie met een beest, en dat hij in een ongehoord postuur was gevonden off gesien met een teeff, edog in sijne examinatien blijft hij halsterrig bij de negativen van het feijt niet begaen te hebben, alhoewel hij de postuur, en alle verdere omstandigheden advoueert.'[86]

In zijn volgende brieven van 18 mei en 17 juni 1732 kwam De Cheusses niet terug op deze zaak, terwijl hij in eerstgenoemde brief wel de afloop van de zaak-Fransche beschreef.[87] Het is niet ondenkbaar dat De Cheusses het hier had over de zaak van Antonij Bastiaan. In de bredere zin van het woord vielen immers alle vormen van wat men als onnatuurlijke seks zag onder de noemer 'sodomie'. In de notulen die ik al citeerde, ontbreekt een specifieke beschrijving van Bastiaans daden, en met wie hij deze bedreven zou hebben. Wel wijzen de raden, net als De Cheusses, op de halsstarrige weigering ook maar iets te bekennen, en op de tegenstrijdige verklaringen. Omdat het sodomie betrof, kon deze onduidelijkheid echter niet tot vrijspraak of het seponeren van de zaak leiden – Bastiaan moest hoe dan ook van Surinaamse bodem verdwijnen.

3. De vervolging van Matthijs de Goyer

In Nederland draaide één van de beruchtste homovervolgingen in de zeventiende eeuw om de voormalige Utrechtse burgemeester Dirk de Goyer. (Van der Meer, 1995: 23-4) Of er een familierelatie bestaat, heb ik niet kunnen vaststellen, maar in Suriname draaide één van de twee grote sodomieprocessen om Matthijs de Goyer. Deze Matthijs was de zoon van Johan de Goyer, de gouverneur van Suriname die het plakkaat over witte vrouwen en creoolse mannen uitvaardigde en wiens brandschatting, gedaan in 1712 aan de Franse admiraal Cassard, zijn latere opvolger De Cheusses twintig jaar na dato nog kopzorgen bezorgde. Onder De Cheusses werd zoon Matthijs veroordeeld en geofferd.

3.1 Gouverneurszoon Matthijs de Goyer

Johan de Goyer was gouverneur van 19 januari 1710 tot zijn overlijden op 28 juli 1715. (Sijpestein 1854: 243) Hij heeft de arrestatie, veroordeling en executie van zijn zoon Matthijs dus niet meer mee hoeven maken. Maar het lot was zijn kinderen al eerder ongunstig gezind, want in 1710 schreef gouverneur De Goyer aan de directeuren van de SvS over het verlies van een andere zoon. Matthijs verloor daarmee op 20-jarige leeftijd een broer.

3.1.1 Broer Matthijs de Goyer al overleden in 1710, Adriaan Wiltens getuige

Op 10 september 1710 verloor gouverneur De Goyer een zoon, broer van Matthijs, aan een slopende, maar niet nader benoemde ziekte. Uit de notulen van gouverneur en raden van die periode valt op te maken dat gouverneur De Goyer op 1 september nog aanwezig was bij de vergadering, maar daarna bij zijn zieke zoon bleef.[1] Daags na het overlijden van zijn zoon was De Goyer met zijn hoofd ook alweer bij zijn plichten:

Notulen van de resolutien genomen
by de heeren Gouverneur en Raden
van politie van Suriname
Donderdag 11 Septemb: 1710

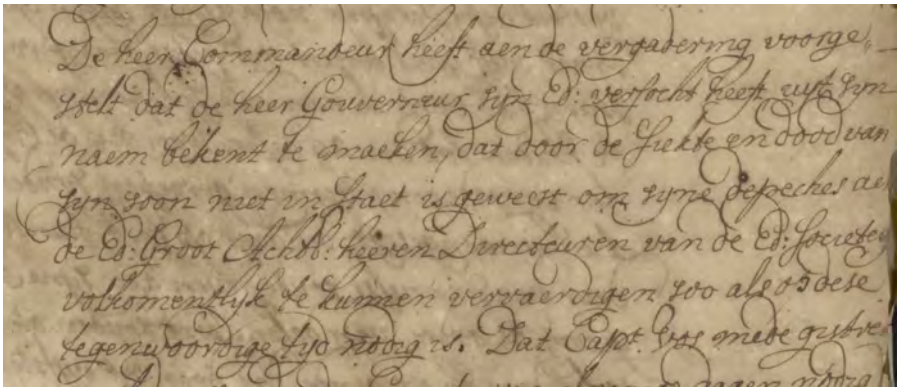

Bij de vergadering van donderdag 11 september 1710 was gouverneur De Goyer niet aanwezig, maar hij liet commandeur Raineval wel een bekendmaking doen: 'De heer Commandant heeft aan de vergadering voorgestelt dat de heer Gouverneur sijn Ed: versocht heeft uijt sijn naem bekent te maeken dat door de siekte en dood van sijn soon niet in staet is geweest om sijne depeches aen de Ed: Groot Achtb: heeren Directeuren van de Ed: societeit volkomentlijk te kunnen vervaerdigen soo alsoo dese tegenwoordige tijd nodig is. [..]' [2]

Op 21 september 1710 schreef De Goyer de brief waarmee hij de directeuren van de SvS op de hoogte bracht van het overlijden van zijn zoon. Het was voor hem 'onbedenkelijk swaer en droevig.' Het was een jongen van wie hij grote verwachtingen koesterde en die '[..] genoegsaam mijn enigste support in deese colonie [..]' was:

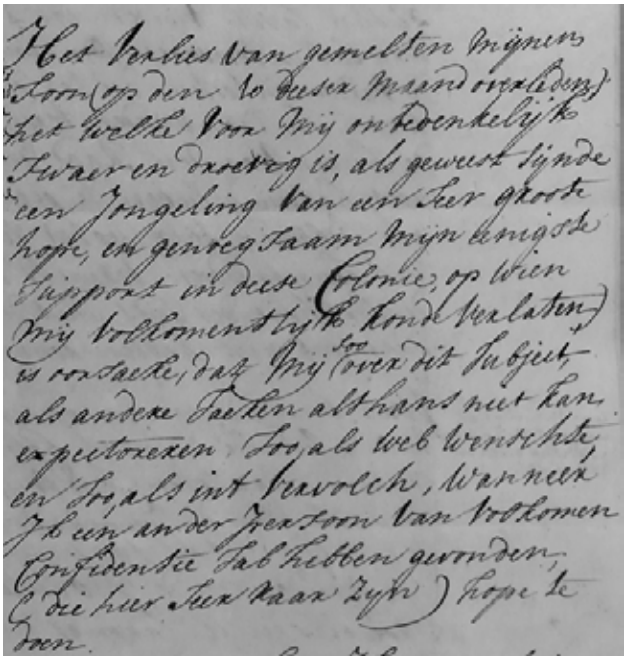

‘Het verlies van gemelten mijner soon (op den 10 deeser maand overleden) het welke voor mij onbedoenkelijk swaer en droevig is, als geweest sijnde een jongeling van een seer groote hope, en genoeg saam mijn eenigste support in deese colonie op wien mij volkomentlijk konde verlaten is oorsaeke, dat mij soo over dit subject, als andere saeken althans niet kan expectoreren. Soo als wel wenschte, en soo, als int vervolch, wanneer ik een ander persoon van volkomen confidentie sal hebben gevonden (die hier seer raar zijn) hope te doen.’[3]

De Goyer verontschuldigde zich bij zijn edele grootachtbare patronen in Amsterdam, mocht de brief niet ordentelijk overkomen op de heren. Hij was heel open naar de Amsterdamse Sociëteit en verwoordde zijn pijn aangrijpend:

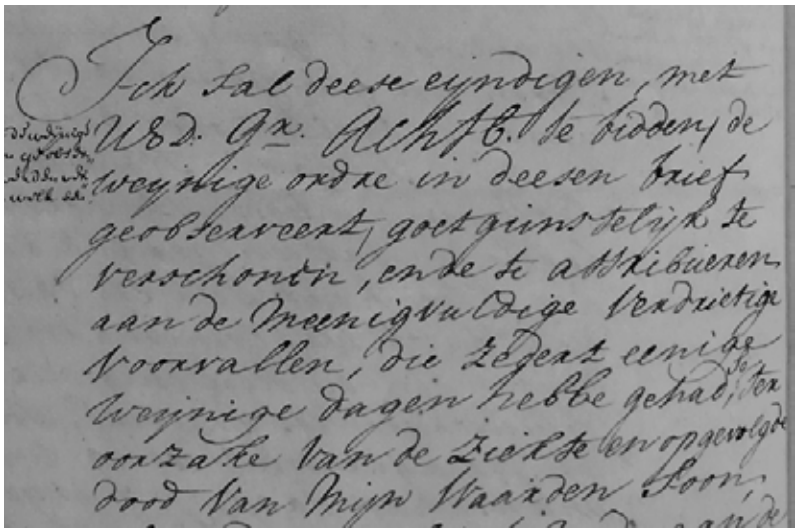
Ik sal deese eijndigen, met
UEd. Gr. Achtb. te bidden, de
weijnige ordre in deesen brief
geobserveert, goet gunstelijk te
verschonen, ende te attribueren
aan de meenigvuldige verdrietige
voorvallen, die zedert eenige
weijnige dagen hebbe gehad, ter
oorzake van de ziekte en opgevolgde
dood van mijn waarden Soon;

‘Ik sal deese eijndigen, met UEd.Gr. Achtb. te bidden, de weijnige ordre in deesen brief geobserveert, goet gunstelijk te verschonen, ende te attribueren aan de meenigvuldige verdrietige voorvallen, die zedert eenige weijnige dagen hebbe gehad, ter oorzake van de ziekte en opgevolgde dood van mijn waarden zoon.’[4]

De aangeslagen, in God gelovende Johan de Goyer eindigde zijn schrijven aan de Amsterdamse heren met opgeheven hoofd en met uiterste ambtelijk en persoonlijk respect, zoals gebruikelijk was:

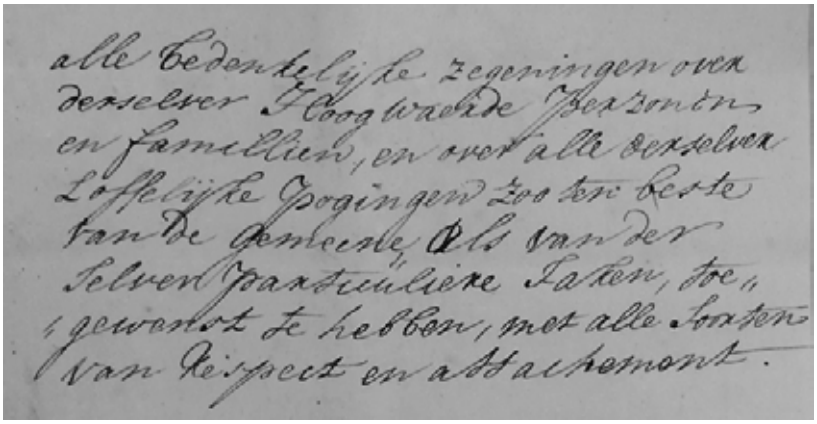
alle bedenkelijke zegeningen over
derselver Hoogwaerde Perzonen
en familliën, en over alle derselver
Loffelijke Pogingen zoo ten beste
van de Gemeene, Als van der
selven particuliere Saken, toe
gewenst te hebben, met alle soorten
van Respect en attachement.

'[..] alle bedenkelijke zegeningen over derselver Hoog waerde perzonen en famillien, en over alle derselver loffelijke pogingen zoo ten beste van de gemeene als van der selven particuliere saken, toegewenst te hebben, met alle soorten van respect en attachement.'[5]

Dat De Goyer met het overlijden van zijn zoon een belangrijke steunpilaar verloor, had te maken met de onvrede die er in die jaren in Suriname heerste over het beleid van de directeuren van de Amsterdamse SvS. Onder het bewind van De Goyer overviel de Fransman Cassard in 1712 de kolonie twee keer en kreeg hij uiteindelijk een hoge brandschatting toegekend. Deze gebeurtenis bracht allerlei onderhuidse conflicten tussen de kolonisten en de SvS aan het licht. Het waren De Goyer en zijn voorganger, nu weer commandant, De Raineval die zeer geïsoleerd kwamen te staan. De burgerofficieren in de kolonie stelden na de eerste aanval van Cassard een gemeenschappelijk schrijven op met al hun grieven over het bestuur en de SvS en stuurden dat rechtstreeks naar de Staten-Generaal. In dat rekest stelden zij dat nog langer stilzwijgen over de toestand van Suriname onverantwoord was. (Van der Meiden, 1987: 72-73) Het was Johan de Goyer die zich door de genoemde brief al twee jaar daarvoor geïsoleerd voelde in de koloniale samenleving en in zijn overleden zoon zijn enige vertrouwenspersoon zag. In die tijd was Adriaan Wiltens Raad van Politie, dezelfde man die later als raad-fiscaal de strafeis inzake Matthijs de Goyer zou formuleren:

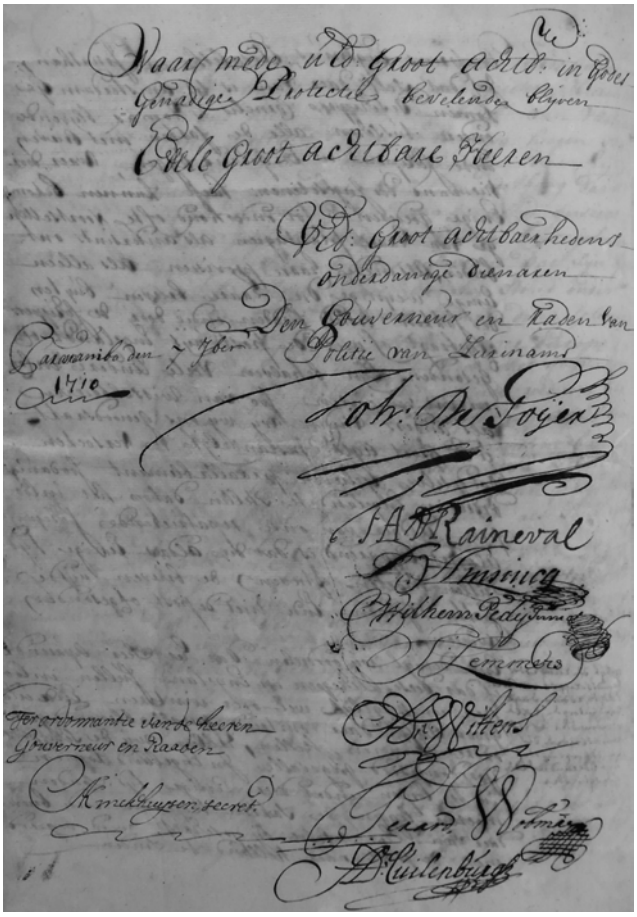

Ondertekening van een brief uit 1710 van de gouverneur en de raden van politie aan de directeuren van de SvS. Wiltens zou ruim twee decennia later de zoon van gouverneur De Goyer half laten wurgen, levend verbranden en in zee gooien.[6]

3.1.2 Matthijs de Goyer, als ambtenaar door De Cheusses ontslagen

Her en der kon ik wat terugvinden over de functies die Matthijs de Goyer vervulde als ambtenaar in dienst van het gouvernement. Daarbij stuitte ik ook op een eerste confrontatie tussen De Goyer en De Cheusses, die hem uit al zijn betrekkingen in 's lands dienst ontsloeg, meer dan een jaar voordat hij hem liet arresteren op verdenking van sodomie.

Matthijs was al ambtenaar in de tijd dat zijn vader nog gouverneur was en mogelijk ook al daarvoor. Dit bleek uit de volgende documenten, waarin staat dat Matthijs de Goyer aan het eind van het eerste jaar van zijn vaders bewind de functie van secretaris van het gouvernement vervulde

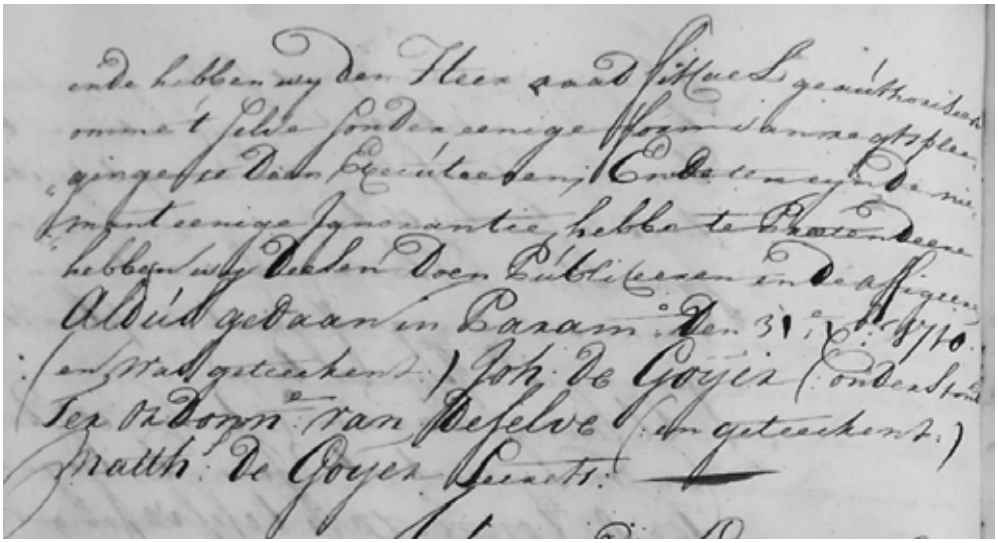

Matthijs de Goyer ondertekende als secretaris op 31 december 1710 een ordonnantie van zijn vader.[7]

Mogelijk bekleedde Matthijs de Goyer dit ambt al onder de voorganger van zijn vader, François Anthony de Rayneval, ad-interimgouverneur van 1707 tot 1710 (Sijpestein, 1854: 243). Begin 1711 blijkt Matthijs vervangen te zijn door iemand uit de familie Kinkhuijsen:

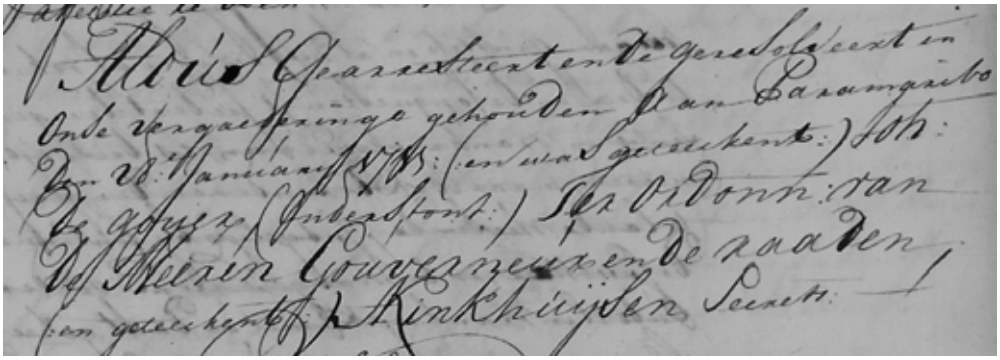

Ondertekening van de eerder beschreven resolutie inzake relaties tussen blanke vrouwen en slaafgemaakte mannen, d.d. 28 januari 1711, Kinkhuijsen ondertekende als secretaris.[8]

In 1723 deed gouverneur Temming een beroep op de directeuren van de SvS om een klein traktement beschikbaar te stellen voor een zogeheten 'equipage-meester'. Deze ambtenaar zou het werkvolk moeten controleren '[..] *want de blancke werkluijden loopen meest leedig en gebruijken daer en booven de Negers die bij haar zijn tot haer particulieren dienst*

in plaedtse van deselve te onderwijsen.'[9] Als onderbouwing vertelde Temming erbij dat hij al langer dan een half jaar geen witte kuiper meer in dienst had genomen, maar dit werk liet doen '*door een van d Ed Societeits negers*'. Blijkbaar was Temming zo tevreden over het werk van de slaafgemaakten, of zo ontevreden over het werk van de witten, dat hij overwoog hetzelfde te doen met de smid en de timmerlieden '*soo ras de negers gemelde ambachten sullen kunnen*'.[10] Temming stelde aan de directeuren voor Matthijs de Goyer voor deze functie in aanmerking te laten komen:

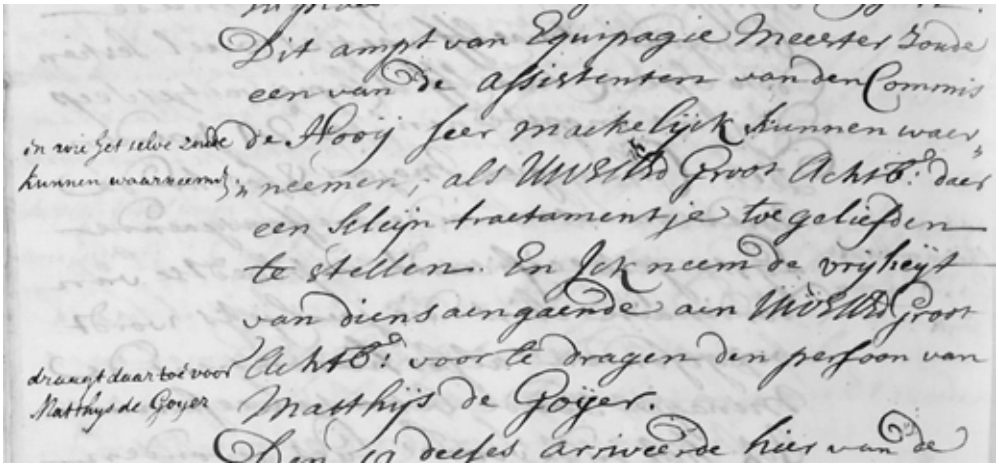
Dit ampt van Equipagie meester zoude
een van de assistenten van den Commis
de Hooij seer mackelijk kunnen waer-
neemen, als UWE Ed: Groot Achtb: daer
een kleijn traetamentje toe geliefden
te stellen. En Ick neem de vrijheijt
van diens aengaende aen UWE Ed: Groot
Achtb: voor te dragen den persoon van
Matthijs de Goyer.

in wie het selve zoude kunnen waarneemen

draagt daar toe voor Matthijs de Goyer

'Dit ampt van Equipagie meester zoude een van de assistenten van den Commis de Hooij seer mackelijk kunnen waernemen, al UWE Ed: Groot Achtb: daer een kleijn tractamentje toe geliefden te stellen. Em ick neem de vrijheijt van diens aengaende aen UWE Ed: Groot Achtb: voor te dragen den persoon van Matthijs de Goyer.'[11]

Uit een brief van De Cheusses uit 1728 blijkt dat De Goyer inderdaad een aanstelling kreeg als equipagemeester, maar dat hij die functie zo slecht vervulde dat ontslag volgde bij order van de directeuren van de SvS. Bij het gouvernement had men De Goyer daarop aangesteld als tijdelijke suikerkeurmeester. De Goyer verzocht de nieuwe gouverneur om hem definitief in die functie aan te stellen, maar dat was De Cheusses niet van plan tenzij De Goyer iets aan zijn gedrag zou veranderen:

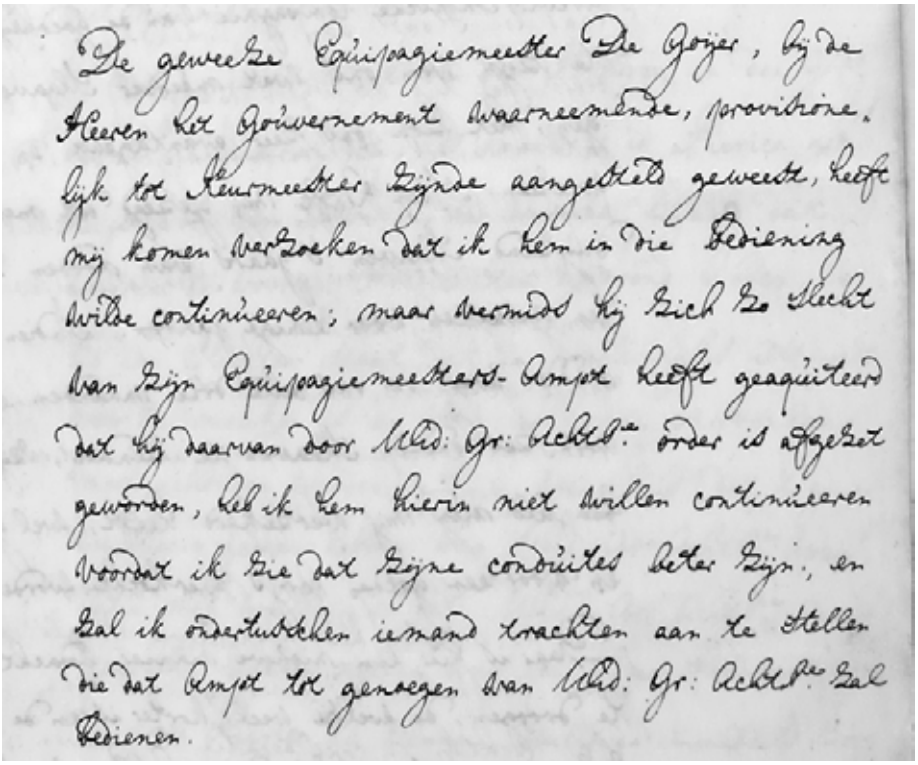

De geweeze Equipagiemeester De Goyer, bij de
Heeren het Gouvernement waarneemende, provisione-
lijk tot Keurmeester zijnde aangesteld geweest, heeft
mij komen verzoeken dat ik hem in die Bediening
wilde continueeren; maar vermits hij zich zo slecht
van zijn Equipagiemeesters-Ampt heeft geaquiteerd
dat hij daarvan door UEd: Gr: Achtb:e orde is afgezet
geworden, heb ik hem hierin niet willen continueeren
voordat ik zie dat zijne conduites beter zijn, en
zal ik ondertusschen iemand trachten aan te stellen
die dat Ampt tot genoegen van UEd: Gr: Achtb:e zal
bedienen.

'De geweeze Equipagiemeester De Goyer, bij de Heeren het Gouvernement waarneemende, provisionelijk tot keurmeester zijnde aangesteld geweest, heeft mij komen verzoeken dat ik hem in die bediening wilde continueeren; maar vermits hij zich zo slecht van zijn Equipagiemeesters-Ampt heeft geaquiteerd dat hij daarvan door UEd: Gr: Achtb:e orde is afgezet geworden, heb ik hem hierin niet willen continueeren voordat ik zie dat zijne conduites beter zijn, en zal ik ondertusschen iemand trachten aan te stellen die dat Ampt tot genoegen van UEd: Gr: Achtb:e zal bedienen.'[12]

Het gouverneursjournaal van 15 februari 1729 vermeldt het ontslag van De Goyer als provisioneel keurmeester.[13] In Amsterdam verschenen in die jaren zogeheten naamboekjes met daarin opgenomen de ambtenaren, hoog en laag, in dienst in Oost- en West-Indië. Uit de boekjes van 1725 en 1727 blijkt dat Matthijs de Goyer in die jaren en in ieder geval al in 1723 in dienst was als assistent-commies en compagniemeester. In het boekje van 1730, over het jaar 1729, komt hij niet meer voor.[14]

3.1.3 Matthijs de Goyer als plantage-eigenaar

In 1718 was Matthijs de Goyer mede-eigenaar van 64 inheemse (Indianen) en Afrikaanse slaafgemaakten. Van deze groep waren er 53 ouder dan 12 jaar en 11 jonger. Ook stonden twee witten bij hem ingeschreven, getuige de Generale Lijst der Hoofdgelden van dat jaar:

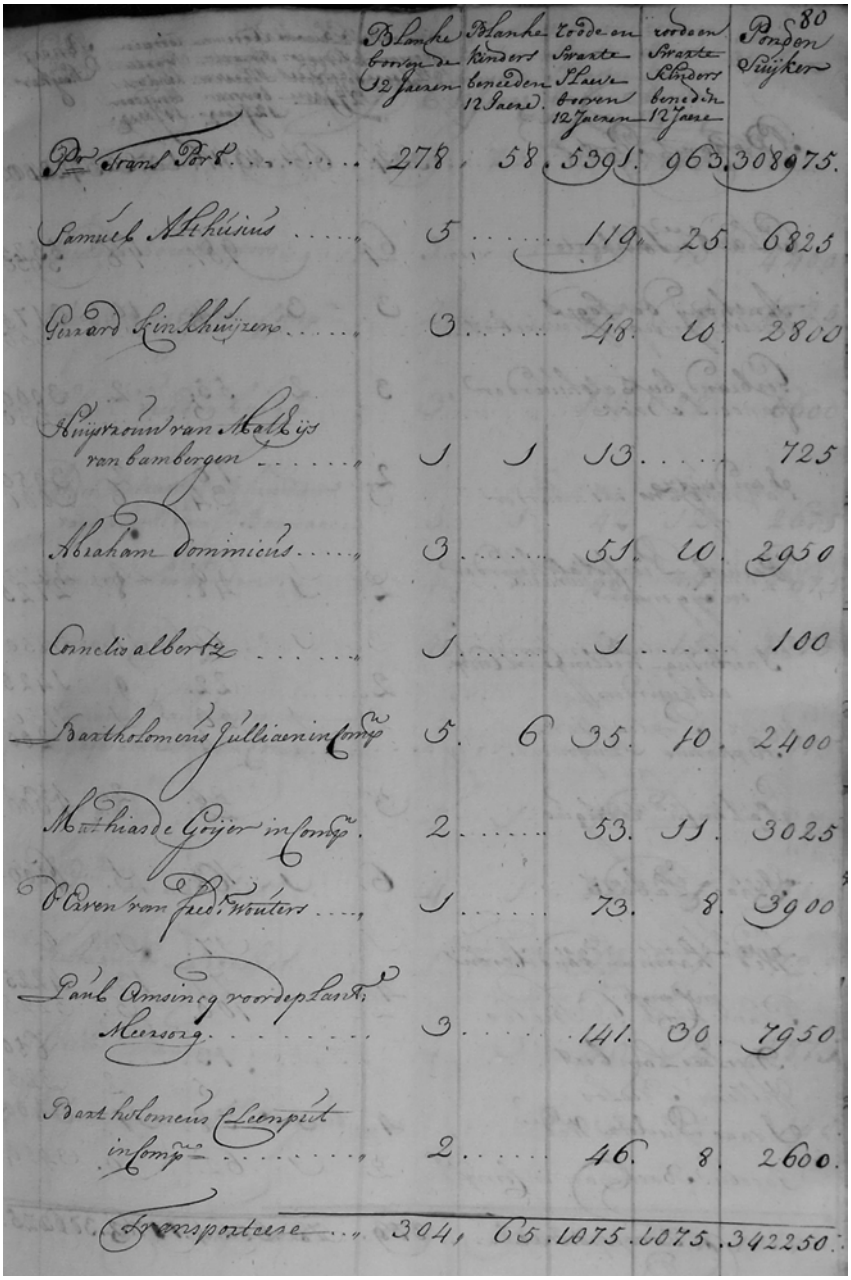

	Blanke boven de 12 Jaeren	Blanke kinders beneeden 12 Jaeren	Zoode en Swarte Slaeve boven 12 Jaeren	zoodeen Swarte Slaeve kinders beneeden 12 Jaere	Ponden Suijker
Pr. Frans Post	278	58	5391	963	308075
Samuel Atkinius	5		119	25	6825
Gerard Kinkhuijzen	3		48	10	2800
Huijgreenu van Matthijs van bamberger	1	1	13		725
Abraham dominicus	3		51	10	2950
Cornelis albertz	1		1		100
Bartholomeus Julliaen in comp.	5	6	35	10	2400
Matthias de Goyer in comp.	2		53	11	3025
Oliven van Jed. Wouters	1		73	8	3900
Paul Amsinck voor op Land. Meersong	3		141	30	7950
Bartholomeus Lampit in comp.	2		46	8	2600
Transportase	304	65	1075	1075	342250

Generale Lijst der Hoofdgelden van 1718 (vierde van onder).[15]

NR	ANNUM	NAME_OWN	TOT_OWN-IMP	TOT_ENSL-IMP	OWN >12-OR	OWN <12-OR	ENSL >12-OR	ENSL <12-OR	SUG-OR	SUG-IMP	GLD-IMP	DEVIAT-IMP	ESTIM_DEATH-IMP	PLANT	LOC	MAINPROD	ACCNR	INVNR	PAGENR
6177	1716	Mathijs de Goijer; in comp	2	63	2		52	11	2975	2975	148,75	66		4 Beekhuizen	Suriname	sugar	1.05.03	244	103
6501	1717	Mathijs de Goijer; in comp	2	64	2		53	11	3025	3025	151,25	67		4 Beekhuizen	Suriname	sugar	1.05.03	245	80
6828	1718	Mathijs de Goijer; in comp	2	69	2		59	10	3300	3300	165	72		4 Beekhuizen	Suriname	sugar	1.05.03	246	166
7170	1719	Mathijs de Goijer; in comp	3	66	3		55	11	3175	3175	158,75	69		4 Beekhuizen	Suriname	sugar	1.05.03	247	620
7521	1720	Mathijs de Goijer; in comp	4	75	4		60	15	3575	3575	178,75	79		4 Beekhuizen	Suriname	sugar	1.05.03	248	315
7821	1721	Mathijs de Goijer; in comp	0	12			8	4	500	500	25	13		1			1.05.03	249	230A
8165	1722	Mathijs de Goijer; in comp	0	11			7	4	450	450	22,5	12		1			1.05.03	250	[149]6
8522	1723	Mathijs de Goijer; in comp	0	2			2		100	100	5	2		0			1.05.03	251	115-6
8877	1724	Mathijs de Goijer	0	3			3		150	150	7,5	3		0			1.05.03	252	194

In de database van de Generale Lijsten der Hoofdgelden 1693-1733 (GLdH-database, beschikbaar op de website dutchslaverytaxsuriname.com) komt Matthijs de Goyer voor nadat zijn vader was overleden, van 1716 tot en met 1724. Tot en met 1723 staat hij als 'in comp' vermeld, wat wil zeggen dat hij zijn plantagebezit deelde met anderen. Uit een inventaris van de plantage Beekhuizen uit 1720 (zie volgende pagina) blijkt dat Benjamin Beeke eigenaar was, voor 1/4e deel op eigen titel en voor 3/4e als eigenaar 'Nomine Uxoris', de term waarmee destijds bezittingen van de vrouw op naam van haar man werden geregistreerd. Deze 3/4e was het eigendom van Matthijs de Goyer, Maria de Goyer en de overleden Hermanus de Goyer.

Over het algemeen wordt op basis van de naam aangenomen dat deze plantage is gesticht en vernoemd door Benjamin Beeke. (zie o.a. Dikland, 2001: 1-2) De vroege geschiedenis van de plantage is echter nog niet helder te krijgen. De GLdH-database vermeldt Beeke pas vanaf 1721. Gebaseerd op de suikerlijsten die vanaf 1706 beschikbaar zijn, kon worden vastgesteld dat de eigenaar of beheerder van Beekhuizen tot 1713 Cornelis Lippens was en vanaf 1713 diens erven. Op de GLdH van 1706 (en ook 1705) staat Lippens expliciet vermeld als 'in huwelijk hebbende de weduwe Hendrik Mulder'. Doorgaans betekent dit dat Lippens het plantage-eigendom verwierf via dit huwelijk, wat Hendrik Mulder de voorgaande eigenaar van de plantage zou maken. Mulder staat in de GLdH-database dan weer vermeld vanaf 1693 en gezien het voorgaande in combinatie met de opbouw van de aantallen slaafgemaakten is er geen reden om aan te nemen dat het hier een andere plantage dan Beekhuizen betreft. Hoewel een direct bewijs hiervoor ontbreekt, ziet het ernaar uit dat Benjamin Beeke tegen 1720 al langere tijd niet de hoofdeigenaar was van de plantage.

Pas vanaf 1712 vermelden de GLdH dat de plantage in compagnie wordt bezeten. Uit documenten betreffende een rechtszaak in Amsterdam (met een veroordeling van Benjamin Beeke tot een betaling), blijkt dat hij via zijn huwelijk met Johanna Aletta de Goyer executeur was van het testament van de weduwe van de voormalige gouverneur Johan de Goyer. Mogelijk was de vroegere gouverneur de

andere partij in de compagnie die Beekhuizen vanaf 1713 in bezit had. Of Hendrik Mulder, diens weduwe en Cornelis Lippens waren allen representant van Benjamin Beeke, of huurders of administrateurs van de plantage.

Hoe dan ook was Matthijs de Goyer van 1716 tot en met 1720 degene die genoteerd werd als de eigenaar van Beekhuizen. In die tijd nam het aantal slaafgemaakten op de plantage met bijna 1/3e toe. In 1723, het jaar waarin men gouverneur Temmink vroeg Beeke aan zijn verplichtingen te houden, ging de plantage over in handen van Gerrit Pater.[16]

Op 23 maart 1720 vond er een inventarisatie plaats van de *plantage Beekhuijsen* door de Raad van Politie en Criminele Justitie.

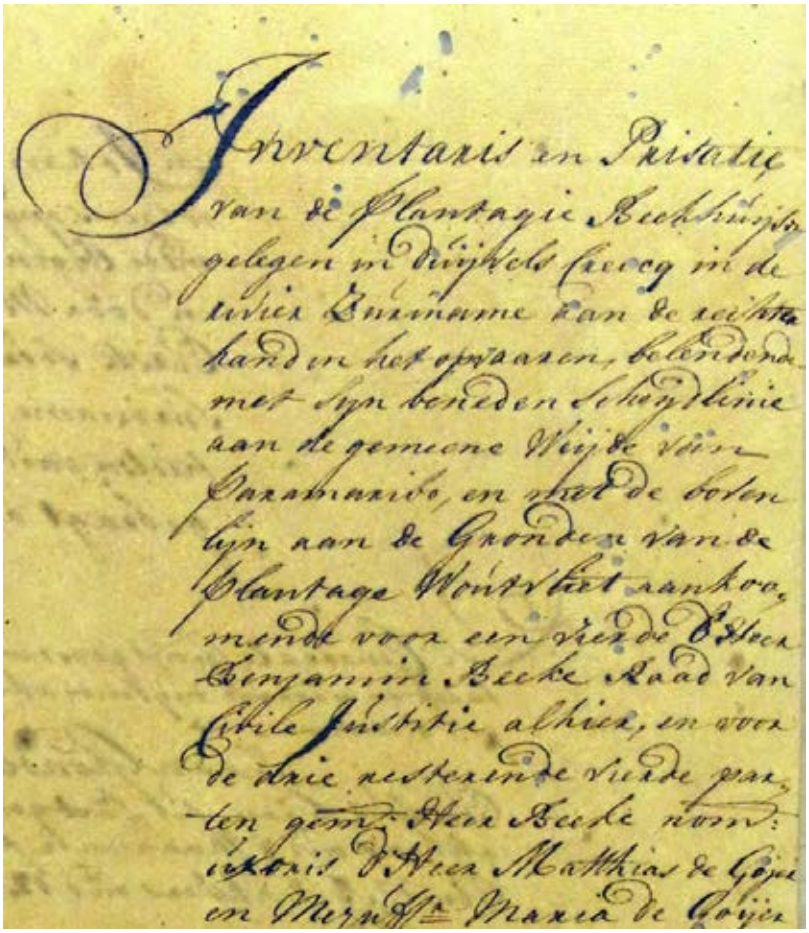
Inventaris en Priseatie
van de Plantagie Beekhuijsen
gelegen in Rijkels Creeq in de
rivier Suriname van de rechter
hand en het opvaren, bekendom
met sijn beneden Schegdenie
aan de gemeene Wijde van
Paramaribo, en strekt de boven
lijn aan de Gronden van de
Plantage Wonderlust aankoo,
mende voor een vierde Heer
Benjamin Beeke Raad van
Civile Justitie alhier, en voor
de drie resterende vierde par,
ten gem. Heer Beeke nom:
istoris Heer Matthias de Goijer
en Mevr. Maria de Goijer

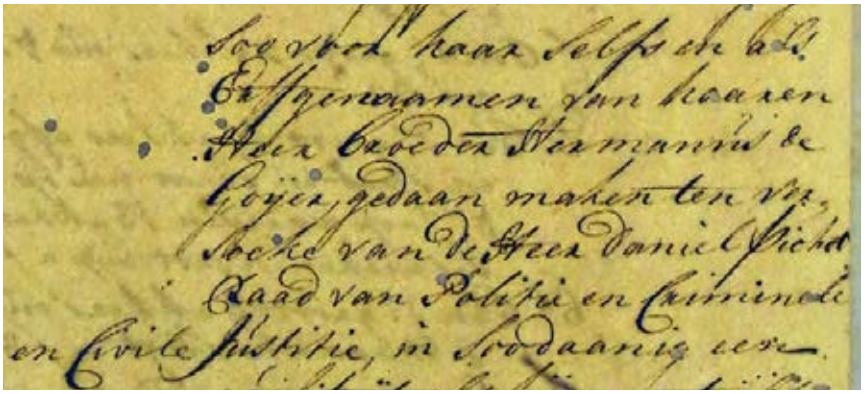

'Inventaris en prisatie van de plantagie Beekhuijsen gelegen in duijvels creeq in de rivier Zuriname aan de rechterhand in het opvaaren, belendende met sijn beneden scheydslinie aan de gemeene Weijde van paramaribo en met de bovenlijn aan de Gronden van de plantage Woutvliet aankoomende voor een vierde de Heer benjamin Beeke Raad van Civile Justitie alhier, en voor de drie resterende vierde parten gem[elde] heer Beeke nom.[?] [cum suis] d'Heer Matthias de Goyer en Mejuff=r Maria de Goyer soo voor haar selfs en als Erffgenaamen van haaren Heer broeder Hermanus de Goyer gedaan maken ten verzoeke van de Haar daniel pichot Raad van Politie en Criminele en Civile Justitie in soodaanig een [..]'[17]

Plantage Beekhuizen was voor driekwart in bezit van Johan de Goyer. Zijn homo-zoon werd geofferd voor God. 'Van links naar rechts: botenhuizen, plantagehuis (achter de bomen), en suikerfabriek aan de Dominékreek. 18e eeuws schilderij in het bezit van de familie Six.' (Dikland, 2001: 4)

3.2 De rechtszaak tegen Matthijs de Goyer

Raad-fiscaal Adriaan Wiltens stuurde op 17 maart 1731 een afschrift van de processtukken rond de sodomierechtszaak tegen Matthijs de Goyer en anderen naar de directeuren van de Amsterdamse Sociëteit.[18] Het gerechtelijk vooronderzoek en de verhoren vonden begin februari 1731 plaats en waren een taak voor Wiltens, ten overstaan van de commissie die zich over deze zaak boog. De commissie bestond uit gouverneur De Cheusses zelf en de commandant van de militie en raad van het Hof van Politie en Criminele Justitie Johan Cornelis François de Vries. De stukken werden opgemaakt en ook getekend door secretaris Pieter Braet en de gezworen klerk Theodorus Robard.

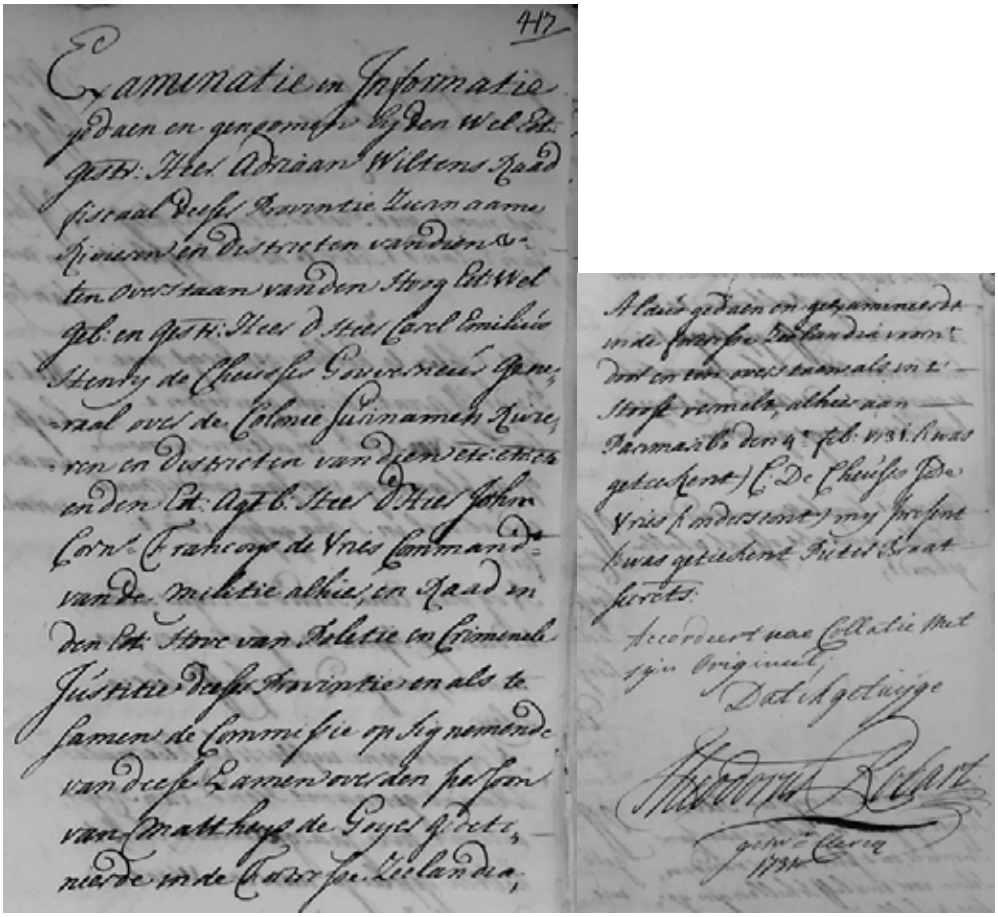

De op ieder verhoor terugkerende aanhef en ondertekening, deze overgenomen uit het verhoor van Matthijs de Goyer op 4 februari 1731.[19]

Uit de stukken blijkt niet hoe de zaak aan het licht kwam. Zoals we in paragraaf 2.1.3 zagen, moet de zaak al in januari 1731 bekend zijn geweest vanwege de resolutietekst voor de biddag van dat jaar. Uit de notulen van de gouverneur en raden van politie blijkt dat men het besluit tot het houden van de biddag nam op 29 januari, goedkeuring voor de formulering van de tekst volgde een dag later. In diezelfde notulen is, in aanloop naar deze biddagtekst en de arrestatie van Matthijs de Goyer een paar dagen later, niets te vinden over de sodomie.[20] In de brief die De Cheusses op 28 februari 1731 aan de directeuren van de SvS schreef, blijkt dat hij het nieuws over sodomieplegers in Suriname persoonlijk hoorde en dat hij daarop De Goyer liet arresteren op 4 februari 1731:

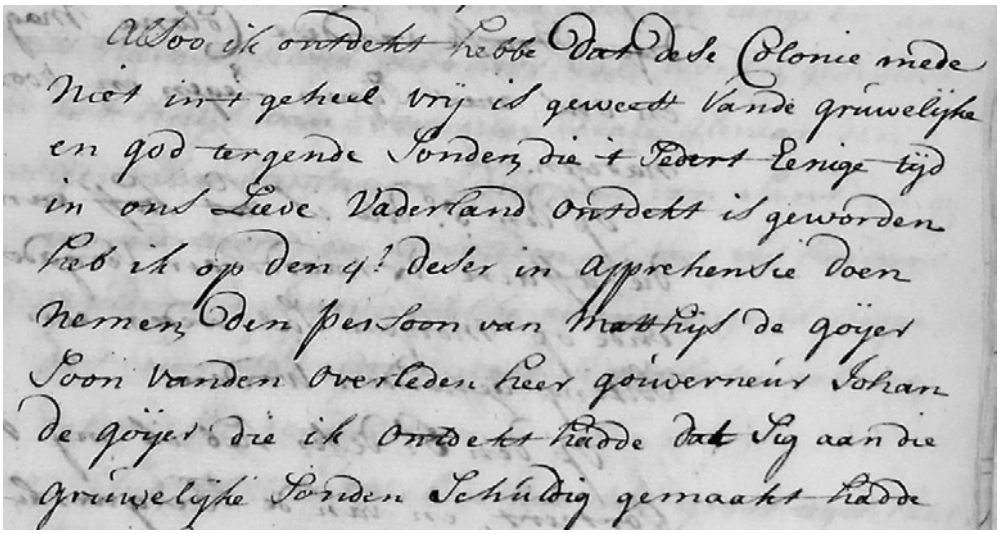
Alsoo ik ontdekt hebbe dat dese Colonie mede
niet in 't geheel vrij is geweest vande gruwelijke
en god tergende Sonden, die 't Sedert Eenige tijd
in ons Lieve Vaderland ontdekt is geworden
heb ik op den 4! deser in apprehensie doen
nemen, den persoon van Matthijs de goyer
Soon vanden overleden heer gouverneur Johan
de goyer die ik ontdekt hadde dat sig aan die
gruwelijke Sonden Schuldig gemaakt hadde

De Cheusses aan de directeuren van de SvS: 'Alsoo ik ontdekt hebbe dat dese colonie mede niet in 't geheel vrij is geweest van de gruwelijke en god tergende sonden die 't sedert eenige tijd in ons lieve vaderland ontdekt is geworden heb ik op den 4 deser in apprehensie doen nemen den persoon van Matthijs de Goyer, soon van den overleden heer gouverneur Johan de Goyer die ik ontdekt hadde dat sig aan die gruwelijke sonden schuldig gemaakt hadde [..]'[21]

Na zijn arrestatie volgden snel arrestatie en verhoor van vrijwel alle mannen die De Goyer in zijn verhoren op 4, 5 en 6 februari noemde, te weten:

Op 4 februari 1731:
Jan Brouwer (44)
Hendrik Dalendorp (22)
Hendrik Heyns (21)
Hendrik van Rees (33)
Govert van Vliet (omtrent 29)

Op 5 februari 1731:
Jan Brouwer
Christiaan Jurkas (33)
Matthijs Balkman (36)
Govert van Vliet

Op 6 februari 1731:
Jan Brouwer

Op 9 februari 1731:
Jan Brouwer

Op 27 februari 1731:
Jan Gerritz van Susteren, bijgenaamd 'coopman'

Een typisch detail in deze zaak is dat deze in dienst stond van het uitwassen van zonden die de toorn van God over de kolonie konden afroepen, maar dat men voor de eerste verhoren ook een zonde beging: 4 februari 1731 viel op een zondag. De Cheusses respecteerde dus niet de zondagsrust voor deze zaak. Dit terwijl juist hij, zoals we zagen in het voorgaande hoofdstuk, zo vreesde voor de toorn van God die over de kolonie zou kunnen neerdalen. Mogelijk wilde hij voorkomen wat bijna een jaar eerder in Kampen was gebeurd. Daar had de baljuw de zondagsrust wel gerespecteerd toen de sodomietenzaken aan het rollen gebracht werden. In tegenstelling tot zijn collega in Heusden ging hij niet op zondag 7 mei, maar pas op maandag 8 mei over tot arrestaties. Het gevolg was dat vier van de verdachten de gelegenheid te baat namen de stad te ontvluchten. (Noordam, 1995: 217) We zien ook hier dat de hiërarchie van zonden een rol speelt in wat wel en niet als een serieuze miskenning van Goddelijk gebod gold. Voor De Cheusses was de zonde van de verstoring van de zondagsrust duidelijk ondergeschikt aan de ernst van sodomie.

3.3 Eerste verhoor Matthijs de Goyer

Zijn arrestatiedatum staat niet vast, maar op 4 februari 1731 zat De Goyer als gedetineerde in Fort Zeelandia op verdenking van het plegen van sodomie. Hij was op dat moment 40 jaar en van beroep kwartiermeester. Deze functie vervulde hij blijkens een naamboekje uit 1725 al zeker 6 jaar, daarnaast was hij ook assistent van de commies van 's lands magazijn. (Bos, 1725: 7) De verhoren verliepen volgens een strak stramien waarbij men steevast eerst vroeg naar naam en leeftijd en vervolgens of de verdachte bekend was met de reden waarom hij in detentie zat:

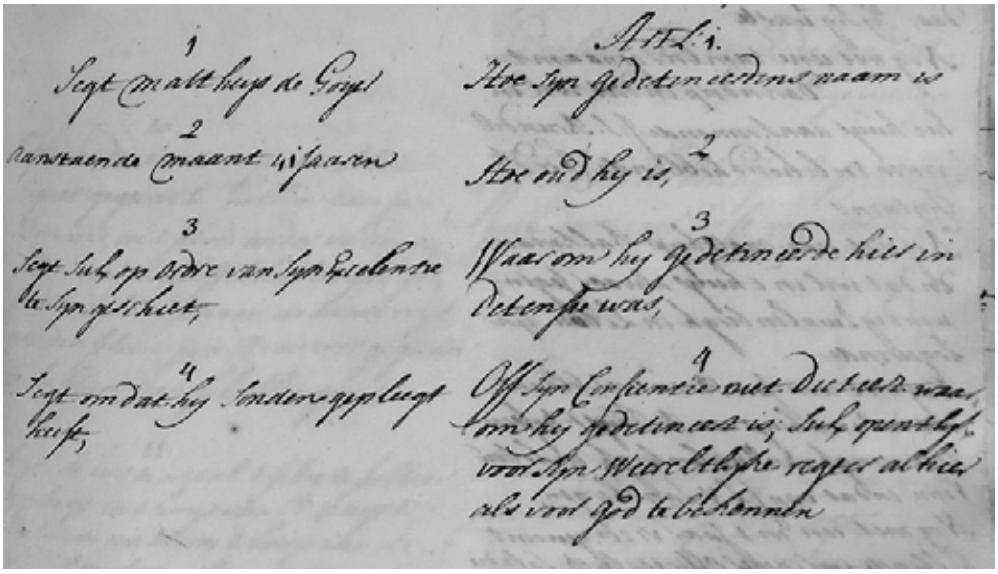

Matthijs de Goyer wist heel goed waarom hij was opgepakt en deed ook geen poging dit te ontkennen.[22]

Raad-fiscaal Wiltens was duidelijk op voorhand ingelicht over de handel en wandel van De Goyer, want hij vroeg meteen naar diens contacten met enkele mannen:

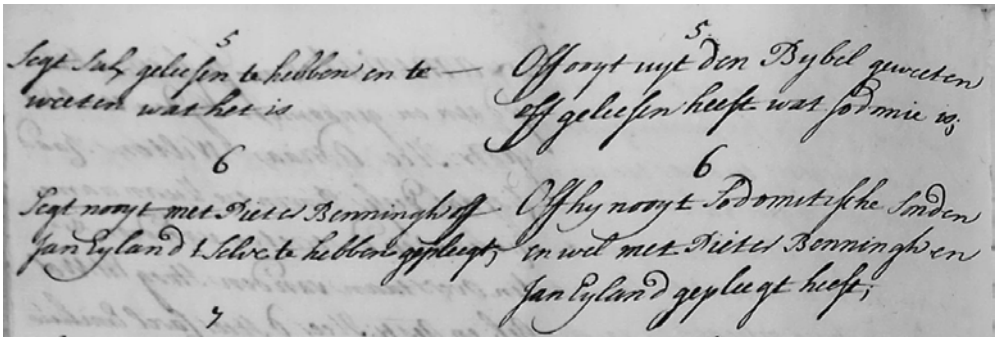

Matthijs de Goyer antwoordde de rechtbank dat hij nooit sodomie had gepleegd met Pieter Benningh of Jan Eijland. Deze personen werden ook niet ondervraagd in deze zaak.[23]

Wiltens sommeerde De Goyer uit eigen beweging te vertellen met wie hij dan wel de zonde van sodomie had bedreven, waarop een reeks bekentenissen volgde:

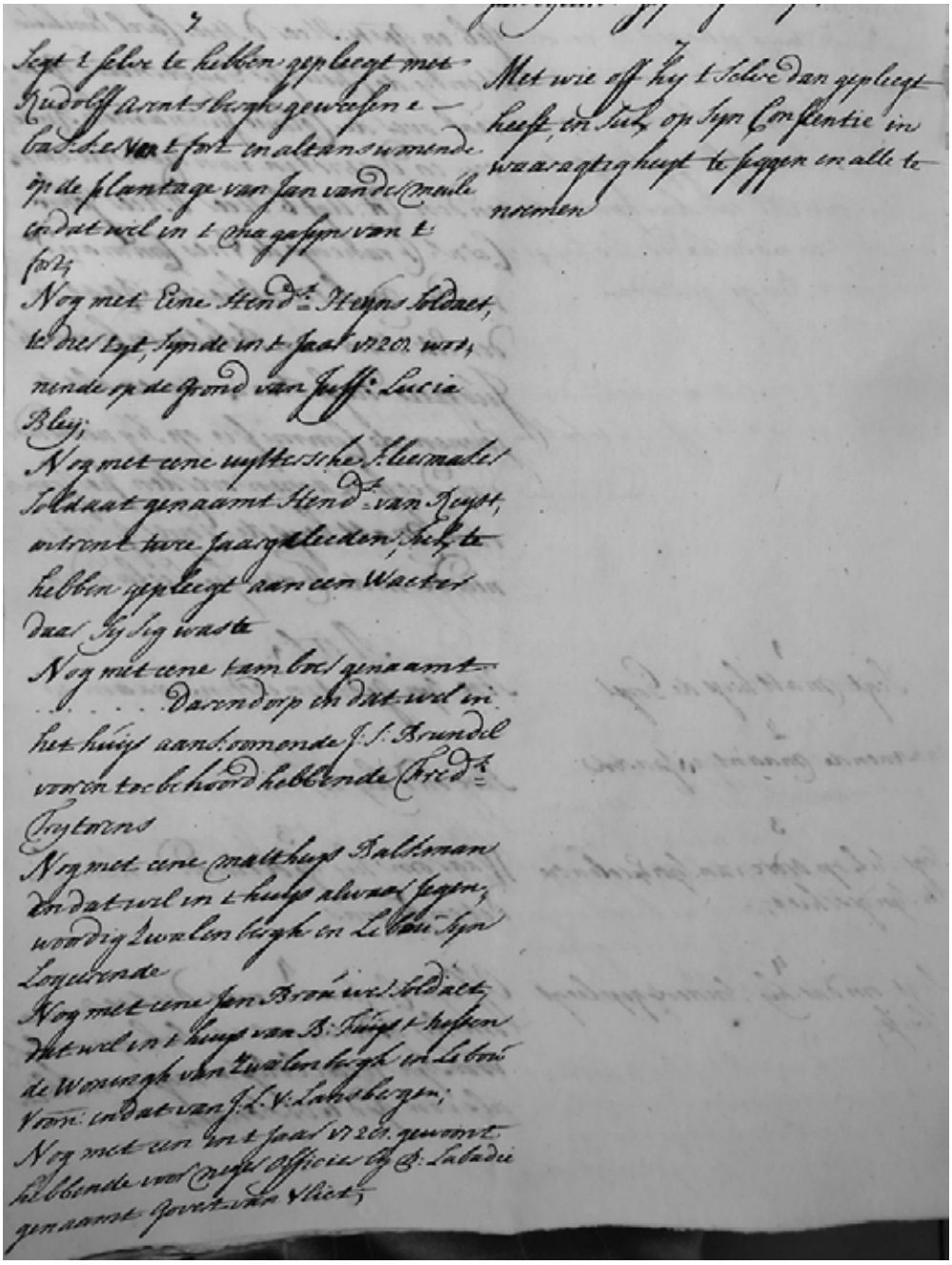

Met wie off hy t Solare dan gepleegt heeft, en Sulx op syn Confentie in waarachtigheyt te seggen en alle te noemen

Seyt t selve te hebben gepleegt met Rudolff arnt s bergh geweesen e — ba s de Vent fort en alleens wonende in de plantage van Jan van de Caule en dat wel in t Cha gesyns van t fort;

Nog met eene Hend.e Heyns Soldaet, tot des tyt, synde int jaar 1720. wonende op de grond van Juff: Lucia Bley;

Nog met eene mysterieuse Slemmaet Soldaat genaamt Hend.e van Reyt, ontrent twee jaar geleden, selfs te hebben gepleegt aan een Wacter dat hy sig wasta

Nog met eene tambr. genaamt . . . . . Daarendorp en dat wel in het huys aanstomende J. S. Brandel voorn. toe behoord hebbende Fred.k Oytrens

Nog met eene Matthijs Baltman en dat wel in t huys alwaar Jegen, woordig Zwalen bergh en Labrie syn Logerende

Nog met eene Jan Brón wel Soldaet, dat wel in t huys van B. Fluys t hetsen de Woonagh van Zwalen bergh en Labrie Voorn. en dat van J. L. V. Lahsbergen;

Nog met een int jaar 1720. gewoont hebbende voor Cassi Officier Cy Q. Labadie genaamt Jouit van Vliet;

Matthijs de Goyer bekende dat hij sodomie had gepleegd met:

• Rudolff Arentsbergh, een gewezen bakker in het Fort Zeelandia, nu woonachtig op de plantage van Jan van der Meule. De seks met hem had hij in het magazijn van het fort gepleegd;

• een soldaat genaamd Hendrik Heijns, wonende op de grond van mevrouw Lucia Bleij;

• Hendrik van Reijst [Van Rees, NM], een kleermaker-soldaat;

• de tamboer Dalendorp, in het huis van J.S. Brundel [Johan Sigismund Brundel, NM];

• ene Matthijs Balkman in het huis waar Zwalenbergh en Lebou logeerden;

• soldaat Jan Brouwer, in het huis van B. Fuijst [Bartholomeus, NM]

• en Govert van Vliet, destijds 'neger-officier', bij P. Labadie [Pierre, NM]

Matthijs de Goyer kreeg die bewuste 4 februari nog de vraag voorgelegd hoe hij tot zijn zondige gedrag gekomen was. Daarover zei hij dat het was begonnen in Amsterdam, waar hij zich door de broer van Matthijs Balkman tot de zonde liet overhalen:

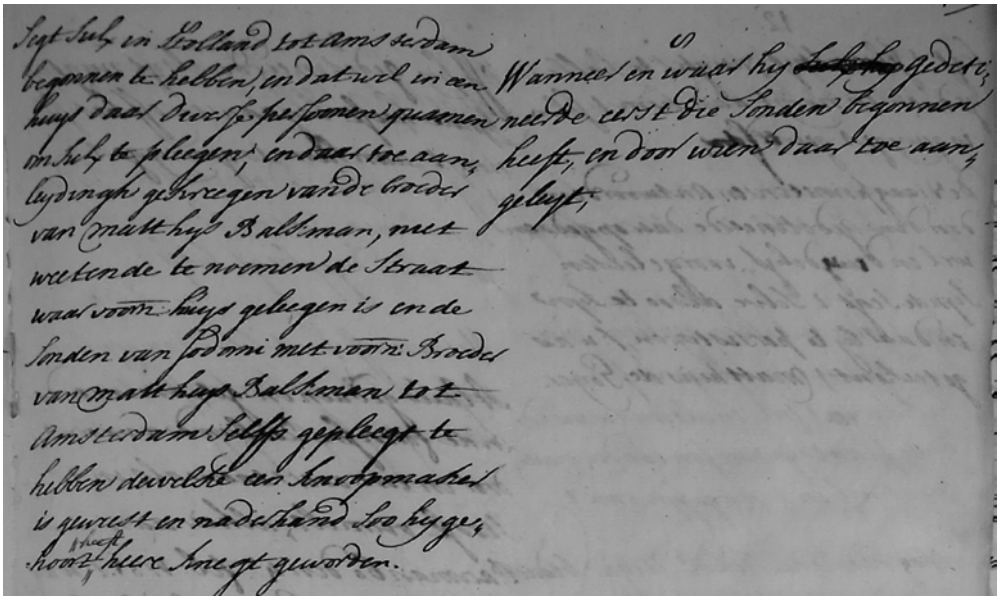
Seyt sulx in Holland tot Amsterdam begonnen te hebben, en dat wel in een huys daar diverse persoonen gesamen om sulx te pleegen, en daar toe aan, lydingh gebrogen van de broder van matthys Balkman, met weten de te noemen de Straat waar voor huys gelegen is en de Sonden van sodomi met voorn. Broder van matthys Balkman tot Amsterdam selfs gepleegt te hebben dewelke een knoopmaker is geweest en nadeshand soo hygen, hoor, heeft heere knegt geworden.

Wanneer en waar hy ~~sulx~~ gedeelt, neerde eerst die Sonden begonnen heeft, en door wiens daar toe aan, geleyt,

Waar in Amsterdam het huis was waar hij de zonde voor het eerst pleegde, wist De Goyer niet meer.[25]

Ook was het de autoriteiten blijkbaar al ter ore gekomen dat De Goyer in sommige gevallen mannen had betaald om met hen sodomie te mogen plegen. Desgevraagd gaf hij toe dat dit met Jan Brouwer het geval was:

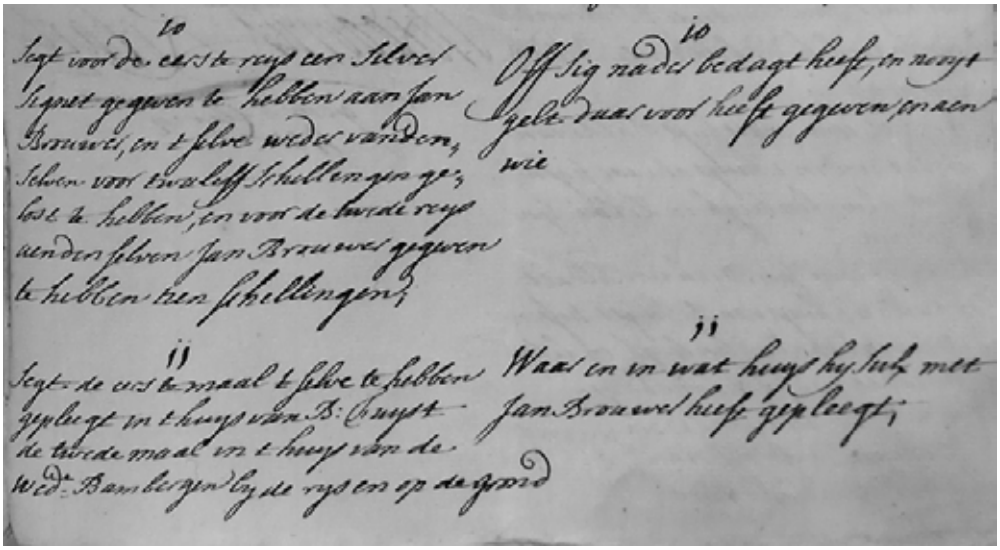

De Goyer over zijn contacten met Jan Brouwer, linker kolom: 'segt voor de eerste reys een silver signet […., NM] gegeven te hebben aan Jan Brouwer, en t selve weder van den selven voor twaliff schellingen gelost te hebben, en voor de tweede reys aen den selven Jan Brouwer gegeven te hebben tien schellingen. 11 segt de eerste maal t selve te hebben gepleegt in t huys van B: Fuijst en tweede maal in t huys van de Wed: Bambergen [..].'[26]

Bij afronding van dat eerste verhoor kreeg De Goyer de vraag of hij altijd nuchter was bij het plegen van zijn zonden en of ooit iemand hem die weigerde. De zoon van de vroegere gouverneur deed geen poging mogelijke verzachtende omstandigheden aan te voeren:

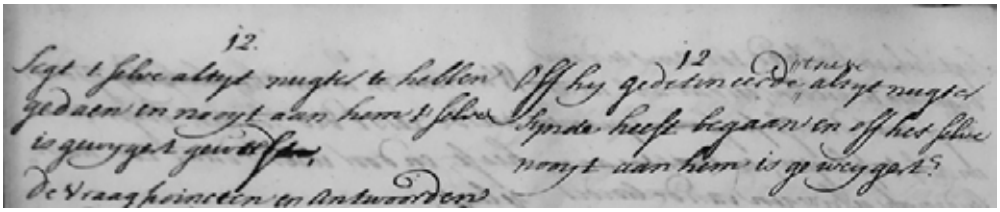

Matthijs de Goyer zei bij het eerste verhoor 'altijd nugter te hebben gedaen en nooijt aan hem 't selve is geweigert geweessen.'[27]

Aan de eerlijkheid van De Goyers antwoorden hoeft in wezen geen twijfel te bestaan. Hij moet daarbij de consequenties voor zichzelf en de mannen hebben beseft; toch deed hij deze bekentenis ogenschijnlijk zonder enige terughoudendheid. Uit onder andere het verhoor van Hendrik Dalendorp valt echter op te maken dat De Goyer zich niet realiseerde wat zijn vlotte bekentenissen teweegbrachten.

3.4 Eerste verhoren medeverdachten

Men pakte iedereen, behalve Arentsbergh, op voor verhoor, sommigen nog diezelfde dag. Uit de verschillende verhoren bleek dat De Goyer zijn verschillende seksuele zonden met andere mannen allemaal onder de noemer sodomie liet vallen. Verschillende verdachten maakten er een punt van om het onderscheid tussen sodomie en andere handelingen te benadrukken om zo het gewicht van hun zonde te verminderen. Die verhoren kregen dan ook snel een plastischer beschrijving van wat de mannen wel of niet deden met Matthijs de Goyer. Op 4 februari 1731 voelden de autoriteiten naast de Goyer nog vier van de verdachten aan de tand over hun contacten met hem. De exacte volgorde van de verhoren is niet te achterhalen, maar uit de inhoud blijkt bijvoorbeeld wel dat het verhoor van Hendrik Dalendorp voor dat van Jan Brouwer moet hebben plaatsgevonden, aangezien men in beide gevallen Matthijs de Goyer erbij haalde omdat tegenstrijdige verklaringen opdoken.

3.4.1 Hendrik Dalendorp – geen sodomie

Bij het verhoor van de 22-jarige tamboer Hendrik Dalendorp bleek dat hij geen idee had waarvoor hij was opgepakt. Op de vraag of hij wel bekend was met wat er in de Bijbel over sodomie stond, antwoordde hij dat hij niet kon lezen, maar wel wist wat 'sodomitische zonde' was.[28] Hij ontkende echter dat hij deze zonde met De Goyer pleegde:

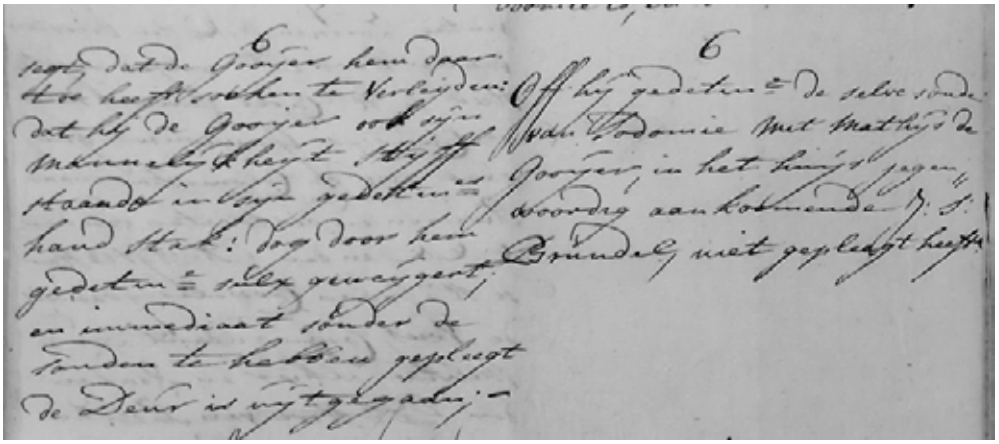

Dalendorp over zijn contact met Matthijs de Goyer: 'segt dat de Gooijer hem daartoe heeft soeken te verleijden: dat hij de Gooijer ook sijn mannenlijkheijt stijff staande in sijn gedetineerdes hand stak: dog door hem gedetineerde sulx geweijgert en immediaat sonder de sonden te hebben gepleegt de deur is uijtgegaan;'[29]

Hierop haalde men Matthijs de Goyer binnen en confronteerde men beide verdachten met de tegenstrijdigheid van hun antwoorden. Ten overstaan van de bijna 20 jaar jongere

en door zijn toedoen nu gedetineerde tamboer, kwam De Goyer met een heel andere bekentenis dan in zijn eigen verhoor:

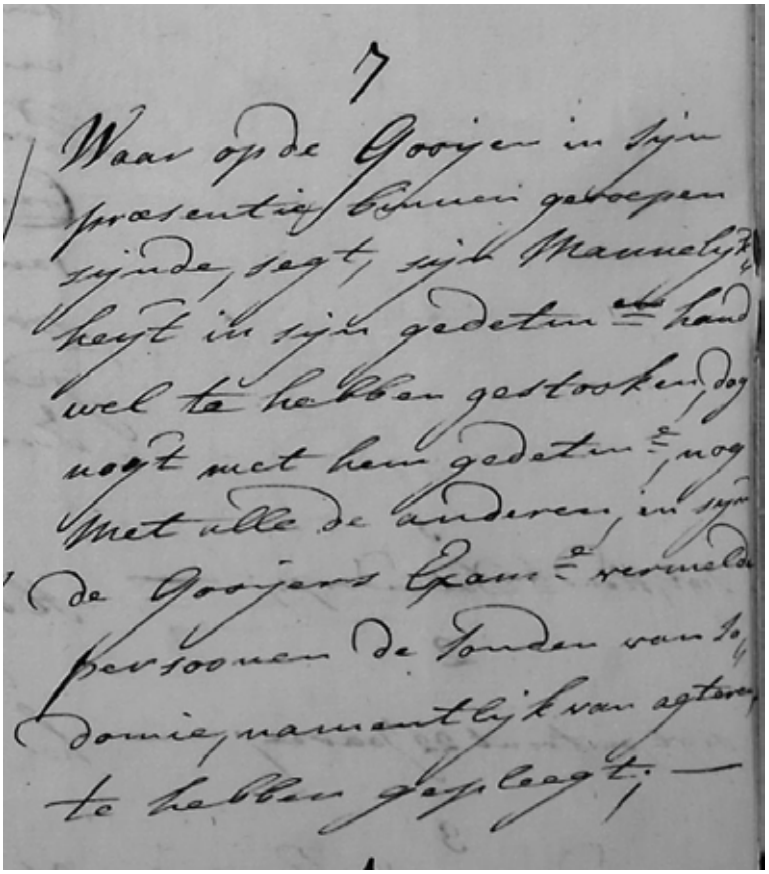

7

Waar op de Gooijer in sijn
praesentie binnen geroepen
sijnde, segt, sijn Manneljk
heyt in sijn gedetin.e hand
wel te hebben gestooken, doch
nooit met hem gedetin.e, noch
met alle de anderen, in sijn
de Gooijers Exam.e vermelde
persoonen de sonden van So
domie, namentlijk van agteren
te hebben gepleegt. —

Matthijs de Goyer herzag zijn bekentenis en stelde: '[..] neyt met hem gedetineerde [Dalendorp, NM] nog met alle de anderen in sijn de Goyers Exame vermelde persoonen de sonden van sodomie, namentlijk van agteren te hebben gepleegt;.'[30]

Een ander belangwekkend detail uit dit verhoor is Dalendorps antwoord op de slotvraag. Hieruit blijkt dat de sociale positie van Matthijs de Goyer in diens voordeel werkte bij het zoeken naar homoseksuele contacten. Dalendorp had De Goyer niet durven aangeven vanwege diens afkomst:

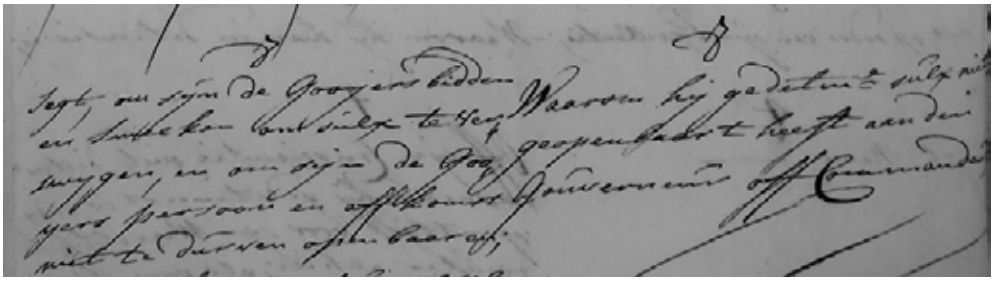

Op de vraag waarom hij het misdrijf dat was begaan niet gemeld had antwoordde Dalendorp: 'om sijn de Gooyer bidden en smeeken om sulx te verzwijgen, en om sijn de Gooyers persoon en affkomst niet te durven openbaaren.'[31]

3.4.2 Jan Brouwer – niet twee keer sodomie

Net als Dalendorp ontkende Jan Brouwer ten stelligste de beweringen van Matthijs de Goyer over hun contact. De 44-jarige Brouwer deelde raad-fiscaal Wiltens mee niet te weten waarom hij in hechtenis zat en ontkende ooit op de door De Goyer aangewezen plaats delict te zijn geweest:

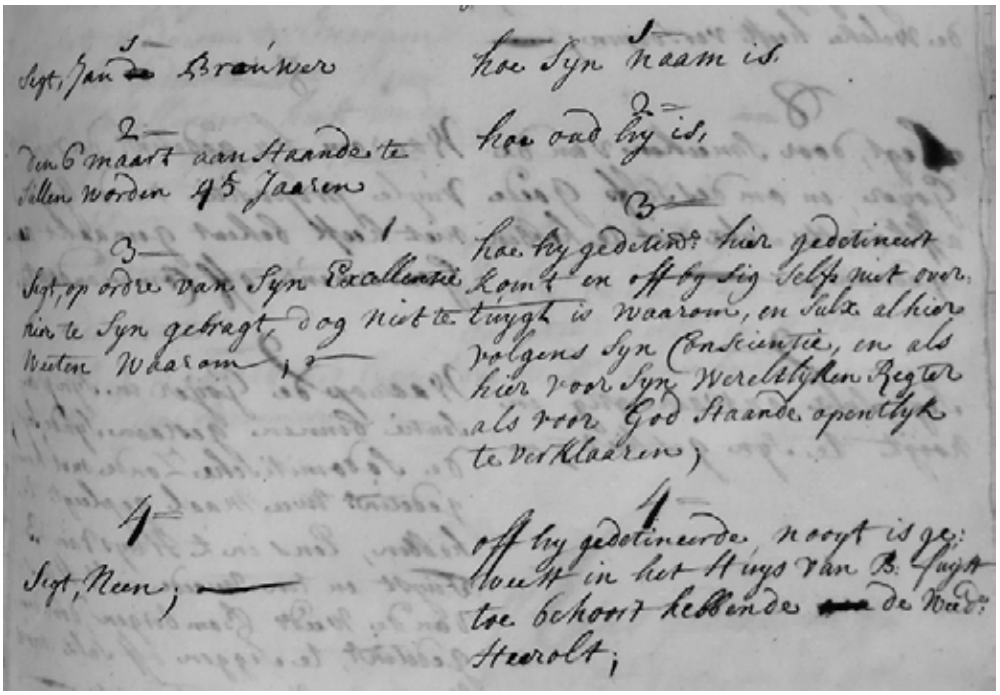

Gedetineerde Jan Brouwer stelde nooit in het huis van B. Fuijst te zijn geweest.[32]

Op de vraag of hij 'de sonde van sodomie met de Goyer voornoemt heeft gepleegt' reageerde Brouwer eveneens ontkennend, al had hij naar aanleiding van De Goyers voorstel wel geld aangenomen:

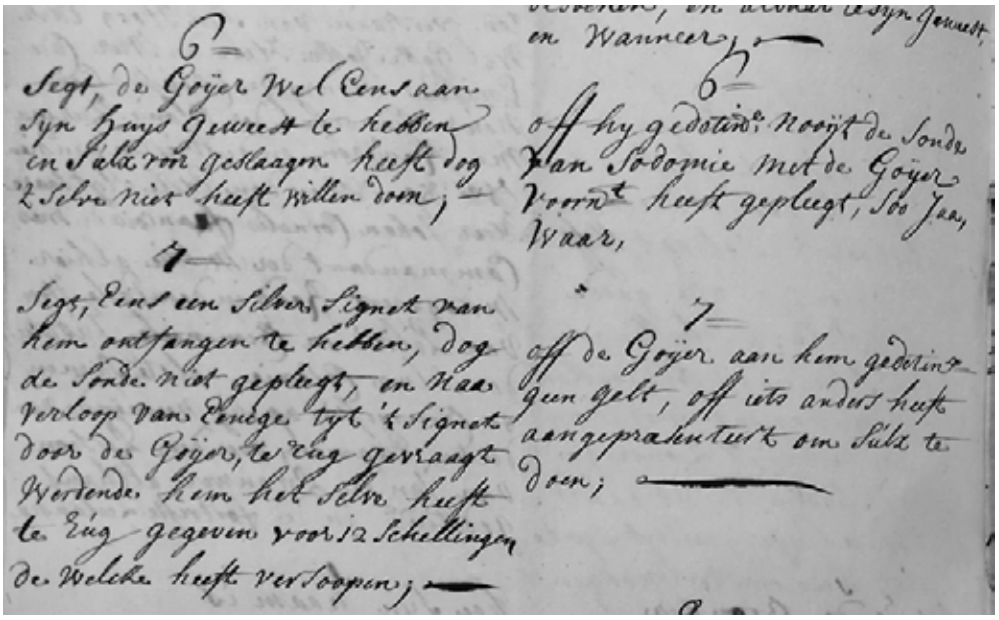

Jan Brouwer verhaalde over het 'silver signet' dat hij van De Goyer kreeg, maar bleef volhouden dat hij geen sodomie met hem gepleegd had.[33]

Ook Jan Brouwer voerde de goede komaf van Matthijs de Goyer aan als reden waarom hij diens 'vuijle propositie' niet rapporteerde aan de autoriteiten:

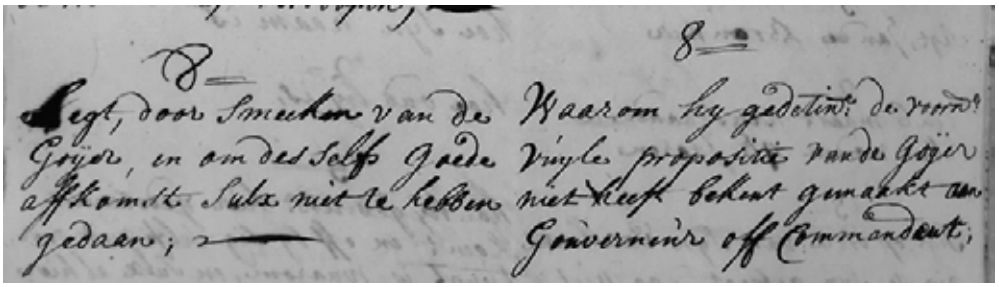

Volgens Brouwer had De Goyer ook hem gesmeekt zijn mond te houden over hetgeen hij had voorgesteld.[34]

En net als bij Dalendorp haalden de verhoorders De Goyer erbij om de mannen met elkaars versies van het gebeurde te confronteren en zo nader tot de waarheid te komen. De Goyer hield vast aan zijn beweringen tijdens zijn eigen verhoor. Brouwer zette die echter kort en bondig weg als zijnde leugens:

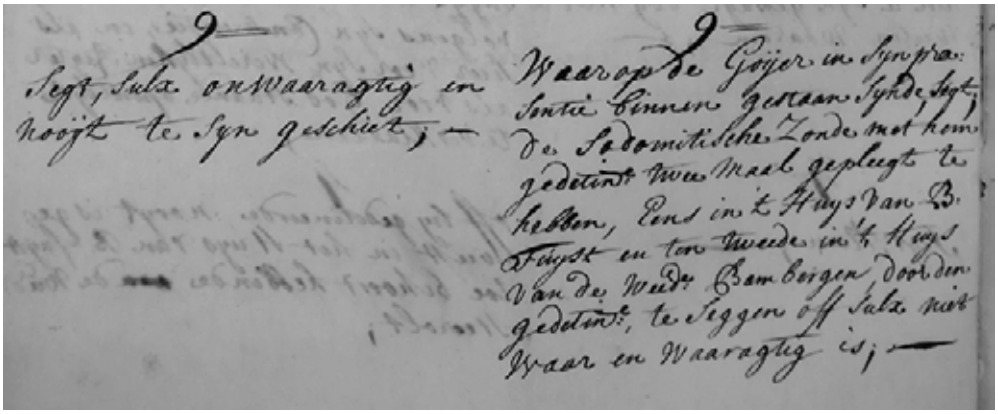
Segt, Sulx. onwaaragtig en
nooijt te Syn geschiet; —

Waarop de Goijer in Syn pra-
sentie binnen gestaan Sijnde, Segt,
de Sodomitische Zonde met hem
gedetineerd twee Maal gepleegt te
hebben, Eens in 't Huys van B.
Fuijst en ten tweede in 't Huys
van de Weduwe Bambergen door dien
gedetineerd, te Seggen off Sulx. niet
Waar en Waaragtig is; —

Wiltens vroeg Brouwer of het dan niet waar was dat 'De Goyer in sijn presentie binnen gestaan sijnde, segt de sodomitische zonde met hem gedetineerde twee maal gepleegt te hebben, eens in 't huijs van B. Fuijst en ten tweede in 't huijs van de weduwe Bambergen', waarop Brouwer nogmaals stelde dat dit nooit gebeurd was.[35]

Omdat Brouwer wel toegaf het zilveren signet te hebben ontvangen, besloot Wiltens eerst daarover opheldering te krijgen, aangezien dat in ontvangst nemen volgens Brouwer niet tot de door De Goyer bekende sodomie leidde:

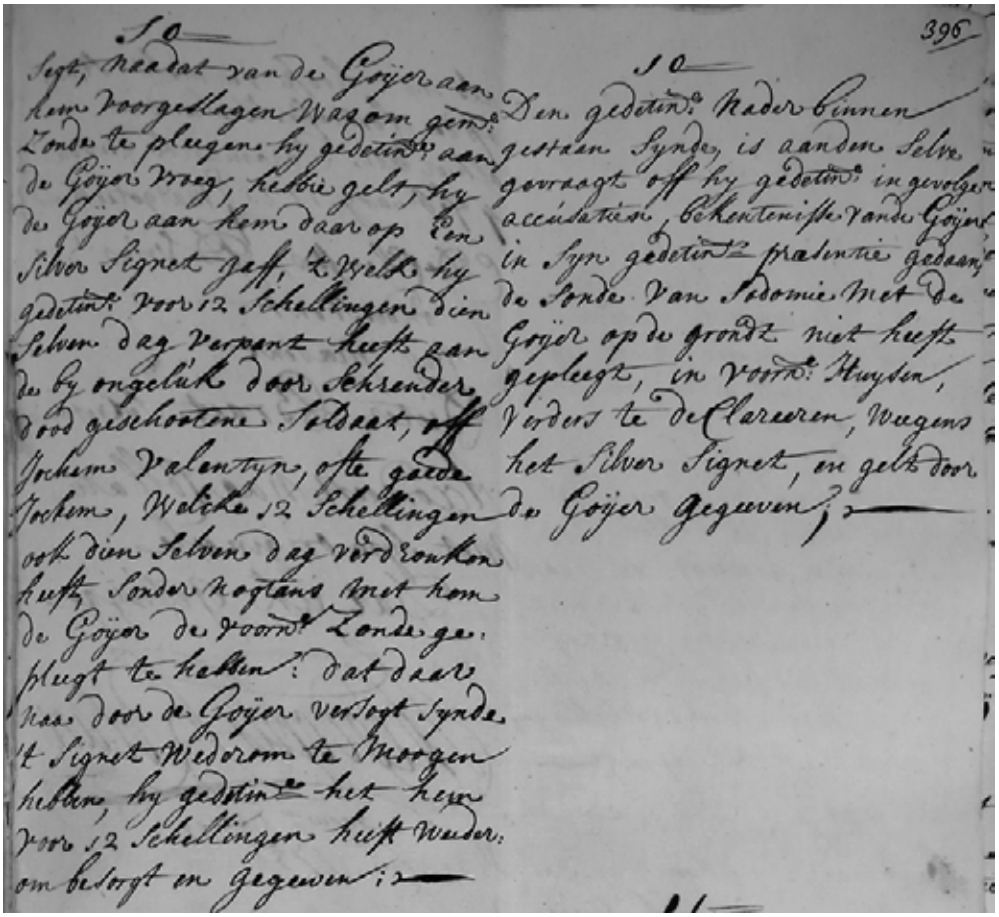

Brouwer vertelde: '[..] naadat van de Goyer aan hem voorgeslagen was om gemelde zonde te pleegen hij gedetineerde aan de Goyer vroeg, hebbie gelt, hij De Goyer aan hem daar op een silver signet gaff, 't welk hij gedetineerde voor 12 schellingen dien selven dag verpant heeft aan de bij ongeluk door Schreuder dood geschoten soldaat, off Jochem Valentijn, ofte goede Jochem, welcke 12 schellingen ook dien selven dag verdronken heeft, sonder nogtans met hem de Goyer de voornoemde zonde gepleegt te hebben. Dat daar naa door de Goyer versogt sijnde 't signet wederom te moogen hebben, hij gedetineerde het hem voor 12 schellingen heeft weederom besorgt en gegeeven.'[36]

Ook de andere bewering van Matthijs de Goyer, dat hij voor 10 schellingen sodomie met Brouwer pleegde in het huis van de weduwe Bambergen, ontkende Brouwer aan het einde van diens eerste verhoor:

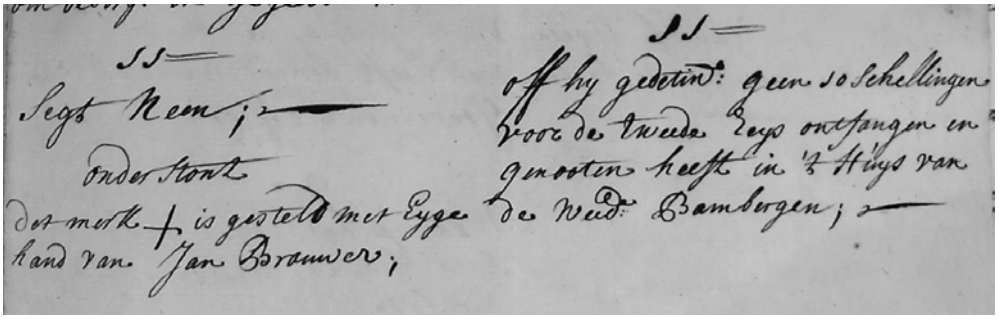

Ook Jan Brouwer was ongeletterd en ondertekende zijn verklaring met een kruisje.[37]

Ergens tussen de opeenvolgende verhoren van Dalendorp en Brouwer keerde De Goyer dus terug naar zijn originele bekentenis. In het bijzijn van Brouwer beweerde hij niet langer dat er geen sodomie tussen hem en andere mannen plaatsvond, maar gaf hij het weer volmondig toe, in ieder geval met Jan Brouwer.

3.4.3 Hendrik van Rees – geen sodomie in het water

Over Hendrik van Rees had De Goyer verteld dat zij in het water bij het baden de zonde van sodomie pleegden. Van Rees stelde echter geen idee te hebben waarom hij was opgepakt:

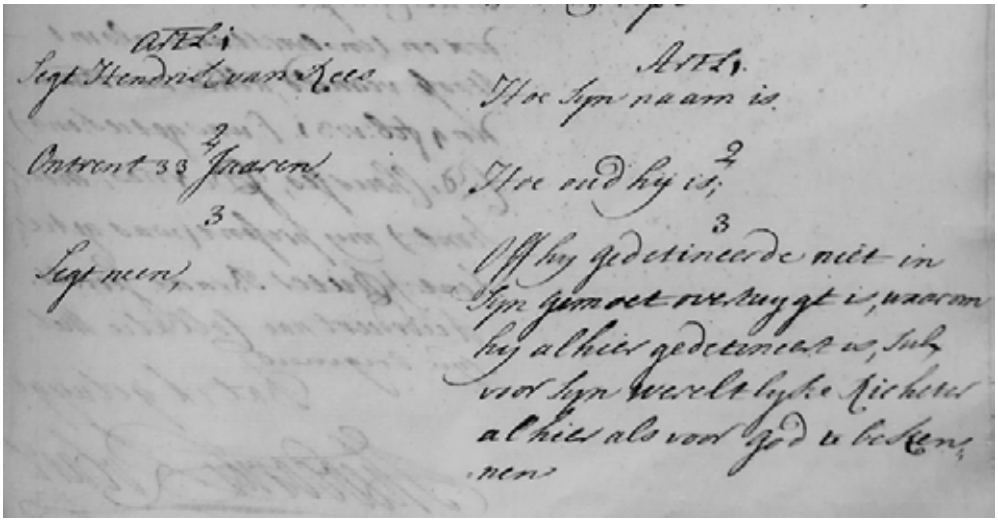

Aan de ongeveer 33-jarige Hendrik van Rees vroeg Wiltens of hij 'niet in sijn gemoet overtuigt is, waarom hij alhier gedetineert is, sulx voor sijn wereltlijke richter alhier als voor God te bekennen.'[38]

Van Rees gaf vervolgens toe De Goyer te kennen, maar ontkende net als Brouwer en Dalendorp sodomie met hem te hebben gepleegd. Wiltens legde Van Rees daarop het volgende voor:

> *'Off voorn: de Goyer met hem gedetineerde op seekere tijt sig met hem in 't water sijnde en hun wassende, niet sijn mannelijkheijdt in sijn gedetineerdens hand gaff en sodanigh mede speelde dat hij de Goyer in 't water sijn saat schoot.'*[39]

Hendrik van Rees was naar eigen zeggen niet gediend van de handtastelijkheden van Matthijs de Goyer en ook hij beweerde dat De Goyers voorstelling van zaken leugenachtig was. Hij kwam met een eigen versie:

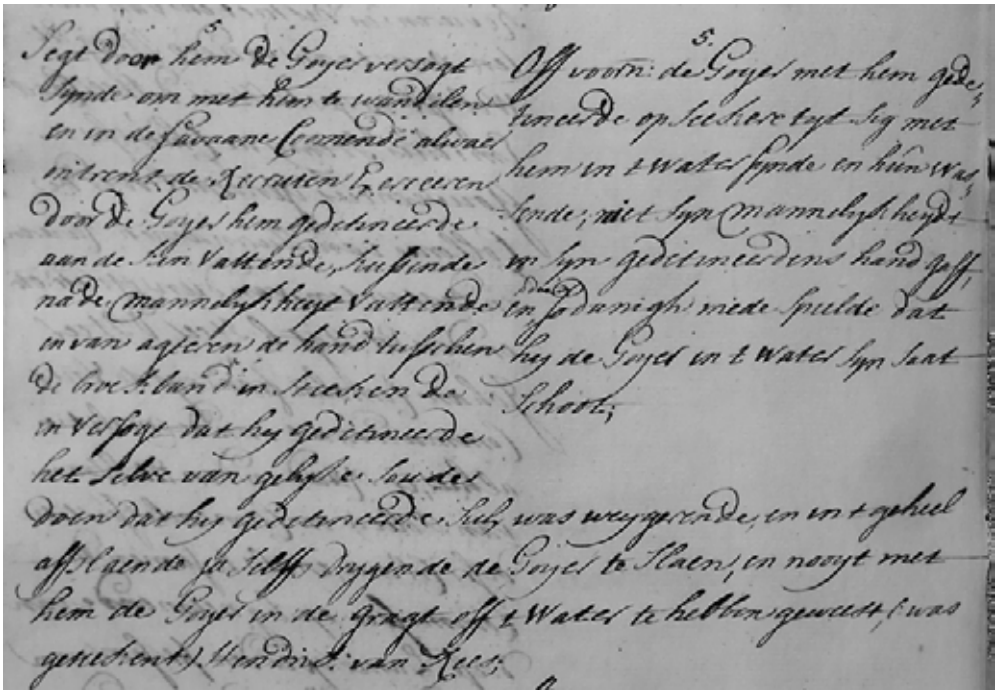

Van Rees 'Segt door hem de Goyer versogt sijnde om met hem te wandelen en in de savaane coomende alwaer ontrent de recruten exerceeren door de Goyer hem gedetineerde aan de kin vattende, kussende na de mannelijkheijt vattende en van agteren de hand tusschen de broekband in steekende en versogt dat hij gedetineerde het selve van gelijke soude doen dat hij gedetineerde sulx was weijgerende, en in 't geheel afslaende ja selffs drijgende De Goyer te slaen, en nooijt met hem de Goyer in de gragt off 't water te hebben geweest'.[40]

Hoewel de afkomst van De Goyer de andere verdachten angst inboezemde, stelde Van Rees dat hij niet te beroerd zou zijn om hem te slaan, als deze zijn zin verder had doorgedreven.

3.4.4 Hendrik Heijns – geen sodomie in de hangmat

Net als Hendrik Dalendorp was de verdachte Hendrik Heijns nog minderjarig. De jonge soldaat ontkende net als alle andere verdachten ooit sodomie met Matthijs de Goyer te hebben gepleegd en gaf zijn eigen versie van wat zich afspeelde in en rondom de hangmat bij het huis op de grond van Lucia Bley. Ook bij dit verhoor moest De Goyer aanschuiven om meer details te geven omtrent zijn eerdere bekentenis. Dit blijkt wel uit de zeer specifieke vraagstelling van Wiltens.

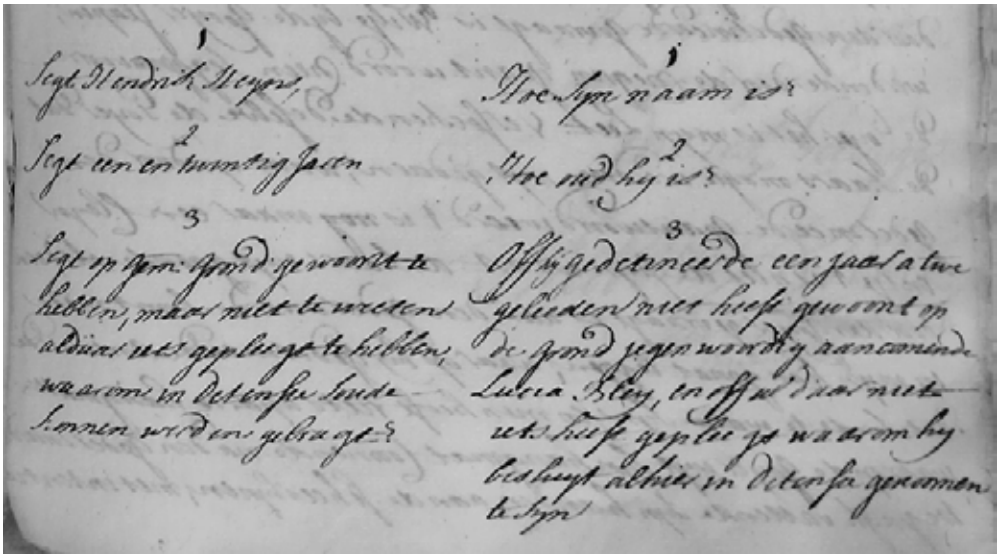

De 21-jarige Hendrik Heijns gaf toe op de grond van Lucia Bleij te hebben gewoond, maar stelde geen idee te hebben van wat daar zou moeten zijn voorgevallen waarvoor hij nu was gedetineerd.[41]

Heijns beweerde dat hij De Goyer wel kende en met hem op het terrein van Bleij was, zonder echter dat er sprake was van sodomie. Wiltens vroeg hem daarop het volgende:

> *'Off hij gedetineerde ingevolge accusatie en bekentenisse van gemelde de Goyer in sijn presentie binnen gestaan sijnde, gedaan, niet met de Goyers mannelykheyt samen in de hangmat leggende heeft gespeeld tot dat hij de Gooyer sijn saat schoot, en alsoo samen in de hangmat gebleeven tot bijnae in slaap vielen'*.[42]

Hierop kwam Heijns met een uitgebreid verhaal over wat was voorgevallen bij Lucia Bleij, de plek waar hij destijds woonde. In zijn versie vroeg De Goyer hem eerst om een slaafgemaakte vrouw, die Heijns hem niet kon geven. Daarop had De Goyer zelf aangegeven dat de 'keuken negerin' wel zou voldoen en bleef hij bij Heijns aandringen om zijn voorstel aan de vrouw over te brengen. Toen deze dan uiteindelijk toegaf en het ging vragen, liet de vrouw weten niet bij De Goyer in zijn hangmat te willen komen. De Goyer stelde hieronder te lijden en probeerde nadat het donker was gemaakt eerst om Heijns in zijn eigen hangmat te krijgen en daarna om in diens hangmat te kruipen:

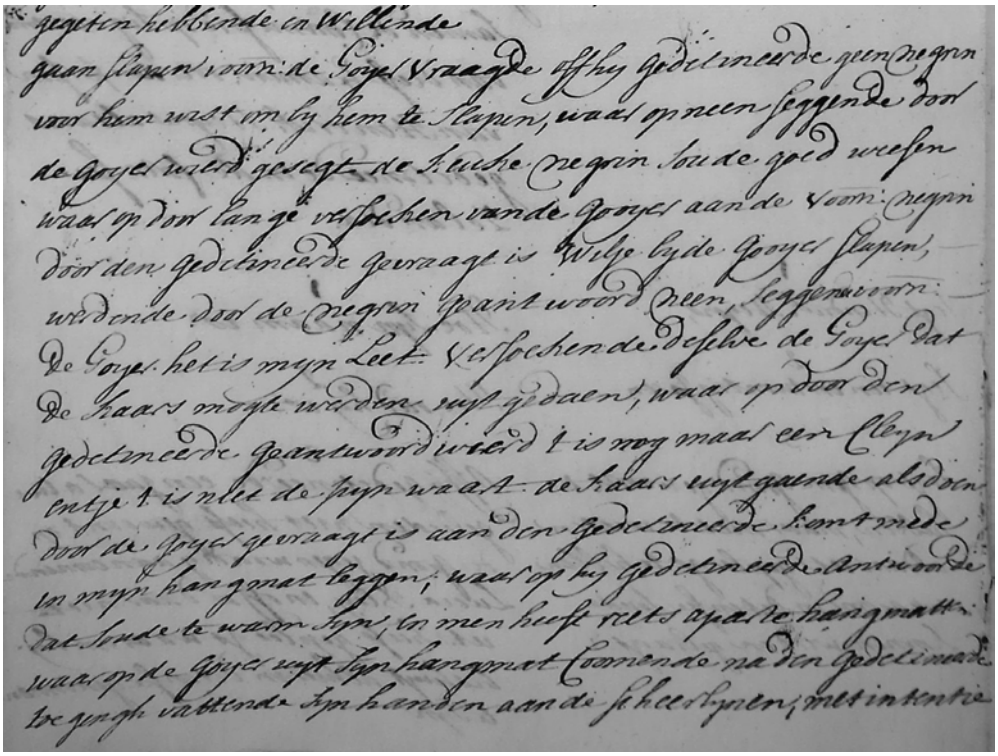

Hendrik Heyns vertelt: '[..] de Goyer vraagde off hij gedetineerde geen negrin voor hem wist om bij hem te slapen, waar op neen seggende door de Goyer wierd gesegt de kuche negrin soude goed weesen waar op door lange versoeken van de Gooyer aan de voorn: negrin door den gedetineerde gevraagd is wil je bij de Gooyer slapen, werdende door de negrin geantwoord neen, seggen voorn: de Goyer het is mijn lect: versoekende deselve de Goyer dat de kaars mogte werden uijt gedaen, waar op door den gedetineerde geantwoord 't is nog maar een cleijn entje 't is niet de pijn waart de kaars uijt gaande als doen door de Goyer gevraagt is aan den gedetineerde komt mede in mijn hangmat leggen, waar op hij gedetineerde antwoorde dat soude te warm sijn, en men heeft reets aparte hangmatten waar op de Goyer uijt sijn hangmat coomende na den gedetineerde toe gingh vattende sijn handen aan de scheerlijnen, met intentie om…'[43]

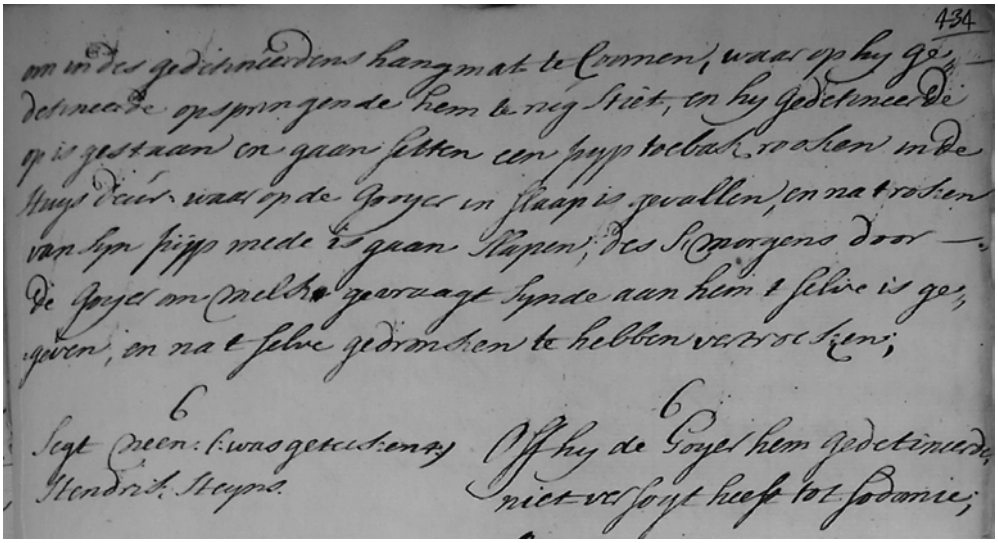

'om in des gedetineerdens hangmat te coomen, waar op hij gedetineerde opspringende hem te rug stiet, en hij gedetineerde op is gestaan en gaan sitten een pijp toebak rooken in de huijs deur: waar op de Goyer in slaap is gevallen, en na 't roken van sijn pijp mede is gaan slapen; des s'morgens door de Goyer om melk gevraagt sijnde aan hem 't selve is gegeven, en na 't selve gedronken te hebben vertrocken;'[44]

De Goyer had Heijns niet om sodomie verzocht, aldus die laatste.

3.4.5 Govert van Vliet – geen sodomie op plantage P. Labadie

Op 4 februari 1731 volgde het verhoor van Govert van Vliet. Van Vliet was een kleermaker van ongeveer 29 jaar die voorheen als plantagebediende werkte bij Pierre Labadie op de plantage Wildbaan in Cottica en bij Jean Labadie op diens plantage La Concorde (Concordia) aan de Paulus Kreek.[45] Schellekes en Hoogbergen omschreven Van Vliet als basya, ofwel een zwarte opzichter van slaafgemaakten, maar dit is geenszins zeker.(2001: 257) Weliswaar beschreef De Goyer hem als een 'neger-officier' in zijn eerste verhoor, maar gezien de in die tijd gebruikelijke termen kon hij hier evengoed refereren aan een witte opzichter. Er zijn geen verdere aanwijzingen dat Van Vliet een afstammeling was van slaafgemaakten.

Van Vliet had geen idee waarom hij was opgepakt:

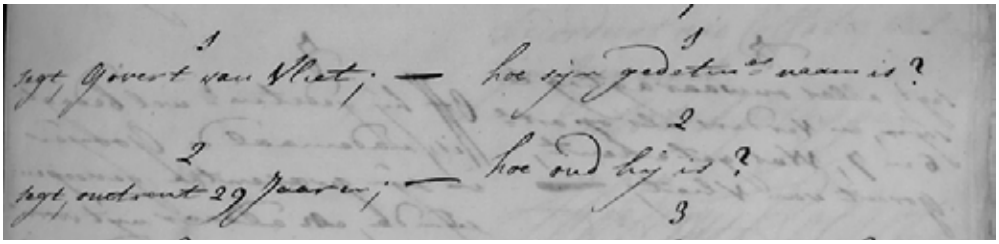

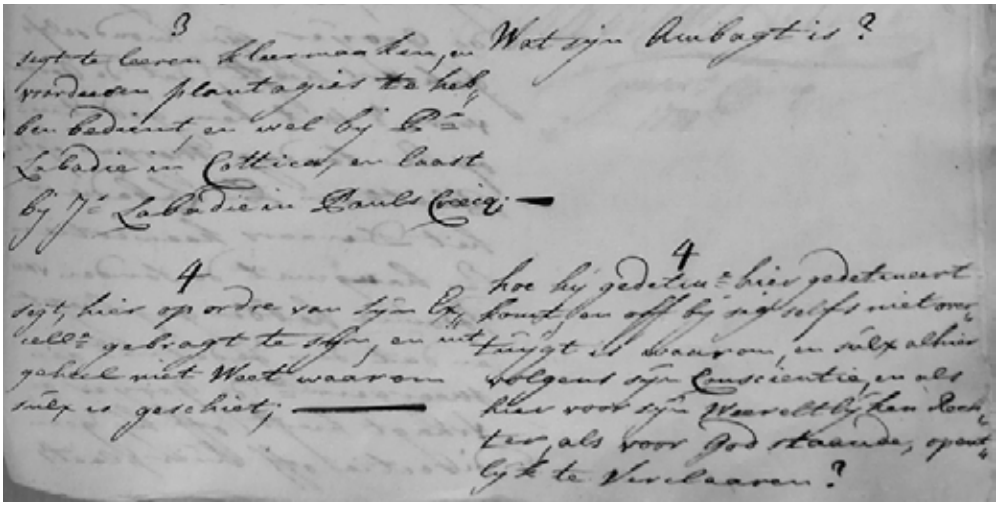

Van Vliet 'segt hier op ordre van sijn Excell=e gebragt te sijn, en uit geheel niet weet waarom sulx is geschiet'.[46]

Volgens de bekentenis van De Goyer speelde zijn contact met Van Vliet zich af in zijn tijd als keurmeester en in die hoedanigheid aan de plantage Wildbaan een bezoek aflegde. Van Vliet ontkende het bezoek niet, maar ontkende wel ten stelligste dat er ooit sprake was van sodomie:

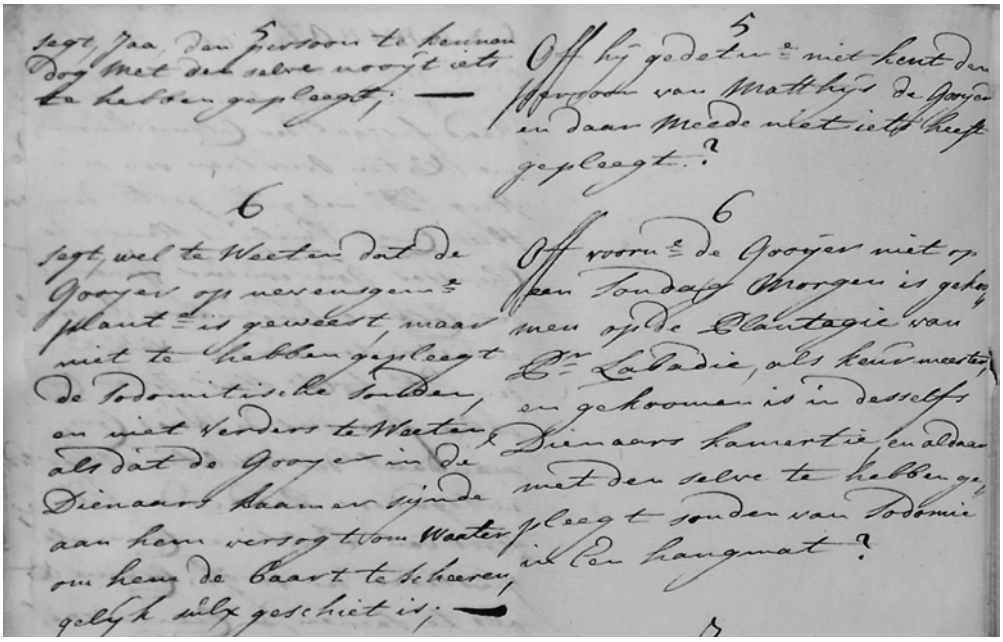

Wiltens vroeg Van Vliet: 'Off voorn.e de Gooyer niet op een sondag morgen is gekoomen op de plantagie van P. Labadie, als keurmeester en gekoomen is in desselfs dienaars kamertie, en aldaar met den selve te hebben gepleegt sonden van sodomie in een hangmat?'
Van Vliet antwoordde, 'wel te weeten dat de Gooyer op nevensgem.e plantagie is geweest, maar niet te hebben gepleegt de sodomitische sonden, en niet verders te weeten, als dat de Gooyer in de dienaars kaamer sijnde aan hem versogt om waater om hem de baart te scheeren gelijk sulx geschiet is;'[47]

Ook in deze zaak bleek weer dat De Goyer bij zijn eerste verhoor al zijn homoseksuele handelingen en contacten bekende onder de noemer 'sodomie'. Erbij geroepen om zijn contact met De Vries nader toe te lichten, moest deze laatste meteen reageren. Volgens De Goyer pleegden zij sodomie in de hangmat op de kamer van Van Vliet, waarna deze De Goyer vroeg voor hem te bemiddelen bij het bemachtigen van een 'huurplaats'. Van Vliet wilde De Goyer daarvoor wel betalen, maar niet meer hetzelfde doen als wat daarvoor gebeurde, aldus De Goyer:

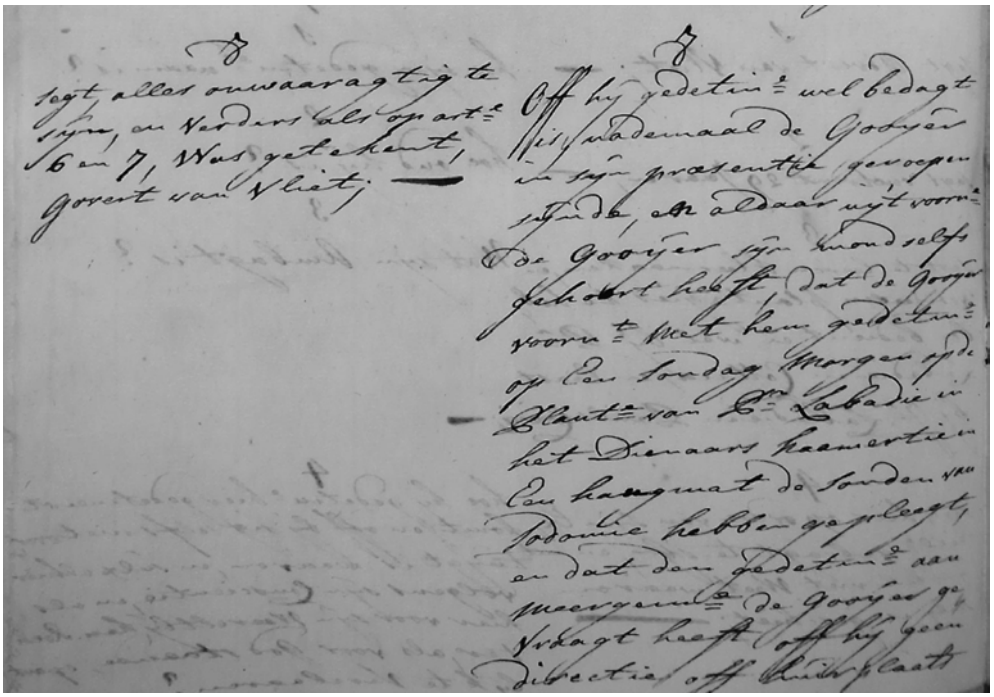

Wiltens: 'Off hij gedetin.e wel bedagt is, nademaal de Gooyer in sijn prasentie geroepen sijnde, er aldaar uijt voorn.e de Gooyer sijn mond selfs gehoort heeft dat de Gooyer voorn. met hem gedetin.e op een sondag morgen op de plant.e van P. Labadie in het dienaars kaamertie in een hangmat de sonden van sodomie hebben gepleegt, en dat den gedetin.e aan meergen.e de Gooyer gevraagt heeft off hij geen directie off huurplaats voor…'[48]

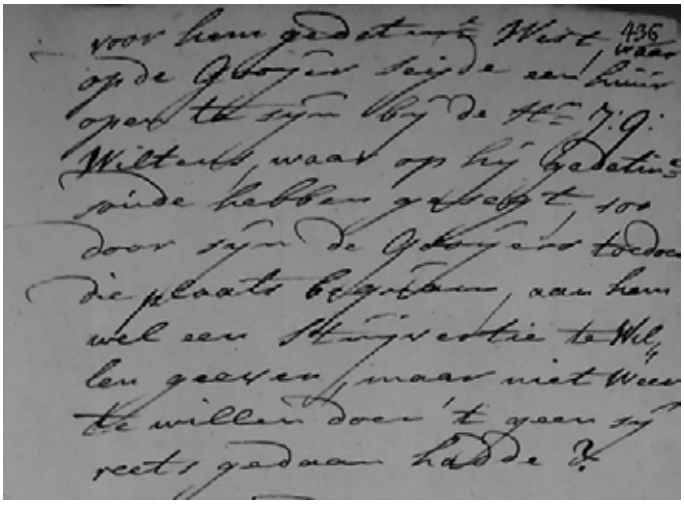

'[..] huurplaats voor hem gedetin.e wist, waar op de Gooyer seijde een huur open te sijn bij de hr. J:Q: Wiltens, waar op hij gedetin.e. soude hebben gesegt, soo door sijn de Gooyers toedoen de plaats bequam, aan hem wel een stuijvertie te willen geeven, maar niet weer te willen doen 't geen sij reets gedaan hadde?'[49]

Van Vliet stelde onomwonden dat de verdere verklaring van De Goyer 'onwaarachtig' was. Een dag later ondervroeg men hem weer over hetgeen dan wel was voorgevallen op de plantage.

3.5 5 februari 1731: nieuwe sodomieverhoren

Van de mannen die Matthijs de Goyer bij zijn eerste verhoor noemde, was Matthijs Balkman nog niet verhoord op 4 februari. Dat gebeurde een dag later na een hernieuwd verhoor van De Goyer. Hetzelfde lot ondergingen Govert van Vliet en de nieuwe verdachte, Christiaan Jurkas.

3.5.1 Tweede verhoor Matthijs de Goyer

Ondanks de aanwezigheid van De Goyer bij vrijwel alle verhoren van medeverdachten vond Wiltens het nodig om hem ook nog eens apart een tweede keer te verhoren. De raad-fiscaal zal uit alle ontkenningen en tegenstrijdigheden van 4 februari hoogstwaarschijnlijk de conclusie hebben getrokken dat hij De Goyer specifieker moest ondervragen omdat deze (mogelijk uit angst?) al zijn seksuele handelingen met mannen op een hoop gooide. Men was echter zowel juridisch als geloof-technisch (het voorkomen

van de toorn van God) vooral op zoek naar de ware sodomieplegers: de mannen die daadwerkelijk anale seks met elkaar hadden. Het tweede verhoor van De Goyer ging vooral over Jan Brouwer, daarnaast kort over Matthijs Balkman en over Christiaan Jurkas.

Wiltens begon met de vraag of De Goyer na de gebeurtenissen van een dag eerder – waarbij hij keer op keer bij de verhoren van de andere verdachten was geroepen omdat die zijn bekentenissen ontkrachtten – nog iets te binnen was geschoten. De Goyer deelde mee dat dit niet het geval was, behalve dan dat bij de contacten met Jan Brouwer de sodomie beide malen wederzijds was. Desgevraagd ontkende De Goyer daarna dat hij sodomie pleegde met nog iemand anders in de kolonie:

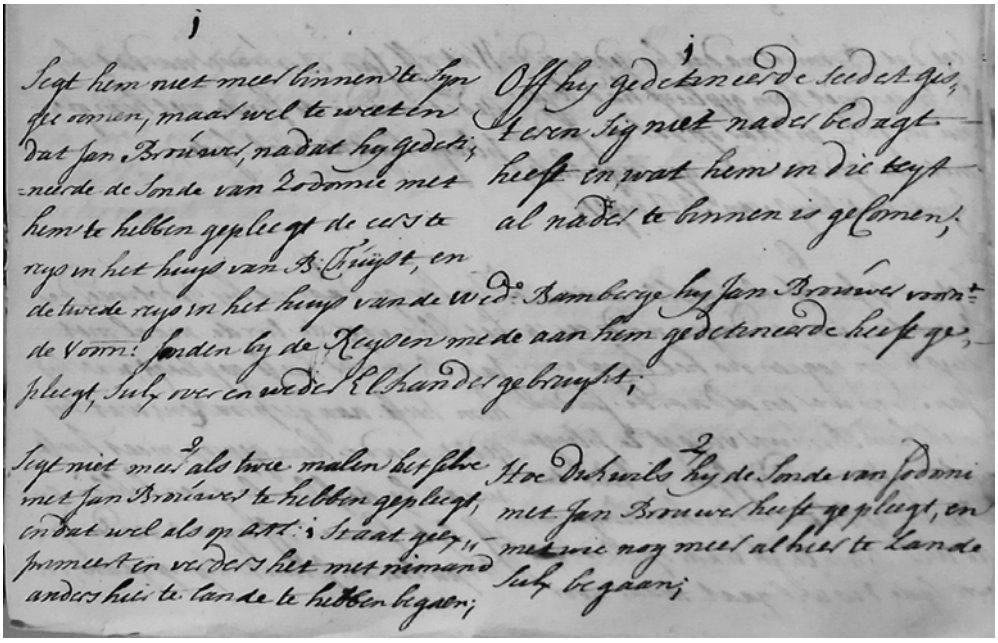

Artikel 2, De Goyer zei: 'niet meer als twee malen het selve met Jan Brouwer te hebben gepleegd en wel als op art i staat geexponeert en verders het met niemand anders hier te lande te hebben begaan.'[50]

Waarschijnlijk wilde Wiltens daarop kennis vergaren die hij bij het komende, tweede verhoor van de ontkennende Jan Brouwer kon inzetten. Hij vroeg daarom naar allerhande details over die ontmoetingen. Onder meer wilde Wiltens weten hoe en waar De Goyer en Brouwer met elkaar in contact kwamen, alsook hoe dat contact tot de strafbare feiten leidde. De Goyer gaf uitgebreid tekst en uitleg.

Hij dronk een bier bij ene Claartje toen Jan Brouwer binnenkwam. Deze bracht hem een nieuw glas bier, waarna zij samen wat dronken. Toen De Goyer wilde vertrekken, vroeg Brouwer hem om samen te gaan wandelen. Aldus geschiedde en daarbij vroeg

De Goyer aan Brouwer of hij sodomie met hem wilde bedrijven. Hij verzocht Brouwer daartoe met hem naar zijn logeeradres te gaan, het huis van B. Fuijst. Brouwer was daartoe bereid, maar eiste in ruil geld. De Goyer had dit niet, maar gaf Brouwer het eerder al ter sprake gekomen zilveren signet. In het huis van Fuijst stelde Brouwer vast dat het echt zilver was, waarna hij en De Goyer staande en over en weer sodomie pleegden.

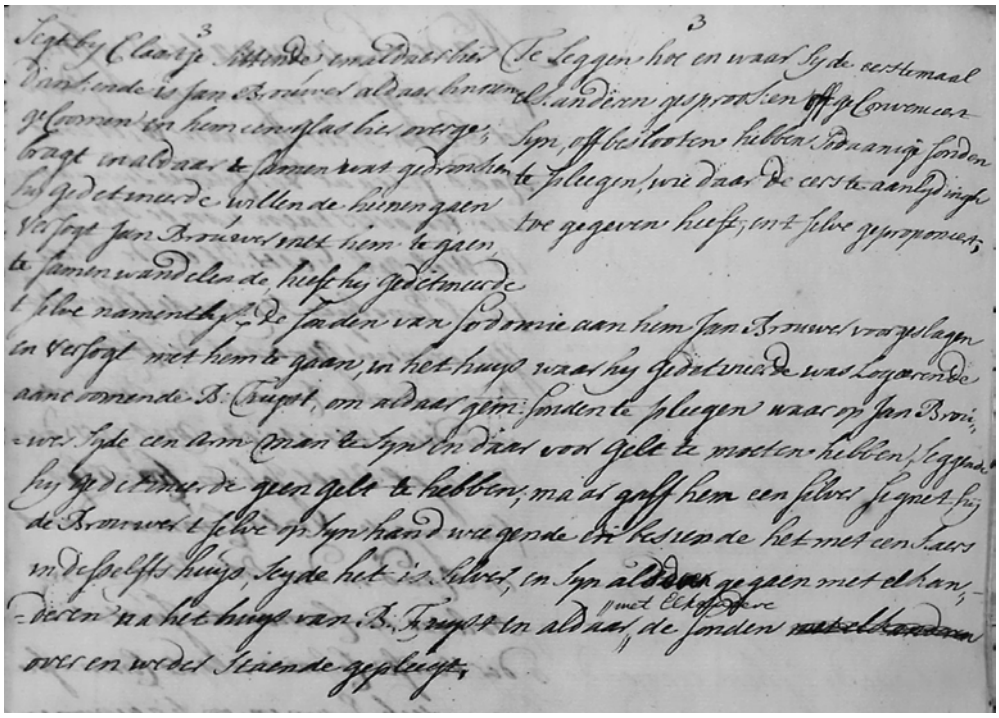

De nieuwe details die Matthijs de Goyer gaf over zijn sodomiecontact met Jan Brouwer.[51]

Over de wederkerigheid van de zonde gaf De Goyer bovendien aan dat het Brouwer zelf was die, nadat De Goyer zijn gang ging, zei dat hij nu ook wilde:

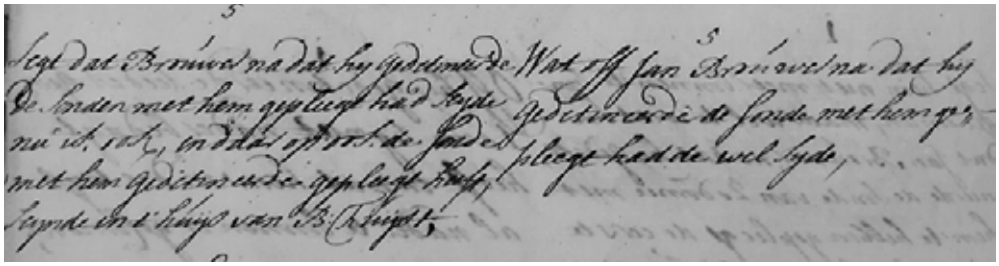

De Goyer zei '[..] dat Brouwer nadat hij gedetineerde de sonden met hem gepleegd had seijde nu ik ook, en daar op ook de sonden met hem gedetineerde gepleegt heeft, seijnde in 't huijs van B. Fuijst.'[52]

Daarop wilde Wiltens meer weten over deze tweede sodomiegebeurtenis. Ook hier ging De Goyer uitgebreid op in. Het een en ander vond plaats op verzoek van De Goyer, in het huis van de weduwe Bambergen en hij betaalde er 10 schellingen voor:

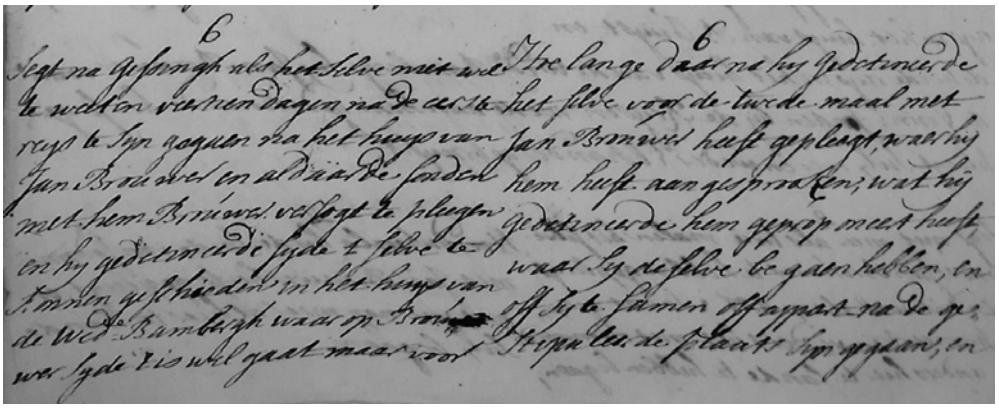

De Goyer zei, '[..] na gissingh als het selve niet wel te weten veertien dagen na de eerste reijs te sijn gegaen na het huijs van Jan Brouwer en aldaer de sonden met hem Brouwer versogt te pleegen en hij gedetineerde sijde 't selve te konnen geschieden in het huijs van de weduwe Bambergh waar op Brouwer sijde 't is wel, gaat maar voor'[53]

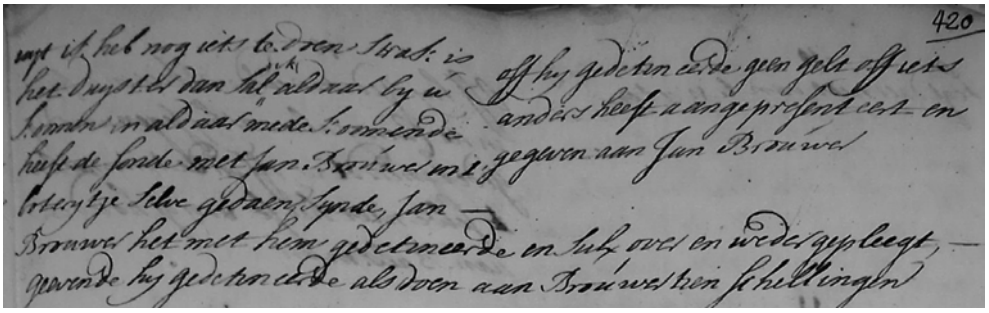

'uijt, ik heb nog iets te doen, strak is het duijster dan sal ik aldaer bij u koomen en aldaer mede koomende heeft de sonde met Jan Brouwer in 't loterijtje selve gedaen sijnde, Jan Brouwer het met hem gedetineerde en sich over en weder gepleegt, geevende hij gedetineerde als toen aan Brouwer tien schellingen.'[54]

Wiltens liet het, wat betreft Brouwer, even bij deze antwoorden en ging door met Matthijs Balkman, aan wie ze bij het verhoor een dag eerder niet meer toegekomen waren. De Goyer deed het een en ander uit de doeken en stelde daarbij expliciet dat hij met Balkman geen sodomie pleegde (in de vraagstelling werd de naam van deze gedetineerde om onbekende redenen als Jan Balkman genoteerd):

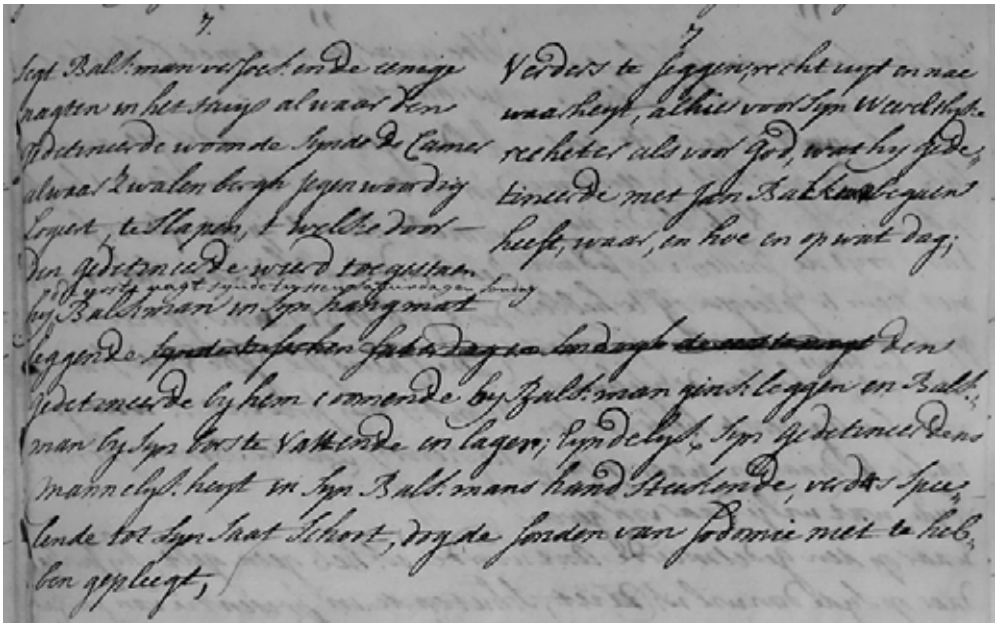

De Goyer: 'Balkman versoekende eenige nagten in het huijs alwaar den gedetineerde woonde sijnde de camer alwaar Zwalenbergh jegenwoordig logeert, te slapen, 't welke door den gedetineerde werd toegestaen hij Balkman de eerste nagt sijnde tussen saturdag en sondag in sijn hangmat leggende den gedetineerde bij hem coomende bij Balkman gink leggen en Balkman bij sijn borst vattende en lager; eijndelijk sijn gedetineerde dens mannelijkheijt in sijn Balkmans hand steekende, verders speelende tot sijn saat schoot, dog de sonden van sodomie niet te hebben gepleegt.'[55]

Wiltens probeerde, waarschijnlijk vanwege de betrokkenheid van Balkmans broer bij de inwijding van De Goyer in de sodomie, meer over de familie Balkman te horen. Hij wilde weten hoe het zat met de vader van Balkman, waar deze in het moederland woonde en wat hij deed. Daar herinnerde De Goyer zich weinig van:

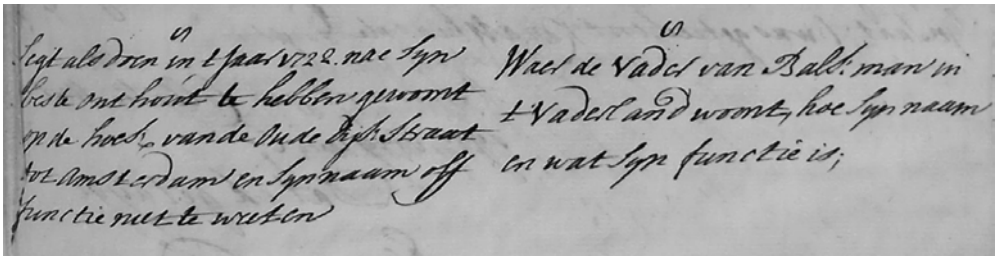

De Goyer zei: '[..] als doen in t jaar 1722 nae sijn beste onthout te hebben gewoont op de hoek van de oude dijkstraat tot Amsterdam en sijn naam off functie niet te weten.'[56]

Tot besluit van dit verhoor kwam nog Christiaan Jurkas aan bod. Het is onduidelijk waar deze naam vandaan kwam. Jurkas' naam noemde De Goyer niet in zijn eerste verhoor, maar Wiltens was duidelijk op de hoogte van diens betrokkenheid bij deze zaak.

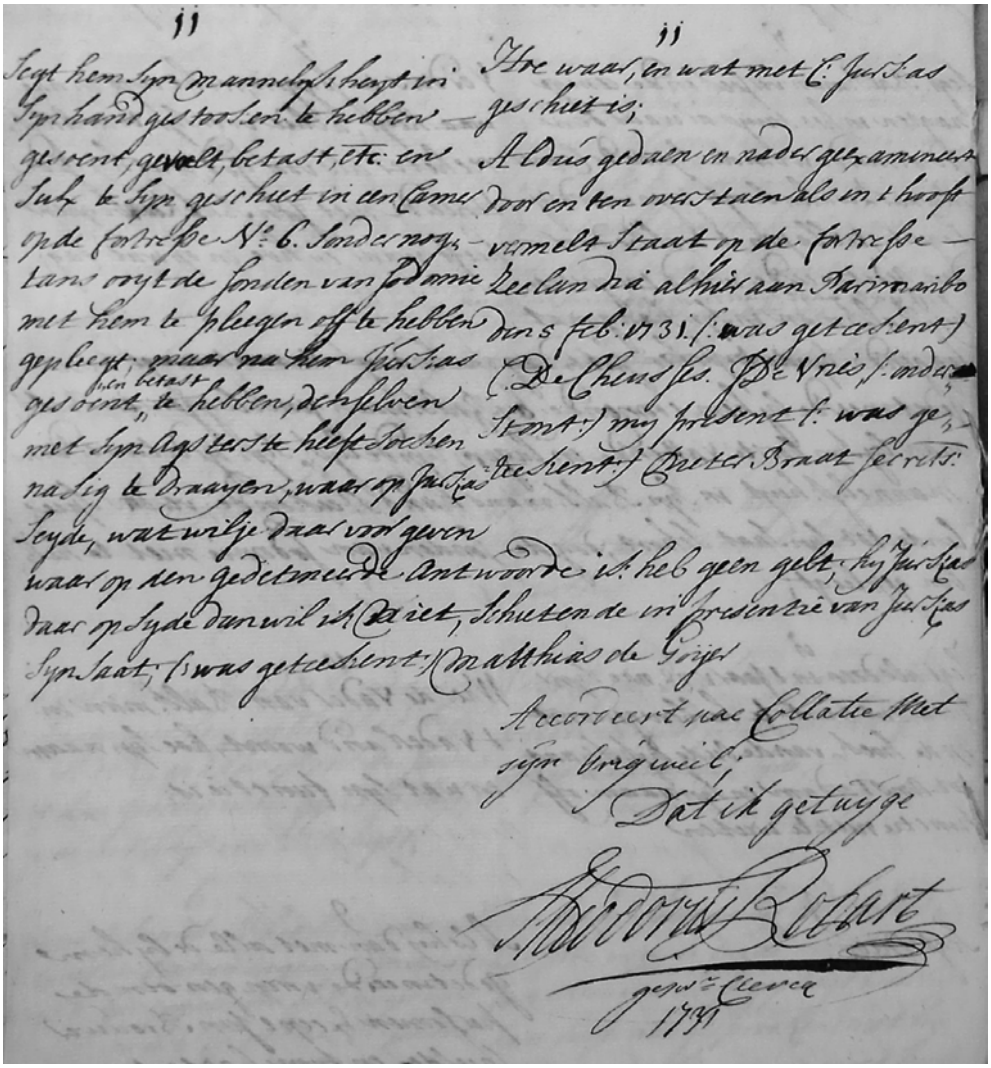

De Goyer over zijn contact met Jurkas: 'segt hem sijn mannelijkheijt in sijn hand gestooken te hebben, gesoent, gevoelt, betast, etc. en sulx te sijn geschiet in een camer op de fortresse no 6. sonder nogtans ooijt de sonden van sodomie met hem te pleegen off te hebben gepleegt; maar na hem Jurkas gesoent en betast te hebben, denselven met sijn achterste heeft soeken na sig te draaijen, waarop Jurkas seijde, wat wil je daar voor geven, waar op den gedetineerde antwoorde ik heb geen gelt; hij Jurkas daar op sijde dan wil ik niet, schietende in presentie van Jurkas sijn saat.'[57]

Jurkas pleegde weliswaar geen sodomie, maar de bekentenis dat hij bereid was dat wel te doen als De Goyer hem ervoor kon betalen, zou hem nog duur komen te staan.

3.6 Laatste verhoren: De Goyer, Brouwer en Van Susteren

De Goyer verscheen op 6 februari 1731 voor een derde en laatste verhoor. Raadfiscaal Wiltens nam alvast een voorschot op de aankomende en blijkbaar onafwendbare veroordeling door De Goyer voor te houden dat hij voor niets anders meer kon bidden dan '[..] 'om genade bij God te mogen hebben' en dat hij vergevingsgezindheid van God nog verder op de proef zou stellen als hij '[..] *niet na waarheijt alhier voor sijn wereltlijke regter als in de tegenwoordigheijt van God, alles komt te seggen wat hij weet* [..].'[58] De Goyer kwam daarop met nog een nieuwe naam en herhaalde om onbekende redenen zijn bekentenis betreffende de tamboer Dalendorp:

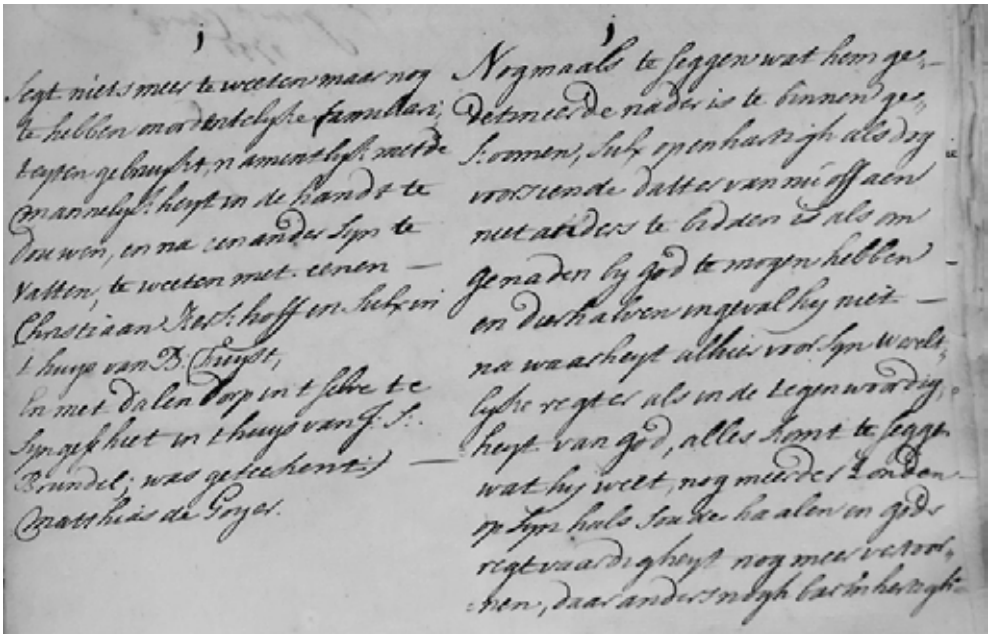

De Goyer zei: '[..] niets meer te weeten maar nog te hebben onordentlijke familiariteijten gebruijk, namentlijk met de mannelijkheijt in de handt te douwen, en na een ander sijn te vatten, te weeten met eenen Christiaan Kerkhoff en sulx in 't huijs van B. Fuijst, en met Dalendorp in 't selve te sijn geschiet in 't huijs van J.S. Brundel', aldus Matthijs de Goyer.[59]

In het huis van Bartholomeus Fuijst was dus niet alleen met Jan Brouwer de zonde gepleegd, maar ook 'onordentelijke familiariteiten' met Christiaan Kerkhoff. Deze Kerkhoff komt echter in het gehele dossier niet voor, evenmin als de bij het eerste verhoor al door De Goyer genoemde Rudolff Arentsbergh. Waarom deze mannen niet op het matje hoefden te komen, is onbekend.

3.6.1 Jan Brouwer – derde verhoor

Bij zijn derde verhoor, op 6 februari 1731, kreeg Brouwer eerst een spervuur van vragen over het signet dat hij van De Goyer kreeg, dat hij verpatste en later op verzoek van De Goyer weer terughaalde. Het verhaal van Brouwer was niet wezenlijk anders dan voorheen. Er kwamen wat namen en details naar voren, voor zover hij zich die kon herinneren aangezien uit zijn verklaring wel bleek dat hij veel dronken was in die tijd. Het hele verhaal lijkt een omweg of afleiding richting de hamvraag die Wiltens tot het laatste bewaarde: of Brouwer nu wel of niet sodomie pleegde met De Goyer voor dat signet. Brouwer bleef ten stelligste ontkennen:

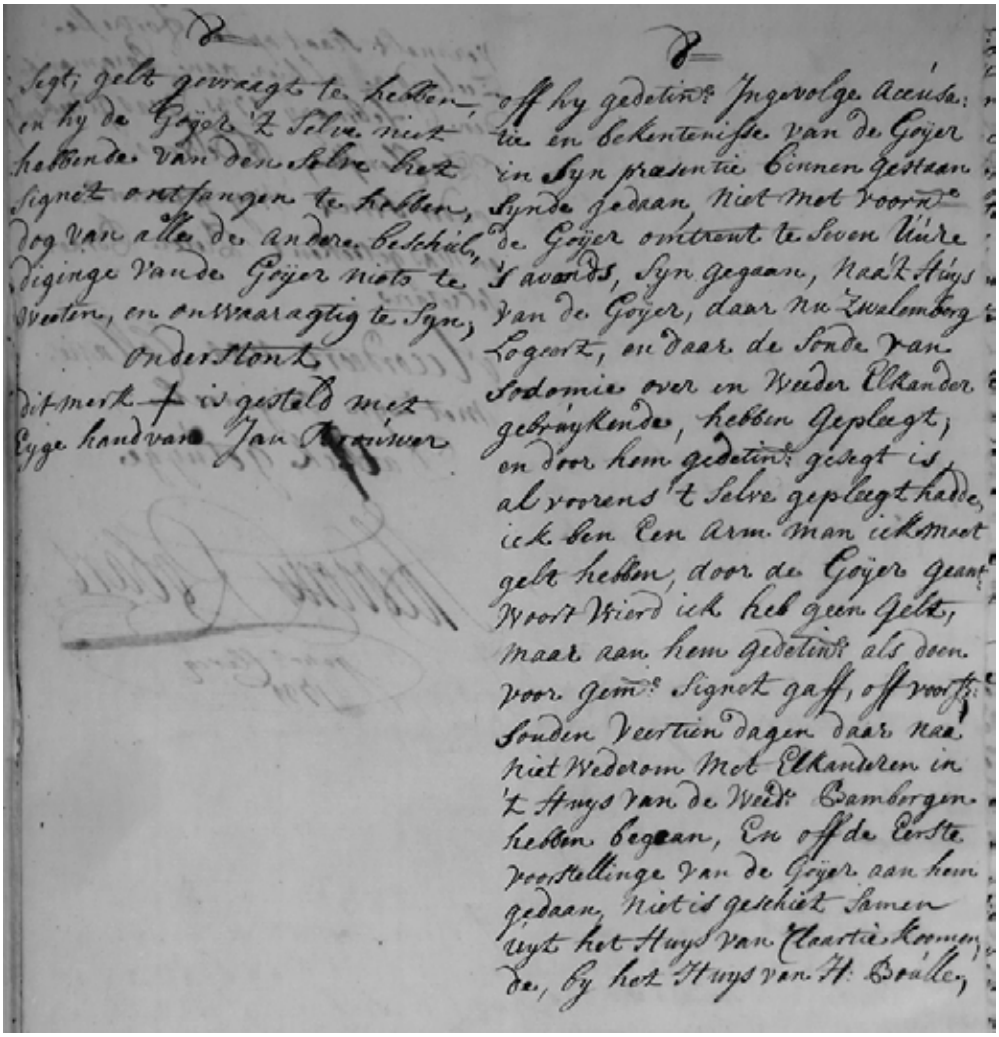
Segt; gelt gevraagt te hebben,
en hy de Goyer 't Selve niet
hebbende van den selve het
signet ontfangen te hebben,
dog van alle de andere beschul-
diginge vande Goyer niets te
weeten, en onwaaragtig te Syn;
Onderstont
dit merk + is gestelt met
Eyge handvan Jan Brouwer

offhy gedetin.d Ingevolge accusa:
tie en bekentenisse van de Goyer
in Syn presentie binnen gedaan
Synde gedaan Niet Met voorn.d
de Goyer omtrent te Seven Uure
's avonds, Syn gegaan, naa't Huys
van de Goyer, daar nu Zwalemberg
Logeert, en daar de Sonde van
Sodomie over en Weder Elkander
gebruykende, hebben gepleegt,
en door hem gedetin.d gesegt is,
al voorens 't Selve gepleegt hadde,
ick ben Een arm man ick meet
gelt hebben, door de Goyer geant.
Woort Wierd ick heb geen Gelt,
maar aan hem gedetin.d als doen
voor gem.d Signet gaff, offwoort.
Sonden veertien dagen daar naa
niet Wederom Met Elkanderen in
't Huys van de Weed.e Bamborgen
hebben begaan, En offde Eerste
voorstellinge van de Goyer aan hem
gedaan, Niet is geschiet Samen
uyt het Huys van Claartie Kommer,
de, by het Huys van H. Boulle,

Brouwer zei: '[..] gelt gevraagt te hebben en hij de Goyer 't selve niet hebbende van den selve het signet ontfangen te hebben, dog van a;;e der andere beschuldiginge van de Goyer niets te weeten, en onwaaragtig te sijn;'[60]

3.6.2 Jan Brouwer bekent alsnog

Pas bij het vierde verhoor, op 9 februari 1731, bekende Jan Brouwer alsnog dat wat Matthijs de Goyer over hun contact had gezegd. Wiltens drong erop aan dat hij zou bekennen omdat hij toch moeilijk heen kon om de herhaaldelijke bekentenissen van De Goyer, ook uitgesproken in het bijzijn van Brouwer. Bij zijn bekentenis voerde Brouwer direct verzachtende omstandigheden aan, zoals dat er bij de penetratie niet geëjaculeerd was:

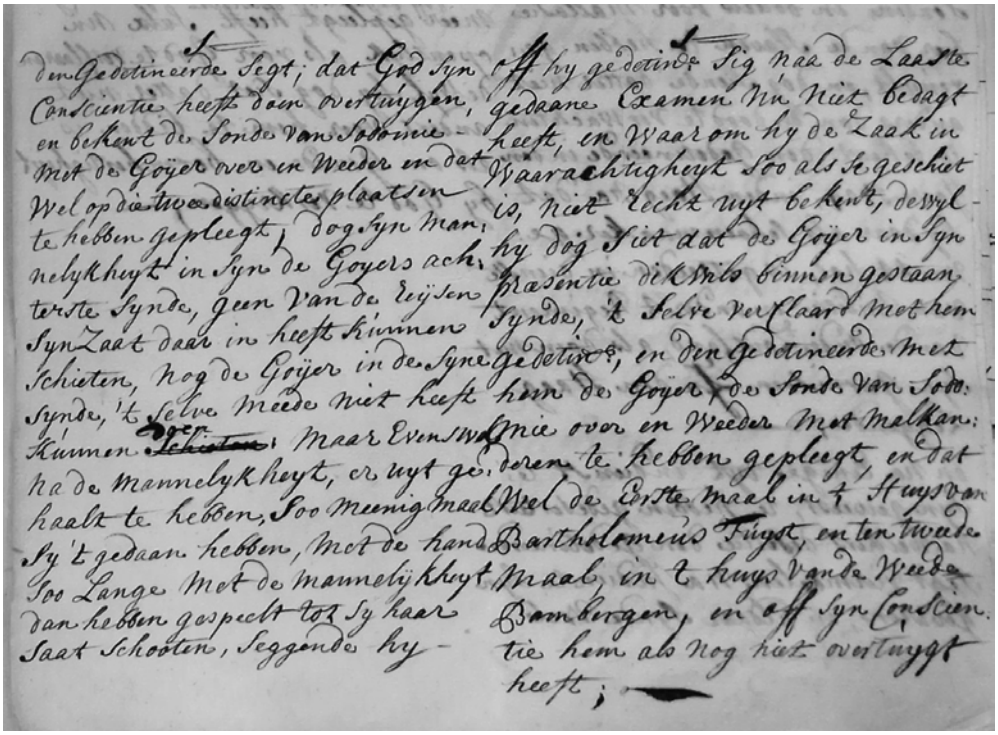
den Gedetineerde Segt; dat God Syn Conscientie heeft doen overtuygen, en bekent de Sonde van Sodomie met de Goyer over en Weeder en dat Wel op die twee distincte plaatsen te hebben gepleegt, dog Syn Mannelykheyt in Syn de Goyers achterste Synde, geen van de reijsen Syn Zaat daar in heeft kunnen Schieten, nog de Goyer in de Syne Synde, 't selve meede niet heeft kunnen ~~Schieten~~; maar Even na de mannelykheyt, er uyt gehaalt te hebben, Soo meenigmaal Sy 't gedaan hebben, met de hand Soo Lange met de mannelykheyt dan hebben gespeelt tot Sy haar Saat Schooten, Seggende hy-

Sig naa de Laatste gedaane Examen Nu niet bedagt heeft, en Waarom hy de Zaak in Waarachtigheyt Soo als Se geschiet is, niet Recht uyt bekent, dewyl hy dog Siet dat de Goyer in Syn Presentie dikwils binnen gestaan 't Selve verklaart met hem gedetin:, en den Gedetineerde met de Goyer, de Sonde van Sodomie over en Weeder met malkan: Wel de Eerste maal in 't Huys van Bartholomeus Fuyst, en ten tweede maal, in 't huys vande Weede Bambergen, en off Syn Conscientie hem als nog niet overtuygt heeft;

Brouwer verklaarde: '[..] dat God sijn conscientie heeft doen overtuijgen en bekent de sonde van sodomie met de Goyer over en weeder en dat wel op die twee distincte plaatsen te hebben gepleegt, dog sijn mannelijkheijt in sijn de Goyers achterste sijnde, geen van de reijsen sijn zaat daar in heeft kunnen schieten, nog de Goyer in de sijne sijnde, 't selve meede niet heeft kunnen doen. Maar even na de mannelijkheijt, er uijt gehaalt te hebben, soo meenigmaal sij 't gedaan hebben, met de hand soo lange met de mannelijkheijt dan hebben gespeelt tot sij haar saat schooten, seggende hij.'[61]

Op de vraag waarom hij niet eerder wilde bekennen, antwoordde Brouwer dat hij steeds dacht vrij te kunnen komen. En op Wiltens' vraag '*hoe hij gedetineerde tot die saak is gekoomen*', zei Brouwer: '[..] *door de Goyer, daar toe weesen verleijt, en 't selve uijt armoede als geld benoodigt hebbende, te hebben gepleegt.*'[62]

Ook voor Brouwer zat er volgens zijn ondervrager weinig anders op dan meer te bidden en te hopen op de barmhartigheid van God. Hem kon hij eveneens gunstiger

stemmen door het opbiechten van al zijn '[..] *sonden, schelmstucken, off dieverijen gepleegt, off begaan, off bedreeven* [..]'.[63]

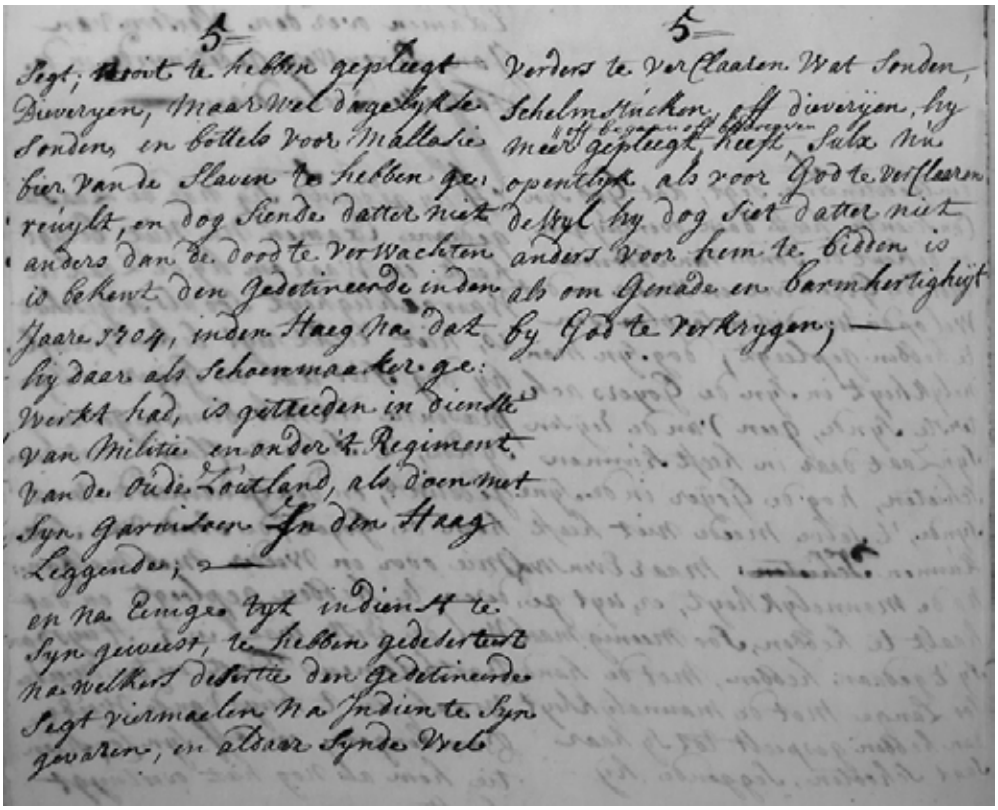

Jan Brouwer zei: '[..] nooit te hebben gepleegt dieverijen, maar wel dagelijkse sonden, en bottels voor mallasie bier van de slaven te hebben gereuijlt, en dog siende datter niet anders dan de dood te verwachten is bekent den gedetineerde in den jaare 1704, in den Haeg na dat hij daar als schoenmaaker gewerkt had, is getreeden in dienste van militie en onder 't regiment van de oude Zoutland, als doen met sijn garnisoen in den Haag liggende; en na eenige tijt in dienst te sijn geweest, te hebben gedeserteert na welkers desertie den gedetineerde segt viermaalen na Indien te sijn gevaren, en aldaar sijnde wel'[64]

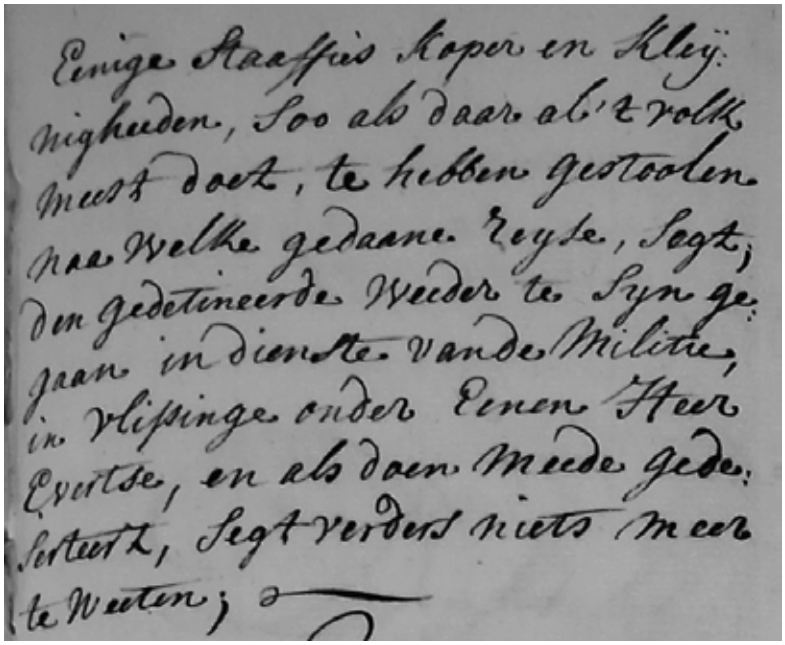
Eenige Staaffies koper en Klei-
nigheeden, Soo als daar al 't volk
meest doet, te hebben gestoolen
naa welke gedaane Reyse, Segt,
den gedetineerde Weeder te Syn ge-
gaan in dienste vande Militie,
in Vlissinge onder Eenen Heer
Evertse, en als doen Meede gede-
serteert, Segt verders niets meer
te Weeten;

… 'eenige staaffies koper en kleijnigheeden, soo als daar al 't volk meest doet, te hebben gestoolen naa welke gedaane reijse, segt, den gedetineerde weeder te sijn gegaan in dienste van de militie in Vlissingen onder eenen heer Evertse, en als doen meede gedeserteert, segt verders niets meer te weeten.'[65]

3.6.3 Jan Gerritz van Susteren

Na de laatste verhoren van De Goyer en Brouwer verstreken er meer dan twee weken tot aan het verhoor van een laatste, niet eerder vermelde, verdachte: Jan Gerritz van Susteren, alias 'Coopman'. Dat gebeurde op 27 februari 1731. In tegenstelling tot alle andere eerste verhoren van verdachten vroeg men Van Susteren niet eerst naar zijn naam, leeftijd en reden voor zijn arrestatie. Mogelijk werd Van Susteren toch ook al eerder verhoord.

Hoe men tot zijn aanhouding kwam, staat niet in het dossier vermeld, maar uit de vraagstelling van Wiltens blijkt wat het verhaal van De Goyer ongeveer behelsde. Hij zou een zakelijke relatie met Van Susteren hebben in de zin dat die laatste enkele goederen voor De Goyer verkocht. Bij een van hun ontmoetingen, in het huis van ene Casper Schaap, zou De Goyer Van Susteren hebben afgetrokken tot deze ejaculeerde. Van Susteren bevestigde de zakelijke relatie, maar ontkende categorisch de seksuele handelingen:

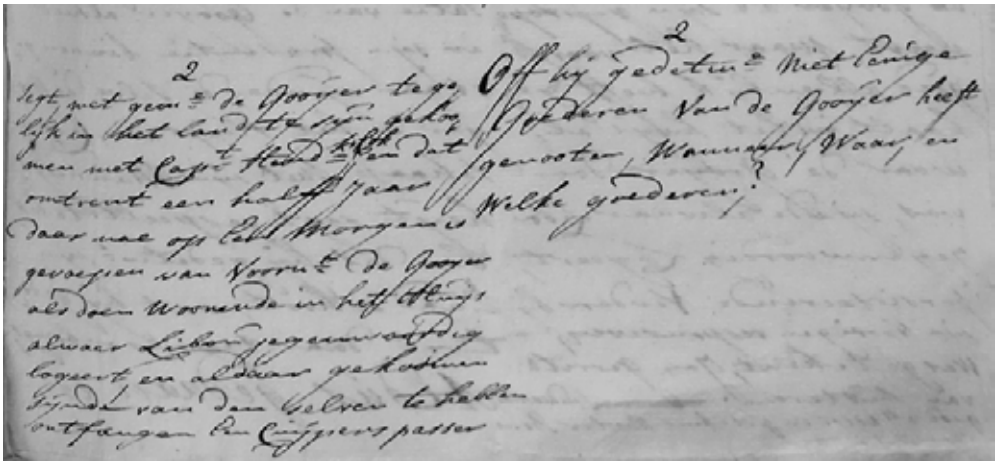

Van Susteren stelde: '[..] met gem=e De Gooijer tegelijk in het land te sijn gekoomen met Cap=t Hend=k Cok en dat omtrent een halff jaar daar nae op een morgen is geroepen van Voorn=e de Gooyer als doen woonende in het huijs alwaer Libon jegenwoordig logeert en aldaar gekoomen sijnde van den selven te hebben ontfangen een cuijpers passer'[66]

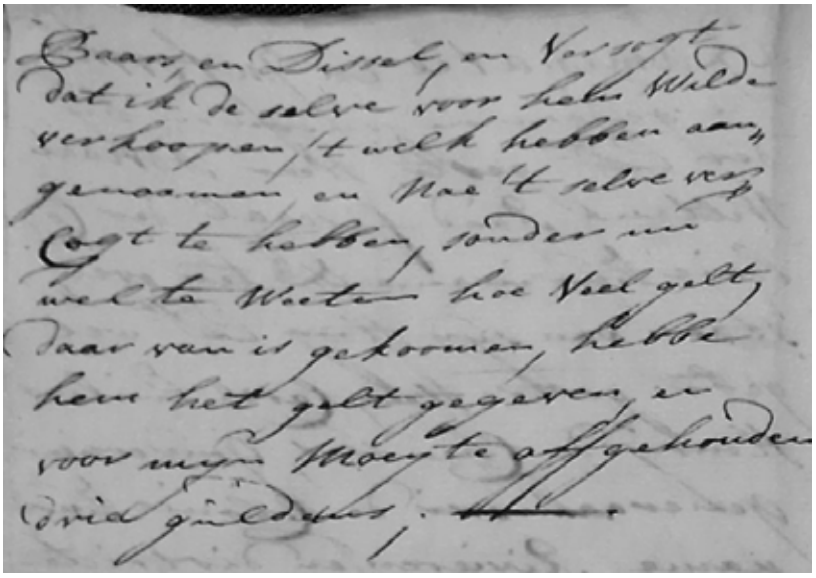

… 'Baars en Dissel, en versogt dat ik de selve voor hem wilde verkoopen 't welk hebben aangenoomen en nae 't selve ver cogt te hebben, sonder wel te weeten hoe veel gelt daar van is gekoomen, hebben hem het gelt gegeven en voor mijn moeyte afgehouden drie guldens;'[67]

Of De Goyer bij de overdracht van de spullen dan niet zijn '[..] mannelijkheyt heeft gevat en daar meede gespeelt tot sijn zaad schoot [..]' wilde Wiltens weten. Van Susteren ontkende:

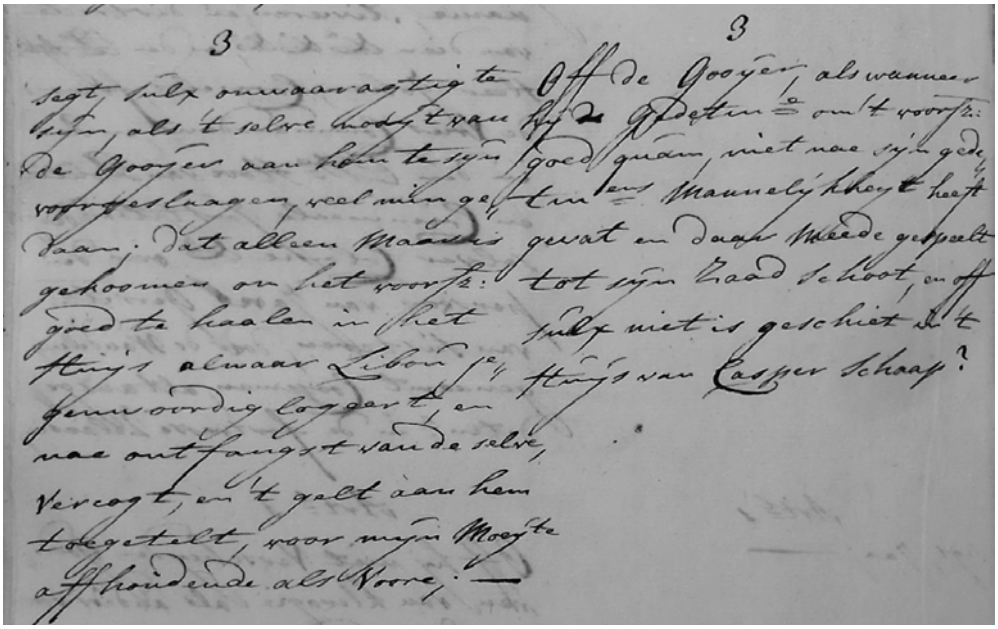

Van Susteren stelde: '[..] sulx onwaaragtig te sijn, als 't selve nooijt van de Gooijer aan hem te zijn voorgeslaagen, veel min gedaan [..]'[68]

Om de beschuldiging extra kracht bij te zetten, mocht De Goyer deze in het bijzijn van Van Susteren herhalen, maar het mocht niet baten:

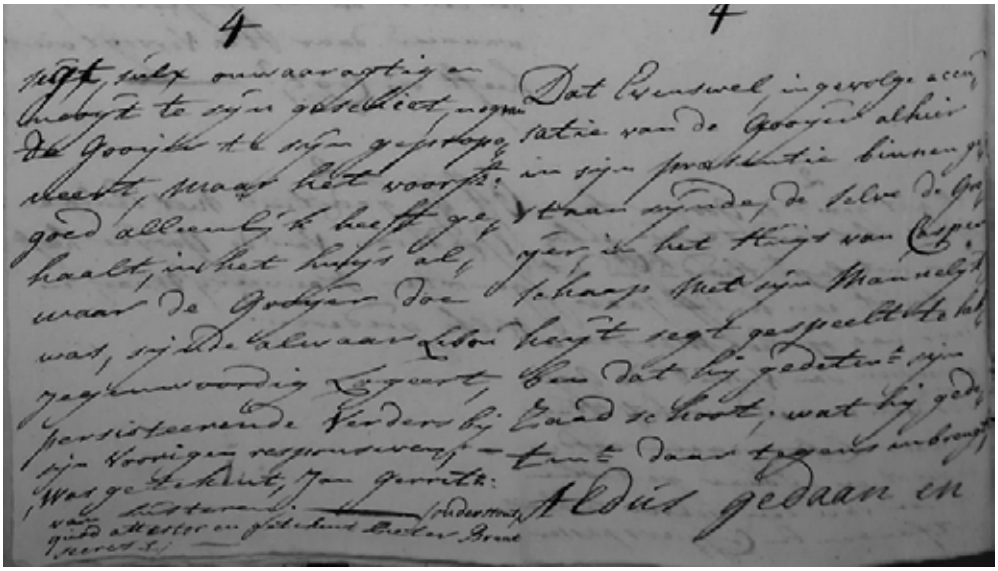

‘sulx onwaaragtig en nooijt te sijn geproponeert, maar het voorsz. goed alleenlijk heeft gehaalt, in het huijs alwaar De Gooyer doe was, sijnde alwaar Libou jegenwoordig logeert, persisteerende verders bij sijn voorigen respons [..]’[69]

3.6.4 Matthijs Balkman, draaier in Fort Zeelandia

Ook de tweede dag van verhoren hielden de onduidelijkheden en tegenstrijdigheden aan. Zo had Matthijs Balkman, draaier in het Fort Zeelandia, een heel ander verhaal over wat er op welke plek met De Goyer gebeurde. Het begon ermee dat ook Matthijs Balkman zei geen idee te hebben waarom hij was opgesloten:

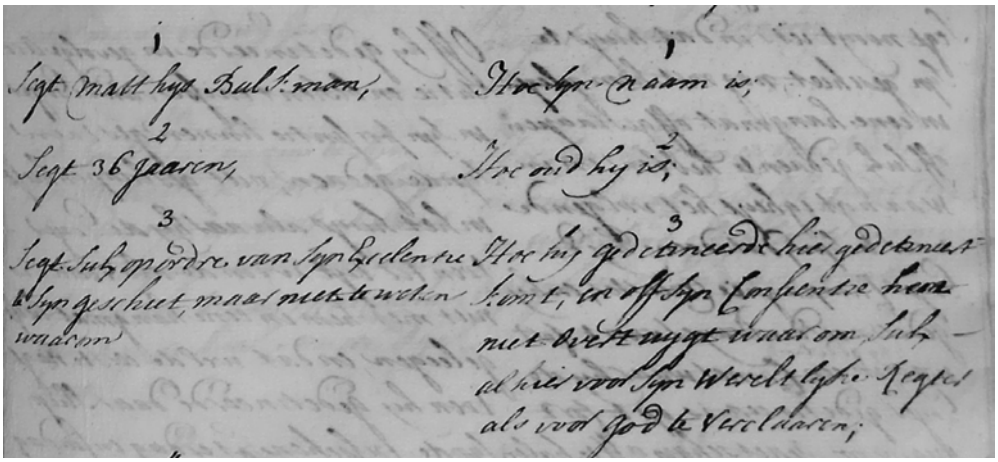

De 36-jarige Balkman wist niet waarom hij zich moest verantwoorden ‘alhier voor sijn wereltlijke regter als voor God’.[70]

Balkman ontkende niet De Goyer te kennen of in diens vroegere huis te hebben gelslapen, maar wel dat ze daar sodomie pleegden in een hangmat en ook dat hij De Goyer afgetrokken zou hebben:

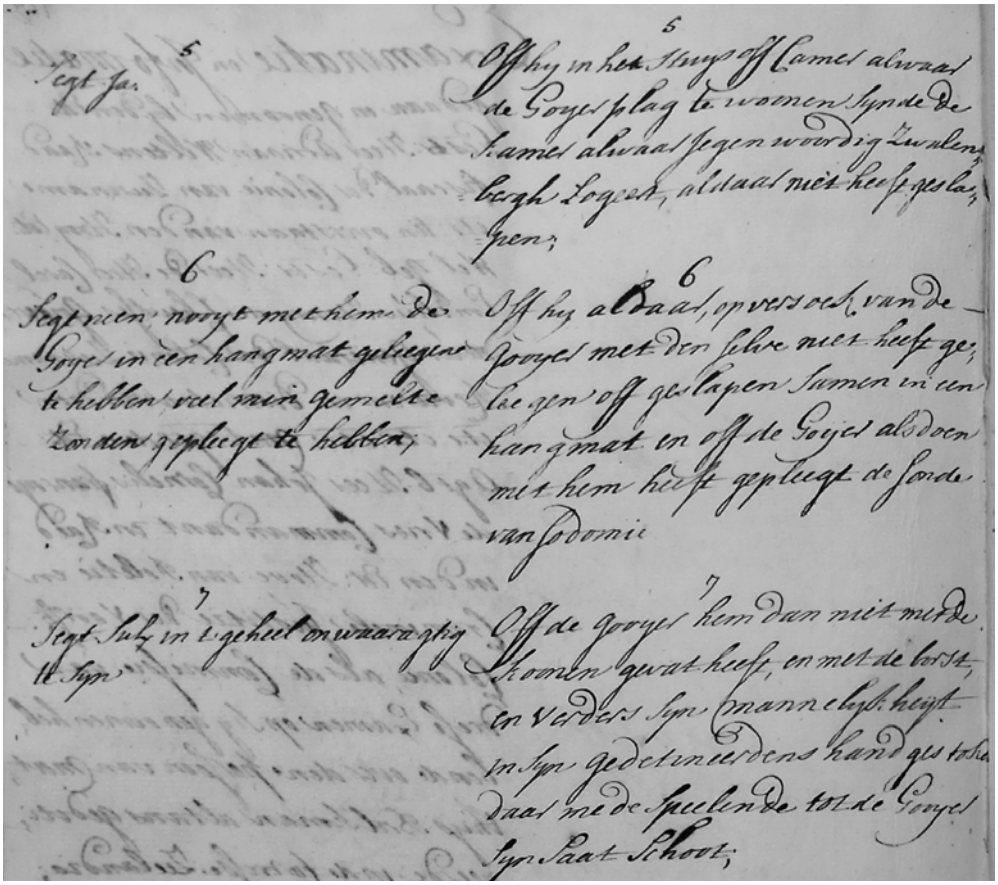

Balkman sprak tegen dat hij met de penis van De Goyer gespeeld zou hebben totdat deze klaar zou zijn gekomen.[71]

Men haalde De Goyer er weer bij die zijn bekentenis van eerder die dag herhaalde. Bovendien, zo doet de vraagstelling van Wiltens vermoeden, bekende hij ter plekke nog meer aangaande Balkman, die daarop aangaf wel te zijn lastig gevallen door De Goyer, zonder daarbij zelf iets zondigs te doen:

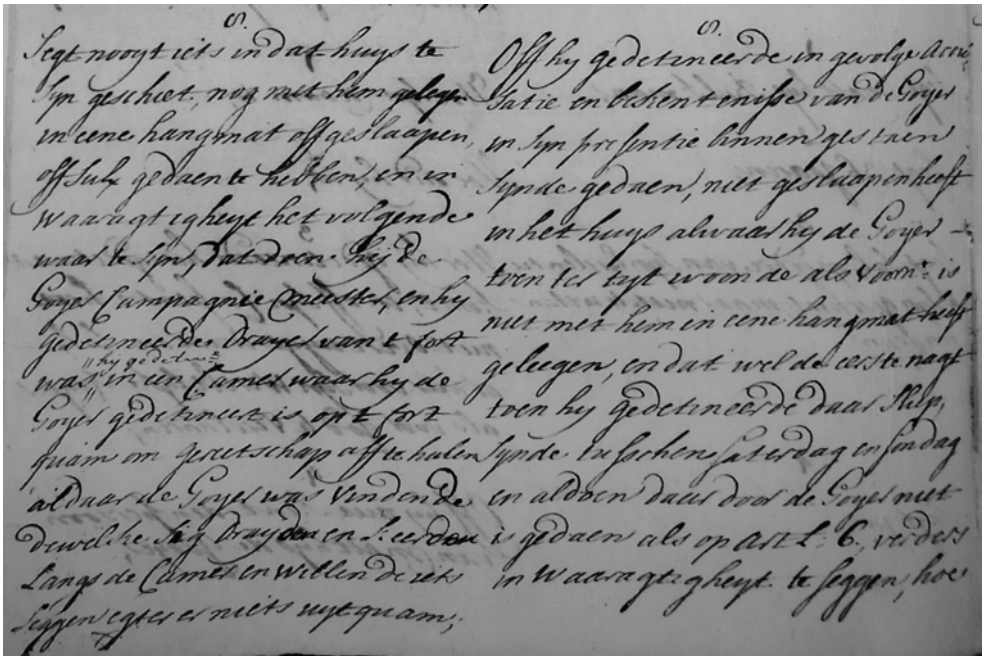

Balkman stelde: '[..] nooijt iets in dat huijs te sijn geschiet, nog met hem gelegen in eene hangmat off geslaapen off sulx gedaen te hebben, en er waaragtigheijt het volgende waar te sijn, dat doen hij De Goyer Compagnie meester, en hij gedetineerde Draijer van 't fort was hij gedetineerde in een camer waar hij De Goyer gedetineert is op 't fort quam om gereetschap aff te halen aldaar De Goyer was van den de dewelke sig draijden en keerden langs de camer en willende iets seggen egter er niets uijtquam,'[72]

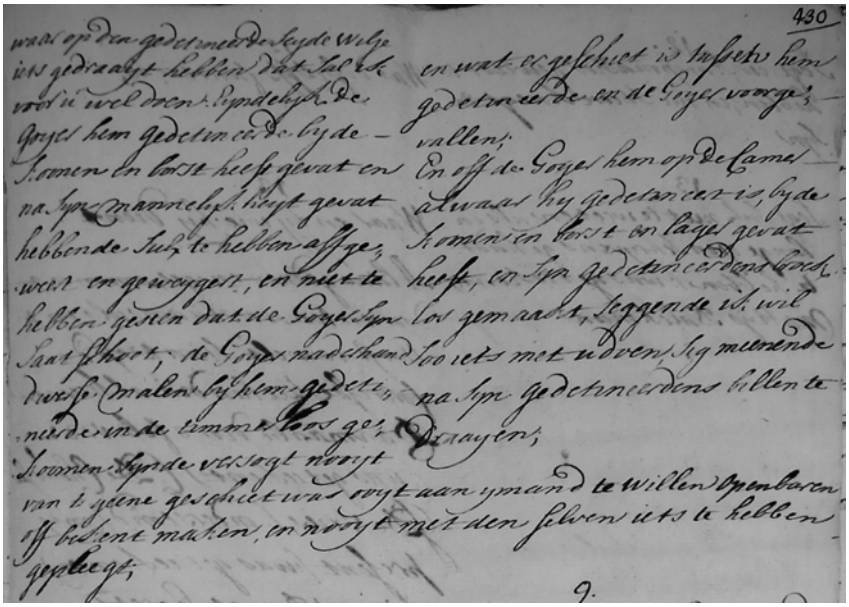

‘waar op den gedetineerde seijde wil je iets gedraaijd hebben dat sal ik voor u wel doen. Eijndelijk de Goyer hem gedetineerde bij de koonen en borst heeft gevat en na sijn mannelijkheijt gevat hebbende sich te hebben affgeweert en geweijgert, en niet te hebben gesien dat de Goyer sijn saat schoot; de Goyer naderhand diverse malen bij hem gedetineerde in de timmerloos gekoomen sijnde versogt nooijt van ’t geene geschiet was ooijt aan ijmand te willen openbaren off bekent maken en nooijt met den selven iets te hebben gepleegt;’[73]

Daarop wilde Wiltens weten hoe Balkman het kon rijmen om na de handtastelijkheden van De Goyer toch bij hem thuis te gaan slapen:

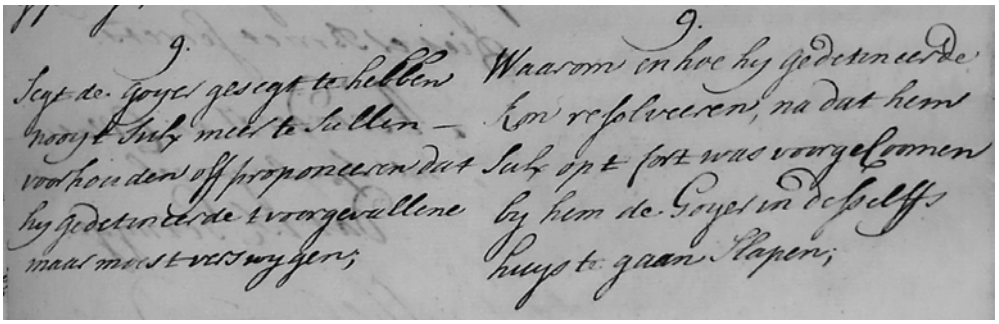
9. Segt de Goyer gesegt te hebben nooijt sulx meer te sullen voorhouden off proponeeren dat hij gedetineerde t voorgevallene maar moest verswijgen;

9. Waarom en hoe hij gedetineerde kon resolveeren, na dat hem sulx op t fort was voorgekomen bij hem de Goyer in desselfs huijs te gaan slapen;

‘segt de Goyer gesegt te hebben nooijt sulx meer te sullen voorhouden off proponeren dat hij gedetineerde t voorgevallene maar moest verswijgen’[74]

Ook zocht Wiltens naar meer informatie over de familieconnectie die De Goyer in zijn eerste verhoor noemde. Hij vroeg zowel naar Balkmans vader als zijn broer:

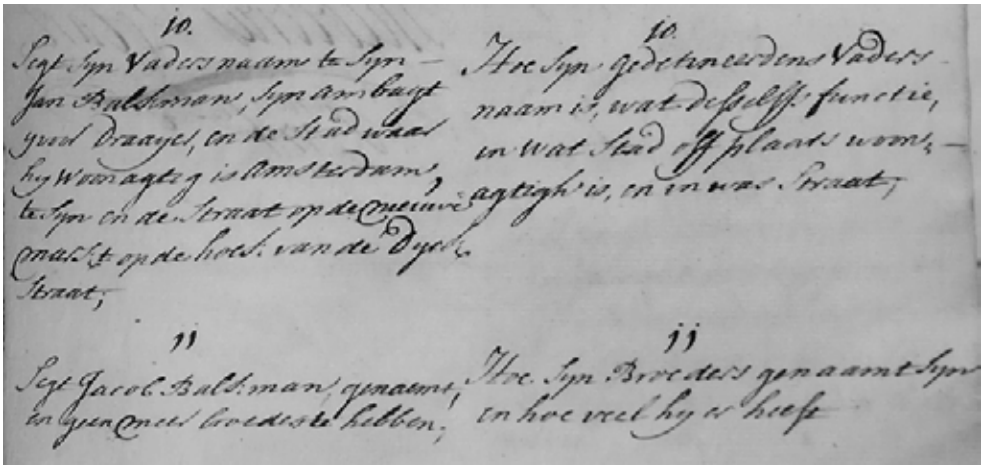
10. Segt sijn Vaders naam te sijn Jan Balkman, sijn ambacht yvoor draayer, en de stad waar hij woonagtig is Amsterdam, te sijn en de straat op de Nieuwe Markt op de hoek van de Dijck Straat;

10. Hoe sijn gedetineerdens Vaders naam is, wat desselff functie, in wat stad off plaats woonagtigh is, en in wiens straat;

11 Segt Jacob Balkman genaamt, en geen meer broeders te hebben;

11 Hoe sijn broeders genaamt sijn en hoe veel hij er heeft

Gedetineerdes vader heette Jan Balkman, deze was ivoordraaier en woonde in op de Nieuwe Markt op de hoek van de Dijckstraat te Amsterdam. Matthijs had nog een broer, Jacob Balkman.[75]

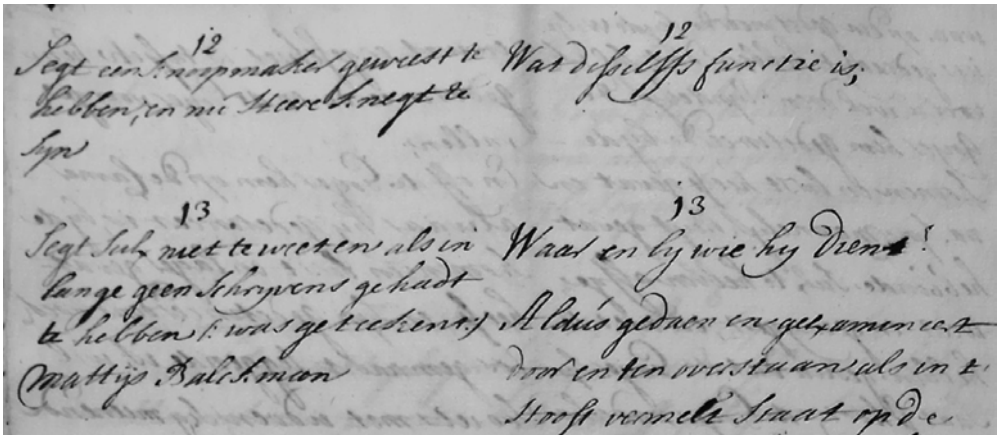

Jacob Balkman was knoopmaker en ook herenknecht geweest, aldus zijn broer Matthijs.[76]

Waarschijnlijk was Wiltens van zins de autoriteiten in het moederland te wijzen op de daden van de bij Surinaamse verhoren opgedoken sodomiepleger in Amsterdam en het huis waar dat gebeurde. De Goyer beweerde namelijk dat het een plek was waar mannen speciaal voor dit doel heengingen. Matthijs Balkman kon echter geen actuele informatie over zijn broer opgeven, omdat hij lang geen brief had ontvangen.

3.6.5 Christiaan Jurkas

Net als Matthijs Balkman stelde Christiaan Jurkas te zijn lastiggevallen door Matthijs de Goyer in de tijd dat die laatste compagniemeester was op het Fort Zeelandia. In die tijd was Jurkas 'pontevaarder' van de SvS. Het eerste wat uit zijn verhoor blijkt, is dat het nieuws over de arrestatie van en beschuldigingen jegens Matthijs de Goyer inmiddels naar buiten was gekomen. In tegenstelling tot zijn voorgangers had Jurkas wel een idee waarom hij was gedetineerd:

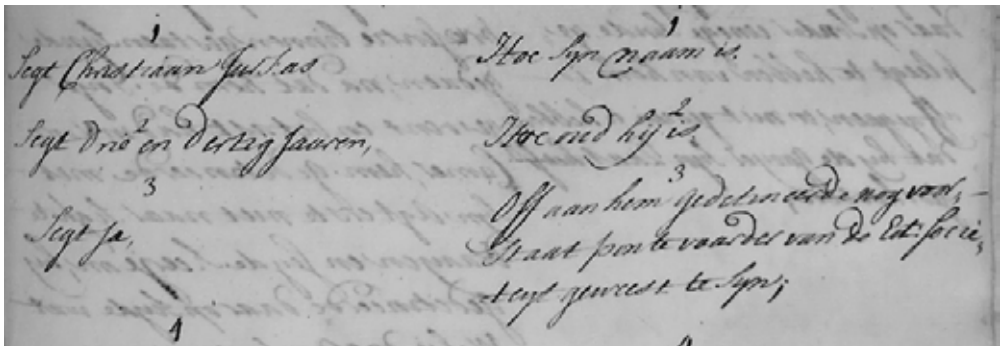

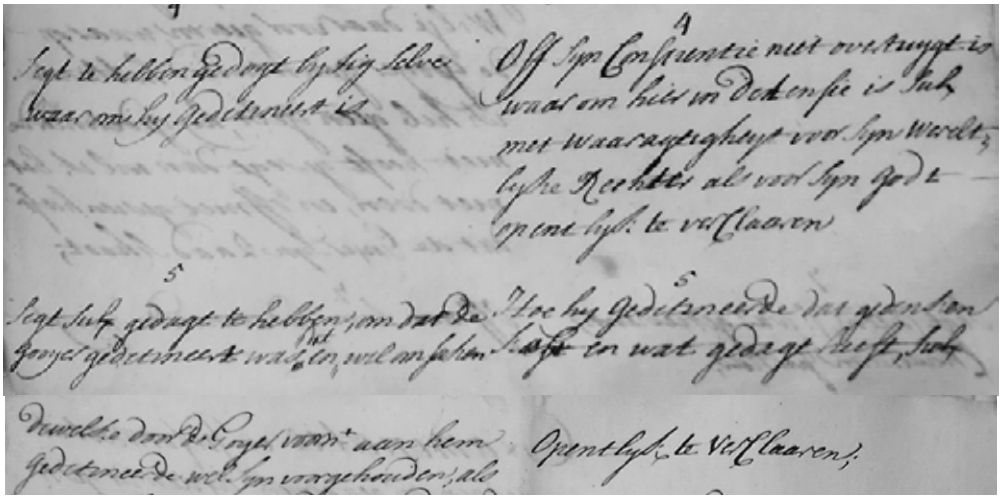

Op de vraag: '[..] off sijn conscientie niet overtuijgt is waarom hier in detensie is sulx met waaragtigheijt voor sijn wereltlijke rechter als voor sijn godt opentlijk te verclaaren' antwoordde de 33-jarige Jurkas: 'te hebben gedacht bij sig selve waarom hij gedetineert is' en hij dacht dat het was '[..] omdat de Goyer gedetineert was en wel om saken de welke door de Goyer aan hem gedetineerde wel sijn voorgehouden [..]'[77]

Wat ook al bleek bij het verhoor van Balkman kwam hier weer naar voren: in de tijd dat De Goyer compagniemeester was, had hij een kamer op Fort Zeelandia (nummer zes) - al dan niet toevallig de kamer waar hij nu ook in detentie zat, waar hij geprobeerd had zijn minderen de mannenliefde op te dringen:

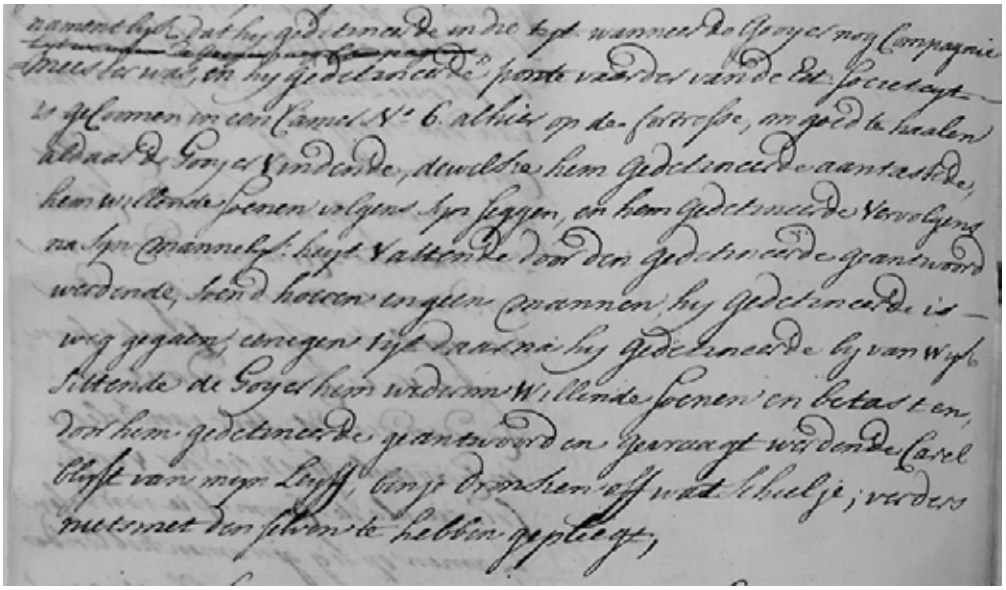

Jurkas verklaarde: '[..] dat hij gedetineerde in die tijd wanner de Gooyer nog Compagnie meester was en hij gedetineerde pontevaarder van de Ed: Societeyt is gecoomen in een Camer No 6 alhier op den fortresse, om goed te halen aldaar de Gooyer vindende, dewelke hem gedetineerde aantastede hem willende soenen volgens sijn seggen, en hem gedetineerde vervolgens na sijn mannelijkheijt vattende door den gedetineerde geantwoord werdende, soend hoeren en geen mannen; hij gedetineerde is weg gegaen, eenigen tijd daar na hij gedetineerde hij van …sittende De Goyer hem wederom willende soenen en betasten en door hem gedetineerde geantwoord en gevraagt werdende Carel blijfft van mijn leijff ben je dronken off wat scheel je; verders niets met den selven te hebben gepleegt.'[78]

Voor de raad-fiscaal was de kous hiermee echter niet af, in tegenstelling tot de andere verhoren. Het was voor de rechtbank nog van belang om te achterhalen of Jurkas wilde toegeven dat hij de zonde wel degelijk gepleegd zou hebben, als De Goyer hem had kunnen betalen, zoals die laatste vertelde:

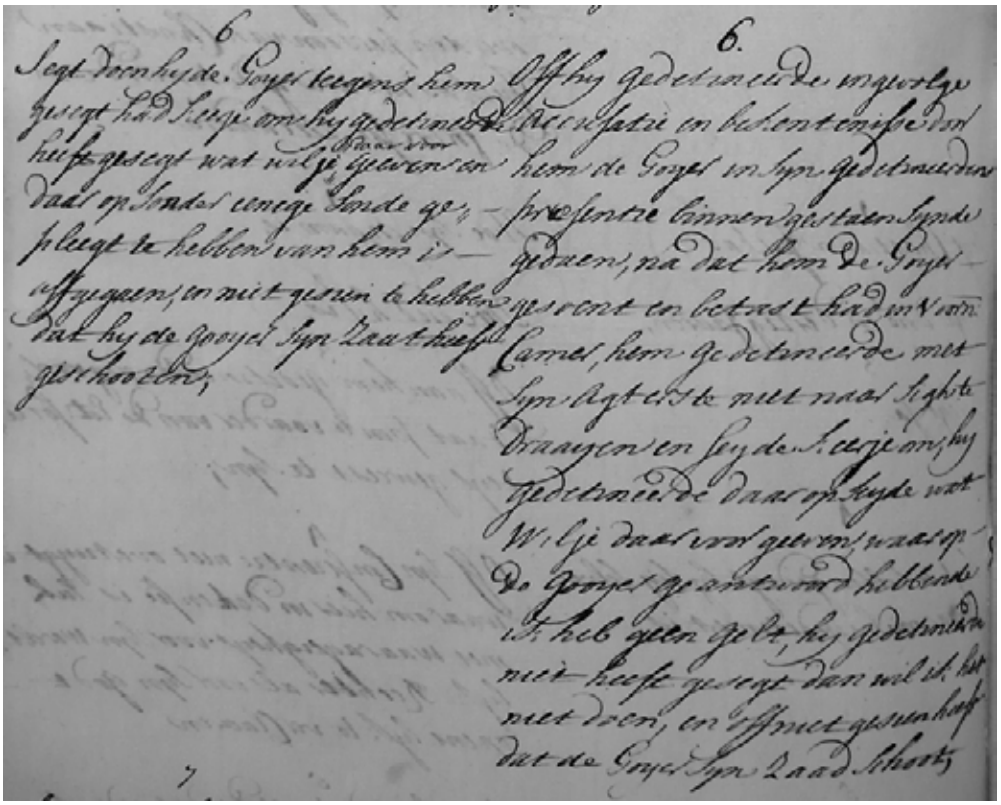

Jurkas gaf aan dat: '[..] doen hij De Goyer teegens hem gesegt had keerje om hij gedetineerde heeft gesegt wat wil je daarvoor geeven en daar op sonder eenige sonde gepleegt te hebben van hem is affgegaen, en niet gesien te hebben dat hij De Gooyer sijn zaat heeft geschooten.'[79]

Gezien het beroep van Jurkas is het geen onlogisch getuigenis. In zijn annotaties bij het werk van Herlein schrijft Nepveu over de pontevaarders:

> *'Daar zijn wel Pontevaarders aangestelt en beEedigt, ook is er een Reglement of instructie door dezelve gemaakt, dog daar zijn er weynig en die er zijn kunnen nauwelyks of niet daar van bestaan, omdat van langerhand ingevoert is dat de schippers die daar in landing leggen hun eyge Ponten hebben en met de orders van de Planters opzenden met hun scheepsvolk om de Producten af te haalen;* [..]' (1771: 119)

3.6.6 Govert van Vliet

De verklaringen van Hendrik Heyns en Hendrik van Rees waren blijkbaar afdoende, aangezien een nieuw verhoor uitbleef. Voor Govert van Vliet gold dat niet. Ook De Goyer was aanwezig om nog weer meer details te geven over de gebeurtenissen toen hij als keurmeester op de plantage van Labadie kwam en daar in het kamertje van Van Vliet belandde. Wiltens wilde eerst weten of Van Vliet zich nog steeds 'van geen quaat' bewust was:

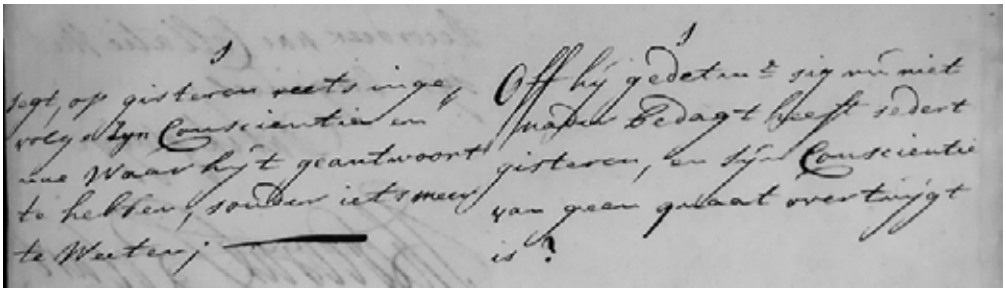

Van Vliet zei: '[..] gisteren reets ingevolge zijn conscientie en nae waarhijt geantwoort te hebben, sonder iets meer te weeten;'[80]

Daarop confronteerde de raad-fiscaal Van Vliet andermaal met het verhaal van De Goyer dat zij in Van Vliets kamer in de hangmat waren gaan liggen en wat dan nu heette 'onbehoorlijke familiariteiten' hadden '*gebruijkt*'. Van Vliet was echter niet van plan iets dergelijks te bekennen en bleef bij zijn verhaal van de dag ervoor. De Goyer had zich in zijn kamer geschoren en van het bedrijven van zonden was geen sprake:

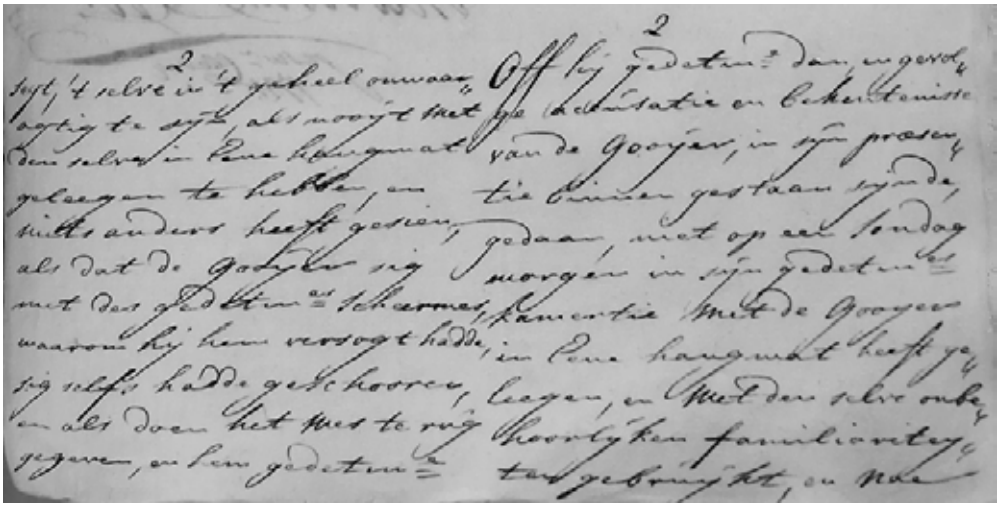

Van Vliet verklaarde: '[..] 't selve in 't geheel onwaaragtig te sijn, als nooijt met den selve in eene hangmat geleegen te hebben, en niets anders heeft gesien, als dat de Gooyer sig met des gedetin=es scheermes waarom hij hem versogt hadde, sig selfs hadde geschooren en als doen het mes te rug gegeven, en hem gedetin=e'[81]

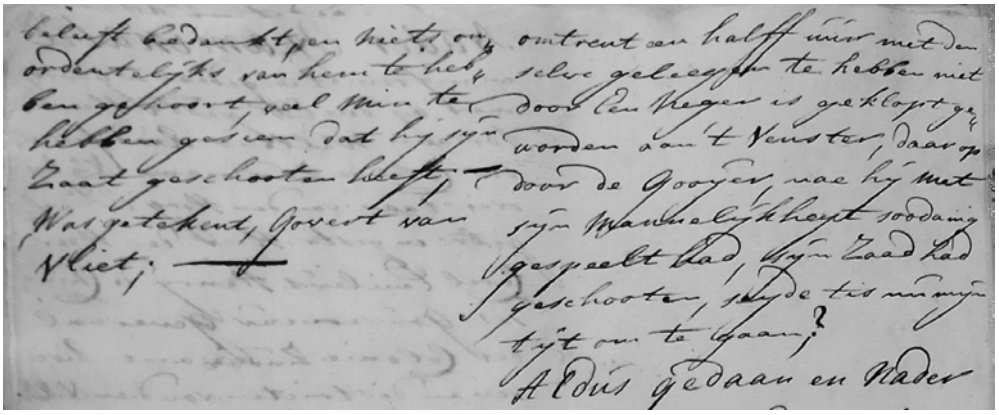

'beleeft bedankt, en niets onordentelijks van hem te hebben gehoort, veel min te hebben gesien dat hij sijn zaat geschooten heeft'[82]

Een vervolgverhoor van Van Vliet bleef achterwege. Het contact van De Goyer met Brouwer wilde men echter verder verdiepen.

3.7 Strafeisen en vonnissen

Op 1 maart 1731 volgde het oordeel van het Hof van Criminele Justitie. In het aangetroffen dossier dat Wiltens later die maand naar de SvS zond, bevonden zich de veroordelingen van De Goyer, Brouwer en Jurkas. Hoogbergen en Schellekes concludeerden dat de overige verdachten vrijspraak verdienden (2001: 258) Echter, in de al eerder aangehaalde brief die De Cheusses op 28 februari 1731 stuurde naar de directeuren van de SvS, stelde de gouverneur dat de andere verdachten weliswaar geen sodomie pleegden, maar daarom nog niet onschuldig waren:

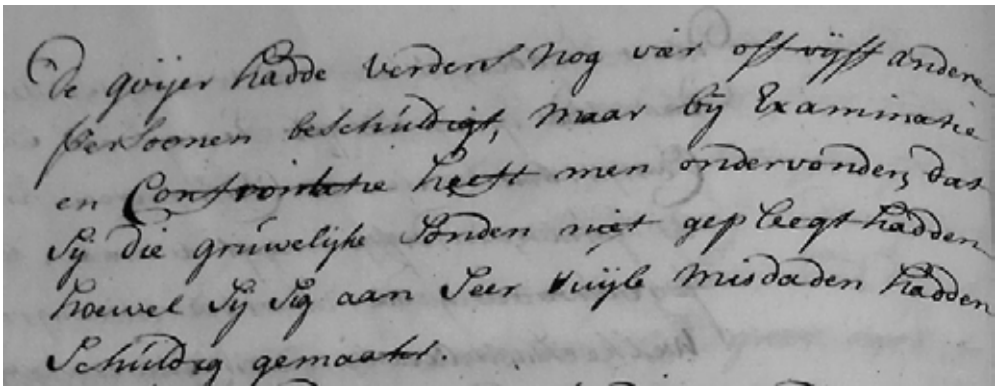
De goijer hadde verder nog vier of vijff andere
personen beschuldigt, maar bij examinatie
en Confrontatie heeft men ondervonden, dat
sij die gruwelijke sonden niet gepleegt hadden
hoewel sij sig aan seer vuijle misdaden hadden
schuldig gemaakt.

Volgens gouverneur Carel de Cheusses was aangaande De Goyers medeverdachten '[..] ondervonden dat sij die gruwelijke sonden niet gepleegt hadden hoewel sij sig aan seer vuijle misdaden hadden schuldig gemaakt.'[83]

Uit de verhoren bleek wel dat de verdachten Matthijs Balkman, Hendrik Heijns, Govert van Vliet, Hendrik Dalendorp, Hendrik van Rees en Jan Gerritz van Susteren allemaal sodomie ontkenden. Ook gaven ze allemaal voor De Goyer steeds te hebben afgewezen als hij andere '*onordentlijke familiariteijten*' aan hen probeerde op te dringen. Toch omschreef De Cheusses hen als misdadigers. Gezien de onevenwichtig zware ernst waarmee men het plegen van homoseksuele handelingen benaderde, is het maar zeer de vraag of de genoemde mannen zonder meer vrijspraak kregen. Archiefdocumenten die van een (mildere) veroordeling getuigen, zijn niet te vinden, maar de kans dat ze geheel ongestraft bleven, acht ik klein, gezien De Cheusses' kwalificatie. Verderop zullen we zien dat met rechtsgeleerden Van Zurk en Carpzovius ook niet geheel bewezen sodomiezaken tot vonnissen konden leiden.

3.7.1 De veroordeling van Matthijs de Goyer

Eind februari 1731 formuleerde raad-fiscaal Wiltens zijn strafeis jegens De Goyer. Wiltens' onderbouwing gaf andermaal blijk van de mate waarin men de wrake Gods wilde afwenden met deze veroordeling. Wiltens maakte klip en klaar duidelijk waar het hem om te doen was, het laten uitvoeren van de doodstraf:

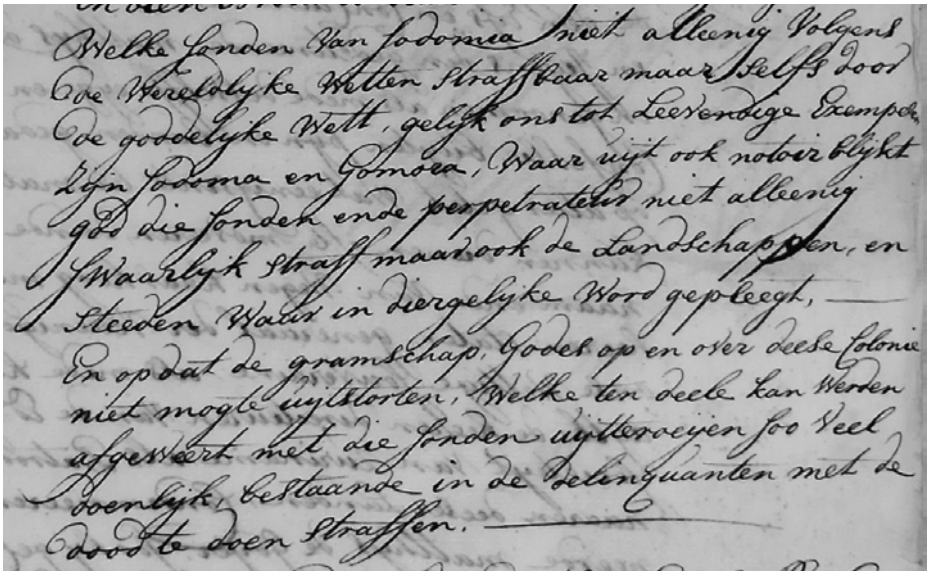
Welke Sonden Van sodomia niet alleenig Volgens
De Wereldlijke Wetten Straffbaar maar Selfs door
De goddelijke Wett, gelijk ons tot Leevendige Exempel
Zijn Sodoma en Gomora, Waar uijt ook notoir blijkt
God die sonden ende perpetratreur niet alleenig
Swaarlijk straff maar ook de Landschappen, en
Steeden Waar in diergelijke Word gepleegt, ——
En op dat de gramschap Godes op en over deese Colonie
niet mogte uijtstorten, Welke ten deele kan Werden
afgeweert met die Sonden uijtteroeijen soo Veel
doenlijk, bestaande in de delinquanten met de
dood te doen straffen. ——

Wiltens over waarom hij de doodstraf eiste voor de Goyer: 'Welke sonden van sodomia niet alleenig volgens de wereldlijke wetten straffbaar maar selfs door de goddelijke wett, gelijk ons tot leevendige exempel zijn Sodoma en Gomora, waar uijt ook notoir blijkt God die sonden ende perpetratreur niet alleenig swaarlijk straff maar ook de landschappen en steeden waar in diergelijke word gepleegt. En op dat de gramschap Godes op en over deese Colonie niet mogte uijtstorten, welk ten deele kan werden afgeweert met die sonden uijtteroeijen soo veel doenlijk, bestaande in de delinquanten met de dood te doen straffen.'[84]

Deze grond voor het offeren van Matthijs de Goyer, om Suriname niet als Sodom en Gomorra te laten eindigen, staat niet in het vonnis van 1 maart, maar de strafeis en vooral ook de uitvoering ervan nam het Hof van Justitie vrijwel letterlijk over van Wiltens:

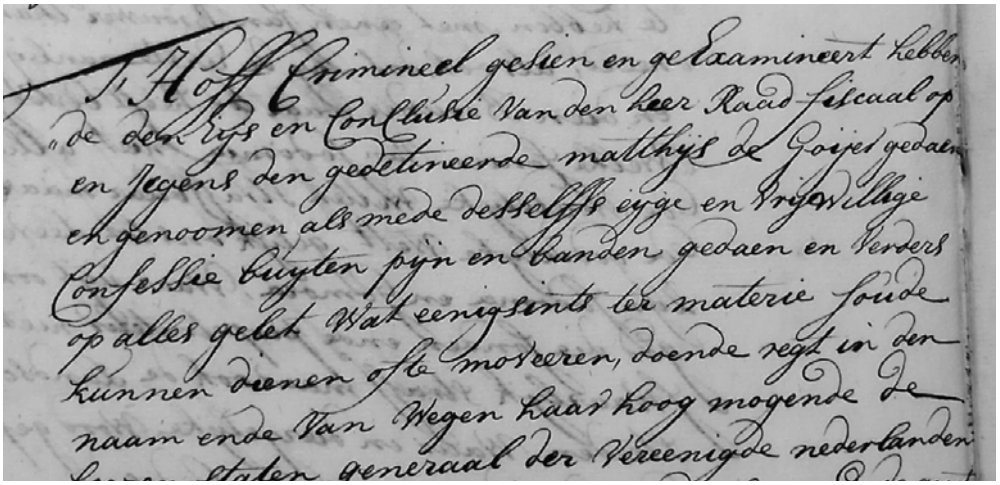
T'Hoff Criminieel gesien en geExamineert hebben
de deeRijs en Conclusie Van den heer Raad fiscaal op
en Jegens den gedetineerde matthijs de Goijer gedaen
en genoomen als mede desselffs eijge en Vrijwillige
Confessie buyten pijn en banden gedaen en Verders
op alles gelet Wat eenigsints ter materie soude
kunnen dienen ofte moveeren, doende regt in den
naam ende Van Wegen haar hoog mogende de
Heeren staten generaal der Verreenigde nederlanden

op en jegens den gedetineerde matthijs de Goyer gedaen en genoomen alsmede desselffs eijge en vrijewillige confessie buyten pijn en banden gedaen en verders op alles gelet wat eenigsints ter materia soude kunnen dienen ofte moveeren, doende regt in den naam ende van wegen haar hoog mogende de heeren staten generaal der vereenigde nederlanden [..]'[85]

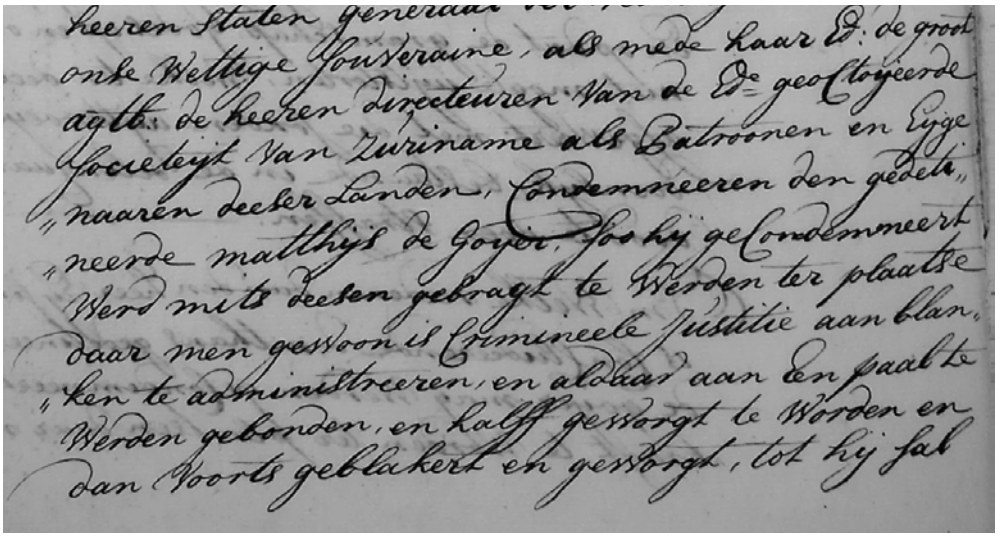
heeren Staten generaal
onse Wettige Souveraine, als mede haar Ed: de groot
agtb: de heeren directeuren van de Ed= geoctoyeerde
Societeijt van Zuriname als Patroonen en Eige
naaren deeser Landen, Condemneeren den gedeti
neerde matthijs de Goyer, soo hij gecondemneert
werd mits deesen gebragt te werden ter plaatse
daar men gewoon is Crimineele Justitie aan blan
ken te administreeren, en aldaar aan een paal te
werden gebonden, en halff geworgt te worden en
dan voorts geblakert en geworgt, tot hij sal

'[..] onze wettige souveraine, als mede haar Ed: de groot agtbe de heern directeuren van de Ed=e geoctroijeerde societeijt van Zuriname als Patroonen en Eijgenaaren deesre Landen, condemneeren den gedetineerde matthijs de Goyer soo hij gecondemneert werd mits deesen gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is criminele justitie aan blanken te administreeren [op de binnenplaats van Fort zeelandia, NM], en aldaar aan Een paal te werden gebonden, en halff geworgt te worden en dan voorts geblakert en geworgt, tot hij sal' [86]

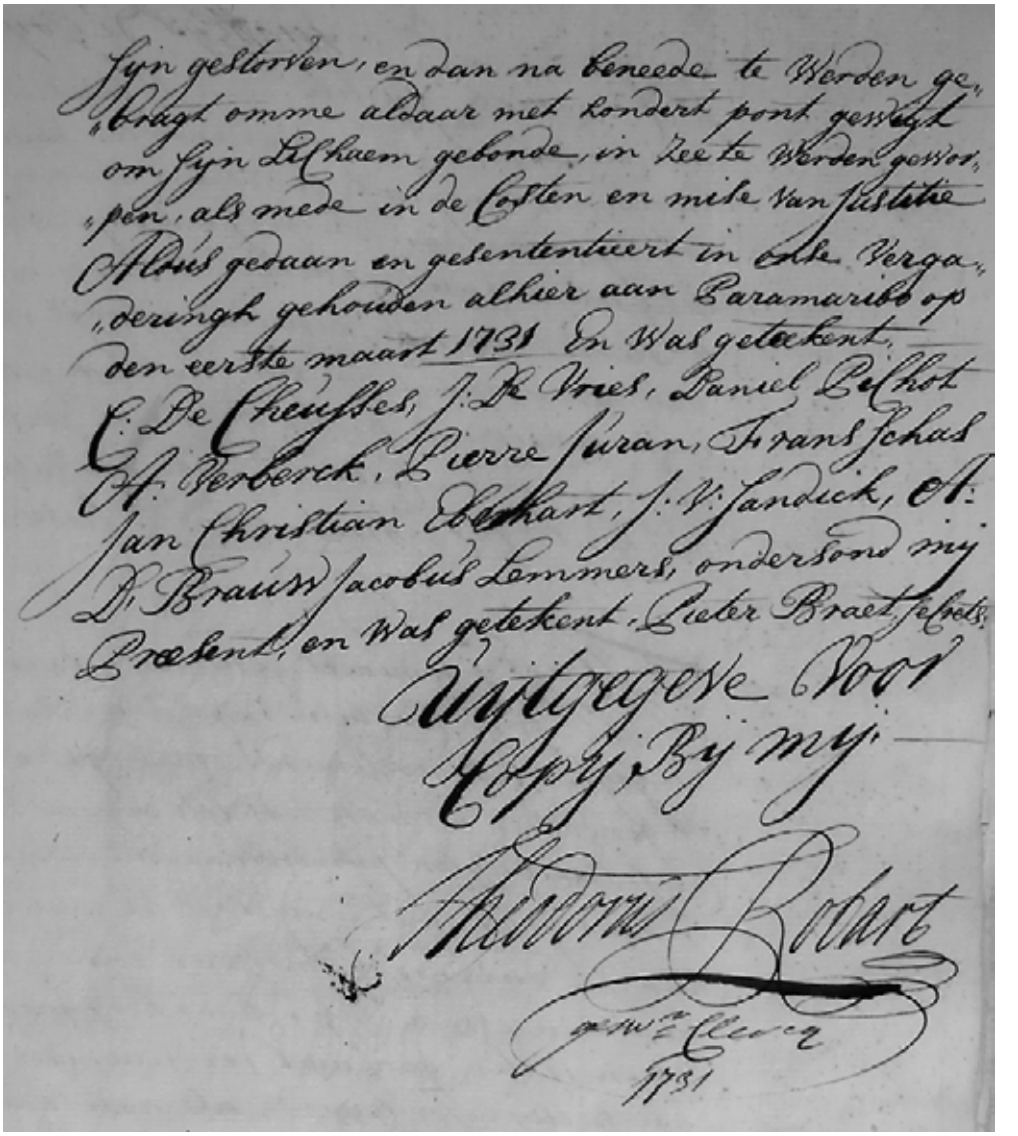

... 'sijn gestorven, en dan na beneede te werden gebragt omme aldaar met hondert pont gewigt om sijn lichaem gebonden in zee te werden geworpen, als mede in de costen en mise van Justitie. Aldus gedaan en gesententieert in onse vergaderingh gehouden alhier aan Paramaribo op den eerste maart 1731. En was getekent: C: De Cheusses, J: De Vries, Daniel Pichot, A: Verberck, Pierre Juran, Frans Schas Jan Christiaan Eberhart, J: v: Sandick, A: De Brauw, Jacobus Lemmers, ondersond mij Present en was getekent Pieter Braet secrets: uitgegeve voor copij bij mij Theodorus Robart gesw=n clercq 1731.'[87]

Matthijs de Goyer kwam als sodomiepleger vernietiging toe, zo blijkt uit het vonnis en de strafeis. Men zou hem bij zijn publieke terechtstelling te Fort Zeelandia aan een paal binden, half wurgen, zijn lichaam blakeren met een langzaam vuur terwijl de wurging doorging tot hij zou sterven. De Goyer moest ook letterlijk van de aardbodem verdwijnen. Geen begrafenis van zijn lichaam; dat moest verzwaard met 100 pond in zee terechtkomen.

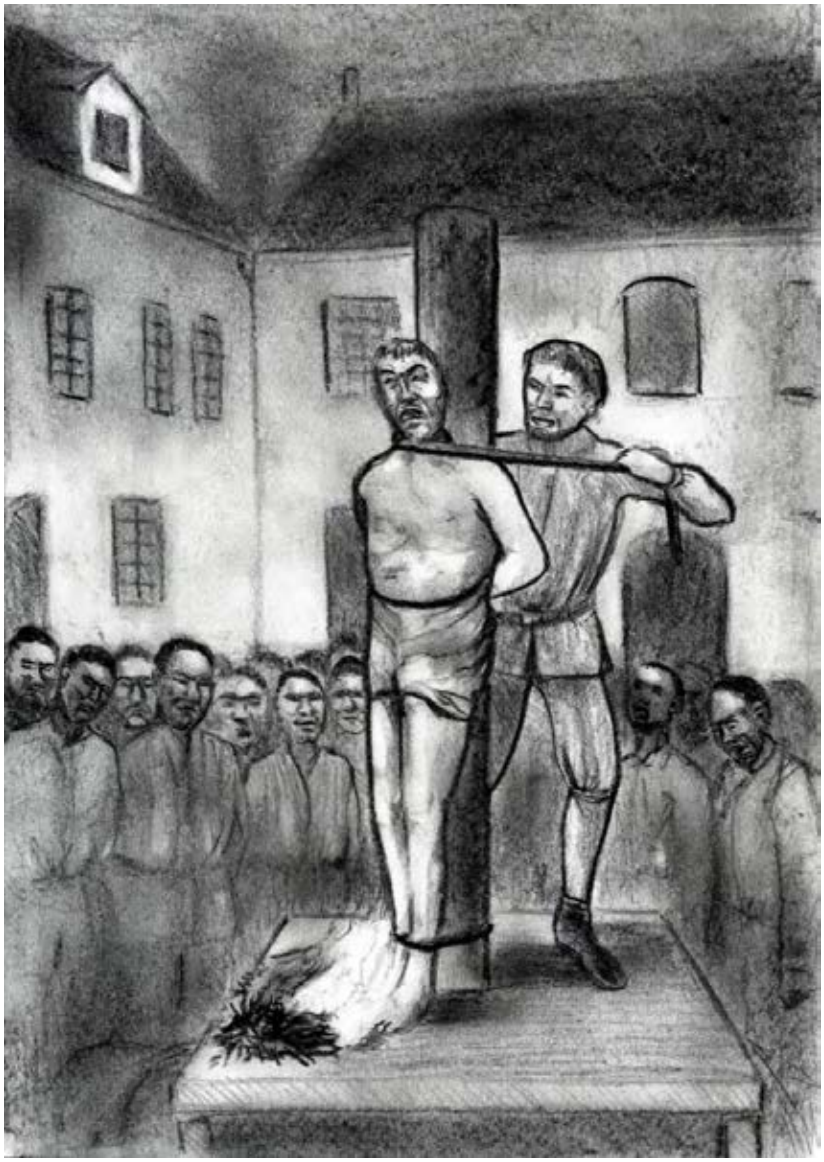

De executie van Matthijs de Goyer te Fort Zeelandia, maart 1731.

3.7.2 De veroordeling van Jan Brouwer

Voor Jan Brouwer oordeelde Wiltens tot eenzelfde lot. Ook hier motiveerde hij zijn strafeis met verwijzing naar de mogelijk vreselijke gevolgen die het gedrag en de handelingen van Brouwer konden hebben voor de hele kolonie. Hij sprak letterlijk over het 'uitroeien' van deze specifieke groep misdadigers:

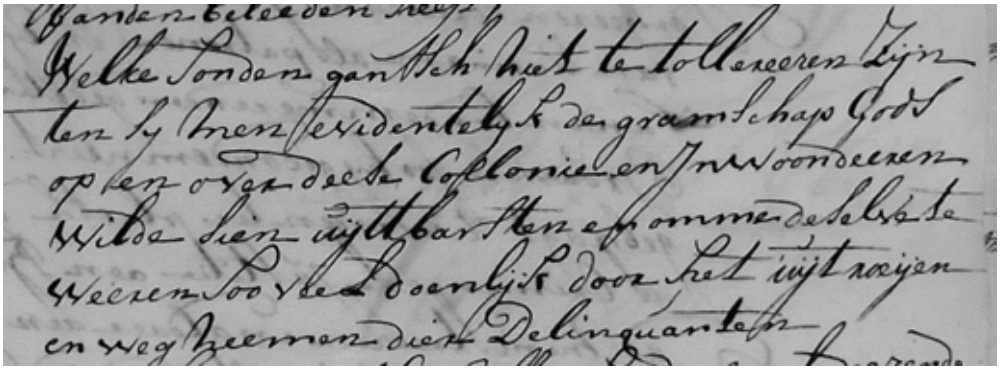

Wiltens over zero-tolerance voor sodomieten: '[..] Welke sonden gansch niet te tollereeren zijn ten sij men evidentelijk de gramschap Gods op en over deese collonie en inwoondeeren wilde sien uijttbarsten en omme deselve te weeren soo veel doenlijk door het uijtroeijen en weg neemen dier delinquanten.'[88]

Wiltens had voor Brouwer echter een andere straf in gedachten dan voor De Goyer. Mogelijk omdat Brouwer zich had laten overhalen en daarbij de positie van de vrouw innam, vond Wiltens dat op Brouwer de verdrinkingsdood van toepassing was. Zijn strafeis luidde 'smooren in een vat waater' en zich ontdoen van het lichaam op dezelfde wijze als bij De Goyer:

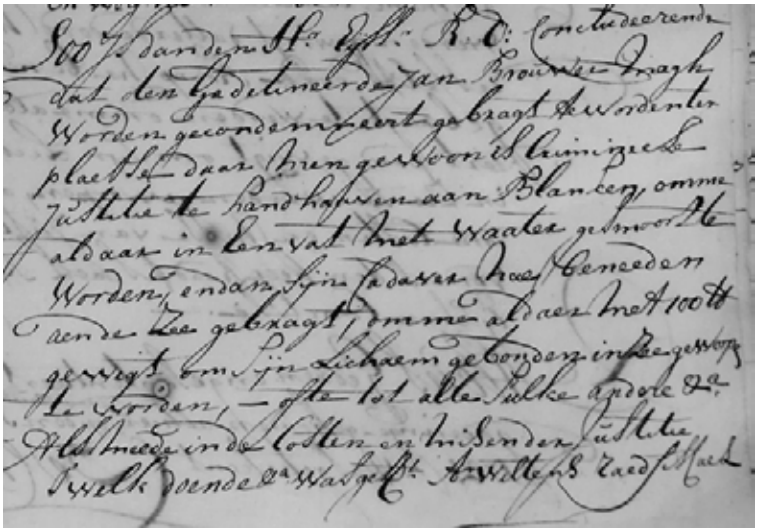

‘Soo is den Str. Eijss: R:O: concludeerende dat den gedetineerde Jan Brouwer magh worden gecondemneert gebragt te worden ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie te handhaaven aan blanken, omme aldaar in een vat met waater gesmoort te worden, en dan sijn cadaver nae beneeden aen de zee gebragt, omme aldar met 100 pond gewigt om sijn lichaem gebonden in zee geworpen te worden.’[89]

Het hof stond in het vonnis dat het daags na de strafeis velde echter een andere straf voor ogen. In plaats van mee te gaan met de verdrinkingsdood zoals voorgesteld door Wiltens oordeelde het hof dat Brouwer net als De Goyer publieke wurging toekwam. De omstandigheden waaronder Brouwer tot zijn daden kwam (geen eigen initiatief en naar eigen zeggen uit nood) werkten blijkbaar enigszins verzachtend, aangezien Brouwer bij het wurgen geen blakering zou ondergaan. Ook zijn stoffelijk overschot zou verzwaard in zee verdwijnen:

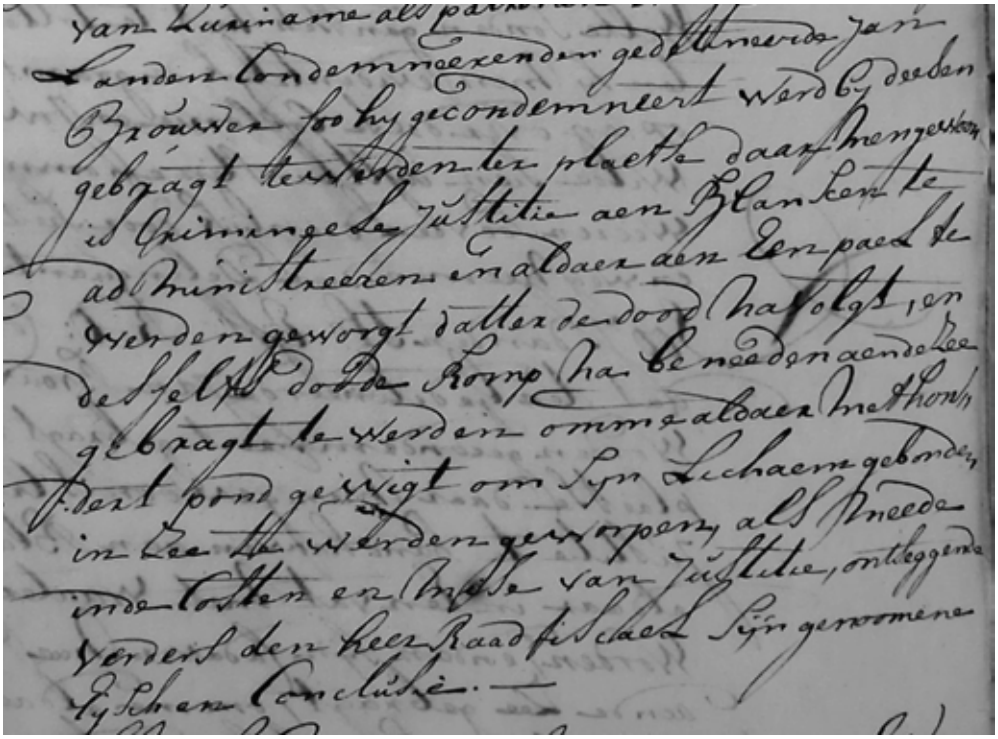

‘[..] condemneerenden gedetineerde Jan Brouwer soo hij gecondemneert werd by deesen gebragt te worden ter plaetse daar men gewoon is crimineele justitie aan Blanken te administreeren en aldaer aen Een pael te werden gewurgt datter den dood na volgt, en desselfs dooden romp nae beneeden aen de zee gebragt te werden omme aldaer met hondert pond gewigt om sijn lichaem gebonden in Zee te werden geworpen, als meede in den costen en mise van Justitie, ontseggende verders den heer Raad fiscaal sijn genoomene Eijsch en Conclusie. [..]’[90]

3.7.3 De veroordeling van Christiaan Jurkas

In tegenstelling tot alle andere verdachten in deze zaak, buiten De Goyer en Brouwer, bleef de veroordeling van Christiaan Jurkas wel bewaard. Dat is opmerkelijk omdat Jurkas in wezen, net als alle anderen, ontkende ooit sodomie of andere homoseksuele handelingen met De Goyer te hebben gepleegd. Het enige verschil tussen zijn verklaring en die van de andere verdachten zit hierin dat Jurkas liet doorschemeren dat hij de zonde wel begaan zou hebben als De Goyer hem had kunnen betalen. Deze bereidheid werd Jurkas bijna fataal en kwam hem in ieder geval te staan op een geseling en eeuwige verbanning, als het aan Wiltens lag. De zonde van sodomie verdiende immers grondige uitbanning en men kon het niet riskeren dat een potentiële zondaar als Jurkas de hele kolonie in gevaar bracht met zijn aanwezigheid:

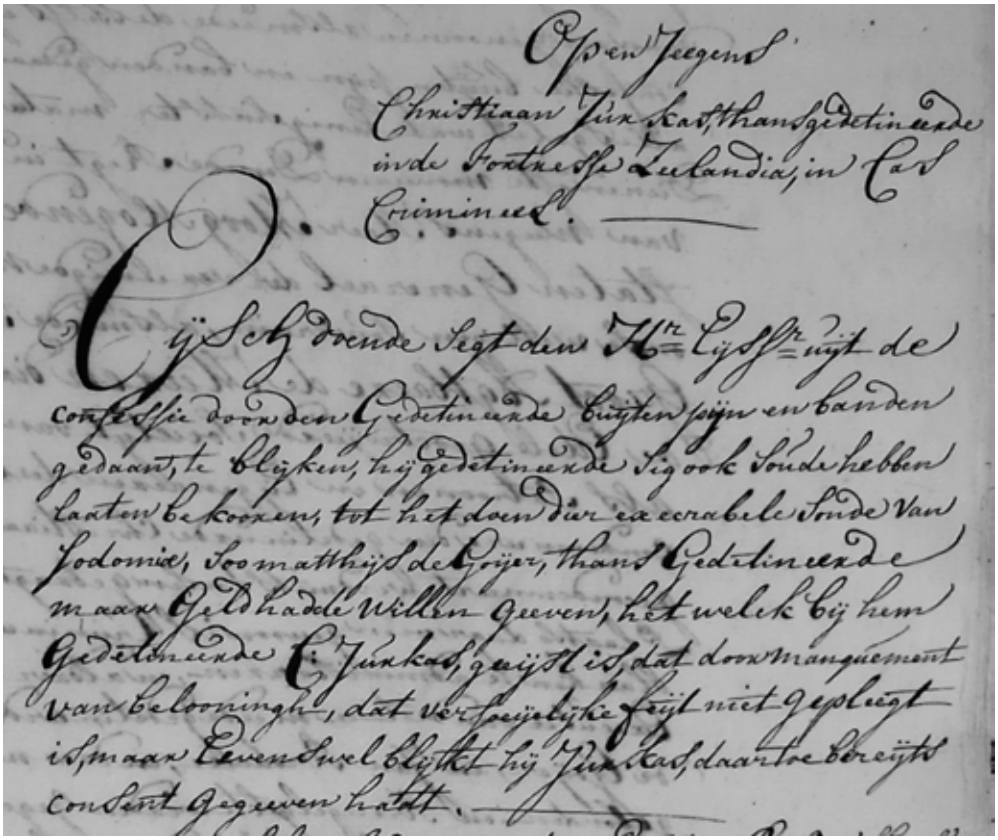
Open Jeegens
Christiaan Jurkas, thans gedetineerde
inde Fortresse Zulandia, in Cas
Criminiel.

Eijsch doende segt den H=r Eijss=r uijt de
confessie door den Gedetineerde buijten pijn en banden
gedaan, te blijken, hij gedetineerde sig ook soude hebben
laaten bekooren, tot het doen dier execrabele sonde van
sodomie, soo matthijs de Goijer, thans Gedetineerde
maar Geld hadde willen geeven, het welck bij hem
Gedetineerde C: Jurkas geijst is, dat door manquement
van belooningh, dat verfoeijelijke feijt niet gepleegt
is, maar Evenwel blijkt hij Jurkas, daartoe bereijts
consent gegeeven hadt.

Wiltens onderbouwde zijn strafeis: 'Eijsch doende segt den H=r Eijss=r uijt de confessie door den gedetineerde buijten pijn en banden gedaan, te blijken, hij gedetineerde sig ook soude hebben laaten bekooren, tot het doen dier execrabele sonde van sodomie, soo Matthijs de Goyer, thans gedetineerde maar geld hadde willen geeven, het welck bij hem gedetineerde C: Jurkas geeijst is, dat door manquement van belooningh dat verfoeijelijke feijt niet gepleegt is, maar evens wel blijkt hij Jurkas, daartoe bereijts consent gegeeven hadt.'[91]

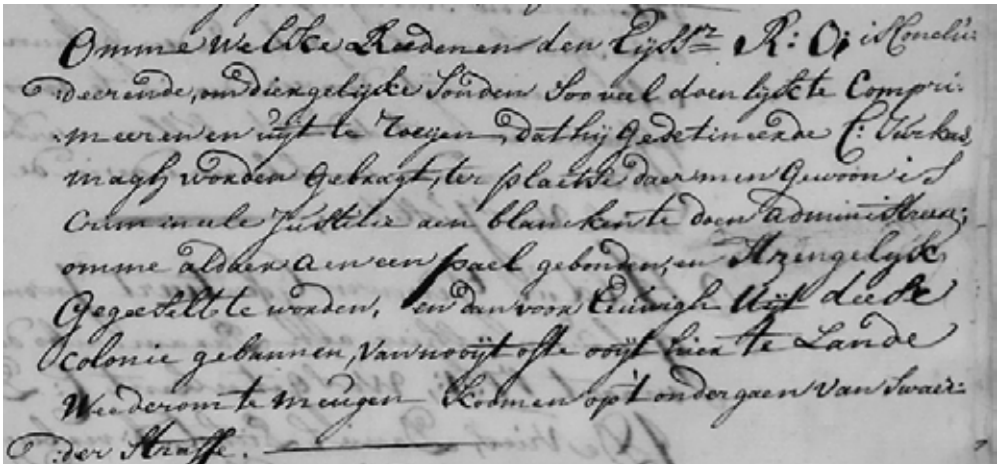

Omme welke reedenen den Eijss=r R:O: is concludeerende, om diergelijcke sonden soo veel doenlijk te comprimeeren en uijt te roeijen, dat hij gedetineerde C: Jurkas, magh worden gebragt, ter plaatse daer men gewoon is crimineele Justitie aen blancken te doen administreeren: omme aldaer aen een pael gebonden, en strengelijck gegeeselt te worden, en dan voor eeuwigh uijt deese colonie gebannen, van nooijt ofte ooijt hier te lande weederom te meugen koomen op 't ondergaen van swaer der straffe.'[92]

Het Hof van Justitie was er echter niet gerust op dat Jurkas de boodschap uit deze strafeis werkelijk zou begrijpen. In het vonnis voegde men er daarom nog een element aan toe dat Jurkas een onuitwisbare indruk zou geven van wat hem te wachten stond zo hij ooit het lef had toch weer Surinaams grondgebied te betreden. Voor zijn geseling en verbanning verplichtte men hem de publieke executie van De Goyer en Brouwer te aanschouwen:

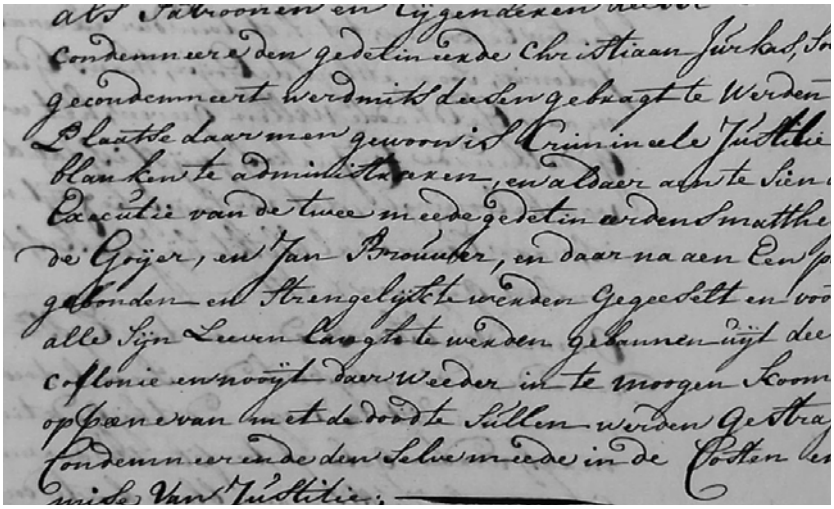

'[..] condemneere den gedetineerde Christiaan Jurkas, soo hij gecondemneert werd mits deesen gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie aen blanken te administreeren, en aldaer aen te siende Executie van de twee meede gedetineerdens Matthijs de Goyer, en Jan Brouwer, en daar na aen een pael gebonden en strengelijk te werden gegeeselt en voorts alle sijn Leeven langh te werden gebannen uijt deese collonie en nooijt daer weeder in te moogen koomen op peene van met de dood te sullen werden gestraft. Condemneerende den selve meede in de costen en mise van Justitie.'[93]

3.7.4 Over de strafmaat en de 'costen'

Wurging was in de achttiende eeuw bij uitstek een straf voor vrouwen, die men bij de sodomietenvervolging in Holland veelvuldig toepaste op mannen. In die tijd was het gebruikelijk dat de straf van een misdaad die misdaad weerspiegelde, maar dat was bij sodomie lastig omdat een corpus delicti ontbrak. Vandaar dat men het toepassen van vrouwenstraffen op mannen als oplossing bedacht. (Van der Meer, 1984: 65) In de inleiding zagen we al dat de excessief brute straffen voor sodomieten een purgerend doel dienden en dat ze in die zin in feite offers waren, lichtjes verpakt in de vorm van een juridische straf. Ik breng Van der Meer nog even in herinnering: '*In het blakeren van geëxecuteerde sodomieten schuilt nog het reinigingsmotief. Dat is ook terug te vinden in de dood door verdrinking, die de zonden moet wegwassen.*' (Ibid.: 68)

Echter, het smoren – achterover onder water houden – zag men ook wel als een veel wredere straf dan het wurgen en blakeren. Van der Meer haalt een namenlijst aan uit de tweede helft van de achttiende eeuw. Daarop maakte de samensteller een opmerking over hoe 'verbasend harder' de dood van twee gesmoorde sodomieten was ten opzichte van die van twee gewurgde en geblakerde. (1984: 65) De door De Goyer verleide en betaalde Brouwer hing deze straf boven het hoofd als het aan de raad-fiscaal lag. Mogelijk dat het Hof van Justitie in Suriname de mening deelde dat smoren een zwaardere straf was dan die van De Goyer en daarom de eis van de raad-fiscaal voor Brouwer niet inwilligde, maar besloot tot een, relatief, mildere vorm van vernietiging.

Alle drie de veroordeelden gaf men aan het eind van het vonnis te verstaan dat zij ook verantwoordelijk waren voor de 'costen en mise'. Over die kosten in Suriname heb ik niets kunnen vinden, maar Van der Meer vond in het Stadsarchief van de gemeente Amsterdam wel de beulsrekening van de executie van vier in 1730 veroordeelde sodomieten. Twee kregen wurging en blakering, twee de verdrinkingsdood. Alle vier lichamen verdwenen in zee. De vergelijkbare straffen geven dan ook toch een indruk van wat het 'uitroeien' van sodomiezondaars kostte in die tijd:

Twee gewurgt yder *f* 6:	*f* 12:-:-
deselve geblakert yder *f* 3	6:-:-
deselve afgenomen yder *f* 3	6:-:-
twee yder in een ton met Waeter versmoort yder *f* 12:	24:-
deselve daar uijtgenomen yder *f* 3	6:-:-
de Voorsz. vier Persoonen nae buyten gebragt en in Zee geworpen komt voor yder *f* 6:	24:-:-
dag geld	12:-:-
touw geld	12:-:-
Mijl geld	12:-:-
de adssistent	12:-:-
	Somme *f* 126:-:-

voldaen den 24 juny
1730.
get. Jan Jurgen Diepenbroek.-

Transcriptie beulsrekening. (Van der Meer, 1984: 67)

Beulsrekening. (Van der Meer, 1984: 66)

Bij deze beulsrekening schrijft Van der Meer het volgende:

'Het verminken van veroordeelde sodomieten is een eenmalig verschijnsel. Van Johannes Keep en Pieter Martijn, de eerste in 1730 in Amsterdam terechtgestelde sodomieten, wordt nadat ze gewurgd zijn het gezicht met brandend stro geblakerd. Nadien komt dit niet meer voor. Wel eist de schout in 1743 nog een dergelijke additionele straf tegen een tweetal sodomieten, maar de schepenen wijzen dat af.' (1984: 65)

Niets van een dergelijke mildheid in Suriname, echter. Op 2 maart 1731 voltrok de beul de vonnissen van De Goyer en Brouwer.[94] Ook de in later jaren veroordeelde sodomieten ondergingen vergelijkbare straffen. Hoogbergen en Schellekes vonden, naast de zaken van Matthijs de Goyer en Dirk Swart, geen andere sodomietenzaken met dodelijke afloop in Suriname. (1991: 260) Bij mijn onderzoek stuitte ik op nog twee andere zaken. In 1735 waren wurging en blakering het lot van bootsman Knaag en koksmaat Hemmer (zie paragraaf 5.1) en in 1740 onderging soldaat Bloemhoff eenzelfde wurging, waarna men zijn stoffelijk overschot verbrandde (zie paragraaf 5.3).

4. De vervolging van Dirk Swart en kajuitjongen Bartel Hendrik

In principe stond op anaal contact de doodstraf, maar de leeftijd van een voor sodomie veroordeelde kon als verzachtende omstandigheid gelden. In 1741 veroordeelden schepenen '[..] *drie jongens van elf, veertien en zeventien jaar tot langdurige gevangenisstraffen, ondanks het feit dat ze hebben toegegeven dat ze anaal contact hebben gepleegd.'* (Van der Meer, 1984: 69) Dit speelde zich evenwel af in Holland. In het Suriname van 1733 waren de bewindslieden niet zo mild. De 15-jarige kajuitjongen Bartel Hendrik, die meermaals anaal was verkracht door zijn kapitein, Dirk Swart, kreeg evengoed de doodstraf. Bij deze zaak deden de aanklagers meer moeite voor de bewijsvoering. Er kwam een medisch onderzoek aan te pas, iets wat bij de voorgaande zaken nergens het geval was.

4.1 Belastende verklaringen van Claas Martijn en Gottfried Meisner

De sodomie van Dirk Swart kwam aan het licht doordat hij op zijn schip de Juffrouw Maria probeerde ook een passagier en de scheepschirurgijn over te halen tot het plegen van die zonde. Zij waren van die avances echter niet gediend en lichtten in Paramaribo de raad-fiscaal in. In zijn berichtgeving hierover aan de directeuren van de SvS gaf gouverneur De Cheusses er blijk van dat het in de lijn der verwachting lag dat de zonde van de sodomie toch op enig moment wel helemaal zou verdwijnen:

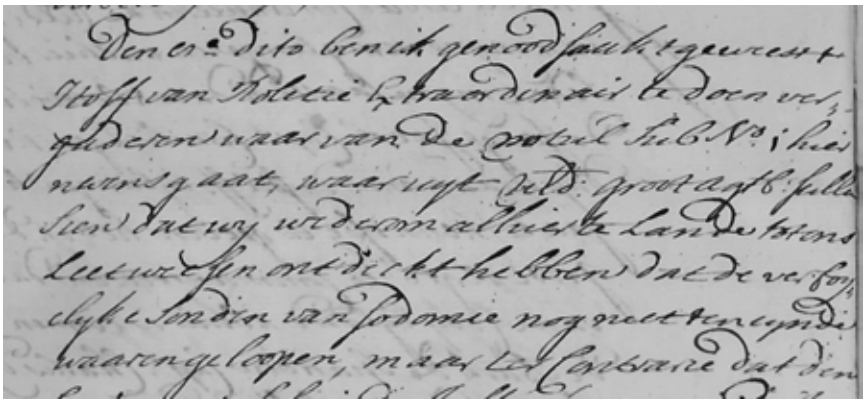

De Cheusses op 30 december 1733: 'den 8-r dito [oktober, NM] ben ik genoodzaakt geweest 't Hoff van Politie Extraordinair te doen vergaderen waar van de notul heb no. 5 hier nevens gaan waaruijt u Ed: grootagtb: sullen sien dat wij wederom alhier te lande tot ons leetwesen ontdeckt hebben dat de verfoeijelijke sonden van sodomie nog niet ten eijnde waaren geloopen [..]'[1]

4.1.1 Verklaring Claas Martijn

Bij de zaak van De Goyer gaven de autoriteiten meermaals aan dat de verdachten aangifte hadden moeten doen van hetgeen hen met De Goyer overkwam. In het geval van Dirk Swart liet scheepstimmerman Claas Martijn weten niet te willen klagen, maar dat hij zijn geweten schoon wilde houden. Die precieze formulering, die zo lijkt op de vraag die raad-fiscaal Wiltens herhaaldelijk stelde, doet vermoeden dat er iets over het aangeven van sodomieten was uitgevaardigd, al kon ik een dergelijk document niet terugvinden.

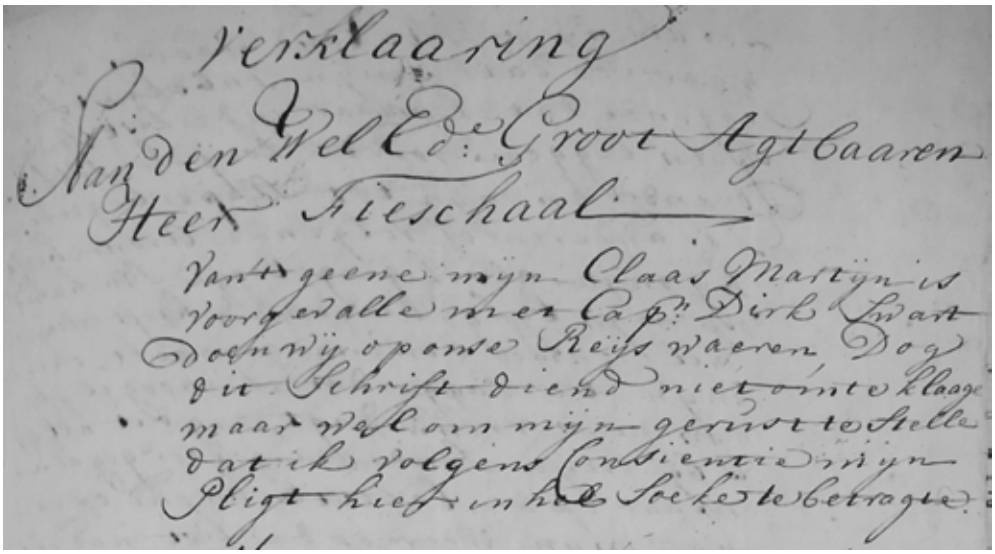
Verklaaring
Aan den Wel Ed: Groot Agtbaaren
Heer Fiscaal
Van't geene mijn Claas Martijn is
voorgevalle met Cap.n Dirk Swart
doen wij op onse Reijs waeren Dog
dit Schrift diend niet om te klaage
maar wel om mijn gerust te stelle
dat ik volgens Consientie mijn
Pligt hier in heb soeke te betragte

'Van 't geene mijn Claas Martijn is voorgevalle met Cap.n: Dirk Swart doen wij op onse reijs waeren, dog dit schrift diend niet om te klaage maar wel om mijn gerust te stelle dat ik volgens consientie mijn pligt hier in heb soeke te betragte.'[2]

Martijn verhaalde hoe hij op een nacht niet kon slapen van de warmte, dan maar op het dek wat ging roken en daar de kapitein tegen het lijf liep. Zij raakten aan de praat en horende van de slapeloosheid van de timmerman stelde Swart voor dat hij in zijn eigen hut kon slapen:

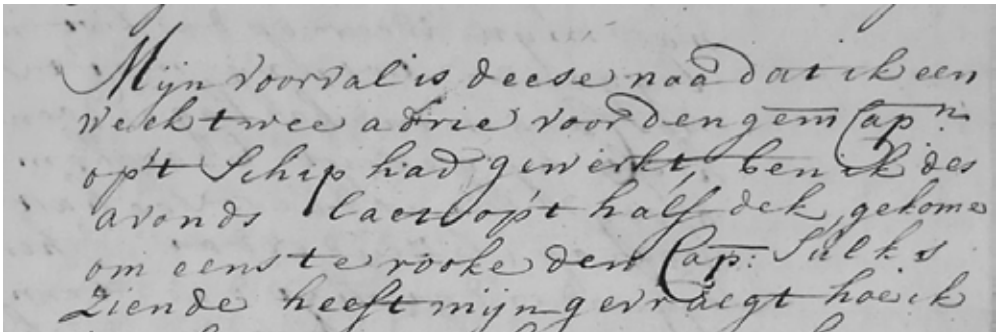
Mijn voorval is deese naa dat ik een
Weektwee a drie voor den gem Cap.n
opt Schip had gewerkt, ben ik des
avonds laat opt half dek gekome
om eens te rooke den Cap: Sulks
Ziende heeft mijn gevraagt hoe ik

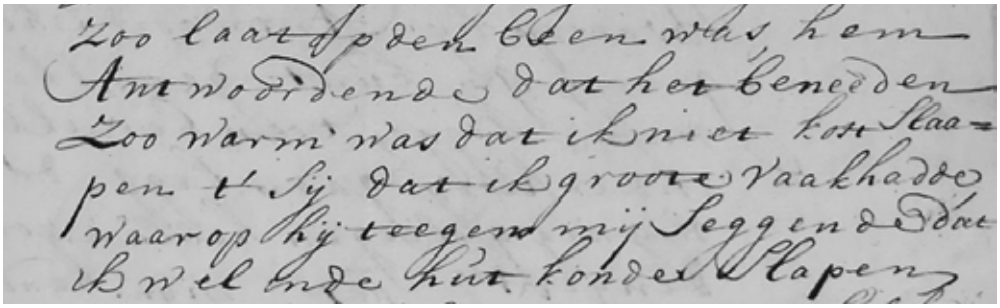

'Mijn voorval is deese naa dat ik een week twee a drie voor den gem cap.n op 't schip had gewerkt, ben ik des avonds laet op 't half dek gekome om eens te rooke den cap: sulks ziende heeft mijn gevraegt hoe ik ik zoo laat op den been was, hem antwoordende dat het beneeden zoo warm was dat ik niet kost slaapen 't sij dat ik groote vaak hadde waar op hij teegens mij seggen de dat ik wel in de hut konde slapen'[3]

Blijkens de verschillende verklaringen en verhoren maakte Dirk Swart, evenals De Goyer, misbruik van zijn positie om mannen en jongens tot sodomie te bewegen, of te dwingen. Het voorstel van Swart beschouwde Martijn als een groot voorrecht. Bovendien was in Amsterdam bij een notaris afgesproken dat Swart zorg zou dragen voor het welzijn van Martijn, waardoor deze op geen enkele manier twijfelde aan de intenties van de kapitein:

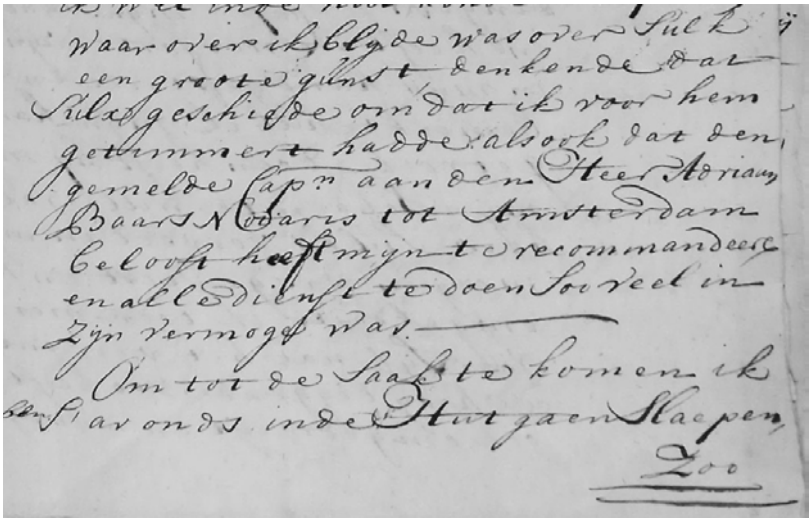

'Waar over ik blijde was over sulk een groote gunst denkende dat sulx geschiede om dat ik voor hem getimmert hadde als ook dat den gemelde cap.n aan den heer Adriaan Baars Notaris tot Amsterdam belooft heeft mijn te recommandeere en alle dienst te doen soo veel in zijn vermoge was. Om tot de saak te komen ik ben s'avonds in de hut gaen slaepen, zoo'[4]

De verklaring van Martijn geeft ook in belangrijke mate weer waarom de sodomie van Swart, plaatsvindend op het schip, vervolging en maximaal bestraffing verdiende. Sodomie op schepen was geen vreemd verschijnsel tijdens de maandenlange reizen. Maar uiteindelijk lag het schip voor de Saramaccarivier (in de tekst staat 'Caramakka' maar het is onwaarschijnlijk dat hier de Caramecakreek wordt bedoeld; de verklaring van Martijn vermeldt: '*des anderen nagts heeft hij [Swart, NM] niet te kooij geweest vermits hij seer melankoliek zijnde over het verbeij zeijlen*' (zie hieronder, noot 7) waarmee wordt bedoeld dat zij voorbij Paramaribo en de monding van de Suriname waren gezeild, iets wat wel vaker gebeurde in die tijd en wat het logischer maakt dat ze voor de Saramaccarivier lagen) toen de kapitein zijn poging deed om Martijn aan te zetten tot verboden seksuele handelingen. Dit kon duidelijk niet meer gelden als sodomie op een schip, maar was sodomie in Suriname, daarmee wederom het welzijn van de gehele kolonie bedreigend.

Martijn sliep intussen iedere nacht in de hut van de kapitein, op een kist die vanuit de kooi van de kapitein binnen handbereik stond. De timmerman was zich ondanks voorzichtige toenaderingen van Swart tot de laatste avond van geen kwaad bewust:

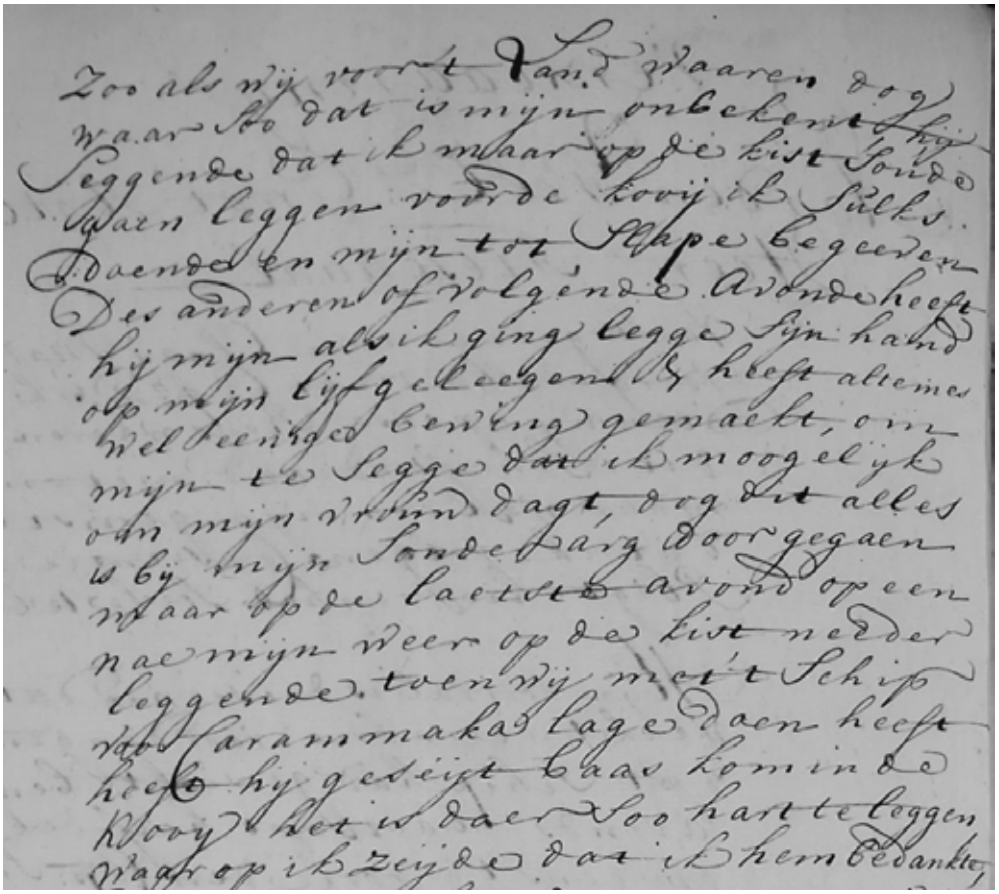

‘zoo als wij voor ’t land waaren dog waar soo dat is mijn onbekent hij seggende dat ik maar op de kist soude gaan leggen voor de kooij ik sulks doende en mijn tot slape begeeven. Des anderen of volgende avonde heeft hij mijn als ik ging legge sijn hand op mijn lijf geleegen & heeft altemes wel eenige bewing gemaekt, om mijn te segge dat ik moogelijk om mijn vrouw dagt, dog dit alles is bij mijn sonder arg door gegaan maar op de laetste avond op een nae mijn weer op de kist needer leggende toen wij met ’t schip voor Carammaka [Saramacca, NM] lage doen heeft hij geseijt Claas kom in de kooij het is daer soo hart te leggen waar op ik zeijde dat ik hem bedankte, seggende dat het daer te naaw was’[5]

Nauwgezet beschreef Martijn hoe hij toch bij de kapitein in de kooi belandde die hem vervolgens confronteerde met seksuele toenaderingen. Hij probeerde die steeds af te weren:

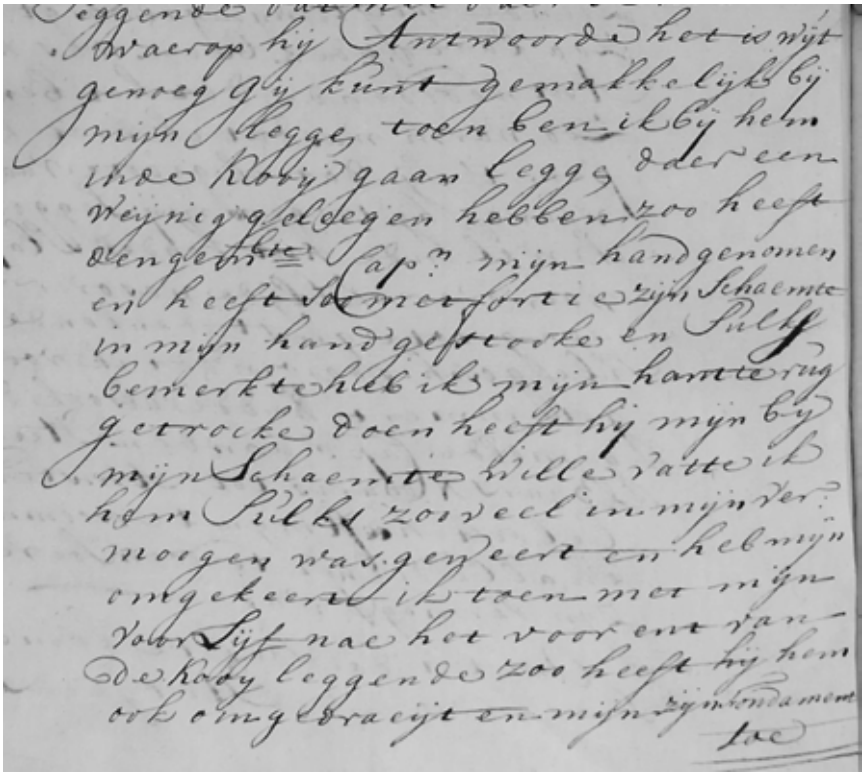

‘was, waarop hij antwoorde het is wijt genoeg gij kunt gemakkelijk bij mijn legge, toen ben ik bij hem inde kooij gaan legge, daer een weijnig geleegen hebben zoo heeft den gem.lte cap.n: mijn hand genomen en heeft soo met fortie zijn schaemte in mijn hand gestooke en sulks bemerkte heb ik mijn hant te rug getrocke doen heeft hij mijn bij mijn schaamte wille vatte ik hem sulks zoo veel in mijn vermoogen was geweert en heb mijn omgekeert ik toen met mijn voorlijf nae het voorent van de kooij leggende zoo heeft hij hem ook omgedraeijt en mijn zijn fondament toe’[6]

Ondanks deze duidelijke afwijzing wist Swart van geen ophouden. Waarom Martijn zelf de kooi niet uit vluchtte, terwijl hij zich volgens zijn eigen verklaring terdege bewust was van de mogelijke gevolgen van wat hem daar overkwam, leert de geschiedenis niet. Wel bleef Martijn de diverse toenaderingen van Swart afweren en probeerde hij de aandacht op zich te vestigen door hardop te gaan praten, daarmee bij de kapitein de vrees losmakend dat de stuurman zou ontwaken:

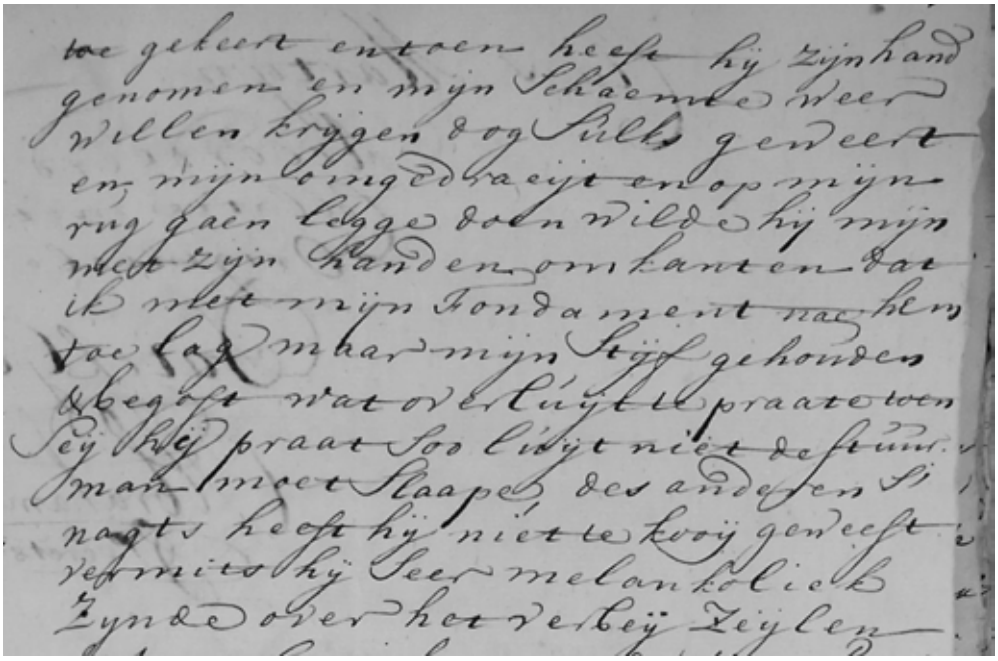

'toe gekeert en toen heeft hij zijn hand genomen en mijn schaemte weer willen krijgen dog sulks geweert en mijn omgedraeijt en op mijn rug gaen legge doen wilde hij mijn met zijn handen om kanten dat ik met mijn fondament nae hem toe lag maar mijn stijf gehouden & begost (sic) wat overluijt te praate toen seij hij praat soo luijt niet de stuurman moet slaape, des anderen nagts heeft hij niet te kooij geweest vermits hij seer melankoliek zijnde over het verbeij zeijlen.'[7]

Daags na dit voorval zorgde Martijn dat hij van het schip af kwam, wat in zijn beschrijving wel alle tekenen draagt van een soort vlucht. En hij stelde niet de enige te zijn die blij was om van het schip af te kunnen, al weidde hij niet verder uit over de blijdschap van zijn metgezellen. Eenmaal aan land voelde Martijn zich bezwaard door het voorval. Het leest als een traumatische ervaring waarover hij op de plantage van Moses de Vries vertelde aan één van zijn metgezellen, de heer Pieter van Baarle.

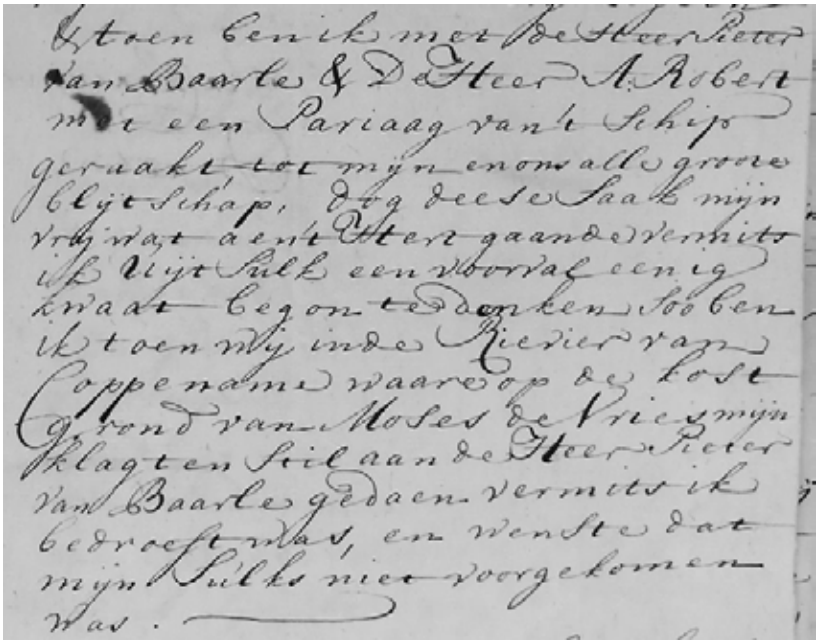

'& toen ben ik met de heer Pieter van Baarle & de heer A. Robert met een Pariaag van 't schip geraakt tot mijn en ons alle groote blijtschap, dog deese saak mijn vrij wat aen 't hert gaande vermits ik uijt sulk een voorval eenig kwaat begon te denken soo ben ik toen wij in de rivier van Coppename waare op de kostgrond van Moses de Vries mijn klagten stil aan de heer Pieter van Baarle gedaen vermits ik bedroeft was, en wenste dat mijn sulks niet voorgekomen was.'[8]

Het vermoeden op kwade intenties leidde tot het opstellen van deze verklaring, maar aan het einde nam Martijn zijn voormalige beschermheer toch zelf weer enigszins in bescherming. Hij wees er tot besluit op dat hij de kapitein nooit had horen zeggen dat die 'kwade dingen' wilde plegen en presenteerde alvast een mogelijke verzachtende omstandigheid, namelijk mogelijke dronkenschap:

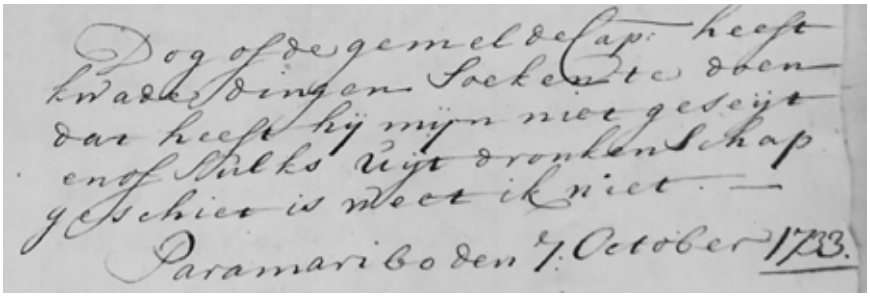

'Dog of de gemelde cap: heeft kwade dingen soeken te doen dat heeft hij mijn niet geseijt en of sulks uijt dronkenschap geschiet is weet ik niet.
Paramaribo den 7: October 1733.'[9]

4.1.2 Verklaring Gottfried Meisner

Ook de chirurgijn Gottfried Meisner, die als passagier meevoer op de Juffrouw Maria, stelde een belastende brief op naar aanleiding van wat hem aan boord overkwam. Meisner somde een aantal punten op waarmee hij het zeer moeilijk had, te beginnen met de avond waarop hij met het geslacht van kapitein Swart moest spelen:

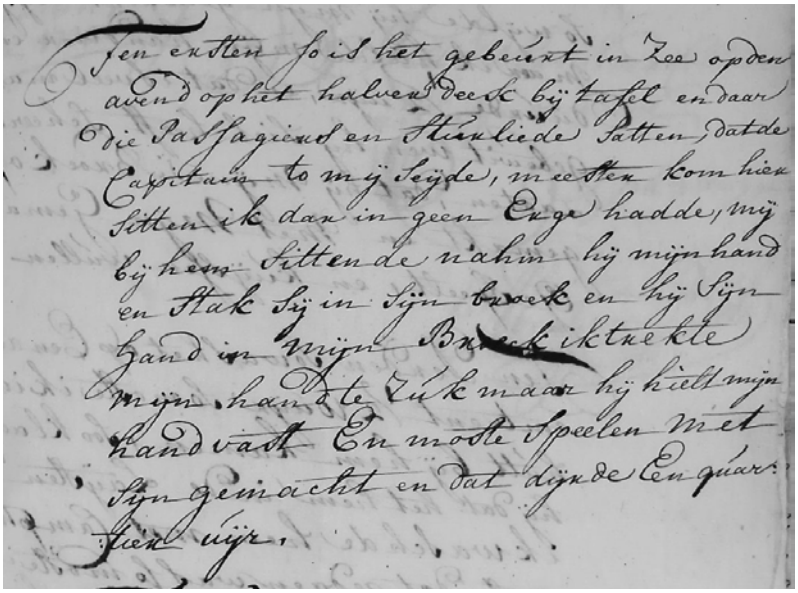

'Ten ersten so is het gebeurt in zee op den avend op het halver deck bij tafel en daar die passagiers en sturliede satten, dat de capitain to mij seijde, meester kom hier sitten ik dar in geen erge hadde, mij bij hem sittende nahm hij mijn hand en stak sij in sijn broek en hij sijn hand in mijn broeck ik trekte mijn hand te ruk maar hij hielt mijn hand vast en moste speelen met sijn gemacht en dat dijrde een quartier uijr.'[10]

Uit punt twee blijkt dat het eerste zich nog vele malen herhaalde tijdens de reis, ook op klaarlichte dag:

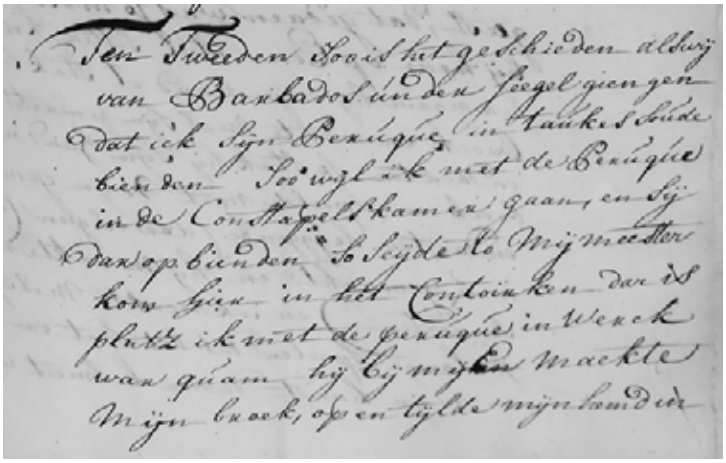

'Ten tweeden soo is het geschieden als wij van Barbados under seegel giengen dat ick sijn peruque in taukes soude bienden. Soo wijl ik met de peruque in de constapels kamer gaan, en sij dar op bienden so seijde to mij meester kom hier in het contoirken dar is platz ik met de peruque in werck war quam hij bij mij en maekte mijn broek, op en tijlde mijn hemd in [hoogde...]'[11]

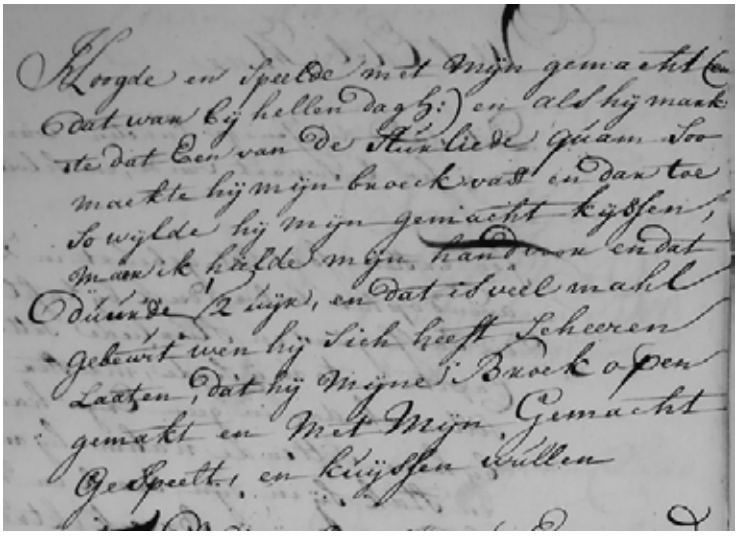

'[in] hoogde en speelde met mijn gemacht (en dat war bij hellen dagh:) en als hij markte dat een van de sturliede quam soo maekte hij mijn broeck vast en dar toe so wijlde hij mijn gemacht kijssen, maar ik hielde mijn hand voor en dat duurde ½ uijr, en dat is veel mahl gebeurt wen hij sich heeft scheeren laaten, dat hij mijne broek open gemakt en met mijn gemacht gespeelt en kuijssen wullen.'[12]

Het dialect van Meisner is mij niet bekend. Mogelijk had hij een Duitse achtergrond, waardoor het taalgebruik in zijn verklaring verschilt van dat uit de andere stukken. In ieder geval heeft het er alle schijn van dat Meisner zich steeds moest verweren tegen de drang van kapitein Swart om fellatio met hem te bedrijven. In het derde punt verhaalde Meisner van de keer dat Swart hem tot wederzijdse masturbatie dwong, waarbij hemzelf veel pijn werd gedaan en de kapitein over zijn hand ejaculeerde:

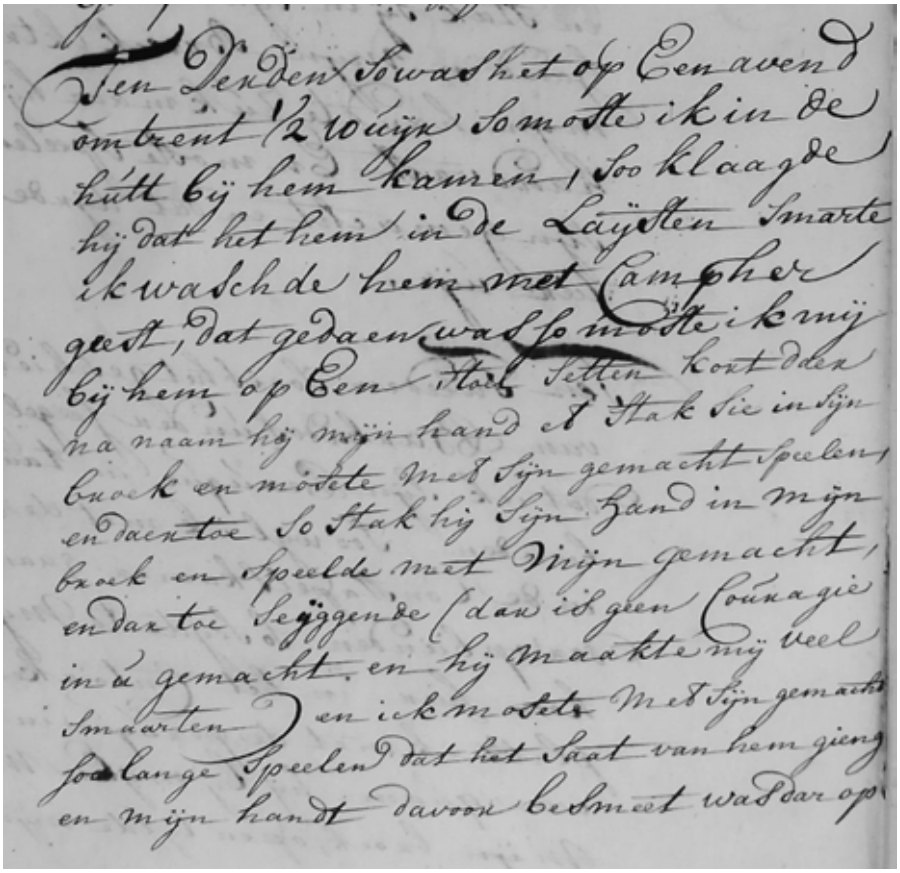

'Ten derden so was het op een avend omtrent ½ 10 uijr so moste ik in de hutt bij hem kamen, soo klaagde hij dat het hem in de laijsten smarte ik waschde hem met campher geest, dat gedaen was so moste ik mij bij hem op een stoel setten kort daer na naam hij mijn hand et stak sie in sijn broek en moste met sijn gemacht speelen, en daertoe so stak hij sijn hand in mijn broek en speelde met mijn gemacht, en dar toe seijggende (dar is geen couragie in u gemacht en hij maakte mij veel smaarten) en ick moste met sijn gemacht soo lange speelen dat het saat van hem gieng en mijn handt davoor besmeet was dar op gieng'[13]

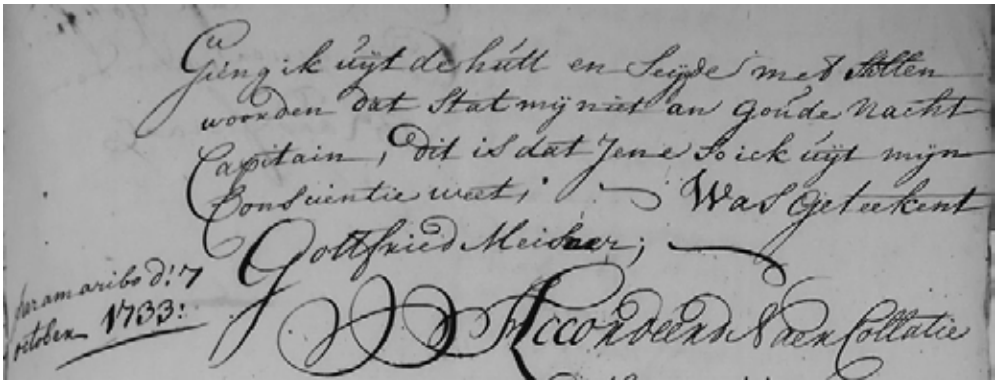

‘gieng ik uijt de hutt en seijde met stillen woorden dat stat mij niet an goude nacht capitain, dit is dat jene so ick uijt mijn conscientie weet;’[14]

4.2 De verhoren van 8 oktober 1733

Na ontvangst van de twee belastende verklaringen arresteerde de raad-fiscaal op donderdag 8 oktober de van sodomie verdachte kapitein en onderwierp hem direct aan een verhoor. Ook arresteerde hij de 15-jarige hutjongen Bartel Hendrik Hassel. Uit diens eerste verhoor, dat verderop aan bod komt, blijkt dat de door Claas Martijn genoemde stuurman ook een rol speelde bij de arrestatie van Swart. Het was de stuurman die de raad-fiscaal inlichtte over wat de kapitein deed met de jonge Bartel.

4.2.1 Verhoor kapitein Dirk Swart

De eerste verhoren van Swart en Hassel nam raad-fiscaal Adriaen Wiltens af ten overstaan van de commandant van Fort Zeelandia, Johan Cornelis François de Vries, tevens raad van het Hof van Politie en Criminele Justitie, en de heer Adriaen de Brauw, mede raadslid van dat hof. Swart ontkende niet zondige handelingen te hebben verricht, maar benadrukte dat uit geen van de verklaringen bleek dat hij sodomie pleegde noch dat hij ooit die intentie had:

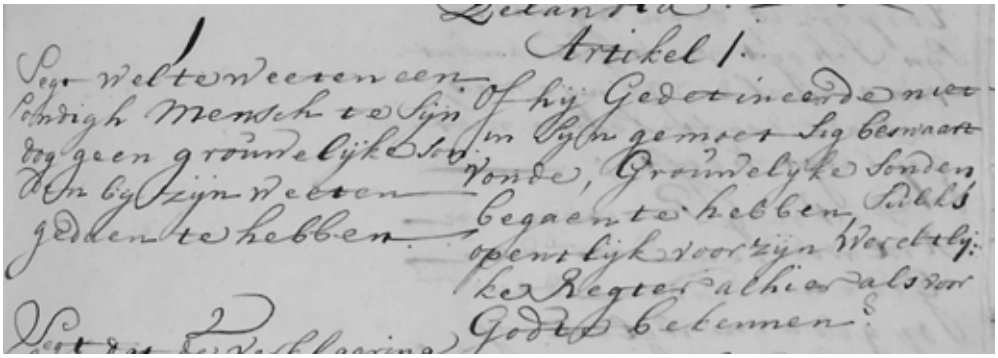

Raad-fiscaal Wiltens vroeg aan kapitein Swart 'of hij gedetineerde niet in sijn gemoet sig beswaart vonde, grouwelijke sonden begaan te hebben, sulks opentlijk voor zijn wereltlijke regter alhier als voor God te bekennen.'

Swart gaf een voor die tijd tegen de kerk zeer strijdbaar antwoord en zei,

'wel te weeten een sondigh mensch te sijn dog geen grouwelijk sonden bij zijn weeten gedaen te hebben.'[15]

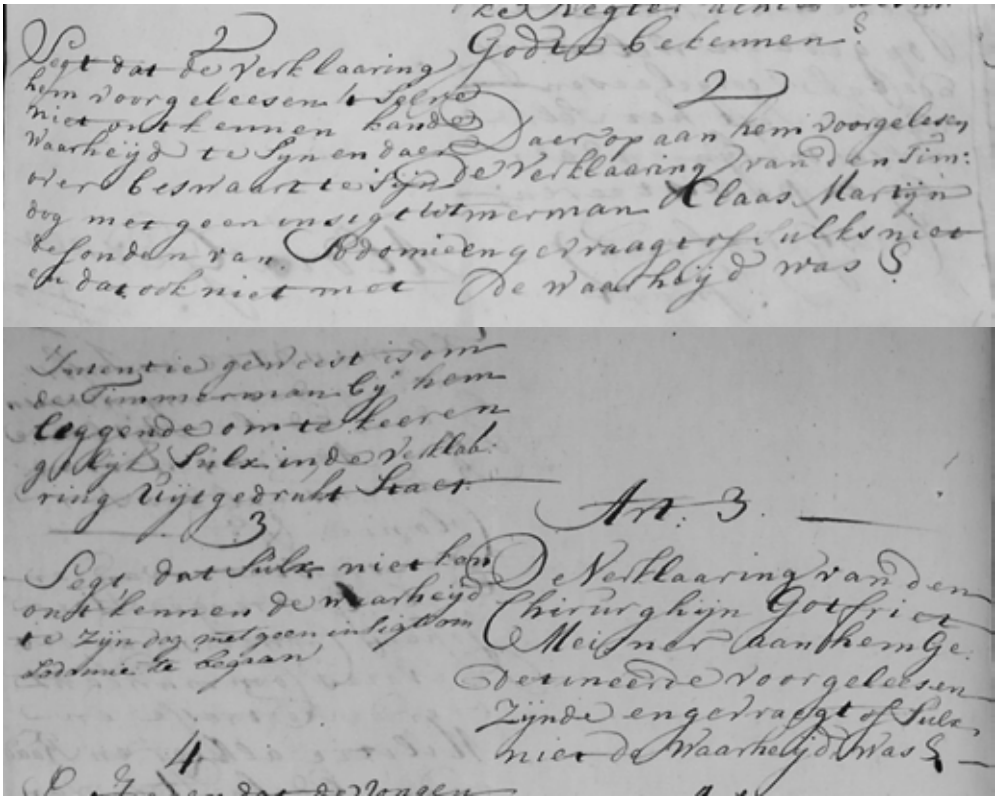

De verklaring van Claas Martijn werd aan hem voorgelezen, waarna Dirk Swart de waarheid van de inhoud niet ontkende: '[..] dog met geen insigt tot de sonden van sodomie en dat ook niet met intentie geweest is om de timmerman bij hem leggende om te keeren gelijk sulx in de verklaaring uijtgedrukt staet.'

Ook de verklaring van chirurgijn Gotfriet Meisner ontkende kapitein Swart niet, maar 'met geen insigt sodomie te begaan', zei hij. [16]

Ook wat betreft de jonge Bartel bleef de kapitein volharden dat hij geen sodomie pleegde. Hij ging in zijn verklaring uitgebreid op zijn daden in en maakte ook expliciet duidelijk dat hij te vroeg had geëjaculeerd om daarna nog tot daadwerkelijke sodomie over te kunnen gaan:

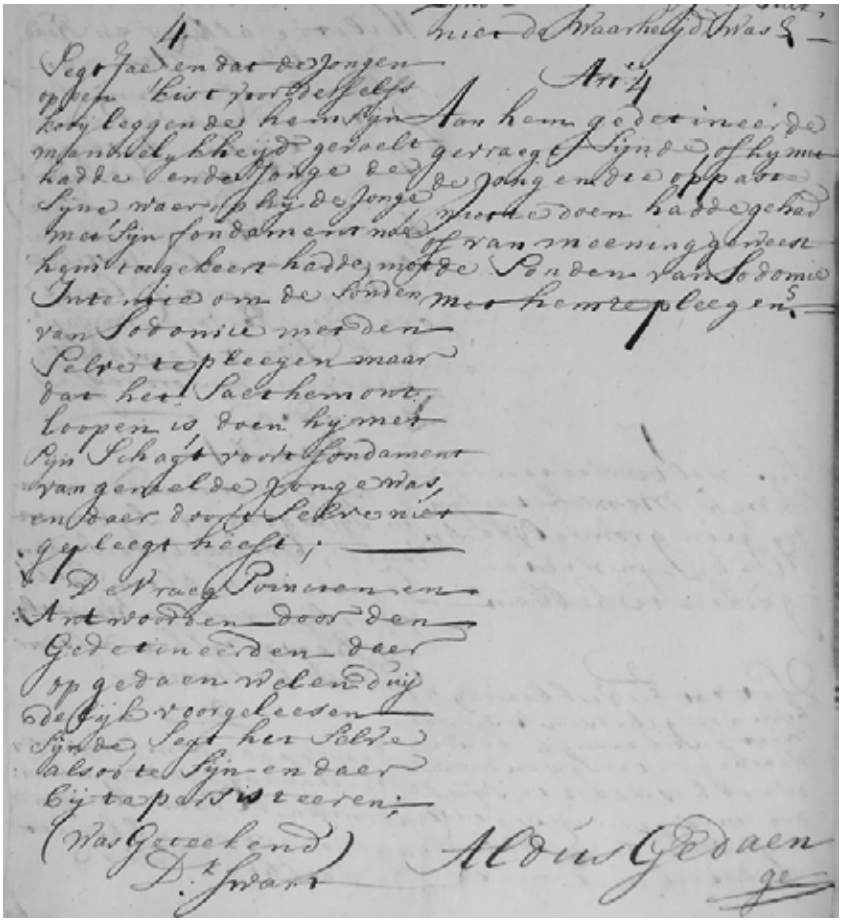

Kapitein Dirk Swart stelde: '[..] dat de jongen op een kist voor desselfs kooij leggende hem sijn mannelijkheijd gevoelt hadde en de jonge de sijne, waar op hij de jonge met sijn fondament nae hem toegekeert hadde, met de intentie om de sonden van sodomie met den selve te pleegen maar dat het saet hem ontloopen is, doen hij met sijn schagt voor 't fondament van gemelde jonge was, en daer voor 't selve niet gepleegt heeft.'[17]

4.2.2 Verhoor Bartel Hendrik Hassel

Ook de jonge Bartel Hendrik Hassel ontkende sodomie met kapitein Swart bij zijn eerste verhoor. Hij bracht een nacht door in de hut toen de kapitein ziek was. Dirk Swart vroeg hem toen niets onredelijks.

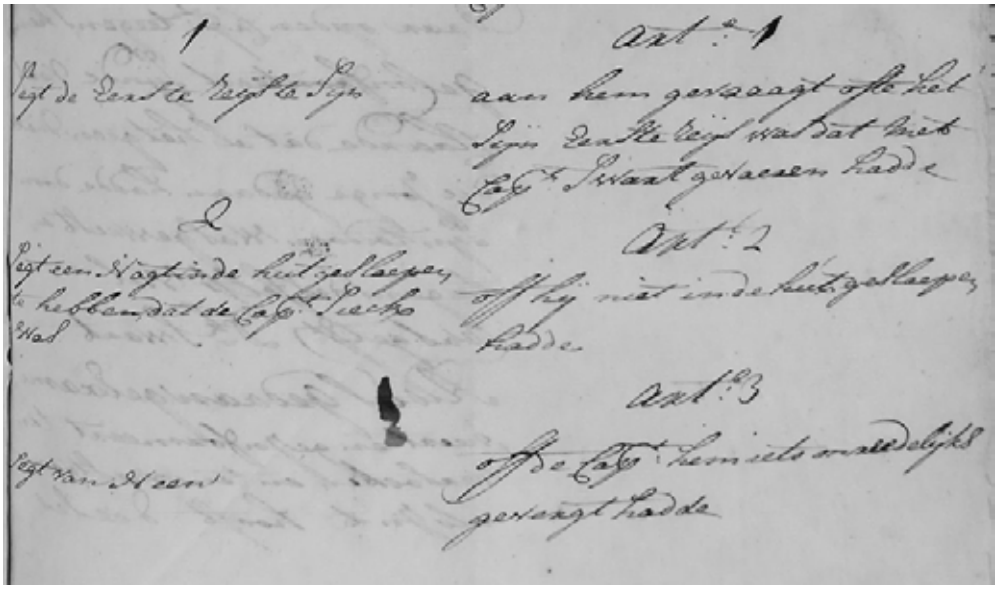

Voor de scheepsjongen Bartel was het zijn eerste reis onder kapitein Swart. Hij gaf aan eenmaal in de hut van de kapitein geslapen te hebben, maar dat daarbij niets onzedelijks was gebeurd.[18]

Raad-fiscaal Wiltens verhoorde daarop opnieuw de stuurman en confronteerde Hassel met de vraag of de kapitein hem had bevolen op de kist te gaan liggen:

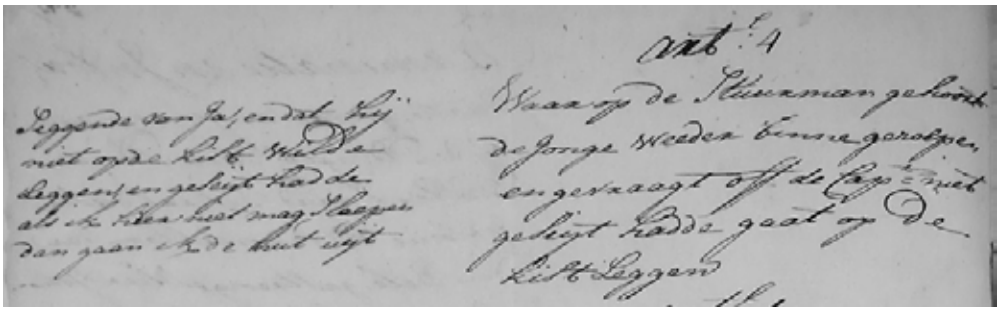

Hassel antwoordde: '[..] dat hij niet op de kist wilde leggen en geseijt hadde als ik hier niet mag slaepen dan gaan ik de hut uijt.'[19]

Na onderbreking van het verhoor om onbekende redenen verscheen Bartel in de middag opnieuw voor de raad-fiscaal en de commissie. Raad-fiscaal Wiltens vroeg de jongen ronduit of hij toch op de kist had gelegen en of '[..] *de cap.n. met sijn gemagt gespeelt hadde, en hij met die van de cap.n. en off de capt: niet sijn saat teegens zijn agterste geschooten hadde en off sijn agterste niet nat was geweest.*' Nu bevestigde Bartel dat, maar hij bleef volhouden dat daarbij verder niets gebeurd was:

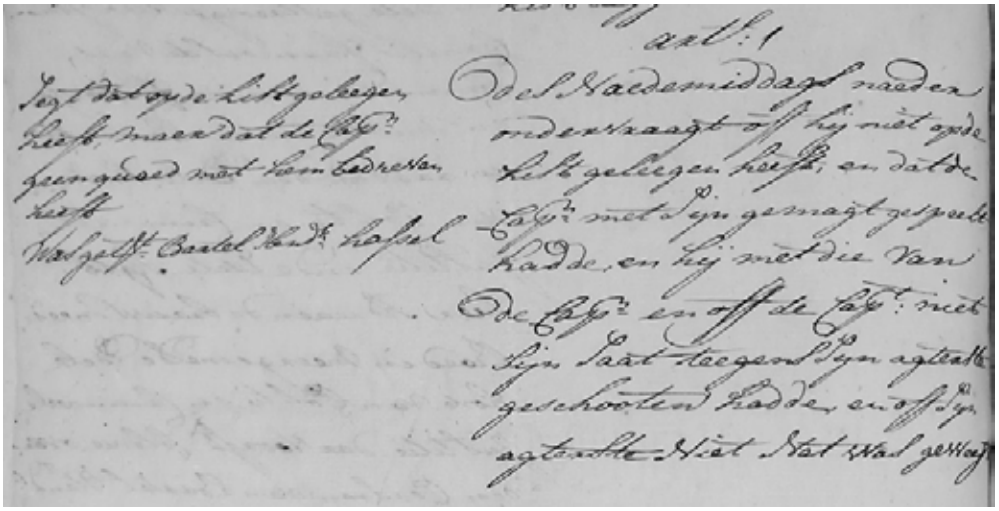

Bartel zei: '[..] dat op de kist geleegen heeft maer dat de Cap:n geen quaad met hem bedreven heeft.'[20]

Het moet de ondervragers duidelijk geweest zijn dat de jonge Bartel doodsangsten uitstond vanwege zijn loyaliteit aan de kapitein. Swart werd bij het verhoor gehaald en, geconfronteerd met de hutjongen, verklaarde hij terstond dat alles wat er ook tussen hem en de jongen was voorgevallen, onder dwang van hemzelf, de kapitein, plaatsvond, tegen de wil van Bartel:

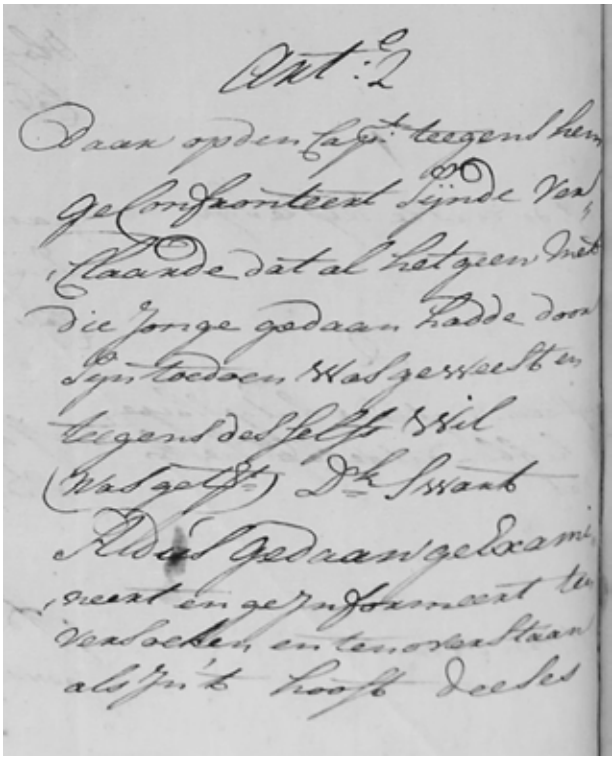

Swart bekende: '[..] dat al hetgeen met die jonge gedaan hadde door sijn toedoen was geweest en teegens desselfs wil.'[21]

Aldus kwam een einde aan de verhoren van 8 februari. In plaats van Bartel verder te bevragen of een aanvraag voor marteling te doen bij de gouverneur, onderwierp men de jongen enige dagen na dit verhoor aan een medisch onderzoek.

4.3 Medisch bewijs tegen Swart en Bartel

Op 13 oktober 1733 onderzocht de garnizoensdokter Frederick de Treijtorens met collega of assistent Johan Godlieb Selbinger in het bijzijn van raad-fiscaal Wiltens het achterste en de anus van hutjongen Bartel. De medici constateerden daarbij verwondingen die alleen maar van buitenaf konden zijn toegebracht:

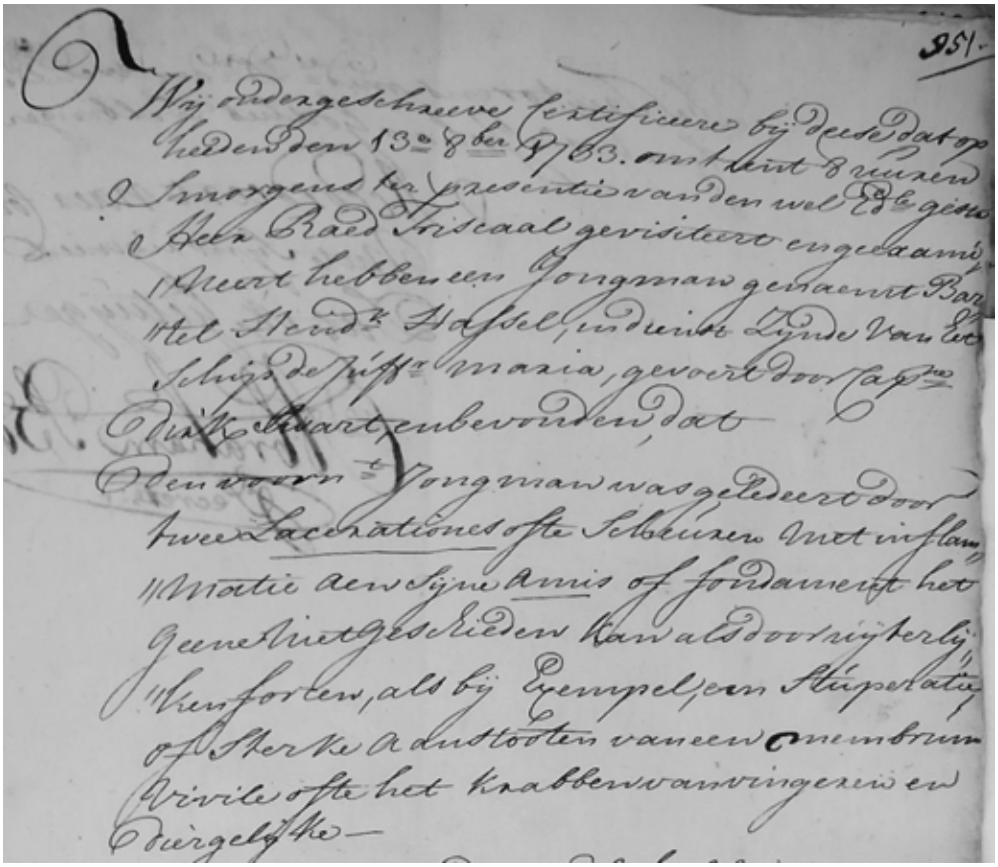

De bevindingen van dokter De Treijtorens: 'Den voorn.t jongman was geledeert door twee lacerationes ofte scheuren met inflammatie aen sijne anus of fondament het geene niet geschieden kan als door uijterlijken forcen, als bij exempel, een stuperatie of sterke aanstooten van een membrum vivile ofte het krabben van vingeren en diergelijke.'[22]

Uit het verslag blijkt verder dat op de 12e Bartel ook al een lichamelijk onderzoek kreeg, eveneens in het bijzijn van de raad-fiscaal. Daarbij vond hij een grote aambei die men bij het onderzoek op de 13e nogmaals wilde bekijken. Bartel weigerde echter aan dit deel van het onderzoek – van hem werd verwacht om druk op zijn anus te zetten – mee te werken. Daarop drong de arts niet verder aan, maar noteerde deze onwelwillendheid:

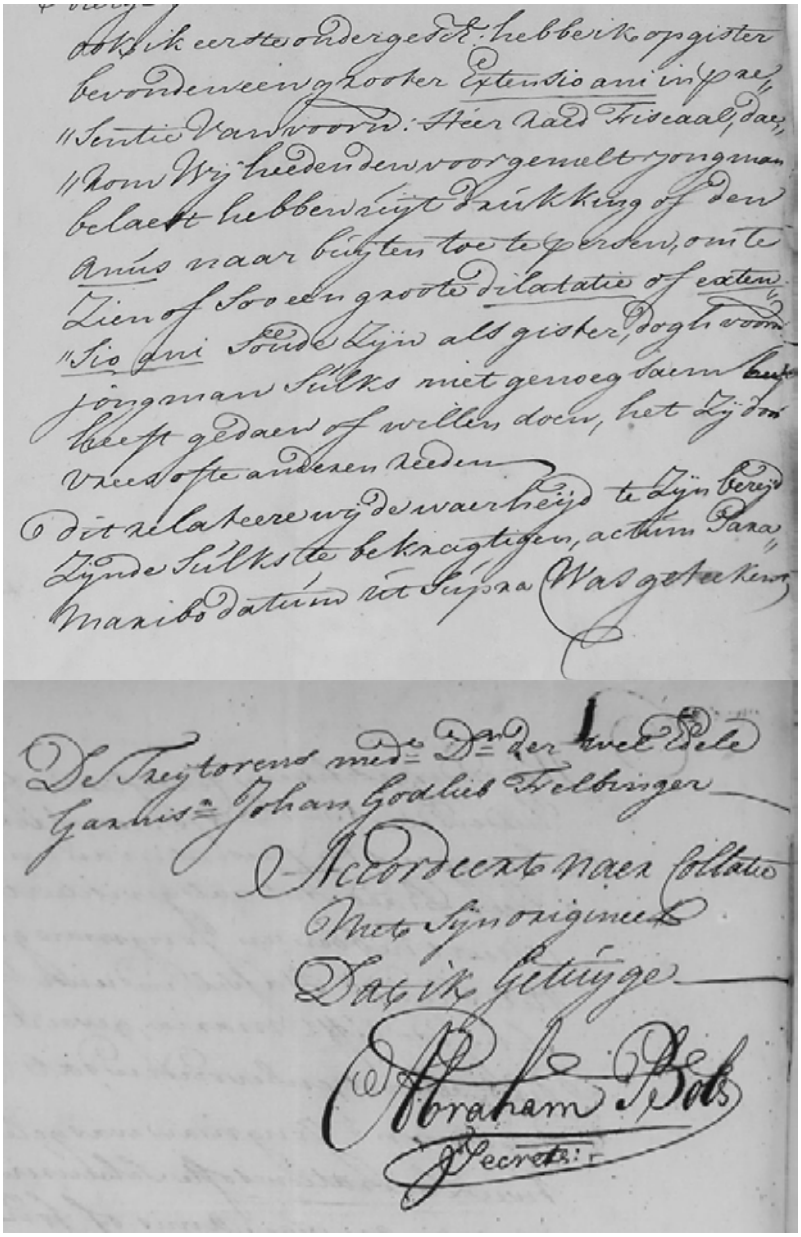

De Treijtorens: 'Ook ik eerste ondergesch: hebbe ik op gister bevonden een grooter extensio ani in presentie van voorn: heer raed fiscaal, daerom wij heeden den voorgemelt jongman belaest hebben uijt drukking of den anus naar buijten toe te persen, om te zien of soo een groote dilatatie of extensio ani soude zijn als gister, dogh voorn: jongman sulks niet genoeg saem heeft gedaen of willen doen, het zij om vrees ofte anderen reeden.

Dit relateere wij de waerheijd te zijn bereijd zijnde sulks te bekragtigen, actum Paramaribo datum ut supra'[23]

4.4 De verhoren van 20 oktober 1733

Met het medisch rapport in de hand was het misdrijf sodomie zonder meer aangetoond en nieuw verhoor met kapitein en hutjongen volgde op 20 oktober, ditmaal in het bijzijn van gouverneur De Cheusses en de heer Albert Lippert, raad in het Hof van Politie en Criminele Justitie.

4.4.1 Verhoor kapitein Dirk Swart

Wiltens maakte de gedetineerde wederom duidelijk dat hij niet alleen voor hem moest belijden en bekennen, maar ook voor God. Wiltens eiste van Swart de waarheid te vertellen over het aantal keren dat hij poogde met Bartel de zonde van sodomie te bedrijven en hoe vaak hij daarin slaagde:

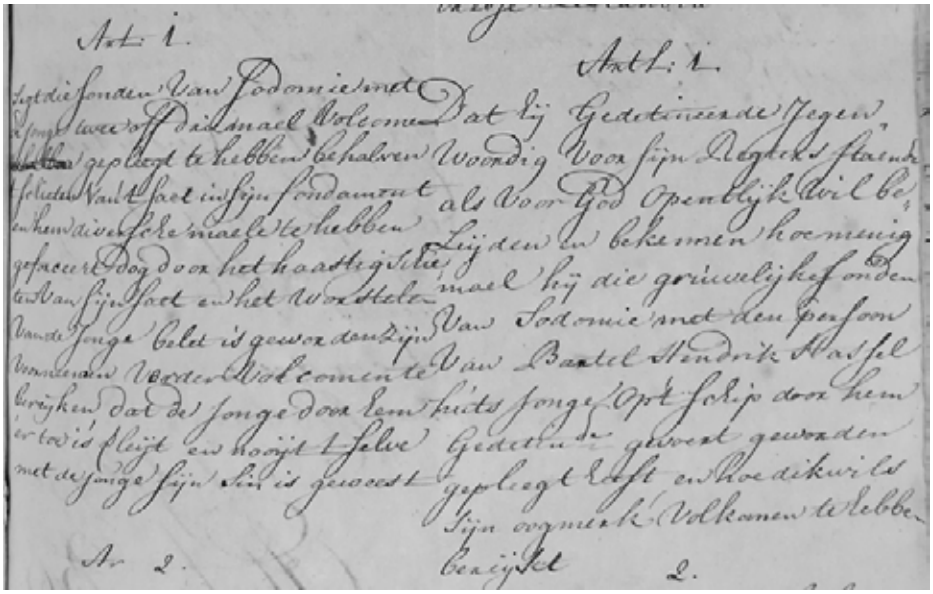

Swart antwoordde: '[..] die sonden van sodomie met de jonge twee off driemael volcome gepleegt te hebben behalven 't schieten van 't saet in sijn fondament en hem diversche maele te hebben geforceert dog door het haastig schieten van sijn saet en het worstelen van de jonge belet is geworden zijn voorneemen verder volcomente bereijken, dat de jonge door hem er toe is verleijt en nooijt 't selve met de jonge sijn sin is geweest.'[24]

Daarop wilde de raad-fiscaal weten of Swart deze zonde nog met anderen had begaan, en zo ja hoe vaak en met wie. Swart bekende ook dat en verhaalde van de eerste keer, in 1729, maar stelde daarbij meteen dat hij in dat geval degene was die tot de zonde was verleid:

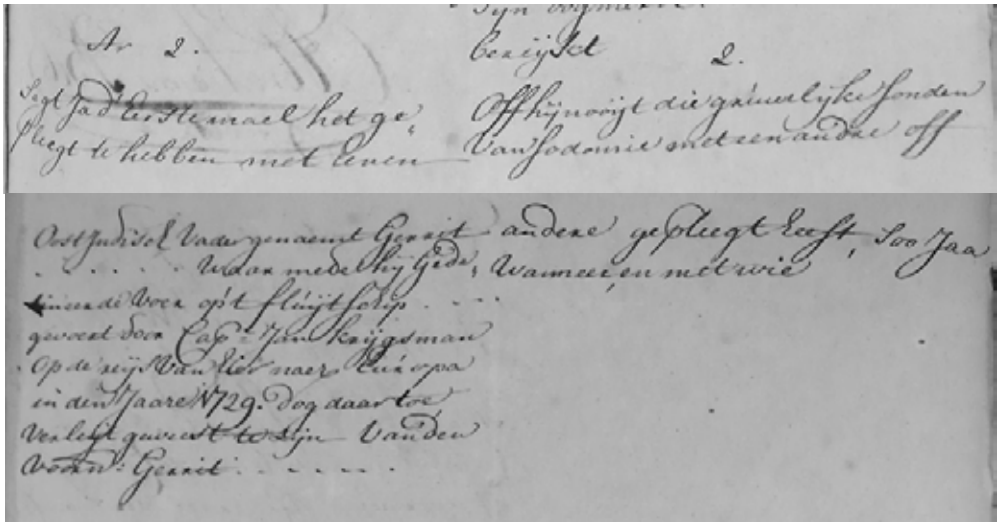

Kapitein Swart pleegde voor het eerst sodomie '[..] met Eenen Oost Indisch vader genaemt Gerrit . . . . . waar mede hij gedetineerde voer op 't fluijtschip . . . . gevoert door Cap:n Jan krijgsman op de reijs van hier naar Europa in den Jaare 1729. Dog daartoe verleid geweest te sijn van den voorn: Gerrit . . . . . .'[25]

4.4.2 Verhoor Bartel Hendrik Hassel

Bij het tweede verhoor van Bartel Hendrik Hassel kwamen wat meer details over de jongen aan bod. Alvorens hem andermaal naar de sodomie te vragen – Bartel bekende direct – wilde Wiltens de leeftijd en afkomst van de jongen weten:

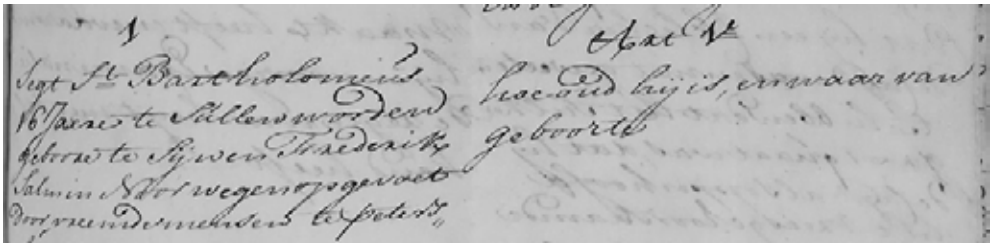

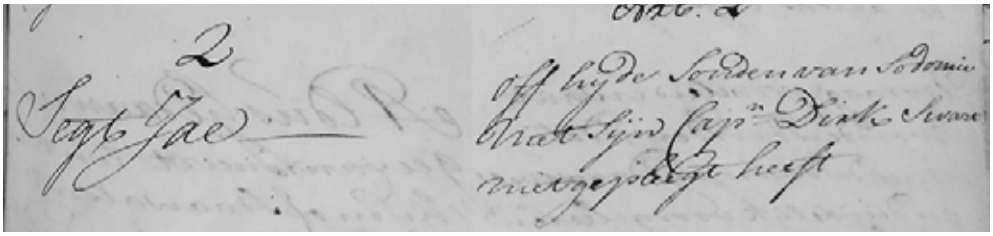

Bartel zei '[..] S=t Bartholomeus, 16 Jaare te sullen worden geboore te sijn en Frederiksalm Noorwegen opgevoet door vreemde mensen te petersburg.'[26]

Na Bartels bevestiging confronteerde Wiltens hem met het medisch onderzoek en de bekentenissen van kapitein Swart en sommeerde de hutjongen nu eindelijk de waarheid te vertellen: '*dat bij examinatie en visitatie van sijn agterste blijkt sulke sonden begaan te hebben en dat de cap.n. Swart meede reets bekend heeft sulks met hem gedetineerde gepleegt te hebben dat hij nu de regte waarheijt seggen sou*.' Daarop noemde de jongen een aanzienlijk hoger aantal keren dan Swart en daarnaast stelde hij te zijn verkracht:

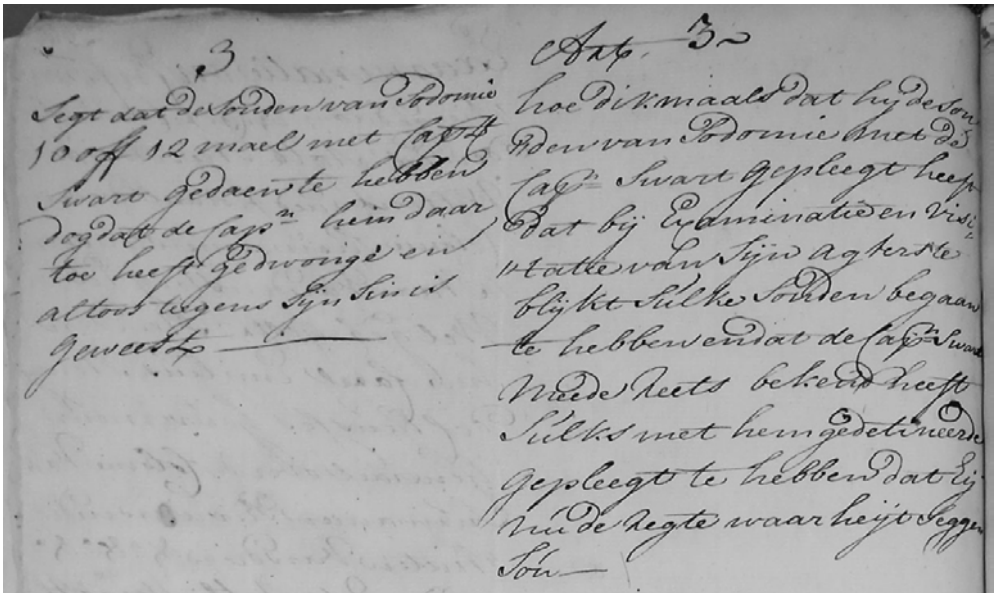

Bartel zei: '[..] dat de sonden van sodomie 10 off 12 mael met cap.t: Swart gedaen te hebben dog dat de cap.n hem daar toe heeft gedwonge en altoos teegens sijn sin is geweest.'[27]

Tot slot van het verhoor wilde Wiltens van de gedetineerde jongen weten waarom hij, toen kapitein Swart van hem zulke zaken verlangde, dit niet bekend maakte. Daarnaast vroeg Wiltens naar de achtergrond van het liegen bij het eerste verhoor. Uit het antwoord van Bartel blijkt duidelijk hoe vol met angst hij zat, voor vrijwel iedereen om hem heen:

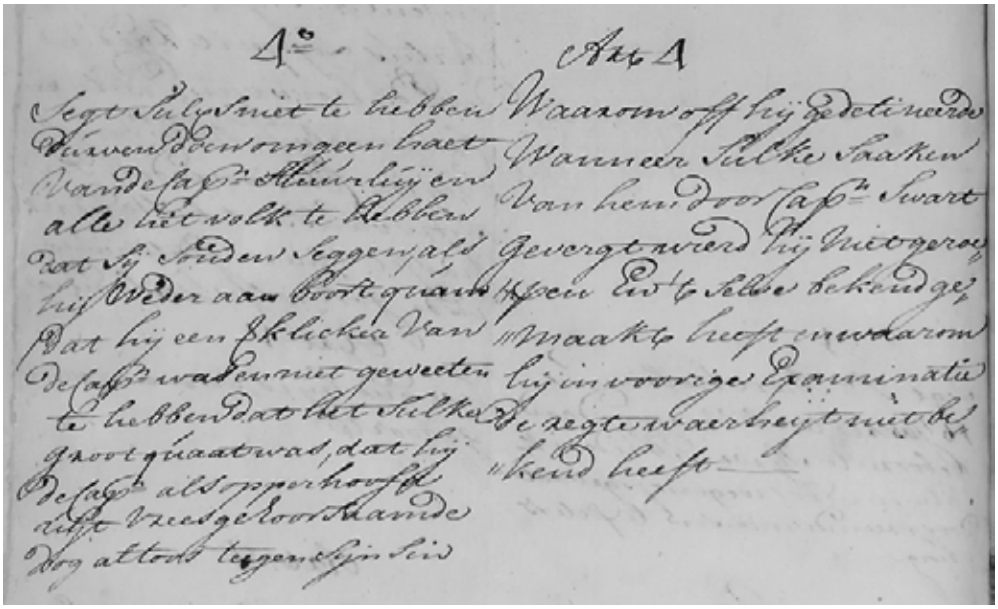

Bartel zei: '[..] sulks niet te hebben durven doen om geen haet van de cap.n, stuurluij en alle het volk te hebben dat sij souden seggen, als hij weder aan boort quam, dat hij een verklicker van de cap.n was en niet geweeten te hebben dat het sulke groot quaat was, dat hij de cap.n als opperhoofd uijt vrees gehoorsaamde dog altoos teegen sijn sin.'[28]

4.5 Strafeisen en veroordelingen

Op 13 november 1733 volgde als uitspraak de doodstraf voor kapitein Dirk Swart en voor de hutjongen Bartel Hendrik Hassel. Ondertekening van het vonnis gebeurde door De Cheusses, raadsleden en anderen.

4.5.1 Dirk Swart

Raad-fiscaal Wiltens begon zijn eis met de gebruikelijke plichtplegingen, verhalende hoe hij in het Fort Zeelandia '*buiten pijn en banden*' van Swart de bekentenis verkreeg dat hij de '*verfoeilijke crimen sodomie*' pleegde. Daarop nam de eis echter een iets andere wending dan gewoonlijk. De raad-fiscaal had zich sinds de voorgaande zaken duidelijk verdiept in de juridische achtergrond van sodomie als misdaad. Hij somde een aantal relevante traktaten op van grote zeventiende-eeuwse Hollandse rechtsgeleerden, onder wie bijvoorbeeld Simon van Groenewegen van de Made die in 1649 het standaardwerk schreef over Romeinse wetgeving, toegepast op de Nederlanden. Desalniettemin ging de raad-fiscaal daarna even uitvoerig in op de relatie van deze misdaad tot de goddelijke wetten en, wederom, op de gevaren voor de kolonie:

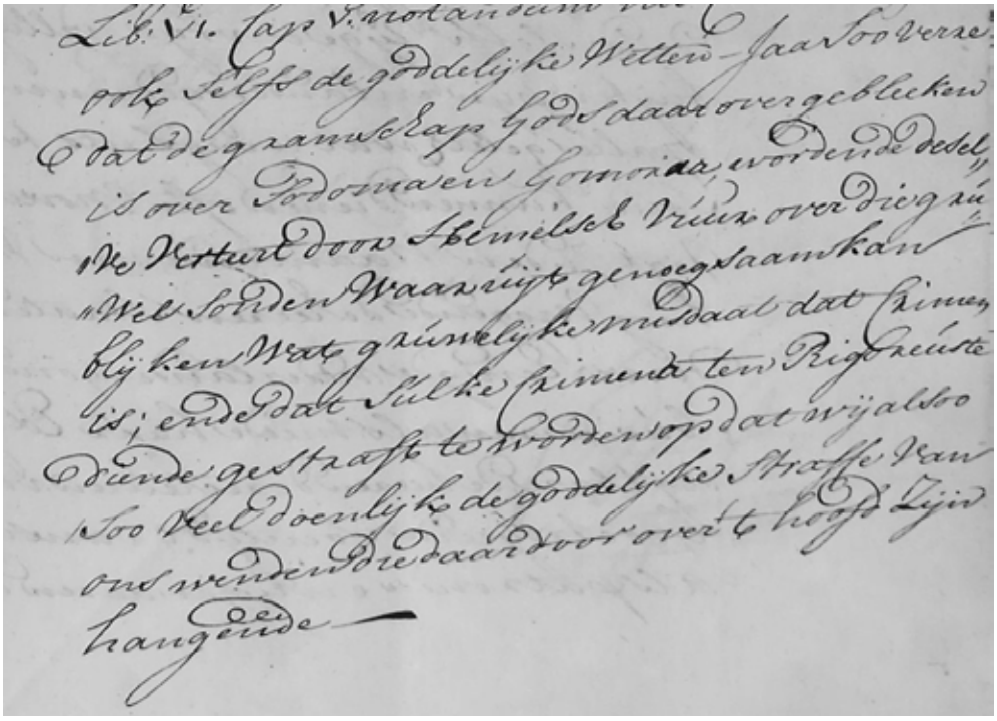

Wiltens: 'Jaa ook selfs de Goddelijke wetten, jaa soo verre dat de gramschap Gods daar over gebleeken is over Sodoma en Gomora, wordende deselve verteert door Hemelsch vuur over die gruwel sonden waar uijt genoegsaam kan blijken wat gruwelijke misdaad dat crimen is; ende dat sulke crimena ten rigoreus te diende gestraft te worden op dat wij alsoo soo veel doenlijk de Goddelijke straffe van ons wenden die daar door over 't hoofd zijn hangende.'[29]

Het Hof van Criminele Justitie bestudeerde de eisen en conclusie van de raad-fiscaal aangaande Swart en besloot daarop de eis van de raad-fiscaal zonder enige aanpassing over te nemen. Net als De Goyer voor hem kreeg Swart wurging en blakering, waarna zijn lichaam in zee zou verdwijnen:

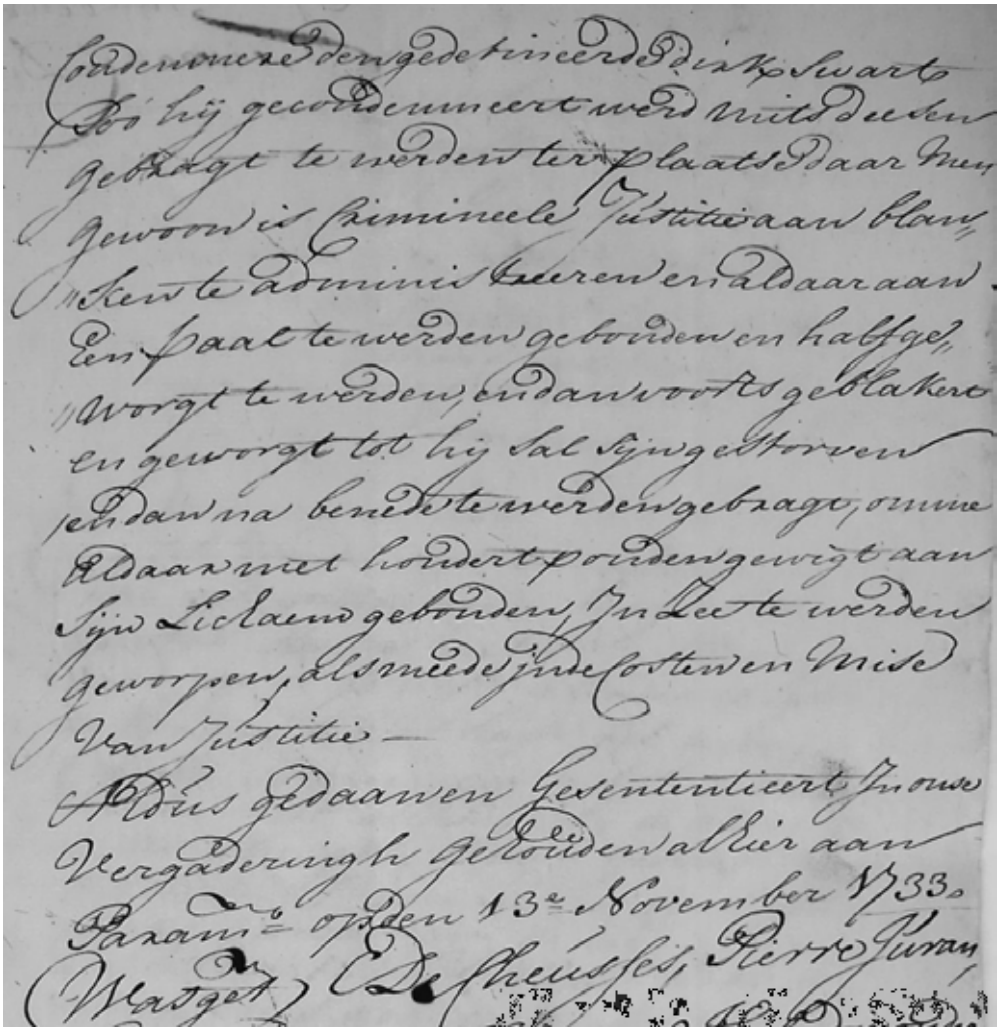

'Condemneere den gedetineerde dirk swart soo hij gecomdemneert werd mits deesen gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie aan blanken te administreren en aldaar aan een paal te werden gebonden en half gewurgt te werden, en dan voorts geblakert en gewurgt tot hij sal sterven, en dan na benede te werden gebragt, omme aldaar met hondert ponden gewigt aan sijn lic haem gebonden, in Zee te werden geworpen, als meede in de costen en mise van Justitie. [..]'[30]

4.5.2 Bartel Hendrik Hassel

De raad-fiscaal, noch het Hof van Criminele Justitie vond de leeftijd van de door kapitein Swart herhaaldelijk verkrachte Bartel Hendrik Hassel een reden om hem te ontzien bij de bestraffing van zijn misdaad. Net als Jan Brouwer - immers verleid of gedwongen - ontsnapte Bartel aan het blakeren, maar werd geëist hem te veroordelen tot publiekelijke wurging, waarna men zijn lichaam in zee zou dumpen. De eis die Wiltens opstelde, was vrijwel identiek aan die inzake kapitein Swart: dezelfde verwijzingen naar

vroegere rechtsgeleerden, dezelfde nadruk op de toorn van God die koste wat het kost afgewend moest worden en de strafeis zelf. Ik volsta hier met de zware eis van de raadfiscaal, die met kennis van het voorgaande voor zich spreekt:

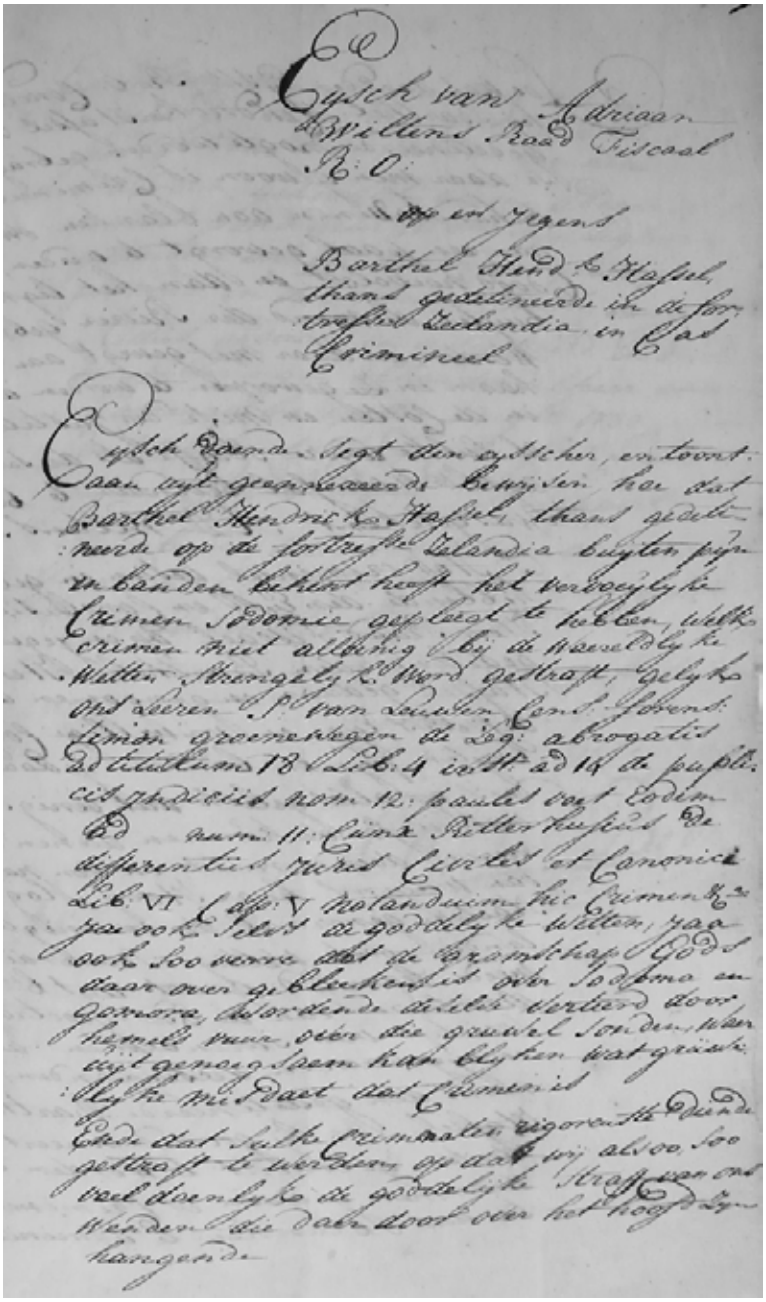

De motivatie van Wiltens voor zijn strafeis inzake de hutjongen Bartel Hendrik Hassel.[31]

‘Eysch van Adriaan
Wiltens Raad Fiscaal
R: O:

op en jegens
Barthel Hend:k Hassel
thans gedetineerde in de for:
tresse Zeelandia in Cas
Crimineel

Eysch doende segt den eysscher, en toont aan uyt geennexeerde bewijsen her dat Barthel Hendrick Hassel, thans gedetineerde op de fortresse Zelandia buijten bijn en banden bekent heeft het verfoeilijk Crimen sodomie gepleegt te hebben, wel crimen niet alleenig bij de waereldlijke Wetten strengelijk word gestraft, gelijk ons Leeren P: van Leuwen, Cens: forens: simon groenewegen de Leg: abrogatis ad titulums 18 Lib: 4 inst: ad 14 de publicis jndicus nom 12: paules voet Eodem ad num 11: Cunx Ritter husius de differentus juris civiles et canonica Lib: VI Cap: V nolanduim hic crimen x=a ja ook selvs de goddelyke wetten, jaa, ook soo verre dat de gramschap Gods daar over gebleeken is over sodoma en gomora wordende deselve verteerd door hemels vuur over die gruwel sonden waer uijt genoegsaam kan blyken war gruwelyke misdaet dat crimen is
Ende dat sulke crimenalen rigoureus diende gestraft te werden op dat wij alsoo soo veel doenlyk de goddelyke straf van ons wenden die daerdoor over het hooft zijn hangende’

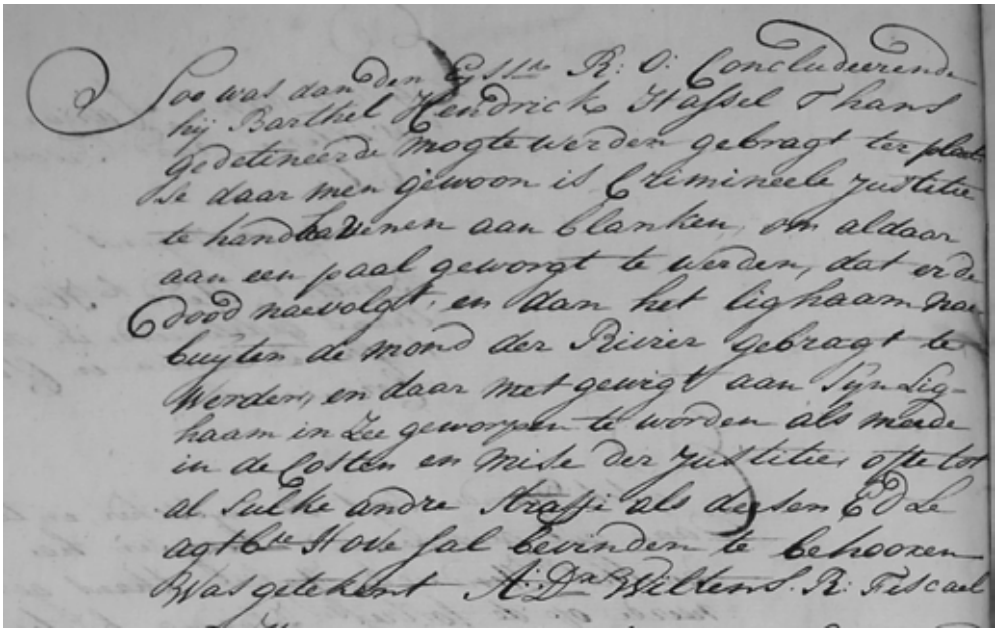
Soo was dan den Ed:le R: O: concluderende
hij Barthel Hendricks Hassel thans
gedetineerde mogte werden gebragt ter plaats
se daar men gewoon is Criminele justitie
te handtaveinen aan blanken, om aldaar
aan een paal gewurgt te werden, dat er de
dood naevolgt, en dan het lighaam naa
buyten de mond der Rivier gebragt te
werden, en daar met geweigt aan Synd:lig-
haam in Zee geworpen te worden als mede
in de costen en mise der justitie, ofte tot
al sulke andre straffe als deesen Ed:le
agt:be stoke sal bevinden te behooren
Was geteekent A: Dr Wiltens. R: Fiscaal

'Soo was dan den Eyss=r R: O: concludeerende hij Barthel Hendrick Hassel thas gedetineerde mogte werden gebragt ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie te handhavenen aan blanken, om aldaar aan een paal geworgt te werden, dat er de dood naevolgt en dan het lighaam nae buyten de mond der Rivier gebragt te werden en daar met gewigt aan syn lighaam in zee geworpen te worden als meede in de costen en mise der justitie ofte tot al sulke andre straffe als deesen Edle agtb=re Hove sal bevinden te behooren

Was getekent A: D=n Wiltens R: Fiscael' [32]

De strafeis van de raad-fiscaal die zonder verdere plichtplegingen werd overgenomen door het Hof van Politie en Criminele Justitie, voorgezeten door gouverneur De Cheusses.

De executie van de vonnissen vond plaats op 16 november 1733.[33] Anderhalf jaar na de terechtstelling van Dirk Swart en Bartel Hendrik Hassel zorgde deze zaak nog voor ophef onder de witte elite van Suriname.

4.6 Nasleep onder de witte elite

De executie van Dirk Swart hield de bestuurders en hun aanhang nog lang bezig. Twee jaar later dook de gebeurtenis weer op in de archiefstukken, rondom de begrafenis van een kind. Tijdens de begrafenis van het dochtertje van Willem Bedloo in april 1735 kwam de vrouw van secretaris Ephraim Comans Scherping, Suzanne Nutty, met verwijten '*over de sodomitisse sonden begaan door Dirk Swart*' aan het adres van de echtgenote van de heer Jacobus Lemmers, Johanna van Endrom. Lemmers was mede-raadslid bij het Hof van Politie en Criminele Justitie en hij deed zijn beklag over het gedrag van de dame in kwestie. In de notulen van het Hof van Politie d.d. 20 april 1735 staat vermeld dat zij de misdaad en de straf van Dirk Swart op ongewenste wijze publiekelijk ter sprake bracht en daar moest men haar officieel op aanspreken.

Uit het stuk komen enkele interessante inzichten naar voren. Zo gaf het duidelijk geen pas om de door Swart begane sodomie iemand anders aan te wrijven dan hemzelf. Sterker nog, zijn familie mocht van zijn gedrag, veroordeling en executie geen negatieve gevolgen ondervinden, laat staan dat hun in dezen iets te verwijten viel. Daarnaast blijkt dat men in meer algemene zin de totale vergetelheid wenste voor dergelijke gruwelijke zonden en misdaden. Het was blijkbaar überhaupt niet de bedoeling dat er ooit nog iemand over sprak. Wat precies de familierelatie was tussen Johanna van Endrom en Dirk Swart heb ik niet kunnen achterhalen, maar die was blijkbaar sterk genoeg om de insinuaties als serieus en grievend te ervaren. Vergetelheid zou Swarts lot moeten zijn:

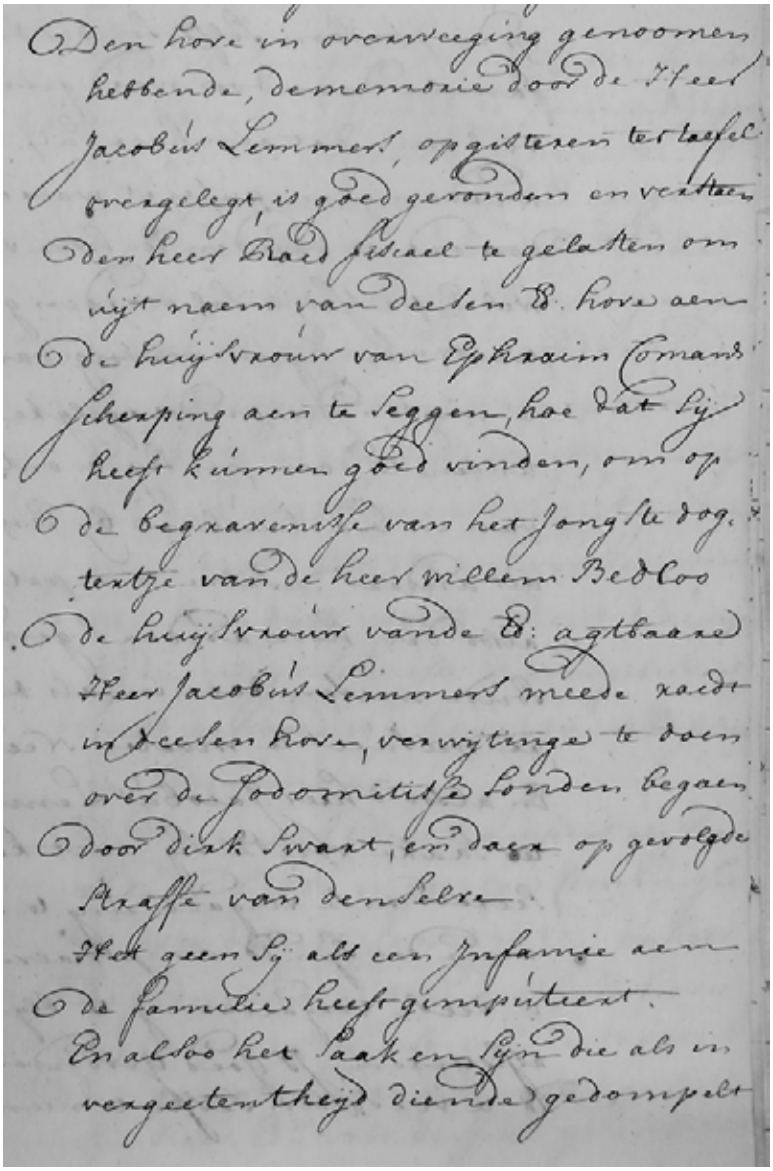

Den hove in overweeging genoomen
hebbende, de memorie door de Heer
Jacobus Lemmers, opgisteren ter taefel
overgelegt, is goed gevonden en verstaen
den heer Raad fiscaal te gelasten om
uijt naem van deesen Ed. hove aen
de huijsvrouw van Ephraim Comans
scherping aen te seggen, hoe dat sij
heeft kunnen goed vinden, om op
de begravenisse van het jongste dog-
tertje van de heer Willem Bedloo
de huijsvrouw vande Ed: agtbaare
Heer Jacobus Lemmers meede raedt
in deesen hove, verwijtinge te doen
over de Sodomitische sonden begaen
door dirk Swart, en daer op gevolgde
straffe van denselve
Het geen sij als een infamie aen
de familie heeft gimputeert.
En alsoo het saaken sijn die als in
vergeetentheijd diende gedompelt

'Den hove in overweeging genoomen hebbende, de memorie door de heer Jacobus Lemmers, op gisteren ter taefel overlegt, is goed gevonden en verstaen den heer Raad fiscaal tte gelasten om uijt naem van deesen Ed. hove aen de huijsvrouw van Ephraim Comans Scherping aen te seggen, hoe dat sij heeft kunnen goed vinden, om de begravenisse van het jongste dogtertje van de heer Willem Bedloo de huijsvrouw van de Ed: agtbaare heer Jacobus Lemmers meede raedt in deesen hove, verwijtingen te doen over de sodomitische sonden begaen door dirk swart, en daer op gevolgde straffe van den selve. Het geen sij als een infamie aen de familie heeft gimputeert [sic]. En alsoo het saaken sijn die als in vergeetentheijd diende gedompelt'[34]

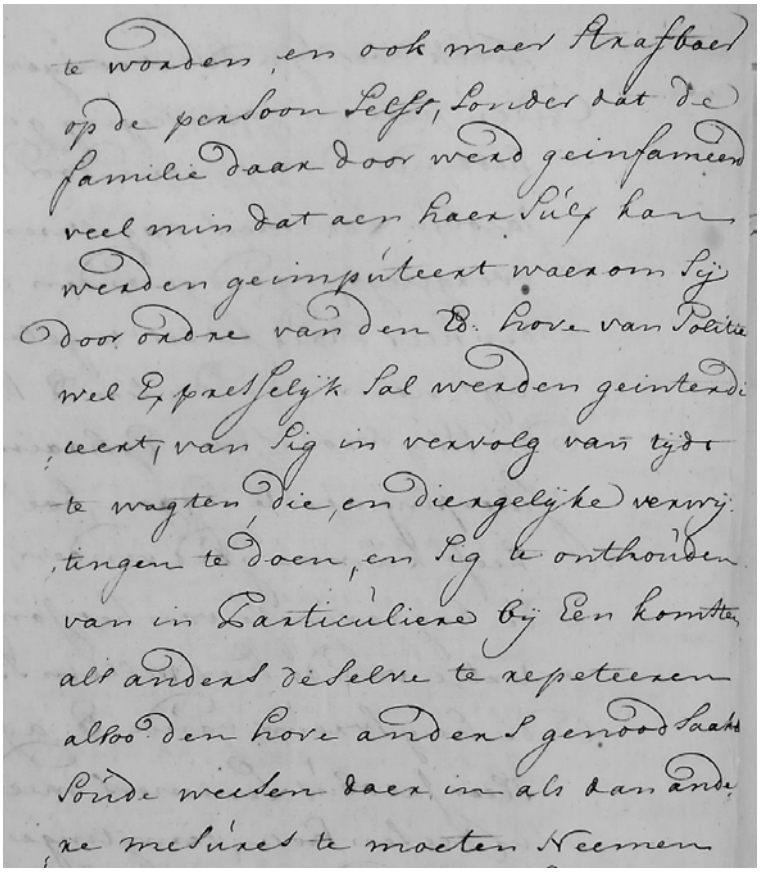
te worden, en ook maar strafbaar
op de persoon selfs, sonder dat de
familie daar door werd geinfameerd
veel min dat aen haer sulx kan
werden geimputeert waerom sij
door ordre van den Ed: hove van Politie
wel expresselijk sal werden geinterdi
ceert, van sig in vervolg van tijdt
te wagten, die, en diergelijke verwij
tingen te doen, en sig te onthouden
van in Particuliere bij Een komsten,
als anders deselve te repeteeren
also den hove anders genoodzaakt
soude werden daer in als dan andere
mesures te moeten Neemen

… 'te worden en ook maar strafbaar op de persoon selfs, sonder dat de familie daar door werd geinfameerd veel min dat aen haer sulx kan werden geimputeert waerom sij door ordre van den Ed: hove van Politie wel expresselijk sal werden geinterdineert van sig in vervolg van tijdt te wagten, die en diergelijke verwijtingen te doen, en sig te onthouden van in Particuliere bij Een komsten als anders deselve te repeteeren also den hove anders genoodzaakt soude werden daer in als dan andere mesures te moeten Neemen'[35]

Ephraim Comans Scherping was eigenaar en aanlegger van de plantages Lust en Rust aan de Surinamerivier en van Paracabo aan de Pauluskreek. In de monografie van Dikland over Lust en Rust staat een passage waaruit blijkt dat zijn vrouw door deze waarschuwing niet minder luidruchtig haar mening bleef verkondigen:

> *'Scherping en diens vrouw waren openlijke tegenstanders van het door gouverneur Mauricius gevoerde beleid. Hun oppositie had het volgende niveau (van Sijpesteijn, citeert dagboek Mauricius, p. 98):*

".....hedenavond langs de waterkant rijdende, is de vrouw van Scherpingh, de gouvernante van de waterkant, op hare stoep gekomen en heeft ons, onder het maaken van allerlei gebaren en figuuren, naageschreeuwd, "daar rijdt "Trijn van Hamburg", daarmeede doelende op mijn vrouw die naast mij gezeeten was. Ik had gedacht dat zij die althans met rust zouden laaten. Dat goede mensch is te zacht om ooit iemand iets in de weg te leggen....".' (2001: 3-4)

5. Onbeschreven vervolgingen, na 1733

De mensenoffers waarover in dit boek voor het eerst wordt gepubliceerd, betreffen die van Marten Knaak en Jacob Jants Hemmer in 1735 en die van soldaat Bloemhoff in 1740. Daarnaast stuitte ik op de zaak-Raven uit 1768, die weliswaar niet tot een mensenoffer leidde, maar die om verschillende andere redenen memorabel is. Zo moest er bijvoorbeeld advies uit het vaderland komen, voor men in Suriname tot een andere dan de gebruikelijke straf durfde te besluiten. Al deze zaken komen in dit slothoofdstuk aan bod, zo uitgebreid als de gevonden stukken toelaten.

5.1 Bootsman Knaak en koksmaat Hemmer geofferd in 1735

Op 11 maart 1735 kwamen de Raden van Politie bijeen voor een buitengewone vergadering. Bij die gelegenheid diende raad-fiscaal Wiltens het verzoek in om te mogen overgaan tot arrestatie van een bootsman genaamd Knaak en een koksmaat; beiden onder verdenking van sodomie. Plaats delict: opnieuw een schip, de Juffrouw Maria. Na de executie van Dirk Swart in 1733 benoemde De Cheusses de opperstuurman Jan Kooter tot kapitein.[1] In 1735 was die vervangen door Roeloff Bootman. De zaak kwam aan het rollen door de stuurman, Magnus Seeberg, die in een brief aan zijn kapitein verslag deed van de gedragingen van bootsman en koksmaat. De raden stemden in met het verzoek van Wiltens. De spelwijze van de naam Knaak verschilt in de verschillende documenten. Hier houd ik de spelling aan van het uiteindelijke vonnis.

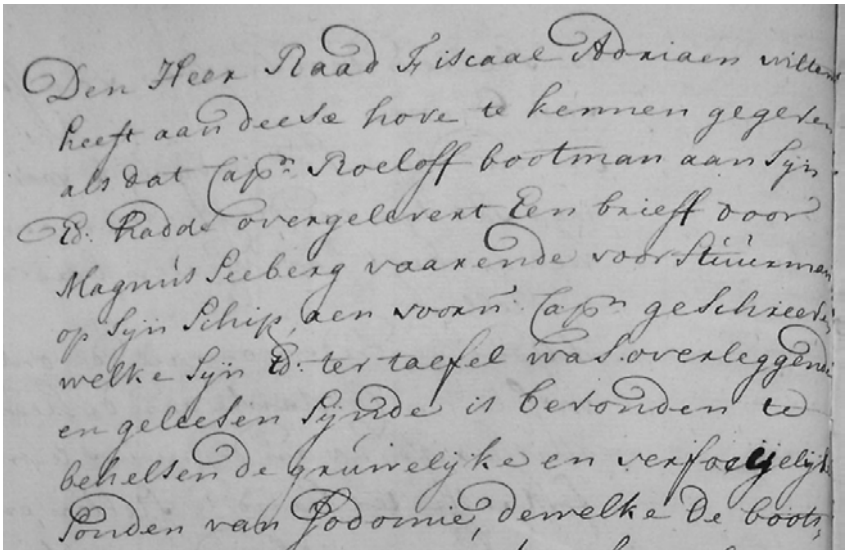
Den Heer Raad Fiscaal Adriaen Wiltens
heeft aan deese hove te kennen gegeven
als dat Capn: Roeloff bootman aan Syn
Ed: Raadt overgeleverd een brieff door
Magnus Seeberg vaarende voorstuurman
op Syn Schip, aen voorn: Capn: geschreven
welke Syn Ed: ter tafel was overleggende
en gelesen Synde is bevonden te
behelsen de gruwelijke en verfoeijelijke
sonden van Sodomie, demelke de Boots

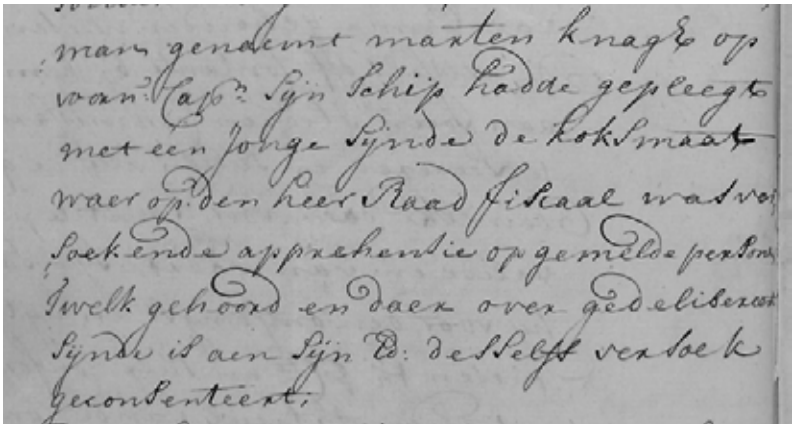
man gendemt marten knaak op
van Capt. Sijn Schip hadde gepleegt
met een jonge Synde de kokSmaat
waer op den heer Raad fiskaal was voor
soek ende apprehentie op gemelde persoon
Swelk gehoord en daer over gedeliberert
Synde is aen Sijn Ed: desselfs verzoek
geconsenteert.

De notitie in de notulen van de Raden van Politie die de zaak voor het eerst vermeldde.[2]

Op de avond van 15 maart arresteerde men Marten Knaak. De volgende dag deed de raad-fiscaal verslag hiervan bij de Raden van Politie en wees men Jan Van Sandick en Albertus Lippert aan om de verhoorcommissie te bemannen.

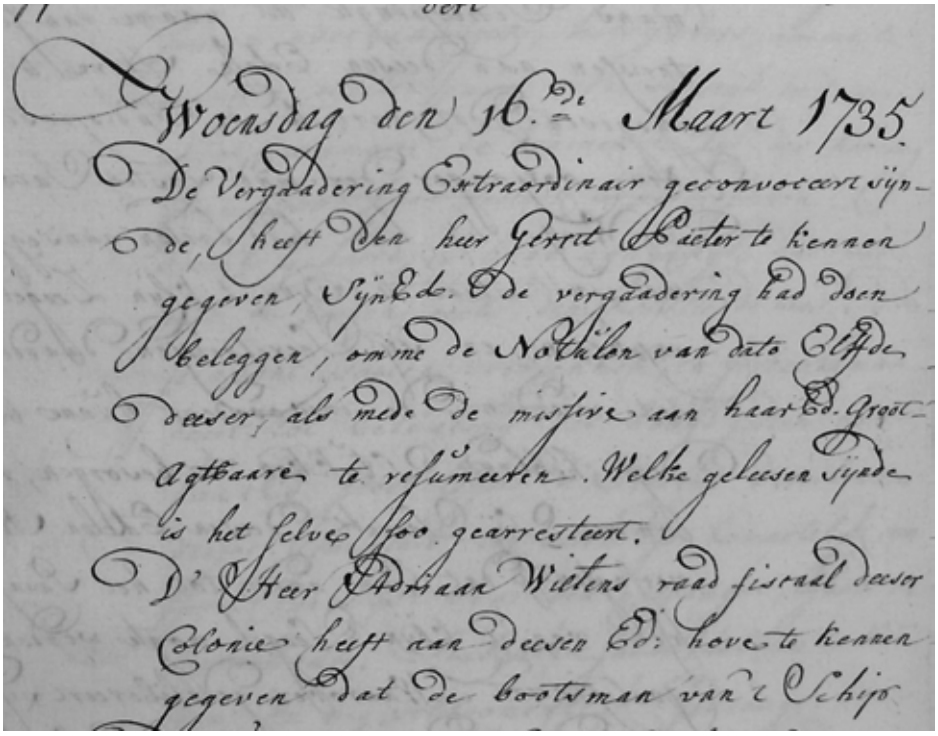
Woensdag den 16.de Maart 1735.
De Vergaadering Extraordinair geconvoceert sijnde, heeft den heer Gerrit Pieter te kennen gegeven, Sijn Ed. de vergaadering had doen beleggen, omme de Notuler van dato Elfde deeser, als mede de missive aan haar Ed. Grootagtbaare te resumeeren. Welke geleesen sijnde is het selve soo gearresteert.
D' Heer Adriaan Wiltens raad fiscaal deeser Colonie heeft aan deesen Ed: hove te kennen gegeven dat de bootsman van 't Schip

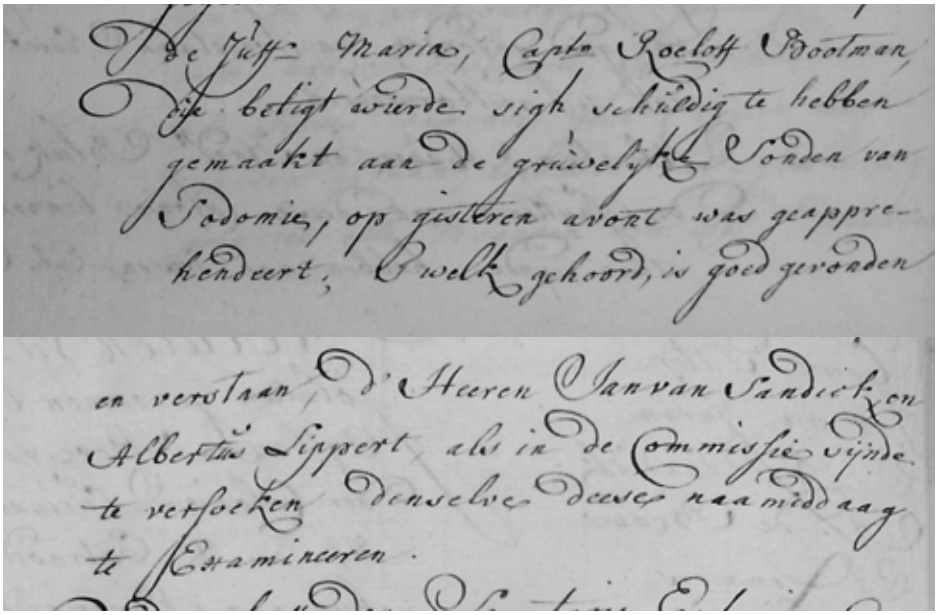
De Juff. Maria, Capte Roeloff Bootman,
die beligt wierde sigh schuldig te hebben
gemaakt aan de gruwelijke Sonden van
Sodomie, op gisteren avont was geappre-
hendeert; welk gehoord, is goed gevonden
en verstaan d'Heeren Jan van Sandick en
Albertus Lippert als in de Commissie sijnde
te versoeken denselve deese naamiddag
te Examineeren.

Lippert en Van Sandick werden geacht nog diezelfde dag 16 maart 1735 met het verhoren te beginnen.[3]

Naast Marten Knaak zette men ook de koksmaat Jacob Jants Hemmer gevangen. Verslagen van de verhoren zelf bleven niet bewaard, maar uit het vonnis - al op 19 maart uitgesproken - valt te destilleren dat de bekentenissen snel en vrijwillig volgden. Marten Knaak was de *'aenleijder'* tot sodomie; hij kreeg dan ook de zwaarste straf, dezelfde als Swart en De Goyer voor hem. De koksmaat hing hetzelfde lot als als Bartel boven het hoofd:

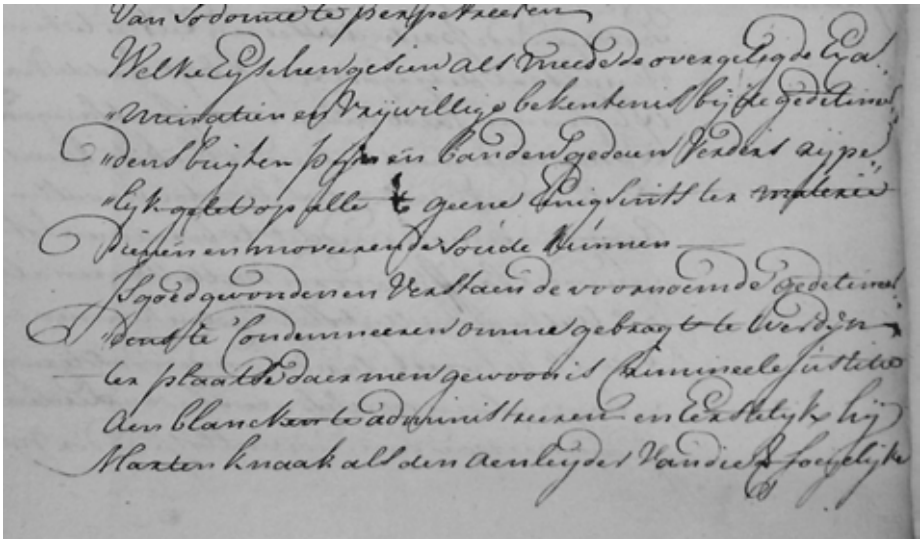
Van Sodomie te perspostreeren
Welke Eyschen gedaen als mede de overgelegde Eya
Minutien en vrijwillige bekentenisse bij de gedaeten
dens buijten sijn en handen gedaen Verdient zijne
lijk geheel op alle ~~t~~ geene Eniglsiitt ter ~~mpleren~~
Pijnen en moeijenis de Soude Kinnen
Sgoedgevonden en Verstaan de voornoemde gedaeten
Bendse Condamneeren omme gebragt te werden
ter plaatse daar men gewoonlijk Criminele justitie
aen blanckaar te administreeren en ten Eerstelijk hij
Marten knaak als den aenleyder Vandiesen soegelijke

‘Welke eijschen gesien als meede de overgelegde examinatien en vrijwillige bekentenis bij de gedetineerdens buijten pijn en banden gedaen. Verders rijpelijk gelet op alle ’t geene enigsints ter materie dienen en moveerende soude kunnen, & goed gevonden en verstaen de voornoemde gedetineerdens te condemneeren omme gebragt te werden ter plaatse daer men gewoon is crimineele justitie aen blancken te administreeren en eerstelijk hij Marten Knaak als den aenleijder van die verfoeijelijke’[4]

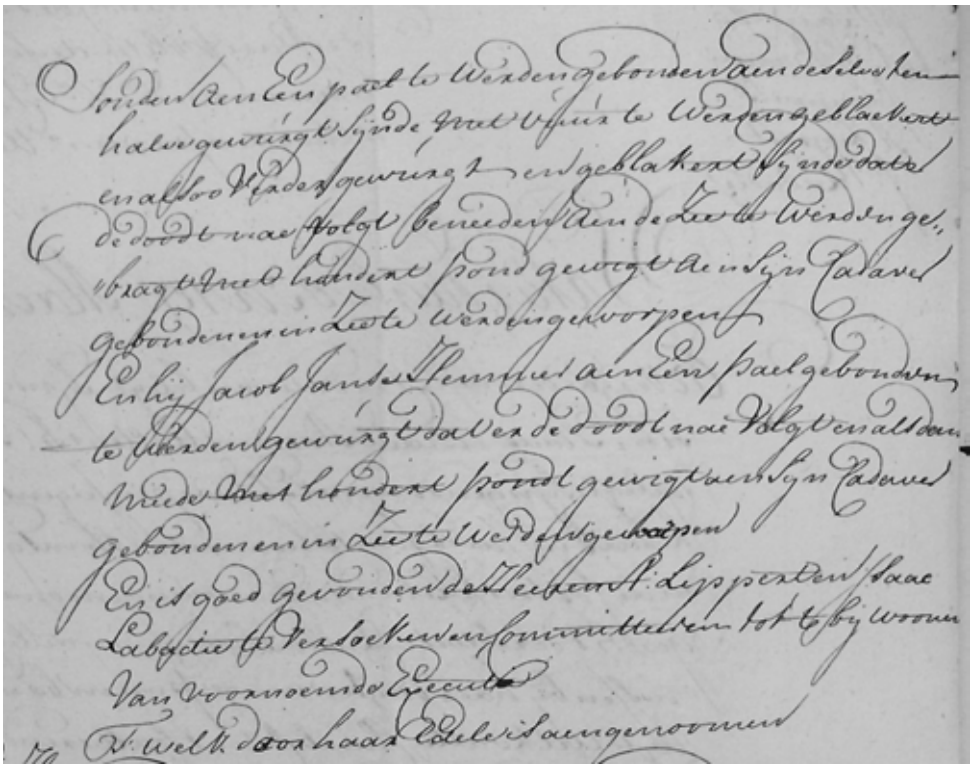

… ‘sonden, aen een pael te werden gebonden aen deselve ten halve gewurgt sijnde, met vuur te werden geblaekert en alsoo verder gewurgt en geblakert sijnde dat de doodt nae volgt beneeden aen de zee te werden gebragt met hondert pond gewigt aen sijn cadaver gebonden en in zee te werden geworpen. En hij Jacob Janse Hemmer aen een pael gebonden te werden gewurgt dat er de doodt nae volgt en als dan meede met hondert pond gewigt aen sijn cadaver gebonden en in zee te werden geworpen. Er is goed gevonden de heeren A. Lippert en Isaac Labadie te versoeken en committeeren tot te bij woonen van voornoemde executie.’[5]

5.2 Na offerandes vrede, voorspoed en 'wegloopers' alleen bij Joden?!

Het offeren van Knaak en Hemmer maakte geen einde aan de sodomie in de kolonie. Al blijkt uit de biddagresoluties van de daaropvolgende jaren dat men geen reden zag tot bijzondere vermeldingen, noch van exceptionele zonden, noch van specifieke en uitzonderlijke doelen om voor te bidden. Ook de paalworm en de oorlog in Europa verdwenen in 1737 uit de tekst die net als in 1736 onder gouverneur Joan Raye tot stand kwam.

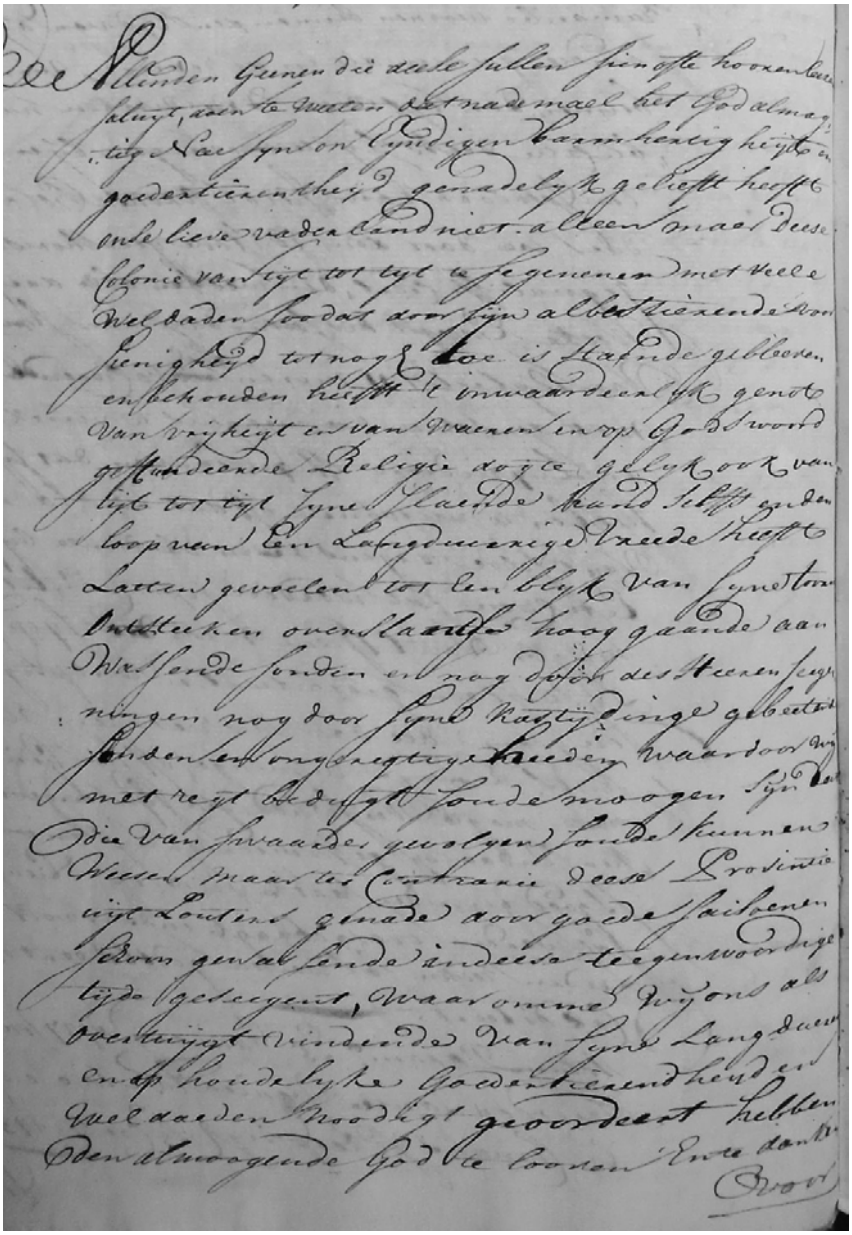

‘Allen den geenen die deese sullen sien ofte hooren leesen saluijt, doen te weeten dat nade mael het God almagtig nae sijn oneijndigen barmhertigheijt en goedertierentheijt genadelijk geliefft heeft onse lieve vaderland niet alleen maer deese colonie van tijt tot tijt te segenen er met veele weldaden soodat door sijn albestierende voorsienigheijd tot nogh toe is staende gebleeven en behouden heefft ’t inwaardeerlijk genot van vrijheijt en van waeren en op Gods woord gefundeerde religie dog te gelijk ook van tijt tot tijd sijne slaende hand selffs en den loop van een langduurige vreede heeft laeten gevoelen tot een blijk van sijne toorn ontsteeken overslants hoog gaande aan aan wassende sonden en nog door des Heeren seegeningen nog door sijne kastijdinge gebeeterd sonden en ongeregtigeheeden waardoor wij met regt bedugt soude moogen sijn dat die van swaarder gevolgen soude kunnen weesen maar ter contrarie deese provintie uijt … genade door goede saisoenen schoon gewassende in deese teegenwoordige tijde geseegent, waar omme wij ons als overtuijgt vindende van sijne langduurig en op houdelijke goedertierendheijd en weldaeden noodigt geoordeert hebben den almoogende God te looven en te danken voor’[6]

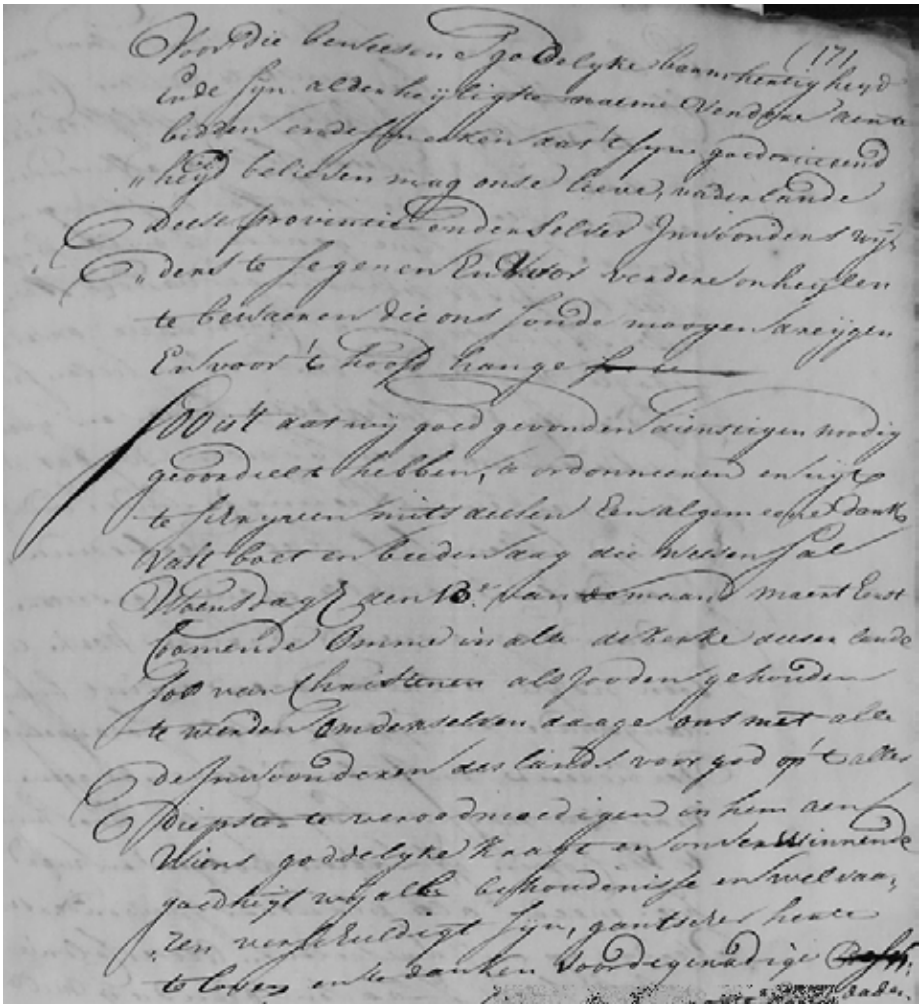

‘voor die beweesen Godelijke barmhertigheijd ende sijn al den heijligste naeme verdere aen te bidden ende smeeken dat ’t sijn goedertierendheijd believen mag onse lieve, vaderlande deese provintie en den selver inwoonders wijders te segenen en voor verdere onheijlen te bewaeren die ons soude moogen dreijgen en voor ’t hoofd hange.

Soo is ’t dat wij goed gevonden dienstigen noodig geoordeelt hebben, te ordonneeren en uijt te schrijven mits deesen een algemeene dank vast boet en beeden dag die weesen sal Woensdagh den 13e van de maand Maart eerst coomende omme in alle de kerke deeser lande soo van Christenen als Jooden gehouden te werden om denselven daage ons met alle de inwoonderen des lands voor God op ’t aller aller diepste te veroodmoedigen in hem aen wiens Goddelijke kragt en onverwinnende goedheijt wij alle behoudenisse en welvaarten verschuldigt sijn, gantscher herte te leven, en te danken voor de genadige [..]’[7]

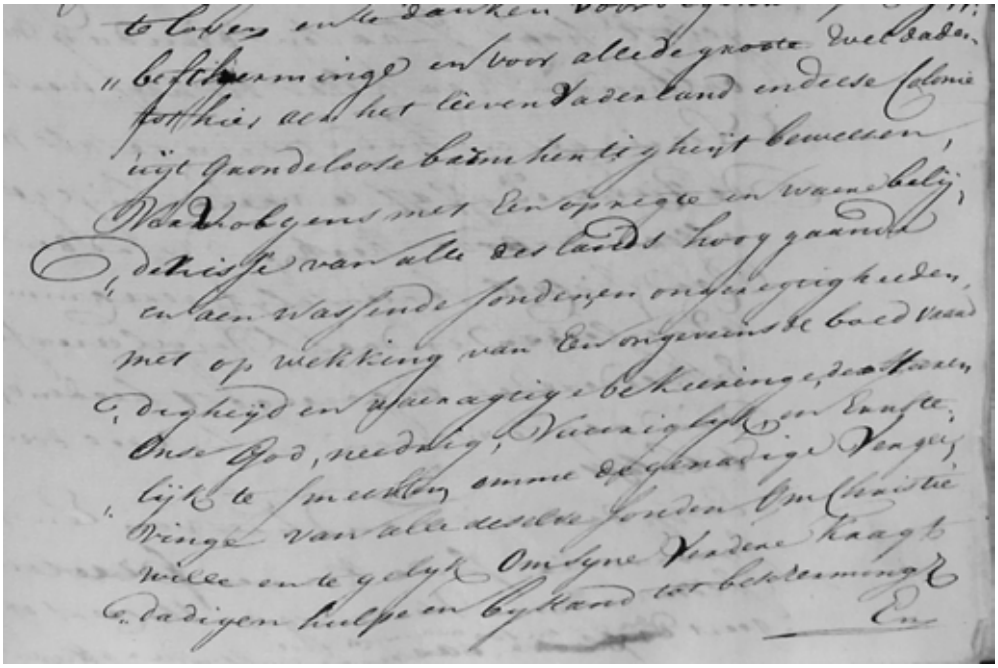

‘bescherminge en voor alle de groote weldaden tot hier aen het lieven vaderland en deese colonie uijt grondeloose barmhertigheijt beweesen, vervolgens met een opregte en waere belijdenisse van alle des lands hoog gaande en aen wassende sonden, en ongeregtigheeden met op wekking van een ongeveinsde boedvaardigheijd en waeragtige bekeeringe den Heeren onse God, needrig, vuuriglijk en ernstelijk te smeeken omme de genadige vergeevinge van alle deselve sonden om Christie wille en te gelijk om sijne verdere kragtdadigen hulpe en bijstand tot beschermingh en…’[8]

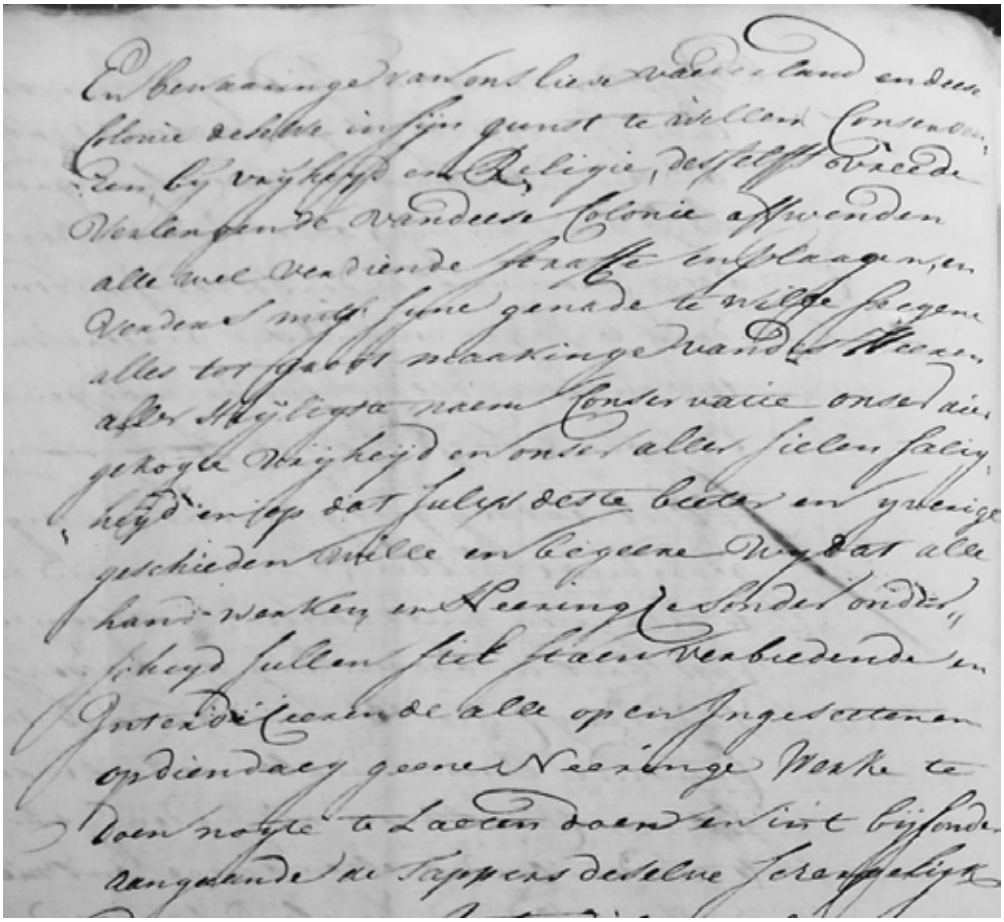

‘En bewaarringe van ons lieve vaderland en deese colonie deselve in sijn gunst te willen conserveeren bij vrijheijd en religie, desselffs vreede verlengende van deese colonie affwenden alle wel verdiende straffe en plaagen, en verders mits sijne genade te wille seegene alles tot groot maakinge van des Heeren aller heijligste naem conservatie onser dier gekogte vrijheijd en onser aller sielen saligheijd en op dat sulx des te beeter en ijverige geschieden wille en begeere wij dat alle hand-werken en neeringhe sonder onderscheijd sullen stil staen verbiedende en interdiceerende alle op en ingeseetenen op dien daeg geene Neeringe Werke te doen nogte te Laeten doen en in ‘t bijsonder aangaande de tappers deselve scherpelijk’ [9]

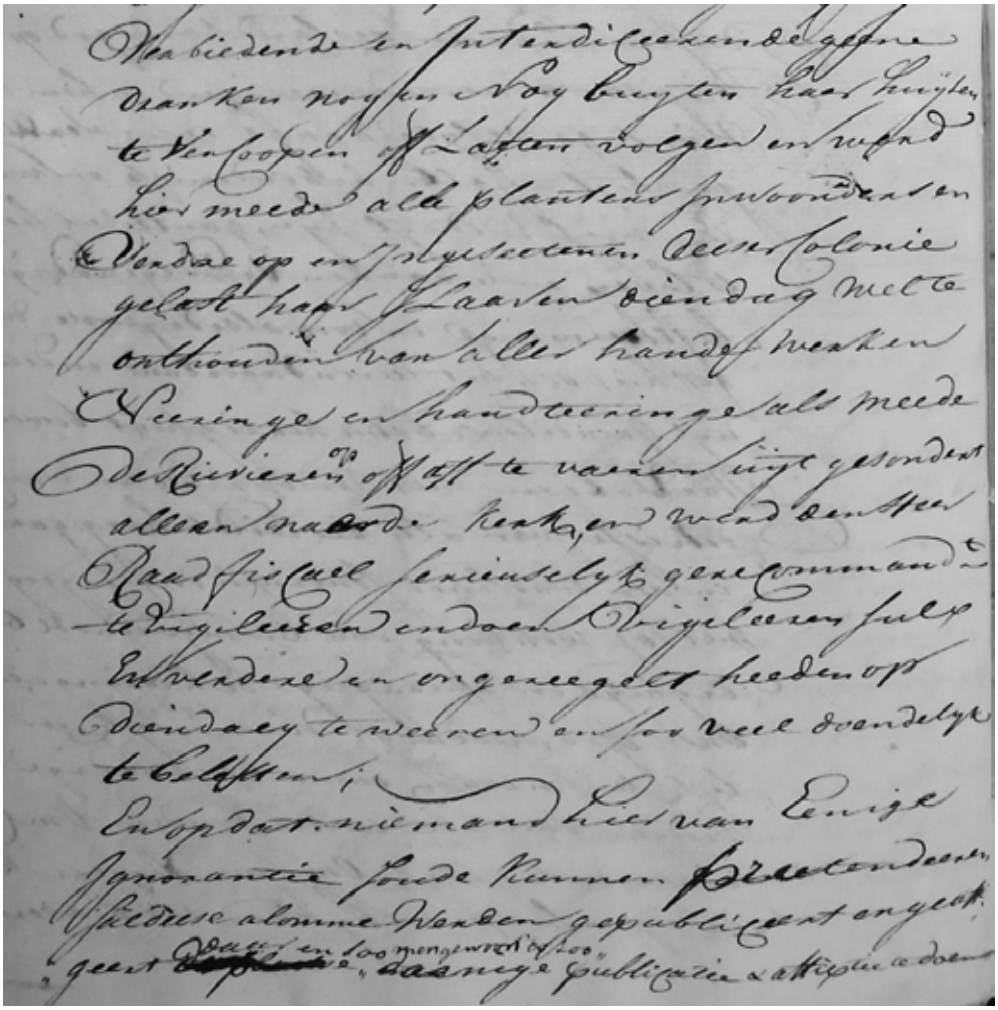

'verbiedende en interdiceerende geene dranken nog en nog buijten haar huijsen te vercoopen off laeten volgen en werd hier meede alle planters inwoonders en verdere op en ingeseetenen deeser colonie gelast haar slaaven dien dag wel te onthouden van aller hande werken neeringe en handteeringe als meede des rievieren op off aff te vaeren uijt gesondert alleen naar de kerk, en werd den heer raad-fiscaal serieuselijk gerecommandeert te vigileeren endoen vigileeren sulx en verdere en ongereegelt heeden op diendaeg te weeren en soo veel doendelijk te beletten; En op dat niemand hier van eenige ignorantie soude kunnen preetendeeren sal deese alomme werden gepubliceerd en geaffigeert daar en soo men gewoon is soodaanige publicatie & affixtie te doen.'[10]

Een jaar later gebruikte de opvolger van Raye, interim-gouverneur Gerard van de Schepper, een vrijwel identieke tekst ter verordening van de biddag 1738.[11] Opmerkelijk is dat Dragtenstein voor deze periode uitgebreid ingaat op de onrust die Marrons en vluchtende slaafgemaakten veroorzaakten onder de Joodse bevolking. (2002:

115-118) Dit vormde klaarblijkelijk geen reden om de 'wegloopers' te blijven benoemen in de biddagresoluties. Mogelijk verkeerde men werkelijk in de veronderstelling dat het offeren van de sodomieten in 1731, 1733 en 1735 bijdroeg aan de beschreven voorspoed. Maar de gruwelijke misdaad was verre van uitgebannen.

5.3 Soldaat Bloemhoff in 1740 al te haastig aan paal gewurgd en verbrand?

Begin mei 1740 liet gouverneur Gerard van de Schepper de Amsterdamse directeuren van de SvS weten dat er opnieuw een geval van sodomie was berecht en bestraft, ditmaal door de krijgsraad:

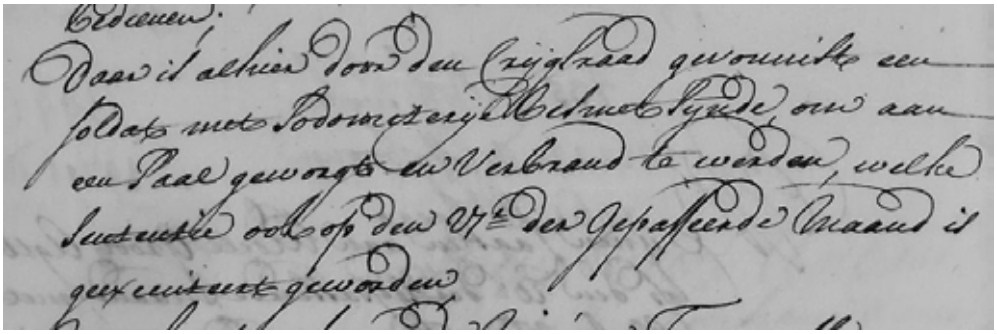

'Daar is alhier door den crijgsraad gevonnist, een soldat met sodomiterije besmet sijnde, om aan een paal geworgt en verbrand te werden, welke sententie ook op den 27e der gepasseerde maand is geexecuteert geworden.'[12]

In het archief van de Raad van Politie bevinden zich diverse stukken over deze zaak, waaronder verhoren, getuigenissen, de strafeis en het vonnis. Het betrof hier een soldaat genaamd Reijnier Bloemhoff, die met Jan Steenland, de *landspassaet* (lanspassaat, onderkorporaal) uit zijn compagnie, de mannenliefde had bedreven. De zaak kwam aan het rollen toen een aantal compagnieleden op 16 april 1740 gezamenlijk een getuigenis aflegden bij Jan Nepveu, op dat moment klerk bij gouvernementssecretarie. Sergeant Jan Willem van Scherpenzeel, korporaal Frederik Carl Schulz, konstabel Willem van Bree, chirurgijn Frederik Kieseling en de soldaten Michiel Fack en Hendrik Stroomeijer waren allen gelegerd in Fort Sommelsdijk en getuigden dat op 10 april 1740:

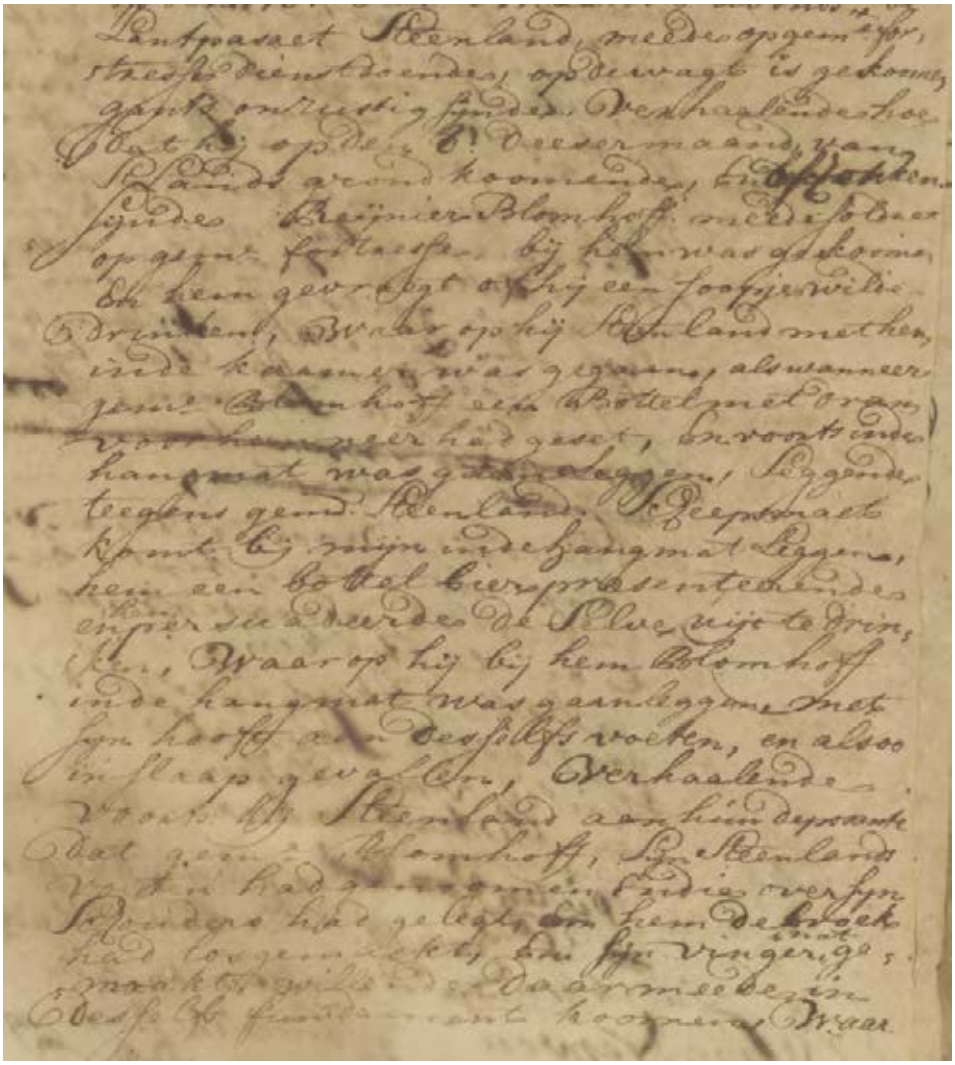

'Lantpasaet Steenland, meede op gem-e fortresse dienst doende, op de wagt is gekoomen gants onrustig sijnde, verhaalende hoe dat hij op de 8e deeser maand van s Lands grond koomende En beschonken sijnde Reijnier Blomhoff meede soldaet op gem-e fortresse, bij hem was gekoomen En hem gevraagt of hij een soopje wilde drinken, waarop hij Steenland met hem in de kaamer was gegaan, als wanneer gem-e Blomhoff een Bottel met dram voor hem neer had geset, en voort in de hangmat was gaan leggen, seggende teegens gemd. Steenland Scheepsmaet komt bij mijn in de hangmat leggen, hem een bottel bier presenteerende en hem persuadeerde de selve uijt te drinken, Waar op hij bij hem Blomhoff in de hangmat was gaan leggen met sijn hoofd aan desselfs voeten, en alsoo in slaap gevallen, Verhaalende voorts hij Steenland aan hem deposante dat gem-e Blomhoff sijn Steenlands voeten had genoomen En die over sijn schouders had gelegt En hem de broek had losgemaekte, En sijn vinger nat gemaekt, wille daarmeede in desselffs fundament koomen, Waar'[13]

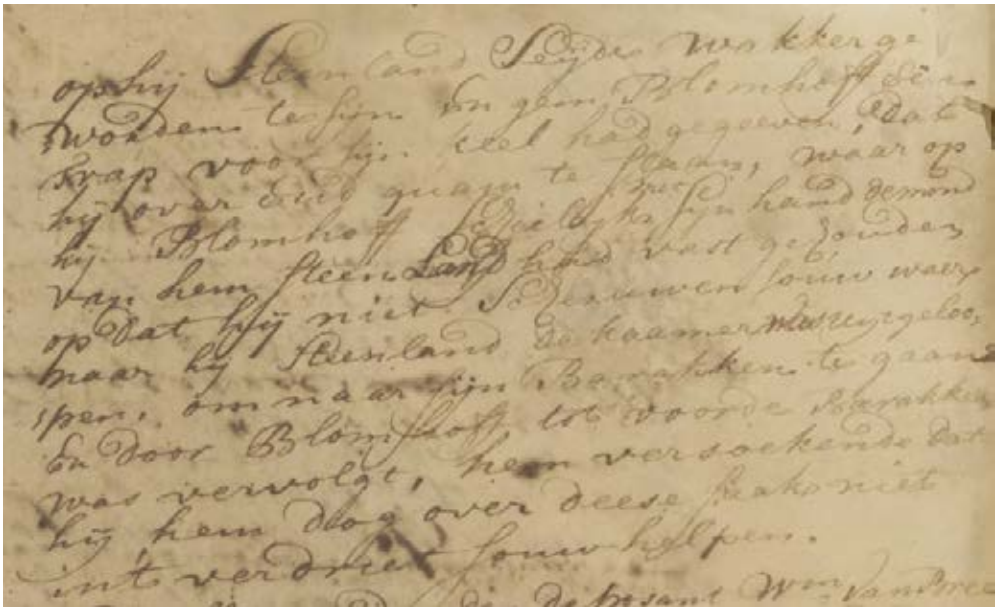

'op hij Steenland seijde wakker geworden te sijn en gem Blomhoff een trap voor sijn keel hadde gegeeven, dat hij over End quam te staan, waar op hij Blomhoff schielijk met sijn hand de mond van hem Steenland had vast gehouden op dat hij niet schreuwen souw ware naar hij Steenland de kaamer was uijt geloopen om naar sijn Barakken te gaan En door Blomhoff tot voor de Barakken was vervolgt, hem versoekende dat hij hem dog over deese saake niet in 't verdriet souw helpen.'[14]

Uit aanvullende verklaringen van Van Bree en Stroomeijer bleek respectievelijk dat Bloemhoff al langer een slechte reputatie met zich meedroeg binnen het garnizoen en dat hij na zijn arrestatie vreesde snel te zullen sterven en daarom Stroomeijer een wijnrek cadeau deed. De raad-fiscaal liet er inderdaad geen gras over groeien, nog geen twee weken later zou het al zo ver zijn. Men hoorde diezelfde dag nog ook twee officieren, te weten Louis George de Boisquion en vaandrig Jan Caspar Mulier, in deze zaak. Die verklaringen bleven helaas niet bewaard, maar hun herbevestiging onder ede wel, waardoor we weten dat ook het kader een getuigenis aflegde, naar alle waarschijnlijkheid voor Steenland en tegen Bloemhoff.[15]

Naar aanleiding van die getuigenissen volgde een verhoor van Bloemhoff op 22 april 1740. Hij was een Groninger die al vastzat wegens sodomiebeschuldigingen, destijds gedaan door ene Barent Sank.[16] Deze Sank was nu op Blauwe Berg gelegerd, terwijl Bloemhoff zelf aan Fort Sommelsdijk was gestationeerd, waar ook de onderkorporaal Steenland lag. Aan Bloemhoff vroeg men of het waar was dat Steenland op 8 april 1740 in beschonken toestand bij hem kwam. Bloemhoff antwoordde bevestigend, maar verklaarde niet te weten of deze beschonken was. Bloemhoff erkende Steenland te hebben gevraagd om een 'soopie' met hem te gaan drinken.[17] Daarop volgde een reeks vragen die Bloemhoff allemaal met 'ja' beantwoordde en die overeenkwamen met het verhaal

van de getuigen, tot aan het samen in de hangmat liggen.[18] Vanaf dat moment weken Bloemhoffs verklaringen af van de versie die Steenland vertelde.

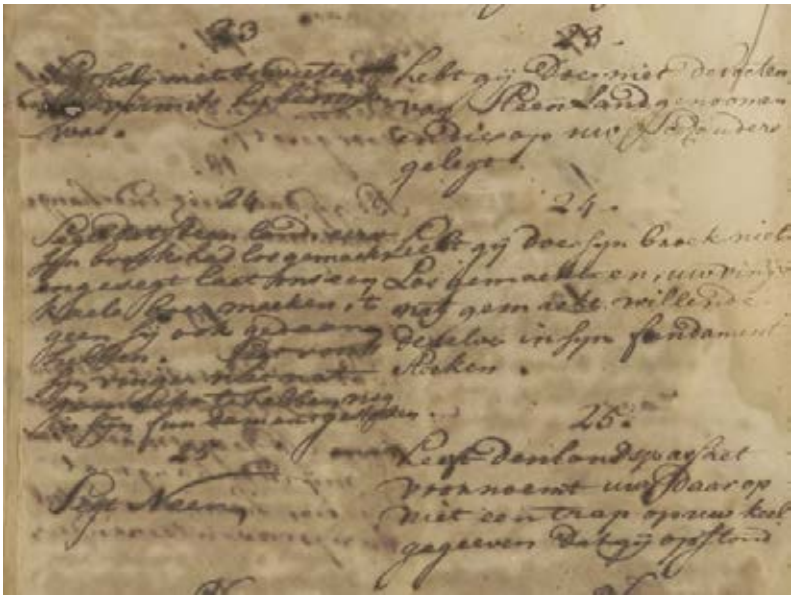

23	23
Segt het niet te weeten	hebt gij doen niet de voeten
vermits hij bedronken	van Steenland genoomen
was	en die op uw schouders
	gelegd
24	24
Segt dat Steenland eerst	hebt gij doen sijn broek niet
Sijn broek had losgemaekt	losgemaekt en uw vinger
en gesegt laet ons een	nat gemaekt willende
kaele boer maeken, t	deselve in sijn fundament
geen sij ook gedaan	steeken
hebben. Segt voorts	
sijn vinger niet nat	
gemaekt te hebben nog	
in sijn fundament gestooken	
25	25
Segt Neen	heeft den landspassaet
	voornoemt uw daarop
	niet een trap op uw keel
	gegeeven dat gij op stond[19]

‘Een kale boer maken’ is een archaïsche uitdrukking voor masturberen. Bloemhoff had duidelijk heel iets anders te vertellen dan Steenland. Ook over het mogelijk hinderlijk volgen van Steenland presenteerde Bloemhoff een alternatieve versie: Steenland zou een fles dram zijn gaan halen, maar was onverrichterzake teruggekeerd omdat hij het ‘*slot van zijn kist verdraijt had*’, waarna hij weer bij Bloemhoff in de hangmat ging liggen, zonder dat deze hem de mond snoerde of achterna zat.[20] Na Bloemhoffs arrestatie op geleide van het relaas van Steenland, zei Bloemhoff van dit alles niets te weten. Hij herinnerde zich wel de ‘flessenkelder’ aan Stroomeijer aangeboden te hebben, maar niet dat hij daarbij iets zei over zijn op handen zijnde dood. Bloemhoff stelde nadrukkelijk enkel door Steenland verleid te zijn tot gezamenlijk masturberen:

‘32	32
Segt met niemand als	met wie hebt gij die
Maar Steenland hem tot	sonde gepleegt
’t maeken van een kaele	
boer heeft vervoert’[21]	

Wat zeer opmerkelijk is aan deze zaak is, dat hoewel de verklaringen elkaar tegenspreken, in geen van beide sprake is van sodomie. Steenland insinueert dat Bloemhoff de intentie had, maar het was feitelijk niet gebeurd. Bloemhoff zelf heeft het over niets meer dan gezamenlijke masturbatie. Maatschappelijk definieerde men sodomie echter zeer ruim, waardoor ook de door beide soldaten beschreven handelingen eronder konden vallen. Maar, voor de offer-doodstraf die kort na deze verhoren ook Bloemhoff ten deel viel, was tot op dat moment echt sodomie nodig, in de zin van mannelijke anale penetratie, gevend dan wel ontvangend. Dat dit gebeurd zou zijn, lijkt vooral van raad-fiscaal Van Meel uitgangspunt te zijn geweest. Deze stuurde zijn vraagstelling richting sodomie, blijkbaar in de veronderstelling dat er achter beide versies van de voorvallen ernstiger feiten schuilgingen.

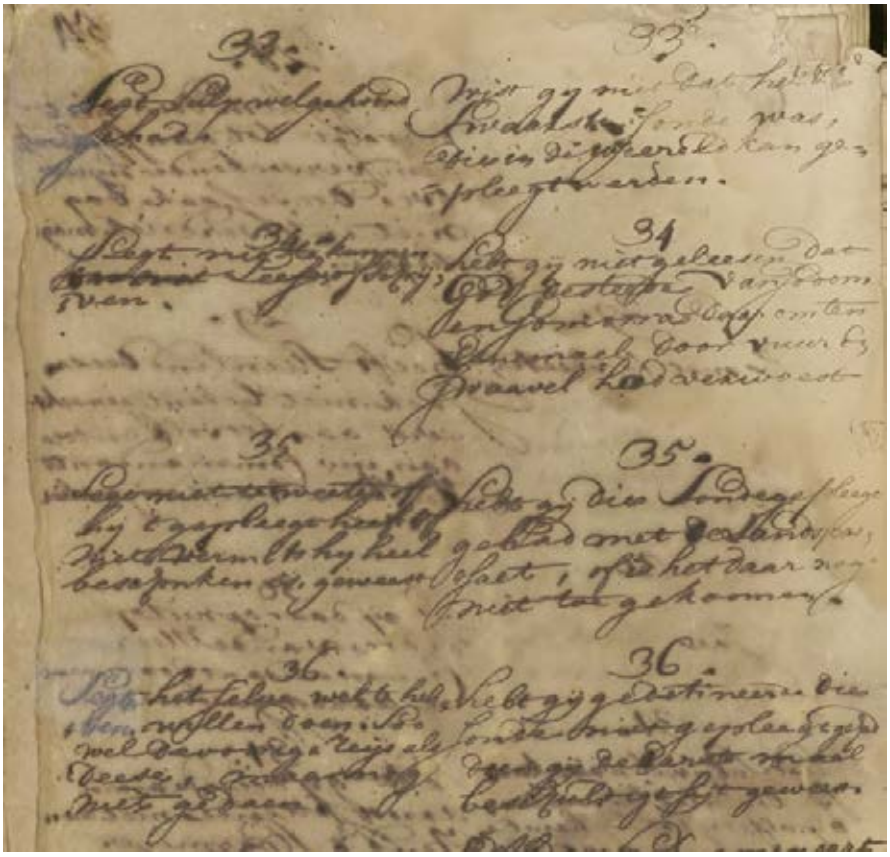

‘33	33
Segt sulx wel gehoor	wist gij niet dat het de
gehad	swaarste sonde was
	Die in de weereld kan ge-
	Pleegt werden
34	34
Segt niet te kunnen	hebt gij niet geleesen dat
xxxxxx Leese of schrij	God de steede van Sodom
ven	en Gomorra daar om ten
	Eenmaal door vuur En
	Zwaavel had verwoest
35	35
Segt niet te weeten off	hebt gij die sonde gepleege
hij ’t geleegt heeft of	gehad met de landspas-
niet vermist hij heel	saet, of is het daar nog
beschonken is geweest	niet toe gekoomen.

36	**36**
Segt het selve wel te heb	**hebt gij gedetineerde die**
ben willen doen, soo	**sonde niet gepleegt gehad**
wel de voorige reijs als	**doen gij de eerste maal**
deese, maar nog	**beschuldigt sijt geweest.**
niet gedaen.'[22]	

Bloemhoff hoorde wel eens van de niet benoemde, maar allerzwaarste zonde, maar gaf zich daaraan naar eigen zeggen niet over, ook niet ten tijde dat men hem oppakte. Wat er met Steenland precies was gebeurd, wist hij niet te zeggen omdat hij destijds zo dronken was.

Steenland zelf werd echter ook verhoord die 22e april. Op de vraag of hij Bloemhoff had verleid tot het maken van een 'kale boer' antwoordde hij met exact hetzelfde verhaal als wat de getuigen op 16 april lieten optekenen.[23] Die getuigenis vulde Steenland, ten overstaan van Bloemhoff zelf, nog aan met zijn versie van het verdraaide slot:

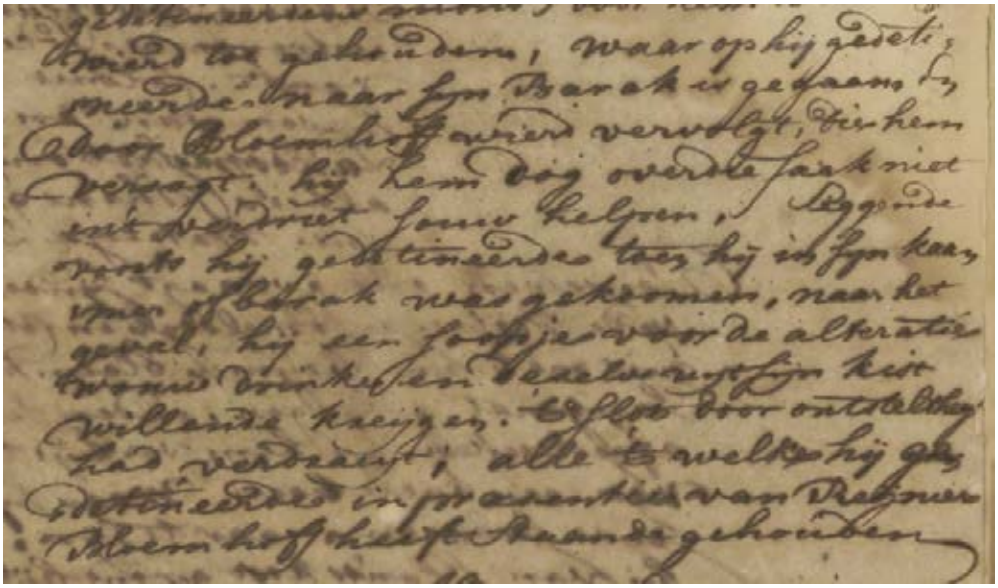

'[..] waar op hij gedetineerde naar sijn Barak is gegaan En door Bloemhoff wierd vervolgt, die hem versogt hij hem dog over de saak niet in het verdriet souw helpen. Seggende voorts hij gedetineerde toen hij in sijn kaamer of barak was gekoomen, naar het geval, hij een soopie voor de alteratie wouw drinken dezelve uijt sijn kist willende kreijgen. 't slot door ontstelling had verdraeijt, alle 't welke hij gedetineerde in presentie van Reijnier Bloemhof heeft staande gehouden.'[24]

Dat de twee soldaten er geheel andere versies over het gebeurde op na hielden, maakte het er voor de krijgsraad niet makkelijker op. Echter, waar het verhaal van Steenland consistent was met wat hij kort na het gebeurde aan de getuigen vertelde, zag raad-fiscaal Van Meel problematische punten in het verhoor van Bloemhoff. Met name de al gepresenteerde vraagpunten 23 en 24 vond hij verdacht. Bij het eerste antwoordde Bloemhoff zich niets te herinneren omdat hij te dronken was. Bij het tweede wist hij zich ineens vrij duidelijk allerlei details voor de geest te halen. Details die ook nog eens in zijn voordeel waren, ten opzichte van het verhaal van Steenland. Dat Steenland in zijn verhaal handelingen verwerkte die plaatsvonden terwijl hijzelf sliep, gaf de raad-fiscaal geen aanleiding om daar verder op in te gaan.

Op 25 april 1740 diende Van Meel bij de krijgsraad een verzoek in om Bloemhoff middels marteling tot het zeggen van de waarheid te mogen dwingen. Opmerkelijk is dat hij zich daarbij baseerde op de beschuldiging van sodomie, terwijl duidelijk blijkt uit beide versies van de soldaten dat van die misdaad daadwerkelijk geen sprake was. Om die reden dikte Van Meel zijn eis tot marteling vermoedelijk aan, onder expliciete verwijzing naar de vraagpunt 36, waar Bloemhoff stelde wel de intentie te hebben tot het begaan van sodomie.[25] De krijgsraad stemde prompt in met het verzoek van Van Meel om de waarheid uit Bloemhoff te mogen martelen.[26] Zo ver kwam het echter niet.

Op 26 april 1740 ondervroeg Van Meel Bloemhoff andermaal via een '*Naader en scherper examinatie*'. 'Scherper' was in dezen dan een eufemisme voor marteling, maar klaarblijkelijk dreef dat vooruitzicht de beklaagde al direct tot een bekentenis, want hij verklaarde '*buijten peyn en banden*' dat hij Steenland had gepenetreerd in diens slaap en dat hij daarbij niet was klaargekomen. Ook bekende Bloemhoff dat dit niet de eerste keer was dat hij sodomie pleegde, maar dat een soldaat genaamd Siegel hem daartoe eerder al verleidde. Deze Siegel was intussen naar de Republiek vertrokken.

Art: 1
Segt Jae sijn manlijkheij of hij gedetineerde de
op de fundament van een Ruwelijken crimina van
land te hebbe gestoofer door od onnie niet heeft
sijn natuur niet gek van
en Steenland Steeperse gepleegt. met Den
was.
Heinrich van Steenland

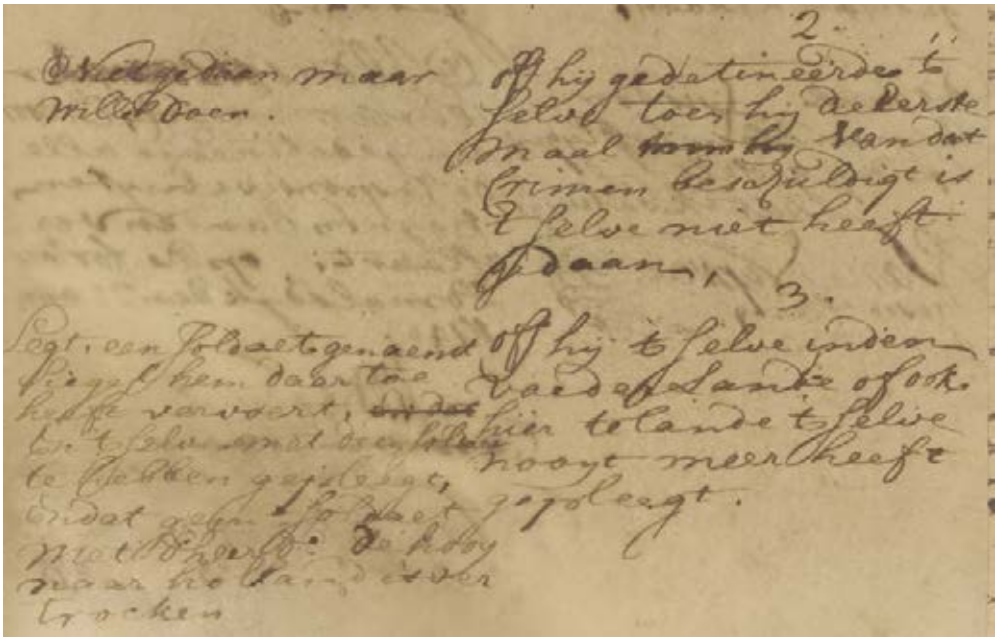

Art: 1

Segt Jae sijn manlijkheijd
in de fundament van Steen
land te hebben gestooken dog
sijn natuur niet geschooten
en steenland slaapende
was.

of hij gedetineerde den
Gruwelijken Crimina van
sodomie niet heeft
gepleegt met den
persoon van Steenland

2

Niet gedaan maar
willen doen

off hij gedetineerde 't
selve toen hij de Eerste
maal xxxx xxx van dat
crimen beschuldigt is
't selve niet heeft
Gedaan

3

Segt een soldaet genaemt
Siegel hem daartie
heeft vervoert, xx xxx
En 't selve met die soldaat
te hebben gepleegt,

off hij 't selve inden
vaederlande of ook
hier te lande 't selve
nooyt meer heeft
gepleegt

En dat gem: soldaet
met d'heer d.e de hooy
naar holland is vert
trocken'[27]

Nu Bloemhoff uit angst voor de marteling uiteindelijk bekende wat in niet één getuigenis was opgetekend, wilden de aanklagers vooral weten welke positie Bloemhoff had ingenomen bij zijn eerste sodomie-ervaring.

Van Meel wilde weten of hij Siegel had '*gebruijk*t' of andersom. Daarop antwoordde Bloemhoff dat hij degene was die '*sijn manlijkheijd* in des anders fondement gestooken' had. Daarnaast bekende Bloemhoff dat hij die keer wel '*sijn natuur geschooten*' had in het 'fondement' van Siegel. Na deze bekentenis van sodomie in de engste zin van het woord wilde Van Meel weten of er nog meer mannen in de kolonie waren met wie Bloemhoff deze misdaad pleegde. Bloemhoff antwoordde daarop ontkennend. Van Meels laatste vraag betrof weer Steenland, namelijk in hoeverre deze op de hoogte was van wat Bloemhoff met hem uitvoerde. Hierop gaf Bloemhoff enkel indirect antwoord, door zijn eigen verklaring te herhalen: het was Steenland die hem tot gezamenlijke masturbatie had verleid.[28] Een dag later diende Van Meel zijn strafeis in:

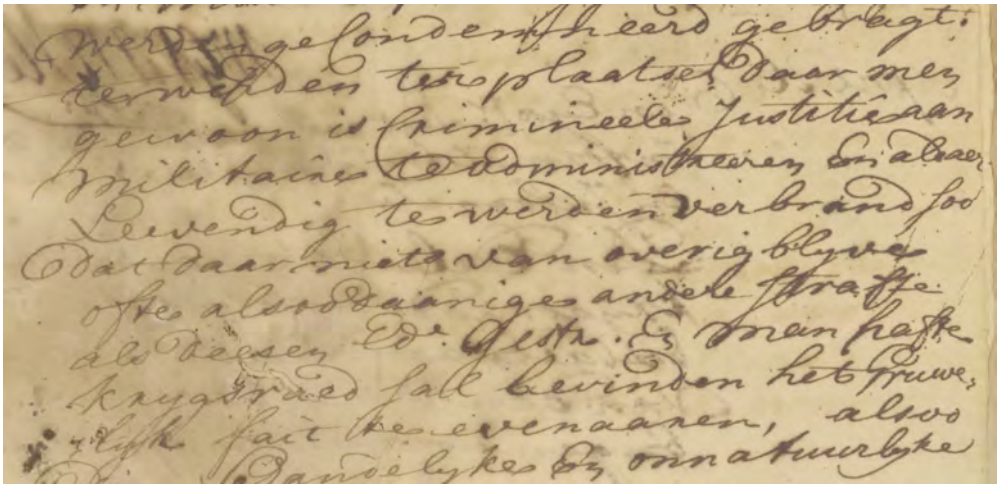

'[..] werde gecondemneert gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie aan militairen te administreeren en aldaer leevendig te werden verbrand soo dat daar niets van overig blijve ofte alsoodaanige andere straffe als deesen Ed. Gestr. En manhafte krijgsraed sal bevinden het Gruwelijk fait te evenaaren [..]'[29]

Uit de notulen van de beraadslaging over deze eis blijkt dat de krijgsraad de gedaagde nog de gelegenheid gaf iets te zeggen over de voorgelezen eis. Bloemhoff maakte van die gelegenheid gebruik om degene die hem aangegeven had met gelijke munt terug te betalen, dan wel zijn beschermende houding ten opzichte van zijn medeplichtige definitief te laten varen:

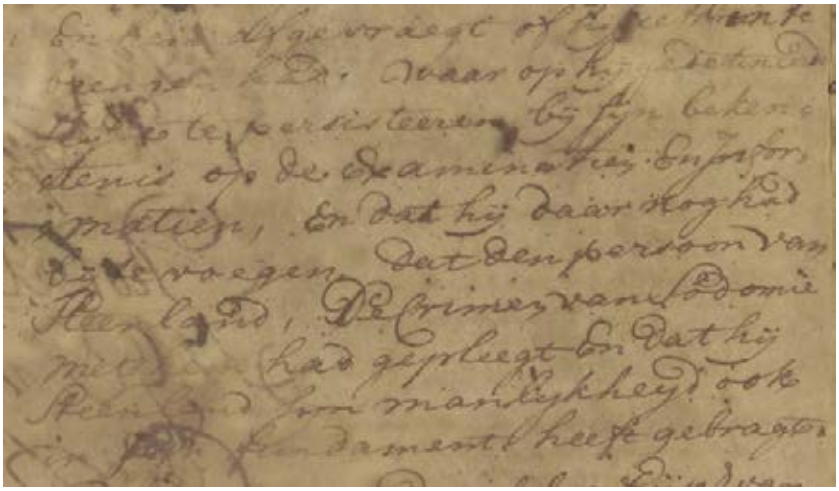

'[..] En hem gevraagt of hij iets in te brengen had. Waarop hij gedetineerde seijde te persisteeren bij sijn bekentenis op de Examinaties en Informatien, en dat hij daar nog had bij te voegen dat den persoon van Steenland, de crimen van sodomie met hem had gepleegt en dat hij Steenland sijn manlijkheijd ook in sijn fundament heeft gebragt [..]'[30]

Door deze laatste bekentenis kreeg deze zaak voor Steenland nog een staartje; het was echter Bloemhoff die er met zijn leven voor betaalde. De manhaftige krijgsraad veroordeelde hem op die 26e april 1740 anders dan de eis van de raad-fiscaal, maar in overeenstemming met de wijze waarop men veroordeelde sodomieten tot dan toe offerde:

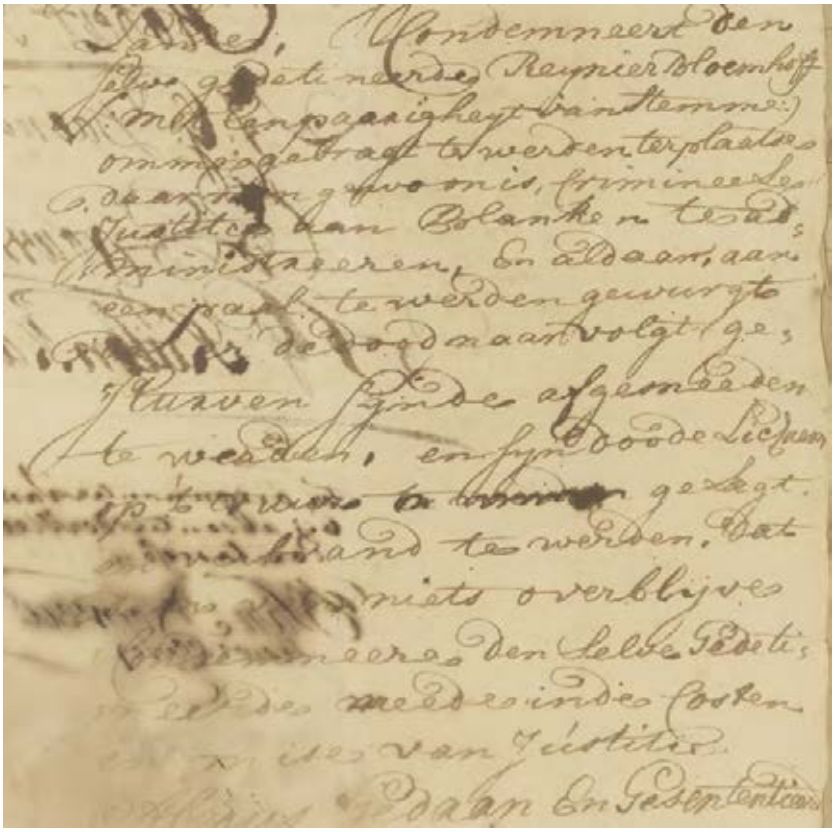

'[..] Condemneert den selve gedetineerde Reynier Bloemhoff (:met eenpaarigheyt van stemme:) omme gebragt te werden ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie aan Blanken te administreeren En aldaar aan een paal te werden gewurgt dat er de dood naar volgt gesturven sijnde afgesneeden te werden, en sijn doode Lichaem op 't vuur xx xxxxxx gelegt verbrand t werden dat daar van niets overblijve Condemneerende den selve gedetineerde meede in de costen en mise van justitie. Aldus gedaan en Gesententieerd'[31]

In een aantekening bij het vonnis staat vermeld dat de executie plaatsvond op 28 april, waar gouverneur Van de Schepper in zijn aan het begin van deze paragraaf aangehaalde brief schreef dat dit de 27e gebeurde. Hoe dan ook werd Bloemhoff wel ter dood gebracht, zoals blijkt uit een tweede verhoor van Steenland uit mei 1740.

De beschuldigingen van Steenland hadden de raad-fiscaal ertoe aangezet aan Bloemhoff een bekentenis te ontlokken van wat een wezenlijk andere daad was dan waarvan Steenland hem betichtte. Nu Van Meel tegenover Steenland stond, kon hij nogmaals proberen de waarheid boven tafel te krijgen, mede op basis van Bloemhoffs allerlaatste verklaringen ten overstaan van de vonnis wijzende krijgsraad. Van Meel vroeg Steenland of hij uitlokte dat Bloemhoff '*sijnen manlijkheijd in uw fundament heeft gestooken*';

en of hij niet naast Bloemhoff zijn '*saat niet in uw vuijst geschooten ofte (soo men segt) een kale boer gemaakt*'; of hij Bloemhoff hiertoe had verzocht; of Steenland zelf zijn '*mannelijkheyd meede niet gestooken heeft in 't fundament van gem:e Bloemhoff'*; en of Steenland dan zijn '*saat of natuur daar inne niet geschooten'* had. Op al deze vragen antwoordde Steenland '*Neen*'. [32] Deze stellige ontkenning van alles wat Bloemhoff bekende, bracht de raad-fiscaal in een lastig parket. Nog tijdens het verhoor probeerde Van Meel dit af te schuiven op de ondervraagde:

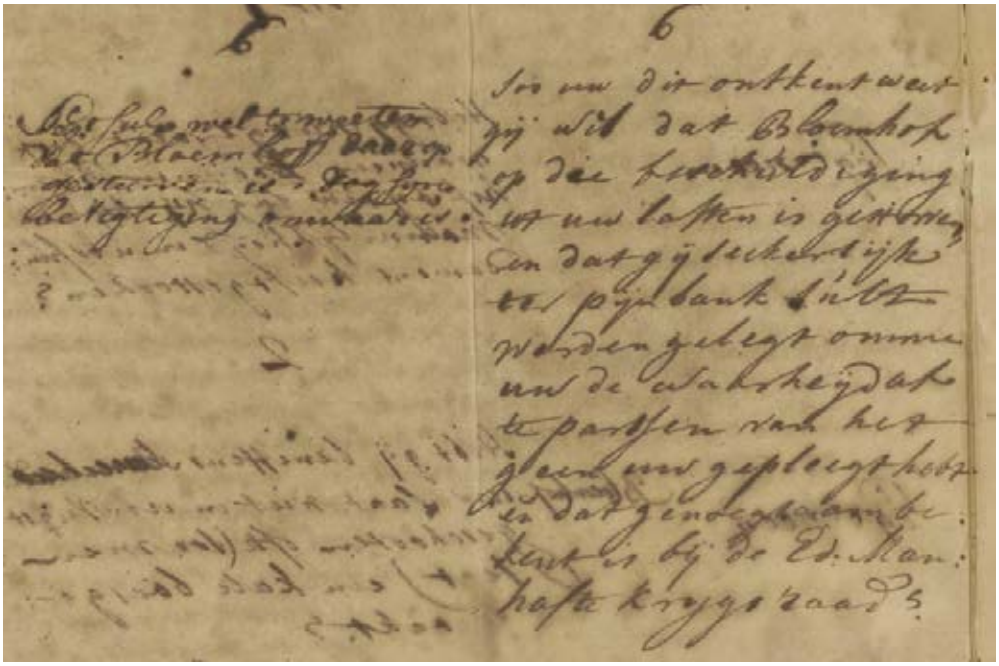

'6

Segt sulx wel te weeten
Dat Bloemhoff daarom
gestorven is, dog sijn
betichtiging onwaar is

6

soo uw dit ontkent weet
gij wil dat Bloemhof
op die beschuldiging
tot uwe lasten is gestorven
en dat gij seekerlijk
ter pijnbank sult
werden gelegt omme
uw de waarheijd af
te passen van het
geen uw gepleegt heeft
en dat genoegzaam be
kend is bij de Ed: Man:
hafte krijgsraad?'[33]

Van Meel vroeg Steenland namelijk of hij de krijgsraad de moeite van het nogmaals vergaderen wilde besparen door alsnog te bekennen, maar de ondervraagde bleef volharden in zijn onschuld. Daarop vroeg Van Meel nog naar zijn leeftijd (omtrent 38 jaar) en herkomst (Zutphen) en daarmee eindigt het laatste stuk dat bij deze zaak hoorde en bewaard is gebleven.[34]

Uit de stukken blijkt duidelijk dat het hier mogelijk een justitiële dwaling betreft, met afschuwelijke gevolgen. Waar Jan Steenland er als de kippen bij was om ten overstaan van meerdere getuigen zijn verhaal te doen, repte hij desalniettemin met geen woord over het daadwerkelijk plegen van sodomie, noch door Bloemhoff, noch door hemzelf. De ernstigste lezing, vanuit justitieel oogpunt, zou zijn dat er een poging tot sodomie gedaan werd. Iets wat men weliswaar als laakbaar zag en strafbaar was, maar niet gelijkstond aan het plegen van die daad. Men getroostte zich steeds veel moeite om vast te stellen of er daadwerkelijk penetratie plaatsvond. In dit geval kwam dit detail pas ter sprake in het tweede verhoor van Bloemhoff, die toen antwoordde onder dreiging van marteling. Degene met wie hij de sodomie gepleegd zou hebben, bleef dit voorval ook later glashard ontkennen. Er bestaat dan ook een zeer gerede kans dat Bloemhoff weliswaar homoseksuele handelingen wilde verrichten bij of met Steenland, maar dat op de sodomie met soldaat Siegel veroordeling en offering volgde. Daarvoor stond hij echter niet terecht en, belangrijker, er is ook geen justitieel onderzoek naar gedaan. Bovendien hield Van Meel aan Steenland voor dat Bloemhoff gestorven was vanwege diens aantijgingen. Mogelijk doelde Van Meel op het feit dat Steenlands aantijgingen de zaak op gang hadden gebracht, en niet op de sodomie die zij gepleegd zouden hebben. Maar de raad-fiscaal heeft, afgezien van een onder dreiging van marteling afgedwongen bekentenis, aangaande soldaat Siegel geen pogingen ondernomen die sodomiezaak nader te onderzoeken. Hij vond het wel prima de doodstraf tegen Bloemhoff te eisen.

Saillant in dezen is dat deze vervolging en het offeren van Bloemhoff een plaats kregen in de turbulente machtsstrijd tussen Van Meel en de raden en de gouverneur (zie ook paragraaf 2.3.4). Blijkens een brief van de raad-fiscaal aan de directeuren van de SvS hadden die laatsten nieuwe orders uitgevaardigd over hoe met soldaten om te gaan in dit soort gevallen. De gouverneur had deze nieuwe instructies ook ontvangen, maar niet gedeeld met raad-fiscaal Van Meel. Deze handelde dan ook de zaak-Bloemhoff af zonder daarvan op de hoogte te zijn. De instructies zelf heb ik niet kunnen achterhalen, maar uit de stukken blijkt dat Van Meel zeer bevreesd was dat de directeuren hem dit later zouden aanrekenen. Enkele raden van politie reageerden ook al zeer gechoqueerd op de executie van de soldaat. Om een dergelijke reactie van directeuren van de Amsterdamse SvS voor te zijn, beschreef Van Meel het voorval in één van zijn klachtenbrieven:

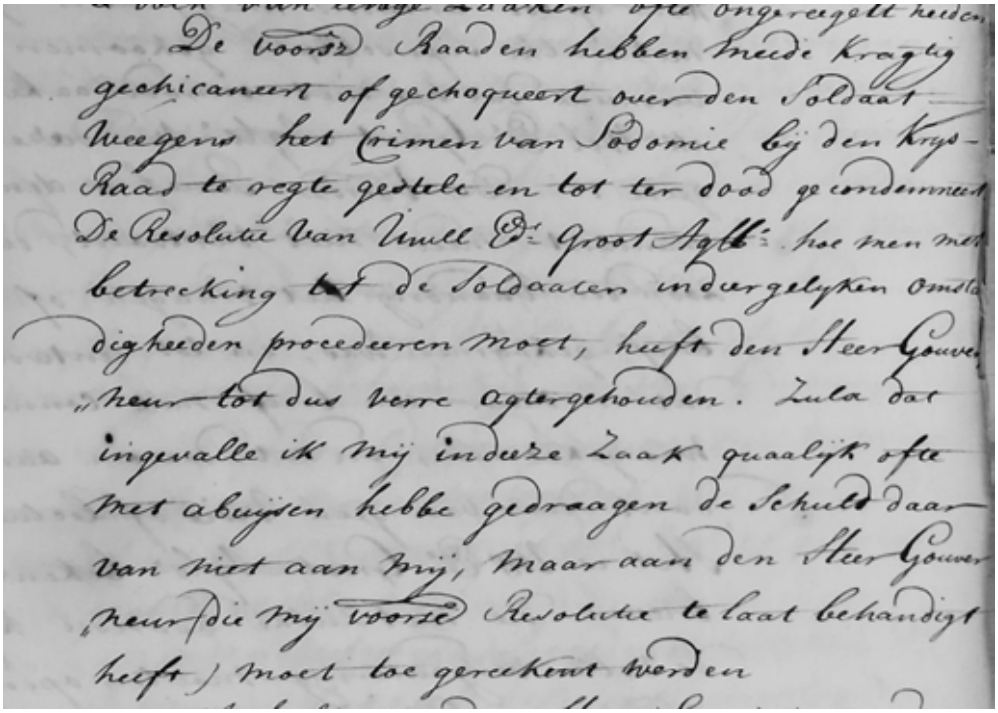
De voorsz Raaden hebben meede kragtig
gechicaneert of gechoqueert over den Soldaat
weegens het Crimen van Sodomie bij den Krys-
Raad te regte gestelt en tot ter dood gecondemneert
De Resolutie van Uwell Ed: Groot Agtb: hoe men met
betrecking tot de Soldaaten in dergelijken omstan-
digheeden procedeeren moet, heeft den Heer Gouver-
neur tot dus verre agtergehouden. Zulx dat
ingevalle ik mij in deeze Zaak quaalijk ofte
met abuijsen hebbe gedraagen de Schuld daar
van niet aan mij, maar aan den Heer Gouver-
neur (die mij voorsz Resolutie te laat behandigt
heeft) moet toe gerekent werden

'De voorsz. Raaden hebben meede kragtig gechicaneert of gechoqueert over den soldaat weegens het crimen van sodomie bij den krijgsraad te regte gestelt en tot ter dood gecondemneert de resolutie van Uwel Ed: groot Agtb: hoe men met betrekking tot de soldaten in dergelijken omstandigheeden procedeeren moet, heeft den heer gouverneur tot dus verre agtergehouden. Zulx dat ingevalle ik mij in deeze zaak quaalijk ofte met abuijsen hebbe gedragen de schuld daar van niet aan mij, maar aan den heer gouverneur (die mij voorsc:e resolutie te laat behandigt heeft) moet toe gereekent werden.'[35]

Het is echter zeer goed mogelijk dat raden en de gouverneur zo gechoqueerd reageerden vanwege de toch opzichtige zwakheid van de zaak, die desalniettemin leidde tot een doodstraf, een mensenoffer. De niet-gedeelde instructies van de directeuren van de SvS vormden voor Van Meel een dankbare administratieve dwaling van gouverneur en de raden om zich achter te verschuilen en zijn handen in onschuld te wassen. Deze analyse van de zaak-Bloemhoff krijgt steun in de volgende sodomiezaak die in deze studie aan bod komt. Dat is de zaak van Pieter Hendrik Raven, waarvoor toenmalig raad-fiscaal Jan Nepveu zich uitputte in onderzoekingen en redeneringen om tot sluitende conclusies te kunnen komen.

5.4 Pedo-verkrachting van slaafgemaakte Adonis leidde niet tot mensenoffer in 1768

De casus van Pieter Hendrik Raven is interessant om vier redenen.

Ten eerste raakte de aanklager in deze zaak in een lastig parket omdat het slachtoffer, tevens belangrijkste getuige, een kind was, maar wel een kind van slaafgemaakten. Op grond van het eerste kenmerk was de zaak extra zwaar, op grond van het tweede juist minder. Zo was het een moeilijke afweging hoe zwaar de getuigenis van het verkrachte kind te wegen omdat het niet wit was. Men zat hier duidelijk dermate mee in de maag dat men de zaak voorlegde aan 's lands advocaten in Holland.

Dit is de tweede reden waarom deze casus zo interessant is: het is de enige zaak die speelde in Suriname waarover men zich in Holland uitsprak (voor zover bewaard gebleven en achterhaald). 's Lands advocaten stuurden via de directeuren van de SvS een uitgebreid antwoord op de vraag of men volgens hen de verdachte met marteling tot een bekentenis zou moeten en mogen dwingen. Vanwege de uniciteit van dit document is het integraal opgenomen in bijlage 3.

Wat mij brengt tot de derde reden: een ander bijzonder document uit deze zaak. Men verrichtte medisch onderzoek naar mogelijke schade door de verkrachting om deze te kunnen bewijzen. Dat gebeurde eerder alleen bij de zaak van Swart en Bartel en het vormt aanleiding om ook de medische stand van dichterbij te bezien.

Ten vierde is er nog de uitkomst van de zaak, die naar aanleiding van het antwoord uit Holland tot stand kwam. Een bijzondere uitkomst, zeker gezien een nog komend vonnis.

In 1768 was Jan Nepveu eerste raad-fiscaal en hij diende vanuit die functie op 8 augustus een eis in om de verdachte tot tortuur te mogen brengen. Bij de formulering van die eis viel Nepveu terug op het Hollandse plakkaat van 1730:

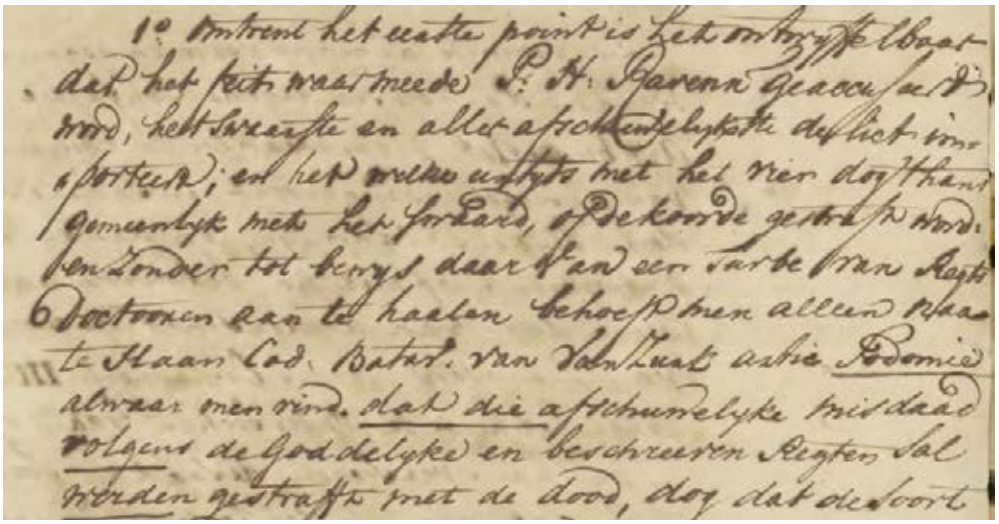
1° Omtrent het eerste point is het onbetwistbaar
dat het feit waar meede P. H. Raven geaccuseerd
wordt, het swarste en allerafschuwelijkste delict is
pedereerd; en het welke uytsyt met het vier doodthant
gemeenlyk met het sverd, of de koorde gestraft wordt.
Zonder tot bewys daar van een varbe van Regts
Doctoren aan te haalen behoeft men alleen maar
te staan Cod. Batav. van Vanlunat artic. Sodomie
alwaar men vind, dat die afschuwelyke misdaad
volgens de Goddelyke en beschreeven Regten sal
worden gestraft met de dood, doch dat de soort

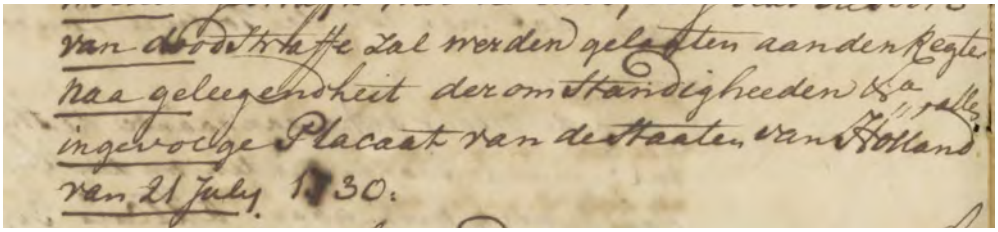
van doodstraffe zal werden gelaaten aanden Regter
naa gelegenheit der omstandigheeden &a alles
ingevolge Placaat van de staaten van Holland
van 21 July 1730.

'1:e omtrent het eerste point is het ontwijffelbaer dat het feit waarmeede P.H. Ravenn geaccuseert word, het swaarste en aller afschuwelijkste delict importeerd en t' welke eertijds met het vuur dog thans gemeenlijk met het swaard of de koorde gestraft word en zonder tot bewijs daar van een Turbe van regts Doctooren aan te haalen behoeft men alleen na te slaen Cod: Batv: van Van Zurk Articl: sodomie alwaar men vind dat die afschuwelijke misdaad volgens de goddelijke en beschreven Regten sal werden gestraft met de dood, dog dat de soort van doodstraffe zal werden gelaaten aan den Regter naagelegenthijd der omstandigheeden & alles ingevolge Placaat van de staaten van Holland van 21 Julij 1730.'[36]

De rechtsgeleerde naar wie Nepveu verwees, was Eduard van Zurk, die in 1711 zijn lijvige *Codex Batavus* publiceerde waarin hij de op dat moment geldende Nederlandse wetgeving verzamelde. Die eerste druk en de tweede van 1727 kenden geen sodomieparagraaf, maar naar aanleiding van het plakkaat van 1730 was deze misdaad wel opgenomen in de derde druk van 1738. Het is waarschijnlijk dat Nepveu zich in de reeds genoemde verwijzing baseerde op de vierde druk van 1757, toen de codex inmiddels al uit twee delen bestond. Deze vierde druk werd origineel in Rotterdam uitgegeven door Beman en Zoon en in 1764 nogmaals (maar niet als nieuwe druk) door de gebroeders Luchtmans te Leiden. De spelling van de naam van de auteur varieerde tussen Zurk en Zurck; in de hierna geciteerde uitgave hield men de spelling Zurk aan. De rechtsgeleerde beschreef in het tweede deel van zijn Codex hoe sodomie sinds 1730 als misdaad te boek stond:

'§ I
De Staten van Holland hebben gestatueert, Dat de execrable misdaad van Sodomie voortaan altyd publicquelyk zal worden gestraft, gelyk alle andere Crimina, tot afschrik, en waarschuwing van een ander.

§ II.
Dat dezelve misdaad volgens de Goddelyke, en beschreve Regten zal worden gestraft met de dood, dog dat de soort van doodstraf zal worden gelaten aan den Regter, om dezelve by het doodvonnis te decerneren na gelegenheid der omstandigheden, dienende tot meerdere, of mindere verzwaring van een zo afschuwelyk Crimen.

§ III
Dat de geene, welke zullen worden overtuigd van haar werk te hebben gemaakt van anderen te debaucberen, of te verleiden tot de voorschreve gruweldaad; of van hare huizen, om vuil gewin, te leenen tot het plegen der zelve, schoon niet overtuigt van in eige persoon zig daar mede te hebben bezoeteld, mede met de dood zullen worden gestraft.

§ IV
Dat de lighamen van de Geëxecuteerden, immediatelyk na de executie publicquelyk zullen worden tot assche verbrand, in zee geworpen, of op galgevelden opgehangen, of ten toon gesteld, als de begraaffenis onwaardig zynde.

§ V
Dat de vonnissen ter zake van de voors. misdaad, te wyzen by contumacie tegen de voorvlugtigen, zullen worden gedrukt door ordre van den Regter, dezelve gewezen hebbende, en vervolgens gepubliceerd, en geaffigeerd ter plaatse alwaar zulks gebruikelyk is. Plak. 21. Juli 1730. G.P. VI. 604. Kerk. Plakaatb. II. D. bl. 557.' (1757: 1070-1)

Anno 1768 blijkt over sodomie in bijna 40 jaar weinig te zijn veranderd. Maar, uit de zaak-Raven valt op te maken dat men tegen die tijd wel een stuk voorzichtiger was met veroordelingen. Mogelijk drong dit besef door na de snelle executie van soldaat Bloemhoff in 1740 (zie paragraaf 5.3), die nogal wat stof deed opwaaien en waar nauwelijks sprake was van een gedegen rechtsgang, zelfs naar maatstaven van die tijd.

Dan nu het geval Pieter Hendrik Raven: een volgens de aanklagers bewezen, maar niet door de verdachte toegegeven sodomiezaak waarin men niet tot een definitief oordeel kwam. Meer dan 3 maanden na de tortuureis, op 17 december, stuurde Nepveu - inmiddels gouverneur - zijn eigen verzoek naar de directeuren van de SvS met het verzoek de zaak voor advies voor te leggen aan 's Lands advocaten. Vanwege die inbreng uit Amsterdam geeft deze zaak een interessante inkijk in hoe men wat betreft Suriname over sodomie dacht, meer dan 30 jaar na de mensenoffers van De Cheusses.

Op 24 juni 1768 schreef de tweede raad-fiscaal Bernard Texier een dringende memorie aan de gouverneur, op dat moment nog Wigbold Crommelin, melding makend van een sodomiezaak die beter snel afgehandeld kon worden aangezien de kwestie publiekelijk bekend was. Dit zou de langst lopende sodomiezaak worden die in de archieven te vinden is: pas in december 1769 zou er uiteindelijk rechtgesproken worden.

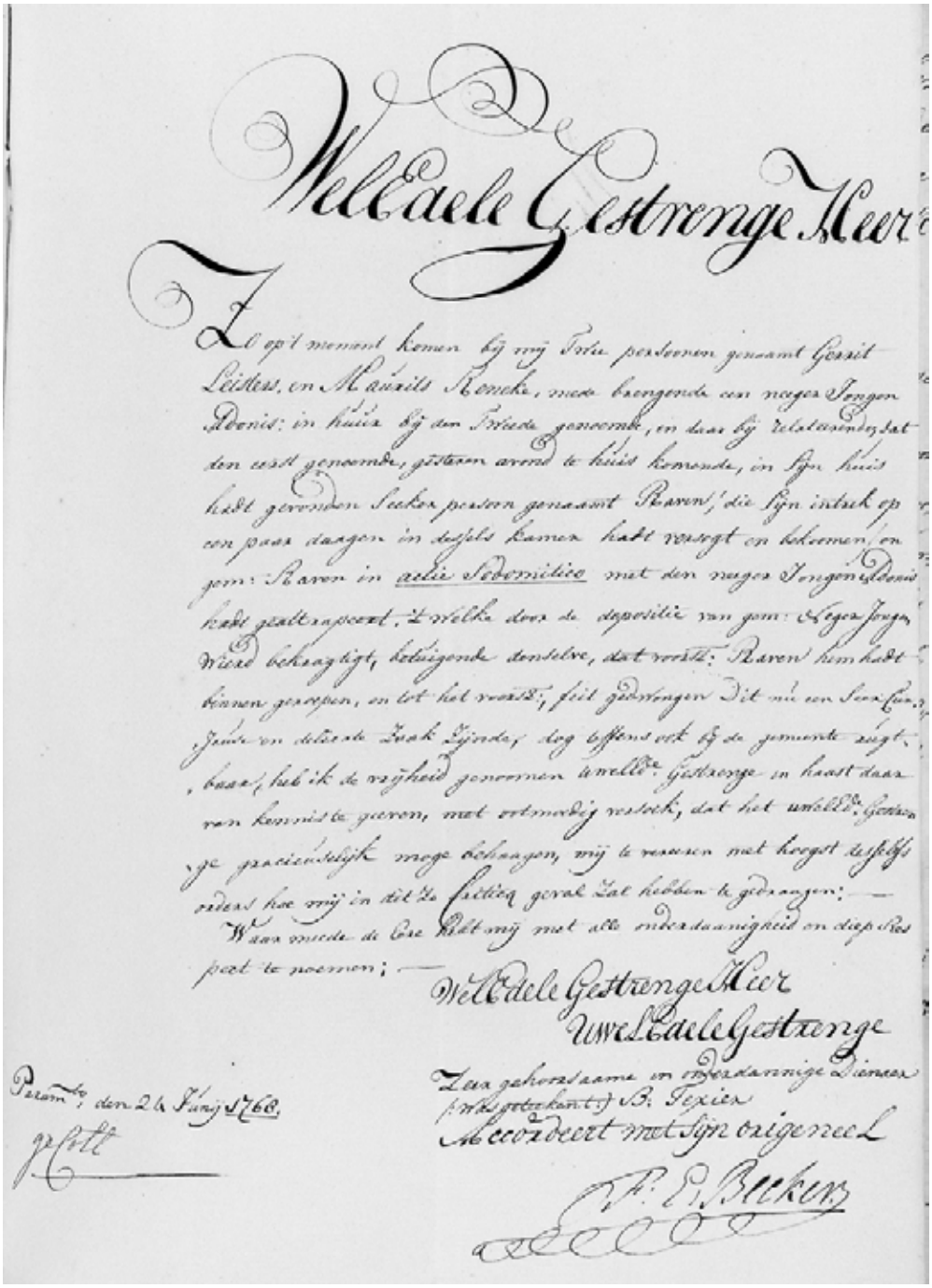

Welledele Gestrenge Heer

Zo op't moment komen bij mij Twee personen genaamt Gerrit Leiders, en Maurits Romke, meede brengende een negers Jongen Adonis: in huis bij den Priede genoemde, en daar bij relateerende, dat den eerst genoemde, gisteren avond te huis komende, in zijn huis hadt gevonden Seeker persoon genaamt Raven, die zijn intrek op een paar dagen in dezelfs kamer hadt versogt en bekomen, en zijn: Raven in actie Sodomitica met den negers Jongen Adonis hadt geattrapeert. Z welke door de depositie van zijn: Neger Jongen Wierd bekragtigt, beteigende denselve, dat voorst: Raven hem hadt binnen geroepen, en tot het voorst: feit gedrongen. Dit nu een seer Eenzaam en delicate Zaak zijnde, dog offens ook bij de gemeente zugt, haast, heb ik de vrijheid genomen u.welle. Gestrenge in haast daar van kennis te geeven, met ootmedig versoek, dat het u.welle. Gestrenge gaarne gelieftelijk moge behagen, mij te versoeken met hoogst dezelfs oordeel hoe mij in dit zo delicat geval zal hebben te gedragen: —

Waar mede de Eere blijft mij met alle onderdaanigheid en diep respect te noemen; —

Welledele Gestrenge Heer

Uwe Welledele Gestrenge

Zeer gehorsaame en onderdanige Dienaar

(w.g.) B. Texier

Accordeert met zijn origineel

W. E. Beker

Param.bo, den 24 Juni 1768.

J. Pott

'[..] Zo op 't moment komen bij mij twee personen genaamt Gerrit Leisters en Maurits Reneke, mede brengende een neeger Jongen Adonis, in huur bij den Tweede genoemde, en daarbij relateerende, dat den eerst genoemde gisteren avond te huis komende, in sijn huis hadt gevonden seeker persoon genaamt Raven, die sijn intrek op een paar daagen in dessels kamer hadt versogt en bekoomen, en gem: Raven in actie Sodomitico met den neegerjongen Adonis hadt geattrapeert, 't welk door de depositie van gem: Neger Jongen wierd bekragtigt, betuigende denselve dat, voorsz: Raven hem hadt binnen geroepen en tot het voorsz: feit gedwongen Dit nu een seer curieuse en delicate zaak zijnde, dog teffens ook bij de gemeente rugtbaar, heb ik de vrijheid genoomen uwelEd;e gestrenge in haast daarvan kennis te geevn, met ootmoedig versoek, dat het uwelEd;e gestrenge gracieuselijk moge behaagen, mij te vereeren met hoogst desselfs orders hoe mij in dit zo Criticq geval zal hebben te gedraagen: - Waar mees de Eere hebt mij met alle onderdaanigheid en diep respect te noemen: - [..]' [37]

De memorie van Texier was nog diezelfde dag punt van bespreking in de vergadering van de hoven van Politie en Justitie. Men besloot Raven en Adonis op te pakken en afzonderlijk, zonder enig contact met elkaar, op te sluiten. Daags daarna meldde Texier aan de hoven dat Raven onvindbaar was. Mogelijk hield hij zich op bij het Pad van Wanika en zou het alsnog lukken hem te pakken. De raden besloten dat als dat niet zou lukken, Raven dan maar bij verstek berecht moest worden.[38] Binnen een paar dagen vond men Raven en pakte hem op. Op 29 juni onderging hij een verhoor door de tweede raad-fiscaal. In de tussenliggende dagen hoorde deze raad-fiscaal echter eerst op 27 juni de getuigen in deze zaak en de andere verdachte.

De 30-jarige uit Amsterdam afkomstige Cornelis van Leeuwen was de man in wiens huis de zaak zich afspeelde. Uit zijn getuigenis blijkt dat hij Raven een kamer in zijn huis had geboden omdat deze in armoede leefde. Het was een andere kamerbewoner, Gerrit Leijsters, die zich hevig ontdaan bij Van Leeuwen meldde met het verhaal dat Raven '*ongepermitteerde en gruwelijcke saaken*' pleegde met een slaafgemaakte jongen genaamd Adonis, die toebehoorde aan chirurgijn Gerrit Gibbing en gehuurd werd door Maurits Reijneke. Van Leeuwen vertelde aldus een verhaal uit de tweede hand, namelijk dat Leijster zag hoe Raven:

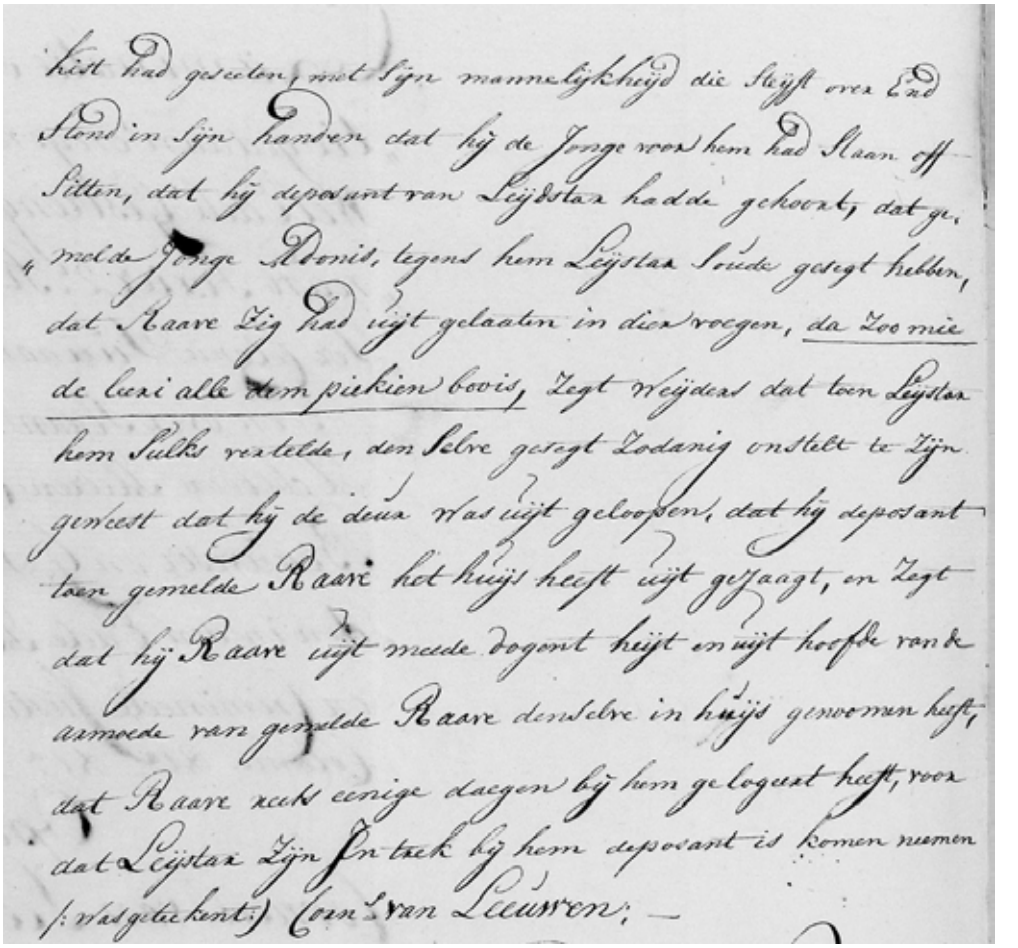
kist had geseten, met sijn mannelijkheijd die stijff over End
stond in sijn handen dat hij de Jonge voor hem had staan off
sitten, dat hij deposant van Leijdstar hadde gehoort, dat ge-
melde Jonge Adonis, tegens hem Leijstar soude gesegt hebben,
dat Raave zig had uijt gelaaten in dier voegen, da zoo mie
de leri alle dem piekien boois, zegt weijders dat toen Leijstar
hem sulks vertelde, den selve gesegt zodanig ontstelt te zijn
geweest dat hij de deur was uijt geloopen, dat hij deposant
toen gemelde Raave het huijs heeft uijt gejaagt, en zegt
dat hij Raave uijt meede dogent heijt en uijt hoofde van de
armoede van gemelde Raave denselve in huijs genoomen heeft,
dat Raave reeds eenige dagen bij hem gelogeert heeft, voor
dat Leijstar zijn Intrek bij hem deposant is komen neemen
/: was geteekent:/ Corn.s van Leeuwen: —

'[met sijn beene over een] kist had geseten, met sijn mannelijkheijd die stijff over End stond in sijn handen dat hij de Jonge voor hem had staan off sitten, dat hij deposant van Leijster hadde gehoort dat gemelde jonge Adonis, tegens hem Leijster soude gesegt hebben dat Raave zig had uijt gelaaten in dier voegen, da zoo mie de leeri alle dem piekien boois [vertaald uit het Surinaams: *zo leer ik alle kleine jongens,* NM], zegt weijders dat toen Leijstar hem sulks vertelde, den selve gesegt zodanig ontstelt te zijn geweest dat hij de deur was uijt geloopen, dat hij deposant toen gemelde Raave het huijs heeft uijt gejaagt, en Zegt dat hij Raave uijt meede dogent heijt en uijt hoofde van de armoede van gemelede Raave denselve in huijs genoomen heeft, dat Raave reeds eenige dagen bij hem gelogeert heeft, voor dat Leijstar zijn Intrek bij hem deposant is komen neemen /: was geteekent:/ Corn.s van Leeuwen.'[39]

Diezelfde dag vulde Leijsters dit verhaal zelf aan, niet met nieuwe details omtrent het gebeurde, maar wel over zichzelf: hij was zo ontdaan van de half-ontblote Raven die hij met zijn stijve lid in zijn handen achter de over de kist gelegen Adonis zag zitten, dat hij de deur uitgelopen was om een fles bier te gaan drinken. Bij terugkeer was Raven alweer

aangekleed en had Leijsters Van Leeuwen, die eerder had geslapen, maar nu wakker was en nog van niets wist, op de hoogte gebracht. Raven werd de deur uit gejaagd en Adonis vertrok uit zichzelf.[40] Daarop werd Adonis zelf verhoord, samen met een andere slaafgemaakte jongen genaamd Pietie, die ook toebehoorde aan Gerrit Gibbing. Deze vertelde over hun toevallige ontmoeting:

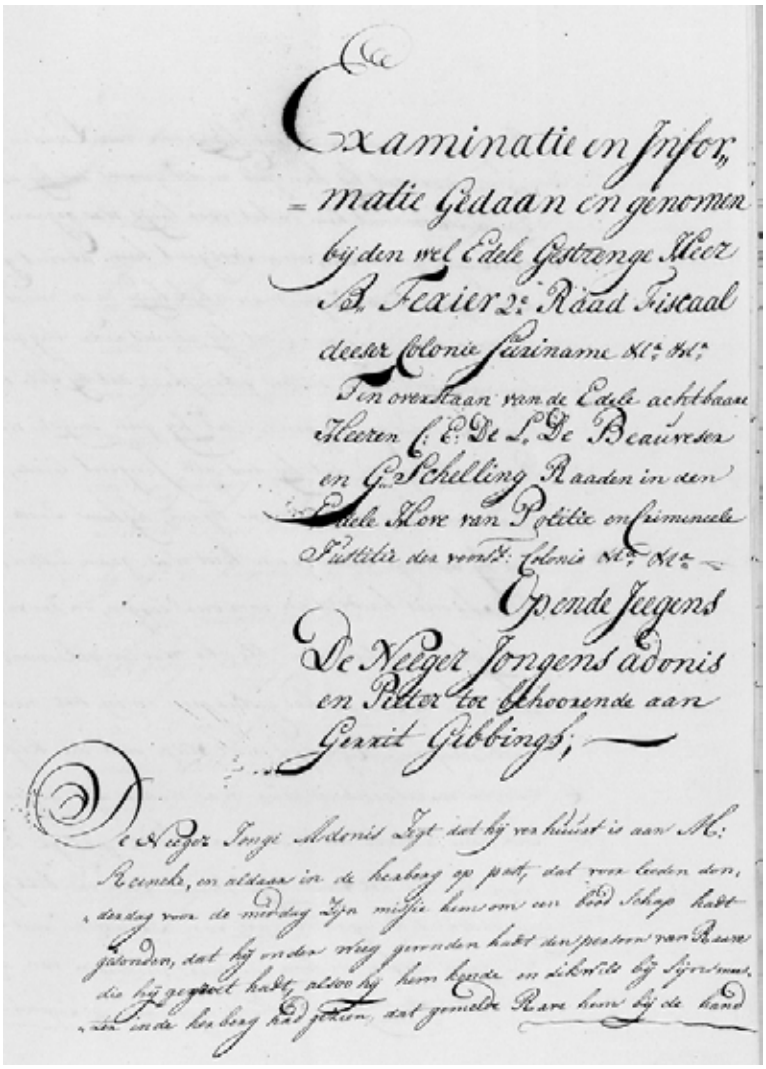
Examinatie en Infor-
matie Gedaan en genomen
bij den wel Edele Gestrenge Heer
A. Fexier 2e Raad Fiscaal
deeser Colonie Suriname &c. &c.
Ten overstaan van de Edele achtbaare
Heeren C. E. De L. De Beaurepaire
en G. Schelling Raaden in den
Edele Hove van Politie en Criminele
Justitie der vernt. Colonie &c. &c.
Op ende Jegens
De Neeger Jongens Adonis
en Pieter toe behoorende aan
Gerrit Gibbings;

De Neeger Jongen Adonis Zegt dat hij verhuurt is aan M. Reineke, en aldaar in de herberg op past, dat voor leeden donderdag voor de middag Zijn missie hem om een boodschap hadt gesonden, dat hij onderweg gevonden hadt den persoon van Raave, die hij gegroet hadt, alsoo hij hem kende en dikwijls bij sijn meester in de herberg had gezien, dat gemelde Raave hem bij de hand [..]

'De Neeger Jonge Adonis Zegt dat hij verhuurt is aan M. Reineke en aldaar in de herberg op past, dat voorleeden donderdag voor de middag Zijn missie hem om een boodschap hadt gesonden, dat hij onderweg gevonden had den persoon van Raave, die hij gegroet hadt alsoo hij hem kende en dikwijls bij sijn meester in de herberg had gezien, dat gemelde Raave hem bij de hand [..]'[41]

Adonis ging om een boodschap en kwam daarbij Raven tegen op straat. Onder het voorwendsel dat hij Adonis nog geld moest geven, leidde Raven de jongen mee naar het huis van Van Leeuwen. Daar aangekomen, beval hij de jongen fellatio met hem te plegen, wat Adonis weigerde. Raven wilde hem daarop penetreren, maar ook dat stond Adonis in eerste instantie niet toe. Pas toen Raven begon te dreigen met geweld liet Adonis hem uit pure angst zijn lusten botvieren.

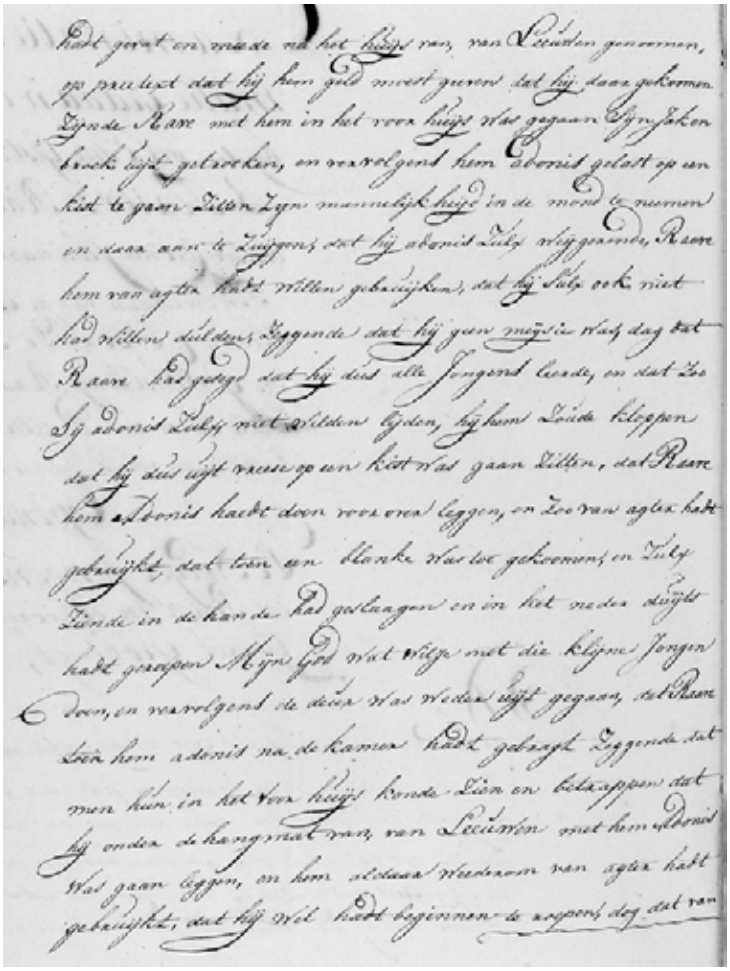

'hadt gevat en meede na het huijs van, van Leeuwen genoomen, op preetext dat hij hem geld moest geeven dat hij daar gekoomen zijnde Rave met hem in het voor huijs was gegaan sijn Jak en broek uijt getrocken, en vervolgens hem adonis gelast op een kist te gaan zitten. Zijn mannelijkheijd in de mond te neemen en daar aan te zuijgen, dat hij adonis Zulx weijgerende, Raave hem van agter hadt willen gebruijken, dat hij sulx ook niet had willen dulden, zeggende dat hij geen meijsie was, dag dat Raave had gesegd dat hij dus alle jongens leerde, en dat zoo hij Adonis zulx niet wilden lijden,

hij hem zoude kloppen dat hij dus uijt vreese op een kist was gaan zitten, dat Raave hem Adonis hadt doen voorover leggen, en zoo van agter hadt gebruijkt, dat toen een blanke was toe gekoomen en zulx ziende in de hande had geslaagen en in het needer duijts hadt geroepen Mijn God wat wil je met die klijne Jongen doen, en vervolgens de deur was weder uijt gegaan, dat Raave toen hem adonis na de kamer had gebragt Zeggende dat men hun in het voor huijs konde zien en betrappen dat hij onder de hangmat van, van Leeuwen met hem Adonis was gaan leggen, en hem aldaar wederom van agter hadt gebruijkt, dat hij wel hadt beginnen te roepen dog dat van'[42]

Adonis kende Leijsters niet, maar vertelde wel dat een witte man hen betrapte, waarna Raven hem meenam naar een kamer. De verkrachting ging daar onder de hangmat verder. Adonis probeerde wel te schreeuwen, maar Van Leeuwen werd niet wakker en Raven kneep hem de keel dicht om het schreeuwen te beletten. Toen Raven klaar was, nam hij Adonis weer mee naar het voorhuis, waar niet veel later Van Leeuwen en Leijsters verhaal kwamen halen. De jongen getuigde ook van een eerdere keer dat Raven hem tot sodomie had proberen te verleiden, in het huis van zijn meester. Adonis was toen echter weggelopen en had over het voorval verteld aan de slaafgemaakte Pietie die hem op het hart had gedrukt nooit op zulke voorstellen in te gaan.

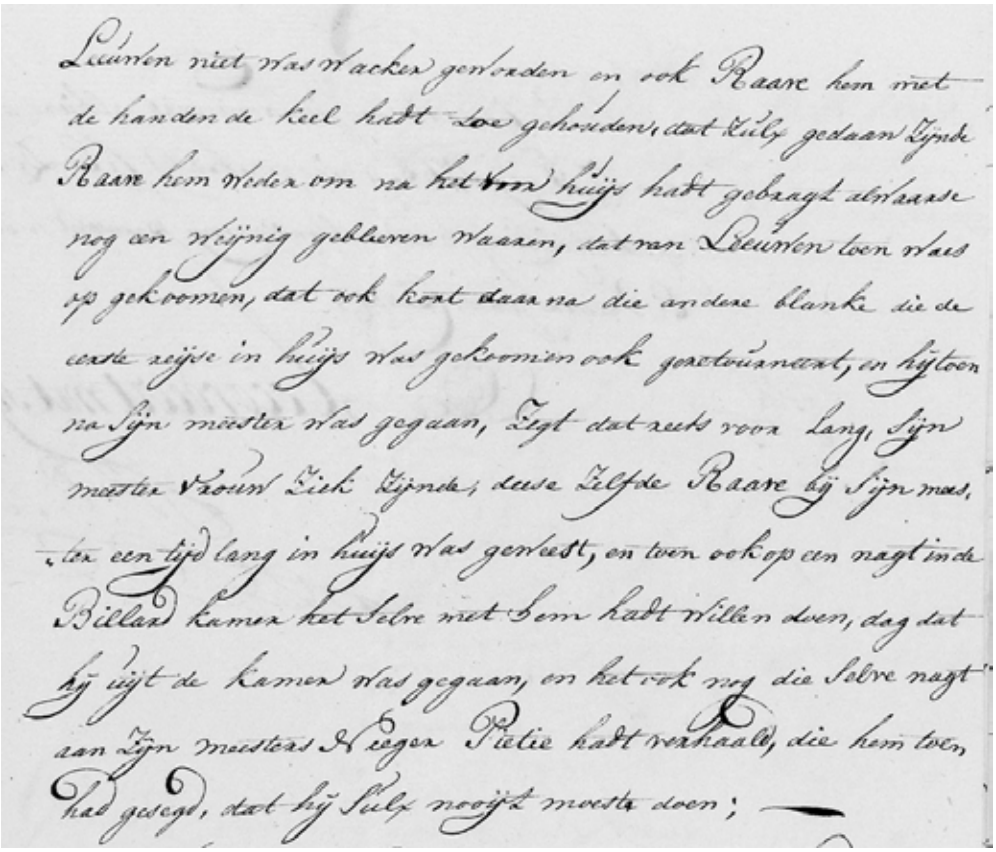
Leeuwen niet was wacker geworden en ook Raave hem niet
de handen de keel hadt doe gehouden, dat zulx gedaan zijnde
Raave hem weder om na het huijs hadt gebragt alwaarse
nog een weijnig geblieven waaren, dat man Leeuwen toen was
op gekoomen, dat ook kort daar na die andere blanke die de
eerste reijse in huijs was gekoomen ook geactuanceert, en hij toen
na Sijn meester was gegaan, Zegt dat reets voor Lang, Sijn
meester Vrouw Ziek Zijnde; deese Zelfde Raave bij Sijn mes-
ter een tijd lang in huijs was geweest, en toen ook op een nagt in de
Billard kamer het Selve met hem hadt willen doen, dag dat
hij uijt de kamer was gegaan, en het ook nog die Selve nagt
aan Sijn meesters Neger Pietie hadt verhaald, die hem toen
had gesegd, dat hij Sulx nooijt moesta doen;

‘[van] Leeuwen niet was wacker geworden en ook Raave hem met de handen de keel hadt toe gehouden, dat zulx gedaan zijnde Raave hem wederom na het voorhuijs hadt gebragt alwaar se nog een weijnig gebleeven waaren, dat Van Leeuwen toen waes op gekoomen, dat ook kort daarna die andere blanke die de eerste reijse in huijs was gekoomen ook geretourneert, en hij toen na sijn meester was gegaan, zegt dat reets voor lang, sijn meester vrouw ziek zijnde, deese zelfde Raave bij sijn meester een tijd lang in huijs was geweest, en toen ook op een nagt in de billard kamer het selve met hem hadt willen doen, dog dat hij uijt de kamer was gegaan, en het ook nog die selve nagt aan zijn meesters neeger Pietie hadt verhaald, die hem toen had gesegd, dat hij sulx nooijt moeste doen: - [43]

De door Adonis genoemde Pietie getuigde over die eerste keer dat Raven Adonis probeerde te verleiden, met een stuk kaas, tot opgedrongen fellatio:

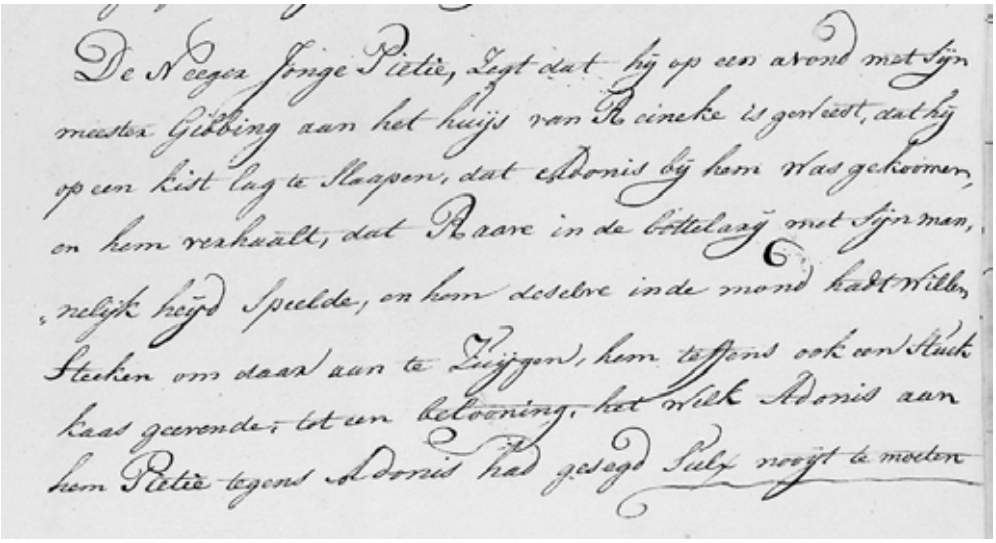
De Neeger Jonge Pietie, Zegt dat hij op een avond met Sijn meester Gibbing aan het huijs van Reineke is geweest, dat hij op een kist lag te Slaapen, dat Adonis bij hem was gekoomen, en hem verhaalt, dat Raave in de bottelarij met Sijn man, nelijk heijd Speelde, en hem deselve in de mond hadt willen Steeken om daar aan te Zuijgen, hem teffens ook een Stuck kaas geevende, tot een belooning, het wiek Adonis aan hem Pietie tegens Adonis had gesegd Sulx nooijt te moeten

De Neeger Jonge Pietie, zegt dat hij op een avond met sijn meester Gibbing aan het huijs van Reineke is geweest, dat hij op een kist lag te slaapen, dat Adonis bij hem was gekoomen en hem verhaalt, dat Raave in de bottelarij met sijn mannelijk heijd speelde, en hem deselve in de mond hadt willen steeken om daar aan te Zuijgen, hem teffens ook een stuck kaas geevende, tot een belooning, het welk Adonis aan hem Pietie tegens Adonis had gesegd sulx nooijt te moeten [doen]’[44]

De gedetineerde en beklaagde Pieter Hendrik Raven, die de Lutherse religie beleed, was een plantagebediende van tussen de 44 en 45 jaar oud, geboren in Ratzenburg. Hij onderging na zijn arrestatie tweemaal een verhoor, de eerste keer op 29 juni 1768, de tweede keer een dag later, na het horen van allerhande getuigen.[45] Bij het eerste verhoor gaf Raven aan de bewuste dag zwaar dronken te zijn geweest, zo zwaar zelfs dat hij zich op de dag zelf al niets meer kon herinneren van wat hij had gedaan, anders dan drinken. Hij

herinnerde zich wel bij het ontwaken zijn buurman Jan Saint André te hebben geroepen, en toen hoorde dat Gerrits Leijsters bij Saint André was en tegen die laatste zei '*laat hem maar weg ik wil met hem in geen geselschap weesen want 't is een sodomiet en ik heb gesien dat hij sulx heeft begaan*'.[46] Daarop zetten de buren Raven de deur uit, maar niet voordat hij Cornelis van Leeuwen nog aan Leijsters hoorde vragen waarom hij toen hij Raven bezig zag niet een getuige erbij riep. Ook stelde Raven luid en duidelijk helemaal geen sodomie te hebben gepleegd. Op vervolgvragen daarover van de raad-fiscaal bleef hij antwoorden niets meer te weten van wat er was gebeurd.

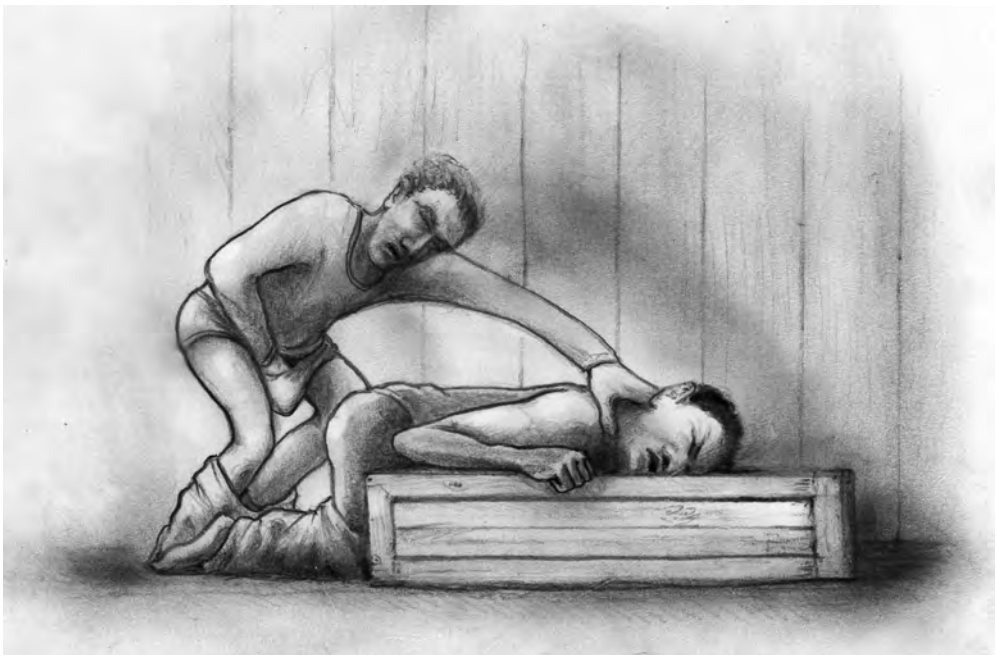

Pieter Hendrik Raven wist niet meer wat hij wel of niet met de jongen Adonis had gedaan.

Hoogstwaarschijnlijk vanwege dit beschonken geheugen, dat over vrijwel dezelfde momenten heel veel en helemaal niets had onthouden, ondervroeg Texier die dag ook de genoemde buurman Siant André en ene Melchior Bernards, in wiens huis Leijsters op de bewuste donderdag in de ochtend een fles bier dronk. Bij die verhoren moesten de autoriteiten vooral vaststellen in welke staat de belangrijkste getuige, Gerrit Leijsters, was op die bewuste namiddag van 23 juni 1768. Siant André noemde zowel Raven als Leijsters beschonken, maar stelde dat de laatste '*egter nog verstandiger discoursen hield*'. Bernards bevestigde dat Leijsters in zijn huis was en dat deze bij vertrek '*niet geheel nogteren was, dog egter niet onbequaam*'.[47] Na de vaststelling dat de getuigenis van Leijster niet teveel besmet was door een beschonken toestand op de bewuste dag, kon men Raven nogmaals verhoren. Dit gebeurde op 30 juni 1768, door tweede raad-fiscaal Texier, met maar liefst

48 vraagpunten. Uit dit verhoor kwamen allerlei details over de persoon Pieter-Hendrik Raven naar voren en ook over zijn bekendheid met de getuigen.

Zoals menig andere sodomieverdachte liet Raven niet na zijn heteroseksuele geaardheid te benadrukken. Hij bevestigde Adonis te kennen, aangezien hij ook een tijdje logeerde op de voorgalerij van herbergier Maurits Reineke, die Adonis huurde van de chirurgijn Gibbing.[48] Maar, zo relativeerde Raven, hun contact bestond voornamelijk hieruit dat Raven steeds aan Adonis vroeg '*om meijde voor hem op te zoeken ook wel somtijds om hem een soopie te geven*'. In het bijzonder ging Raven in op de slaafgemaakte meid Christina, die hij regelmatig door Adonis liet halen om mee te vertoeven. Maar ook haar verkrachtte hij nooit. Hoewel hij toegaf '*een seer amoureurse constitutie*' te hebben als hij dronken was, achtte Raven zich '*onbequaam tot diergelijke daaden zelfs met vrouwspersoonen, dan veel minder met mans'*.[49] Met andere woorden: Raven voerde impotentie aan als reden waarom de hem ten laste gelegde misdaad niet had kunnen plaatsvinden, los van de vraag of hij zich die nu wel of niet kon herinneren. Al met al deed Raven weinig moeite zich van een goede kant te laten zien, maar presenteerde hij zich als een dronkenman die verkrachter noch sodomiet was.

Verder blijkt uit het antwoord van Raven op de vraag waarom hij zich als slachtoffer van zulke zware beschuldigingen dan niet meldde, dat Raven ooit de functie van onderschout bekleedde. Hij had zich echter zo slecht van die taak gekweten dat hij in kwaad daglicht was komen te staan bij het officie van de raad-fiscaal. Vanwege zijn slechte naam durfde hij zich niet te melden als slachtoffer van zulke zware laster.[50] Ook blijkt dat Raven tijdens de expedities tegen weglopers in Tempatie korporaal was in dienst van het Vrije Corps Burgers. Het betrof hier hoogstwaarschijnlijk de expedities ondernomen tijdens de grote opstand van slaafgemaakten in Tempatie van 1757, met een grote inzet van burgervrijwilligers. (Dragtenstein, 2002: 165-177) Leijsters maakte ook deel uit van de burgercompagnie van Raven, maar was lager in rang waardoor Raven, naar eigen zeggen, Leijsters zo nu en dan op zijn nummer moest zetten en op zijn plichten moest wijzen. Leijsters zou hem dit nog lang nagedragen hebben. Tegelijk vulde Raven aan dat dit allemaal inmiddels lang geleden was en dat zij sindsdien alweer jaren in goede vriendschap leefden. Zij hadden elkaar ook zes jaar niet gezien, tot ongeveer een jaar geleden.[51]

Echter, hoe Bernard Texier de zaak ook benaderde in zijn vragen, Raven bleef antwoorden dat hij, ten eerste, in nuchtere toestand nooit zoiets zou doen of in de zin zou hebben en, ten tweede, dat hij zich van de bewuste dag wegens verregaande dronkenschap niet kon herinneren dat hij met de jongen Adonis iets had gedaan, laat staan sodomie.

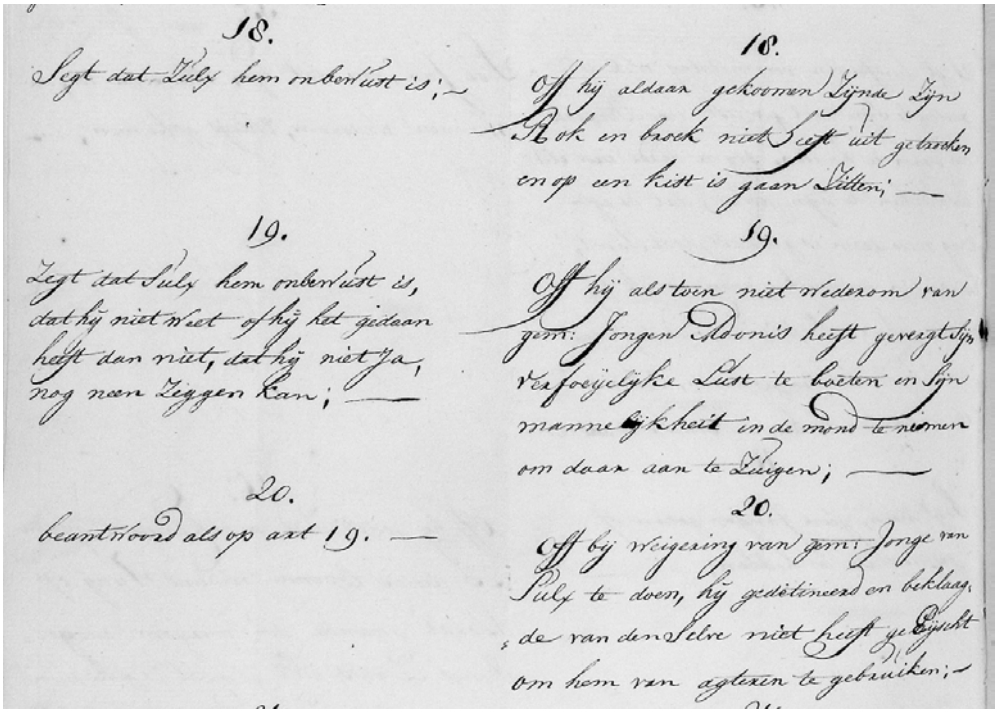

18.

Segt dat Zulx hem onbewust is; -

19.

Zegt dat Sulx hem onbewust is,
dat hij niet weer of hij het gedaan
heeft dan niet, dat niet ja,
nog neen Zeggen kan; -

20.

beantwoord als op art 19. -

18.

Off hij aldaar gekoomen Zijnde Zijn
Rok en broek niet heeft uijt getrocken
en op een kist is gaan Zitten; -

19.

Off hij als toen niet wederom van
gem: Jongen Adonis heeft gevergt sijn
verfoeijelijke Lust te boeten en sijn
mannelijkheit in de mond te nemen
om daar aan te Zuigen; -

20.

Off bij weigering van gem: Jonge van
Sulx te doen, hij gedetineerd en beklaag-
de van den selve niet heeft geEijscht
om hem van agteren te gebruiken; -

'segt dat Zulx hem onbewust is; -

19.

Zegt dat sulx hem onbewust is,
Dat hij niet weer of hij het gedaan
Heeft dan niet, dat niet ja,
nog neen Zeggen kan; -

20.

Beantwoord als op art 19. -

off hij aldaar gekoomen Zijnde Zijn
Rok en broek niet heeft uijt getrocken
En op een kist is gaan Zitten; -

19.

off hij als toen niet wederom van
gem: Jongen Adonis heeft gevergt sijn
verfoeijelijke Lust te boeten en sijn
mannelijkheit in de mond te nemen
om daar aan te zuigen; -

20.

off bij weigering van gem: Jonge van
Sulx te doen, hij gedetineerd en beklaag-
de van den selve niet heeft geEijscht
Om hem van agteren te gebruiken; -'[52]

In een nieuwe serie vragen legde Texier Raven het uit de andere getuigenissen samengestelde verhaal voor, maar de verdachte bleef bij zijn antwoord op vraagpunt 19 en week daar niet meer van af.[53] Pas aangekomen bij het moment waarop Van Leeuwen ontwaakte en Leijsters daar zijn verhaal ging doen, liet Raven punt 19 los en ging ertoe over te wijzen op zijn verklaring van een dag daarvoor. Ook dit hield hij weer een reeks

vraagpunten vol. Daarin kwam zijn verwijdering uit het huis van Van Leeuwen aan bod.[54]

Om helderheid in de zaak te krijgen of Raven tot een bekentenis aan te zetten, plande men nog een derde verhoor die dag. Dat was inclusief een confrontatie met de mensen die tegen hem getuigden. Allereerst kwam Leijsters binnen die zijn verklaring en beschuldigingen ten overstaan van Raven moest herhalen. Raven zei daarop zeker te weten dat Leijsters hem niet van zoiets zou beschuldigen als hij niet werkelijk iets van dien aard gezien had, maar dat hijzelf vanwege zijn beschonkenheid zich echt niets meer kon herinneren. Raven stelde zelfs voor om de hulp van een chirurgijn in te roepen ter vaststelling of of er iets dergelijks met Adonis was gebeurd.[55] Vervolgens trad Adonis binnen en ook deze herhaalde zijn verklaringen en beschuldigingen van de voorgaande dag, nu recht in het gezicht van Raven. Hierop ontkende Raven simpelweg de keer dat hij bij Reineke Adonis benaderd had, maar niet de keer waarvoor hij nu gedetineerd was, bij Van Leeuwen thuis. Daarover stelde Raven: '[..] *dat hij sulx niet negeerd alsoo een blanke het getuijgenis van den neger jongen bevestigd, dog dat hij het onbewust gedaan heeft dronken zijnde.*'[56]

Enkele dagen later gaf met gevolg aan het advies van de verdachte. Adonis onderging een fysiek onderzoek door een chirurgijn genaamd J.C. Montesier, die daarvan op 9 juli 1768 schriftelijk verslag deed aan de eerste raad-fiscaal Nepveu.

Hoewel meerdere sodomiezaken puur op getuigenissen berustten, is dit de enige vindbare waarbij medisch onderzoek de aanklacht moest helpen ondersteunen. Reden om dit uitzonderlijke chirurgijnsverslag integraal op te nemen in deze publicatie:

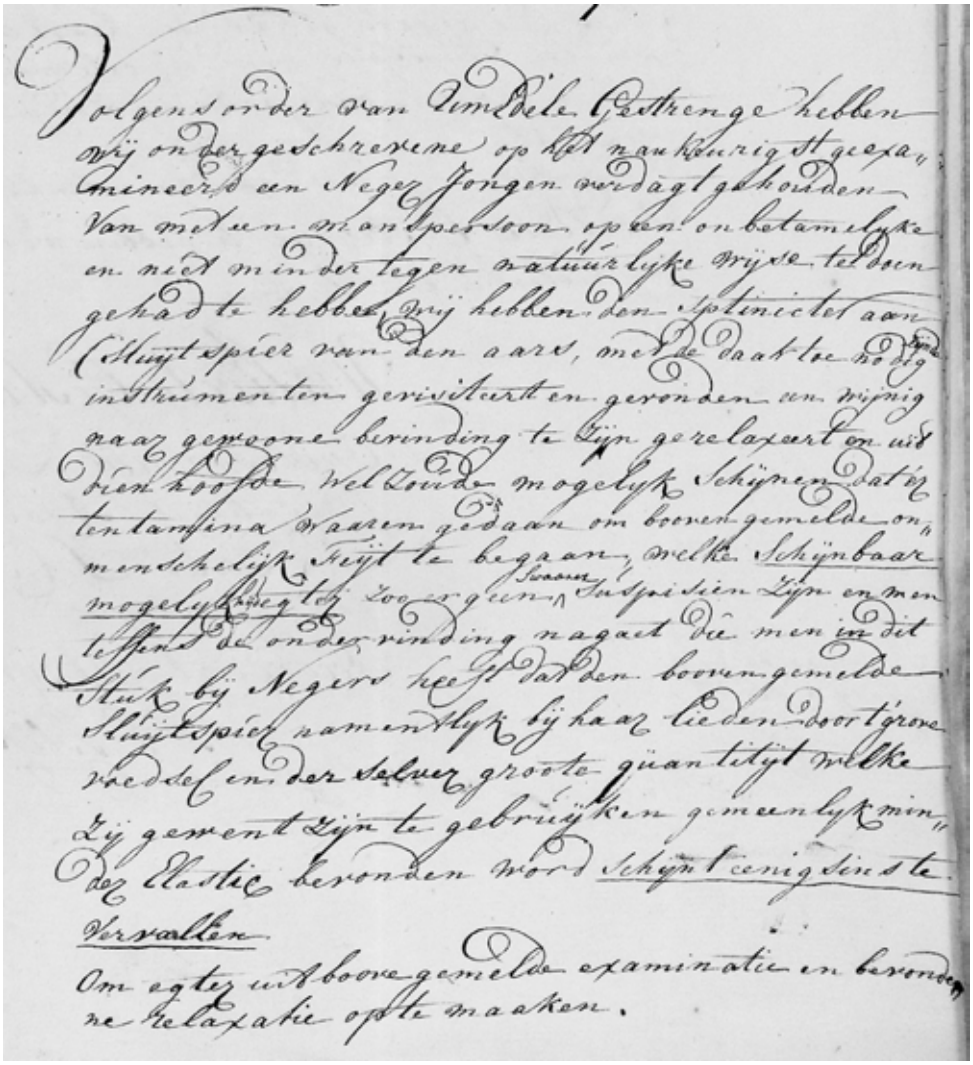

'Volgens order van UwEdele Gestrenge hebben wij ondergeschrevene op het naukeurigst geexamineerd een Neger Jongen verdagt gehouden van met een manspersoon op een onbetamleijke en niet minder tegen natuurlijke wijse te doen gehad te hebben, wij hebben den sphinicter aansluijt spier van den aars, met de daartoe nodig zijnde instrumenten gevisiteert en gevonden een wijnig naar gewoonen bevinding te zijn gerelaxeert en uit die hoofde wel zoude mogelijk schijnen dar er tentamina waaren gedaan om booven gemelden onmenschelijkheijt te begaan, welke schijnbaar mogelijkhijd egter zoo er geen swaare suspisien zijn en men teffens de ondervinding nagaet die men in dit stuk bij Negers heeft dat den boovengemelden sluijtspier namentlijk bij haar lieden door 't grove voedsel en der selver groote quantitijt welke zij gewent zijn te gebruijken gemeenlijk minder Elastie bevonden word schijnt eenigsins te vervallen.

Om egter uit boovengemelde examinatie en bevondene relaxatie op te maaken'[57]

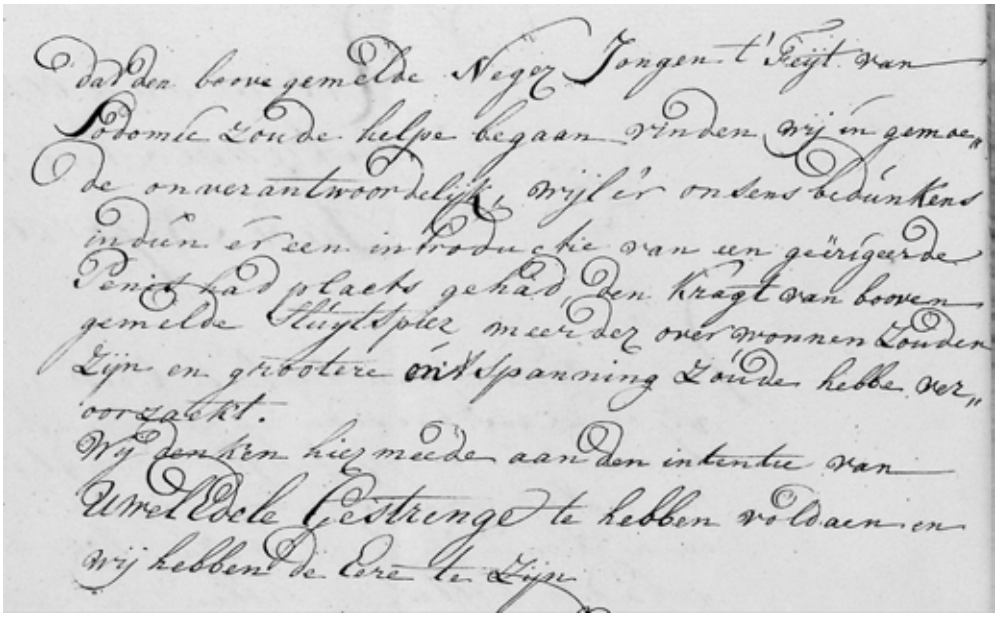
dat den boove gemelde Neger Jongen t' Feijt van
Sodomie Zoude helpe begaan vinden wij in gemoe-
de onverantwoordelijk, wijl er onsens bedunkens
indien er een introductie van een geërigeerde
Penis had plaets gehad den Kragt van booven
gemelde Sluijtspier meerder overwonnen Zouden
Zijn en grootere ontspanning Zoude hebbe ver-
oorzaekt.
Wij denken hiermeede aan den intentie van
UwelEdele Gestrenge te hebben voldaen en
wij hebben de Eere te Zijn

'dat den boovegemelde Neger Jongen t' Feijt van sodomie zoude helpen begaan vinden wij in gemoede onverantwoordelijk, wijl er onsens bedunkens in dien er een introductie van een geërigeerde Penis had plaets gehad, den Kragt van booven gemelde sluijtspier meerder overwonnen zouden zijn en grootere ontspanning zouden hebben veroorzaekt.
Wij denken hiermeede aan den intentie van UwelEdele gestrenge te hebben voldaen en wij hebben de Eere te zijn'[58]

De bevindingen van dokter Montesier komen enigszins bevreemdend over. Dat slaafgemaakten door hun voeding en masse verslapte sluitspieren zouden hebben, was ook in die tijd al onlogisch. Duizenden slaafgemaakten zouden dan met incontinentie voor feces te maken hebben gehad, een toestand die bij mijn weten nergens in de surinamistiek staat beschreven. Desalniettemin voerde de arts dit argument op om zijn gerede twijfel aan anale penetratie, al dan niet vrijwillig, te onderbouwen. Hoewel de arts zich beperkte tot een benadering vanuit zijn professie, is de implicatie duidelijk: als het onverantwoord was om op basis van het medisch onderzoek sodomie te bevestigen, dan loog Adonis dus met zijn bewering tweemaal anaal verkracht te zijn door Raven.

Hoewel over de heer Montesier weinig meer bekend is dan dat hij een legerarts was, kan op dit punt wel de omschrijving die Kuhn gaf van de gemiddelde chirurgijn in Suriname aangehaald worden. Kuhn was zelf koloniaal geneesheer in Suriname en onder meer chef van de militaire hospitalen aldaar en stadsdokter in Paramaribo. In zijn beschrijving van de leefomstandigheden van slaafgemaakten uit 1828 stelde hij als ervaringsdeskundige over het gebrek aan kennis:

'De chirurgijns hier te lande [..] zijn, met uitzondering van eenige weinige, alle in militairen of scheepsdienst in het land gekomen, en hebben sich hier gevormd tot hetgene, wat zij thans zijn, dat is, zonder de goede te na te treden, menschen van weinig grondige kennis in hun vak, welke naar eenen zekeren slender te werk gaan, en bij iedere gelegenheid van eenig belang zeer verlegen staan [..]' (1828: 39)

Deskundig of niet, het medisch rapport bood aanklager Nepveu in ieder geval nog steeds geen sluitend bewijs tegen Raven. Daar kwam bij dat Raven bleef ontkennen of terug bleef vallen op zijn door dronkenschap veroorzaakte geheugenverlies. Dit bracht Nepveu ertoe om de gouverneur en raden te verzoeken tot toestemming voor marteling. Op 8 augustus diende hij zijn criminele eis en conclusie van 16 pagina's in. Daarin deed hij het hele verhaal uit de doeken, samengesteld uit alle getuigenissen. Vervolgens ging hij uitgebreid in op het ontbreken van afdoende bewijs in de zaak en dat de beklaagde daarom volgens sommige rechtsgeleerden niet de doodstraf zou hoeven te krijgen. Men kon Raven immers hooguit van de intentie tot sodomie betichten, maar niet van het plegen van de daad. Als laatste haalde Nepveu echter De Damhouder aan, die van mening was dat een verdachte ook vanwege de intentie tot sodomie de doodstraf verdiende.[59] En hetzelfde gold de inzet van marteling. Dit was toegestaan '*vermits op de ondernomen, dog niet volbrachte daad eene lijstraffe geadjudiceert word.*'[60] Deze aloude redeneringen betreffende het bestraffen van sodomie volgende, kwam Nepveu aan het slot van zijn betoog in zijn pleidooi voor marteling:

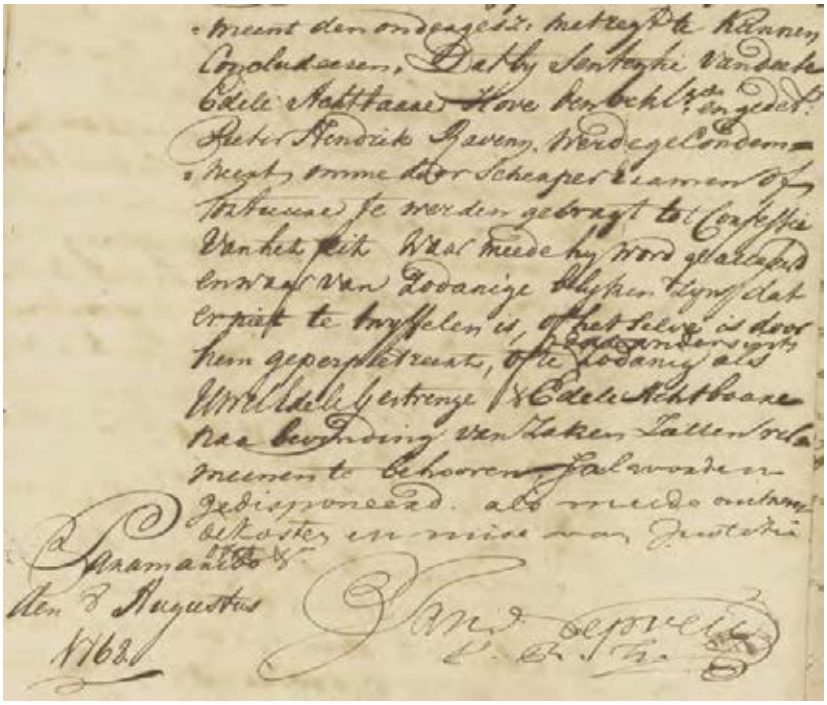

‘[..] meent den ondergesz: met regt te kunnen Concludeeren, Dat bij sententie van deese Edele Achtbaare Hove den bekl:de en gedet: Pieter Hendrik Ravenn werde gecondemneert omme door scherper Examen of Tortuure te werden gebragt tot Confessie van het feit waar meede hij word geaccuseerd en waar van zodanige bewijzen zijn dat er net te twijfelen is, of het selve is door hem geperpetreert, ofte andersints zodanig als UwelEdele gestrenge & Edele Achtbaare naa bevinding van zaken zullen wel meenen te behooren sal worden gedisponeerd. Als meede omtrent de kosten en mise van Justitie. ‘[61]

Maar waar bij Nepveu klaarblijkelijk elke twijfel over deze zaak was verdwenen, was dat niet het geval bij de gouverneur en raden die er diezelfde dag nog over vergaderden. De achterliggende beweegredenen hield men buiten de notulen, maar duidelijk is dat men het niet eens kon worden over de vraag of men de stelligheid van Nepveu in deze zaak diende over te nemen. Echter, zonder dat zij een alternatief presenteerden. Het gebeurde niet zelden dat gouverneur en raden afweken van de criminele eis van de raad-fiscaal en een eigen alternatieve straf of te volgen handelswijze inbrachten. Mogelijk speelde ook een rol dat de hardhandige vervolgingen en offerandes door De Cheusses alweer dateerden van meer dan 30 jaar geleden, dat het economisch steeds voorspoediger ging met Suriname en dat de noodzaak om sodomie hoe dan ook zo zwaar mogelijk te straffen anno 1768 niet langer gevoeld werd. Althans niet door genoeg heren om tot een definitief besluit te komen. Men schoof de hete aardappel door naar Holland:

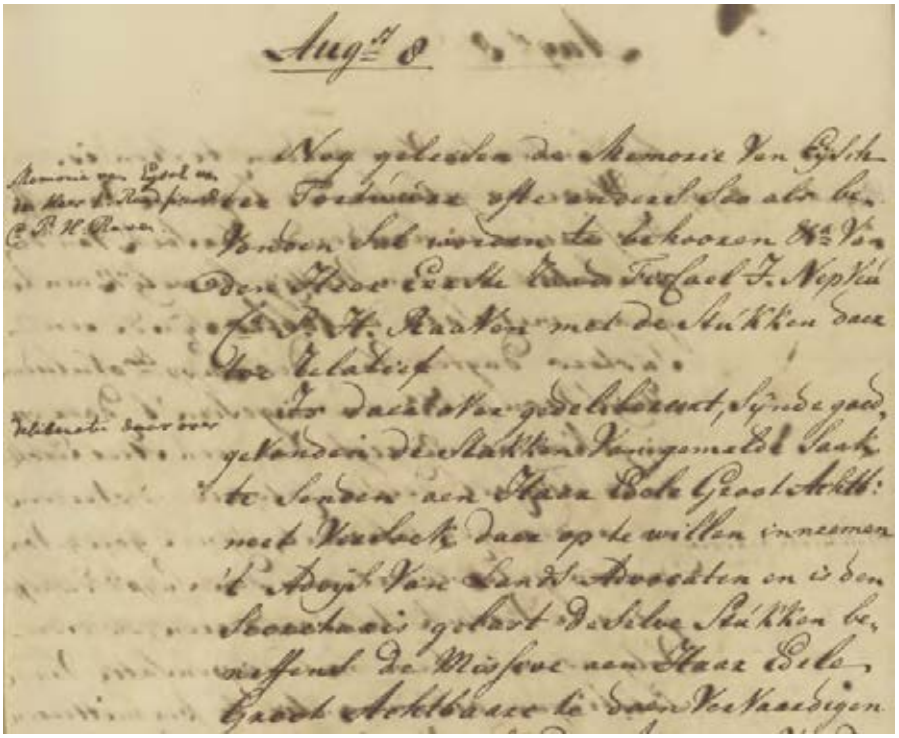

'Aug=s 8

Nog gelezen de memorie van Eijsche ter Tortuure ofte anders soo als bevonden sal worden te behooren &=a Van den Heer Eerste Raad fiscaal J. NepveuC-a P.H. Raaven met de stukken daertoe Is daerover gdelibereert, sijnde goed gevonden de stukken van gemelde saak te senden aen Haar Edele Groot Achtb: met Versoek daer op te willen inneemen 't Advijs Van Lands Advocaten en is den secretaris gelast deselve stukken beneffens de missive aan haar Edele Groot Achtbaare te doen Vervaardigen'[62]

Wat er, wachtend op antwoord, met Raven en Adonis gebeurde, is onbekend. Het antwoord op de vragen van gouverneur en raden kwam echter pas in het najaar van 1769. Eerst was daar het advies van de advocaten dat de directeuren doorzonden op 10 juli 1769.[63] Bij dat advies hoorden enkele vraagpunten die Raven in een nieuw verhoor voorgelegd moesten worden en die pas dik een maand later volgden op het advies en wel op 22 augustus.[64] De advocaten die de vraag uit Suriname voorgelegd kregen, waren mr. Pieter Roscam, mr. François Jacob Gallé en mr. Johan Brouwer.

Pieter Roscam promoveerde in 1754 tot doctor in zowel het Romeins als het hedendaags recht en werkte in 1768 als advocaat in zijn geboorteplaats Den Haag. In 1773 benoemde stadhouder Willem V van Oranje-Nassau hem tot hoogleraar in beide rechten aan de Universiteit van Harderwijk.[65]

François Jacob Gallé studeerde rechten in Leiden en promoveerde in 1757. Later zou hij landsadvocaat worden in Den Haag, waar hij ook stierf in 1809.[66] De in zijn tijd vermaarde jurist Joannes van der Linden was met Gallé één van de weinigen die vijftig jaar in de rechtspraktijk werkten. Bij zijn jubelfeest in 1824 benoemde Van der Linden zijn vriend en leermeester Gallé als de beste strafpleiter die hij kende:

> *'Gedurende al den tijd, dat ik de regtbanken heb bijgewoond, herinner ik mij niet immer iemand gezien of gekend te hebben, die in deeze konst van overtuiging te geven naauwlijks zijns gelijken had dan mijnen reeds overleden leermeester en vriend François Jacob Gallé, in zijn leven Advocaat voor beide de Hoven van Justitie in Holland. Hij was een zeer braaf man, een uitmuntend Regtsgeleerde, in het instrueren en bepleiten van zaken zeer ervaren, aan wiens nagedachtenis ik in dit uur met te meerder genoegen herdenke, niet alleen, omdat ik zeer veel van hem geleerd heb, maar voornamelijk ook, omdat aan dezen zeer lofwaardigen man het zonderling lot is te beurt gevallen, dat hij, eenen hoogen ouderdom bereikt hebbende, dezelfde plechtigheid, welke ik heden viere, bij een daartoe aangelegden vrienden-maaltijd ook zelf gevierd heeft.'* (Van der Linden, 1824: 31-2)

Advocaat Johan Brouwer had ook voor hij de zaak-Raven door de directeuren van de SvS ter advies voorgelegd kreeg al een link met Suriname. In 1760 was hij de advocaat van de rijke en machtige plantagebezitter Johan Alexander van Sandick. De familie Van Sandick maakte in Suriname fortuin met diverse plantages, waaronder Roosenburg en Mon Bijou. Johan Alexander repatrieerde in 1736 op 8-jarige leeftijd en drong op basis van

zijn Surinaamse rijkdom door tot de hoogste kringen in Nederland. Dit niet in de laatste plaats door zijn huwelijk met Amelia van Haren, dochter van de gevierde staatsman Onno Zwier van Haren. Bij zijn dood in 1763 liet Van Sandick de plantages echter na met een enorme schuldenlast. (Oostindie 1989: 315-6)

In 1760 raakte Van Sandick verwikkeld in een beruchte rechtszaak tegen zijn schoonvader; diens eigen dochter Betje betichtte hem van incest. Brouwer speelde een aanzienlijke rol in de zaak, die uiteindelijk leidde tot de verwijdering van Van Haren uit de Staten-Generaal. Betjes moeder wist haar te bewegen tot een valse, schriftelijke ontkenning van haar eerdere aantijging. Van Sandick en medeaanklagers vreesden een klacht wegens laster en het was advocaat Joh. Brouwer die Betje uiteindelijk overhaalde alsnog, en net als haar zus Carolina, haar mondelinge verklaringen over haar vader op schrift te stellen. (Van der Vliet, 1996: 224)

Op 2 juli 1769 stelde dit drietal juristen het advies op dat is opgenomen in bijlage 3 en waarvan deze passage de kern vormde van het betoog:

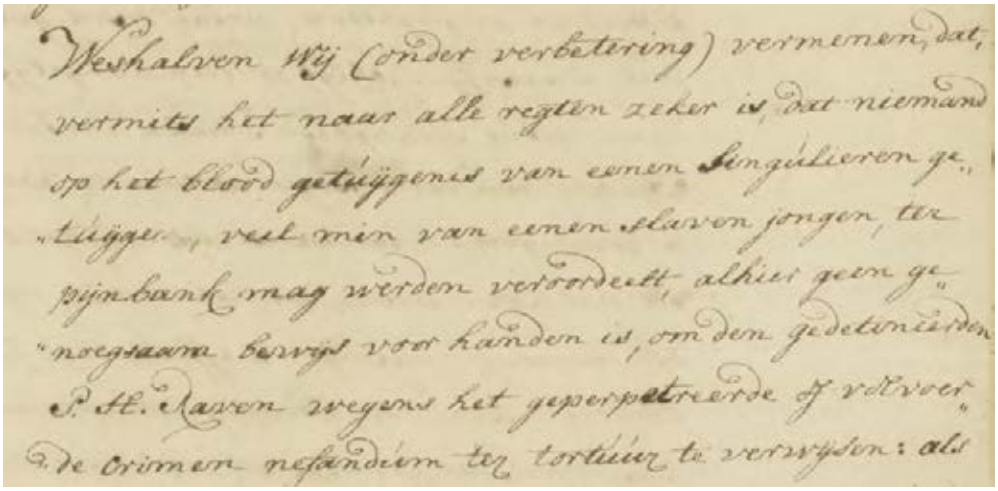
Weshalven Wij (onder verbetering) vermenen, dat,
vermits het naar alle regten zeker is, dat niemand
op het blood getuijgenis van eenen singulieren ge-
„tuijge, veel min van eenen slaven jongen, ter
pijnbank mag werden veroordeelt, alhier geen ge-
„noegsaam bewijs voor handen is, om den gedetineerden
P. H. Raven wegens het geperpetreerde of volvoerde
de crimen nefandum ter tortuur te verwijsen: als

Weshalven wij (onder verbetering) vermenen, dat, vermist het naar alle regten zeker is dat niemand op het blood getuijgenis van eenen singulieren getuijge, veel min van eenen slaven jongen, ter pijnbank mag werden veroordeelt, alhier geen genoegsaam bewijs voor handen is, om den gedetineerde P.H. Raven wegens het geperpetreerde of volvoerde crimen nefandum ter tortuur te verwijsen [..]'[67]

Roscam, Brouwer en Gallé lieten hier nog op volgen dat als Raven alsnog ertoe te bewegen viel toe te geven dat hij weldegelijk van plan was sodomie met Adonis te plegen, zij er '*geen swaarigheid*' in zouden zien Raven wel tot de pijnbank te veroordelen. Ook brachten zij ongevraagd hun overwegingen in over de vraag hoe met deze zaak verder om te gaan als Raven zou blijven ontkennen en derhalve, op hun eigen advies, niet

tot een bekentenis kwam, ondanks marteling. De drie heren vreesden dat het opvolgen van hun advies zou leiden tot Ravens verbanning, wat de facto betekende dat hij terug naar Holland zou komen. Ze adviseerden daarom Raven na afloop van het *'extraordinaire crimineele proces'* alsnog aan te klagen in een 'ordinair proces' met een mogelijke veroordeling tot 'eene mindere straffe' dan de doodstraf of verbanning.[68]

Het ging er dus niet om of Raven het feit daadwerkelijk pleegde. De getuigenis van Adonis dat hij tot twee keer toe anaal verkracht was door Raven legde simpelweg niet genoeg gewicht in de schaal, ondanks de weliswaar indirecte, maar ondersteunende getuigenis van Leijsters. Het was daarom dat Brouwer, Roscam en Gallé adviseerden Raven opnieuw te verhoren, alvorens een beslissing te nemen inzake de tortuureis. De te stellen vraagpunten waren deze:

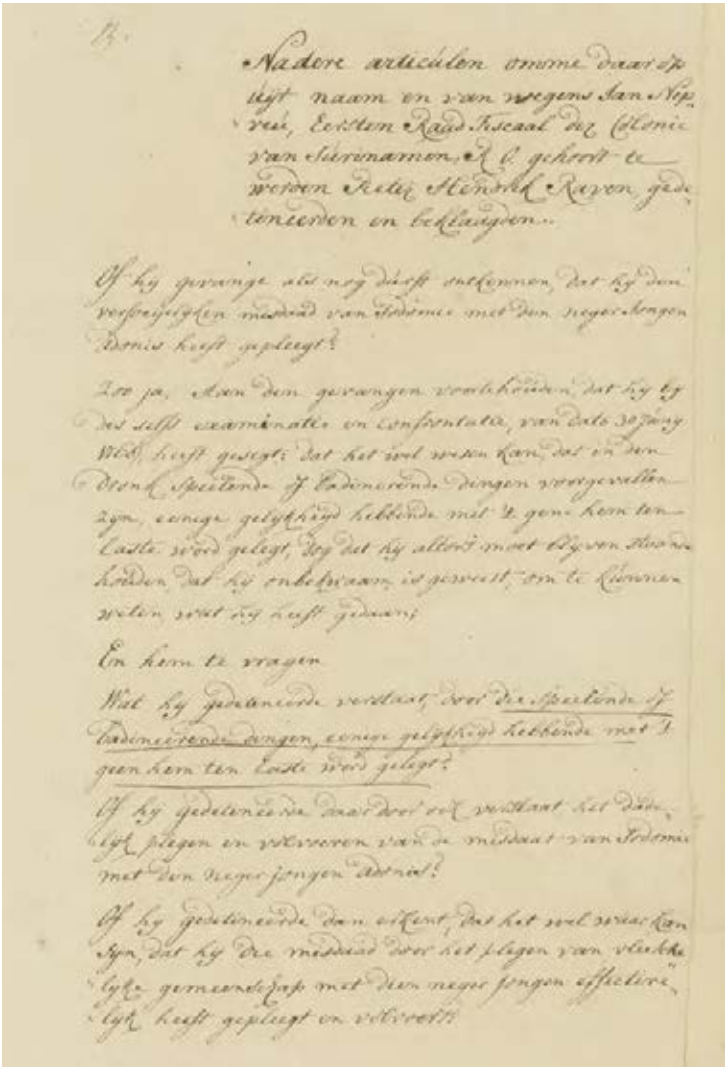
Nadere artikulen omme daar op
uyt naam en van wegens Jan Nep
veu, Eerstem Raad Fiscaal der Colonie
van Suriname, E. C. gehoort te
worden Ridder Hendrik Raven gede
tineerden en beklaagden.

Of hy gevange alsnog dorft ontkennen, dat hy den
verfoeyelyken misdaad van Sodomie met den neger Jongen
Donis heeft gepleegt?

Zoo ja, dan den gevangen voorhouden dat hy by
des selfs examinatie en confrontatie, van datum 30 Jany
Wed, heeft gesegt: dat het wel wesen kan, dat in den
drank spelende of bedoenerende dingen voorgevallen
zyn, eenige gelyckheid hebbende met 't gene hem ten
laste word gelegt, doch dat hy alleen moet bezwaren
hebben dat hy onbewaren is geweest, om te kunnen
weten wat hy heeft gedaan;

En hem te vragen

Wat hy gedaanende verstaat door de spelende of
bedoenerende dingen, eenige gelyckheid hebbende met 't
gene hem ten laste word gelegt?

Of hy gedoeneerde maar door ook verstaat het dan
lyk plegen en volvoeren van de misdaad van Sodomie
met den neger jongen Adonis?

Of hy gedoeneerde dan eiskent, dat het wel waar kan
zyn, dat hy die misdaad door het plegen van vleesche
lyke gemeenschap met den neger jongen effective
lyk heeft gepleegt en volvoert?

'Nadere articulen omme daarop uijt naam en van wegens Jan Nepveu, Eersten raad Fiscaal der Colonie van Surinamen, R.O. gehoort te werden Pieter Hendrik Raven, gedetineerden en beklaagden.

Of hij gevangene als nog durft ontkennen, dat hij den verfoeijelijken misdaad van sodomie met den neger jongen adonis heeft gepleegt?

Zoo ja, Aan den gevangen voor te houden, dat hij bij des selfs examinatie en confrontatie, van dato 30 junij 1768, heeft gesegd: dat het wel wesen kan, dat in den dronk speelende of badinerende dingen voorgevallen zijn, eenige gelijkheijd hebbende met 't gene hem ten laste word gelegt, dog dat hij altoos moet blijven staande houden, dat hij onbekwaam is geweest, om te kunnen weten, wat hij heeft gedaan;

En hem te vragen
Wat hij gedetineerde verstaat, door die speelende of badineerende dingen, eenige gelijkheijd hebbende met 't geen hem ten laste word gelegt?
Of hij gedetineerde daar door ook verstaat, het dadelijk plegen en volvoeren van de misdaat van sodomie met den neger jongen adonis?

Of hij gedetineerde dan erkent, dat het wel waar kan sijn, dat hij die misdaad door het plegen van vleeschelijke gemeenschap met dien neger jongen effectivelijk heeft gepleegt en volvoert?'[69]

In Suriname kwamen deze stukken begin november 1769 binnen en ze werden voor het eerst behandeld in de vergadering van 16 november 1769. Ondanks de lange duur van dit proces ondernam men echter niet meteen actie, integendeel. Men besloot de stukken voor behandeling door te schuiven naar de eerstvolgende reguliere vergadering van het hof.[70] Die vond ruim twee weken later plaats, op 4 december. Men besloot, na lezing van de stukken, de ontvangen vraagpunten aan de tweede raad-fiscaal te geven opdat deze Raven nogmaals kon ondervragen.[71] Texier ging hiermee direct de volgende dag aan de slag en stuurde op 11 december een verslag van zijn bevindingen naar het hof.

Raven bleef na anderhalf jaar nog steeds bij zijn eerdere verklaringen. In antwoord op de vragen van het trio Brouwer, Roscam en Gallé, die Texier letterlijk overnam, stelde Raven wegens verregaande staat van dronkenschap niet te weten wat hij had gedaan, maar dat hij zichzelf impotent had bevonden – '*onbequaam tot het pleegen van enige venerische actus* – en dus de misdaad niet had kunnen volvoeren.[72] Texier greep in zijn verslag dit beroep op impotentie aan als een verkapte bekentenis en persisteerde bij de eis van voormalig eerste raad-fiscaal Nepveu om Raven te martelen. Bij afwijzing hiervan gaf hij het hof ter overweging om dan een '*een willekeurige straffe gelijk die van confinement of bannisement*' op te leggen.[73] Texier viel hierbij terug op de Duitse rechtsgeleerde

Benedictus Carpzovius die in zijn *Verhandeling der lyfstraffelijke misdaaden* in hoofdstuk 108 inging op de richtlijnen voor niet-bewezen zaken.

Direct in het eerste artikel van dat hoofdstuk stelde Carpzovius dat een niet geheel bewezen zaak onder geen enkel beding tot oplegging van de doodstraf mocht leiden. Maar dat betekende niet dat de alleen onvolkomen bewezen misdaad geheel onbestraft moest blijven:

> *''t Welk ik echter zo niet wil opgevat hebben, dat de beklaagde, 't wanbedryf ontkennende, nogtans met dit of dat bewys, deeze of gééne onderstellingen en vermoedens blyken, bezwaard, ganschelyk zou moeten vrygesproken worden, maar behoort hy in dat geval of op eene buytengewoone wyze beteugeld, of gepynigd te worden, of zich by eed zweeringe te zuyveren.' (Carpzovius, 1772* (1752): 1142)

De laatste woorden over de mogelijkheid onder ede zijn naam te zuiveren, liet Texier gevoeglijk weg uit het citaat waarmee hij zijn advies en pleidooi afsloot. Op 13 december 1769 werd dan eindelijk rechtgesproken in de sodomiezaak van Pieter Hendrik Raven en Adonis: zij werden verbannen.

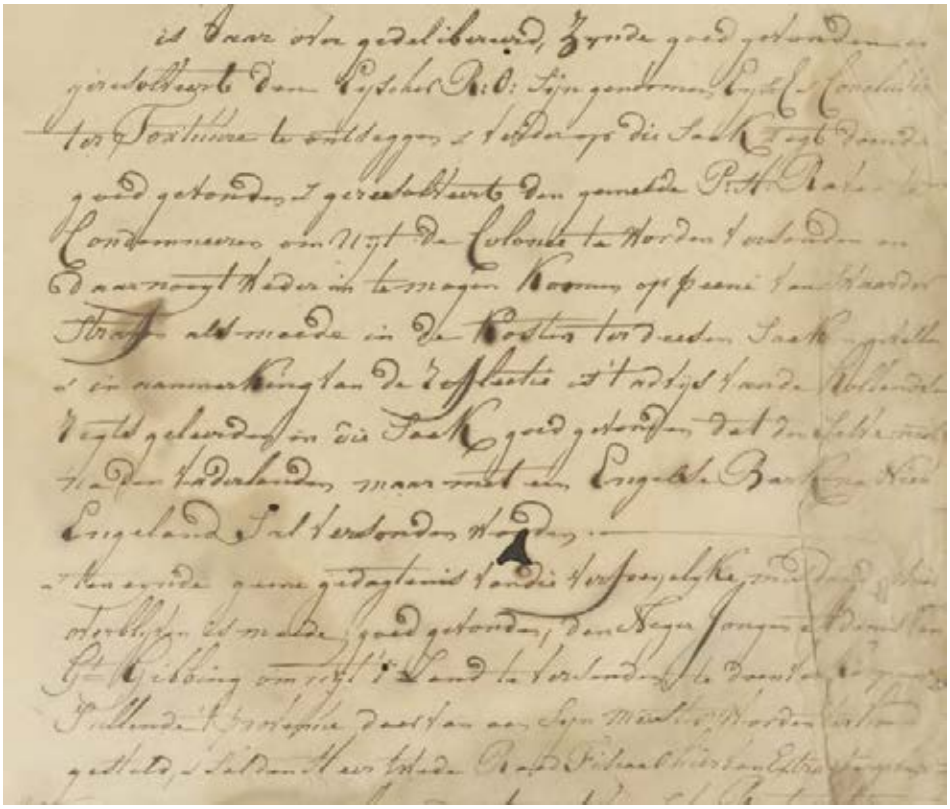

'[..] is daar over gedelibereerd, zijnde goed gevonden en geresolveerd den Eijscher R:O: sijn genoomen Eijsch en Conclusie ter Tortuure te ontseggen en verder op die saak regt doende goed gevonden en geresolveert den gemelden P:H: Raven te Condemneeren om uijt de Coloniet te worden versonden en daar nooyt wederom te mogen Koomen op peene van swaarder straffe als meede in de Kosten ter deesen saak is gevallen en in aanmerking van de reflectie in 't advijs van de hollandsche regtsgeleerden in die saak goed gevonden dat den selve niet na den vaderlanden maar met een Englese Bark na Nieu Engeland sal versonden worden. -
ten eynde geene gedagtenis van die verfoeyelyke misdaad hier overblijven is meede goed gevonden, den neger Jongen Adonis van G=t Gibbing om uijt 't Land te versonden te doen verkoopen sullende 't provenue daarvan aan sijn meester worden ter hand gesteld [..]'[74]

Raven werd wijselijk niet naar het vaderland gestuurd, maar naar Nieuw-Engeland, het puriteinse hart van de Engelse koloniale expansie in Noord-Amerika. En om van de hele zaak volledig verlost te raken moest zijn slachtoffer Adonis in het buitenland of aan een buitenlander verkocht worden, opdat ook hij niet meer op Surinaamse bodem zou zijn, en zo alsnog het risico van de toorn Gods binnen de grenzen zou houden.

5.5 Soldaat Thomas te onnozel voor veroordeling, 1778

Terwijl de zaak Adonis-Raven nog voor veel beroering en omslachtigheid zorgde, lijkt het erop dat men een kleine tien jaar later aanmerkelijk soepeler was in de behandeling van sodomie-zaken. Toen op 26 maart 1778 de schoolmeester Nierop en soldaat Thomas in Fort Zeelandia werden opgesloten nadat ze betrapt waren 'in onbetaamelijke situatie met malkander' werd daar binnen twee maanden werk van gemaakt. In het gouvernementsjournaal van donderdag 26 maar 1778 staat te lezen:

'Zijn van de Fortresse Nieuw Amsterdam als Arrestanten herwaarts gesonden de daar zijnde schoolmeester genaamt Nierop en een soldaat genaamt Thomas – die geattrappeerd zijn geworden in onbetaamelijke situatie met malkander; De desweegens ingekoomen verklaaringen zijn in Handen van den fungeerednden Fiscaal militair gesteld, en de Arrestanten in de Fortresse Zeelandia gedetineerd.' [75]

De processtukken van deze zaak kon ik niet achterhalen, maar uit een andere notitie in het gouvernementsjournaal blijkt dat de schoolmeester wel de verleidende persoon moet zijn geweest en de soldaat zijn gedweeë volger. Welke handelingen precies verricht zijn, wordt niet vermeld (men blijft de sodomie omfloerst benaderen), maar ze waren voldoende ernstig om de schoolmeester te verbannen. Overigens bleek bij nader onderzoek dat het hier ging om de persoon Gerbrand Nierop die schoolmeester was van beroep, maar ook als bakker op Fort Nieuw Amsterdam werkte.[76] Begin mei werd hij veroordeeld, terwijl de soldaat die hij verleidde te onnozel werd bevonden om te veroordelen, zoals blijkt uit het gouvernementsjournaal van 5 mei 1778:

'krijgsraad over den geweesen school meester van de Fortresse Nieuw Amsterdam Nierop x den soldaat Thomas op de 26 maart j.l. gemeld: zijnde de eertse gecondemneerd om gebannen te worden, en de laatste is met het uijtgestaane Arrest vrij gesproken omdat het een zeer onnozel schepsel is. –' [77]

Conclusies

De vervolging van sodomieten in Suriname, met dodelijke afloop voor de daders, bleef niet beperkt tot de zaken van De Goyer en Swart. Tot zover konden zeven mensenoffers worden vastgesteld, te weten De Goyer en Brouwer, Swart en Hassel, en daarnaast ook Knaak en Hemmer en Bloemhoff. De strafmaat vertoont door de decennia heen een duidelijke eensgezindheid: de aanstichters of verleiders kregen steeds een net iets zwaardere straf dan degenen overgehaald of gedwongen tot sodomie. De Goyer, Swart en Knaak, die het plegen van seksuele handelingen met mannen uit eigen beweging meermaals en doelbewust opzochten, kregen de hardste veroordeling (wurging en gelijktijdige blakering). Het lot van Brouwer, Hassel en Hemmer was enkele wurging en zo ook dat van Bloemhoff, over wie zoveel onduidelijkheid bestond. Allen werden van de aardbodem weggevaagd: Bloemhoff door verbranding, de anderen door hun lichamen verzwaard in zee te werpen.

Van alle betrokken mannen waren er acht soldaat, wat bijna de helft is, terwijl de zeemannen iets minder dan een kwart uitmaken. Beide beroepsgroepen stonden en staan in het algemeen bekend om het bovengemiddeld voorkomen van homoseksuele handelingen, aangezien in beide grote groepen mannen voor langere tijd met elkaar samenleven, daarbij verstoken van vrouwen, en daarmee in vrijwel gesloten gemeenschap. Toch lijkt het dat er na de veroordeling van De Goyer en Brouwer geen structurele vervolging van sodomie-plegende mannen op gang kwam in Suriname. Alle retoriek in de strafeisen en vonnissen ten spijt, deed men in wezen weinig moeite om deze zonde werkelijk uit te bannen uit de kolonie. Een beschouwing van de zaken in het licht van hun lokale context kan hier uitkomst bieden.

Het is gouverneur Johan de Goyer, na het begraven van zijn ene zoon, bespaard gebleven zijn andere kinderen te moeten overleven. De man die het gouverneurshuis zo mooi liet optrekken, hoefde door zijn eigen vroegtijdig verscheiden niet gedwongen de gewelddadige executie van zijn zoon Matthijs op het binnenplein gade te slaan. Het is de vraag hoe familie omging met de sodomitische zonde. Los van het afschuwelijk einde van een familielid liet de misdaad ook geen ruimte voor afscheid of een nette begrafenis. Strafeis en vonnis voor de wereldlijke en Goddelijke rechter ontnamen de directe familie deze mogelijkheid; de veroordeelde moest van de aardbodem (binnen de landsgrenzen) verdwijnen. Zou de familie net zo hard oordelen over de 'misdaad' of ligt intern een mildere benadering voor de hand? Immers, vóór het beruchte Hollandse plakkaat van 1730 was er volgens de geschiedschrijvers toch veel meer ruimte voor sodomie, zolang deze maar uit de openbaarheid bleef. De contemporaine geschiedschrijver van het Nederlands recht, Van Zurk, nam sodomie pas na dat plakkaat als misdaad in zijn standaardwerk op. In het dagelijks leven was de semiopenbaarheid van het roddel- en achterklapcircuit blijkbaar al genoeg buiten beeld om de sodomieten hun gang te laten gaan.

Juist vanuit de politieke en rechterlijke macht stuurde men aan op het niet alleen straffen, maar ook offeren van deze mannen. Hen opofferen aan een God die de kolonie, waar zedeloosheid en willekeur onder leiding van winstbejag de dienst uitmaakten, toch op de één of andere manier welgezind moest blijven. Bij mijn naspeuringen ben ik helaas niet het doorgestuurde bericht over de homovervolging in het vaderland tegengekomen. Daardoor ontbreken de formulering daarvan en vooral ook de deliberaties erover in de vergaderingen van de gouverneur en raden in Suriname; die stukken zouden inzicht kunnen geven in hoe dit onderwerp ineens een gezicht kreeg in Suriname. Gezien de timing van de eerste sodomieten-offers is het vrijwel ondenkbaar dat de jacht op sodomieten niet is aangewakkerd door berichten vanuit het vaderland.

De formulering van de aanklachten, juridische adviezen en veroordelingen bleek steeds zeer belangrijk bij het onderzoek naar een voor die tijd zo heet hangijzer. Hoe communiceerden de Amsterdamse bewindhebbers van SvS en WIC over het fenomeen dat ineens de kop opstak in Holland? En hoe zouden gouverneur De Cheusses en de raden zich erover uitgelaten hebben? De Cheusses liet er in ieder geval geen gras over groeien om Matthijs de Goyer, met wie hij toch al op kwade voet stond, aan te pakken. Met de ene hand probeerde hij zich uit alle macht te ontdoen van een onwelgevallige predikant die werkelijk de zondige natuur van de kolonisten wilde aanpakken, met de andere hand schoof hij een man die hem toch al niet goed lag naar voren als ideale zondebok. Zoals Van der Meiden beschreef, viel De Cheusses met zijn harde aanpak de twijfelachtige eer ten deel een van de populairste gouverneurs te zijn geweest; de extreme aanpak van sodomieten die vanaf 1730 in zwang kwam, paste zeer goed bij die harde lijn van De Cheusses. Terwijl hij zich bij de directeuren van de SvS beklaagde over de harde behandeling van slaafgemaakten door plantagebeheerders, liet hij zelf slaafgemaakten levend aan hun ribben ophangen, wat hij dan 'wat rigoureus' noemde. Ook al lijken de sodomiezaken naar de letter van de wet en rechtszaken sterk op die in het vaderland, het valt niet te ontkennen dat in Suriname de persoonlijke inbreng van De Cheusses meespeelde.

Frappant is dat er tussen de eerste en de tweede zaak ruim twee jaar verstreken. Uit de gevonden zaken blijkt duidelijk dat het onderwerp sodomie leefde onder soldaten: meer dan de helft van de betrokken aangeklaagden en getuigen was soldaat. Tot een doelgerichte vervolging of uitbanning van dat 'gruwelijke feit' onder soldaten kwam het onder De Cheusses echter niet. Waar in Holland de vervolging enige jaren een structureel karakter kreeg, was hiervan in Suriname geen sprake. Na het offeren van De Goyer en Brouwer was er voor De Cheusses en Wiltens blijkbaar zelfs geen aanleiding om de overige getuigen Dalendorp, Heijns, Van Rees, Van Susteren en Van Vliet nog nader te onderzoeken. En tussen de zaken van De Goyer en kapitein Swart heb ik in de archieven geen andere zaken kunnen vinden. Gingen die allemaal verloren of vonden ze nimmer plaats? Of was het aanvaardbaar om de sodomie tussen onbeduidende soldaten te gedogen, maar verdiende sodomie van meer publieke figuren een concrete aanpak?

Zowel de zaak van De Goyer als die van Swart had een publieke kant. De Goyer was weinig voorzichtig of steeds onvoorzichtiger geworden in zijn sodomiegedrag, waardoor er een zekere publieke bekendheid ontstond. Bovendien genoot hij als zoon van een voormalig gouverneur ook enige bekendheid in de kleine gemeenschap. Heeft De Cheusses die ingezet om zich van De Goyer te ontdoen en tegelijk een voorbeeld te stellen? Er valt geen uitsluitsel over te verkrijgen, maar zeker is dat De Cheusses een persoonlijke en negatieve connectie met zoon De Goyer had, terwijl hij nog worstelde met de naweeën van de brandschatting van bijna twintig jaar eerder door vader De Goyer.

Fataal voor kapitein Swart lijkt niet de sodomie met zijn kajuitjongen te zijn, maar dat hij vergelijkbare oneerbare voorstellen deed aan hoger in aanzien staande burgers die als passagiers op zijn schip naar Suriname kwamen. Getuige de nasleep van die zaak onder de witte elite was er duidelijk sprake van een publiek element aan deze zaak. Veel minder was dat het geval bij de zeelieden Knaak en Hemmer en de soldaat Bloemhoff. Het lijkt geen toeval dat de executie van die laatste in 1740 al op afschuw en weerstand stuitte. Nog geen 10 jaar eerder liet De Cheusses een soldaat wegens diefstal ophangen, waarna geen woord van afschuw of weerstand volgde. Er was dus toch al iets veranderd in de wijze waarop men keek naar de sodomiet die, in het geval van Bloemhoff, slechts een onbekende soldaat was. Deze verandering toonde zich in volle omgang bijna 30 jaar later in de zaak-Raven en de omslachtigheid om tot een vonnis te komen. Het is wellicht geen toeval dat zich juist enige jaren daarvoor (1764-'65) in het vaderland nog een gestructureerde reeks vervolgingen voordeed, maar dat ook daar het tij aan het keren was, gezien het feit dat men in Amsterdam in 1765 voor het laatst een sodomiet ter dood bracht. (resp. Van der Meer, 2018: 61 en 1984: 69) Datzelfde Amsterdam, ooit het episch centrum van alles wat met Suriname te maken had, zou een sleutelrol kunnen, en volgens mij moeten spelen bij het verder ontrafelen en in kaart brengen van de sodomiegeschiedenis.

Al decennialang voert de hoofdstad met trots de titel homohoofdstad van Europa, maar de laatste jaren plaatste men daar steeds vaker vraagtekens bij. Is de geroemde tolerantie een dun laagje chroom over een veel rauwere werkelijkheid? (Derbali 2018) Mogelijk valt het blazoen wat op te poetsen in combinatie met een ander vooruitstrevend project van de gemeente. Medio 2019 maakten de autoriteiten van de hoofdstad bekend het voortouw te willen nemen in de lang lopende discussie over mogelijke excuses van Nederland voor de slavernij. In de gemeenteraad dienden 7 partijen een initiatiefvoorstel in om als stad formeel excuses voor haar slavernijverleden aan te bieden tijdens Keti Koti, de herdenking van de afschaffing van slavernij. Tot dat moment wordt een diepgravend onderzoek uitgevoerd naar de exacte rol van de stad bij de slavernij. (Couzy 2019-I)

Een aanzienlijk deel van het antwoord op de vraag naar die rol staat in de studie van Fatah-Black over de SvS uit 2019. Daarin toont de auteur overtuigend aan hoe Amsterdamse kooplieden en bestuurders al meteen vanaf de tanende Zeeuwse belangstelling voor het beheren van de kolonie kansen zagen om Suriname als wingewest onder Amsterdams beheer te brengen. (2019: 44) Toen duidelijk werd dat de WIC na overname van de

kolonie van de Staten van Zeeland niet alleen de verantwoordelijkheid wilde dragen, kon Amsterdam als gemeenschap in het ontstane gat stappen. De vroedschap van de stad liet zelfs een onderzoek doen onder stedelingen om het draagvlak voor zo'n onderneming te peilen. Uit dat onderzoek kwam een positief oordeel. (Ibid. 46-7) Zodoende is de conclusie gerechtvaardigd dat niet alleen machtige kooplieden en bestuurders, maar Amsterdam als gemeenschap het beheer van een kolonie gebaseerd op slavernij als een potentieel winstgevend avontuur zag. Wat betreft de jaren waarin de sodomievervolgingen in Suriname plaatsvonden, hoop ik te hebben aangetoond - hoe summier ook - hoe verweven Amsterdam in die tijd was met het reilen en zeilen in Suriname. Niet alleen was gouverneur De Cheusses een kleinzoon van de eerste SvS-gouverneur Van Aerssen van Sommelsdijck, maar een man als raad-fiscaal Van Meel beschikte over veel speelruimte als broer van de Amsterdamse secretaris van de SvS in die tijd. Tegelijk zaten de directies van de belanghebbende partijen in Nederland vol met Amsterdamse kooplieden en bestuurders, en dat niet enkel voor het aandeel van de stad zelf.

Al met al kreeg de homovervolging in Suriname een geheel eigen invulling. Een invulling die paste bij de in de kolonie regerende zeden, de geschreven en ongeschreven wetten die zovele - evengoed als verderfelijk bekend staande zonden - ongemoeid lieten. Een invulling sterk gekleurd door de inbreng van de hoogste ambtenaren in Suriname in die tijd, gouverneur De Cheusses en raad-fiscaal Wiltens, later raad-fiscaal Van Meel en Jan Nepveu, zowel in functie van raad-fiscaal als gouverneur. Maar de aanzet tot dit alles kwam niet uit de lucht vallen. Dat de vervolging van Matthijs de Goyer een jaar na de start van de excessieve vervolgingen in het vaderland plaatsvond, kan nauwelijks toeval zijn. En dan is het zeer waarschijnlijk dat een eerste aanzet daartoe, of anders op zijn minst de inspiratie, uit Amsterdam kwam. Nu de stad toch bezig is om een grootscheeps historisch onderzoek naar haar rol uit te voeren, zou het haar sieren als zij ook dit onderwerp daarin mee zou nemen - zowel voor de geschiedenis van de slavernij, als die van de homoseksualiteit in de Nederlandse samenleving.

Uit de publicaties van Van der Meer, Noordam en Boon blijkt duidelijk dat sodomieprocessen in Nederland lang niet altijd puur religieus-criminele processen waren, maar ook regelmatig politieke aangelegenheden. Gezien het enorme religieuze misbaar dat ontstond rond de mensenoffers van met name De Goyer en Swart, blijft het vreemd dat men niet tegen meer mannen optrad in Suriname. In de kleine gemeenschap met enkele duidelijke mannenbastions (soldaten en zeelieden) zullen de veroordeelden zeker niet de enige sodomieten geweest zijn, noch de enigen van wie het bekend was. Als werkelijk het plan was de toorn van God af te wenden door sodomie uit de kolonie te bannen, dan had de werkelijkheid er waarschijnlijk anders uit gezien. Er was in ieder geval juridisch alle ruimte, met de 'waar rook is, is vuur'-clausule voor niet-afdoende bewezen of bekende zaken om alle sodomieten en vermeende sodomieten te doden en te verbannen.

De grote vraag blijft in hoeverre De Cheusses, Wiltens en hun opvolgers bij hun sodomievervolging aansturing kregen vanuit het vaderland, vanuit Amsterdam. Ging het via de directeuren van de SvS of de WIC, waren er persoonlijke berichten tussen de leden van bestuurders- of koopliedenfamilies aan beide zijden van de oceaan? Een onderzoek in deze richting zou niet alleen op het onderwerp zelf nieuw licht kunnen werpen, maar ook aanknopingspunten kunnen bieden voor andere onderzoeken naar de in de geschiedschrijving nog ondervertegenwoordigde vroege slavernijperiode van Suriname: de eerste decennia van het bestuur door de Amsterdamse SvS. Bijvoorbeeld de zaken van Monson en van Berwig lenen zich zeer goed voor afzonderlijke reconstructie en bestudering. Het zouden welkome aanvullingen zijn voor de surinamistiek. Daartoe behoort ook een onderzoek naar de inbreng vanuit Amsterdam in de koloniale homovervolging in Suriname. In een interview met *Het Parool* stelde Fatah-Black dat het logisch is dat Amsterdam als gemeente het voortouw neemt in de excuseskwestie, gezien de enorme betrokkenheid van de stad bij vrijwel de gehele slavernijgeschiedenis. (Couzy 2019-II) Zo ook is het logisch dat Amsterdam zich als *gay capital of Europe* bekommert om dit kleine, maar veelzeggende deelonderwerp van die slavernijgeschiedenis.

Noten

Inleiding

[1] Het bevolkingscijfer is een gemiddelde van schattingen voor de jaren 1730-1733 gebaseerd op de Generale Lijsten der Hoofdgelden (GLdH) zoals gepresenteerd in de database op www.dutchslaverytaxsuriname.com. Daarin wordt een correctiefactor gehanteerd voor al dan niet opzettelijk foutieve opgave voor de jaarlijkse lijsten. Hierdoor valt dit gemiddelde iets hoger uit dan de cijfers van de GLdH zelf zouden opleveren (1170) en die onder andere werden gebruikt door Beeldsnijder (1994: 264).

[2] Nationaal Archief, Den Haag, Sociëteit van Suriname, nummer toegang 1.05.03, inventarisnummer 258, folio 136-7.

[3] In de historische stukken die ik in dit boek veelvuldig toon en citeer, benoemt men gevluchte slaafgemaakten doorgaans als 'wegloopers'. Zelf spreek ik liever van Marrons, vandaar dat beide termen in de tekst voorkomen.

[4] Nepveu, Jan 'Annotatiën op de Surinaamsche Beschrijvinge van Ao 1718', latere redactie van de door Jan Nepveu in 1765-1766 vervaardigde tekst t.b.v. een geactualiseerde heruitgave van het werk van Herlein uit 1718, met register. Afschrift. 1771, bron: Stadsarchief Amsterdam (SAA), toegangsnr. 231: Archief van de Eigenaren van het Huis Marquette, de Heerlijkheid Assendelft en het Huis Assumburg en Aanverwante Families, en van de Familie Van Limburg Stirum, inventarisnummer 298.

[5] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 273, folio 98.

[6] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 135.

Hoofdstuk 1

[1] http://www.historien.nl/de-verlichting-in-nederland/, laatst geraadpleegd 2-10-2019.

[2] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname,1.05.03, inv.nr. 261, folio 222.

[3] Redactie. 'Tegennatuurlijke liefde'. Historisch Nieuwsblad, november 2017, p. 11.

[4] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname,1.05.03, inv.nr. 262, folio 1325-6.

[5] Ibid., folio 1327.

[6] Ibid., folio 1326.

[7] Detail van de kaart Suriname vervaardigd door Ottens, ca. 1718, bron: Nationaal Archief, Den Haag, Verzameling Buitenlandse Kaarten Leupe, nummer toegang 4.VEL, inventarisnummer 1667.

[8] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 234, folio's 2-4.

[9] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 227, folio 6.

[10] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 235, folio 200-201.

[11] Ibid., folio 201.

[12] Ibid., folio 208.

[13] De term 'fâcheux troisieme' werd ook in de achttiende eeuw al voor driehoeksverhoudingen gebruikt, blijkt uit een geschrift van de SvS zelf uit 1762. Dit was gericht aan de provincie Utrecht, die werd gemaand een rekening van de WIC die destijds in handen van de SvS was overgegaan (en door de decennia heen was opgelopen tot 443.610 gulden) zo spoedig mogelijk te betalen. Deze onopgeloste kwestie tussen de drie partijen wordt 'een facheuse saake' genoemd. Bron: SvS, 'DEDUCTIE van de Societeit van SURINAME, tot Staavinge van haar recht omme voor een Man te participeeren in alle Ordonnantien, ten behoeve van 's Lands Capiteinen te voet, maandelyks geflagen werdende, ende dat over alle de Compagniën op de repartitie van de Provincie van UTRECHT by den Staat van Oorlog gebragt', 1762, p. 2 & 17.

[14] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 235, folio 208.

[15] Ibid., folio 201.

[16] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 226, folio 351.

[17] Ibid., folio 359.

[18] Alle vermelde data en informatie uit bron: Nationaal Archief, Den Haag, Digitaal Duplicaat: Microfiches Doop-, Trouw- en Begraafboeken (DTB) van Suriname, nummer toegang 1.05.11.16, inventarisnummer 9.

[19] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 227, folio 7.

[20] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 226, folio 390-414.

[21] Ibid., folio 261-5.

[22] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 231, folio 137.

[23] Zie: www.dutchslaverytaxsuriname.com, laatst geraadpleegd 30-8-2019.

[24] Alle vermelde familierelaties zijn terug te vinden in NL-HaNA, Microfiches DTB Suriname, 1.05.11.16, inv.nr. 9.

[25] De SHG-monografieën van de plantages van de Pichots wezen in de richting van Penoribo. Echter bleken niet alle redeneringen daarin te kloppen. Een kaart uit 1727 (NL-HaNA, 4.VEL, inv.nr. 984) wees uit dat Penoribo pas in 1728 in handen van Daniel Pichot kwam door diens huwelijk met de weduwe Pedy. Of Monson een plantage huurde uit het bezit van de families Swart/Pichot en zo ja welke, kon niet nader worden bepaald.

[26] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 230, folio 298.

[27] Ibid., folio 297.

[28] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 231, folio 140-1.

[29] Ibid., 142-3.

[30] Ibid., 146.

[31] Ibid., 148.

[32] Nationaal Archief, Den Haag, Duplicaat Oud Archief Suriname (DOAS): Raad van Politie, nummer toegang 1.05.10.02, inventarisnummer 5, scan 0218.

[33] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 234, folio 3.

[34] Ibid.

[35] Ibid., folio 4.

[36] Ibid., folio 4-7.

[37] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 235, folio 208.

[38] SAA, toegangsnummer 5075: Archief van de Notarissen ter Standplaats Amsterdam, inventarisnummer 80 [4426] - film 4430.

[39] SAA, toegangsnummer 5028: Archief van Burgemeesters: stukken betreffende verscheidene onderwerpen, inventarisnummer 543F.

[40] zie https://www.geni.com/projects/Vroedschap-van Amsterdam-1578-1795 /12749, en https://www.geni.com/projects/Burgemeesters-van-Amsterdam/12757, beide laatst geraadpleegd 2-7-2019.

[41] Zie Van Stipriaan 1993: 441 voor de waarde van de Surinaamse gulden t.o.v. de Nederlandse en http://www.iisg.nl/hpw/calculate2-nl.php, voor de omrekening naar euro's (laatst geraadpleegd 30-9-2019).

[42] SAA, toegangsnummer 1455: Archief van de Bank Insinger en Co., inventarisnummer 1341.

Hoofdstuk 2

[1] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 136-7.

[2] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname,1.05.03, inv.nr. 187, folio 97.

[3] Ibid., folio 105.

[4] Ibid., folio 121.

[5] Ibid., folio 122.

[6] Ibid., folio 123.

[7] Collectie SAA: tekeningen en prenten, Elias Baeck à Heldenmuth (1679-1747), Abildung deren höchst schädlichen unbekanndten See-Würmer, 1732.

[8] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 187, folio 125.

[9] Ibid.

[10] Ibid., folio 126.

[11] Ibid.

[12] Ibid.

[13] Ibid., folio 135-6.

[14] Ibid., folio 140.

[15] Ibid., folio 144.

[16] Ibid., folio 154.

[17] Collectie Openluchtmuseum, inventarisnummer PR. 266, objectnummer 116, zie: https://openluchtmuseum.nl/collectie/object/53160, laatst geraadpleegd 20-06-2019.

[18] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 134.

[19] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 257, folio 619.

[20] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 7.

[21 NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 257, folio 436.

[22] Zie: Item GS 112.111 op http://www.vanveelen.info/plaatsen/gendringen/,

laatst geraadpleegd 15-7-2019.

[23] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 256, folio 561

[24] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 13, scan 0170.

[25] Ibid.

[26] Ibid.

[27] Ibid., scan 0171.

[28] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 257, folio 435.

[29] Ibid., folio 434.

[30] Ibid., folio 435.

[31] Ibid.

[32] Ibid.

[33] Ibid., folio 436.

[34] Ibid.

[35] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 259, folio 177-8 en 348-9.

[36] Ibid., folio 177.

[37] Ibid., folio 348

[38] Ibid.

[39] Ibid., folio 783.

[40] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 14, scan 0397

[41] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 259: folio 346-7.

[42] Ibid., folio 346.

[43] Ibid.

[44] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 271, folio 70

[45] Ibid.

[46] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 255, folio 887.

[47] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 199, folio 605.

[48] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 200, folio 195.

[49] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 310, folio 198.

[50] Ibid.

[51] Ibid., folio 199.

[52] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 7, scan 0404.

[53] Ibid., scan 0405.

[54] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 407.

[55] Ibid.

[56] Ibid., folio 413.

[57] Ibid.

[58] Respectievelijk NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 263, folio 601 & inv.nr. 264, folio 463.

[59] Nationaal Archief, Den Haag, Duplicaat Oud Archief Suriname: Gouvernementssecretarie, nummer toegang 1.05.10.01, inventarisnummer 2, scan 0026.

[60] NL-HaNA DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 20, scan 0632.
[61] Ibid., folio 633.
[62] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 267, folio 108.
[63] Ibid.
[64] Ibid.
[65] Ibid., folio 109.
[66] Ibid.
[67] Ibid.
[68] Ibid.
[69] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 20, scan 0245.
[70] Ibid.
[71[Ibid., scans 0248-9.
[72] Ibid., scan 0242.
[73] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 267, folio 108-9.
[74] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 20, scans 0262-3.
[75] Zie de opeenvolgende notulen van het Hof van Politie en Criminele Justitie, Ibid., scans 0245-389, als ook die van de gecombineerde vergadering van de Hoven Criminele en Civiele Justitie, onder meer inv.nr. 197, scans 0019-29.
[76] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 262, folio 1493.
[77] Ibid.
[78] Ibid., folio 1494.
[79] Ibid.
[80] Ibid., folio 1495.
[81] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 259, folio 391.
[82] Ibid.
[83] Carpzovius schreef zijn werken in de zeventiende eeuw. In 1752 verscheen een vertaling die in 1772 een nieuwe druk beleefde. De verwijzing naar deze passage staat in paragraaf 5.4.
[84] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 259, folio 391.
[85] Ibid.
[86] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 259, folio 177.
[87] Ibid., resp. folio's 348-351 & 492-494.

Hoofdstuk 3

[1] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 7, scans 0361-375.
[2] Ibid., scan 0373.
[3] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 237, folio 263.
[4] Ibid., folio 272.
[5] Ibid., folio 273.
[6] Ibid., folio 288.

[7] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 187, folio 140.

[8] Ibid., folio 141.

[9] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 250, folio 457

[10] Ibid.

[11] Ibid.

[12] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 255, folio 949

[13] NL-HaNA DOAS: Gouvernementssecretarie, 1.05.10.01, inv.nr. 1, scans 0030, 0032.

[14] Naamboekje van de weled. heeren der hooge Indische regeering [...] op Batavia [...] tot primo maart 1729 [...]. Nevens de hooge regeeringe [...] op Suriname. Amsterdam: Gerrit Bos, 1730, idem 1725 en 1727, zie ook de literatuurlijst.

[15] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 245, folio 80.

[16] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 250, folio 45-6.

[17] Nationaal Archief, Den Haag, Duplicaat Suriname: Oud Notarieel Archief, 1699-1829, nummer toegang 1.05.11.14, inventarisnummer 156, scan 0027.

[18] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 389-437.

[19] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 417.

[20] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 257, folio 245, als ook 154-164 (1730), 141-2 (1731), 238-244 (1731).

[21] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 136-7.

[22] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 417.

[23] Ibid.

[24] Ibid.

[25] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 418.

[26] Ibid.

[27] Ibid.

[28] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 391.

[29] Ibid.

[30] Ibid.

[31] Ibid.

[32] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 395.

[33] Ibid.

[34] Ibid.

[35] Ibid.

[36] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 396.

[37] Ibid.

[38] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 431.

[39] Ibid.

[40] Ibid.

[41] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 433.

[42] Ibid.
[43] Ibid.
[44] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 434.
[45] Plantagenamen achterhaald via de GLdH-database 3.0 op www.dutchslaverytaxsuriname.com, laatst geraadpleegd 7-10-2019.
[46] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 435.
[47] Ibid.
[48] Ibid.
[49] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 436.
[50] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 419.
[51] Ibid.
[52] Ibid.
[53] Ibid.
[54] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 420.
[55] Ibid.
[56] Ibid.
[57] Ibid.
[58] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 421.
[59] Ibid.
[60] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 400.
[61] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 401.
[62] Ibid.
[63] Ibid.
[64] Ibid.
[65] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 402.
[66] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 393.
[67] Ibid.
[68] Ibid.
[69] Ibid.
[70] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 429.
[71] Ibid.
[72] Ibid.
[73] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 430.
[74] Ibid.
[75] Ibid.
[76] Ibid.
[77] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 427.
[78] Ibid.
[79] Ibid.
[80] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 437.

[81] Ibid.
[82] Ibid
[83] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 136-7.
[84] Ibid., folio 423.
[85] Ibid.
[86] Ibid.
[87] Ibid., folio 424.
[88] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 403.
[89] Ibid.
[90] Ibid.
[91] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 258, folio 427.
[92] Ibid.
[93] Ibid.
[94] NL-HaNA DOAS: Gouvernementssecretarie, 1.05.10.01, inv.nr. 1, scan 0146.

Hoofdstuk 4

[1] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 856.
[2] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 939.
[3] Ibid.
[4] Ibid.
[5] Ibid.
[6] Ibid., folio 940.
[7] Ibid.
[8] Ibid.
[9] Ibid.
[10] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 941.
[11] Ibid.
[12] Ibid., folio 942.
[13] Ibid.
[14] Ibid.
[15] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 943.
[16] Ibid.
[17] Ibid.
[18] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 947.
[19] Ibid.
[20] Ibid.
[21] Ibid.
[22] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 951.
[23] Ibid.
[24] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 945.

[25] Ibid.
[26] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 949.
[27] Ibid.
[28] Ibid.
[29] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 953.
[30] Ibid., folio 954.
[31] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 955.
[32] Ibid., folio 956.
[33] NL-HaNA DOAS: Gouvernementssecretarie, 1.05.10.01, inv.nr. 1, scan 0314.
[34] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 262, folio 822.
[35] Ibid.

Hoofdstuk 5

[1] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 260, folio 857.
[2] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 262, folio 341.
[3] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 262, folio 809.
[4] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 262, folio 813.
[5] Ibid., folio 814.
[6] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 187, folio 170.
[7] Ibid., folio 171
[8] Ibid.
[9] Ibid.
[10] Ibid.
[11] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 187, folio 171-2.
[12] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 267, folio 531.
[13] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 937, scan 0099.
[14] Ibid., scan 0100.
[15] Ibid., scan 0101.
[16] Ibid., scan 0115.
[17] Ibid., scan 0116.
[18] Ibid., scans 0117-8.
[19] Ibid., scan 0118.
[20] Ibid., scans 0118-9.
[21] Ibid., scan 0119.
[22] Ibid., scan 0120.
[23] Ibid., scans 0105-6.
[24] Ibid., scan 0106.
[25] Ibid., scan 0125.
[26] Ibid., scan 0126.
[27] Ibid., scan 0097.

[28] Ibid., scan 0098.
[29] Ibid., scan 0127.
[30] Ibid., scan 0113.
[31] Ibid., scan 0129.
[32] Ibid., scans 0107-8.
[33] Ibid., scan 0108.
[34] Ibid., scans 108-9.
[35] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 267: folio 806.
[36] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 814, scan 0592.
[37] NL-HaNA, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv.nr. 336, folio 298. NB. De namen in deze zaak worden, net als in de zaken die al aan bod gekomen zijn, veelvuldig anders gespeld (Raven, Raave, Leijsters, Leijstar et cetera). In de tekst is steeds eenzelfde spelling aangehouden, in de transcripties heb ik de op het origineel gebruikte spelling overgenomen.
[38] Ibid., folio 300.
[39] Ibid., folio 302.
[40] Ibid., folio 304.
[41] Ibid., folio 306.
[42] Ibid.
[43] Ibid., folio 307.
[44] Ibid.
[45] Eerste verhoor Ibid.,: folio 308-9; tweede verhoor Ibid., folio 316-22.
[46] Ibid., folio 308.
[47] Respectievelijke verhoren Ibid., folio 312-13, 316.
[48] Ibid., folio 317.
[49] Ibid., folio 318.
[50] Ibid., folio 321.
[51] Ibid.
[52] Ibid., folio 318.
[53] Ibid., folio 318-9.
[54] Ibid., folio 320.
[55] Ibid., folio 324.
[56] Ibid., folio 324-5.
[57] Ibid., folio 326.
[58] Ibid.
[59] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 814, scan 0600.
[60] Ibid., scan 0601.
[61] Ibid.
[62] Ibid., inv.nr. 78: scan 0053.
[63] Ibid., inv.nr. 256: scans 0093-0100.

[64] Ibid., scans 0115-0117.

[65] P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 3. Leiden: A.W. Sijthoff, 1914, p. 1095.

[66] Zie: http://www.bossche-encyclopedie.nl/personen/gall%C3%A9,%20fran%C3%A7ois%20johan%20(1814).htm?p1=_index.1.htm?title=Personen&t1=Personen&title=Fran%26%23231%3Bois%20Johan%20Gall%26%23233%3B, laatst geraadpleegd 18-09-2019.

[67] NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 256, scan 0097.

[68] Ibid., scan 0100.

[69] Ibid., scan 0117.

[70] Ibid., inv.nr. 80, scan 0318.

[71] Ibid., scan 0365.

[72] Ibid., inv.nr. 816, scans 0855-858.

[73] Ibid., scan 0862.

[74] Ibid., scan 0865.

Literatuur

Beeldsnijder, R. 'Om werk van jullie te hebben'. Plantageslaven in Suriname, 1730-1750. Utrecht: Vakgroep Culturele Antropologie, Universiteit Utrecht, 1994.

Boon, L.J. 'Dien godlosen hoop van menschen'. Vervolging van homoseksuelen in de Republiek in de jaren dertig van de achttiende eeuw. Bezorgd door I. Schöffer e.a. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1997.

Bos, G. (ed.) Naamboekje van de Weled. Heeren der HOOGE INDISCHE REGEERING, Gequalificeerde Persoonen, enz. en Bedienden op BATAVIA. Mitsgaders De Respective Gouverneurs, Directeurs, Commandeurs, en minder Opperhoofden op de Buyten-Comptoiren van Nederlands India; gelyk ze in wezen zyn geweest primo September 1724. Alsmede alle Gouverneurs Generaal, die de Indien hebben geregeert, t' sedert den jaare 1610. Nevens de hooge Regeeringe en andere Collegien en Bedienden op SURINAME. Amsterdam, 1725.

Carpzovius, B. Verhandeling der lyfstraffelyke misdaad en haare berechtinge, naar 't voorschrift des gemeenen rechts, getrokken uyt de schriften van den heer Benedictus Carpzovius, R. G. Raad van 't keurvorstendom Saxen, en daaruyt in de Nederduytsche spraake overgebragt door mr. Diderik van Hogendorp. – Tweede deel. Tweede druk. Rotterdam: Jan Daniel Beman, 1772 (1752).

Carrasco, D. Sacrifice/Human Sacifice in religious Traditions, in: Juergenmeister, M. et al (eds.) The Oxford Handbook of Religion and Violence, Oxford: Oxford University Press, pp. 209-25, 2013.

Carter-Le Mesurier, A.C. Amsterdam and the "onbekend soort van zeeworm", in: Zeventigste jaarboek van het genootschap Amstelodamum, 1978, pp. 239-49.

Cau, C. et al, Groot placaet-boeck, vervattende de placaten, ordonnantien ende edicten van de doorluchtige, hoogh mog. heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden ende vande ed. groot-mog. heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, mitsgaders van de ed. mog. heeren Staten van Zeelandt - sesde deel, 's-Gravenhage: Isaac en Jacobus Scheltus, 's Lands drukkers, 1741.

Couzy, M. (I) Amsterdam wil excuses aanbieden voor slavernijverleden. Het Parool, 24-06-2019, zie: https://www.parool.nl/amsterdam/amsterdam-wil-excuses-aanbieden-voor-slavernijverleden~b1f4e38f/, laatst geraadpleegd 7-10-2019.

−−−−− (II) Historicus: 'Amsterdamse bestuurders wisten dat slavernij niet deugde'. Het Parool, 24-06-2019, zie: https://www.parool.nl/amsterdam/historicus-amsterdamse-bestuurders-wisten-dat-slavernij-niet-deugde~b5e2c6fc/, laatst geraadpleegd 7-10-2019.

Derbali, N. Kan Amsterdam zich nog met goed fatsoen 'Gay Capital' noemen? Trouw, 29-07-2018, zie: https://www.trouw.nl/nieuws/kan-amsterdam-zich-nog-met-goed-fatsoen-gay-capital-noemen~b7ba158f/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F, laatst geraadpleegd 7-10-2019.

Dikland, Surinaamse erfgoed documenten, diverse monografieën over plantages, bron: http://www.suriname-heritage-guide.com/, laatst geraadpleegd 7-10-2019.

Dragtenstein, F. 'De ondraaglijke stoutheid der wegloopers', marronage en koloniaal beleid in Suriname, 1667-1768. [proefschrift]. Utrecht: Instituut voor Culturele Antropologie, 2002.

Gier, de, K. Artikel 66. De biddagen, 1989, bron: www.kerkrecht.nl/node/1806, laatst geraadpleegd 7-10-2019.

Fatah-Black, K.J. Suriname and the Atlantic World, 1650-1800, Doctoral Thesis, Leiden University, 2013, zie: https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/21912, laatst geraadpleegd 16-12-2019.
−−−−− Sociëteit van Suriname 1683 - 1795, het bestuur van de kolonie in de achttiende eeuw, Zutphen: Walburg Pers, 2019.

Hart, 't, M. Het nulde gebod. NRC, 12 juni 1998, zie: https://www.nrc.nl/nieuws/1998/06/12/het-nulde-gebod-7402742-a271096, laatst geraadpleegd 7-10-2019.

Hartsinck, J.J. Beschryving van Guiana, of de wilde kust in Zuid-Amerika, Amsterdam 1770, Gerrit Tielenburg, Amsterdam, 1970.

Hentig, von, H. Punishment: Its Origin, Purpose and Psychology, W. Hodge, limited, 1937.

Herlein, J.D. Beschryvinge van de volk-plantinge Zuriname. Leeuwarden: Meindert Injema, 1718.

Heijer, den, H. De geschiedenis van de WIC, Zutphen: Walburg Pers, 2002.

Heijlidij, C.J. Verhandeling over de vroegere en hedendaagsche strafregtspleging in Suriname, Utrecht : J.G. Broese, 1857.

Kals, J.W. Klagte Over de bedorvene Zeden Der Voorgangeren zoo In 't Kerk- als Burgerbestuur In eene zeer vrugtbare ende eerſt opluikende Colonie, Voorgestelt In eene behandelinge, gepleegt aan een Predikant, aan 'T Eerwaarde Classis van Amsterdam, z.pl; z.uitg., 1733.
−−−−− 'Redenvoeringe voor de Hoogewaarde Vaderen Uitmaakende de Christelyke Synodus Suyd-Holland', 1735, in: Nuttige en noodige bekeeringe der heidenen in Suriname en Berbices etc., Leeuwarden, 1756.
−−−−− 'Smeekschrift aen de Edele Groot Agtbaere Heeren Directeuren der Geoctrojeerde Maetschappei van Suriname', 1755, in; Nuttige en noodige bekeeringe der heidenen in Suriname en Berbices etc., Leeuwarden, 1756.

Kist, N.C. Neérland's bededagen en biddagsbrieven. Eerste deel: Oorsprong, lotgevallen en toestand der christelijke biddagsviering, bijzonder in Nederland, Leiden: S. en J. Luchtmans, 1848.

Lenders, M. Strijders voor het lam. Leven en werk van Herrnhutter-broeders en -zusters in Suriname. Amsterdam: drukkerij Universiteit van Amsterdam, 1994.

Levenson, J.D. Death and Resurrection of the Beloved Son; the Transformation of Child Sacrifice in Judaism and Christianity, New Haven: Yale Univ. Press, 1993.

Lier, van, R.A.J. Samenleving in een grensgebied. Een sociaal-historische studie van de maatschappij in Suriname. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1949.

Linde, van der, J.M. Jan Willem Kals 1700-1781. Leraar der hervormden; Advocaat van Indiaan en Neger. Kampen: J.H. Kok, 1987.

Linden, van der, J. Redevoering over het geen de ondervinding van eene halve eeuw mij geleerd heeft, dat een advocaat voornamelijk behoort in acht te nemen, Amsterdam: P. den hengst en Zoon, 1824.

McLeod, C. Zenobia, slavin op het paleis, Amsterdam: Singel Uitgeverijen, 2015.

Meekma-Horst, van der, M. Bestaat het postwatersnoodsyndroom? Ned Tijdschr Geneeskd. 2018; 162: D3011.

Meer, van der, T. De wesentlijke sonde van sodomie en andere vuyligheeden. Sodomietenvervolgingen in Amsterdam. Amsterdam: Tabula, 1984.
−−−−− Sodoms zaad in Nederland: het ontstaan van homoseksualiteit in de vroeg moderne tijd, Nijmegen: Sun, 1995.
−−−−− 'Der vrouwen sex gelyk'. Sekse en sodomie in de vroegmoderne Republiek, in: Everard, M. & Ulla Jansz (eds.) Sekse een begripsgeschiedenis, Amsterdam/Hilversum: Uitgeverij Verloren, pp. 57-76, 2018.

Meiden, van der, G.W. Betwist bestuur. Een eeuw strijd om de macht in Suriname 1651-1753. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1987.

Neus, H. 'Ras of ratio? Verbod op het huwelijk tussen zwarte mannen en blanke vrouwen'. OSO Tijdschrift voor Surinamistiek, 2007: 2, pp. 306-22.

Newton, M. Written in Blood: A History of Human Sacrifice. The Journal of Psychohistory; New York Vol. 24, Iss. 2, 1996.

Noordam, D.J. Riskante relaties: vijf eeuwen homoseksualiteit in Nederland 1233-1733. Hilversum: Verloren, 1995.

Oostindie, G. Roosenburg en Mon Bijou: twee Surinaamse plantages, 1720-1870, Dordrecht/Providence: Foris Publications, 1989.

Parker-Pearson, M. The Practice of Human Sacrifice, BBC History, 2011, zie: http://www.bbc.co.uk/history/ancient/british_prehistory/human_sacrifice_01.shtml, laatst geraadpleegd 7-10-2019.

Pfluger, C. Progress, irony and Human Sacrifice. The Hudson review, vol. 48, No. 1, pp. 67-92, 1995.

Scharphuizen, van, J. Bericht en antwoord van Van Scharphuysen, gewesen gouverneur van Suriname, op de pointen en artikelen, uit den naeme en van wegen de Ed. Achtb. Heeren Directeurs van de Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname, aen hem ter hand gestelt, Amsterdam: weduwe Aert Dirksz Oossaen, 1697.

Schellekes, H. Sodomieprocessen in Suriname in de achttiende eeuw. Utrecht: Doctoraalscriptie Culturele Antropologie, 1999 – niet openbaar beschikbaar.
−−−−− & Hoogbergen, W. Twee sodomieprocessen in Suriname, 1731-1733. OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis, 20(2): 254-162, 2001.

Schiltkamp, J.A. & Smidt, de, J. Th. West Indisch Plakaatboek. Plakaten, ordonnantiën en andere wetten, uitgevaardigd in Suriname 1667-1816, I. Amsterdam: S. Emmering, 1973.

Selles, J. Vissers van Urk leven tussen hoop en vrees toe naar biddag door verbod op pulsvisserij. De Stentor, 12-02-2019, zie: https://www.destentor.nl/urk/vissers-van-urk-leven-tussen-hoop-en-vrees-toe-naar-biddag-door-verbod-op-pulsvisserij~a3783df0/?referrer=https://www.google.com/, laatst geraadpleegd 7-10-2019.

Spierenburg, C. Judicial violence in the Dutch Republic. Corporal punishment, executions and torture in Amsterdam 1650-1750 [dissertatie]: Amsterdam; 1978.

Spijker, van 't, W. 'Iets uit de geschiedenis van de bededagen (I)', in: De Wekker, 17-02-1995, pp. 9-10.
−−−−− 'Iets uit de geschiedenis van de bededagen (II)', in: De Wekker, 24-02-1995, pp. 6-7.
−−−−− 'Iets uit de geschiedenis van de bededagen (III)', in: De Wekker, 03-03-1995, pp. 5-6.

Stedman, J.G. Reize in de Binnenlanden van Suriname - deel 1, Leiden: A. en J. Honkoop, 1799.

Stipriaan, van, A. Caraibisch erfgoed in de Nederlandse Black Atlantic. OSO 35: 1&2, 2016, pp. 11-38.

Terborg, J. R. H. Liefde en conflict. Seksualiteit en gender in de afro-Surinaamse familie [Proefschrift], Universiteit van Amsterdam, 2002.

Tinsley, O.N. Thiefing Sugar, eroticism between women in Caribbean literature. Durham & london: Duke University Press, 2010.

Tunick, M. Punishment: Theory and Practice. Berkeley: University of California Press, 1992, zie: http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft4q2nb3dn/, laatst geraadpleegd 7-10-2019

Vangroenweghe, D. Kannibalisme en mensenoffers; feiten en verhalen uit Mexico, Barzilië en Cantraal-Afrika, Kessel-Lo: Uitgeverij Van Halewyck, 2012.

Vliet, van der, P. Onno Zwier van Haren (1713-1779): staatsman en dichter, Hilversum: Uitgeverij Verloren, 1996.

Wolbers, J. Geschiedenis van Suriname. Facsimile van de eerste uitgave, Amsterdam, 1861. Amsterdam: J.S. Emmerling, 1970.

Zurk, van, E. Codex Batavus, waer in het algemeen Kerk- en Burgerlyk recht van Hollant, Zeelant, en het ressort der generaliteit kortelyk is begrepen: getrokken uit alle de edicten, ordonnantien, plakkaten en resolutien, voor de oprechtinge der Republyk, en wel byzonder der Staets bestieringe van Hollant en West-Vrieslant tot op den jare 1710 gemaekt en uitgegeven. Nader verklaert, uitgebreit en verhandelt volgens de roomse en hedendaegse rechten, door Eduard van Zurk met een vervolg der plakaaten, resol., aanmerkingen, en andere vermeerderingen, van Mr. P. van der Schelling. De vierde druk. Tweede deel. Opnieuw nagezien, van vele fouten gezuiverd, en met eenige byvoegzelen vermeerderd. Rotterdam: Jan Daniel Beman, 1757 (1711).

Lijst van bijlagen

Bijlage 1: 'Placaat teegens de Sodomie, 21 july 1730', in: Cau et al, 1741: 604-5.

Bijlage 2: SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341 Stukken betreffende de liquidatie van plantage Beekvliet, waarvan F. Berewout deelhebber was [..] 1685 – 1744. Het contract tussen bestuurders van Amsterdam en schuldeisers van wijlen Johan de Goyer.

Bijlage 3: NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 256, scans 0095-0100 & 0117. Het advies van 's Lands advocaten inzake de sodomiezaak Raven-Adonis, d.d. 2-7-1769.

Bijlagen

Bijlage 1: ‘Placaat teegens de Sodomie, 21 July 1730’, in: Cau et al, 1741: 604-5.

Placaat teegens de Sodomie, den 21 July 1730.

DE Staaten van Holland en Weſtvriesland, alle de geenen, die deeſen ſullen ſien ofte hooren leeſen, ſalut, doen te weeten: Alſoo Wy tot Ons hertgrondig leedweeſen gewaar werden, dat booven en behalve ſoo veele overtreedingen van Gods Allerheiligſte Wetten, waar door ſijne regtvaerdigen toorn over het lieve Vaderland meer en meer werd ontſtooken, ook ſeedert eenigen tyd in Onſen Lande van Holland en Weſtvriesland gepleegt zyn ſoodanige hooggaande grouwelen, waar van de natuur ſelve een afgreifen heeft, en dat verſcheide van Onſe Onderdaanen ſig van alle vreeſe Gods ſoodanig hebben ontdaan, dat ſy ſig, gelijk als met opgeheeven hand, hebben begeeven tot het pleegen van ſchandelijkheeden, die niet behoorden bekend te zyn, en waar over God almagtig eertyds Sodom en Gomorra heeft omgekeerd en geſteld tot een verwoeſtinge; en die Wy daarom nooit gedagt ſouden hebben, dat in dit Land ſouden kunnen worden gepleegt, en waar teegens daarom met geen ſpeciaale Wet by Ons tot nu toe is voorſien; en nadien Wy met een regtveerdige verſoeijinge jeegens de execrable misdaad van Sodomie zyn aangedaan, en daarom alle Ons gelag, alle Onſe forge en alle efficacieuſe middelen willen aanwenden om deſelve roepende en Heemeltergende ſonde en misdaad tot de grond toe uit te roeijen, op dat God almagtig, gelijk als Hy voor deeſen omtrent ſoodanige grouwelen gedreigt heeft, de ongeregtigheid van het Land met ſijne vreeſelijke oordeelen niet koome te beſoeken, en het Land ſijne Inwoonderen niet koome uit te ſpouwen, en alſoo den rykdom van Gods langmoedigheid en verdraagſaamheid over Ons lieve Vaderland een einde koome te neemen.

SOO IST, dat Wy, om daar in te voorſien, ende ten einde ſoo een yſelijk quaad uit het midden van Ons mogt werden geweerd, na rype deliberatie van Raade, en hier op gehad hebbende het advis van Onſe Lieve en Getrouwe, de Præſident en Raaden van Onſen Hove, geordonneert en geſtatueert hebben, ordonneeren en ſtatueeren mits deeſen.

Eerſtelijk, dat de voorſchreeve misdaad van Sodomie voortaan altyd publiquelijk ſal worden geſtraft, gelijk alle andere crimina, tot affchrik en waarſchouwinge van ieder.

Ten anderen, dat deſelve misdaad volgens de Goddelijke en beſchreeven Regten ſal worden geſtraft met de dood, dog dat de ſoort van doodſtraf ſal worden gelaaten aan den Regter, om deſelve by het doodvonnis te decerneeren na geleegentheid der omſtandigheeden, dienende tot meerdere of mindere verſwaaring van een ſoo affchouwelijk crimen.

Ten derden, dat de geene, welke ſullen worden overtuigt van haar werk te hebben gemaakt van anderen te debaucheeren of te verleiden tot de voorſchreeve gruuweldaad, of van haare Huiſen om vuil gewin te leenen tot het pleegen der ſelve, ſchoon niet overtuigt van in eigen perſoon ſig daar meede te hebben beſoetelt, meede met de dood ſullen worden geſtraft.

Ten vierden, dat de Lighaamen van de Geexecuteerden immediatelijk na de executie publiquelijk ſullen worden tot aſſche verbrand, in Zee geworpen, of op Galgevelden opgehangen, of ten toon geſteld, als de begraafenis onwaardig zynde.

Ten vyfden, dat de Vonniſſen, ter ſaake van de voorſchreeve misdaad te wyſen by contumacie teegen de Voorvlugtigen, ſullen worden gedrukt door ordre van den Regter deſelve geweeſen hebbende, ende vervolgens gepubliceert en geaffigeert ter plaatſe alwaar ſulks gebruikelijk is.

En ten ſesden, dat de Hoven van Juſtitie, ieder ſoo veel haar aangaat, en de Scheepenen of Geregten van de reſpective Steeden, mitsgaders de Bailliuwen en criminneele Regters ten platten Lande, ſpecialijk ſullen worden gelaſt en geauthoriſeert, gelijk Wy deſelve ſpecialijk laſten en authoriſeeren by deeſen, om naauwkeurig onderſoek te doen op de reedenen van abſentie van de Perſoonen, reſpectivelijk ſubject aan haar Jurisdictie, welke ſeeders het begin van de maand Mei laaſtleeden, omtrent welke tyd de recherche der Schuldigen aan de voorſchreeve misdaad heeft beginnen rugtbaar te worden, tot den 1 der toekoomende maand Auguſtus toe ſig clandeſtinelijk, ſonder en teegen alle apparente reedenen, hebben geabſenteert, en verlaaten haare Ampten, Profeſſien, Dienſten, Koſtwinningen, Huishoudingen en Wooningen, en welke daar door ſig moedwillens hebben ten uiterſte verdagt gemaakt, ſoo by de Juſtitie als by het Gemeen, van ſchuldig te weeſen aan het voorſchreeve crimen: en, indien by het voorſchreeve naauwkeurig onderſoek geen reedenen voorkoomen, welke bequaam zyn om uit te wiſſchen de ſwaare ſuſpicie, waar onder ſy ſig door haar clandeſtin vertrek gebragt hebben, en welke ſuſpicie niet weinig verſterkt is door haar uitblyven, na dat haar clandeſtin vertrek wereldkundig, en het voorwerp van dagelijkſche discourſſen geworden is, deſelve Perſoonen te dagvaarden by Ediſte, in de præmiſſen van welk de booven ſtaande reedenen van dagvaarding ſullen moeten worden geexprimeert, om ſelve, of by Procureur, te geeven reeden en reekenſchap van haar ſoo ſuſpecte abſentie: en om vervolgens aan de geenen, welke daar aan niet ſullen voldoen op de derde Ediſtale citatie, te doen van vier weeken tot vier weeken, uit Onſe naam en van Onſent weegen het Land te ontſeggen, op poene van ſwaarder ſtraffe, ſoo ſy ſouden beſtaan teegen dit Ons Placaat en teegen de voorſchreeve te doene ontſegging weder te koomen in deeſe Provincie.

En ten einde dat den inhoud van dit Ons Placaat alomme mag worden geobſerveert, en niemand daar van ignorantie koome te pretendeeren, laſten en ordonneeren Wy, dat het ſelve alomme ſal werden gepubliceert en geaffigeert, daar men gewoon is publicatie en affixie te doen; ontbieden voorts en gelaſten den Procureur Generaal van Onſen Hove, mitsgaders alle andere Officieren en Juſticieren, dat ſyluiden teegens de Overtreeders van dien, ſonder aanſien van Perſoonen, na den inhoud van dit Ons voorſchreeve Placaat procedeeren, ſonder eenige guntſe, faveur of diſſimulatie, want Wy het ſelve tot dienſte van den Lande alſoo bevonden hebben te behooren.

Gedaan in den Hage, onder het klein Zeegel van den Lande, den 21 July 1730. Onder ſtond, Ter ordonnantie van de Staaten. Was geteekent, *Willem Buys.*

Cau et al, 1741: 604-5.

Bijlage 2: SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341 Stukken betreffende de liquidatie van plantage Beekvliet, waarvan F. Berewout deelhebber was [..] 1685 – 1744. Het contract tussen bestuurders van Amsterdam en schuldeisers van wijlen Johan de Goyer.

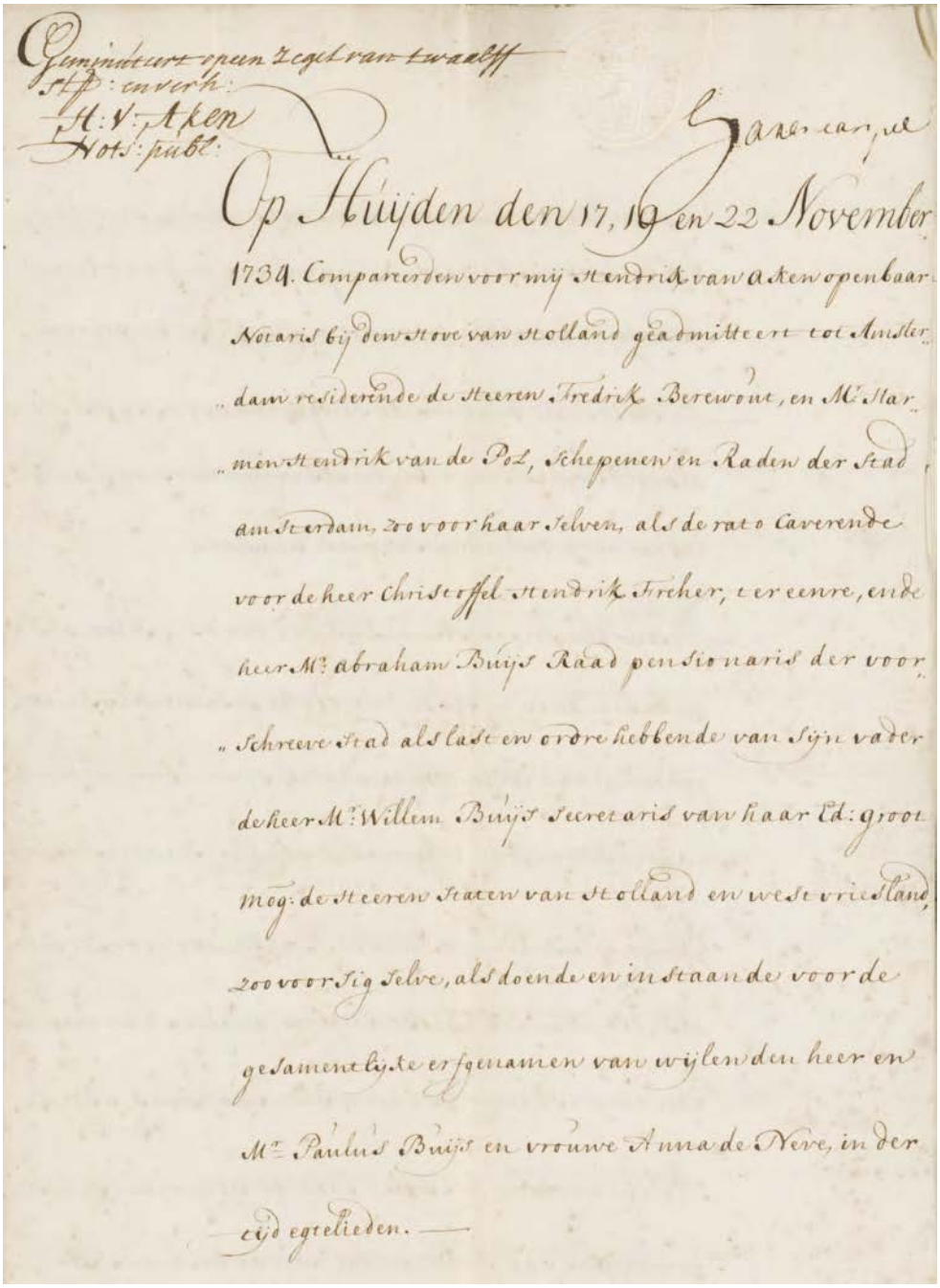

Op Huijden den 17, 19 en 22 November
1734. Comparueerden voor mij Hendrik van Aken openbaar
Notaris bij den Hove van Holland geadmitteert tot Amster-
dam residerende de Heeren Fredrik Berewout, en Mr. Har-
men Hendrik van de Pol, Schepenen en Raden der Stad
Amsterdam, zoo voor haar Selven, als de rato caverende
voor de heer Christoffel Hendrik Freher, Ceresenre, ende
heer Mr. Abraham Buijs Raad pensionaris der voor-
Schreve Stad als last en ordre hebbende van Sijn vader
de heer Mr. Willem Buijs Secretaris van haar Ed: groot
mog: de Heeren Staten van Holland en West vrieslandt,
zoo voor Sig Selve, als doende en instaande voor de
gesamentlijke erfgenamen van wijlen den heer en
Mr. Paulus Buijs en vrouwe Anna de Neve, in der
tijd egtelieden. —

SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341, p. 1 van 9.

De Heer Jacobus dupeirou Jansz als administrerende
den boedel van Maria de Villepontoux in haar leven
weduwe en boedelhouster van wijlen Jean dupeirou.

De Heer Jean dupeirou de Jonge, zoo voor sig selve,
als voor Jaques Pinet, beijde als executeurs van den
testamente van wijlen Jacques dupeirou.

De Heer Christiaan Hennekijn zoo voor sig selve, als
mede doende en instaande voor de gesamentlijke erf-
genamen van wijlen Anna Maria Hennekijn weduwe
en geinstitueerde erfgename van Christiaan Meschman.

En eijndelijk de heer Simon Beeke zoo voor sig selve,
als voor Johannes Beeke, beijde in qualite van executeurs
van den testamente van wijlen Mattheus Beeke.

Alle crediteuren van wijlen Jean de Goijer, in zijn leven
gouverneur van Surinamen, aan de andere zijde.

SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341, p. 2 van 9.

En verklaarden zij huiren Comparant en dat door de Heeren
directeuren van de Societeit van Suriname aan de Heeren
tweede Comp.ten in hare qualiteit als Crediteuren van wijlen
den gouverneur de Goijer, consent zijnde gegeven om ten
haren behoeve te mogen doen verkopen zeekere 2000 ackers
land, gelegen aan de Riviere Cottica in Suriname, voor
heen toebehoord hebbende aan gemelde gouverneur de
Goijer, en om de penningen, daar van provenierende,
ten haren profijte te mogen beneficieren, dezelve 2000
ackers land dienvolgende op den 22 July des Jaars 1739
op ordre van Benjamin Dusselle, der tweede Comp.ten
gemagtigde, door Marsilius Jacobi, vendumeester
in Suriname publiequelijk aan de meestbiedende
in zes parceelen waren verkoft geworden, na dat deselve
2000 ackers alvorens door Jan Fruytemier geswore

SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341, p. 3 van 9.

Landmeeter in Suriname waren afgemeten. —

Dat aan de heeren eerste Comp.te op de naam van den Heer Scheepen Harmen Hendrik van de Poll, door de heeren directeuren van de gem: Societeit zijnde uitgegeven ontrent elf honderd ackers land, mede gelegen aan de Riviere Cottica naast aan het boven gem: land van de heeren tweede comparanten en ook toebehoord hebbende aan wijlen den gouverneur de Goijer, gem: heeren eerste comp.te hadden gepretendeerd door de gedane meeting van de voors: 2000 ackers land zodanig te wesen benadeeld, dat zij daar door van de aan haar uijtgegeven landen ontrent twee honderd en zeventig ackers lands zouden komen te missen. —

Dat de gemelde heeren tweede Comp.te daar tegens hebbende gepretendeerd, dat de substance van de heeren

SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341, p. 4 van 9.

eerste Comp.ie was ongefundeerd, gem: Heeren gezamentlijke
Comp.ie tot vermijding van procedures, en andere inconve-
„nienten, die zouden kunnen spruijten, ingevalle een ijder
bij zijn gesustineerde bleef persisteren, daar over in min-
„nelijke conferentie waren gekomen, en met den anderen
waren verdragen en geaccordeert, gelijk gem: heeren ge-
„zamentlijke Comp.ie verklaarden bij deeze verdragen en
geaccordeert te zijn. —

1. Dat de meeting van de voorsz: twee duizend ackers
land in diervoegen als dezelve geschied is door den
landmeeter Jan Fruijtenier stand zal houden en geen
„derhande hermeeting, of eenige andere Cavillatie sub-
„ject zal weesen. —

2: dat de verkoping van de voorsz: twee duizend
ackers land in zes parceelen, en verders in diervoege

SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341, p. 5 van 9.

als dezelve geschied is op den 22e Julij dezes Jaars, mede
volkomen effect sorteeren zal, zoo veel de Ht eerste Compa-
„ rantie aangaat, en dat dienvolgende de Heeren tweede
Compie of wel hare gemagtigde in Suriname Benjamin
Dusselle, de meergem: 2000 Ackers Land, aan de respve
kopers van deselve zes parceelen zullen transporteeren
en in eigendom opdragen (indien het zelve nog niet ge-
„ schied is) als mede de penningen, daar voor uit geloofd,
zullen ontfangen, en deselve ten haren profijte emploje-
„ ren, zodanig als zij heeren tweede compie zullen goedvinden.

Belovende zij heeren eerste Compie zoo voor zig zelve,
als voor die geene die haar regt zouden mogen verkrij-
„ gen, zig tegens al het geene in deze twee vorenstaende
articulen gemeld is, op geenderhande maniere te
zullen opposeeren, en niet te sullen gedogen, dat door

SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341, p. 6 van 9.

haar gemagtigde Frcher in Suriname, ofte door ijmand
anders van harent wegen, ietwes tegens het geene hier be-
„voren gemeld is, ondernomen werde, maar in tegendeel
veel liever de hand te zullen leenen, ten eijnde al het geen
in deze twee articulen begrepen is, aan de heeren twede
comparanten geworde. —

En 3: dat zij Heeren twede Comp.tn daar tegens tot ex-
„tinctie van het gestipuleerde van de heeren eerste
comp.tn, en van alle verdere actien en pretensien, die zij
heeren eerste Comp.tn, ofte die haar regt zouden mogen ver-
„krijgen, nu of namaals zouden mogen maken op de
meergem.: 2000 ackers land, of op de penningen daar
van geproveniert, zij heeren twede Comp.tn uijt de eerste
penningen, die van de verstoping van de meergem.:
2000 ackers land zullen provenieren, en aan haar uijt

SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341, p. 7 van 9.

Suriname zullen worden geremitteert aan de heeren eerste
comp.e zullen opleggen en betalen de somme van vijftien
honderd en vijfentwintig guldens Surinaamsgeld, de
wissel gerekent tegens 20 p.c 100, zonder van gem.: somme
ietwes te mogen afrekken, onder wat pretext of be„
naming het ook zoude mogen weesen. —

Wijders beloven de gesamenelijke steeren Comp.tie zo voor
haar selve, als voor die geene die haar regt namaals
zouden mogen verstrijgen, den inhoud van het voors.:
accord te goeder trouwe als mannen van eere te
zullen nakomen en in allen deelen te zullen agtervolgen,
verbindende tot naarkoming van het wederzijds ge„
„conveniceerde, hare personen en goederen. —

Aldus gepasseert binnen Amsteerdam ter presentie

van Pieter de Mareez Junior en Hermanus van Heel als
getuigen. —
Quod attestor
Not: publ:
№ 619. —

SAA toegangsnummer 1455, inv. nr. 1341, p. 9 van 9.

Bijlage 3: NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 256, scans 0095-0100 & 0117. Het advies van ’s Lands advocaten inzake de sodomiezaak Raven-Adonis, d.d. 2-7-1769.

Edele Agtbaare Heeren!

Wij hebben met de vereyschte attentie geexämi-
niert de papieren, concernerende de criminele pro-
cedures, voor den Gouverneur Generaal en den Raad
van Politie en criminele justitie der Colonie van
Suriname altispendent, tusschen het Officie Fiscaal
aldaar R. O. Eystfer, op ende jegens Pieter Hendrik
Raven, Geïnteneerden en beklaagden; welke papie-
ren aan ons op ordre van UE: Agtb: zijn toegedonden

De vraag, waar toe wij ons saamen, ingevolge
den staat dier procedures, hebben moeten bepalen,
bestaat hier in;

Of het verstoek van tortuur, door het Officie Fis-
caal tegen den geïnteneerden en beklaagden ge-
daan, behoort geaccordeert, dan in tegendeel ont-
legt te worden?

En als wij dan sou op de bewysen van het Officie
Fiscaal ten laste van den geïnteneerden, als mede op
des gevangens antwoorden bij zijne verhoren en con-
frontatien, hebben geregardeert, hebben wij in deselve
geen genoegsaame grond gevonden, om te kiennen
of te mogen advysteren, dat het verstoek van tor-
tuur in deese zaak, soo als die legt, soude behoren
te worden geaccordeert.

Het is wel waar, Edele Agtb: Heeren? dat de
beschuldiging schijnt bewesen te worden, voor eerst,

Bijlage 3: NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 256, p. 1 van 7.

[illegible] directe getuygenis van den neger jongen
Adonis, met wien de gedetineerde het verfoeyelijke
Crimen, aan hem ten Laste gelegt, souden hebben be-
gaan; en ten tweeden, met het getuygenis van een
neutraal persoon, genaamt Gerrit Leysters; al 't
welk nog bovendien schijnt geseekt te worden door
de antwoorden van den gedetineerden selfs, die het
fait niet direct ontkent, maar sig, op pretext van
dronkenschap, daar mede tragt te behelpen, dat hij
niet souden weten, wat door hem was gedaan.

Al aar wanneer alles van naby word ingesien,
meenen WJ. dat het bewijs, dat de actus selfs van
het crimen nefandum door desen gedetineerden
effectivelijk gepleegt en volvoert zoude zijn, eenig-
lijk en alleen in 't op het gesegde van den voorn.
neger jongen is berustende: nadien Gerrit Leysters
daar van niet getuygt, maar alleen verklaart,
gesien te hebben, dat de gevangen met den gem.
neger jongen in een sodanig gunsel onordente-
lijk en schandelijk posture geseten heeft, als in de attestatie
van Leysters, bij de stukken onder de letter C breder
is beschreven: dog het welk nog geen genoegsaam
en seker bewijs van het effectivelijk geperpetreerde
Crimen oplevert.

En wat de responsieven van den gedetineerden
aangaat, soo is uit de examinatie en confronta-
tie van den gedetineerden, op den 30 juny 1769, ge-

Bijlage 3: NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 256, p. 2 van 7.

„daan; en onder de papieren te vinden onder de le
„ter K. manifest, dat de gevangen zyne eikentenis
„ dat het wel soude kunnen wesen, dat hij schuldig
was, alleen heeft bepaalt tot spelende of badinere
„ de dingen, eenige gelykheyd hebbende met het gee
hem ten laste word gelegt; waar uijt al mede ge
bewijs of indicium van het gepleegde en volvoerd
fait selfs kan worden afgeleyd.

Weshalven Wij (onder verbetering) vermeenen, d
vermits het naar alle regten zeker is, dat niema
op het blood getuijgenis van eenen singulieren g
„tuigge, veel min van eenen slaven jongen, ter
pijnbank mag werden verroordeelt, alhier geen ge
„ noegsaam bewijs voor handen is, om den gedetineer
P. St. Raven wegens het geperpetreerde of volvoe
„ de crimen nefandum ter tortuur te verwijsen: al
seker synde, dat de tortuur alleen behoort te were
geadpliceert, wanneer van een absolut capitaal deli
genoegsaam bewijs voor handen is, en dat mitsdi
„ de pijnbank ten desen geen plaats kan vinden, al
was het, dat uijt het schandelyk postuur, waar in
Gerrit Leijsters den gedetineerden heeft gesien, ger
met de getuigenis van den meergem neger Jongen
wierd geoordeelt genoegsaam bewijs te proflieer
om den gedetineerden van 't plegen van schandelyk
vuijligheden verdagt te houden: nadien hij daar
over, sonder het crimen selfs geperpetreert te he
„ ben, nooijt ter dood straffe zoude kunnen worden

Bijlage 3: NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 256, p. 3 van 7.

gecondemneert: En vervolgens de saak beschouwende,
soo als die nu uyt de overgesonde papieren aan ons
voor komt, vinden Wij ons verpligt, om te adviseren, dat
het verzoek van tortuur, van wegens het officie Fiscaal
tegen den gedetineerden P.K. Karen gedaan, souden
behoren ontsegt te worden.

In tussen kunnen Wij niet nalaten, hier bij tevoe-
gen, dat Wij, met de allerhoogste indignatie over de
goddeloose vuyligheden, welke deesen gevangen met
veel waarschynlijkheyd worden aangetijgd, zynde aang-
daan, geene swarigheyd souden maken, om voor het
adjudiceeren der verzogte tortuur te adviseren, indien
de gevangen zoo ver moest komen, dat hij erkende dat
het wel konde wesen, dat hij het crimen nefandum met
den neger jongen Adonis effectueelijk had gepleegt en
volvoert; om dat zodanige erkentenis der mogelijk-
heyd, van dat crimen volvoert te hebben, dog sulks
op pretext van dronkenschap te ignoreeren, naar onze
opinie eene preuve van des gedetineerdens overtuyging
opleveren, en het bewijs, uyt den samenloop der omstan-
digheden voortvloeijende, genoegsaam verstrekken souden:
waaromtrent Wij de vryheyd nemen om in bedenking te
geven, of niet, alvorens op het verzoek van tortuur
werde gedisponeert, de gedetineerde nogmaals souden
kunnen werden gehoort op de bij ons geprojecteerde
articulen, die Wij de eer hebben hier nevens te voe-
gen: en sulks met dit oogmerk, dat, indien bij deesen
gevangens antwoorden op die articulen bij den Regter
bevonden wierd, dat de gevangen ook niet dorst ont-

Bijlage 3: NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 256, p. 4 van 7.

"kennen, het Crimen selfs effectivelijk gepleegt of
volvoert te hebben, maar hij integendeel advoueerde,
wel te kunnen wesen, dat sulks door hem was ge-
daan, in dien gevalle de gedetineerde ter tortuur souden
de werden gecondemneert: Dog dat integendeel, in
dien het volvoeren van het Crimen selfs door hem
word genegeert, maar hij alleenlijk erkende, dat het
wel soude kunnen sijn, dat eenige onkuijsche en
vuijle badinerien door hem in dronkenschap waren
gepleegt, als dan het versoek van tortuur zoude be-
horen ontsegt te worden.

Wij hebben ook, Ed: Agtb: Heeren! onze gedagten
wel serieuselijk laten gaan, hoe wijders omtrent de-
sen gevangen, wanneer hij van de pijnbank word vrij-
gesprokken, soude kunnen en behoren gehandelt te wor-
den? En wij maken geene zwarigheijd om ons te dec-
lareren, dat, indien deese Criminele procedures al-
hier in Holland litispendent waren, ons genoegsa-
me grond soude voorkomen, om deesen gedetineerden,
uijt kragte van het 53 articul der bekende Crimine-
le ordonnantie van den jare 1570, eijsche dien conform
gereciipieerde practijq, bij resolutie te doen confineren.
Dog gelijk daar toe in Surinamen geene gelegent-
heijd gevonden word, en deese gevangen, bij resolutie
uijt Surinamen gebannen wordende, herwaards
soude overkomen, vinden wij ons ten uijterstem
beswaart, om daar voor te adviseeren, en dus door
ons advijs aanleijding te geven, dat een soo ge-

Bijlage 3: NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 256, p. 5 van 7.

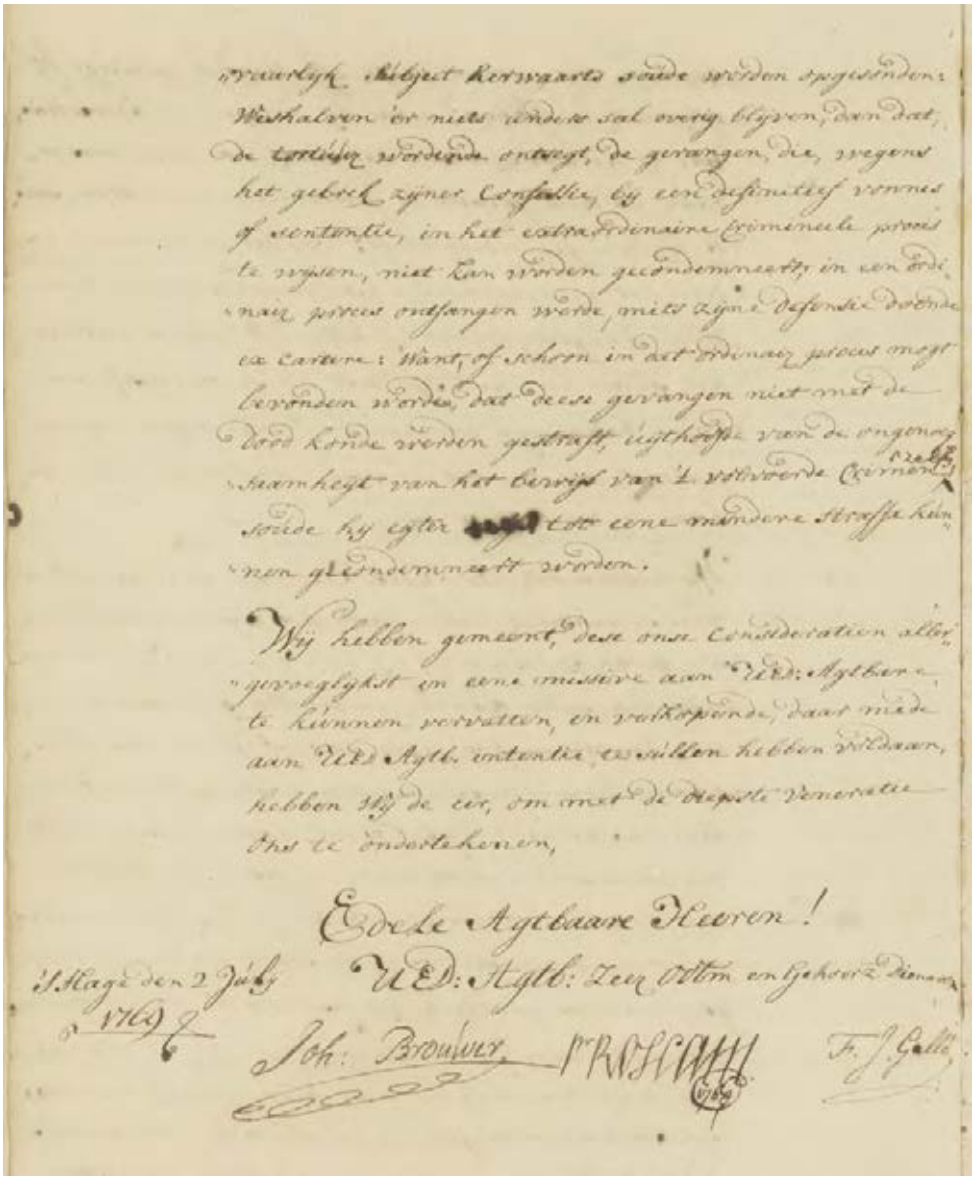

„vaarlijk Subject Kerwaarts soude worden opgesonden:
Weshalven er niets anders sal overg blijven, dan dat,
de [illegible] worden ontvrijt, de gevangen, die, wegens
het gebrek zijner Confessie, bij een definitief vonnis
of sententie, in het extraordinaire criminele proces
te wijsen, niet kan worden geëondemneert, in een ordi-
naire proces ontfangen worde, mits zijne defensie doende
ex carcere: Want, of schoon in dat ordinair proces mogt
bevonden worden, dat deese gevangen niet met de
dood konde worden gestraft, uijthoofde van de ongenoeg-
saamheijt van het bewijs van 't vorderde Crimen,
soude hij egter [illegible] tot eene mindere straffe kun-
nen geëondemneert worden.

Wij hebben gemeent, deze onse Consideratien alle-
gevoeglijk in eene missive aan VEd: Agtbare
te kunnen verwatten, en verkoopende, daar mede
aan VEd Agtb. intentie te willen hebben voldaan,
hebben Wij de eer, om met de diepste Veneratie
Ons te onderteekenen,

Edele Agtbaare Heeren!

VEd: Agtb: Zeer Ootm en gehorz. dienaar

's Hage den 2 July 1762

Sch: Brouwer P. ROSCAM F. J. Gelle

B.

Nadere articulen omme daar op
uijt naam en van wegens Jan Nep-
" reu, Eersten Raad Fiscaal der Colonie
van Surinamen, R. C. gehoort te
werden Pieter Hendrik Raven, gede-
" tineerden en beklaagden.

Of hij gevange als nog dürft ontkennen, dat hij den
verfoeijelijken misdaad van Sodomie met den neger Jongen
Adonis heeft gepleegt?

Zoo ja, Aan den gevangen voorhouden, dat hij bij
des selfs examinatie en confrontatie, van dato 30 Janij
1766, heeft gesegt: dat het wel wesen kan, dat in den
dronk Speelende of Badineerende dingen voorgevallen
zijn, eenige gelijkheid hebbende met 't gene hem ten
Laste word gelegt, dog dat hij alloos moet blijven staande
houden, dat hij onbekraam is geweest, om te kunnen
weten, wat hij heeft gedaan;

En hem te vragen

Wat hij gedetineerde verstaat, door die Speelende of
Badineerende dingen, eenige gelijkheid hebbende met 't
geen hem ten Laste word gelegt?

Of hij gedetineerde daar door ook verstaat, het dade-
" lijk plegen en volvoeren van de misdaat van Sodomie
met den neger jongen Adonis?

Of hij gedetineerde dan erkent, dat het wel waar kan
zijn, dat hij die misdaad door het plegen van vleesche-
" lijke gemeenschap met dien neger jongen effective-
" lijk heeft gepleegt en volvoert?

Bijlage 3: NL-HaNA, DOAS: Raad van Politie Suriname, 1.05.10.02, inv.nr. 256, p. 7 van 7.